Dr. GÁSPÁR FERENCZ

A·FÖLD·KÖRÜL·

GÁSPÁR FERENC
A HOLD KORÚL

A FÖLD KÖRÜL

ÚTLEIRÁS HAT KÖTETBEN, KÖRÜLBELÜL 1200 KÉPPEL, SOK SZINES ÉS SZINEZETLEN MŰMELLÉKLETTEL

IRTA

DR GÁSPÁR FERENCZ

V. CS. ÉS K. FREGATT-ORVOS

VÁMBÉRY ÁRMIN ELŐSZAVÁVAL

❋❋❋

KELET- ÉS HOLLANDUS INDIA

BUDAPEST, 1906.

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

VI., ANDRÁSSY-ÚT 10. SZÁM

KELET- ÉS HOLLANDUS INDIA

ADENTŐL — ELŐ- ÉS HÁTSÓ-INDIA KÖRÜL — JÁVA SZIGETÉIG

IRTA

DR GÁSPÁR FERENCZ

V. CS. ÉS K. FREGATT-ORVOS

141 KÉPPEL,
26 MELLÉKLETTEL

HARMADIK KÖTET

5467-1918

BUDAPEST, 1906.
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA
VI., ANDRÁSSY-ÚT 10. SZÁM

~~4631~~
103577

HORNYÁNSZKY VIKTOR
CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI UDVARI
KÖNYVNYOMDÁJA
BUDAPEST

ELSŐ FEJEZET.

ADEN.*

* Dél- és Kelet-Ázsia körüli további utazásunk irányába eső egyes részek ebből a kötetből vagy egészen kimaradnak, vagy csak röviden említtetnek meg; ezek részint czélszerűség szempontjából, részint technikai okokból az V-ik kötetben fognak sorra kerülni. Ilyen részletek többek közt: Aden, Ceylon, Singapure, Észak-Khina, Korea stb. — Ugyanezen okból történt, hogy az első kötetbe olyan leírások vétettek fel, a melyeknek tárgya az V-ik kötetben (a régi „Negyvenezer mértföld vitorlával és gőzzel") részben már ismertettek ugyan, de tárgyuknál fogva inkább voltak helyén az első kötetben. Ilyen czikkelyek például a tengeri betegség és a sárgaláz.

Ázsia óriási testéből három hatalmas félsziget nyúlik mélyen az Indiai-oceánba; ezeknek egyikén, Arábiának délnyugoti csúcsán van egy kis kiszögelés, fekete, kopár és teljesen meztelen szirtektől körülvett földterület, az Adeni-félsziget. Ennek a kiszögelésnek a déli csúcsán viszont fekszik Aden városa, a melynek a tulajdonképeni kikötője Steamer Point.* Ezen a mintegy tizenöt négyzet mértföldnyi területű földnyelven nincs egy szál fű, nincs egy csepp forrásvíz; az egész nem egyéb, mint: „a mass of barren and desolate volcanic rocks" (a kopár és kietlen szirteknek tömege). A természet jóformán mindent megtagadott ettől a földtől, a mi az emberi vagy állati élet fenntartásához szükséges. Ha ez a forró napsugártól sütő-kemenczévé áthevitett katlan vagy kopár kőtömeg a földgömbnek bármely más pontján feküdnék, aligha tette volna ember ide a lábát; ha azonban valahogy mégis ide tévedt volna, nemcsak hogy nem telepedett volna meg rajta, hanem ész nélkül futott volna tovább. Aden azonban a világforgalomnak olyan pontján fekszik, a melyen nemcsak hogy kiegészítő lánczszem, de valósággal számottevő tényező. A természet játéka olyan helyre teremtette Adent, emberektől lakott vidékeknek ezt a legsivárabbját, legforróbbját, a mely bele esik abba a tengeri útba, a mely már a legrégibb időkben összekötötte a Keletet Európával.

* A két első kötet megjelenése után több oldalról azt a felszólítást intézték hozzám, hogy magyarázó megjegyzést csatoljak a sűrűn előforduló idegen nevekhez és más szavakhoz. A felhívásoknak örömmel teszek eleget azzal a megjegyzéssel ,hogy alkalomadtán az első két kötetnek ezt a hiányát pótolni fogom. Ezután tehát a megemlítendő helynevekhez vagy más idegen szavakhoz zárjelben hozzácsatolom a szónak kiejtésmódját; pl. Steamer Point (sztímer point); Chaurenghee (csauringi).

Jellemzetes a hely fontosságára az, hogy már nehány évtizeddel Krisztus előtt a rómaiak súlyt fektettek Aden birtokára és természetadta védelmi helyzetére és 1300 évvel később Marco Polo — a globtrotterek ősapja — ezen a helyen már viruló kereskedelmi góczpontot talált, a melyen mintegy 80.000 lakos folytatott kereskedelmet Kelet-Afrikával meg Indiával és a melyben több, mint 360 moshéban imádták Allaht. Az arabok csendes működését itt

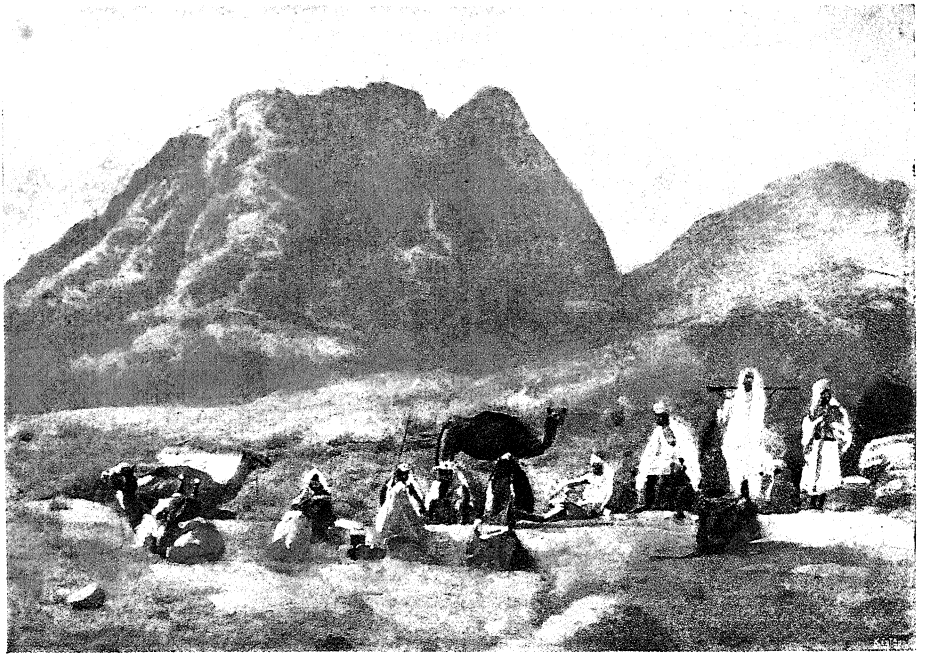

DÉL-ARÁBIAI TÖRZSBELIEK.

is a portugállusok zavarták meg először. Emlékezzünk vissza arra a tényre, hogy VII. Sándor pápa annak idején felosztotta a földgömböt a portugállusok és spanyolok között, a mely felosztás következtében a portugállusok a földgömb keleti felére szoríttattak. Így kerültek Adenbe és már csaknem véglegesen birtokukba vették a fontos góczpontot, a midőn a hódító törökök éppen úgy megzavarták a portugállusokat, mint a portugállusok előbb az arabokat. (Szigetvár eleste Zrinyi Miklós idejében csaknem ugyanazon időre esik, mint Aden meghódolása a török szultán janicsárjai előtt.)

A török birodalom hanyatlása után Aden sokáig úgyszólván gazdátlan terület maradt. A rettenetes vidékkel jóformán egyetlen nagyobb nemzet sem törődött és jó sokáig csak kisebb arab törzsek tanyáztak a Dzsebel Shamshan fekete sziklahegy kopár völgyeiben. A mikor aztán az Előindiával folytatott érintkezés mindinkább élénkebbé fejlődött — igaz, hogy egyelőre csak Egiptom szárazföldjén keresztül — a hódító, gyarmatosító és telepítő nemzeteknek a világ fennállása óta mindenkor a leggeniálisabbja, az angol, rögtön felismerte Adennek rendkívüli fontosságát meg jelentőségét, haladéktalanul megtette az intézkedéseket, hogy Adennek feltétlen és megtámadhatatlan birtokába jusson. A kínálkozó alkalom csakhamar bekövetkezett, habár — a mi magától értetődik — „az angolok kissé segítettek a szerencsének". 1837-ben történt ugyanis, hogy egy angol hajó Aden közelében zátonyra jutott. Az arab parti lakók, a kik éppen olyan ügyes és vakmerő kalózok voltak a tengeren, mint a minő félelmetes rablók voltak szárazföldi testvéreik a sivatagot járó karavánokra, megtámadták a zátonyra jutott hajót. A hajón lévő rakományt elrabolták, a hajó személyzetét pedig részben legyilkolták.

Az esemény nagyon kapóra jött az angoloknak; az angol kormány kárpótlást követelt és fenyegetőzött. Hogy már akkor volt súlya az angol szónak, kitűnik abból, hogy a laheyi szultán, Aden azon időbeli uralkodója, hajlott a szép szóra és beleegyezett nemcsak a követelt kárpótlás fizetésébe, hanem abba is, hogy eladja Adent az angoloknak és hozzá egy széles csíkot a félsziget földjéből. A midőn azonban Hayness kapitány a Kelet-Indiai hadi-flottának nehány hajójával megjelent Aden kikötőjében, hogy véglegesen megkösse a szultánnal a szerződést, némi kis zavar állott be, a mennyiben a laheyi szultánnak kis baja történt; tudniillik idő közben meghalt. Az utódja sehogy se volt rábírható, hogy az elődjével megbeszélt szerződést megkösse, azaz hogy a földnyelvet az angoloknak átengedje. Hogy a makacs szultánra nyomást fejtsenek ki, az angol kormány Aden alá hozatta Bombayből (bombé) mindazon kis segélyeszközeit, a melyeket ilyen

esetek alkalmával szárazon és vízen szokott a makacskodó fél ellen mozgósítani, például: ágyúkat, ostrom-eszközöket, fegyvereket és az ezekhez szükséges katonákat. Az eredmény persze kimaradhatatlan volt és 1839-ben Adennek a csúcsain már angol lobogó lengett. Azóta voltak ugyan némi törekvések Adent az angoloktól visszahódítani, de valamennyi eredménytelen volt. A

TÁJKÉP ADEN KÖRNYÉKÉN.

teljes és végleges nyugalom akkor állott be, a midőn 1870-ben a laheyi szultán megjelent Bombayban és az edinbourghi (edinbörg) herczeg — India akkori kormányzója — előtt véglegesen elismerte az angolok uralmát.

Hogy milyen geniálisak az angolok a hódításban és gyarmatosításban, másrészt pedig, hogy mennyire kiméletlenek és erőszakosak e tekintetben minden más nemzettel szemben, az kitűnik a következő esetből. Azon a ponton, a hol a Veres-tenger a déli kijáratánál — a Bab el Mandebnél — keskeny szorossá szűkül, fekszik

Perim szigete, egy Adenhez hasonló teljesen kopár és vízszegény kis sziget, a melynek azonban a déli oldalán pompás kikötő van és a mely szigetről a Veres-tenger bejárata, a Bab el Mandeb szoros, pompásan védhető. Ennek a kelet-ázsiai-európai víziútra rendkívül nagy jelentőségű szigetnek a birtokába Anglia a következő furfangos módon jutott. A mikor ugyanis a francziák észrevették, hogy minő fontos helyzetű földdarabkát annektált Anglia az Adeni-félszigettel, arra törekedtek, hogy ellensúlyozás szempontjából az Aden szomszédságában fekvő Bab el Mandebi szigetet, Perimet, kerítsék birtokukba. 1857-ben egy franczia hadihajó jelent meg Aden kikötőjében, Steamer Pointban, a mely hajónak a parancsnoka a nemzetközi tengerészeti etiquette értelmében meglátogatta az angol governort Adenben. Látogatása alatt a társalgás folyamán a franczia hajó parancsnoka többek közt megemlítette azt is, hogy Perim szigetére megy, hogy kitűzze ott a franczia lobogót. A midőn az angol kormányzó ezt meghallotta, egyszerre rendkívül barátságos lett a franczia parancsnokhoz. Behatóan tudakozódott apróbb magánügyei felől is, sőt magánál tartotta ebédre. Míg a franczia parancsnok az angol governornál tartózkodott és élvezte annak vendégszerető figyelmességeit, a governor titokban és percznyi késedelem nélkül kiadta a parancsot, hogy haladéktalanul induljon egy angol hajó Perimbe és foglalja le a szigetet. Mikor egy nappal később a franczia parancsnok Perim szigete alá ért, legnagyobb megöbbenésére már ott találta az oromra kitűzött angol lobogót! Azóta be sem vonták többé. Aden az „indiai Gibraltár"-rá fejlődött, a ravasz fondorlattal megkapott szigetről pedig a Bab el Mandeb szorosban szintén elmondhatják az angolok, hogy „erős várunk nekünk — Perim".

*

Abban az időben, a mikor az angolok átvették Adent az araboktól, az csak nyomorúságos fészek volt, a melyben főképen az Adeni-öböl kalózai tanyáztak és az egykori vulkán kráterében legfeljebb nehány száz ember tengődött. Az angolok alig egy-két

évtized alatt emelték arra a nivóra, a melyen jelenleg áll és az arab kalóz-tanyát világfontosságú erőddé alakították át, a második Gibraltárrá, és azonkívül hajózási góczpontot teremtettek benne. A Suezi-csatorna megnyíltával az a nagyszabású hajóforgalom, a mely Európa és Kelet-Ázsia meg Australia között kifejlődött, Adent egyszerre kiragadta a teljes ismeretlenségből és ma ezer meg ezer gőzös Adenben látja el magát kőszénnel s más fontos szükségletekkel, a melyekre a hajóknak a megteendő hosszú útjokon szükségük van. Dél-Arábia termékei, főképen kávé, gummi és más gyanta-neműek, továbbá strucztollak, festékanyagok, gyöngyök és elefántcsont csaknem kivétel nélkül Adenen keresztül kerülnek ki a kereskedelmi forgalomba, valamint az ország beviteli szükségletei, például szövöttárúk, gabonafélék és a szarvasmarha, ugyancsak Adenen át jutnak az ország belsejébe. Az angol befolyás alatt a lakosság száma gyorsan nőtt; a kilenczvenes évek végén Adennek már mintegy 32 ezer lakosa volt (ma mintegy 40 ezer lehet). Tekintettel a letelepülők különböző eredetére, magától értetődik, hogy a lakosság összetétele meglehetősen kevert. Európaiak és indiai keresztények (pontosabban megjelölve: a hindu fajokhoz tartozó keresztények), kelet-indiai mohammedánusok, arabok, szomálik, baniánok, parszik meglehetősen csoportosítva faj, származás és eredet szerint, laknak egymás mellett, a kiknek különböző érdekeit és törekvéseit az erős angol kéz tartja fegyelem alatt. Hogy a lakosok száma ennél nem sokkal nagyobb, annak nem az az oka, hogy talán nem lennének elég sokan olyanok, a kik szivesen húzódnak meg az angol lobogó védelme alatt, hanem azért van, mert a rendkívül körültekintő angol politika tartja azt így helyesnek és czélszerűnek. Az angolok ugyanis Adent nem tekintik kereskedelmi góczpontnak, hanem strategiai erősségnek. A míg tehát ennek az erődnek csak annyi a lakossága, a mennyit a rettenetesen sivár és terméketlen vidéktől környékezett városban a maga erejéből eltarthat és táplálhat, addig a vár erőssége is sérthetetlen és bevehetetlen. A mint azonban nagyobb számú lakosság szükségleteiről kellene gondoskodnia, ez a sérthetetlensége meglehetős csorbát szenvedne.

A lakosság zöme szomálikból áll, a kik mindjárt az első pillanatra feltűnnek az Adenbe érkező idegennek. Lépten-nyomon ott találjuk őket; a hajónk körül csoportosuló csónakosok, a kikötőmunkások, az utczákon és a parton tétlenül lézengő alakok mind szomálik. És ha nem tűnnének fel a számuk meg a fekete törzsek közül előnyösen kiváló szép külsejük által, okvetlen feltűnnének azzal, hogy a szomálik között látunk először — és utoljára — szőke „feketéket". Szőke négerek! Ilyeneket nem láttunk sem Dél-Amerikában, sem Nyugot-Indiában, sem egész Afrikában; ilyeneket csak Adenben lehet látni. Magától értetődik, hogy nem született szőkék, hanem mesterséges úton jutottak a szőke fejdíszhez. Tudniillik oltatlan mészszel bekenik a hajukat, a mi által pár nap alatt aranysárgára vagy bronzszínűre festik az eredetileg koromfekete göndör és gyapjas hajzatot. Az is magától értetődik, hogy a hajnak oltatlan mészszel való bekenésével eredetileg nem arra törekedtek, hogy sárgára fessék a fekete hajat, hanem hogy „megnyugtassák" azaz — kipusztítsák azokat az apró kellemetlen kis állatkákat, a melyek túl eleven mozgásuk által kellemetlen viszketegséget okoznak a szomálinak kissé léha és könnyelmű fején.

A szomáliaiak tulajdonképeni hazája az Adeni-öböl túlsó oldala az afrikai parton, a honnan tömegesen vándorolnak át Adenbe, a melynek eleven forgalmú kikötőjében a durvább és alantasabb munkák végzésével aránylag elég könnyű megélhetési módra tesznek szert. Tökéletesen olyanok, mint a nápolyi lazzarónik; tudniillik nekik sincs rendszeres foglalkozásuk, sohasem dolgoznak sokat vagy sokáig, semmiféle mesterséghez nem értenek, de azért mindig és mindenütt kéznél vannak, és éppen úgy, mint a lazzarónik, ők is vídámak, könnyelműek, léhák és szellemesek. S e mellett kiválóan szép alakok; az összes fekete törzsek közt nincs még egy, a mely termetre, alakra vagy az arcz értelmes kifejezésére nézve velök versenyezhetne. Még a fekete törzsek legkiválóbbjai is, az abessziniai vagy a szudáni sem hasonlítható velök össze. A termetük karcsú és nyulánk, a járásuk könnyed, csaknem elegánsnak mondható; az arczvonásaik szabályosak, az orruk keskeny, az ajkuk nem

duzzadt, a szem pedig villogó és értelmes kifejezésű. A szomáli nők szépségre nézve felülmulják a férfiakat; az öltözetükben pedig kaczérsággal párosult bájosságot fejtenek ki. A szoknyának szolgáló szövetet mesteri ügyességgel csavarják a derekuk körül, oly módon, hogy az gyönyörű redőkben fedi — már úgy, ahogy — a szép idomú, nyulánk termetet.

Az adeni angol rendőrségnek sok bajt és kellemetlenséget okoznak a szomáliaiak. Miután rendes foglalkozásuk vagy mesterségük nincs, összes törekvésük oda irányul, hogy valamiképen könnyű módon szerezhessék meg azt a keveset, a mit az ő rendkívül szerény igényük megkövetel. És éppen ez a „megszerzési mód“ az, a mi gondot okoz az angol rendőrségnek. Az ellenőrzésük ugyanis már azon okból is nehéz, hogy a parti hajók, a melyek a szomszédos afrikai parttal közlekednek, minden alkalommal egy csomó fiatal szomáliai gyereket hoznak magukkal, a kiket a gondos szülők bocsájtottak el hazulról, ellátva mindazzal, a mire a fiatal szomáliai gyereknek Adenben szüksége van, tudniilik: egy vékonyka zsineggel — a derekuk körül. Mert ha szegények is a szülők odahaza Afrikában és semmit sem adhatnak az idegenbe távozó gyermekeiknek, de legalább gondoskodnak — tisztességes ruházatról.

*

A „Kaiser“ még jóformán bent se volt a kikötőben, a mikor már egész csónaktábor rajzott felénk. A nagyobbára egyetlen fatörzsből vájt keskeny csónakok úgy körülvették a hajót, hogy az a szó szoros értelmében csak „lépésben“ haladhatott köztük előre. A turbános arabok, zöldsapkás hinduk, fekete süveges parszik és egyetlen szál hosszú ingbe öltözött zsidók között, a kik mindnyájan a csónakjukban felhalmozott árúkat kinálták — strucztollat, strucztojást, fegyvereket, korálliumokat, kagylókat, antilope-szarvakat, fűrészhal-ormányt, szőnyegeket, jaguár- és oroszlánbőröket stb. — előnyösen tűntek ki a nyulánk és karcsú szomálik merészen magasra épített aranysárga vagy bronzszínű frizurájukkal. Valamennyi között

a szomálik voltak a leghangosabbak és a leglármásabbak, holott nekik éppenséggel semmi kínálni valójuk sem volt. Ők csak mint „csendes“ szemlélők jönnek az árúikat kínáló bazárosokkal, bízva a jó szerencsében, a véletlenben, az ő Gondviselőjükben. Arabok,

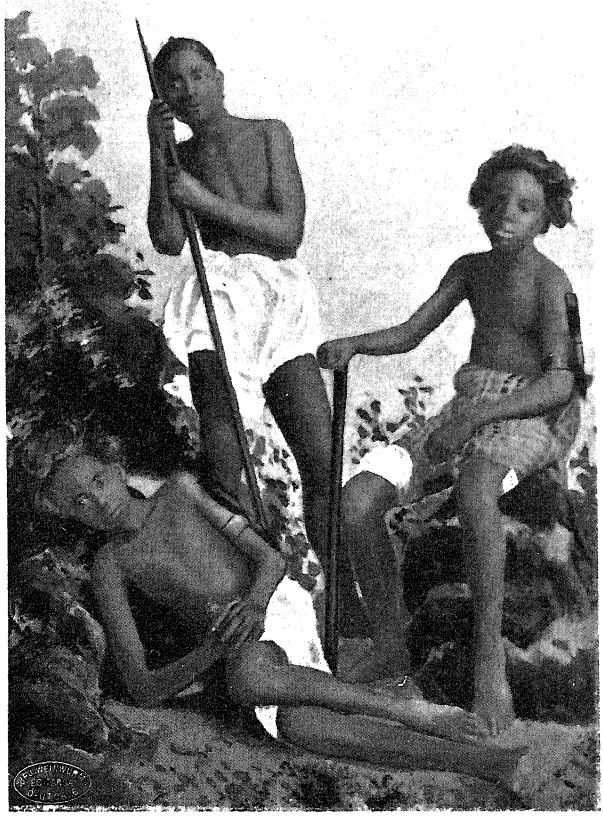

SZOMALIAI FIUK ADENBEN.

zsidók, hinduk és parszik együtt nem zajonghatták azonban túl azt a lármát, a mit a mintegy két tuczatnyi apró szomáli gyerek hozott létre. A fiatal gyerekek csodálatosan apró canoeikkal olyan fürgén mozogtak ide-oda a bazárosok csónakjai között — holott evezőül csupán apró kezeiket használták — hogy mindig ők jutottak legközelebb a hajó falaihoz. Az egészen meztelen ficzkók, a kik között a legidősebb 12—13 éves lehetett, míg egynehány egészen

„önálló“ csónakos alig lehetett hat éves, egy perczre sem szűntek meg kiabálni. Vagy egyszerre kiabált valamennyi, kórusban, mint a sortűz, vagy egyenkint, de szaporán, mint a peloton tűz: „yes sir, á la mér! Yes, sir, á la mér! Sir, have a dive; ho up, have a dive!“ (Uram, a víz alá akarok.) E közben nagyokat csettintettek felső karjaikkal sötét bronzszínű vagy világos-fekete meztelen testükön, a mely a szép idomokkal és a fénylő bőrrel mindmegannyi Barbedienne-szoborhoz hasonlított. A villogó szemű és pajkosan okos tekintetű ficzkók kérésének engedve, nehányan rézpénzt dobtunk a vízbe. Mint a békák ugrottak egyetlen pillanatban a pénzdarab után. Mindannyiszor félperczig tartó dulakodás támadt a vízben — néhány méterre a felszín alatt — a pénzdarab felett, a melyet esés közben fogott el egyik-másik. Hogy ezek a gyerekek milyen ügyes búvárok, kitűnik abból, hogy egyetlen pénzdarab sem érte el a feneket; valamennyit elkapták még sülyedése közben, a szerencsés megtaláló pedig mindannyiszor büszkén mutatta fel a felfogott zsákmányt, a melyet haladéktalanul elhelyezett az egyedül lehetséges zsebébe, a — szájába. Csodálatos, hogy az angol rendőrség a fiatal „angol alattvalóknak“ ezt a könnyelmű műveletét megengedi. Tudnivaló dolog ugyanis, hogy Aden — illetőleg Steamer Point — kikötőjében a czápák meglehetősen nagy számban tanyáznak és az adeni angol statisztika évenként átlag egy-két tuczat szomáli gyereket vezet be abba a lajstromba, a melynek a fején az áll: „elpusztult a czápák által“.

Adenben százával élnek ezek a gyerekek. Hogy hol, hogyan és miből, ki tudná azt megmondani? Az apjukat már régen visszavitte a vándorlási vágy a szomáli partokra, itt hagyva asszonyt és gyereket. Az anyjuk pedig másfelé keresve vigaszt vagy megélhetési módot, magukra hagyják a szegény apróságokat, a kik búvárkodva, kocsiskodva, meg cziczeronéskodva, közbe-közbe egy kicsit koldulva meg — lopogatva felvergődnek valahogy az érett korig, amikor szintén megházasodnak s aztán úgy tesznek, mint az apjuk.

A partra szálló utast úgy támadják meg a parton lézengő fekete és bronzszínű csapatok, mint ragadozó madarak a prédát.

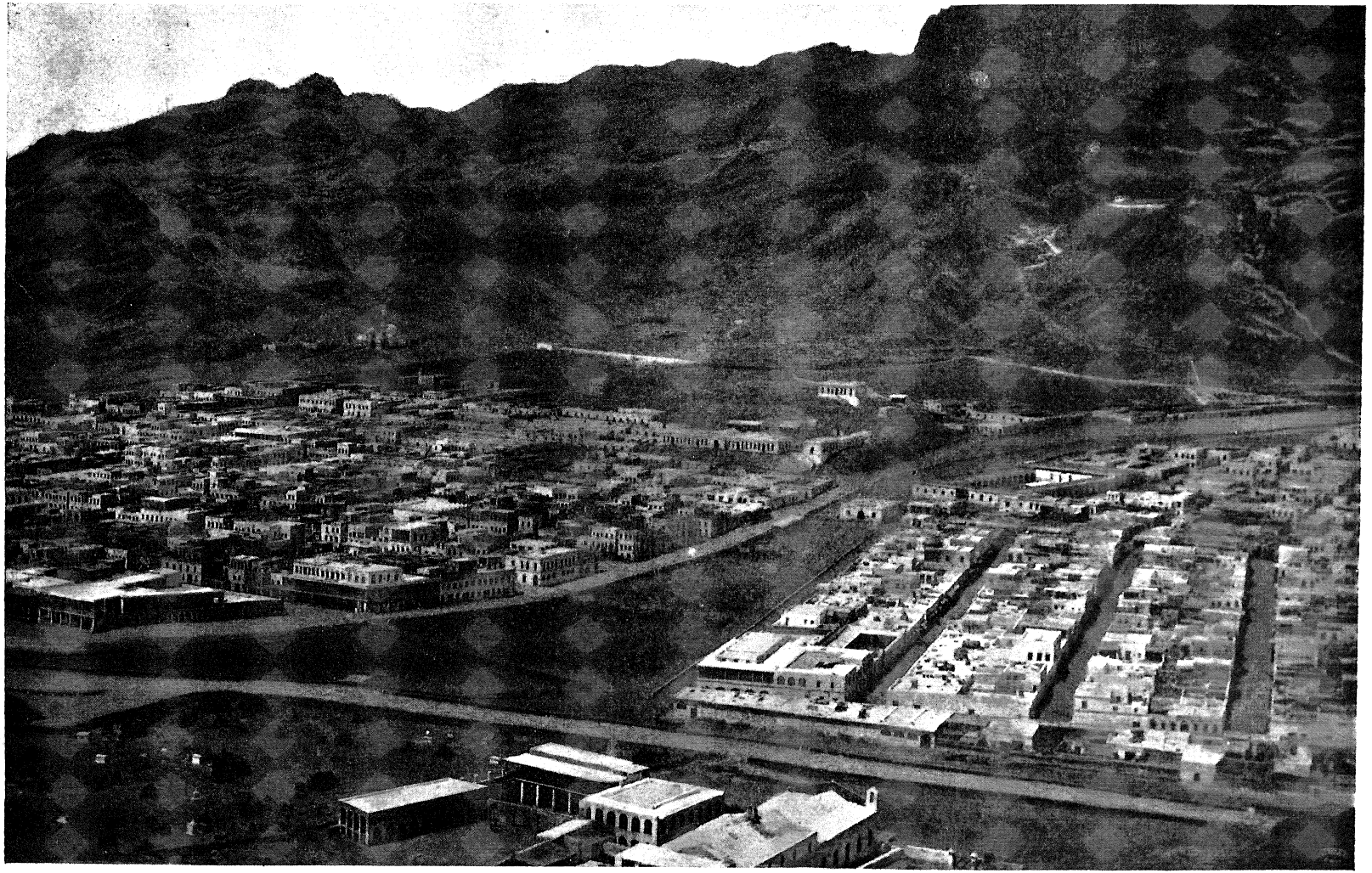

ADEN LÁTKÉPE.

Az embert valósággal levennék a lábáról, ha közbe nem lépne az angol, illetőleg bengáliai policeman, a ki komoly diplomata arckifejezésével, fehér öltönyével és rövid kis fütykösével — főképen az utóbbival — egyetlen percz alatt rendet csinál. Két-három szomáli viszi a podgyászt, a mely Sansibar óta nem látott napvilágot; az egyik szomáli kocsis engedélyt kap a rendőrtől a „fuvarra", és megindul a menet a közeli Adenbe, miközben egy tuczat szomáli gyerek czigánykerekek és hónalj csettintések között követeli a maga pennyét.

A mennyire rendet teremtett az angol policeman a tömegben, úgy csinált rendet az angol kormány ebben a kolosszális sütőkemenczében, vagy akár forró sziklákból és hajdani láva-törmelékekből alakult pokolban. A rémséges pusztaságból az angolok bámulatosan erős várat és aránylag tűrhető otthont csináltak. Hetven évvel ezelőtt nem volt itt egyéb, mint kopár fekete szikla, félig a tengerbe omlott kráterszájadék. Nem volt egy szál fű, nem egy csepp víz. (Az adeni szárazságra jellemző adat, hogy 1895 május havában nyolcz év óta először esett az eső és akkor is csak igen kis mennyiségben). És ezen a helyen az angolok a katonáiknak meg a kereskedőknek megélhetésre alkalmas helyet tudtak teremteni. Igaz, hogy esőt ők sem csinálhatnak, de azért mégis teremtettek vizet. Délarábiának őslakói ugyanis még a bibliai ősidőkben cziszternákat és vízvezetékeket épitettek ezen a helyen, a melyek talán évezredeken át használatlanul maradtak. Rövid időre azután, hogy az angolok Adent birtokukba vették és ezeket az eltemetett meg kőtörmelékkel kitöltött medenczéket felfedezték, azonnal megtisztogatták azokat a kövektől, meg az évezredeken át meggyűlt piszoktól, a kolosszális medenczéket kifalazták czementtel, meggyűjtötték benne a négy-öt évben egyszer hulló eső vízét és most rendőrökkel védik a drága kincset. Az angolok azonban csak a medenczék kisebbik részét hozták jó karba, számra nézve mintegy ötvenet; de ezeknek a köbtartalma olyan rengeteg nagy, hogy eső alkalmával mintegy kilencz millió gallon* vizet tudnak felfogni. A kolosszális medenczék a sziklákba vannak vájva és oly módon vannak egymás felett

* Egy gallon annyi, mint négy liter.

elrendezve, hogy mikor a legfelsőbb medencze megtelik az esővízzel, a felesleg lefolyik az alatta fekvő medenczébe, ebből a harmadikba és így tovább. A medenczék olyan óriási terjedelműek, hogy abban az esetben, ha valamennyit használható karba hozták volna, a mi a rengeteg költségek miatt nem volt lehetséges és különben is felesleges lett volna, összesen mintegy 30 millió gallon vizet tudnának felfogni. Felállítottak továbbá nehány hatalmas condensatort, a melyekkel a tenger vizéből főzik az ivóvizet, még pedig olyan temérdek mennyiségben, hogy nemcsak az Adenből kiinduló hajókat láthatják el ivóvízzel, hanem a szárazföld felé induló karavánok tevéinek a tömlőit is itt töltik meg a hosszú útra.

Kiinduló pontunk, Steamer Point, félkör alakban terül el a part körül. A part és az egyetlen házsor körüli terület sivárságra nézve vetekedhetik a Saharának bármely sivatagjával. Sehol egy fűszál vagy olyasmi, a mit friss növénynek lehetne nevezni. A földje olyan fekete, mint a házsorok mögött emelkedő meztelen szikla és olyan forró, hogy a szó szoros értelmében égeti a talpat. A nehány kilométerre fekvő Adenig húzódó út ugyan érdekes és változatos, de azért mégis az a legkellemesebb tulajdonsága, hogy nagyon rövid. A zárt „zsalugáteres" kocsi tikkasztóan forró; a levegő tele van — nem porral, hanem rendkívül finom apró kőtörmelékkel, a melyet a kocsiba fogott lovak és a nagy számú tevecsapatok vernek fel. Az út óriási szénraktárak mellett vezet végig; Adenben és Steamer Pointban állandóan mintegy 50 ezer tonna szén van készletben. Útba esnek továbbá a hatalmas condensatorok, a melyek némileg emlékeztetnek az antafogastai és iquiquei nyomorúságos vidékekre. Steamer Point és Aden között mintegy a feleúton fekszik Moala, az Adeni-öböl parti hajózásának központja. A terjedelmes öböl tele van a typikus arab járművekkel, a bagalah-val, a melyek viszont tömve vannak emberekkel és árúkkal. A mint valamelyik bagalah horgonyt vet, vagy árút szállít a partra, a parton álló „dallal"-ok, az alkuszok, ragadozó madarakként támadják meg az árút s az árú eladóját. Lármájuk felhallszik az országútra is, holott ez meglehetősen magasan fekszik az öböl színe felett.

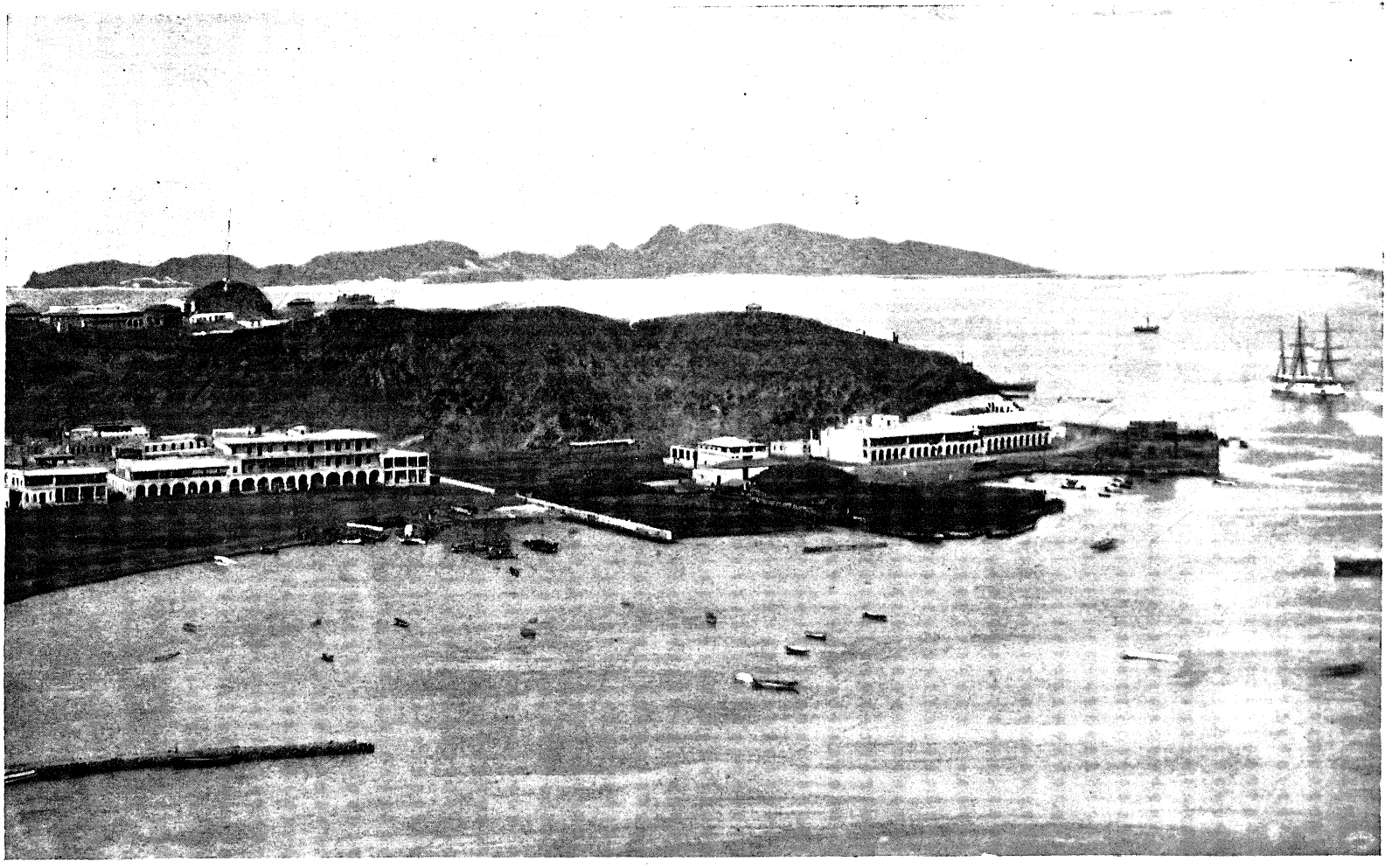

RÉSZLET ADEN KIKÖTŐJÉBŐL.

Mielőtt kocsink bejut a városba, egy felvonó hídon kell keresztül haladnunk. A sziklákba vájt kapuk bejáratánál a bengáliai hadsereghez tartozó tüzérek állnak őrségben. Az ember szédül, hacsak ránéz ezekre a szálas és a mellett férfiasan szép alakokra, a mint künn állnak a forró napon hatalmas magas turbánnal a fejükön.

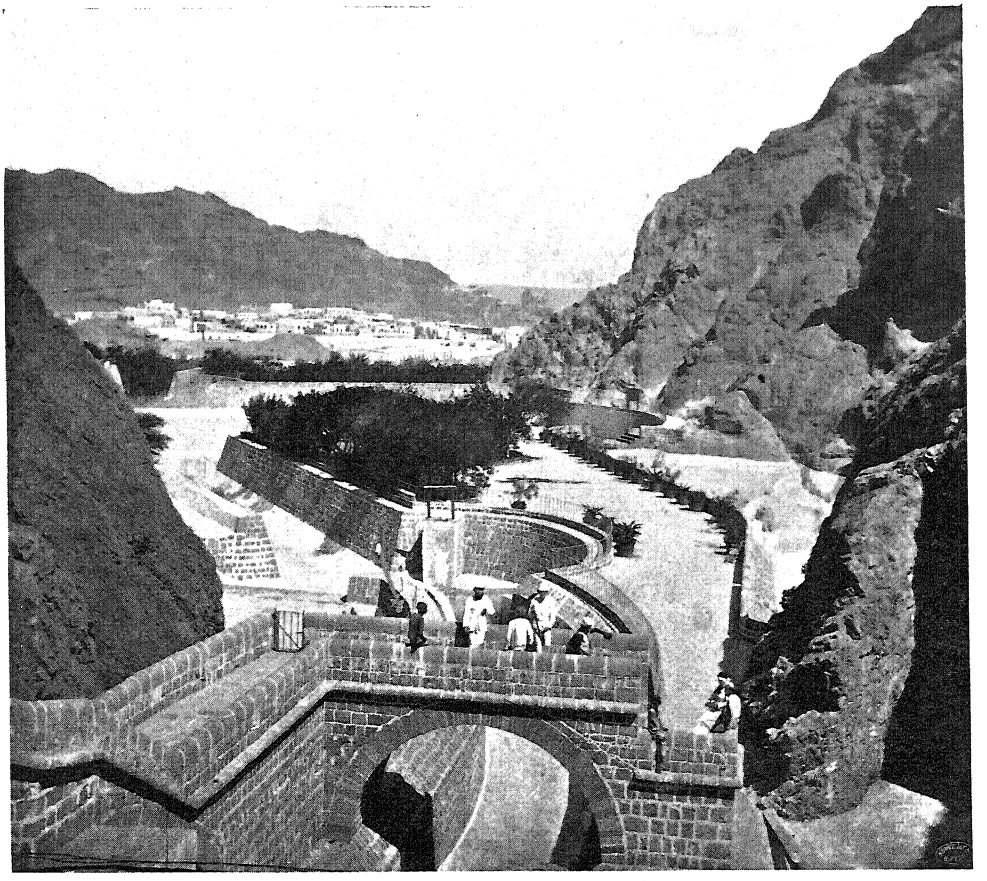

ADEN. RÉSZLET A CISTERNÁKBÓL.

A szárazföld felőli oldalon a város csaknem bevehetetlennek látszó bástyaövvel van körülvéve, a mely óvintézkedés főképen az arabs törzsek elleni védelemre szolgál, míg a tenger felőli támadás ellen igen erős ágyúütegek vannak felállítva. Erről az egy pontról ítélve, Aden tényleg méltó az indiai Gibraltár elnevezésre.

A várkaputól kezdve meredeken vezet le az út a városba. A mély katlanban fekvő háztömeg, a melyet gyűrűalakban veszen

körül a kopár és fekete sziklák tömege, világosan mutatja, hogy ez a hely valaha kráter völgye volt. A város leírhatatlanul szomorú és sivár képet nyújt. A csaknem kivétel nélkül földszintes házak egészen lapos tetejükkel, a legcsekélyebb diszítést nélkülöző fehér falaikkal úgy összefolynak a vakítóan fehér és rettenetes forró napsugárban, hogy a házsorok alig különböztethetők meg egymástól. A házak, úgy mint Sansibarban, itt is koráltörmelékekből épültek.

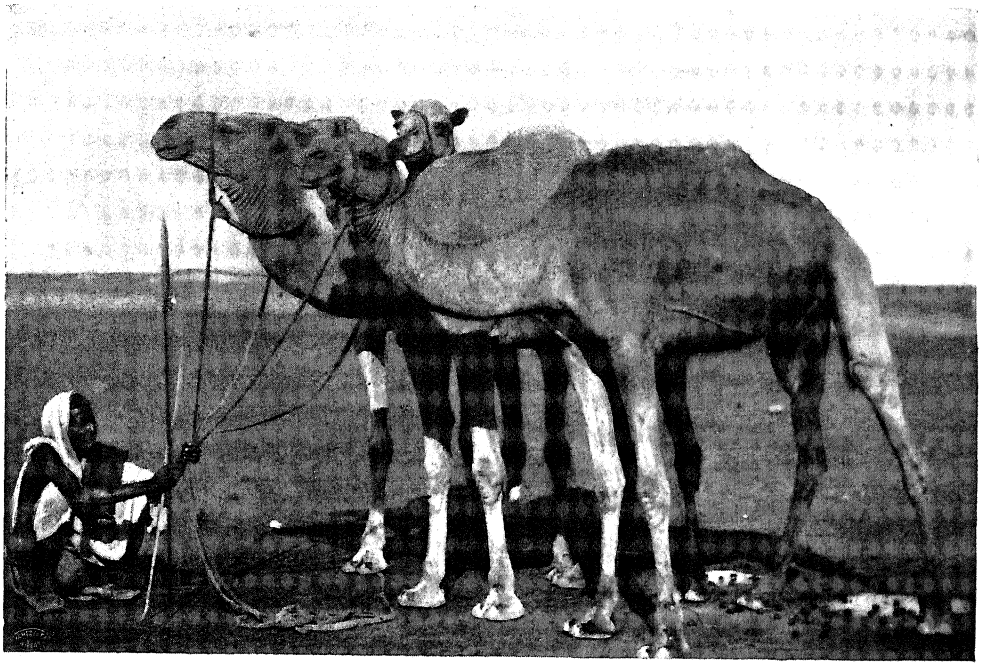

ADEN. DÉLARÁBIAI TEVECSOPORT.

Az egész városon csak két szint lehet megkülönböztetni, fehéret és feketét. Fehérek a házak és fekete a talaj meg az egész környék. A gothikus tornyú katholikus templom egy otromba szikla tetején, meg az adeni angol helyőrség nagy helypazarlással épített kaszárnyái egy cseppel sem teszik vonzóbbá a képet.

Az egymáshoz minden tekintetben hasonló egyenes és széles utczák feltűnően népesek és zajosak. De nemcsak gyalog járók vannak sokan; sok a kocsi és sok a lovas, illetőleg a „szamaras". Hogy Adenben még a huszárok is teveháton ülnek, az képzelhető. Legszámosabbak azonban a tevekaravánok. Itt-ott feltűnik egy kara-

ván, a melynek se vége, se hossza; 150—200 teve jár egymás mögött, egymáshoz kötve, hihetetlen lassan czammogva. Valamennyi tevének a hátán nagy köteg árú; mellettök pedig az arab vagy néger hajcsár, a ki éppen olyan apatikusan és vontatottan lépdegél, mint a nehéz teher alatt görnyedő állat. Nem csoda; ez a gyilkos forróság még az állatot is leveszi a lábáról. Déli tizenkét óra tájt olyan nagy volt a forróság, hogy a házak körül élő majorság, tyúkok, libák, galambok, szétterpesztett szárnyakkal, mozdulatlanul és nehezen pihegve feküdtek a falak árnyékában; a csatangoló kutyák éppenséggel nem csatangoltak, hanem hosszan kilógó nyelvvel elnyúlva hevertek szana-széjjel az utczákon. Adenben még a legyek sem szemtelenek, hanem mozdulatlanul feküsznek és fekete lepelként borítják el a tárgyakat. Meg sem mocczantak a hessegetésre.

A tulajdonképeni Aden lakosai csaknem kizárólag bennszülöttek, helyesebben ázsiaiak és afrikaiak, tudniillik arabok, hinduk, szomálik és zsidók. A kaszárnyák, valamint a tiszti lakások és az európaiak házai — szabad területeken és lehetőleg halmokon épült villák széles terrace-szal — a városon kívül állanak. A várost széles homokos árok, talán egy egykori folyónak kiszáradt medre osztja két részre. Ez az árok vagy meder a tulajdonképeni vásártér, a hol a szárazföld felől jövő karaván ok rakják le terheiket, vagy állítják fel eladásra szánt jószágaikat, a melyeknek nagyobb része apró sovány szarvasmarhából és nagyon sok tevéből áll.

Érdekesnek csak az a kép mondható Adenben, a melyet az utczákon és a vásártéreken hemzsegő lakosság nyújt. Délázsiának számos népfaját találjuk képviselve az utczákon és a bazárokban. Mint már említettük, mohammedánusok, hinduk és szomálik teszik ki a lakosság főzömét és csak ritkán tűnik fel köztük egy-egy európai; ez is a legtöbb esetben angol katona. A nappal uralkodó forróságra való tekintetből az európaiak napközben csak a legkivételesebb esetekben mennek az utczára. A kereskedelmi körökben, jobban mondva az irodákban sem folyik egész nap a munka, hanem főképen a kora reggeli és a naplemente utáni órákra szorítkozik; ebben az embertelen hőségben emberi munka — fehér emberé —

egyszerűen lehetetlen. Ezekben az órákban a kaszárnyák udvara is teljesen kihalt. A gyakorlatokat csak reggeli 9-ig és délutáni 5-től kezdve tartják. Kivételt csak az Indiáról áthozott bennszülött csapatokkal tesznek, a kiket nem szükséges ennyire kimélni; de azért szintén nagy elővigyázattal bánnak velök, mert még az indiai forrósághoz szokott bennszülött csapatok között is igen gyakori betegség a — napszúrás.

Az eddig említett népfajokon kívül van még egy népfaj Adenben, inkább néposztály, a melylyel eddig nem találkoztunk és később sem találkozunk többé sehol. Ez az osztály az arab páriák, a megvetett osztály, az achdamok és shumrik, a kik a többi lakosoktól elkülönítve egészen külön városrészben laknak.

A mikor a mohammedánizmus Arábiában meghonosodott, akkor az arabok már sajátságosan rendezett társadalmi viszonyok között éltek. Már megvolt ugyanis a saját kulturájuk, állami berendezésük és voltak viruló városaik; a társadalmuk pedig szigorúan osztályozott rétegekből állott, a melyeknek legmagasabbja a mindenható magas arisztokráczia volt és végződött a mobnál, a megvetett legalsóbb rétegen. A mohammedánizmusnak sok mindent kiegyenlítő jótékony hatása mindenre kiterjeszkedett, csupán az emberek közötti egyenlőséget nem volt képes létre hozni és az iszlam behozatala előtt már fennállott társadalmi rétegezettség megmaradt továbbra is. A fennebb említett két utolsó néposztály, az achdam és a shumri, a társadalmi rétegezettségnek olyan alsó fokán állott, hogy a hozzájok tartozók nemcsak minden emberi jogoktól voltak megfosztva, hanem még a moshékból is ki voltak tiltva. A büszke és gőgös természetű arab szemében, a ki csak a háborúskodást tartotta — és tartja most is — férfiúhoz méltó egyetlen foglalkozásnak (egy kis rabszolgakereskedés azonban sohasem ártott az arab „gentleman“ reputáczionak) a páriák, azaz az achdamok és shumrik foglalkozása már magában is olyan természetű volt, hogy a szabad arab „tisztátalan“-nak tartotta azt, a kinek az volt a foglalkozása, a miből a két megvetett osztály élt. A mészáros például meg a fazekas, továbbá a fehérnemű-mosó és több más hasonló foglalkozású is „tisztátalan“

TEVÉK LOVASSÁGI SZOLGÁLATBAN.

(AZ ANGOL-EGIPTOMI „TEVE-LOVAS“ DANDÁRBÓL.)

ugyan az arab szemében, habár nem olyan nagy mértékben, hogy a szabad arab tisztátalannak tartson minden olyan tárgyat, a mi ezeknek a kezükből kerül ki. Ilyen „teljesen tisztátalannak“ csak a shumrikat tekintették, a kik még az achdamoknál is alacsonyabb természetű munkával foglalkoztak. Az achdamoknak például szabad a moshe küszöbét átlépni, de arab embernek a házába sohasem léphet. A shumri előtt azonban még a moshé is el van zárva; ez az ember még az isten házába sem léphet be. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy az achdamnak talán Allah, vagy az iszlam tiltja el az isten házát. Ó nem; Allah és az iszlam ilyet nem tesznek; az emberek teszik ezt. Ugyanilyen jellemző vonás az emberek gondolkozására az is, hogy az achdamok éppen úgy féltékenyen őrzik a shumrik felett élvezett parányi előjogaikat, mint akár a szabad arabok az achdamok feletti előjogaikat. Ha például egy shumri valahogyan bemerészkedik egy moshéba, akkor nem az arabs urak azok, a kik e merészség felett fel vannak háborodva és nem ők követelik, hogy dobják ki a szent helyről a vakmerő betolakodót, hanem a „vakmerő betolakodóhoz“ legközelebb álló testvére, a szintén a „megvetettek“ osztályába tartozó achdamok. (A mint látható, az arábiai és európai társadalom között fennálló különbségek mellett vannak hasonvonásúak is.)

*

Naplemente után megnyílnak a kaszárnyák kapui és a fehérbe öltözött angol hadfiak megjelennek Aden — sétaterén. Igenis: sétaterén. Ott tudniillik, a hol a cziszternák aljában egy közös kútból merítik tele az adeni Julcsák és Marik az alkorazzát, a cziszternákból leszivárgó víz áldásdús segítségével, nehány nyomorúságos fa táplálja valahogy gyenge lombozatát. Ez a nehány fa Adennek az egyedüli parkja és ide gyülekeznek esténként Old England harczosai, üdülni. Hogy a szintén odagyülekező szomáli és arab hajadonoknak van-e némi részük abban, hogy az angol hadsereg fiai éppen ide gyülekeznek legszívesebben, az — minden

kétségen felül áll. Bebizonyított tény ugyanis, hogy Ázsiának, valamint Afrikának is a női lakossága sohasem idegenkedett az európai fehérektől és csodálatos összhangban európai testvéreikkel, a hadsereg ő reájuk is mindig és mindenütt különös vonzerőt gyakorolt.

A tisztikar az „Union club" szellős verandáin szokott gyülekezni, egész Adenben az egyetlen helyen, ahol európai „comfort" és clubélet található. Magától értetődik, hogy az Union club területén sem hiányzik sem a lawn-tennis, sem a crickettground és hogy a termek előkelő fényűzéssel és specifikus angol kényelemmel vannak berendezve. Tekintettel az adeni társadalmi életre, helyesebben mondva, ennek teljes hiányára, az Union clubot a clubtagok női családtagjai is látogathatják. (A mint később látni fogjuk, Ázsia városaiban számos olyan club van, a melyekben a nők jelentékeny részt vesznek az illető club társadalmi életének felélénkítésében.) Eddigi utunkon sehol sem találtunk olyan helyet, a hol a férjeik oldalán élő nőknek az élete annyira sivár, olyan örömtelen és tartalmatlan lett volna, a minőnek az adeni európai nők élete látszott lenni. Talán még a Congó torkolatában fekvő városokban letelepedett fehérek asszonyainak is tűrhetőbb az élete, mint az Adenben élőké. És mégis hűségesen kitartanak mellettük és segítenek nekik lemorzsolni azokat a küzdelmes nehéz éveket, a melyeknek le kell telni az áthelyezésig valamely szebb vidékre, vagy a jól megérdemelt nyugdíjig. És a mellett ladyk itt is tetőtől talpig. Az az egy-két angol úrnő, a kikkel szerencsénk volt megismerkedni az Union clubnak egy dinnerjén, két angol tisztnek feleségeivel, a kik már az ötödik évet töltötték Adenben, mintaképei lehettek volna az előkelő modorú nagyműveltségű úrnőknek.

*

Nagyon kapóra jött augusztus elsején az osztrák-magyar Lloyd hajója, az Imperator, Aden kikötőjébe. Jóllehet Adenből talán minden nap folytathatja a turista az útját Keletnek vagy Délnek bármelyik irányába — bele számítva természetesen a később esetleg szüksé-

gessé vált átszállást — és egy perczig sem forgott fenn az az aggodalom, hogy esetleg még nehány napot kell ebben a rettenetes forróságú katlanban tölteni, azért az Imperator megérkezése nagyon kellemes meglepetés volt. Máskülönben is szerencsénk volt az Imperatorral. Adenben ugyanis három első osztályú utas hagyta el a hajót azzal a szándékkal, hogy a szomszédos szomáli földön oroszlánra vadászszanak. A három megüresedett hely mi hármunkra — a másik két utitárs egy angol katonatiszt és az olasz főkonzul volt Bombayben — olyan benyomást keltett, mintha ajándékba kaptuk volna a helyeket. (Hogy nem ajándék volt, azt elgondolhatja mindenki, a ki tudja, hogy az osztrák Lloyd hajói a legdrágábbak közé tartoznak.)

Az Imperator még ugyanazon nap este szedte fel a horgonyát. — Adenben, illetőleg Steamer Pointban, csak annyi időt töltött, a míg szenet rakott be és meglehetős nagy tömeg árút adott le — és augusztus elsején elhagytuk Adent. Az Imperator a menetrend szerint hét napot igénybe vevő utat tényleg megtette nyolcz nap alatt és augusztus 8-án horgonyt vetett Bombay kikötőjében.*

* Az Aden és Bombay közötti utat e helyütt azért nem ismertetjük bővebben, mert a mű V. kötetében egész terjedelmében ismertetni fogjuk.

MÁSODIK FEJEZET.

BOMBAY.

A végletek, túlzások, szertelenségek és ellentétek földjére léptünk Bombayben; arra a földre, a melyen túlsok az ember, túlsok az állat és a hol túlbuja a növényzet; a hol százezrek pusztulnak el évenként pestisben és cholerában, a hol csak a mérges kigyók több mint húszezer embert ölnek meg évenként, a hol a négy milliónyi négyzetkilométer terület jóformán egyetlen park, a hol százmilliókat érő családi vagyonok vannak és a hol százezrével pusztulnak az emberek az éhségtől, ámbár millió mázsaszámra küld tápszereket más országokba. Ez a föld az, a hol vallásos buzgalmukban és őrjöngésükben egyrészt milliókat érő templomokat építenek az emberek, az elhalt családtagjaikat pedig vagy máglyán égetik el vagy pedig dögmadarakkal falatják fel. Ez a föld az, a hol évezredek óta a legmagasabb fokra kristályosodott a vallásbölcselem, a hol százféle árnyalatban imádják Brahmát, Allaht, Confuciust és Jézust és a hol viszont istenként imádják és bálványozzák a majmot, a kígyót, a krokodilust vagy a buta tehenet. Ez a föld az, a hol együtt találjuk az emberi testszín minden árnyalatát, a feketétől az olajbarnáig és a hol — 300 millió ember eltűri, hogy idegen hatalomnak alig százezer embernyi katonasága tehetetlen tömeggé gyűrje őket.

Mielőtt partra szállanánk Bombayben, ismerkedjünk meg kissé azzal a rengeteg földterülettel, a melynek partjait körülhajózni szándékszunk és a melynek különböző pontjain heteket fogunk eltölteni.

*

Annak az óriási birodalomnak, a melynek mintegy négymillió négyzetkilométer a területe és a melyen jelenleg mintegy

háromszázmillió legvegyesebb összetételű lakos él, történetileg legfontosabb mozzanatai: az áriaiak bevándorlása mintegy 2000 évvel Krisztus előtt Irániából, a Maharadsák közti felosztása 1200 évvel Krisztus előtt, aztán a buddhizmus keletkezése a VI. században Krisztus után és végül az iszlam behozatala 800 évvel Krisztus

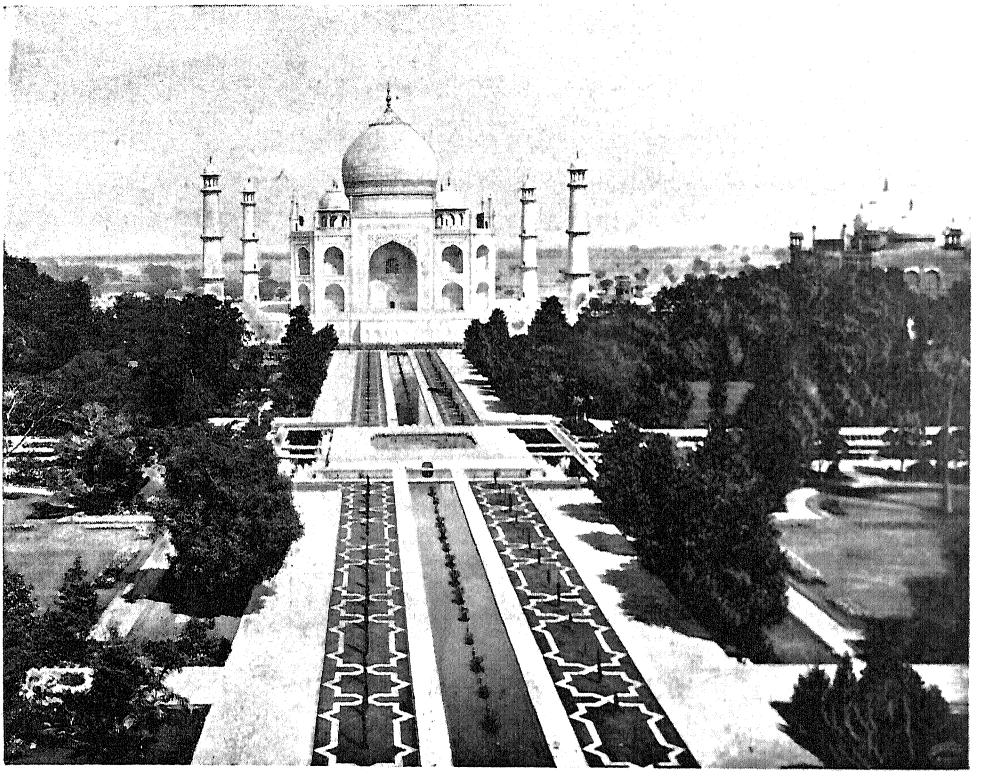

AGRA. A TÁDZS MAHÁL MAUSOLEUM.

után. Minket európaiakat Indiának csak a legújabb kora érdekel, a mikor ugyanis az európaiak először léptek India földjére. 1498-ban, május 23-án, tehát hat évvel azután, hogy Kolumbus Kristóf Amerika szárazföldjére lépett, jelent meg Vasco da Gama Calicut-ban, a délnyugati monzun által szerencsésen áthajtatva az afrikai partokról és ugyanaz az Affonso d' Albuquerque, a kiről már Moçambiquében tettünk említést, volt az első meghódítója Elő-India keleti partjainak is. Két évszázadon keresztül az új portugállus gyarmatnak egyetlen városa sem volt képes valamely jelentőségre

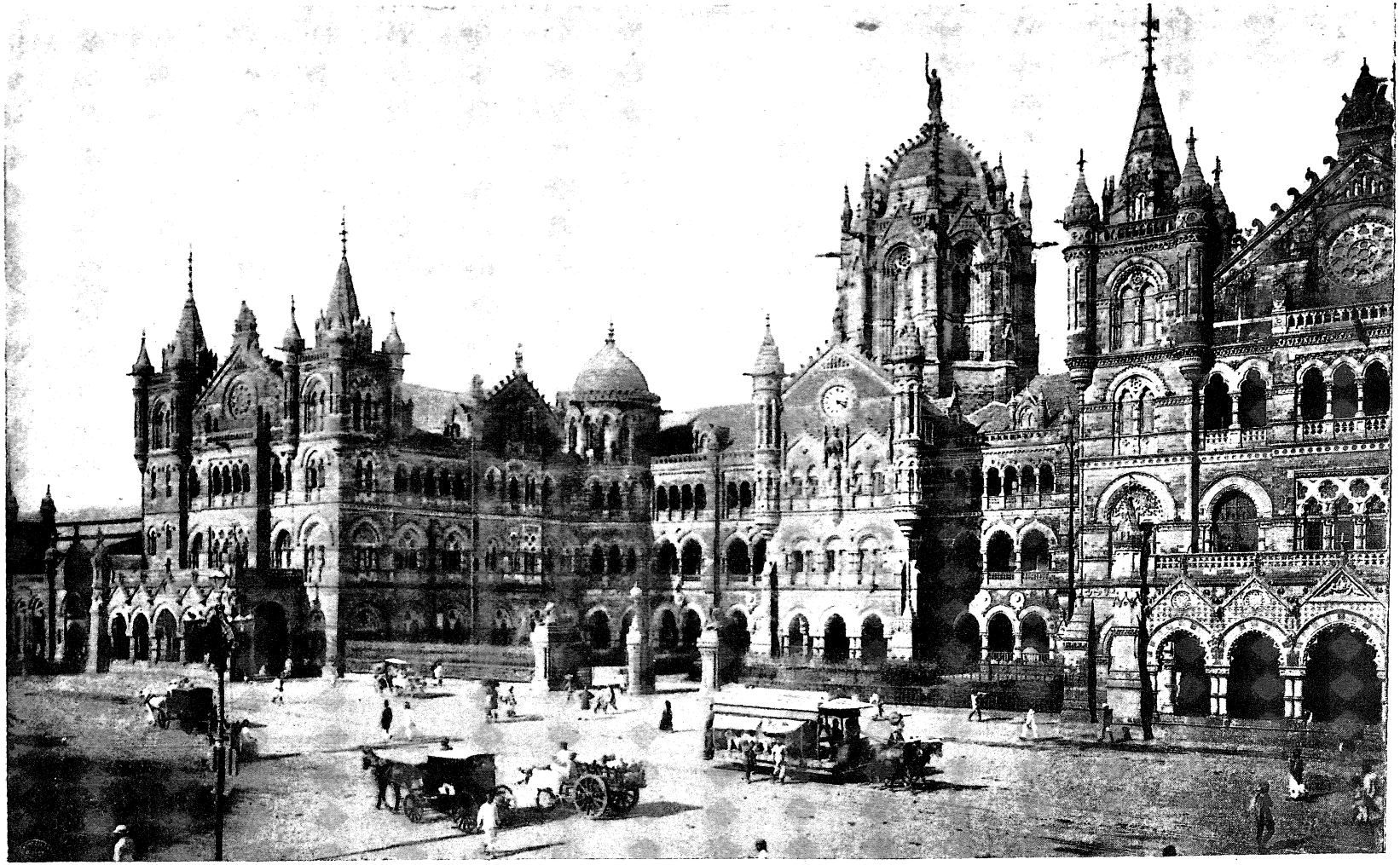

VICTORIA TERMINS BOMBAYBAN (PÁLYAUDVAR).

szert tenni. Még Bombay is, ebben az időben valamennyi között a legjelentékenyebb, 1660-ban még olyan jelentéktelen volt, hogy Katalin portugállus infánsnő — nászajándékképen kapta az egész bombayi kerületet, a mikor férjhez ment II. Károly angol királyhoz. A portugállus király-leány révén Elő-Indiával összeházasított angol

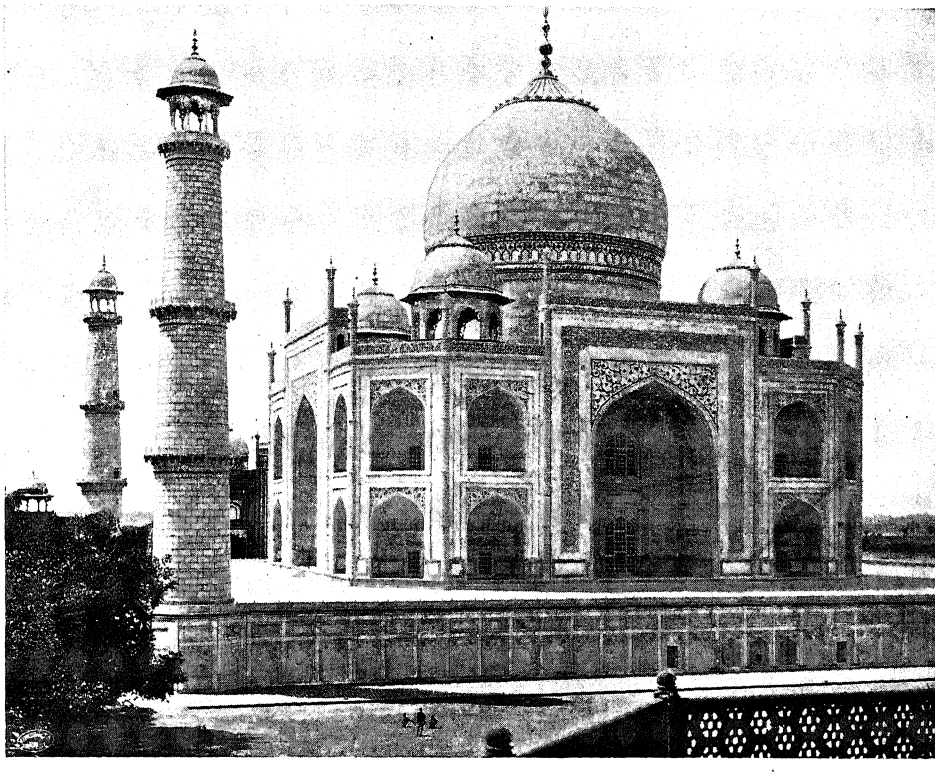

AGRA. A TÁDZS MÁHÁL MAUSOLEUM FŐÉPÜLETE.

király azt sem tudta, mit kezdjen a furcsa nászajándékkal, a melyből volt ugyan valamely haszna, de annál több baja keletkezett vele. Mindenekelőtt küzdenie kellett a portugállus katholikus papság által felbújtatott portugállusokkal, a kiknek sehogy se tetszett a protestáns vallású uj király; azonkívül temérdek baja volt a szomszédos törzsekkel és a kisebb maharadsákkal; („kisebb" maharadsák alatt értendők akkora földnek az urai, mint a mekkora például Magyarország.) II. Károly beleúnva az egész históriába, tudniillik a házasságba, meg az indiai nászajándékba, oly módon könnyített a

kettős bajon, hogy legalább az egyiket, a kisebbiket, lerázta a nyakáról. Ugyanis bérbe adta az indiai birtokot a Kelet-Indiai Társaságnak, még pedig — tíz font sterling bérösszegért évenként. A Kelet-Indiai Társaság viszont az egész földdel nem sokat törődött, hanem teljes erővel Bombay város fejlesztéséhez fogott. Kelet-India nyugoti partja tudniillik nagyon szegény megfelelő és alkalmas kikötőkben, míg ellenben Bombay, a mely kis szigeten fekszik közvetlen a szárazföld közelében, attól csak keskeny tengerszoros által elválasztva, a jó kikötőnek valamennyi tulajdonságát magában egyesítette.* Innen származtatják a nevét is, a melyet még a portugállusok adtak neki: Boa Bahia; annyi mint, „jó öböl."

Hogy tulajdonképen miképen jutott végre Anglia egész Elő-Indiának a birtokába, azt — ismerve már ennek a bámulatra méltó nemzetnek példátlan erejét, energiáját és erőszakos kíméletlenségét — legrövidebben megismerhetjük abból a klasszikus rövidségű nehány sorból, a melyekben Sievers ezt megírja. Íme, itt van szóról-szóra: „A portugállusok 1498-ban telepedtek le Indiában; először Kalikutban, aztán Goaban. Az 1600 körüli évig ők voltak az urai India egy részének; ekkor elvették tőlük a hollandusok, a kiktől viszont az angolok és a francziák vették el. Az angolok vállalkozása az 1600. évtől 1757-ig tisztán kereskedelmi természetű volt és ügyeiket főképen a Kelet-Indiai Társaság vezette. 1757-ben az angolok meghódították Bengáliát és már 1763-ban kiűzték a francziákat egész Indiából. 1767-től 1799-ig Haydor Ali és fia, Tippu Sahib ellen harczoltak, a mely harczok befejezésével Anglia állása Indiában egyszerre megszilárdult. 1818-ban Nagy-Britannia meghódította a Goa és Gwalior közötti mahrattokat és számos más hűbéres államot. 1857-ben a Seapoy (szípoj) lázadásból keletkezett viszonyok folytán az állam átvette a kezelést a Kelet-Indiai Társaságtól, 1853-ban kiültette az első alkirályt és 1877-ben Anglia királynője — India császárnőjének nevezte magát."

* A sziget 110 négyzetkilométer terjedelmű. Tulajdonképen most már nem sziget, mert magas töltés útján összeköttetésben áll a szárazfölddel.

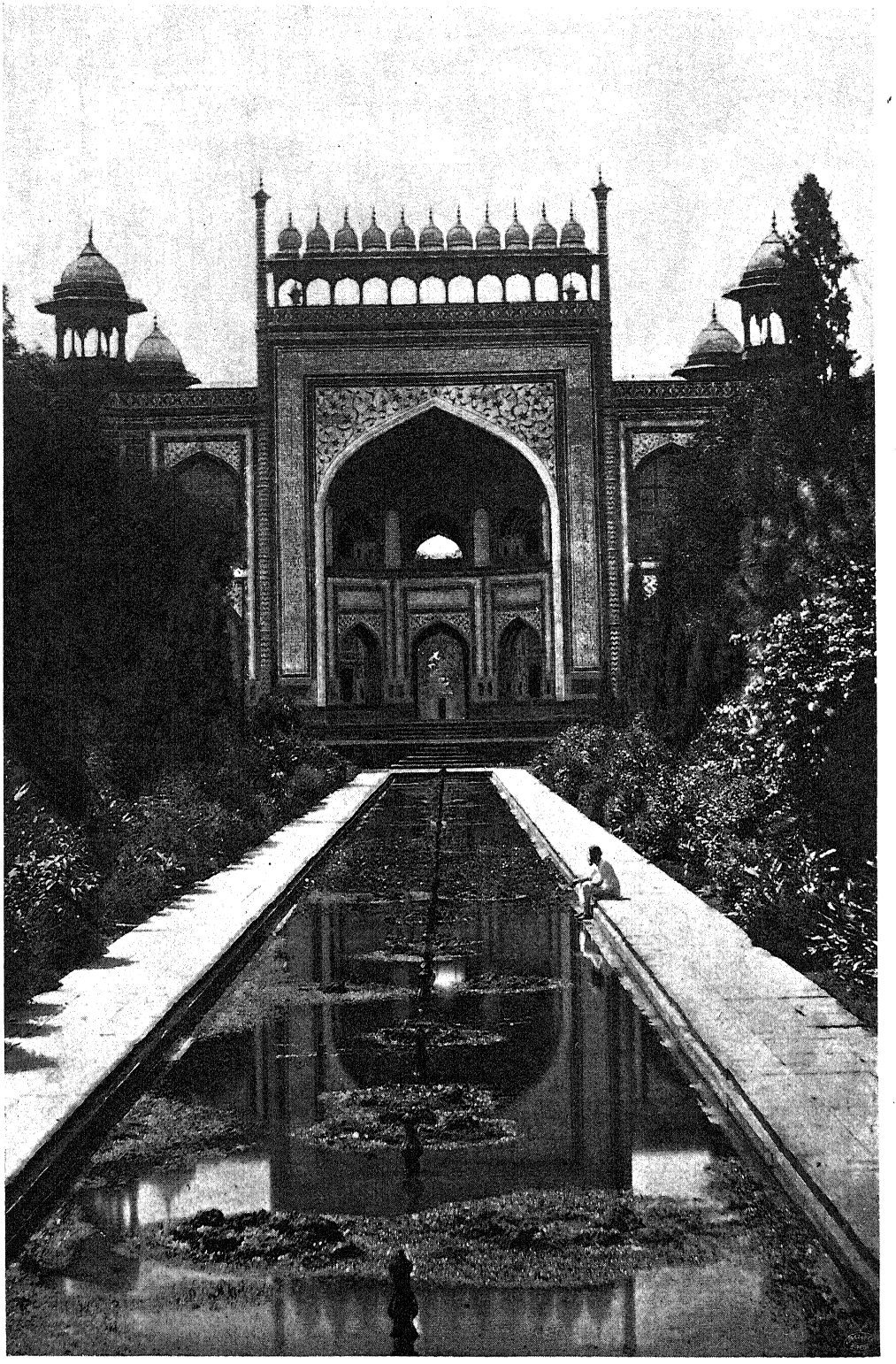

A TÁDZS MÁHÁL KERTJÉHEZ VEZETŐ KAPU.

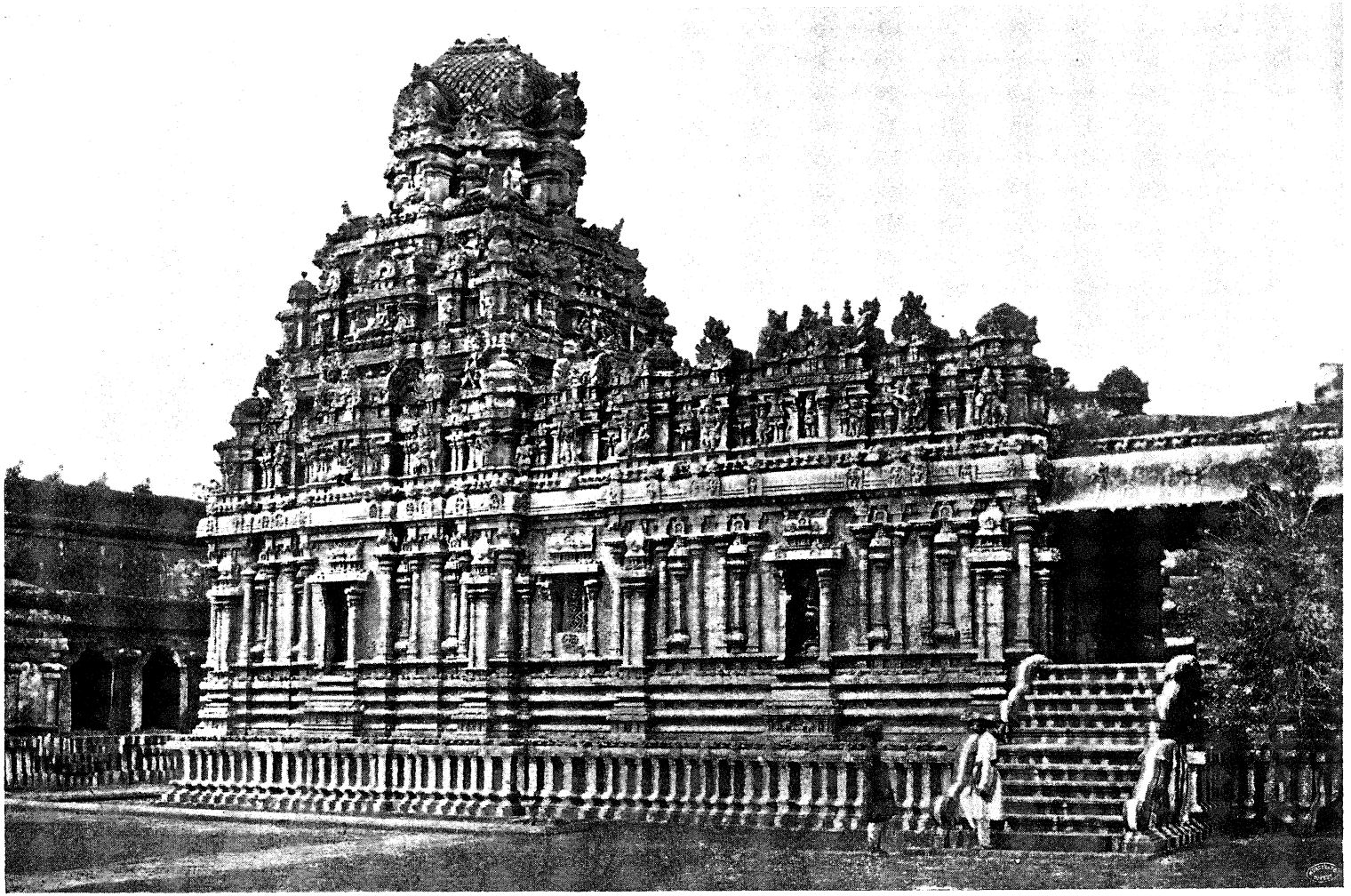

(Mocsáry B.-né úrnő gyűjteményéből.)

A „NAGY PAGODA“ TANZSOREBAN.

Évezredes állam és nemzet története ennél rövidebben el nem mondható. Minden egy-két évezredre jut egy sor történelem.*

Miután Elő-India körülhajózása alkalmával bő alkalmunk nyílik a rengeteg birodalom föld- és néprajzával, valamint klimájával, állat- és növényvilágával megismerkedni, ezúttal főképen Bombayvel foglalkozunk bővebben.

Hogy a Kelet-Indiai Társaság merész és nagyszabású spekulációi annak idején mekkora eredménynyel jártak, kitűnik abból, hogy már 1675-ben, tehát alig hét évvel azután, hogy az angol kormánytól bérbe vették a Malabar-partnak ezt a részét, Bombaynek már 60 ezer lakosa volt; tehát hatszor annyi, mint a mennyivel átvették. Hasztalan volt a konkurrenczia által támasztott rágalom, a melylyel Európának nehány irígykedő nemzete az angolok új földjét elhalmozta. Idehaza ugyanis, Európában, egyszerűen gyilkosnak mondották India klimáját, a melyben ember meg nem élhet. Ámbár nagyon túlozták a dolgot, annyi mindenesetre tény volt, hogy a Bombaybe kerülő európaiak igazán veszedelmes módon pusztultak; az ázsiai cholera, vagy a „khinai halál", — a hogyan a cholerát akkor nevezték — továbbá a percinosus malaria meg a pestis óriási mértékben pusztított a bombayi fehérek között. Ötszáz bevándorolt európaiból legfeljebb száz maradt meg Bombayben, a többi elpusztult. Csakhamar felállították a képletet: „egy emberélet Bombayben csak két monszunra terjed" (tudniillik egy évre).

* Elő-Indiának Nagy-Britanniához való viszonyát némileg megmagyarázandó, helyesnek tartom a következőket megjegyezni. Indiában meg kell különböztetni a közvetlen angol birtokokat vagy tartományokat (provinciákat) a vazallus (hűbéres) államoktól. Az előbbiek főképen parti tartományok, vagy olyanok a belföldön, a melyeknek lakói már teljesen belenyugodtak az angol uralomba. Ezeknek a fejei vagy kormányzók, vagy kormányzóhelyettesek, vagy megbízottak. A hűbéres vagy „bennszülött" államokhoz (native staates) tartozik nehány állam az angol tartományokban. Ez utóbbiak a maharadsák vagy radsák uralma alatt állanak; ezeknek Angliában nincs saját külön képviseletük, de külön autonomiájuk és külön törvényeik vannak, valamint kisszámú független katonaságuk. A hűbéres államoknak Angliához való viszonya ismét különböző; némelyek adózó-kötelesek, némelyek nem; egyesek viszont kötelesek az államban „védelemképen" angol katonaságot elhelyezni; valamennyi azonban függő és alárendelt és mindannyi Brit „residensek" ellenőrzése alatt áll.

Bombay azonban egyre gyarapodott és a mikor az indiai mahratt-dynastia kihalása után a Kelet-Indiai Társaság ezeknek a territo-

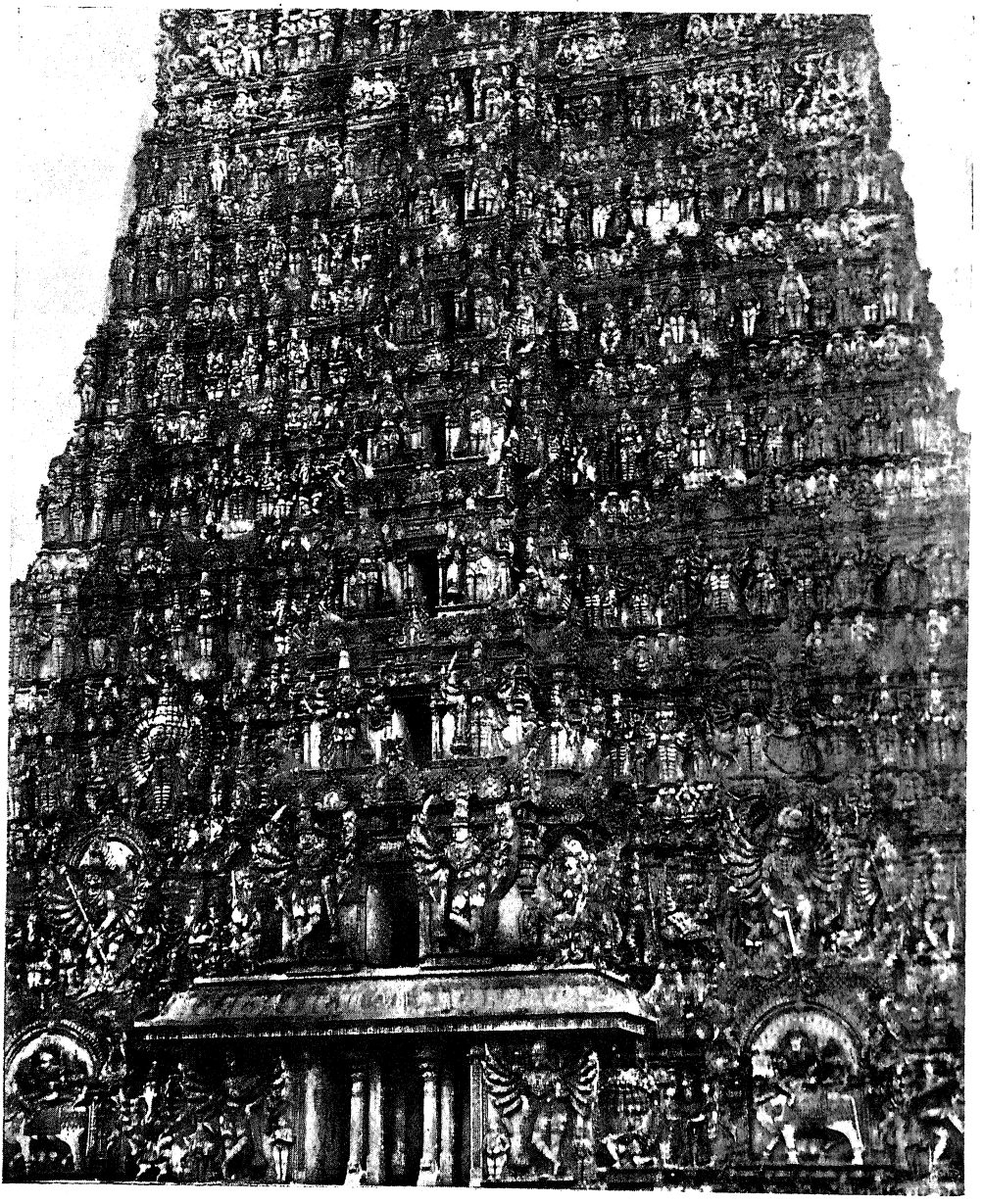

(Mocsáry B.-né úrnő gyűjteményéből.) RÉSZLET A MADURAI PAGODA TORNYÁBÓL.

riumát is átvette, egyszerre világfontosságú góczpont lett belőle. Különösen hasznára vált az észak-amerikai secessió-háború; az Amerika felől megszűnt gyapot-kivitel ugyanis egyszerre óriási

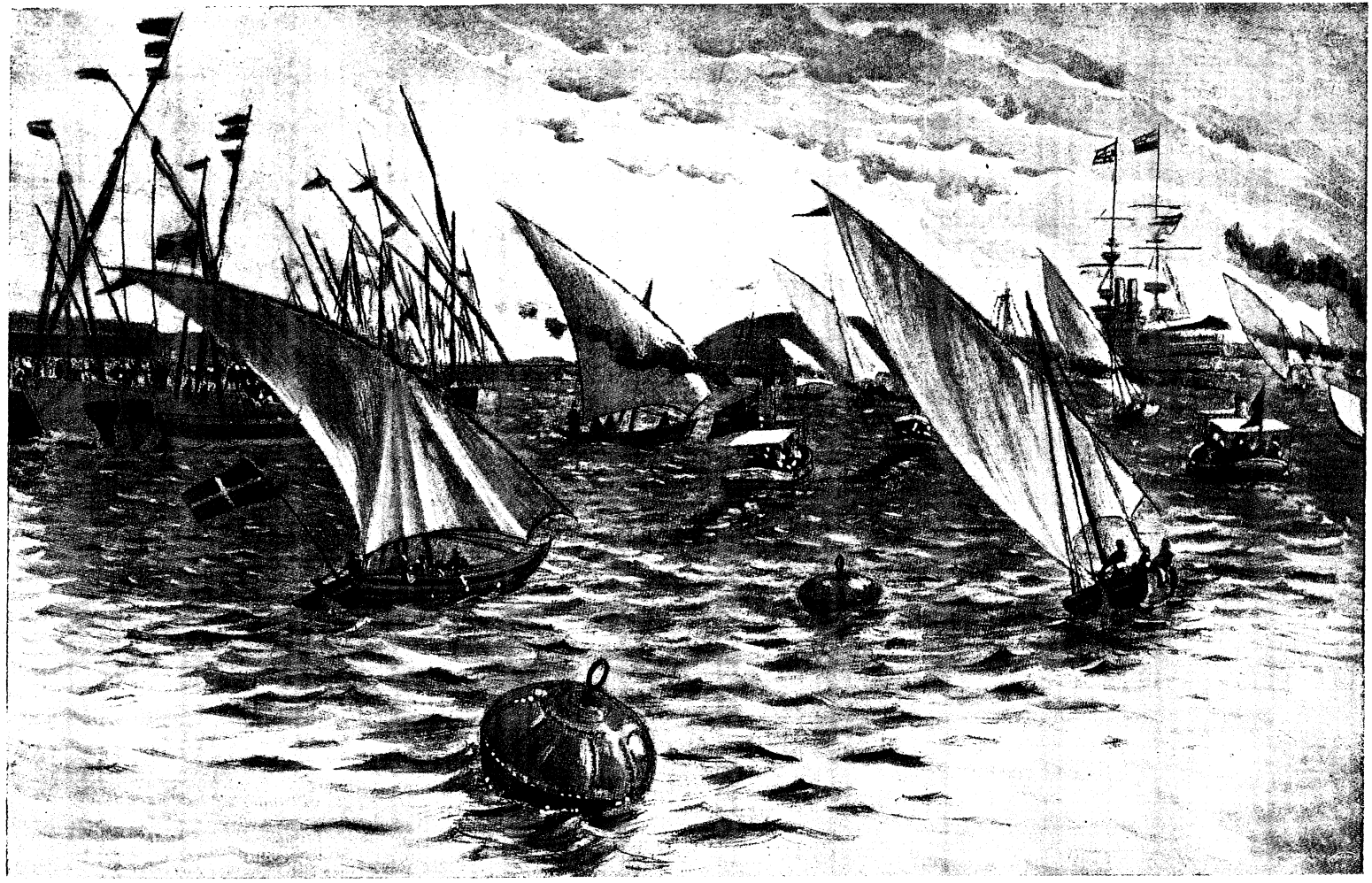

(MOCSÁRY B.-NÉ ÚRNŐ GYŰJTEMÉNYÉBŐL.)

RÉSZLET BOMBAY KIKÖTŐJÉBŐL.

lendületet adott az elő-indiai gyapotnak, a melynek kivitelében Bombay vitte a vezérszerepet.

*

Az Apollo Bunder, a hol a hajóról jöve partra szállunk, Bombay óriási kikötői forgalmának egyik legmozgalmasabb és legtarkább

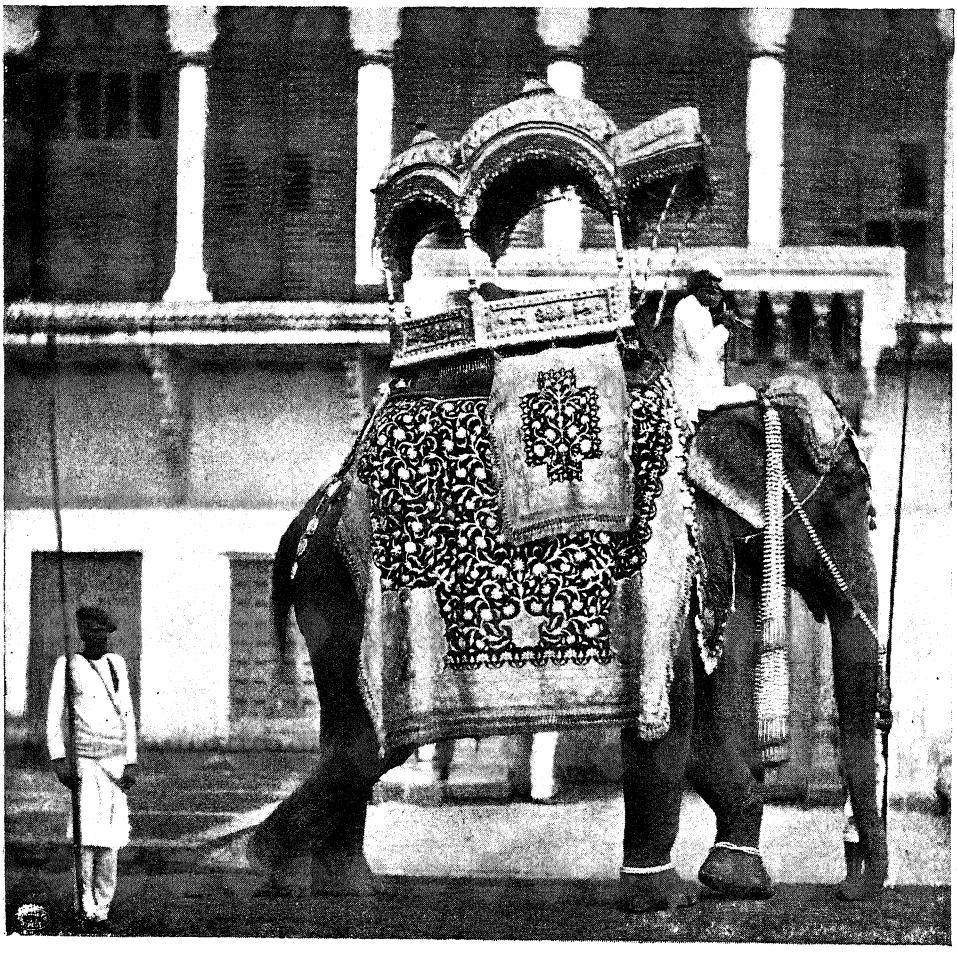

MAGASRANGÚ HINDU DÍSZELEFÁNTJA.

életet mutató pontja. Nagyon tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy az Apollo Bunder — tulajdonképen: Wellington Pier — a régi görögök híres napistenétől kapta a nevét. Az „Apollo“ név onnan ered, hogy a „pallo“ névvel a hinduk valamely halfajtát neveztek és ebből a szóból csinálta a lágy hindu nyelv az „Apollot“.

(Ugyanebből a szóból eredt az Indiából hozzánk kerülő lovasjátéknak — a polonak — is a neve.)

Az Apollo Bundernél kezdődik Bombaynek — sőt talán egész Indiának — a legszebb és legpompásabb városrésze, a Castle (Kásztl), a mely úgy fekszik az egészet körülövező Esplanadeban, mint zafirok között a gyémánt. A mikor a bombayiek — a lokális patriotismusnak némileg mindig túlzó büszkeségével — azt mondják, hogy szépségre nézve az egész világon csak Nápolyi öble vetekedhetik Bombay öblével, hát lehet némi igazuk, de akkor csak a Castlera és a Castlet körülvevő Esplanadera vonatkozólag.

A Castle és az Esplanade a szíve Bombaynek; nemcsak az épületek architektonikus szempontjából, hanem azért is, mert Bombay elevenen lüktető vérkeringését, sőt némileg egész Elő-Indiáét is, akár politikai, akár kereskedelmi szempontból a Castleban levő épületekből szabályozzák. Valamennyi számottevő hivatal, intézet, club vagy más középület a Castleban van. A sok között ilyen például az impozáns távirdahivatal, a melynek modern gót stylusához gyönyörűen illik a kék bazalt-oszlopokkal diszített homlokzat. Mellette áll a posta épület, három hatalmas, tágas csarnokkal, a melyekben reggeltől estig nyüzsögnek India felsorolhatatlan népkeverékének a legheterogenebb alakjai. Órákon át lehet gyönyörködni ezen a tarkaságon, a nélkül, hogy az érdekes kép vonzóerejében csökkenne. A zajos postaépület szomszédságában áll a Law Court — az igazságügyi palota — a mely egyszersmind székhelye Bombay különböző fokú bíróságainak. Az átlag gót-veneziai és lombardiai stylusban tartott épületek között ez az angol stylusban épült palota, a melyen az angol józan ész kissé párosult a keleti fantáziával meg a temérdek millió rupiával, egyik legmonumentálisabb épülete Indiának. (De csak addig, míg a tulajdonképeni hindu épületek némely impozáns példájáról lesz szó; mert ezekkel szemben egyszerűen eltörpül.) A Law Courte után következik az egyetemi könyvtár hatalmas épülete, a hozzátoldott toronynyal — a Raja Bai Tower (radzsa bé tauer) — Bombay legmagasabb építménye. Annak jellemzésére, hogy a bombayi társadalomnak egyik érdekes osztálya — a parszi — minő

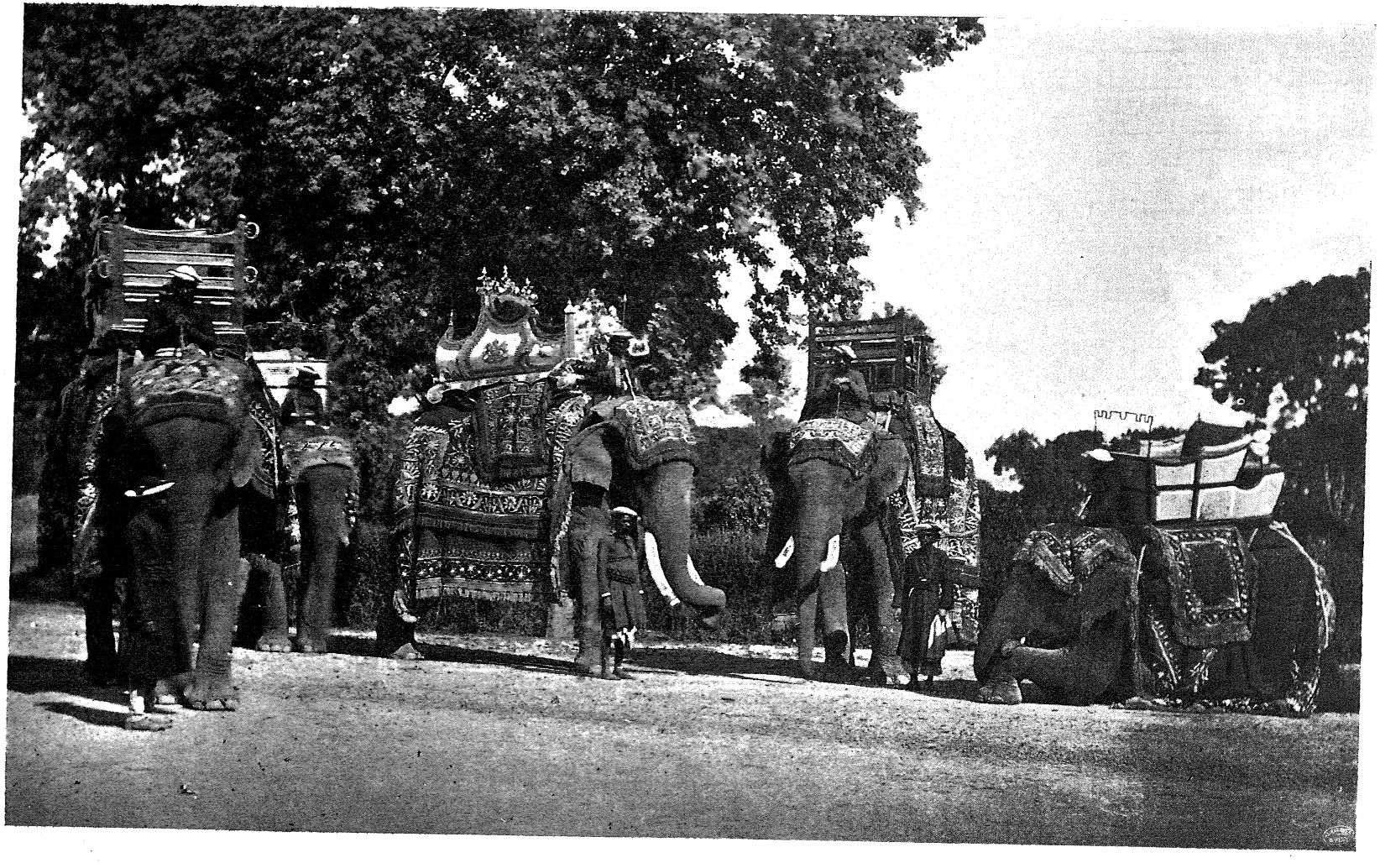

SZERTARTÁSOS DÍSZMENETHEZ KIVONULÓ ELEFÁNTOK.

szerepet játszik Bombayben és hogy némelyek közülök mekkora vagyon felett rendelkeznek, meg hogy minő pazar nagylelkűséggel tudnak az óriási vagyonnal bánni, előzetesen megemlítjük, hogy ezt a tornyot egyetlen parszi — Premcsánd Raicsánd — építtette, elhalt édes anyja emlékére, a minthogy a városból a Malabar Hilli „Hallgatás tornyá"-hoz vezető felséges szép utat is egyetlen parszi építtette igen sok millió árán, ugyancsak kegyeletes emlékül, névszerint Kustomdzsi Zsamzsethsi Zsizsiboy, Esq. (eszkvájr).

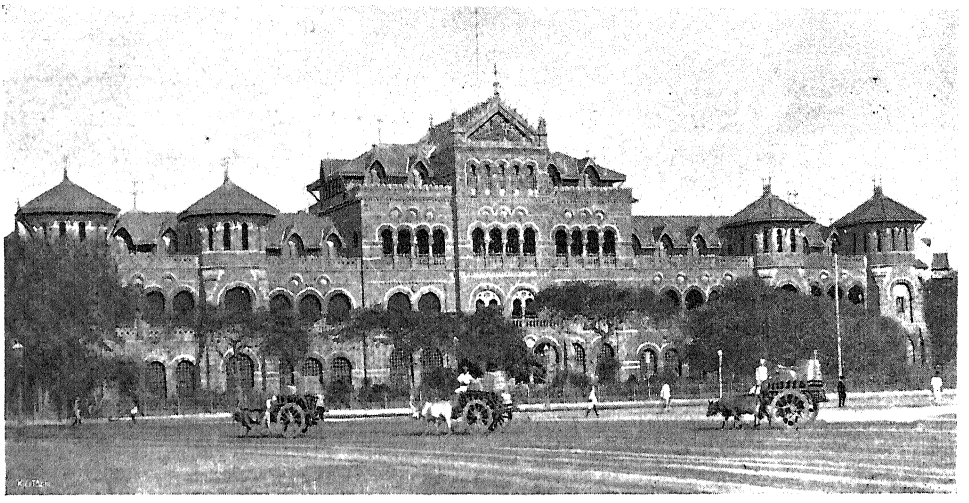

ROKKANT TENGERÉSZEK HÁZA BOMBAYBEN.

A középületek egyáltalában pazar bőkezűséggel épültek. Így például a vásárcsarnok — a Clawford Market — csupa gránit, vas és üveg. A tartalma valóságos múzeum, a benne uralkodó tisztaság pedig mintaképe az angol fegyelemnek és rendnek. A Clawford Market, ámbár csak vásárcsarnok, azért valósággal múzeum. Mindaz, a mit India termel — virágok, gyümölcsök, főzelékfélék, vadhús, halak — itt szépen csoportosítva tiszta márvány- vagy üveglapokon elhelyezve megtalálható. Bombay környékének némely terméke, például virág, gyümölcs, olyan híres, hogy még Kalkuttába és Madrasba is innen szállítják. Egy másik középület, ennek közelében, szintén túlzott pazarlással és fényűzéssel van építve és berendezve. Ez a „Sailors Home" (szélörsz hóm), a tengerész invalidusok háza.

Összesen huszonnyolcz tisztet és mintegy hatvan közembert szoktak benne elhelyezni; terjedelménél fogva azonban elférne benne tízszer annyi ember, a berendezése pedig nemcsak rokkant tengerészeknek, hanem kiérdemült tengernagyoknak is megfelelhetne. Ennek az épületnek a megépítésében is egy bennszülött, egy előkelő hindu férfiú, névszerint: Ráo Gáckwád Khandé játszta a főszerepet, a mennyiben több százezer rupia költségen ő maga építtette „Ő Felsége Victória császárnő és királynő iránti loyalitásának kifejezésére".

A templomokra azonban nem nagy súlyt fektettek az európaiak. A gyapotgyárak, a melyeknek a kéményei sűrűn állnak egymás mellett a város délkeleti végében, valószinűleg nagyon igénybe vették annak idején az angolok idejét és pénzét, mert a templomok ilyen világváros méreteihez képest — Bombaynek ugyanis 800 ezer lakosa között mintegy 10 ezer európai él — kissé nagyon is szerények.

A számos hindu és mohammedánus templomról most nem szólunk, csupán a keresztény templomokról. Jelenleg csak a Castleban fekvő St. Thomas templomot említjük meg, a melynek igénytelen külseje elárulja, hogy még 1700 elején épült. A templom belseje is szerény, de nagyban emeli értékét, hogy néhány igen érdekes vonatkozású emlékszobor és emléktábla van benne elhelyezve. Ilyen például a Cleopatra fregatt legénységének emléktáblája, a mely hajó 1847-ben a malabari partokon ment tönkre összes embereivel; a Campbell ezredes szobra, a ki Mangalur várát háromezer emberrel hősiesen védte Tippu Sahib lázadó fővezér százezer embere ellen. Ugyancsak a St. Thomas templomban van eltemetve Sir Frederic Maitland tengernagy; ugyanaz a tengernagy, a kinek a mint emlékezhetünk — I. Napoleon átadta a kardját a Bellerophonon. Íme, a véletlen játéka: az angol csatornában horgonyzó Bellerophonon lejátszó dráma két szereplője hova szóródott; az egyik St. Helena szigetén pihent, a míg átvitték a Seine partjára, a másik pedig tízezer mértföldnyi távolságban tőle, Bombayben.

Szembetűnő épület továbbá a vámház; nem építészeti szépségre nézve, hanem azon óriási forgalomnál fogva, a melynek ez a rengeteg épület a színtere. Annak a kolosszális ki- és beviteli forgalomnak,

a mely Elő-Indiában zajlik le, a jelentékenyebb része Bombayn keresztül megyen ki a nagyvilágba és rajta keresztül jön be a birodalomba. Képzelhető már most, hogy ennek a valósággal rengetegnek mondható forgalomnak, a melynek minden darabja a vámházon megy keresztül, minő érdekes, mozgalmas és változatos lehet a színtere. A Castlenak legszebb része azonban a Victoria Garden, Bombay idegen és bennszülött előkelőségének üdülő-, sétáló- és gyülekező-helye, a melyen egyesülve van mindaz, a mi egy világváros magasabb és nagyigényű osztályának mulató, üdülő vagy szórakozó czélból szükséges. Az elegáns park tulajdonképen gyönyörű szép botanikus kert, a melyben a tropikus és mérsékelt égövi fák és virágok virágágyakkal díszített tavak körül feküsznek. A tavak filigráns művű hidakkal vannak átívelve; a park közepén díszesen épített pavillon áll, a melyben esténként az indiai hadsereg zenekara szokott koncertezni. A napnak bármely szakában hűs árnyat adó fákkal szegélyezett széles sétányokon Bombay legelegánsabb fogatai, legnagyobb lovai és a parszi nők legnagyobb gyémántjai mutogatják magukat. A parknak egyik legremekebb pontján áll a „Prince Consort Albert“ emlékszobra, a melyet özvegye, Victoria királynő emeltetett férje emlékére „hűséges alattvalóinak gyönyörűségére kedvelt császárságában“. Sokkal impozánsabb ennél Victoria királynő márvány szobra az Esplanadeon, a melyet szintén egy bennszülött ajándékozott Bombay városának, névszerint Khánderáo, a barodai Guicovar. (Az ajándék mintegy fél millió koronába került!) Távolról — de csak nagyon távolról a szobor hasonlít a mi Deák Ferencz-szobrunkhoz; tudniillik a monumentális mű főalakja, a királynő, fotelben ül. A mintegy tizenöt méter magas szobormű, a mely hatalmas nyolczszögű alapzaton nyugszik, tiszta carrarai márványból készült.

*

Nagyon érdekes látványosság a kikötő túlsó — oceán felőli — oldalán a Bakk-Bay (beck bé), a melyet csak az Esplanade sétányai választanak el a Castletól, a „belvárostól“. A tojásdad alakú öböl

mentén elterülő város háttere innen nézve is igen szép képet nyujt. Az egész sziget egyetlen parknak látszik, a melynek viruló zöldjéből kellemesen tűnnek ki a paloták, házak, templomok és monumentális épületek, helyenként egész terjedelmükben, vagy csak azoknak kupolái. A sziget ugyanis ezen az oldalon két földnyelvvel nyulik be az oceánba, a mely két földnyelv magába zárja a terjedelmes Back-Bayt. A nyugoti földnyelv dombokkal borított csúcsán — a Malabar Hillen — állanak a bombayiek villái, a melyekhez gyönyörű és árnyas pálmákkal szegélyezett út vezet a városból. Két-három évtizeddel ezelőtt ezeken a halmokon összesen két-három bungaló állott, ma pedig tele vannak elegáns nyári lakokkal, annyira, hogy Bombayben többé nem is „elegáns" a Malabar Hillen lakni. (Vide: Svábhegy Budapesten.) A banánok, pálmák és tamarindáktól körülvett bungalók kívülről ugyan egyszerűeknek látszanak, a belsejük azonban mintái a komoly, kényelmes és ízléses berendezésnek, az úri comfortnak. Hogyne, a Malabar Hillen túlnyomóan angolok laknak. A Malabar Hill másik végén áll a hinduk egyik szent bucsúhelye, Valkesvar, a melyet a hinduk ezernyi legendájának egyike avatott szent helylyé. Van továbbá a Malabar Hillen néhány sor pompás ágyúüteg is, a melyek a kikötő bejáratát védik és — hogy India területén a hihetetlen és képtelen változatossághoz meg ellentétekhez korán hozzá szokjunk — ott találjuk mindjárt a Malabar Hillen Bombaynek egyik hirességét, a „Hallgatás Tornyát", a parszik temetkezési helyét. Evvel csak később fogunk megismerkedni; e helyütt csak annyit említünk meg róla egyelőre, hogy még a hinduk és parsik abnormalitásaihoz már hozzá szokott bombayieknek is kissé furcsának tetszett, hogy azon a helyen, a hova ők a napi munka után rövid pihenőre térnek, a parszik ugyanitt az örök nyugalomra térjenek; azt is belátták, hogy annak a vízvezetéknek, a melyet Bombay város tanácsa nyolczmillió korona árán vezettetett fel a városból a dombokra, aligha válik előnyére, hogy a parszi hullákon jóllakott kondorkeselyűk — a parszik sírásói — éppen ebből a vízvezetékből oltsák a szomjukat és nagyon szerették volna, hogy a parszik tegyék el onnan az ő furcsa temetőjüket másfelé.

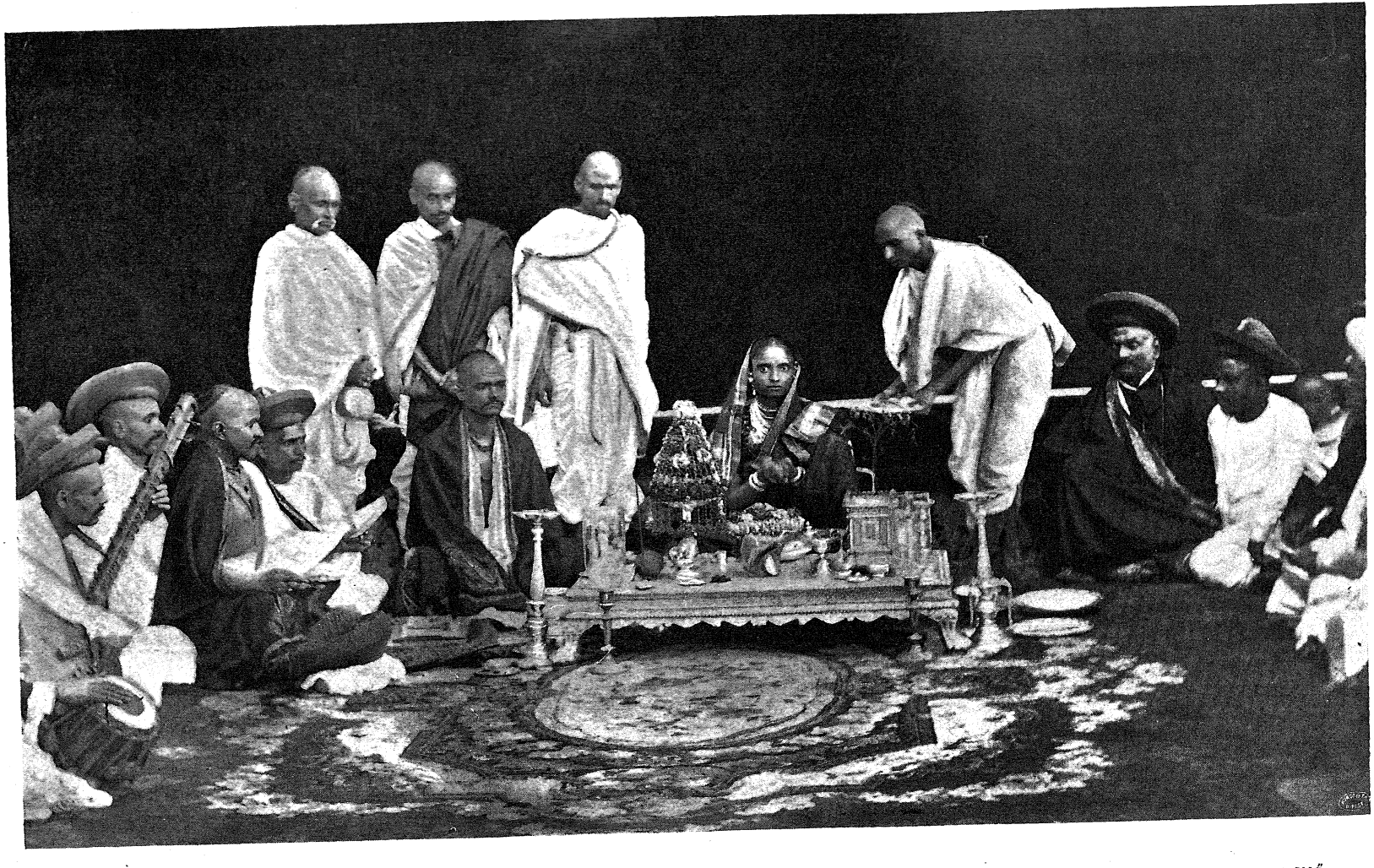

ÁJTATOSSÁGÁT VÉGZŐ HINDU HERCZEGNŐ.

Hasztalan volt azonban az európaiak minden ellenvetése és ajánlata; a parszik semmi áron sem voltak hajlandók arra, hogy temetkező helyüket Bombay környékének más pontjára helyezzék át. A temető ott áll ma is a világváros közvetlen közelében, a hol állott akkor, a mikor jóformán alig laktak európaiak a Malabar Hill közelében.

Az öblöt bezáró másik földnyelv csúcsán fekszik a kikötőnek egyik igen fontos kiegészítő része: a világító torony, Brongs. Véletlenül éppen ennek a hatalmas épületnek a közelében, a melynek az a rendeltetése van, hogy világosságot áraszszon a sötétben, áll egy másik épület, a melyet viszont azok számára emeltek, a kik örök sötétségben élnek. Itt áll tudniillik a vakok épülete és ennek közelében az őrültek háza; a kettőt a bombayi csillagvizsgáló-intézet és a nagy tengerész-kórház épületei választják el egymástól.

*

A Bombaybe érkező idegent meglepi már maga a kikötő rendkívül eleven és mozgalmas képe. Nemcsak érdekli, de valósággal elkápráztatja. A mikor pedig a partra lép — és történjék ez a nyolcz kilométer hosszú partnak bármely pontján — a meglepetése fokozódik. Valósággal megdöbbentő a szokatlan jelenségeknek és a szokatlanul öltözött emberek tömegének látványa. Az épületek, a fasorok, az emberek, ezeknek a viselete, a nyelv — azaz, hogy az a sokféle nyelv — a melyeken beszélnek, az utczákon történő, bár mindennapi, de a turista előtt egészen új dolgok, tárgyak és cselekvések olyan egyszerre és olyan tömegesen hatnak rá, hogy perczek szükségesek, a míg valamiképen tájékozódni tud. Jóformán nincs Ázsiának az a népfaja vagy Európának az a nemzete, a mely nem lenne Bombay utczáin képviselve; Afrika és a csendes-oceáni szigetek lakói közül is számos alak látható. A fehérbe öltözött, néha félmeztelen hindu mellett, a kinek alacsony fehér vászonsapka, vagy aranynyal hímzett alacsony föveg van a fején, ott találjuk a parszit, magasan begombolt, sujtásos, hosszú fekete kabátban, fején a viaszos vászonból készült magas föveggel (olyan, mint a karimátlan

czilinder); arabokat, fehér lepelben, aranynyal hímzett zöld turbánnal; mahrattokat, vörös csíkos fehér kalappal, a melynek a formája olyan, mint a lapos tányér; gudserátokat, hegyes vörös sapkával, a mely körül fehér turbán van csavarva; sansibari suaheliket, sötét-barna arczú afghánokat, persákat, malagásszokat, itt-ott egy-egy khinait, fehér blúzban, fekete lobogós rövid nadrágban, a fején európai divatú szürke kalappal, lakk czipőben; európaiakat és eurázokat — az európaiak és hinduk ivadékait — az európai divatnak India tropikus klimájához átalakított számtalan változatai szerint öltözve. A temérdek gyalogjáró között sűrűn követik egymást a csaknem mindig zsúfolt lóvonatú kocsik; köztük fürgén üget a két apró púpos ökör, a melyek a személyszállításra használt kétkerekű, gyékénytetejű talyiga elé vannak fogva. Az egylovas könnyű kis kocsik is nagyon igénybe vannak véve. Persze sokkal kellemesebb a „businesst" (biznesz), ezekben a gyorsjáratú fedett kis kocsikban eljárni, mint — tekintettel a város óriási terjedelmére — órákon át gyalogolni a tropikus forróságban. A lovak Új-Dél-Walesből (velsz) valók, Ausztráliából; másfajtájú lovak nem igen alkalmasak ebben a klimában. Védelmül nagy fehér kalap van a fejükre borítva és komikus látványt nyujtanak, a hogyan a két fülük kiáll a kalapon csinált nyílásokból. Elegáns fogatok is meglepő sűrűen láthatók. A hogyan a lovakat drága pénzért hozatják Ausztráliából, eleganczia nézve a kocsik is egyenrangúak Európa bármely világvárosában látható fogatokkal. Míg a lóvonatú kocsiknak meg a kis ökörszekereknek közönsége kizárólag bennszülöttek — natives (nétivsz) — még pedig főképen hinduk, a könnyű egyfogatúaké európaiak, parszik, vagy jobbmódú hinduk; az elegáns fogatok közönsége Bombay születési, vagyoni vagy katonai előkelőségeiből áll, a kik közé feltétlenül a parszik kiválóbbjai is sorolandók.

Az utczák forgalmában példás rendet tartanak a bennszülött rendőrök, többnyire bengálok, a kik ízléses egyenruhájukban — sárga vászonöltöny, nagy piros turbán, mezítláb — pompás alakok az utczáknak különben is érdekes keretében. Fegyverzetük a szokásos angol-rendőri fütykös.

Háromféle vallású embert lehet látni legnagyobb számban: hindukat, mohammedánusokat és parszikat. Legszámosabbak a hinduk, a kik a város lakosságának főzömét teszik. Nagyjában már ismerjük őket, a mennyiben már nehányszor találkoztunk velük Kelet-Afrika partjainak nagyobb városaiban és Adenben. A bombayi hinduk sokkal előnyösebb külsejűek, mint azok, a kiket eddig láttunk odaát Kelet-Afrikában. Átlag középnagyságúak, nyulánkak és arányos termetűek; a bőrük színe különböző, a világos-barna és a csaknem feketés-barna között. Minél magasabb kaszthoz tartozik az illető, annál világosabb a bőr színe; a legsötétebb színűek tényleg a legalsóbb kasztbeliek. Kezük-lábuk kicsiny és formás; hajuk és szakáluk — már a kinek van — sötét fekete, fénylő és göndör. A vallás és foglalkozás szerint számtalan kasztokra osztott hinduk között eligazodni valóságos ethnographiai tanulmány.

Nehány szót a kaszt-rendszerről, mielőtt tovább megyünk, mert még sokszor lesz róla szó. A hinduknak kasztokra való beosztása még onnan származik, a mikor az áriák Indiába behatoltak és valószínűleg azért szervezték, hogy az áriák és az ős bennszülöttek közötti összekeveredést megakadályozzák. Akkor csak négy kaszt állott fent, a melyek megkülönböztetésül már akkor is különböző színű festékekkel és különböző alakú jelekkel jelölték meg magukat. (A kaszt szó hindu nyelven annyi mint: festék.) A négy kaszt között legmagasabb fokon állott a papi osztály, a „brahmánok"; utána következett a harczias időkben nagy tekintélylyel bíró katonanemesek osztálya, a „csetri" kaszt; harmadik volt a földmívelők és marhatenyésztők kasztja, a „vajizia", a mely kasztból később az iparosok és kereskedők kasztja vált külön, de ugyanazzal a rangfokozattal; a negyedik kasztot a „szudrák" alkották, a legyőzött ős bennszülöttek. Ezen a négy kaszton kívül — még csak be sem sorozva az osztályokba rétegezett társadalomba — állottak a „páriák". Ebbe az osztályba azokat sorozták, a kik nem vetették magukat alája a bevándorolt ária győzőknek és nem ismerték el azoknak törvényeit és szokásait; páriák voltak azok az áriák is, a kik a brahmánok — a legfelsőbb kaszt — fölényét nem akarták elismerni.

Ez volt kétezer évvel Krisztus előtt; ma pedig, idestova kétezer évvel Krisztus után, oda „civilizálódtak“ a hinduk, hogy most már nem kevesebb, mint — kétszázhetven kasztra vannak beosztva.

Az, a ki hosszabb idő óta él közöttük, talán meg tudná mondani, hogy az előtte álló „hindu“ ennek a rengeteg embercsoportnak melyik fajtájához vagy kasztjához tartozik, de az idegen éppenséggel nem tud közöttük eligazodni. Igaz, hogy valamennyi az arczán, illetőleg a homlokán, mellén vagy karján hordja az olajfestékkel csinált különböző színű és alakú jeleket, de azért az idegennek „idegen“ marad. A kasztot mutató jelzéseket bizonyos czeremóniák között Bombay háromszáz templomának valamelyikében festik magukra. A jelt többnyire a homlokukon viselik, de igen gyakran látható a mellen vagy a karokon is. A legmagasabb kaszthoz tartozók, a papokkal majdnem egyenrangúak, piros festékkel jelzik magukat, a nagy tömeg fehérrel, a fakirok, koldúsok, zarándokok és vezeklők sárgával stb. A jelzés alakja is különböző; így például a „sívaisták“ — Síva imádói — rendesen felfelé nyitott félkört vagy háromszöget festenek a homlokukra vagy a karjukra, a Visnuimádók pedig vagy veres pontot, vagy három egymással párhuzamos csíkot. Ezeket a formajelzéseket még a templomaik tornyaira is alkalmazzák, hogy már messziről mutassák, hogy a templom mely Istennek van szentelve, mint a hogyan a keresztény templomon is a kereszt már messziről megkülönbözteti a katholikus templomot a református templom csillagos, vagy kakasos tornyától. A Visnu templomok tornyán ugyanis fémkerék van, a Síva-templomén háromágú szigony, és ha az illető templomon e fölött még ernyőszerű alkotmány is van, az annak a jele, hogy a templom Durgának, a „majomistennőnek“ (Síva isten feleségének) van szentelve.

De lássuk tovább az embereket, mert ezek a legérdekesebbek. Még az izmosabb alakoknak is feltűnik rendkívül vékony lábszáruk. Ez a testi fogyatkozás a sajátságos guggoló helyzetből ered, a melyben a hinduk dolgozni meg pihenni is szoktak. Tudniillik ülő munkához vagy étkezéshez, imádkozáshoz vagy pihenésre oly módon guggolnak le, hogy a czomb az alszárakon fekszik, a mellük

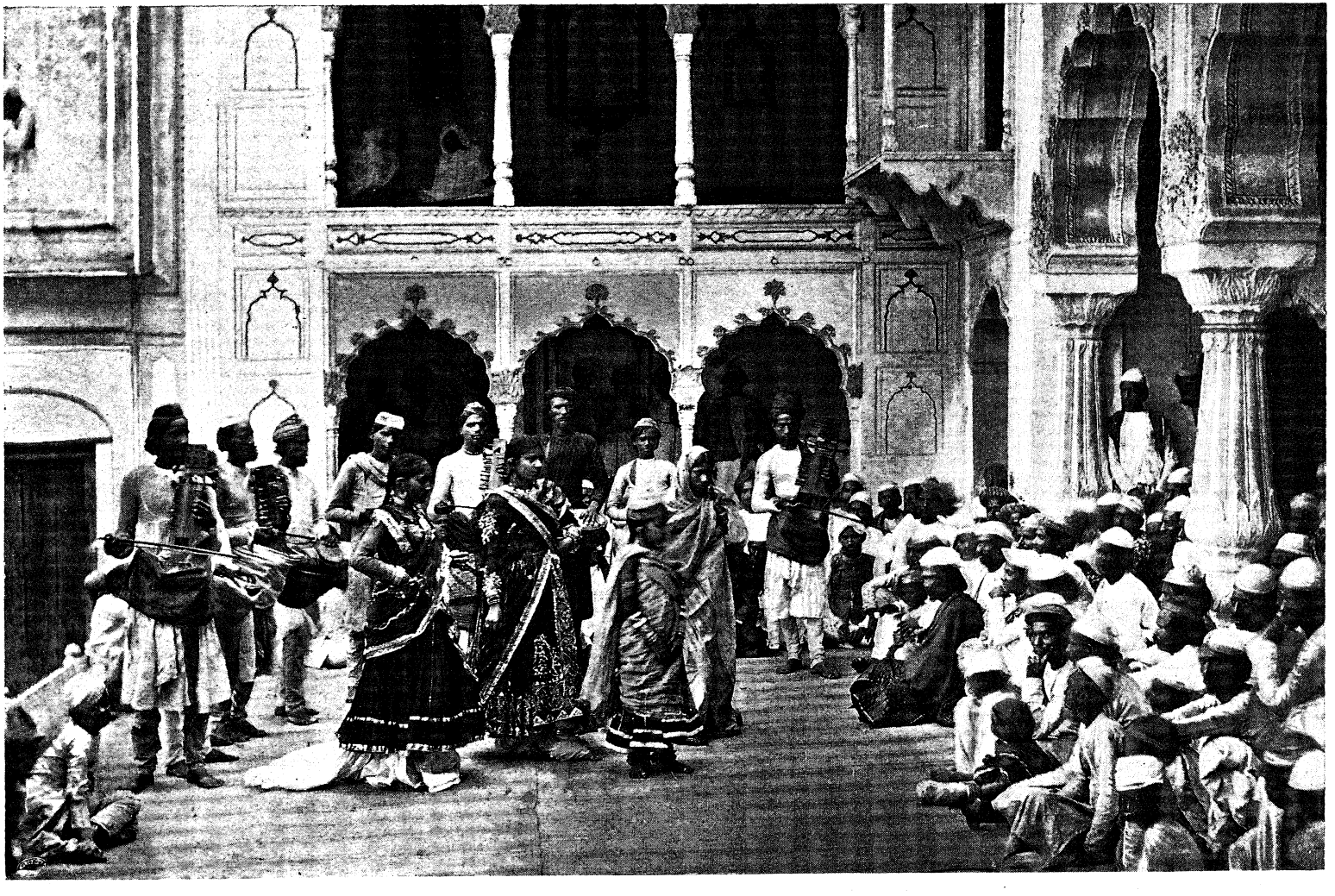

TÁNCZOSNŐK

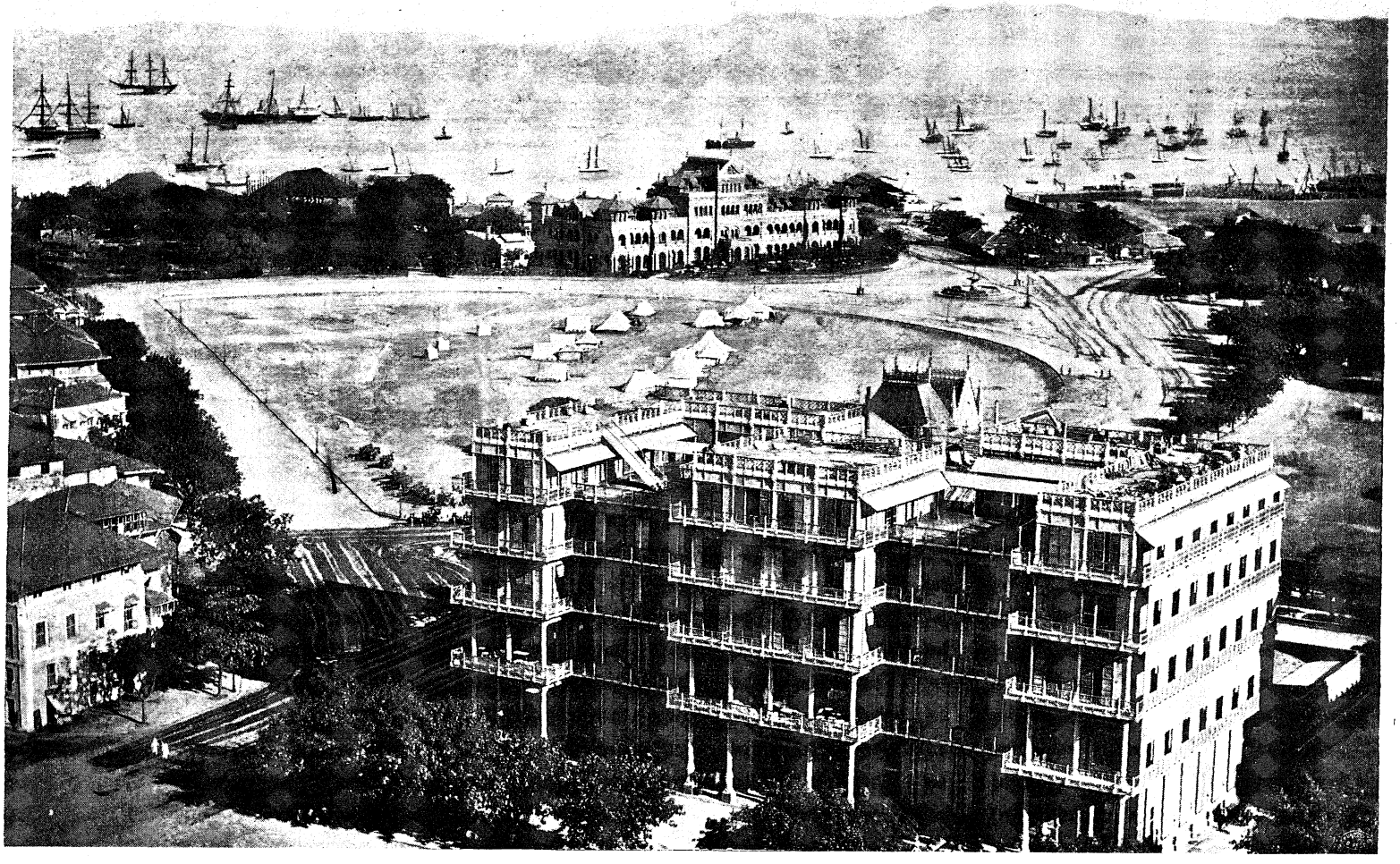

„ESPLANADE HÔTEL“ BOMBAYBAN.

pedig a czombokon nyugszik. A férfiak átlag gyapotleplet viselnek, a melyet nagyon ügyesen csavarnak a derekuk körül; a lábszárak meg a felső test meztelenek, vagy rövid fehér vászonzubbonyt viselnek. Igen sokan, főképen a munkásosztályból, csak nagyon de nagyon parányi vászondarabkát viselnek, a melyet zsinórral kötnek hátrafelé a czombok között. A jobbmódúak persze sokkal jobban vannak öltözve; könnyű zubbony van rajtuk és térdig érő rövid fehér nadrág, vagy bokáig érő szoknya; az egyik vállukon széles shawl, a melyet széles övvel kötnek le. Van azonban még egy ruhadarabjuk, a mely nélkül hindu ember — brahma vallású — el sem képzelhető. A fiúgyermeknek ugyanis az ötödik életévében fehér szallagot kötnek a nyakára meg a hasára, a „brahma-jelvényt", és e percztől kezdve az életben soha többé a hindu meg nem válik a szent jelvénytől.

A férfiak különben is lágy kifejezésű arczának még lágyabb, majdnem nőies kifejezést ad a szem mandola-metszése és a nagy aranykarika, a mely a fülkagylójuk felső részéről lóg le. Sokkal rokonszenvesebbek a hindu asszonyok, a kik nemcsak azért, mert teltebb és szebb idomúak, de arczkifejezésüknél fogva is sokkal erőteljesebbeknek, egészségesebbeknek látszanak. A nők öltözete bár egyszerű, de elég ízléses, sőt a meddig tiszta, nagyon takaros. A csipőjük körül tarka, szines karton van csavarva, a mely bokáig födi a czombokat; a rövid és nagyon kivágott blúz olyan szorosan tapad a felső testhez, hogy az idomok teljesen kivehetők. A fiatal nők között akárhány látható, a kiket bátran csinosnak és szépnek mondhatunk. A kékesfekete, fénylő haj simára van lefésülve a fülek fölött; szemük koromfekete, élénk és ragyogó. Egészen ellentéte a hindu férfiak szemkifejezésének, a mely igen sokszor a bágyadtság, bárgyúság és félelem sajátságos keverékének kifejezése. A mi legfőbbképen szokatlan kifejezést ad a nők arczának, az a nagy karika vagy más lógó ékszer, a melyet az orrczimpájukon húznak keresztül és a mely lelóg a szájuk jobb vagy bal szögletén. Az ékszer olyan kötelező a hindu nőkre, hogy még a legközönségesebb és legdurvább munkát végző nőkről, az utczaseprőről vagy a tehénganéjt

gyűjtő nőről sem hiányzik az orrczimpán áthúzott arany „fülbevaló“, vagy a kézcsuklóról meg a bokáról az ujjnyi vastag ezüstkarika.

*

Abba a néptömegbe, a melyet mi átlag „hindu“-nak nevezünk, a különböző népeknek egész csoportja tartozik, a melyek lénye-

BOMBAY. KIGYÓBŰVÖLÖK.

gesen különböznek egymástól. „Hindu“ elnevezés alatt foglaljuk össze rendesen Elő-Indiának igazi, régi lakosait. Elő-India legeslegrégibb lakóiból csak néhány töredék népcsoport él még szanaszét szórva. Az igazi, legősibb lakosság sötétbőrű, kevéssé tanulmányozott nép, a mely főleg azért nem különböztethető ma már jól meg, mert mint legalsó kaszt, a páriák kasztja, belevegyült a többi, ugyanebbe a kasztba tartozó népsokaságba. A hódító, igazi hinduk ugyanis az őslakosság legnagyobb részét, az elnyomott és meghódított népeket így „kezelték“.

A legősibb népek nyakára szintén igen régen, először a dra-

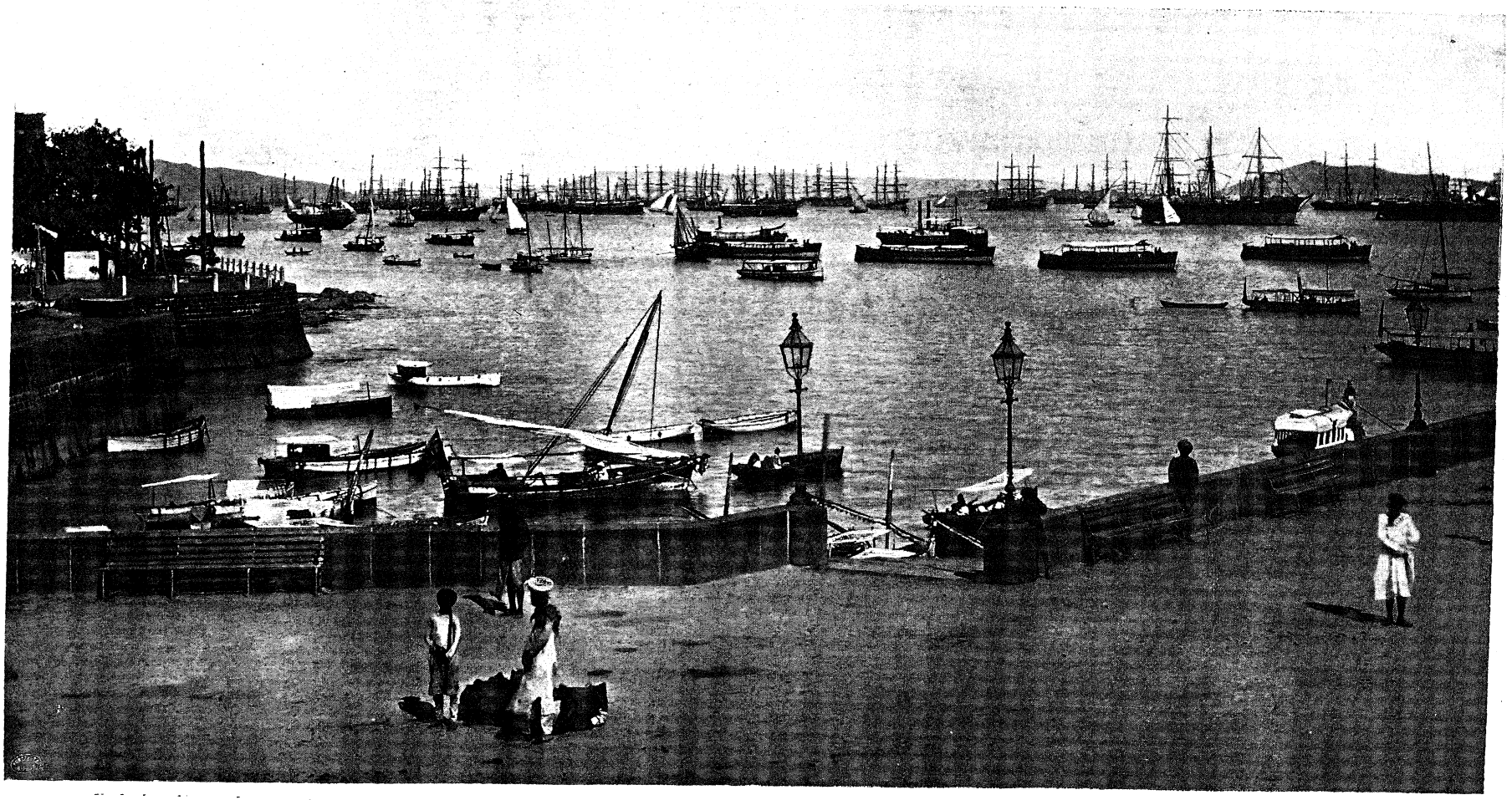

BOMBAY KIKÖTŐJE.

vidák telepedtek, a kik ma a dekáni magas földet majdnem kizárólag lakják s általában Elő-India déli részeinek igazi lakói. Már a dravidák kurtán bántak az őslakókkal, de aztán úgy az őslakókat, mint a dravidákat elnyomták a Kr. e. egy-kétezer évvel bevándorolt ária-hinduk, a kik az Indus folyótól kapták nevüket. Ezek úgy nyelvükre, mint anthropologiai vonásaikra nézve igazi indo-európaiak, Európa népeinek közeli rokonai. Még ez a hatalmas, hódító népfaj sem maradt meg eredeti tisztaságában, hanem keveredett a később szintén hódító gyanánt beözönlő mongol és talán török-tatár népekkel. Ma tehát igen komplikált India néprajza, még ha nem is számítjuk a sok, egészen elkülönítve élő európait, parszit, arabot, zsidót, khinait, tibetit stb.

A mi valamelyest megóvta az anthropologiai különbségeket, az a kasztrendszer, a melynek egyes osztályai nemcsak jogaik és kötelességeik, főleg foglalkozásmódjaik szerint különböznek, hanem valóságos faji, anthropologiai és ethnografiai különbség van közöttük. A kasztrendszer legfőbb osztályait ugyanis az egymás után következő hódítások szabták meg s a szigorú elkülönzés a hódító és a meghódított közötti különbségeket némileg megóvta.

Vallás tekintetében mondhatjuk, hogy általában a brahma-valláshoz tartoznak Elő-India népei legnagyobb tömegükkel. Vannak azonkívül délen buddhisták, északon pedig mohammedánusok is. A buddhisták különösen Ceylon-szigetén vannak nagyobb számban, de Kr. e. a 6. században nagy mértékben elterjedt a buddhizmus Indiában s kereszténvies elveivel nagy veszedelembe sodorta a brahma-vallást, a mely különösen a legszegényebb, legalsóbb néposztályokat a megrögzött kasztrendszerrel elviselhetetlen állapotba juttatta. Ezért a brahminok, a kiknek uralma a buddhizmus behozatalával végveszedelemben forgott, óriási erőfeszítést fejtettek ki ellene s véres küzdelmek után sikerült is teljesen elnyomni az új, sokkal szabadabb szellemű vallást. A buddhizmus Kr. u. a XIII. században csakugyan végleg letűnt Indiából, de annál nagyobb hódítást tett Ázsia keletén s ma is az emberiségnek körülbelül egyharmadrésze buddhista. A két vallás versenygésének sok gyö-

nyörű templomot, barlangtemplomot s egyéb művészi alkotást köszönhet India. Hasonló felfrissítő hatása volt a mongol (mogul) uralommal behatolt mohammedánus vallásnak is, a mely még ma sem szűnt meg Indiában jelentős szerepet játszani.

A brahma-vallás főleg a kasztrendszerrel ártott sokat a szabad gondolkozás és szabad szellem fejlődésének. Furcsa rendszer ez!

A hinduk egyik leginkább szembetünő osztálya a banián, a mely minket főképen azért érdekel, mert azok a hinduk, a kikkel az idegenek leggyakrabban jönnek érintkezésbe, ebből az alkasztból valók. Az összes kiskereskedelem ugyanis meg a közvetítési üzlet mind a baniánok kezében van. Jellemzésükre elég lesz, ha felemlítjük a Bombayben közismert félig szellemes, félig igaz közmondást: „egy khinaival csak három zsidó ér fel, de egy banian becsapásához három khinai szükséges". A baniánokhoz legközelebb áll a marvarik alkasztja. Ezek is a legszokottabb alakjai az utczáknak és üzleteknek; a marvarik azonkívül, hogy kiskereskedők, főképen pénzváltók. Ha az ember egy font sterlinget vált fel náluk aprópénzre, aztán a kikapott összeget ismét olyan pénzre váltja vissza, a milyen a továbbutazáshoz más földön szükséges és véletlenül harmadszor is beváltja a maradékot, hát épen készen van a fonttal. Volt, nincs. A harmadik csoport, amelylyel az idegen sűrűn jön érintkezésbe, a mahrattok alkasztja. Nem látszik meg rajtok, hogy India harczias és véres multjában ők játszták a vezérszerepet. Többnyire csenevész gyenge népség, a melynek még a „businesshez" sincs elegendő vállalkozása. Csupa olyan helyeken láthatók, a melyeknek a betöltéséhez nem kell semmi, csak éppen ott kell lenni (mint egynémely európai hivatalban). Ők az európaiak és parszik irnokai, titkárjai, inasai, groomjai és kocsisai. Legelőször akkor tűnnek fel, amikor egy elegáns fogat halad el előttünk. Jóllehet maga a fogat pazar kiállítása, a lovak díszes szerszámozása meg a benne ülő exotikus külsejű és öltözetű urak — parszik — is elég feltünőek, azért mégis a bakon ülő kocsis és inas ragadja meg a figyelmünket első sorban. Mind a kettő sötétbarna, mint valamennyien azok a hinduk, a kik az alsórendű kasztok vala-

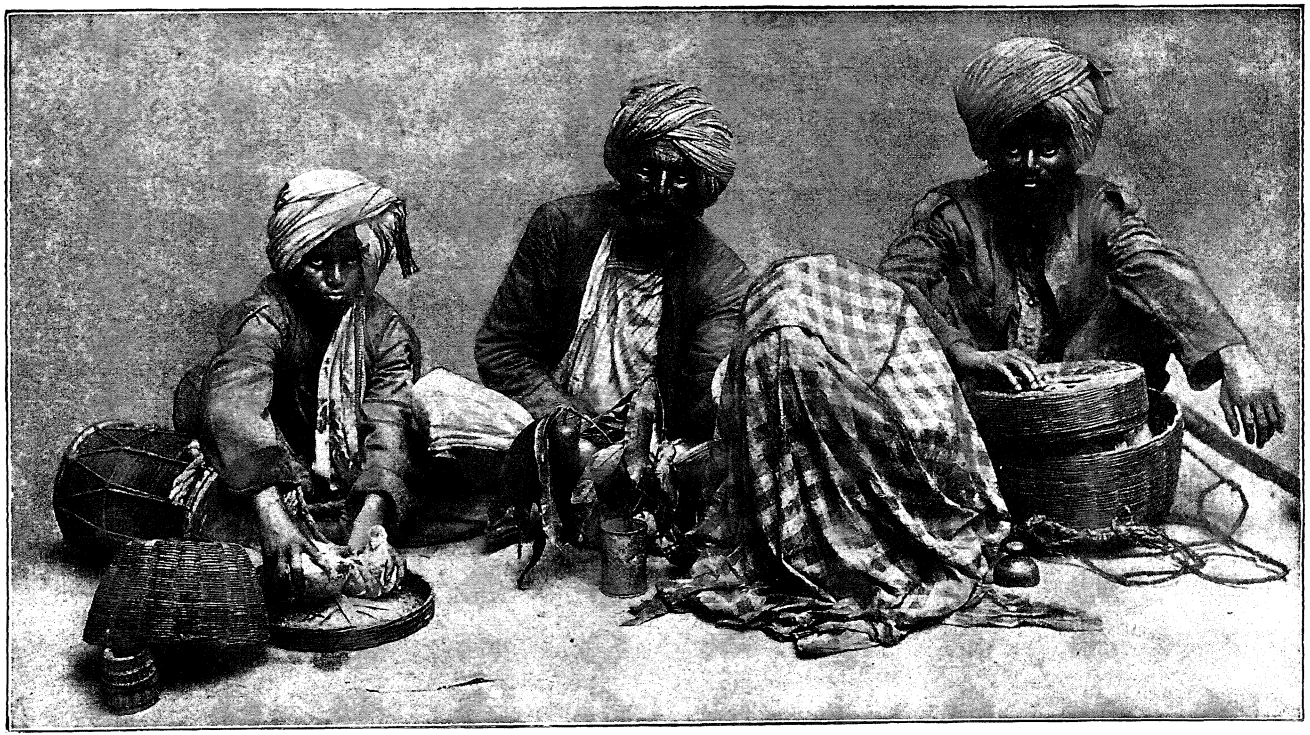

HÍNDU BŰVÉSZEK. (A „GYORSAN FELNÖVŐ MANGO-FA".

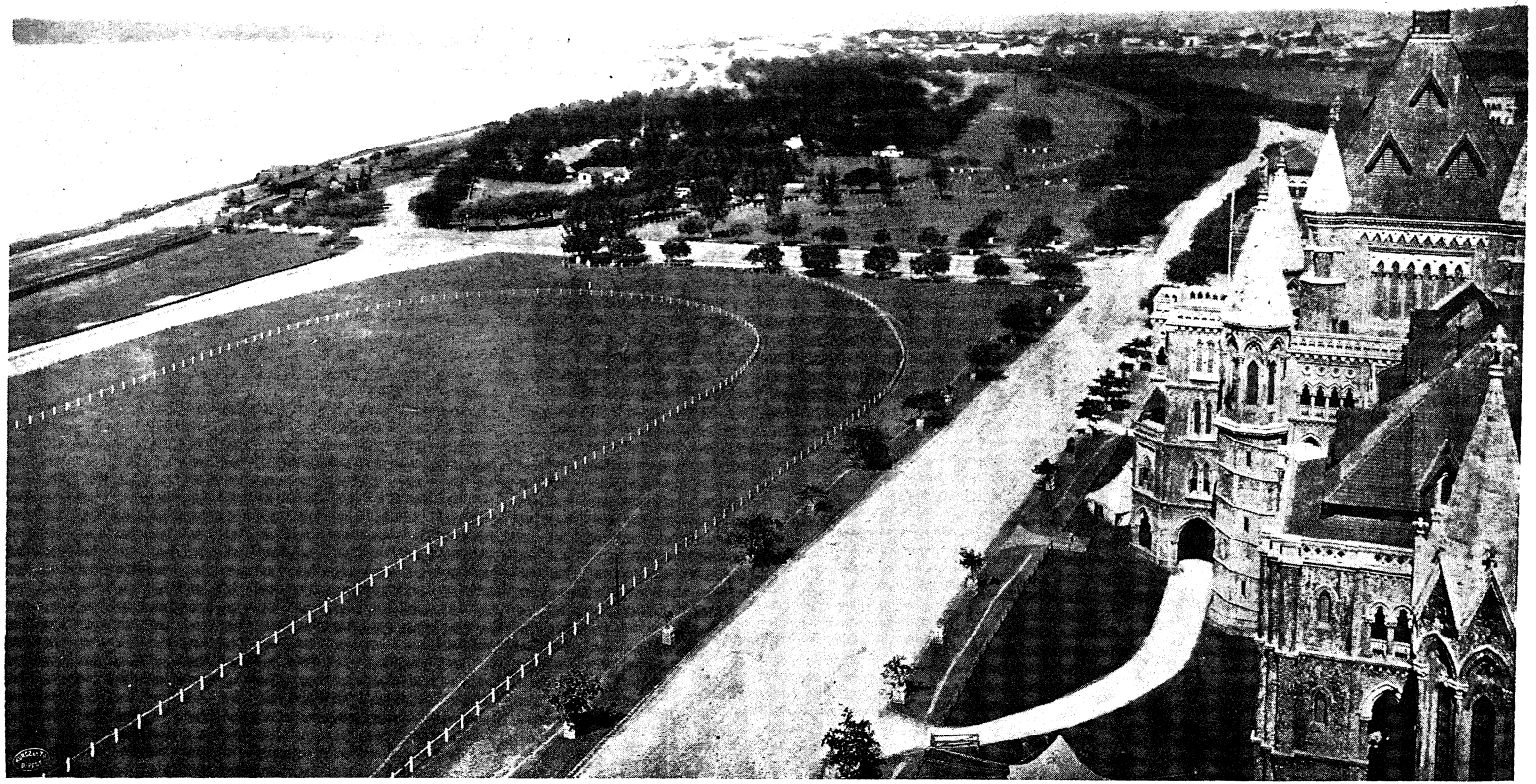

LÁTKÉP AZ ESPLANADE HOTELBÓL.

melyikébe tartoznak. Az öltözetük skarlátpiros kabátból és „bridges“ nadrágból áll és gazdagon van aranynyal sujtásozva; a fejükön talán félméter magas turbán, vörös, kék vagy fehér csíkos selyemből. A lábukon pedig — semmi; térdig mezitláb vannak. A csizma hiánya azonban nem tűnik fel, mert a fekete bőrük úgy fénylik, mintha lakkcsizma lenne rajtuk. A míg a fogat valahol áll, az inas lószőr bojttal legyezgeti a lovakat és mikor a kocsi megindul, a czilinderes és mezitlábos inas az ajtó becsapása után jó darabig gyalog fut a kocsi után és a lovak leggyorsabb ügetése közben a macska ügyességével ugrik fel a bakra, összefonja a karjait a mellén és olyan ostoba bárgyú gőggel ül a bakon, merevenen kezében a félméter hosszú lólegyezőjével, hogy becsületére válnék akármelyik európai lakájnak.

Legelőkelőbb kasztja a hinduknak — a miről már fennebb történt említés — a brahmanok (vagy brahminok) osztálya, a papi kaszt. A milyen fontos és jelentékeny szerepet játszottak egykor India történetében és társadalmában, olyan kevéssé tesznek számot ma, a mikor India kormánya nemcsak hogy semmiféle módon sem járul hozzá, hogy a kiváltságos kasztokat előjogaikban támogassa a többiek fölött, de éppen ellenkezőleg, minden módon és úton arra törekszik, hogy a kasztok közötti különbséget egyáltalában megszűntesse, vagy hogy legalább a köztük fennálló óriási különbözéseket egyengesse. Ha az angol kormány politikából és opportunizmusból nem respektálná a legnagyobb mértékben indiai alattvalóinak vallási érzületét, bizonyára már régen be is szűntette volna az emberi ostobaságnak és intoleranciának ezt a gyűlöletes berendezését, a mely ha nem is az egyedüli, de mindenesetre a leghatalmasabb akadálya annak, hogy India lakossága a kulturának magasabb fokára emelkedhessék. Miután azonban a kasztrendszer vallási alapon nyugszik, a hindu szemében pedig minden, a mi a vallással csak valamiféle összeköttetésben áll, a legérinthetetlenebb szentség ezen a világon, a miért képes ölni, gyilkolni és meghalni, az angol nemzet elég bölcs és okos, hogy ehhez a kérdéshez nem nyul és nem bolygatja meg a darázsfészket.

Számra nézve ugyan jelentékenyen kevesebben vannak a parszik, de azért Bombay társadalmában és magasabb köreiben határozottan igen fontos tényezők. Miután Bombayban többször lesz alkalmunk a parszikkal érintkezni és mert ez a népfaj sajátságos összetételben tanusítja a magasabbfokú intelligenciát és műveltséget a vallásukból eredő csodálatos vakbuzgósággal, megérdemlik, hogy már most foglalkozzunk bővebben velük.

A parszik tudvalevően ivadékai azoknak a perzsáknak, a kik a VIII. században a mohammedánusok üldözései elől menekültek ősi hazájukból, Jezd és Kirman vidékéről Indiába. A fanatikus hinduk között ez az értelmes, intelligens faj, a melynél páratlan szorgalommal egyesül a magas fokú üzleti szellem meg a magasabb műveltségre törekvő józan felfogás, könnyen és hamar jutott arra a magas társadalmi polczra, a melyen ma áll úgy kereskedelmi, mint társadalmi tekintetben. Kezdetben a parszik voltak a közvetítők a hódító angolok és a meghódított hinduk között, ma pedig olyan nélkülözhetetlenek Elő-India egyes városaiban, főképpen Bombayban, hogy nélkülök társadalmi élet vagy nagykereskedelem nem is képzelhető.

A vallás, a hit azonban még ezt az értelmes, józan fajt is két táborba szakítja, a liberálisok és konzervativusok táborába, vagy a neológus és orthodoxus parszik csoportjába. A liberális párti parszik ugyanis a temérdek szertelenségtől és nevetséges — mondhatni embertelen — szokásoktól akarnák megszabadítani a vallásukat, és vallásos szertartásaikat szeretnék aesthetikailag szebb formákba átalakítani. Így például a parszi orvos, előkelő gyáros vagy milliomos nagykereskedő, a ki europai előkelőségekkel bizalmas érintkezésben áll, a ki vendége lehet a különben exclusivus természetű „Ghymkháná Clubnak", sehogysem tartja megegyeztethetőnek vagy kivihetőnek, hogy az európaiakkal fennálló társadalmi viszonyai közepette az orthodoxus parszi vallásnak szigorúan előírt rituális szabályait betartsa, például a tizenhatszori mosakodást napjában, vagy a „nirang" undorító szokását: a tehénvizelettel való mosakodást, vagy az elhaltaknak dögmadarak által való felfalatását a dakhmákon (a hall-

gatás tornyában). Megjegyzendő, hogy a parszikat helytelenül nevezik tűzimádóknak. Nem azok. Vallásuk tisztán a Zoroaster tanain alapszik, a melyek értelmében csak egy Isten van, a ki teremtője, fenntartója és kormányzója a nagy mindenségnek. Nem imádják sem a napot, sem a tüzet, hanem e kettőben csupán a világ

PARSZI KERESKEDŐ.

mindenható és láthatatlan teremtő erejének és tisztaságának a symbolumát imádják. Ebből a felfogásukból kifolyólag ered például az a szokásuk, vagy törvényük, hogy az égő gyertyát nem szabad elfújni, hanem a kezekkel kell olyan léghuzamot létrehozni, hogy ezáltal kialudjon. Ugyanebből ered egy másik szokásuk, a mely oly rút, csaknem utálatos, hogy már ezen egy oknál fogva sohasem lehetnek igazi vérbeli tagjai az európai társadalomnak, tudniillik a

már többször említett temetkezési módszer a Malabar Hilli dakhmákon, a hallgatás tornyában.

Külsőre és modorra nézve teljesen elfogadható és eltekintve sötétbarna arczszínüktől meg a miénktől sok tekintetben eltérő öltözetüktől, akárhányszor bátran európai számba mehetnének. A férfiak erőteljesek, izmosak és nyulánkak; arczuk sötét-olajbarna, intelligens kifejezésű; a szemöldök szépen ívelt, a szem eleven, beszédes, az orr merész hajlású sasorr, alatta vékony göndör bajusz. Ha az ajkak nem lennének duzzadtak és kissé túlérzékies kifejezésűek, a parszi akárhány esetben hasonmása lehetne a hortobágyi naptól sötétre sült csikósnak. Átlag hosszú musselin felöltőt viselnek, ez alatt fehér „ujjast", továbbá fehér nadrágot; a fejükön pedig karimátlan fénylő lakk kalapot, a mely a mi czilinderünkhöz hasonlít. Az asszonyok főképpen graciózus termetük és csodálatosan szép fekete hajuk által tűnnek ki. Nem hiába, hogy Ázsia összes asszonyai között a legkiváltságosabb társadalmi viszonyok között élnek, mert külsejükben és modorukban — meg erkölcseikben is — messze fölötte állanak összes ázsiai testvéreiknek. Viseletük lényegesen eltér az európai nők ruházatától. A ruha főalkatrésze könnyű és hullámos redőkbe eső világos szövet; többnyire világossárga, világoszöld vagy rózsaszínű. Úgy a kellemes szín, mint a szép redőkbe omló lágy szövet, a mely a spanyol nők mantillájára emlékeztető módon a fejet is befödi, nagyon előnyösen tűnteti fel a parszi nőket, főképen a fiatalokat. (Dehát van-e földrész, ahol a fiatal nőnek nem előnyös a külseje?).

*

És most, hogy nagyjában ismerjük a helyzetet, a várost, az utcza közönségének alakjait, most már elképzelhetjük azt a képet, a mely a partra lépő előtt feltárul. Mindenekfölött mint valami kolosszális kupola, úgy hat a tenyérnyi felhő által sem borított sötétkék égboltozat. A láthatáron halmok és hegyek, a melyeken szép zöld szőnyegként terül el a mindent beborító buja növényzet, helyenként a

kimagasló pálmák lombkoronájával. A háttérben az óriási kikötő, mondhatni a zsúfolásig megtelten gőzösökkel, hadihajókkal, vitorlásokkal, a melyek a világ minden tájékáról jöve vagy sokezer mértföldnyi távolságban fekvő hazájukba tervező útjokon itt találkozva, a cosmosnak egy-egy parányát képviselik. Előttünk pedig az exotikus világváros mozgalmas, eleven, érdekes és szokatlan jelenségeivel. Lépten-nyomon új meg új látványra akadunk. Hol túlhajtott pompával megépített hindu templomokra, fantasztikus kupolákkal, pazarul díszített csúcsokkal; rikító színekre mázolt belsejükben vagy drága márványnyal és aranynyal az ízléstelenségig megrakott oltárok körül fehérbe öltözött fekete alakoknak ájtatos tömegét találjuk, a mint az őrjöngésig menő buzgóságukban az imáikat végzik, térdepelve, hajlongva, hasonfeküdve vagy mereven állva, mint a gyertyaszál az ocsmány vagy nevetséges faragott torz alak vagy buta tehén előtt, „a ki“ az ő szemükben — isten. Hol

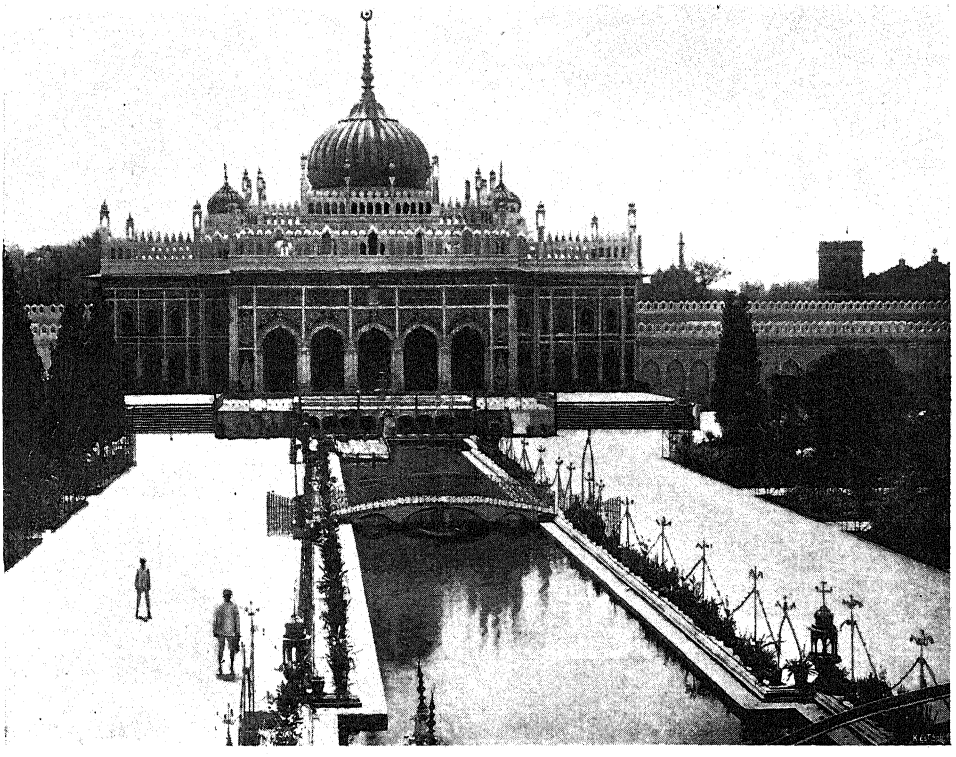

MOHAMMEDÁN TEMPLOM LUKNAUBAN.

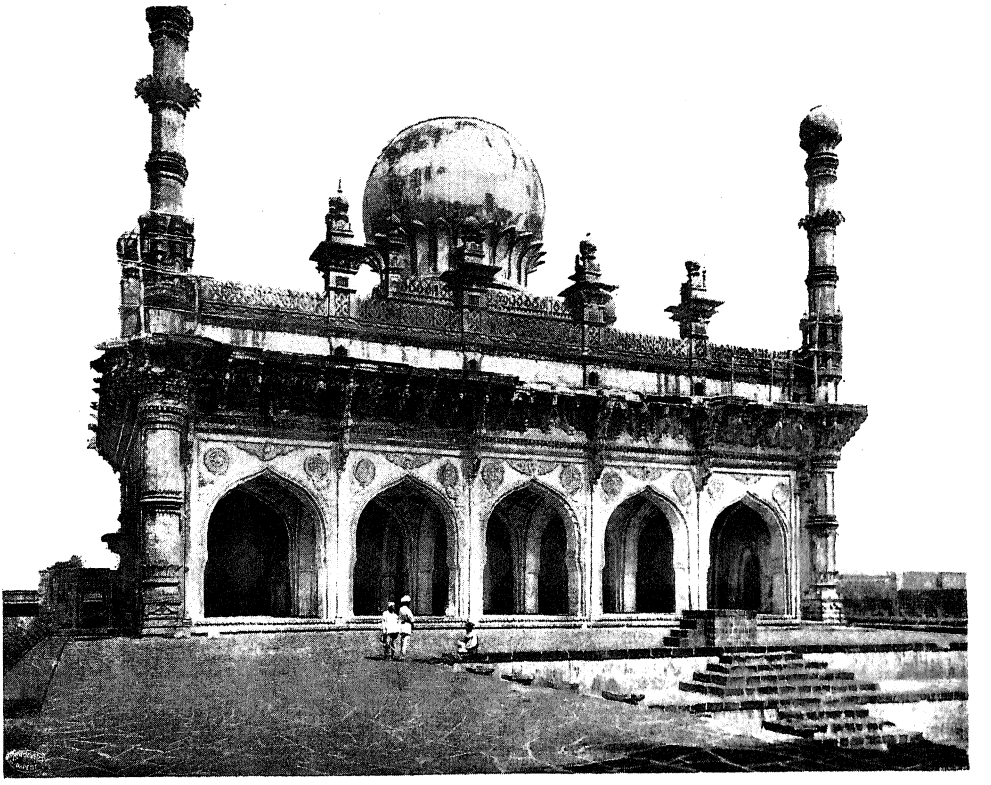

MOHAMMEDÁN TEMPLOM BIDZSAPURBAN.

egy moshé elé jutunk; kívül-belül józan, egyszerű, dísztelen épület az egyik, a hindukéhoz hasonlóan fényes, gazdag és pazarul diszített a másik. Előttük pedig tömegekbe verődött barnaarczú emberek. Ázsiának, Afrikának és a távoli Csendes-Oceáni szigeteknek legtávolabbi vidékeiről itt gyülekező Mekka-zarándokok, arczukon a legőszintébben érzett vallási meggyőződésből eredő áhitattal, csaknem fanatikus rajongással, testükön pedig szennyes, piszkos és megtépett ruházattal, a melyet a rengeteg hosszú út viszontagságai téptek meg rajtok. Amodébb egy parszi templom; ízléstelen otromba épület, olyan külsővel, mintha nem felsőbb lénynek, a Mindenhatónak emelték volna, hanem tényleg annak az ostoba tehénnek, a melynek a meggyűjtött vizeletével mosakodnak — nemcsak a kezüket, hanem az arczukat is, — hogy a „szent“ folyadékkal mossák le magukról az emberi gerjedelemben meg az emberi vágyak és ösztönök teljesítése közben elkövetett bűnüket. És ugyanott, a hol a szent teheneket őrzik, ugyanott zárt helyen buzgalommal őrköd-

nek a papok, hogy a szent tűz — Ormuzd symboluma — soha, de soha ki ne aludjon. Minél drágább és minél illatosabb a szent tűz fentartására használt fa, istennek annál tetszőbb a cselekményük; az illatos santalfa a felhasznált fának a legolcsóbb fajtája.

Egy egyszerű külsejű moshé közelében áll a híres „Pindsra Pol", az állatkórház, a banián alkaszthoz tartozó hinduk alkotása. A lélekvándorlásban hívő baniánok ugyanis — valamint az összes brahma vallásúak — azt hiszik, hogy haláluk után a lelkük tovább él, még pedig valamely állat képében, annak belsejében. Ezen okból a leghihetetlenebb módon óvakodnak valamely állat életét kioltani, abban a hitben, hogy vagy valamely ősük lelkét magában záró lényt ölnek meg vagy olyat, a mely éppen az ő tulajdon lelküknek felfogására van kiszemelve a haláluk után. A Pindsra Pol tehát nem olyan állatkórház, a melyben beteg háziállatokat gyógyítanak abból a czélból, hogy ismét munkára használhatók legyenek, hanem egyenesen „sinylők háza", a melyben a jótékony baniánok elaggott vagy kiérdemült háziállatjaikat helyezik el „kegyelemkenyérre". Ökrök, bivalyok, tehenek, kecskék, juhok, kutyák, tyúkok, libák, majmok stb. a legkevertebb és legvegyesebb csoportokban élnek a nem nagyon tágas udvarokon. Látva és hallva az ember tévhitének ily nagyfokú eltévelyedését, nem lehet csodálkozni, ha némelyek azt állítják, hogy a baniánok koldusokat bérelnek a Pindsra Polba abból a czélból, hogy rendelkezésére álljanak az intézet — poloskáinak! Talán az eszmerokonság révén történt, hogy a Pindsra Pol közelében lévő szabad teret választották a tevekaravánok pihenőhelyül. Száz és száz púpos jószág hever egymás mellett; valamennyi vízszintesen tartja fel a magasba rút fejét; az álmosan pislogó állatnak mélyen lelóg a petyhüdt hasított alsó ajka vagy pedig folyton kérődzik. Itt gyógyítják a hajcsárok betegbőrű állatjaikat, a mennyiben éles üvegdarabbal irgalmatlanul kaparják véresre a keservesen bőgő állat kopottszőrű bőrét.

Aztán jön egy nagy térség, talán vásártér, a melynek környékét tarka tömeg lepi el; a járműveknek óriási sokadalmában minden teketória nélkül teríti le apró kis szőnyegét egynehány buzgó

mohammedánus és letérdepelnek, hogy a napnak ezen órája és perczére kitűzött imát pontosan lemorzsolhassák. A bengál rendőrnek eszébe se jut, hogy „a szabad forgalomnak megzavarása ügyében előállítsa“ őket, a kocsisok pedig — akár az előkelő európai kocsijának a bakján, akár a rengeteg pamutzsákokat szállító teherkocsi mahrattja — kitérnek az útjokból és legfennebb nagyot köpnek a gyűlölt „muhammedán“ felé, de úgy, hogy a rendőr — meg ne lássa, mert tudják, hogy az angol hatóságok egyáltalában nem tűrik, hogy a „különböző vallásokhoz tartozó alattvalóik egymást gúnyolják“, vagy hogy „ájtatosságuk kifejtésében zavartassanak“. Az óriási forgalom legközepében imádkozó mohammedánust nem zavarja a „fekete András“, de az ájtatosságát végző ember kigúnyolóját okvetlenül előállítaná.

Az imájukat végző mohammedánusokat rajongó buzgalmukban épenséggel nem zavarja a hely, a hol kis szőnyegüket leterítik. Megteszik ők ezt Bombay legelőkelőbb helyén, a legelegánsabb paloták előtt is, ha az imára kitűzött percz éppen ott éri őket. A pompás Castle, az elegáns Victoria Garden, a Yacht club, nekik az mindegy; a fő az ima pontos betartása.

És minő tarka keveréket hoz létre ez a sokféle színű, sokféle ruházatú és sokféle nyelven beszélő ember az utczákon és a tereken. Megjegyzendő, hogy Indiában csupán a benszülöttek 115 nyelvet beszélnek! Valóságos kaleidoszkópikus kép ez a szó szoros értelmében. Barna, fekete, sötét, sárgás-barna bőrű emberek; az éhségtől meg az önkínzástól a csontig összeaszott fakó bőrű hinduk és testes elhízott mohammedánok; a hinduk apathikusan és vontatottan csoszogó alakjai között kellemesen tűnnek ki a parszik eleven mozgásukkal és élénk taglejtéseikkel. És mennyi szín, mennyi forma, mennyi exotikum a ruházatban! A sok szín közül kitűnik a parszi karimátlan lakk-kalapja meg az európaiak fehér sisakja. Hát még az asszonyok sokféle szine és ruházata! És mindez mozog, guggol, alkuszik, ad, vesz, kinál, gesztikulál vagy koldul. A földgömbön nagyon kevés helyen gondoskodik annyira és oly sokféle módon az emberi jótékonyság az embertársak nyomorán és

szegénység megsegítésén, mint Bombayben, a hol tudvalevőleg milliókra menő alapokat gyűjtenek az emberek — nem jótékonysági hajlam vagy emberbaráti érzésből, hanem a vallási rajongás meg az istenektől való félelmükben — és sehol sincs több koldus, mint éppen Bombayben, meg Elő-Indiának nagyobb városaiban. A koldulás utólérhetetlen mesterei a mesébe való brahmin fakirok, „gossein"-ek, a hindu önsanyargatók, a kik azért mesterei és művészei a koldulásnak, mert egyrészt tényleg nincsen párjuk az egész világon a koldulás módszerének a kivitelében, másrészt pedig, mert önzéstelenségből teszik. A fakir ugyanis nem magának koldul, hanem vagy a szektájának valamely jótékonyczélú intézménye számára, vagy pedig a saját fantáziája által kigondolt exotikus és nekünk európaiaknak egyszerűen elképzelhetetlen czélú és irányú jótékonyságra. Például a levágásra szánt ökörnek a megváltására a vágóhidról, hogy elhelyezze a Pindsra Polban, vagy hogy tizenhat arczú bálványszobrot faragtasson. És milyen hihetetlen gondolatok jutnak eszükbe e czéljuk elérésében! Így például: egy torzon-borz hosszú hajú, hosszú szakállú alak áll valamelyik templom előtt; illetőleg azon vízmedencze előtt, a mely nélkülözhetetlen kelléke valamelyik hindu templomnak. Ájtatosság előtt ugyanis ennek a medenczének szent vizében végzik a mindennapi czeremoniális mosakodást. (Mellesleg megjegyezve, a fürdő vize olyan piszkos és bűzös, hogy az ember csaknem rosszul lesz a gondolattól, hogy ilyen vízben kellene megfürödnie.) Az emberi alak fogyatékos ruházatán, a mely nyüzsög az apró bogárkáktól — azaz mondjuk ki bátran: a tetvektől — meglátszik, hogy tíz-tizenöt év óta nem vedlett le a testéről, a melyet rongyokká mosott az eső és tépett meg a tüske. Bozontos szakálla és hosszú haja fonatokban csapzott össze a szenytől meg a piszoktól; szemében a vesanikus rajongásnak, az

„ÉLETHOSSZIGLAN CSUPORON JÁRÓ" FAKIR.

erőltetett éhezésnek meg a csak nagy időközben oltott szomjnak a lelket meg az emberiességet kiölt bárgyú tekintete. A jobb karját mereven tartja lefelé, a keze marokra összeszorítva. Így tarja ez az ember tizenöt éve a jobb karját; azóta fel nem emelte; sem arra nem, hogy támadjon, sem hogy védekezzen, sem hogy a szájába vigye vele az ételt, sem azért — és ez a leghősiesebb tényked ése — hogy — vakaródzon. A keze olyan erősen van marokra szorítva, hogy a körmei belé nőttek a tenyerébe és kinőt-

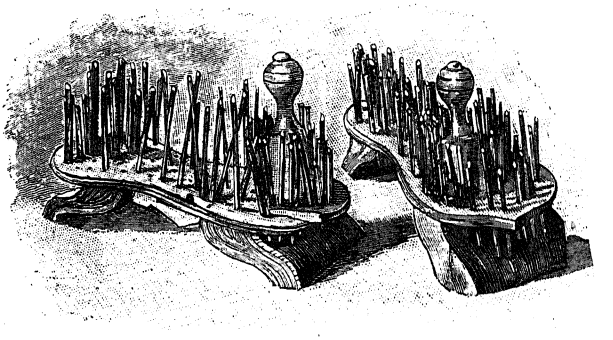

VASSZEGEKKEL KIVERT CZIPŐTALPAK (SZANDÁLOK).

tek a keze hátán. (Egyike a legundorítóbb látványoknak, a mit képzelni lehet.) És minél kiaszottabb a lecsüngő kar, minél mélyebben nőtt be a köröm a husba és minél kiéhezettebb meg tetvesebb az alak annál szentebb a körülötte élő emberek szemében, annál inkább rajongják körül, annál kötelezőbbek a tanításai és annál több alamizsnát gyűjt a bal kezével. Íme egy másik gossein, vagy szent. Egy deszkán, a mely körülbelül akkora és olyan alakú, mint a nálunk szokásos asztalbetét, guggol, azaz hogy ül egy férfiú. Még pedig úgy ül, hogy a meztelen ülő része meg a meztelen talpai a deszkán vannak. A deszkából azonban száz meg száz hosszú hegyes szög áll ki, a mi által a deszka hasonlít ahhoz a szeges műszerhez, a melyen a kárpitosok a lószőrt szokták tisztítani. Hogy ez nem szemfényvesztés vagy „svindli“, azt a gyermek is láthatja. Az az ember tényleg és valósággal rajta ül a hegyes szegeken, mozdulatlanul és mereven. Nem mozdítja egyetlen tagját sem, csak a szája jár,

a midőn felel a körülötte álló alamizsnát adóknak, a kik tanácsért, segélyért vagy enyhülésért könyörögnek a jámbor szenthez. És még ezekből az őrületesen elfajult gondolkozású lényekből sem hiányzik a humor. Például: egy fakir kerekeken járó nagy portékás ládában huzatta magát az utczákon és árulgatta a szeget, a melyeken ült, járt és feküdt. A begyülendő összeg persze valamely szent czélra volt szánva, a mennyiben a fakir azt a fogadalmat tette, hogy míg

A KI ÖRÖKÖS NÉMASÁGRA TETT FOGADALMAT.

az összes szegeket, mintegy kétezer darabot, el nem adja, addig a ládából nem jön elő. Egy európai, a ki szóba állt a ládában, illetőleg a „szegekben utazó“ fakirral, kíváncsiskodó és szemrehányó hangon vonta kérdőre, hogy ugyan minek kínoztatja magát ilyen embertelen módon? Hiszen egyszerűbb úton is lehet Istennek tetsző dolgot elkövetni. A fakir nyugodtan és udvariasan — mint a hogyan a hinduk egyáltalában beszélnek — a következőt válaszolta: „Sahib (uram), tanácsokkal én el vagyok látva; azonban nagyon lekötelezne, ha megvenne tőlem nehány tuczat szeget, hogy hamarabb hagyhassam el a ládámat“.

*

Hogy a bombayi életet legalább nagy vonásaiban megismerhessük, legjobb, ha bizonyos sorrendben soroljuk fel a Bombayban

töltött nyolcz napunk nehányának eseményeit. Kedvező ajánlatok következtében, de talán inkább a véletlen útján, alkalmunk nyilott ott tartózkodásunknak már az első napján ismeretséget kötni az egyik kórháznak főorvosával, Dr. M . . . . rel. Dr. M . . . . r ugyanis véletlen baleset folytán nyolcz-tíz napra munkaképtelen volt és ennek következtében úgy a kórházi szolgálattól, valamint nagykiterjedésű magángyakorlatától teljesen fel volt mentve. Dr. M . . . . r Bombaynak elsőrendű nőorvosa volt, a mely speciálitásnál fogva nemcsak az európai előkelő családokkal állott szoros érintkezésben, de Bombay színes elemeinek máskülönben meglehetősen exclusivus családjaival is a háziorvos bizalmas viszonyában állott. Dr. M . . . . r tudniillik ránk nézve „szerencsés“ kis baleset folytán volt szolgálatképtelen. Műtét alkalmával ugyanis megsértette a kezét; míg az általános gyakorlatot folytató orvost ilyen kisebb baleset éppenséggel nem zavar a praxisban, Dr. M . . . . r, mint operáló nőorvos, a seb tökéletes begyógyulásáig abszolut tétlenségre volt itélve. Ez a körülmény hozta magával, hogy a különben is végtelenül szeretetreméltó ember nekünk, egy-két turistának, ott tartózkodásunk idejére barátságosan felajánlotta kalauzolását. A gyorsan létrejött rokonszenves érintkezésben nagy része volt annak, hogy Dr. M . . . . r bennem az egykori iskolatársát vélte felismerni. Dr. M . . . . r ugyanis még mint egészen fiatal orvos indiai letelepedése előtt szintén a wieni orvosi egyetemen — a nyolczvanas években az orvosi tudományok Mekkájában — töltött nehány semestert. Dr. M . . . . r barátsága, de főképen kalauzolása megbecsülhetetlen volt számunkra. És miután alig valószinű, hogy valaha az életben még találkozzunk (még akkor sem, ha elfogadnók az általa olyan szeretetreméltóan magyarázott — lélekvándorlási theoriát), e helyen rójuk le hálás köszönetünket a szeretetreméltó cicerónénak.

Dr. M . . . . r terve szerint legtanácsosabb lett volna a bombayi nyolcz napot arra használni, hogy kirándulást tegyünk India belsejébe, Agrába és Delhibe. Tekintve azt a körülményt, hogy a jelenleginél kedvezőbb alkalom alig nyilott volna idegennek India belsejébe utazni, tudniillik: az országgal meg a viszonyokkal tel-

sen ismerős gentleman vezetése alatt, a ki eltekintve attól, hogy folyékonyan beszélte az országnak egy-két dialektusát,* azonkívül magával hozott volna nagyszámú cselédségéből egy-két „boyt“ is, (inast), a melyek nélkül Indiában valamire való úriember útra sem mer szállani, az alkalom tényleg nagyon csábító volt. Az utazás ugyanis rendkívül olcsó Indiában, a mióta az ember nincs arra utalva, kogy elefánt-palankinban, vagy teveháton vagy a rendkívül költséges postakocsikon utazzon. A vasúti utazás rendkívül olcsó egész Indiában. Így például a mi útunk Bombayből Agrába és Delhibe meg vissza, tehát több mint háromezer kilométer hosszú útra, elsőosztályú kocsiban személyenként csak 120 rúpiába került volna. (Az inasokért, a bennszülött „boyért“, ugyanez az út csak húsz rúpiába került volna).** A vasúti jegyen kívül a napi étkezés nem kerül többe négy (!) rúpiánál. Hálókocsi költség sincs, mert az elsőosztályú kocsikon éjszakára pompás ágyakat készítenek a kocsi-fülke négy utasának. Borravaló költség sincs, mert az indiai kalauz előtt egészen ismeretlen fogalom úgy a baksics, mint a „szolgálati szakasz“ felírású tábla kifüggesztése olyan fülke ajtajára, a melyet baksicsot igérő utas számára tart fenn üresen, mialatt a többi túlzsufolt fülkékben egymás hátán bóbiskolnak az álmos utasok. Ennélfogva a nyolcznapi kirándulás összesen 200 rúpiába, azaz 160 forintba került volna, körülbelül annyiba, mint nálunk nehány napi kirándulás például — Abbaziába, a magyaroknak ezidőtájt legkedveltebb kiránduló helyére. A kirándulás azonban mégis elmaradt. Egyrészt mert a mi úti tervünk szerint úgy is eljutunk Kalkuttába, a honnan Agra és Delhi könnyebben, azaz kevesebb fáradsággal érhető el; másrészt pedig és főképen ezért, mert Bombayben a látni és néznivaló olyan tömegesen kinálkozott és a látni vagy megnézni való minden tekintetben olyan érdekesnek

* Ezen a vidéken a legelterjedtebb a gudserati idioma, a melyet Elő-India északnyugati részében legtöbben beszélnek.

** Egész Indiában a rúpia a forgalmi pénz, a melynek az értéke körülbelül 80 krajczár. A rúpiában 16 Anna és az Annában 12 pice (pájsz) van. 100,000 rúpia annyi mint a Lakh.

és újnak igérkezett, hogy egy kirándulás innen Agraba meg Delhibe ugyanannyi lett volna, mint vizet önteni a Dunába vagy katholikusabbnak lenni a pápánál. Dr. M....r belátta az ellenvélemények indokoltságát, a kirándulás tehát elmaradt, ő pedig megmaradt ciceronénknak Bombayben.

*

A véletlen folytán már a második vagy harmadik nap estéjén szerencsénk volt „belecsöppeni" Bombay „fashionable" társadalmának kellő közepébe, a mennyiben Dr. M....r közvetítése útján meghívást kaptunk. Az estélyt a millióiról híres parszi adta egy maharadsa tiszteletére, mondjuk Navab Khwádsá Salim Ulla Bahadur tiszteletére azon alkalomból, hogy ő felsége Victoria királynő, illetőleg India császárnője, a maharadsát „India Csillagának" nagykeresztjével tűntette ki. Mindenekelőtt tudni való dolog, a mint hogy közismert dolog is, hogy a szanszkrit eredetű maharadsa névvel nemcsak a független és hűbéres államok uralkodóját nevezik, hanem az igen magas vagy csak a legfőbb rangú bennszülött hivatalnokot is. A most említett maharadsa vérbeli fejedelem volt, az indiai csillag nagykeresztje pedig egyike a legnagyobb kitüntetéseknek, a melyet Anglia uralkodója ajándékozhat. Elképzelhető tehát, hogy a parszi nagyúrnak, a ki azon kiváltságos helyzetben volt, hogy közeli viszonyba állott a kitűntetett maharadsával, volt oka miért estélyt adni és elképzelhető az a fény, pompa és ragyogás az öltözetekben és csillogás az ékszerekben, a mely ezen az estélyen együtt és egyszerre nyilvánult.

Azon szerencsés körülménynél fogva, hogy Dr. M....rnek egy alkalommal jelentékeny része jutott abban, hogy nemcsak a milliomos parszinak a felesége, hanem ugyanazon alkalommal a sok milliónak egyedüli leendő örököse is életben maradtak, a hálás parszi fajának nemcsak a jótékonyságban kiváló, hanem a háládatosság terén is kiváló, magas fokon álló tulajdonságánál fogva, nem tagadta meg kedvelt orvosának azt a kérését, hogy az estélyen bemutasson

INDIAI MAHARADSA ÉS UDVARA.

neki két „distinguished foreignert“, a kiknek az egyike neki egykori „fellow-pupil“-ja, iskolatársa.

A mikor Dr. M....r kocsija — a bakon aranysujtásos és térdig mezitlábas kocsissal meg inassal — megállott a parszi parkjának a kapuja előtt, már egész kocsitábor volt a palota környékén. Az egész park és a ház tündériesen ki volt világítva. Igazán „tündériesen“, mert akkor Bombayben még nem volt villamos „üzem“, a melynek egyetlen fénygömbje talán több világosságot árasztott volna, mint akkor a sok száz színes lampion és bengálifény együtt, de kárpótlásul nem volt hideg fehér fény, hanem gyönyörű színjáték, a mely a parkot alkotó palmyra-pálmák és tamarindusok virágzöldjével, s a virágágyak ezerszínű virágával és a park megvilágított szökőkútjaival bámulatosan szép keret volt az előttünk álló ezeregyéj egyikéhez. A háziúr a verandán fogadta a vendégeket, a mely úgy tele volt rakva pálmákkal, virágokkal meg lampionokkal, hogy a verandán elhelyezett zenekarnak csak a zenéjét hallottuk, de a zenészeket nem láttuk.

A terem, a melybe léptünk, káprázatosan szép képet nyujtott. A mintegy kétszáz ember, a ki az estélyen jelen volt, talán különkülön is érdekes lett volna, de így együtt meglepő szép „gyűjtemény“ volt. A társaság legkimagaslóbb alakja természetesen maga az est hőse, a maharadsa volt, a ki körül az összes jelenlevők mint központ körül forogtak és sürgölődtek. Lehet, hogy a maharadsa egyszerű hindu jelmezben is képes lett volna magára vonni a figyelmet, olyan férfiasan, mondhatni: marcziálisan szép és nemes volt az arczkifejezése, olyan intelligens volt az arcza és olyan gyönyörű sötétek voltak a szemei. A mandolametszésű szemek olyan mélytekintetűek voltak, mint a hegyi tó; a mozdulatai és taglejtései pedig előkelő nyugodtságot, nagyfokú önérzetességet és a méltóságát megillető fölényes magatartást árultak el. Mindezt a legnagyobb mértékben fokozta a ruházata meg az a temérdek ékszer, — gyöngy, gyémánt, rubin és zafir — a melylyel minden egyes ruhadarabja valósággal el volt halmozva, a nélkül, hogy a jóízlés és az előkelőség hátrányára történt volna. Az előkelő hin-

duknak már az öltözete olyan, hogy temérdek ékszert tűr el. A sötétkék bársonyzubbony, a szűk nadrág, a turbán, az öv, a kard markolatja és a karcsatt még indiai fogalmak szerint is vagyont érhettek meg. Többnyire hinduk voltak, a kik a közelében állottak és a kikkel látszólag „cercle"-szerű társalgást folytatott.

INDIAI FŐRANGU FÉRFIÚ.
(Névszerint: Maharadzs Kumár Prodgot Cumár Tágore.)

Jóllehet a hindu urak nagyrésze szintén mesés fényben volt, azaz gyönyörű drágakövekkel kirakott fegyvereket és ékszerekkel diszített ruházatot viseltek és az arczuk is igen intelligens kifejezésű volt, azért a maharadsa élesen kivált közülök.

A parszi urak nemcsak a hindu előkelőségekhez viszonyítva, hanem abszolute is igen egyszerűen voltak öltözve. Magasan zárt hosszú fekete kabátjuk némi tekintetben hasonlít ahhoz az attilához, a minőket mi viseltünk annak idejében (boldog gimnázista

koromban) az unitárius kollegiumban. A fekete kabáthoz szűk fehér nadrágot viseltek, alul fehér zsinórzattal. Fejükön az egyszerű „bagri", tudniillik a fényes és kemény lakk-kalap. Igaz, hogy némelyiknek az övén vagy az ujján akkora gyémánt ragyogott, mint egy nagy mogyoró, de ez a „szerény" drágakő egyszerűen eltűnt a hindu urak káprázató fényénél. A hinduk és parszik között a vallásukból kifolyó nyugalmas magatartással, csaknem affektáltnak mondható méltósággal jártak-keltek az indiai mohammedánusok; gazdag hímzésű hosszú kabátjuk — az abba — meg a gazdag aranysujtásos, de aránytalanul kicsiny zöld turbánjok megkülönböztette őket a többi nem-mohammedánusoktól.

Hanem azért a társaság legelőkelőbbjei mégis csak az egyszerű fekete frakkos angol urak voltak, meg az igazán gyönyörű összeállítású egyenruhát viselő angol katonatisztek. Ezek a nyulánk, szikár, erőteljes alakok, azokkal az éles nézésű zöldes-szürke szemekkel, a finom metszésű ajkakkal, a melyek közül az udvarias mosoly közben előtünik a jól ápolt gyönyörű fogsor, a naptól erősen lesütött arczczal, meg a fakóra égetett szőke hajjal, igen előkelő és megnyerő alakok voltak. A katonatisztek pedig gazdagon diszített férfiasan szép és méltóságteljes uniformisukban szintén nagy mértékben alkalmasak voltak az angol hadsereg csorbíthatatlan prestigének emelésére.

A nők egészen külön csoportot alkotva, ugyanannak a teremnek másik részében gyülekeztek.* Európai, hindu és parszi nők harmonikus egyetértésben apróbb külön csoportokat alkotva, a melyekben többnyire az angol nő valamennyi között a legtemperamentumosabb, legelegánsabb és tagadhatatlanul a — legbájosabb, vitte a szót. Ilyen ruhákat viselhetnek az angol palotahölgyek, a mikor „Her Majesty", vagy most már: „His Majesty" reception alkalmával fogadja Old England arisztokrácziájának a legjobbjait.

A különben fülledt forróságú teremben, a melyben kellemes

* Rendszeresen sem a hinduk, sem a parszik, sem a mohammedánusok nem viszik feleségeiket vagy leányaikat társaságba. Kivételt csak az ilyen nagyon kiváló alkalommal tesznek és akkor is csak a legmagasabb osztályhoz tartozók.

illatot árasztott a temérdek virág, üde pálma, a nők parfümje meg a férfiak hajkenő olaja, kellemes enyhülést és frissítő szellőzést hoztak létre a szolgák — a rengeteg magas turbán hegyétől a mezitlábig hófehérbe öltözött hinduk — a nagy legyezőjükkel, óriás nagyságú szárított pálmalevelekkel. Ugyanígy öltözött szolgák hordták a frissítőket rengetek ezüst tálakon. A mikor egy ilyen hindu boy meztelen lábaival nesztelenül odalépett az ember elé, mozdulatlanul és szótlanul tartva a különböző színű folyadékokkal telt kristályedényeket, az ember bátran élettelen szobornak tarthatta volna őket. Azt meg kell adni a hinduknak, hogy imponáló urak tudnak lenni, de azért mint — szolgák határozottan tökéletesebbek.

A mikor a házigazda mély meghajlással hívta fel a maharadsát, hogy kövesse a szomszéd terembe, a hol ő fenségére és vendégeire a buffet vár, megindult a menet a szomszéd termekbe, élén a maharadsával. Ehhez hasonló „felvonulást" aligha produkál a világnak egyetlen színpadja. A vakító fehér terítőkkel borított asztalokon Indiának, Khinának, Európának és Ausztráliának legválogatottabb csemegéje volt felhalmozva. Az edények és poharak talán nem imponáltak volna annak, a ki gyakrabban lehetett vendége valamely fejedelemnek, de közönséges halandónak, a ki azelőtt legfennebb valamely nagykövet asztalánál látta a legnagyobb pompát vagy valamely luxushajó ebédlőjében, arra az ételeknek, csemegéknek ilyen alakban, ilyen összeállításban és ebben a környezetben való felállítása bizony feledhetetlen emlékeket hagy hátra. Bombay ugyan az érdekes és exotikus benyomásoknak egész tömegével vési magát az ember emlékébe, de az előbbihez hasonló benyomást nem egykönnyen homályosítja el a további események vagy látványok egyik fajtája sem.

*

Nem annyira a véletlennek, mint inkább ciceronénk raffináltságának vagy kápráztatási törekvésének köszönhettük, hogy mindjárt másnap egyszerre két olyan látványosságnak voltunk tanúi, a melyek

bizonyos tekintetben hasonlítottak a tegnapi estélyhez: tudniillik szintén alkalmasak voltak arra, hogy az ember soha se felejtse el azokat. A két látványosság két — temetés volt. Az egyik hindu, a másik parszi szertartás szerint folyt le. Előbb ugyan a hindu temetést láttuk, délelőtt, a parszit pedig délután, de mint megdöbbentőbbet, érdekesebbet és valósággal exorbitansat, a parszit említjük meg elsőnek.

A bombayi parszik temetője a Malabar Hillen van, azon a földnyelven, a mely az öblöt kelet felől zárja el a tengertől. A malabari halmok legmagasabbján, a mely magasabb, mint azok a halmok, a melyeken az európaiak villái állanak, vagy a melyeken a nehéz ütegek ágyúcsövei néznek a tenger meg a város felé, van négy vagy öt ilyen torony elhelyezve. A városból gyönyörű szépen parkozott út vezet fel a halmok tetejéig, a mely utat egy gazdag parszi, Kusztomdzsi Zsamzsethsy Zsizsibhoy építtetett néhány évtizeddel ezelőtt. A tornyoknak különböző rendeltetése van; az egyik a nagytömegé, a másik az előkelőké meg a gazdagoké, a harmadik az öngyilkosoké, és így tovább.

Kocsink a „nagy temető“ kapuja előtt állott meg. A kapun csak az léphet be, a kinek belépő jegye van; jegyet pedig bárki kaphat az illetékes konzulátusi hivatalban. Nekünk egy parszi orvos szerezte, a ki előbb alorvosa volt dr. M . . . . nek a blacktowni kórházban és a ki velünk jött — magyarázni. (Ha csak azért jött volna, akkor felesleges fáradság lett volna; a mit itt láttunk, ahhoz ugyan nem kellett magyarázat. A dolog nagyon is világos volt.)

A tornyot magas gránitfal és vasrács veszi körül; az egyik oldalon, a tengerfelőlin, ezenkívül magas töltés is van, a mely körülbelül egymagasságú a torony tetejével. (Ezen a töltésen állva az ember közvetlenül láthatja a tulajdonképeni temetés lefolyását, ha ugyan felereszti oda. A parszi orvos közbenjárása folytán nekünk megengedték.) A kapun belépve, az ember szép parkba ér, a mely nem temetőre, hanem valamely előkelő nyaraló parkjára emlékeztet. Gyönyörű virágágyak vannak a terebélyes magas fák között, a melyeken szokatlanul sok a kondorkeselyű, szórványosan a varjú, holló meg más dögmadár. A kaputól a toronyig széles fehér kő-

lépcsők vezetnek, a melyeket szintén beárnyékolnak a pálmák és az akáczfák; a tövükben sok a virág, az ágaikon sok a csupasznyakú kondorkeselyű. A torony mintegy tíz méter magas, a kerülete pedig talán hetven-hetvenöt méter. Köröskörül sima, egyenes; nincs rajta semmi czifraság vagy dísz, egyszerűen fehérre van meszelve. A lépcsővel szemben látható a nagy fekete vasajtó, a temető bejárata. A torony tetején mélyedés van; olyan, mint például az úgynevezett leveses-tányéron, vagy akár a roulette tányérjában. A kör közepén csatorna van, a melynek nyílása vasrostélylyal van elzárva, a szűrővel. A szűrő arra való, hogy a torony tetején szétmállott csontok ne kerüljenek a csatornába, a mely levezet a tengerig. A csatornát elzáró szűrő körül a torony teteje három körbe van beosztva, a mely körök közül a csatornához legközelebb eső persze a legkisebb, a szélső pedig a legnagyobb kör. Minden körben több apró teknőszerű mélyedés van és minden ilyen teknőszerű mélyedés közepén sekély kivágású csatorna fut végig, a mely a központban fekvő szűrő-rostélyhoz vezet. Ez a csatorna arra szolgál, hogy a teknőszerű mélyedésekből az esővizet levezesse a főgyüjtő csatornába. A belső kis körbe teszik a gyermekek holttestét, a középső nagyobbikba a nőkét, a szélső legnagyobbikba a férfiakét.

Most hozzák a holttestet. A kisérők, férfi és nőcsaládtagok meg a gyermekek, csak a kapuig kisérhetik az elhúnytat. Harmincz lépésnyi távolságban a toronytól megállnak; ennél közelebb senkise közeledhetik, csak a temetési szertartást végrehajtó közegek: a papok, a szolgák stb. A határkőnél a fehér lepellel borított holttestet leteszik egy kőlapra. Az arczot külön fehér kendő vagy fátyol takarja el. Az átvételi czeremónia nagyon kevésből áll: a szolgák leveszik a holttestről a leplet — csak az arczot hagyják befedve a kendővel — és a vasajtón keresztül beviszik a torony belsejébe. Nehány perczczel később megjelennek a torony tetején, lefektetik a holttestet — mondjuk egy férfiúét — a legszélsőbb kör egyik mélyedésébe, a melyikben már nincsenek csontok és az emberek eltűnnek a tetőről.

Ebben a pillanatban megmozdulnak a körül levő fák ágai. Azaz, hogy az ágakon nyugtalankodó keselyűk, a melyek az egész előkészítő művelet alatt nyugtalanul fészkelődtek a lombok között. Egyszerre röppennek fel, mintha jelezték volna nekik, hogy kezdhetik a temetést. Mint összefüggő fekete felhő, csaknem egy tömegben rohannak a prédának kitett holttestre; egyszerre csapnak le reá és elborítják tetőtől-talpig, azaz a feje búbjától a lába hegyéig. Az első pár perczben egyetlen hang sem hallatszik; nem visítanak, nem kárognak; csak a szárnyuk csattogása hallszik, meg a csőr koppanása, ha véletlenül csontra talált. Pár pillanat alatt fel van szakítva a hasür meg a mellkas. Nagy darabokat szakítanak ki a belekből és csakhamar a mellkas szerveiből, a tüdőkből és a szívből. Egy perczczel később meg van nyitva a koponyaür is; a szemeket tudniillik kivájták és az éles kampós csőrök most már az agyvelőt vájják ki a koponyából. A holttestből nem látszik egy tenyérnyi. A szemlélő előtt csak nyüzsgő, kapkodó, vájkáló és szárnymozgató fekete tömeg fekszik. Csak később kezdenek mozgolódni; helyet cserélnek és most már visítanak meg kárognak is; az első éhség tudniillik már csillapodott kissé. Sőt el-el szállinkóznak, vissza az ágakra, helyet adva másoknak, a melyek apró körökben kóválygognak a torony felett. Most már sűrűbben hallható a madárcső kopogása; a lágyrészeket ugyanis már letépték, kiszakították, kivájták, felfalták; most a csontok körüli izmokon van a sor meg a rejtettebb zugok lágyrészein. Legtöbb bajt okoz a koponya; evvel legnehezebben birkóznak meg, kivált ha az „örök nyugalomnak“ átadott holttest már korosabb volt. Az ifjabb holttestek koponyája hamarább enged. A kampós csőrök erős és sűrű ütésére szétmennek a koponyacsont varratai, megnyílik a finom csemegét tartalmazó edény; az agy is elpusztul nehány percz alatt. Letépik a csontokról a hártyákat; kivájják az ízületek közül a szállagokat; nem hagynak a holttesten egyetlen rostnyi lágyrészt. Körülbelül egy óra lefolyása alatt olyan tisztára rágják a csontvázat, mintha akár a bonczolóterem főzőkazánjából került volna ki.

Ezzel a temetés — meg vele az örök enyészet — műve be

van fejezve. A keselyűk visszarepülnek a helyeikre, a galyakra, a hol most tele gyomorral nyugodtan várakoznak az újabb temetésre, a csontváz pedig a torony tetején marad még egy pár napig, a míg a nagy forróság meg az eső behatása alatt egészen szétesik. Akkor megnyitják a levezető csatorna szűrőjét, belekotorják a csontokat és — kezdik újból az egészet. Tekintettel azon körülményre, hogy Bombaynak mintegy 50 ezer parszi lakosa van, gondolható, hogy a művelet elég gyakori. Sőt akárhányszor olyan gyakori, hogy a bombayi sírások, a kondorkeselyűk száma nem elegendő, hogy a temetéseket elvégezhessék. A mi elég különös. Mert emlékezzünk csak vissza, hogy az egykori rabszolga-világ idejében némely kikötő körül milyen szokatlanul megnőtt a czápák száma; főleg olyan kikötők közelében, a mely kikötők a rabszolgavásárok főpiaczai voltak és a mely kikötőkben a vevőre nem akadt rabszolgát, a gyatrát, gyengét és beteget a vállalkozók vagy a hajókapitányok egyszerűen a tengerbe dobták. Per analogiam azt lehetne tehát hinni, hogy Bombayban viszont, a hol ilyen elsőrendű „dögmadár tenyészde“ van, a keselyűk, varjúk és hollók óriási számban vannak meggyűlve. Csodálatos módon nem így van: néha alig tudnak megfelelni „kötelességeiknek“. Így történt például egy alkalommal a 90-es évek vége felé. A pestis tudniillik ezen évben kivételesen erősen pusztított és a parszik közül is tömegesen pusztultak az emberek. Olyan nagy számban haltak a parszik, hogy a keselyűk nem győzték a temetést. A bombayi kormány meg volt akadva; nem tudta, mit kezdjen a pestisben elhalt parszik holttestével. A hagyományokhoz példátlanul ragaszkodó parszikat semmi hatalom sem volt képes rávenni, hogy engedjék meg elhúnyt családtagjaik holttestét kivételesen más módon eltemettetni. A holttestek pedig egyre jobban szaporodtak. És az angol kormány ekkor ismét megmutatta, hogy: bölcs, okos, türelmes és alkalmazkodó. Ugyanis megbizottakat küldött ki India különböző vikékeire, hogy gyűjtsenek — keselyűket és mindenféle ragadozó madarakat. Elhozatták azokat Bombayba és szabadon eresztették őket a Malabar Hillen, hogy segítsenek temetni.

Ugyanezen nap reggelén tanúi voltunk a hinduk temetési szertartásának. Véletlenül „borzasztó szerencsénk“ volt: egy férfit és egy gyermeket egyszerre temettek, azaz hogy égettek el a máglyákon. A hinduk egyik köztemetője a Back-Bay-ban van, hosszú kőfalkerítéssel körülvett zárt udvaron. Az épület előtt hosszú sorban faraktárak vannak, a melyeken az elégetéshez szükséges fát vásárolják a hátramaradottak. A mikor odaérkeztünk, az elége-

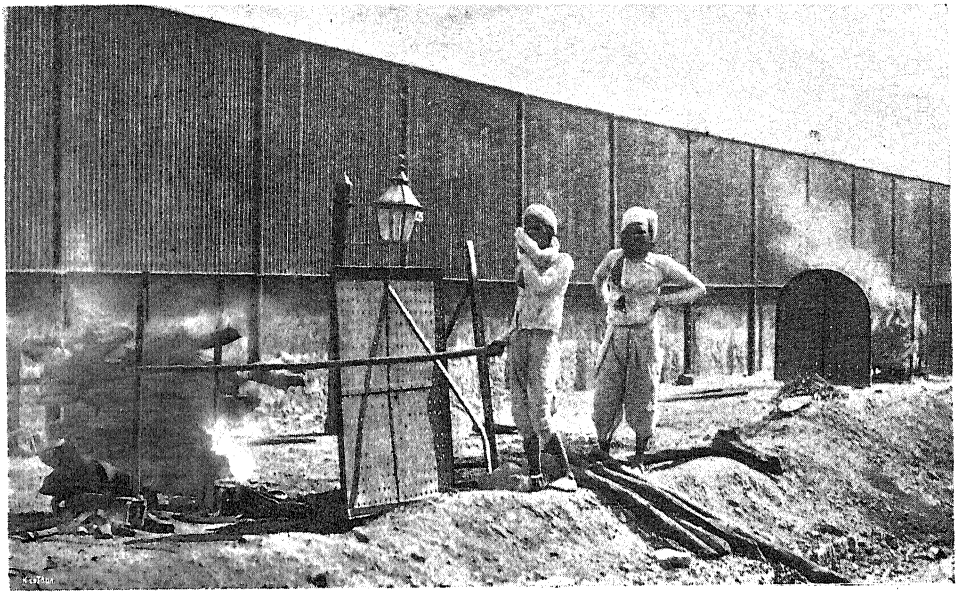

A HOLTTEST ELÉGETÉSE.

tendő holttestek még a ravatalon feküdtek, igen egyszerű gyalulatlan asztalon. Az egyik holttest fehér vászonba volt göngyölve és széles galandokkal körülkötve. A kisebbik holttest, a gyermeké, színes vászonba volt göngyölve és színes szalagokkal körülkötve. A kis holttest be volt borítva a sok virággal és az ajkai közé is volt egy virágszál dugva. A mikor elérkezett a gyászszertartás órája, a holttesteket minden czeremónia nélkül — legalább nekünk idegeneknek észre nem vehető czeremóniák nélkül — felszedték az asztalról és kivitték őket az udvarra. Az udvar hosszúkás négyszögű helyiségből állott, a melyen négy helyen két-két pár vasvillaszerű készítmény volt a földbe szúrva. Két-két ilyen vas-

villapár közé fektették a hullákat. A vasvillákat megrakták fahasábokkal meg rőzsével, legalul pedig, közvetlenül a holttest fölé és alája apró gyújtófát raktak; a férfi holtteste fölé rakott máglya

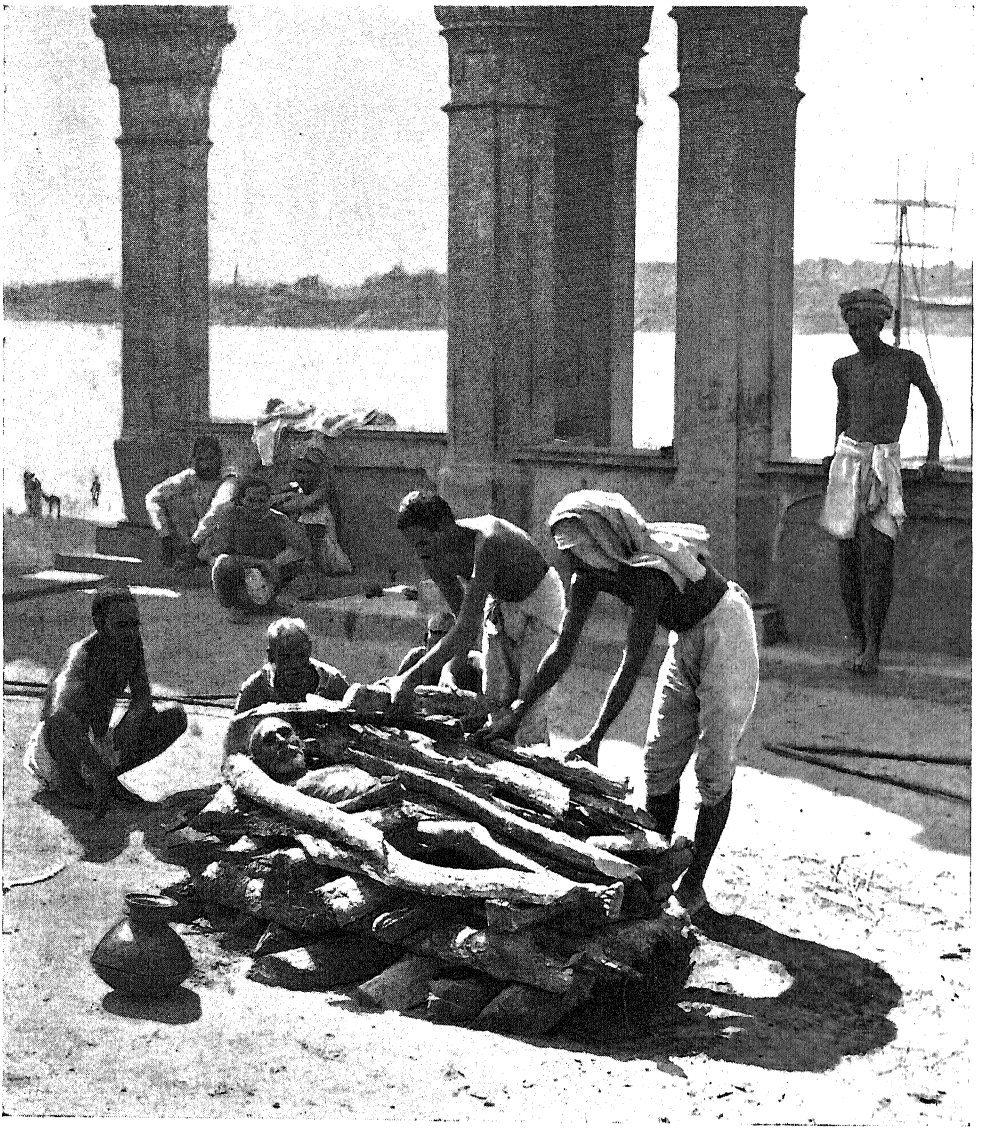

(Mocsáry B.-né úrnő gyűjteményéből.) ELŐKELŐ FÉRFIÚ HOLTTESTÉNEK ELÉGETÉSI MÓDSZERE.

mintegy méter magas lehetett. Míg a máglyát kitevő fahasábok könnyen égő egyszerű faneműek, az alágyujtó fa finom minőségű illatos fa volt; többnyire szantálfát használnak erre a czélra. Az

elhamvasztási eljárás nem tesz különbséget úr és szolga, gazdag vagy szegény között. Ugyanazt a teljesen közömbös, minden rituális méltóságot vagy kegyeletességet nélkülöző eljárást alkalmazzák mindenkinél. Csak az elhamvasztáshoz használt fa minőségében tesznek különbséget a gazdagok. Így például a közember elégetéséhez elég öt-hat rúpia értékű fa, míg a gazdagok 500—600 rúpia értékű fát is elégetnek.

A holttestek tehát le voltak borítva a fahasábokkal meg a rőzsével; a temetés megkezdődött. Előbb a férfiú máglyáját gyújtották meg. Egy talán 14—15 éves fiú, az elhúnytnak legidősebb fia, kihozott a ravatalozó szobából egy égő rőzsét, valamilyen gyantatartalmú fát, a melynek a lángját az éppen lengő szél nem tudta eloltani; odatartotta a holttestet borító aprófához, meggyujtotta azt. A roppant száraz fa két-három percz mulva égni kezdett és még nehány perczczel később lobogó lánggal, de azért erős füstöt árasztva, egész hosszában égett az egész máglyarakás. Az eddigi illathoz, a melyet a szagos fa meg a rőzse terjesztett, most új szag csatlakozott a holttest égni kezdett és az égő emberi hús szaga elnyomta a szantálfa erős szagát meg a fák gyantájának empireumatikus illatát. A szag meglehetősen kellemetlen volt, kivált a mikor a kis gyermek holtteste fölött is lobogó lánggal égett a máglya.

A szertartás a legridegebb és leghidegebb volt, a melyet emberek elhúnyt hozzátartozóik öröknyugalomba tevésekor kifejthetnek. A férfi máglyájától csakhamar visszavonultak a családtagok és leültek a kőfal hosszában húzódó padokra, a hol valami monoton társalgást folytattak. Jóllehet egyetlen szavukat sem értettük, de észrevettük a hangjukon, meg a mozdulatukon, hogy olyan témáról beszélnek, a mely épenséggel semmiféle viszonyban sem áll a jelenleg éppen elégetett apával, fiúval vagy testvérrel. A gyermek máglyája mellett ott guggolt az apa, a ki egy darabka piszkafával élesztgette és bolygatta a tüzet, körülbelül olyanformán, mint a mikor az éhes vadászok szítják a tüzet, hogy már lehessen sütni a nyársra húzott elemózsiát. Ki tudja, talán nagyon sietett az öreg,

és az a két-három óra, a melybe a hollttest teljes elégése kerül, kissé soknak tűnt fel neki.

Mikor a holttest körülbelül elégett, a családtagok egyike valamilyen kalapácscsal, vagy egy darab fával szétüti a holttest koponyáját; ez arra való, hogy a halott lelke felszálhasson az égbe. A ki fiút hagyott hátra, annak a fiú — az elsőszülött — üti be a koponyáját. Ha nincs fia, akkor a feleségre hárul ez a kötelesség,

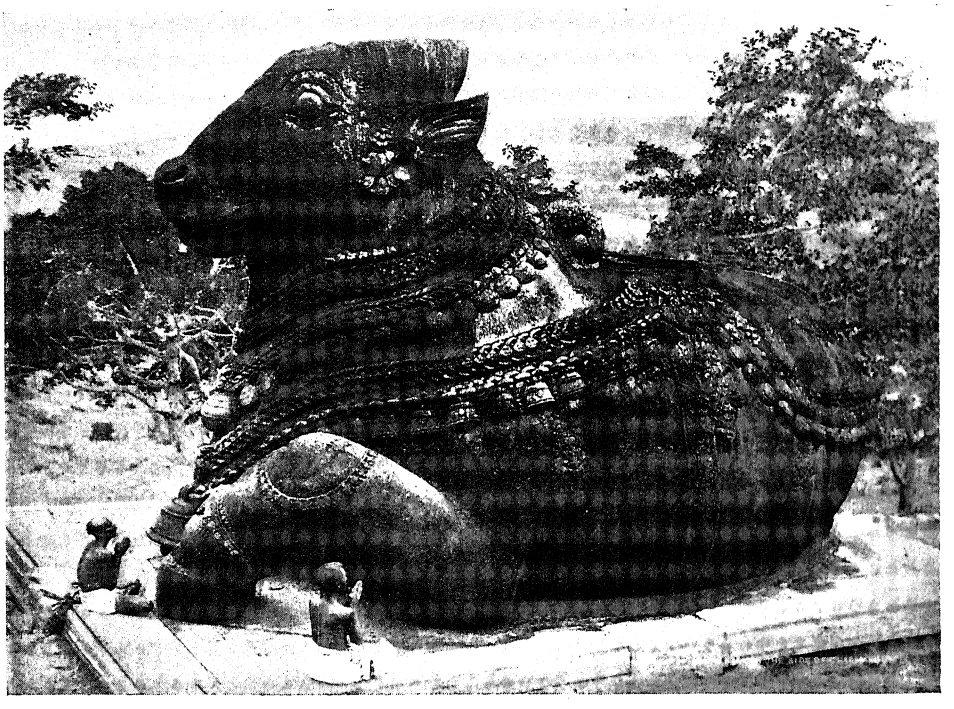

(Mocsáry B.-né úrnő gyűjteményéből.) BÁLVÁNYSZOBOR MADURÁBAN.

ha pedig nőtelen vagy özvegy, akkor még életében végrendeletileg gondoskodik arról, hogy a temetése, — illetőleg elégetése — a szent rituálénak megfelelően hajtassék végre. A hindunak három főkötelességet kell teljesítenie életében: örököst hátra hagyni, egy fát elültetni és egy kutat ásni. Az örökös nem abból az okból feltétlenül óhajtandó, hogy átvegye a halott hátrahagyott javadalmait, hanem azért, hogy sajátkezűleg — nyisson utat az elszálló léleknek. Képzelhető ezek után, hogy az évezredes hagyományokhoz példátlanul görcsösen kapaszkodó hindu nemzetnél minő óriási

háborúságot és kavarodást idézett elő a „Satti“ szokásának szigorú betiltása. Sattinak nevezték ugyanis a hinduözvegyek önkéntes elégettetését a máglyán, együtt az elhalt férj holttestével. Ezt a páratlanul embertelen szokást az angolok csak 1830-ban tudták véglegesen beszűntetni. Ez időig tényleg úgy történt, hogy a hátramaradt özvegy „önkéntesen“ lépett a máglyára, hogy elégettesse magát elevenen. Az önkéntesség azonban a legbrutálisabb erőszak volt. A hinduözvegyre tudniillik olyan élet várt, a gyötrelmeknek, kínoknak és megaláztatásoknak akkora tömege, hogy a szegény nő, az özvegy, igazán inkább elevenen égettette el magát, semhogy azokat végigszenvedje. A sattival egyidejüleg beszűntették az angolok a gyermekházasságokat is, a mely intézmény szintén egyike volt a legnagyobb átkoknak a hinduk társadalmi életében. Mielőtt ezt beszüntették, a nyolcz éves fiúgyermeket például összeházasították az öt-hat éves leánygyermekkel. És ha már most megtörtént az, a mi Indiában sokkal többször történik meg az emberrel, mint Európában, — azaz komolyabban mondva: sokkal több emberrel történik meg, mint Európában, — hogy a férj elhalt nyolcz-kilencz éves korában, akkor a hátramaradott özvegye, a hat éves asszony (!) életének hátra levő részét leírhatatlan nyomorúságban és kínszenvedések között töltötte el. A szegény „gyermekasszony“ ki volt közösítve a társadalomból a szó szoros értelemben. Sem a szülőknél, sem a volt férje szülőinél nem lakhatott, mert „tisztátalannak“ nyilvánították; a templomba be nem léphetett, a rituális fürdőben nem végezhette a különben rendkívül szigorúan előírt vallásos mosakodásokat, mert „beszennyezte“ volna a szent fürdőt; stb. Ilyen körülmények között nem csoda, ha a szegény hindunők inkább elevenen égetteték meg magukat, semhogy ilyen életet folytassanak.

*

A temetésnél tanusított kegyelet hiánya a hinduknál nem azonos a szívtelenséggel vagy az emberi érzés fejletlenségével. A hinduk ugyanis — a lélekvándorlás par excellence hivői — abban

a hitben élnek, hogy abban a pillanatban, a mikor az ember a lelkét kileheli, azaz meghal, a lélek kiröppen, átmegy valamely állatba vagy újszülöttbe és ebben az új mezben folytatja az életét „ad infinitum“. Az ember tehát, illetőleg a lelke, nem hal meg,

AZ ALSÓ KASZTOKHOZ TARTOZÓ HINDU ASSZONY.

csak hüvelyt cserél. Az itt maradt eddigi hüvelye, a test, az teljesen felesleges valami; azt el kell égetni. Hogy azonban a test azért a túlvilágon valamiképen éhen ne vesszen, ez okból ételeket raknak a máglya mellé, a melyet aztán a test elhamvasztatása után a megmaradt hamvakkal együtt a tengerbe vagy valamely folyóvízbe dobnak.

Hogy a máglyánégés szertartása valamiképen meg ne zavartassék, nőknek tilos a szertartásnál megjelenni. Csak a feleségnek szabad a férje holttestét követni. Az anya az elhúnyt édes kis gyermekét csak a küszöbig kisérheti; azon túl ránézve a gyermeke el van veszve. Hogy azonban a küszöbön fájdalmában összeros-

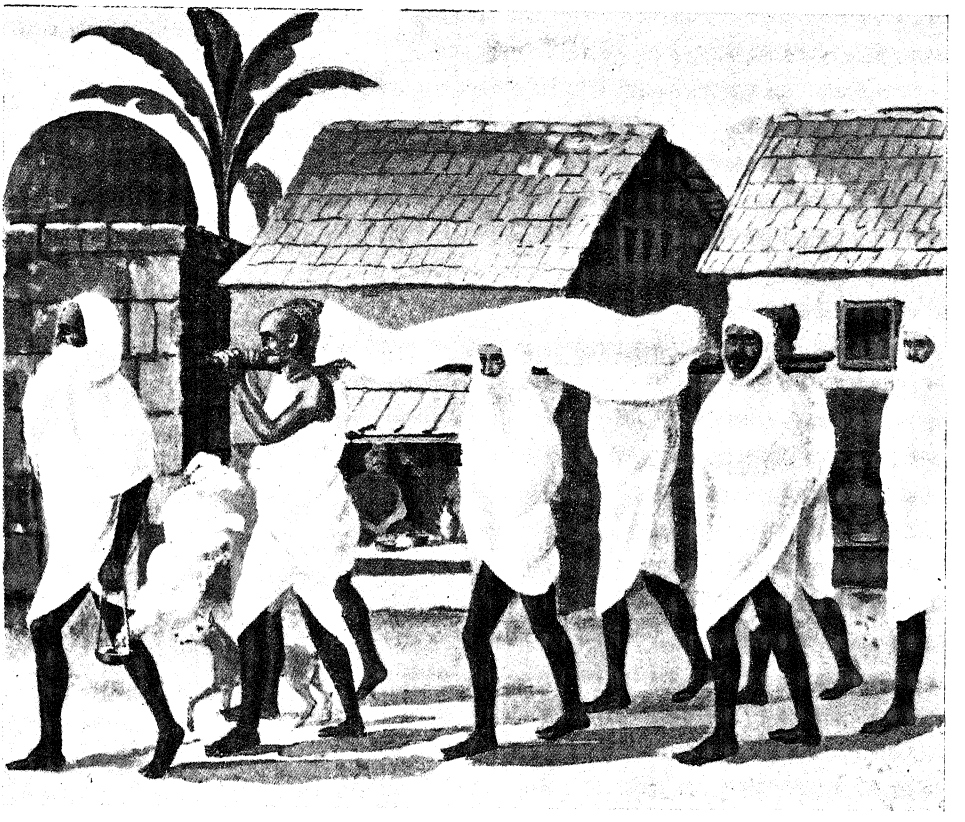

Eredeti hindu rajz. „RAM BOLO". HINDU TEMETÉS.

kadó nő, a kinek drága gyermekét viszik el a kunyhóból, hogy soha többé ne lássa, hogy a tűz hamvaszsza el az ő szülöttjének drága tagjait, azért mégis a kínok golgotháját szenvedi át, az gondolható. Igaz, hogy ő is hiszen a lélekvándorlásban, de azért elsősorban és mindenek fölött — anya.

A hindu papság a legmerevebb konoksággal ragaszkodik a holttestek elégetéséhez és úgy az angol kormány, mint a velük egy földön élő többi fajok, de főképen éppen a legszentebb elemöket

— a tüzet — meggyalázottnak vélő parszik elkövettek minden lehetőt, hogy a hindukat rábírják arra, hogy az elhúnytjaik holttestét más úton adják át az enyészetnek. De hasztalan; a mint a parszik konok makacssággal nem tágítanak az ő dögmadaras temetőjükkel a bombayi lakosság vízvezetékének tőszomszédságából, úgy a hinduk

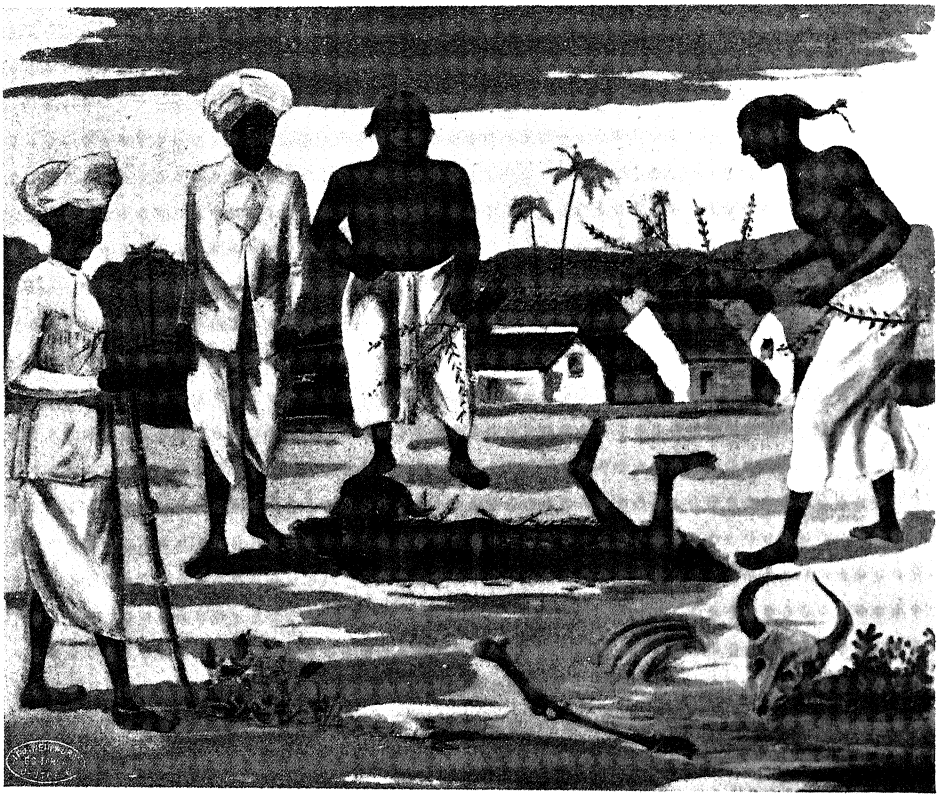

Eredeti hindu rajz. VALLÁSI TILALMAK ELLEN VÉTŐ HINDU BÜNTETÉSE.

sem tágítottak és nem tágítanak most sem és valószínű, hogy nem is fognak tágítani soha. Talán az utolsó hindu — máglyán fogja önmagát felgyújtani még életében, hogy másképen ne enyészszen el, mint ősei.

Hogy a papság, meg maga a nép milyen hihetetlen szigorral és erőszakoskodással tartja és tartatja be a vallási rituálékat, az kitűnik a következő egy-két esetből. Schanz, a ki Bombayben bensőbb barátságot kötött egy többszörös milliomos hindu úrral,

beszéli, hogy hindu barátját, a ki lelkének egész erejével vágyódott Európát látni, semmiféle módon sem volt képes rávenni arra, hogy látogasson el egyszer Európába, a melylyel úgy is milliókra menő összegű üzleteket folytat. A hindu kijelentette, hogy ez neki mint hindunak, bráhmának, — egyértelmű a teljes lehetetlenséggel. „Miután sem a tengeren, sem Európában be nem tarthatnám az előírt vallásos tilalmakat és talán önkénytelenül is vétenék a törvények ellen, okvetlenül elveszteném a kasztomat. Ezt pedig nem élném túl.“ Így beszél az intelligens és európai műveltségű hindu; most elképzelhető, hogy micsoda konok makacssággal ragaszkodik a törvényekhez a tömeg, a nyers mob. Vagy lássunk egy másik esetet. Valamelyik hindu maharadsa európai körútja alkalmával vétett valamit az előírt vallási szabályzatok egyike ellen, holott elképzelhetetlen költségek árán magával hozott Indiából mindent, a mi a hindu számára előírt vallásos gyakorlatok betartásához szükséges. A vétket megtudták odahaza a papok. A hazatérő maharadsára kimondták az anathemát, kiátkozták; ezzel pedig nemcsak az jár együtt, hogy a kiátkozott elveszíti a lelkiüdvösségét, de egyszersmind kitaszíttatik abból a kasztból is, a melybe született és a melyhez eddig tartozott. Az elsőt még eltűri valahogy az ember, de az utóbbit nem, soha. Ez a legnagyobb szégyen és csapás, a mely hindu embert érhet. A maharadsa kétségbe volt esve; kapaszkodott fűhöz-fához; könyörgött, fenyegetett, rimánkodott; hiába, a kasztját elvesztette örökre. Kétségbeesésében valamelyik paphoz fordult tanácsért, a ki meg is mentette. A tanács ez volt: Miután ezen életben az elkövetett hiba többé jóvá nem tehető, nem marad más hátra, mint újból kezdeni az életet, azaz — még egyszer születni. Megmondotta a módot is, hogy miképen lehet egy negyven éves embernek újra születni. A maharadsa ugyanis rengeteg pénzen hatalmas tehén-borjút készíttetett — színaranyból, a mely borjú arra volt hivatva, hogy újból hozza a világra a maharadsát. Az okos tanács megmentette a kiátkozott férfiút; újból születvén, olyan ártatlannak nyilváníttatott, mint a — ma született gyermek. Igaz, hogy a história, azaz az európai kis ballépés, egy-

két millió rúpiájába került és azonkívül érett ember korában kellett még egyszer átesnie a születés nem kellemes technikáján, de hát mit nem tesz meg az ember a lelkiüdvösségeért, azaz, hogy a kasztja megtartásáért?

*

Dr. M . . . . r született cicerone volt; olyan ügyesen és változatosan rendezte be a látni valókat, a tanulságos, érdekes vagy szórakoztató dolgokat, hogy mint „guide“ (idegenvezető) feltétlenül megérdemelte volna az első díjat. A mai napon is, a midőn a két borzalmas temetésen kívül csupán a könnyű „breakfast“ meg a „tiffin“* volt a gyomrunkban, kellemes változatosságképen egy parszi mennyegzőhöz szerzett számunkra meghívást. (Ő már előbb kapta a meghivót.)

Előbb azonban meglehetős kerülőt tettünk a szállodánkba, hogy a nagyon szükségesnek mutatkozott hideg fürdőn átessünk és hogy estélyi öltözetet váltsunk. Az út kétlovas kocsin is csaknem egy órát vett igénybe. Megjegyzendő, hogy Bombay meglehetős nagy terjedelmű és akárhány olyan megnézésre érdemes pontja van, a melyhez a szállodánkból vagy a város központjából egy vagy másfél órai út volt szükséges. A kocsik viteldíja nagyon olcsó; egy akkora útért, a melyért például nálunk az ember a fiakkeresnek 5—6 forintot fizet (nem a „taksa“ szerint, hanem a „fiakkeres úr“ követelése szerint), Bombayben talán másfél vagy két rúpiát kell fizetni és ha ezt tetézi az ember azzal, hogy a turbános kocsisnak egy-két annát is ad borravalónak, akkor már nagyon gavallérosan viselkedett.

Az életmód egyáltalában nem drága Bombayben; túlfizetésről

* Tiffinnek nevezik egész Dél- és Kelet-Ázsiában a villásreggelit, a melyet rendesen déli 12 és d. u. 2 óra között esznek az európaiak. A „reggeli“ alatt azonban bő és kiadós étkezés értendő, a mely csak abban különbözik a hét-nyolcz közötti szokásos „dinner“-től (ebédtől), hogy ez utóbbin az urak és úrnők estélyi öltözetben jelennek meg, míg a tiffinhez a szokásos utczai, irodai vagy sport dresszben ülnek. Ugyanilyen öltözetben a „dinner“-hez jönni akár nyilvános étteremben, akár meghivott helyen, angol felfogás szerint egyszerűen képtelenség és lehetetlenség.

vagy éppen zsarolásról szó sincs sehol. (Hogy az angol rendőrségnek köszönhető-e ez, vagy az emberek velökszületett tisztességének, azt nehéz eldönteni.) Így például az Esplanade Hotelben, Bombaynek egyik legelőkelőbb szállodájában, a mely szépen parkozott térségen, banian fasorok által hűvösen beárnyalva áll gyönyörű kilátással a Back Bayre (a mely már maga valóságos látványosság), az ember napi 8—12 rupiáért elég tágas egyablakos szobát kap, pompás

A WATSON SZÁLLODA BOMBAYBAN.

fürdővel, mint mellékhelyiséggel, s napjában négyszeres-ötszörös étkezéssel. A szoba bútorzata igen egyszerű ugyan, de kényelmes és benne minden ragyogóan tiszta; az ágy széles, csaknem olyan széles, mint a milyen hosszú és hófehér mosquitóhálóval van körülvéve. A szobák szokatlanul magasak, — talán 6 méter magasságuak; — az ablak széles és olyan nagy, mint az ajtó; rajta függöny és „zsalugáter". Egyrészt arra való tekintettel, hogy a telek nagyon drága, másrészt pedig, hogy az épület minél szellősebb legyen, a falak kissé nagyon is vékonyak és ezen okból a szálloda nagyon zajos. Az ember hallja mindkét szomszédjának jóformán minden ténykedését, valamint a folyosókon való jövést-menést.

A szállodák jóformán mindig zsúfoltak. A hajók ugyanis két-három napot is töltenek Bombayben és a hajók utasai szivesen cserélik fel a hajó szűk fülkéjét a szálloda magas és szellős szobájával. Ezért olyan zajosak is a szállodák. Érdekes látványt nyujtanak a hotelek folyosói a késő éjféli órákban, a mikor a vendégek nagyrésze már lefeküdt, vagy korán reggel, a mikor még nem keltek fel. A folyosó ugyanis tele van az illetékes „boy"-okkal és „aya"-kkal, bennszülött inasokkal és komornákkal, a kik a gazdáik ajtói előtt alusznak a csupasz földön. (Ezeknek az embereknek nem nagy „kunszt" lehet az alvás a kemény deszkán, párna vagy takaró nélkül. Ki tudja, hánynak volt olyan papája, a ki szeggel kirakott deszkán ült mezítelen talpakkal, hónapokon át.)

Az előkelőbb indiai szállodák berendezése egyforma majdnem egész Indiában. A földszinten van a sohasem hiányzó bar meg a billárdszoba; a „felruházó" vagy „outfitter" helyiségei, a hol az utas mindent megtalál, még a legjelentéktelenebb dolgot is, a mire utas embernek szüksége lehet. Az első emeleten vannak az éttermek meg a társalgó, a melynek széles terjedelmes terraszán gyülekeznek vagy pihennek a szálló vendégei az étkezések előtt. Hogy minő érdekes csoportokat lehet itt hébe-korba találni, főképen a „season" idején, azt elképzelheti mindenki, a kinek fogalma van Bombay nagyszabású idegen forgalmáról. És minő érdekes látványt nyujt az utcza a terrasz alatt! Ez a hely jóformán a központja Bombay legélénkebb forgalmának, a hol tíz- és tízezrével vonulnak el az emberek naponként. Hát a kígyóbűvölők meg a vándor-bűvészek mutatványai, az utczai tánczosnők, a „Salvation army" tisztjeinek és közkatonáinak nyilvános produkcziói, — pardon — istentiszteletei! Köztük a mohammedánusok, a kiket esetleg éppen itt ért utól az előírt ájtatosság órája. A temérdek fogat, egylovas, kétökrös vagy a hatalmas ausztráliai lovaktól vont elegáns fogatok, a leírhatatlanul érdekes öltözetű és külsejű katona-csapatok, — és ki tudja azt mind felsorolni, a mi itt elvonul egy-két órányi idő alatt. Annyi tény, hogy a ki ezt a kaleidoszkopot először látja, annak elkábul a feje.

De lépjünk az étterembe és lássuk a napi menut. Enni adnak eleget és sokat; csak a kvalitás nem egészen ínyünk szerinti. Az első reggeli, a „csota háziri", a melyet még az ágyhoz hoz a „chamber-boy" (szobapinczér), theából, pirított kenyérből és gyümölcsből áll; a villásreggelit, a mely theából, sonkából, hideg halból áll, kilenczkor szolgálják fel; a tiffint tizenkettő és kettő között. Ötkor délután adják a theát sonkával, hallal, gyümölcscsel és végül este nyolczkor, a mikor már hűvösebb a levegő, a napi tornázás, kocsizás, lovaglás vagy más sport után, valamint ha megvolt már a fürdő is és az urak elegáns estélyi öltözetbe bujtak, a ladyk pedig felöltötték az „evening dresst", van a dinner, az ebéd. A mintegy nyolcz-tíz fogásból álló menu azonban nem sok változatosságot nyujt. Majdnem mindennap ugyanaz. Érdekesnek csupán a temérdek pompás gyümölcs mondható, meg a Curry (körri, számtalan fűszerrel, húsdarabokkal, meg szárított hallal kevert főtt rizs), melyről bővebben fogunk beszélni akkor, ha elérkezünk ennek tulajdonképeni hazájába, Batáviába.*

A legszokásosabb ital a whiskyvel kevert jeges szódavíz, a „peg", a mint hogy a peg étkezéseken kívül is a leggyakrabban élvezett hűsítő ital. Bort, sört nagyon keveset isznak az emberek Bombayben; kivévén a németeket, a kik a clubjaikban — hála istennek — pompás „pilseni"-vel traktálják a legszivélyesebb módon fogadott vendégeiket. Pezsgőt talán még ritkábban isznak, még pedig két okból; először, mert a trópusok alatt a pezsgő ivás sokkal jobban bosszulja meg magát, mint a mérsékelt öv alatt; másodszor pedig, mert drága. Olyan nagyon drága, hogy még a bombayieknek is az.

Máskülönben pedig az árak nagyon méltányosak. Igy például a „penzió" — lakás, kiszolgálás és naponként ötször étkezés — tizenegy rúpiába, azaz nyolcz forintba kerül; nyolcz napi tartózkodás főköltsége tehát hatvannégy forint. Ehhez persze számos mellékkiadás jön, mint például italok, fehérnemű mosatás, borra-

* A curry tulajdonképpen csak erős fűszer, a melylyel a rizs készül. Körülbelül ugyanazt a szolgálatot teszi, mint nálunk például a paprika.

valók, küldönczök, a melyekre ugyancsak nyolcz napra összesen mintegy huszonöt-harminczöt forintot lehet számítani. Tekintve azt, hogy az ellátás minden tekintetben teljesen kielégítő, ezek az árak határozottan igen méltányosak. Csak a fehérnemű mosatással volt mindig baj, úgy Bombayben, mint egész Indiában. Az Esplanade

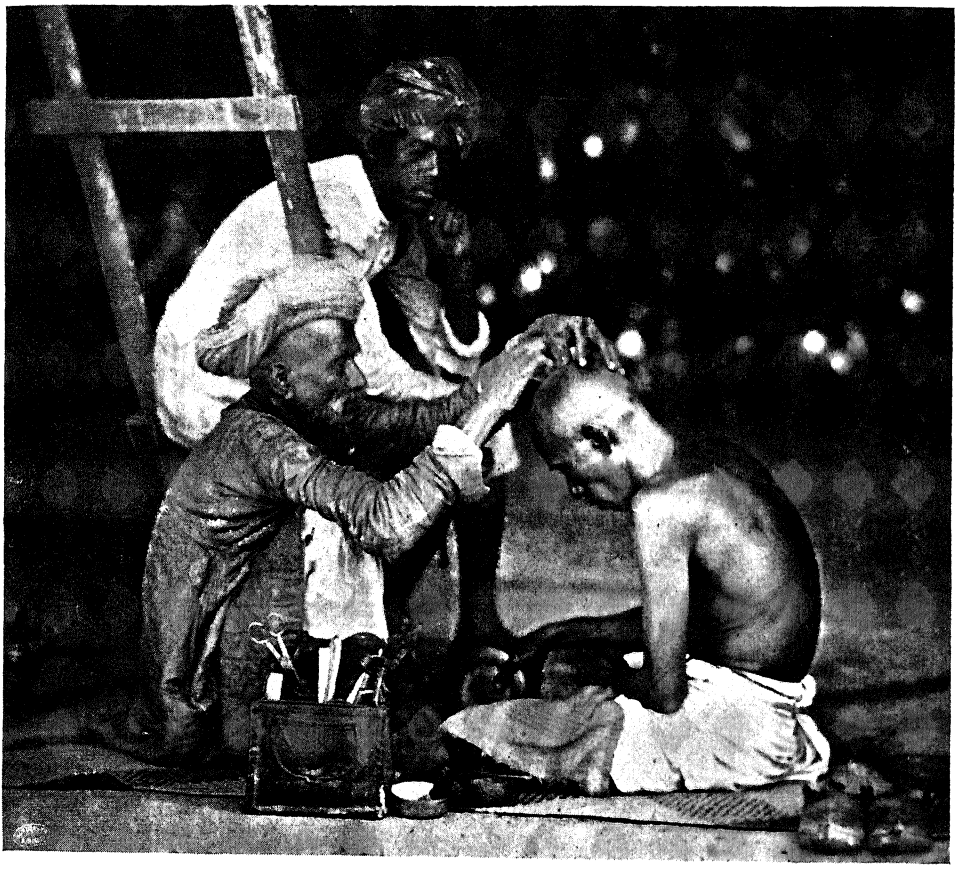

HÁZALÓ BORBÉLY.

Hotelben nem fogadják el a fehérnemű mosatást, tehát ki kellett adni a „dhobie"-nek, a „mosóférfinak". A fehérnemű mosásban nincs külön ára az ingnek, blúznak, zsebkendőnek vagy gallérnak. Száz darabért öt rúpiát fizet az ember, a kár pedig, a melyet a mosáskor benne elkövetnek, kiteszi ennek az ötszörösét. A dhobiek tudniillik irgalmatlanul bánnak el a fehérneművel. Nem kézzel mossák, hanem súlyokkal dolgozzák meg köveken. És azonkívül,

hogy minden egyes darabot feltünő módon jelölnek meg valami mystikus jelzéssel — ki tudja micsoda szanszkrit krix-kraxszal, — azonkívül rendesen többet hoznak haza, mint a mennyit elvittek. De nem a fehérneműből hoznak többet, hanem a „dhobie itch"-ből. Hogy a dhobie itch micsoda, azt magyarul nem illik megmondani; csak annyit szabad mondani, hogy a „dobjeics" — viszket!

*

De most már igyekezzünk az esküvőre. Pontatlanság igen nagy udvariatlanság az indiaiak szemében és megkivánják, hogy ha a meghívás például esti kilencz órára szól, akkor a meghívott ne állítson be éjfél előtt nehány perczczel, a mint azt — Európában teszik az emberek, ha előkelőnek és elegánsnak akarnak látszani.

A nászünnep egy gazdag parszi házában folyt le. Úgy látszik, dr. M . . . . r jól megválasztotta a családokat, a melyekben házi-orvosként működött, mert ezúttal is — a mint azonnal észrevehettük — igen gazdag család vendégei voltunk. Az esketés előjátéka a kertben folyt le, a melyben a vendégek gyülekeztek s a hol várták az esketendő párt. A vendégek túlnyomóan parszik voltak; európaiak kis számmal voltak jelen, hindu talán egy sem. Férfiak és nők természetesen ünneplő ruhában. Egészen fehérbe voltak öltözve, a papoknak még a bagria is fehér lakk süveg volt. Kissé hosszas várakozás után megkezdődött a szertartás; a menet megjelent az udvarban, tulajdonképen a kertben. A menyasszony előtt mintegy nyolcz-tíz pár fiatal leány haladt; az utolsó párok nagy ezüst tálczát vittek, a melyen szépen faragott ezüst váza állott a szentelt vízzel. (Hogy a parszik mit értenek „szentelt víz" alatt, azt már fennebb említettük, a mikor a parszi templom szentélyéről és az ott elhelyezett — tehénről volt szó. Hogy ebben az ezüst vázában tartalmazott „szentelt víz" összefüggésben állott a tehénnel, az természetes.) A másik pár leány — csupa bájos fiatal teremtések tizennégy-tizenhat év között — szintén ezüst tálczát vitt, a melyen ékszerek, finom csipkék, továbbá rizs és kókuszdiók

voltak. A mikor ezek a párok a lépcsőn felhaladtak a verandára, az ott álló pap elvett a tálczáról egy kókuszdiót és olyan erővel vágta földhöz, hogy az széttörött. Erre a jelre az egész vendégsereg bevonult a nagy négyszögű terembe, helyet foglalt a falaknál körülálló székeken, a menyasszony pedig az esketŏ pappal kiállott a terem közepére. A menyasszony ezután odalépett a zsámolyhoz, a melyen a szentelt vizet tartalmazó ezüstedény állott, lehajolt vagy

SZABÓK.

letérdelt, benyult az edénybe és meglocsolgatta a tartalmával előbb önmagát, aztán a családtagokat, akik egészen közel állottak hozzá. Ezután behoztak egy tiszta fehér lepelt, evvel felcserélte az imént befecskendezettet és leült a szoba közepén álló székre. Csak most vezették be a vőlegényt, egy mintegy huszonkét-huszonhárom éves tömzsi, kövér, sötétbarna arczú, koromfekete szemű fiatalembert, a ki szintén hófehérbe volt öltözve; a bagria fehér virágokból álló virágcsokorral volt díszítve. A vőlegényt két pap vette közre — hogy ennyi pap vett részt az esküvőn, ezen is meglátszott, hogy

a család nagyon vagyonos lehetett. A papok a vőlegényt leültették, szemben a menyasszonynyal; közbe halk hangon imádkoztak és erős tömjénfüstöt terjesztettek. Ekkor előhoztak egy fehér selyem leplet, a melyet függélyesen kifeszítettek a vőlegény és a meny-

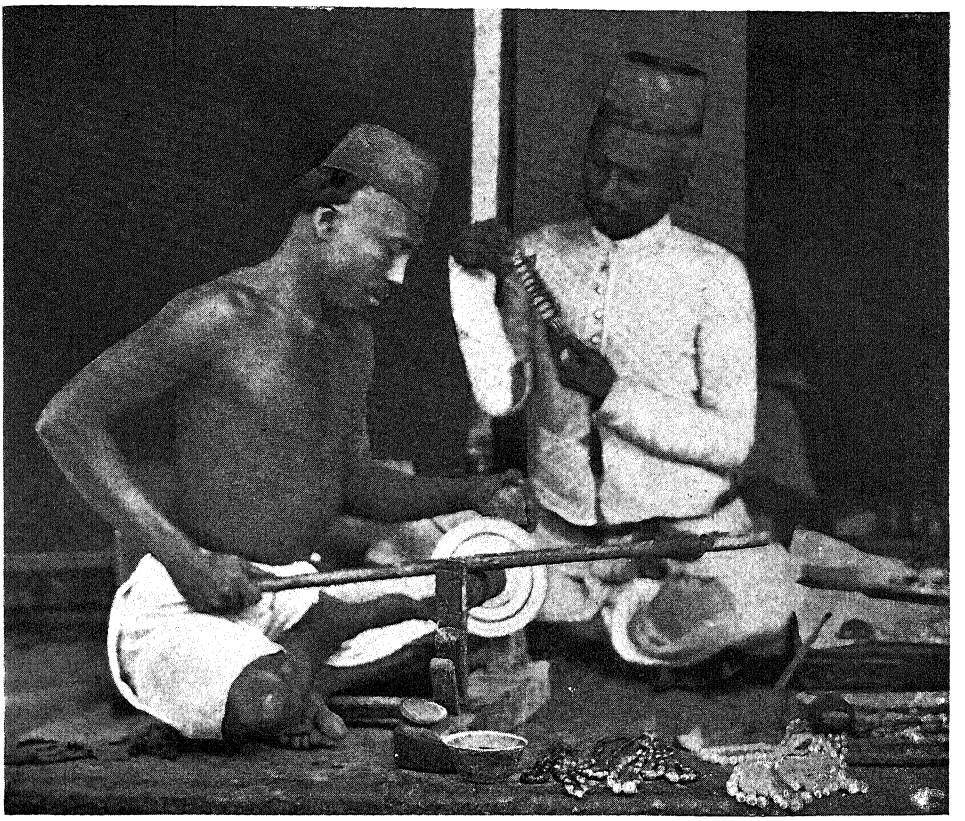

KÖSZÖRŰSÖK.

asszony között vállmagasságban, egy fehér szallaggal pedig meglehetős szorosan összekötötték a fiatal párt; előbb a kezeiket, aztán a derekukat. Ezután újból imádkoztak egy ideig, ismét tömjénfüstöt árasztottak, azután elvették a fiatal pár közt volt fehér leplet, a két széket közelebb tolták egymáshoz és végül telehintették a menyasszonyt rizszsel, a termékenység szimbolumával.* A rizs-

* Úgy látszik, hogy a rizst eredménynyel használják erre a czélra, mert a parszi nők tényleg nagyon termékenyek; de miután egyszersmind átlag szűk medenczéjűek, innen van, hogy olyan nagy becsben állanak előttük a dr. M . . . . r-hez hasonló jóhírnevű nőorvosok.

behintéssel a czeremónia véget is ért és megkezdődött a nálunk is ismeretes és szokásos „gratuláczió“. Hogy azok a meleg kézszorítások, nyájas mosolyok és csókolódzások ugyanolyan őszinték és szívből jövők-e, mint a minálunk szokásosak, azt csak az tudná megmondani, a ki nagyon jól ismeri a parszik belső társadalmi életét. Mindenesetre megérdemli ez a rokonszenves faj, hogy ezek

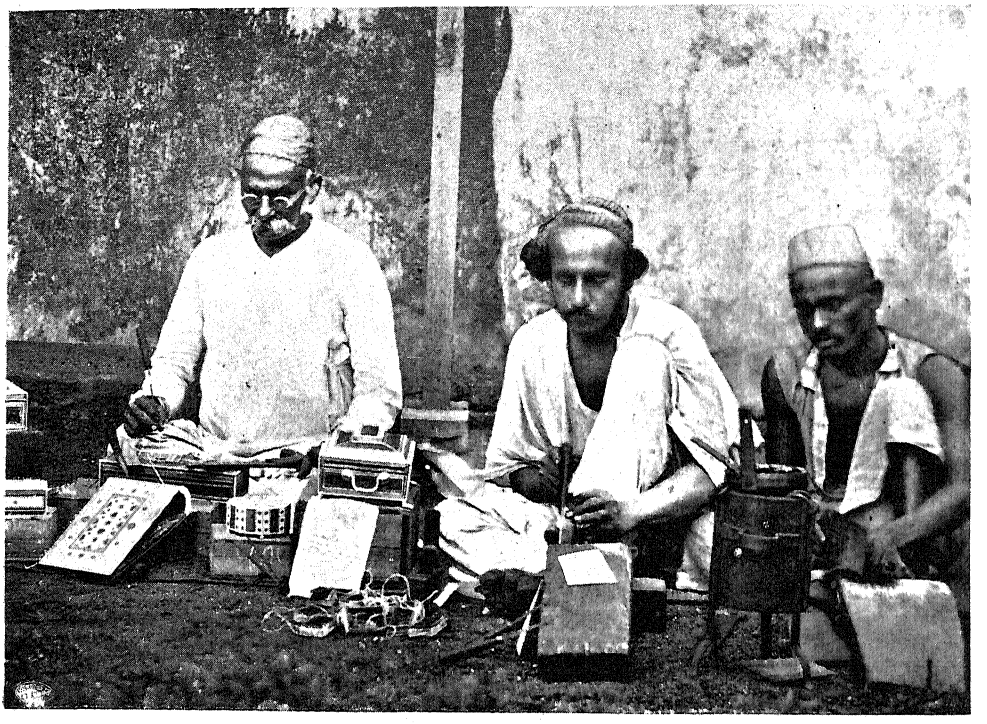

MŰASZTALOSOK.

a gratulácziók őszintébbek és igazabbak legyenek, mint arra mifelénk — Európában. Az esketési czeremóniát dús lakoma követte, a melyen azonban a fehérek nem vettek részt. Mi eltávoztunk, még pedig a helyzetnek megfelelően — angolul.

*

Másnapra nagyon vegyes és nagyon tartalmas programmunk volt kitűzve; legérdekesebbnek igérkezett a Black Town (blekktáun), azaz a bennszülöttek negyede.

A Black Townt csupán az Esplanade választja el az európaiak városrészétől. A mi hotelünktől azonban, a mely közvetlen a tenger partján feküdt, igen hosszú utat — talán négy-öt kilométert — kellett megtennünk odáig. Ezúttal a lóvasutat vettük igénybe. Igaz, hogy a kocsi elég piszkos volt, a befogott lovak is meglehetős

EZÜSTMŰVESEK.

hosszú és viharos multra tekinthettek volna vissza, ha nem lettek volna szegények mindkét szemükön vakok; a viteldíj azonban rendkívül olcsó; az egész út a mi pénzünk szerint tíz fillérbe került. A közönség nagyon érdekes volt, legalább a mi szemünkben. Jegyellenőrzésről szó sincs; az ember egy fehérruhás és fehér turbános hindunak a markába nyom két annát, átvesz egy jegyet, a melyet ugyanazon pillanatban már el is dob. A közönség nagyon illedel-

mesen és nagyon nyugodtan viselkedik. Taszigálásról, lökdösésről szó sincs; mindenki a maga helyén ül és senki sem lóg a bőrszíjon vagy a szomszédja nyakán. Tyúkszemtiprás teljesen ismeretlen berendezés a bombayi vasutakon. Először is azért, mert senki sem jut abba a helyzetbe, hogy a saját lábán más ember lába járjon, másodszor pedig, mert itt senkinek sincs — tyúkszeme. A közönség összes tagjai közül rajtunk hármunkon kívül egy embernek sem volt czipő a lábán. Irigyeltük is őket eleget.

Az út, a mely a Castleon, az Esplanadeon keresztül a Blacktownba vezet, az idegen számára elsőrendű látványosság. Valóságos mozgó dioráma. Lépésről-lépésre érdekes és új kép tárul fel előttünk. Különösen érdekes a Bazár-utcza, a mely végtelen hosszúságban nyúlik egyenes irányban. A Bazár névre minden tekintetben méltó. Egyik üzlet a másikat éri; valamennyi előtt gyönyörű és színdús kirakat Indiának művészeti és ipari termékeivel, a melyek nemcsak azért érdekesek, mert nekünk újak és szokatlanok, hanem azért is, mert tényleg nagyon szépek, művésziek és mesteriek.

Álljunk meg egy szóra, azaz szálljunk le a lóvasútról s maradjunk pár perczig a bombayi, illetőleg elő-indiai iparnál. Hogy megérthessük az iparviszonyokat, előbb pár szót a földmívelőkről kell szólanunk, a kiknek helyzete megvilágítja az összes gazdasági viszonyokat. India rengeteg lakosságának csaknem 85—90 százaléka földmíves; a mezőgazdaság azonban — és ez majdnem hihetetlen — rendkívül alacsony fokon áll. Az indiai angol kormány ugyan minden lehetőt elkövet, hogy emelje a gazdasági viszonyokat, főképpen a kisgazdákét; ad vetőmagot, gépeket kölcsönöz, gazdasági oktatókat küld ki, könnyít az adón stb. Nem használ semmi; az évezredes hagyományokba kapaszkodó hindu földmíves éppen úgy nem tágít az ő elavult gazdálkodási módszerétől, mint a hogyan nem enged a Visnujából, kasztjelzéséből, vagy a czeremóniális fürdőzéséből. Ennek a rendkívül helytelen kezelésnek azután az a következménye, hogy minden évtizedben egyszer-kétszer beáll a rengeteg inség, ennek következtében az éhhalál meg a pestis. Hogy az indiai angol kormány az ilyen rettenetes csapásokat nem nézi

tétlenül, sem ölbetett kézzel, kitűnik abból, hogy éhinséges esztendőkben száz és száz milliónyi rúpiákat áldoz. Így például csak egy évben, 1873-ban, három milliárd rúpiát költöttek az éhinség enyhítésére. A statisztikai kimutatás szerint a földmíves családnak évi jövedelme tizenöt—tizenhat rúpia. Emellett bizony nem éhinséges esztendőben is éhen lehet halni.

És most ennek ellentéteül lássuk az ipart, a melynek a termékei itt állanak előttünk a rengeteg bazárban. Finom drága szövött árúk, mint például musselin, brokát, shawl, szőnyegek; arany- és ezüstművek, réz- és bronzedények, elefántcsont-, ébenfa-, teknősbéka-, szandalfa-faragások, azután ismét csipkék, hímzések, lehelletszerűen finom és gyöngéd szövetek a szivárvány minden színében, stb. követik egymást. Ne téveszszük szem elől, hogy az ipar is szoros összefüggésben áll a hinduk kasztrendszerével, azaz ez is apáról fiúra száll. A ki ma elefántcsontfaragó, annak még a dédükapja is elefántcsontot faragott és a szőnyegszövő hindu az ő édesapja vérével örökölte a szőnyegszövésben való mesteri jártasságát. És ámbár ezek a megvételre kinált holmik a maguk nemében igazán mesteri alkotások, valóságos drágaművek, azért a készítőjük között van sok ezer meg ezer ember, a kinek a helyzete csak valamivel jobb, mint az imént említett földmívelőké. Igaz, hogy van közöttük is sok „háziúr“ (a háziúr alatt Indiában is vagyonos ember értendő), de azok a kivételek.

Most folytassuk utunkat. Az utczák közönsége a képzelhető legtarkább. Némely utcza vagy térség tömve van emberekkel, főképen a girlandokkal és lampionokkal ékesített hindu templomok előtt. Az egyik csoportban vagy valamelyik szent férfiú okos és bölcs beszédét hallgatják, vagy a „laczikonyhák“ körül csoportosulnak, vagy valamely hindu kókler káprázatos mutatványait bámulják. A nyitott kávéházak előtt — azért nyitott, mert a hol az utcza szélessége megengedi, ott az egész kávéház az utczán van — főképpen a mohammedánusok ülnek, afghánok és beduinok, a kik a kávéház előtti szabad térségen bámulatra és irigylésre méltó nyugalommal guggolnak a „huga“ előtt, a nárgyléhez hasonló

vizipipa előtt. Pár lépéssel odább vándormuzsikusok zenéjére hallgat a nagy csoport. A zenéjök nem is zene, hanem kábító, idegessé tevő kalimpálás, csörömpölés és pengetés a furcsa alakú hangszereken, a melyek hangjuknál fogva az európai fülnek inkább kínzószerek, mint hangszerek. A nagy dob, a trombiták meg a tilinkó hangjai alig vehetők ki a többi fa- és rézhangszer zűr-

TÁNCZOSNŐK.

zavaros kábító lármájából. A tánczosnők — négy-öt kerekképű, simára fésült hosszúruhás fiatal leány — unott, bágyadt mozdulatokkal tipeg egy helyben vagy kering és hajlong kis körben, miközben folyton emelgetik meztelen karjaikat vagy hullámokat vernek a könnyű szövet lenge fodraival. Az impresszárió bőrtálczával járja körül a közönséget. A hindu lelkület nyugodtságára, resignáltságára és veleszületett finomságára lehet következtetni abból, hogy ámbár az annák meg a picek vajmi ritkán hullanak a tálczába, azért az ott lábatlankodó apróságok közül egyet sem kerget

el rút szavakkal, „baraczkot“ sem nyom a fejükre, hanem ellenkezőleg, megczirógatja a kis fekete apróság kedves és piszkos arczocskáját és felkéri, hogy lépjen fel közvetítőleg a szülőinél egy-két darab rézpénznek a tálczába dobása tárgyában.

A lóvasúti kocsi hirtelen megáll: nagy néptömeg jön velünk szembe, a mely tömeg elfoglalja az utczát egész szélességében. A tömeg lakodalmas menet, a mely vagy most megy a templomba, vagy már jön onnan. Az emberek hangulatáról nehéz lett volna megismerni, hogy lakodalmasok; se vidámság, se pajkosság, se hangos kurjongatás nem mutatta, hogy nászmenet. A hinduk bámulatra méltó nyugalma még ilyen esetekben se hagyja el őket. Csak a különösen díszített fehér öltözetük, meg a patyolat turbán teszi a képet széppé, csaknem kellemes látványnyá. (Mennyivel jobban mutatnak és festenek ezek az emberek az ő öltözetükben, mint mi a mieinkben; különösen ha olyan emberekből áll a tömeg, a kiken nem látszik meg az éhezés meg a nyomor. Az ő egyenletesen sötétbarna, néha csaknem fekete arczukhoz nagyon jól illik a hófehér, vörös, sárga vagy akármilyen más élénk színű szövetű ruhadarab. Az arczuk mindig egyforma barna; csak a beteg emberé fakó. Mi európaiak pedig vagy sápadtak vagyunk, vagy szürkék, vagy akármilyen színűek; csak az a színünk nincs, a mi nekünk — kaukasusiaknak — tulajdonképpen dukálna; tudniillik a fehér meg a halvány-rózsaszín. A mi ruházatunk is a lehető legunalmasabb, a mit képzelni lehet: szürke és ha már nem szürke, akkor legfennebb barna vagy fekete. Tény, hogy egy-kétszáz színes bőrű, legyen az hindu vagy kaffer, arabs vagy maláyi, ha ilyen szépen, tisztán és egyformán vannak öltözve, határozottan szebb látványt nyujtanak, mint száz európai a százféle színű és szabású ábrázattal, a százféle színű és alakú bajuszszal meg szakállal és a legkülönbözőbb formájú kalappal meg kabáttal.)

De menjünk tovább. A Blacktownak nem akar vége lenni; minél beljebb hatolunk, annál inkább nyúlik végtelen hosszúra girbe-görbe utczáival, szűk sikátoraival és — kellemetlen illatával. Minél messzebb megyünk, annál nehezebben fekszik a mellünkre

az a nehéz, néha émelyítő bűz, a mely mindenütt otthonos, a hol szegény emberek élnek zsúfoltan és szűken. Már a Blacktown elején, ott, a hol még „Európá"-val való szomszédságából kifolyólag az utczák szélesebbek, tisztábbak, még ott is a régi hindu építkezés az uralkodó: tudniillik lapos tető, kiszögellő faerkély, sűrűn rácsozott apró ablakok, keskeny kis ajtó és ha a ház emeletes, akkor nagyon meredek és nagyon keskeny falépcsőkkel.

TEHÉNGANÉJ GYŰJTŐK.

Minél beljebb jutunk, annál apróbbak és piszkosabbak a házak; az utczák nagyon szűkek és bűzösek. A tramway már régen elérte a végállomását és visszafordult a Castleba. A most következő utczák már sötétek és nagyon piszkosak. A blacktowni lakosság roppant sűrű; talán sehol a világon — kivévén Khinának nehány nagyobb folyammenti városát — nem jut olyan kevés hely, napfény és levegő az embernek, mint éppen a bombayi Blacktowban lakó „nativ"-nek (bennszülöttnek). Dr. M . . . r számokkal is kifejezte a blacktowni nyomort: míg Londonnak a legszegényebb

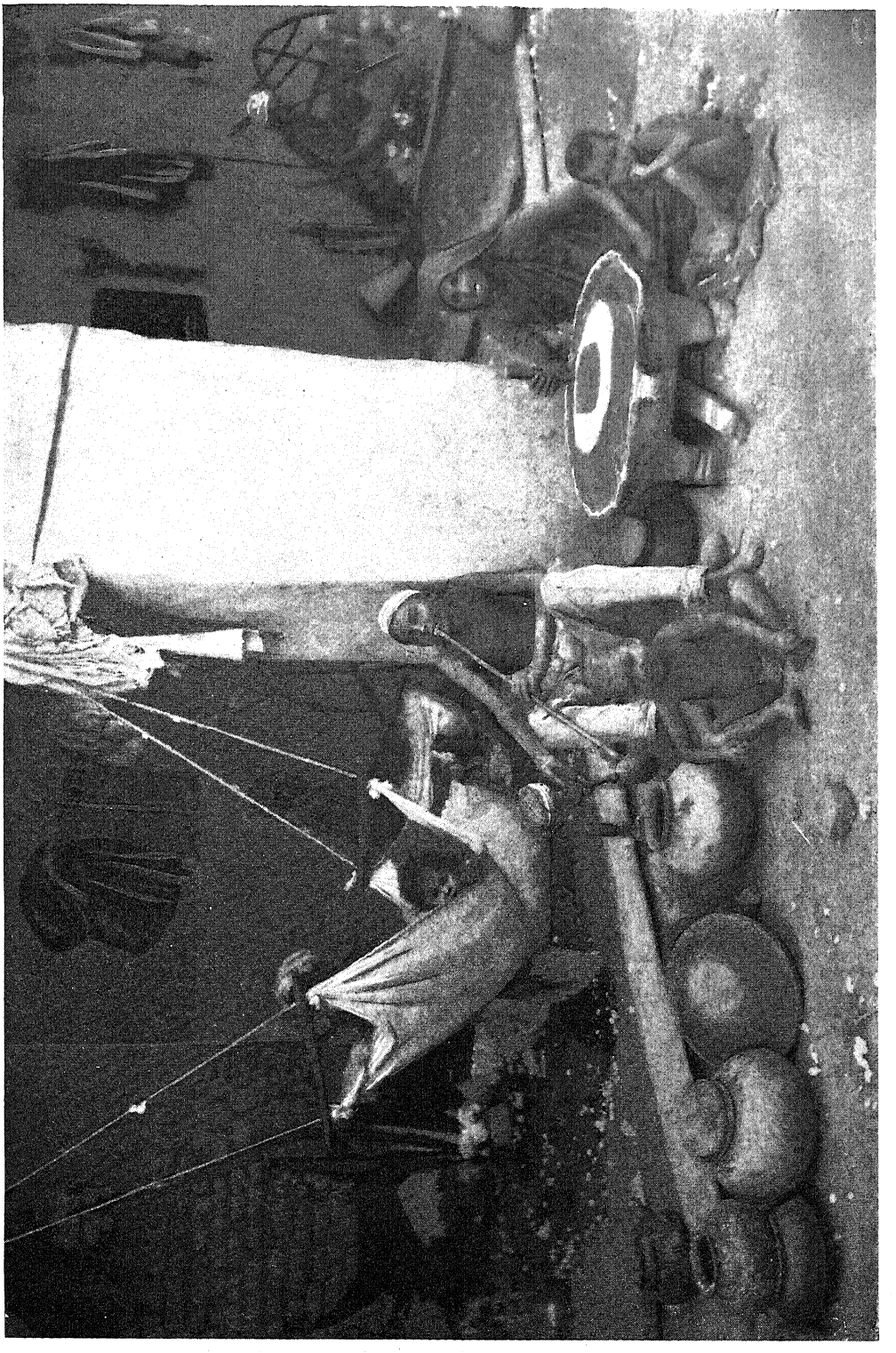

A LAKÁS BELSŐ BERENDEZÉSE.

(Mocsáry B.-né úrnő gyűjteményéből.)

negyedében, tehát a legzsúfoltabbjában 10·5 négyzetméter jut egy emberre, Bombayben csak 6·5 négyzetméter az osztályrésze. Hat négyzetméter terület egy emberre abban az országban, a melynek négyszáz millió és négyezer kilométer a területe! „Ez azonban még semmi“, mondá dr. M . . . r. „Azok, a kik itt laknak, azok még Krőzusok, sőt navábok (nábobok) azokhoz képest, a kik még

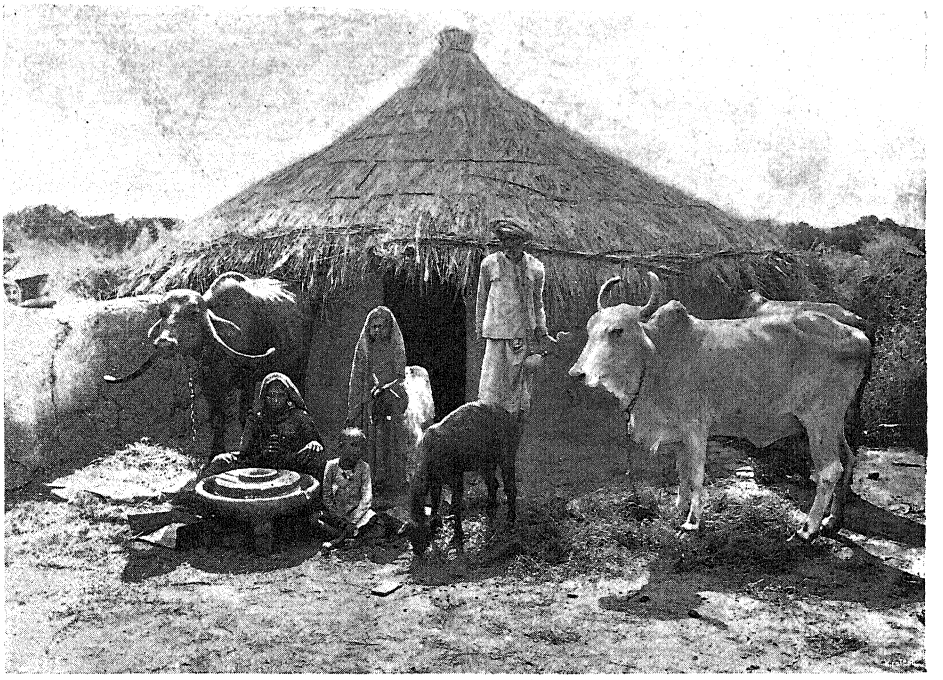

(Mocsáry B.-né úrnő gyűjteményéből.) HINDU „KISGAZDA“ HÁZTÁJA.

odébb laknak, a Blacktown túlsó oldalán. Azokat nézzük meg. És akkor látni fogjuk, hogy hogyan élnek emberek nyomorban, piszokban és — pestises levegőben“. (Dr. M . . . r nem hiábá lakott tíz év óta Elő-Indiában: ő is megszokta a végleteket, a szertelenséget és az ellentéteket).

Folytattuk az utunkat odébb, a város észak-keleti végébe. Ide igazán csak az merészkedik a fehérek közül, a ki vagy nagyon kiváncsi, vagy a ki nem fél semmitől; sem a kolera, sem a pestis ragályától. Itt lakik Bombay Blacktownjának legnyomorultabb pro-

letár osztálya, a páriák, a koldusok, a letört bűvészek, kasztokból kitaszítottak, a fegyházakból kikerültek, a kiket betegségük miatt még utczaseprésre sem alkalmazhatnak és a kik vagy lusták vagy betegek ahhoz, hogy koldulni menjenek. Abban a városban, a melyben talán háromszáz templomban akárhány oltár meg „szentség" tömör színaranyból áll, a mely városban olyan emberek laknak, a kik beteg vagy megöregedett barmoknak és más állatoknak fentartására százezreket költenek és „menhelyet" építenek, a mely városból továbbá millió mázsaszámra viszik ki a tápszereket más országokba, ebben a városban tíz- és tízezrével olyan végtelen nyomorúságban élnek emberek, a melyet mi európaiak elképzelni sem tudunk! A lakásuk igazán szánalmas viskó; nehány köteg bambuszt vagy zsupszalmát összekötnek egy csomó ratangrosttal, befödik nehány pálmalevéllel, az egész alkotmányt nekitámasztják valamely fasudárnak és ezzel készen van a lakóház, a melyben csak azért nem lakik a tulajdonos együtt a barmával meg a tyúkjával, mert nincs se barma, se tyúkja. Ellenben van néha négy, öt, hat gyereke, ha ugyan azt a csontig leaszott vékony lábszárú és puffadt hasú, szenynyel borított szegény ártatlan lényt gyermeknek szabad nevezni. A viskó belseje vetekedik annak külsejével: még nyomorultabb, még szánalmasabb, mint amaz. A „szoba" magasabb részén nehány gyűrött, tépett bambuszgyékény hever; ez a hálószoba. A szoba mélyebb részén, a „földszinten", az egyik sarokban egy kőlapon nehány bágyadtan izzó parázs pislog. A tüzelőanyag talán a „szent tehén" adománya, a melyet hűségesen követnek az asszonyok, hogy a „nyomait" összegyűjtsék. Ennek a gyenge tüzénél és fojtó füstjénél főzik meg nyomorúságos eledeleiket, főképpen a rizst, ha — van. Tudniillik ha van tüzelőszer és ha van rizs. A bútorzat áll egy függőágyból, a melyen több a lyuk, mint az ágy; benne néha két-három gyermek egyszerre. A „konyha" egyik sarkában van a nagy kókuszdió; ez a víztartó veder; a kis kókuszdió a pohár. Ezekből áll az összes lakás berendezése. A mi ezeken kívül van még benne, az szenny, nyomor és bűz, párosulva az éhtifusz, kolera és pestis soha ki nem pusztuló csiráival.

Ha már itt vagyunk, végezzünk a pestissel is, Bombaynek ezen világhírű — speczialitásával.

Míg Bombay vagy Elő-India nagyobb városainak bennszülött lakosai közül ezrével szedi a „fekete halál“ áldozatait, addig a nehány ezer európai lakos között csak szórványosan fordul elő

TŐZEGSZÁRÍTÁS.

pestis megbetegedés. Míg a „fekete városban“ összetömörített kunyhók és putrik zsúfolt lakosságában az éhségtől elcsigázott, nélkülözések és betegségek által elgyengült tömegben a pusztító dögvész valóságos melegágyra talál, addig a teljesen elkülönítve és hygienikus tekintetben kifogástalanul tisztán élő európaiak az ő tágas, szellős és tiszta lakásukban valóságos immunitást szereznek a közvetlen közelükben dühöngő vész ellen.

Előbb ismerkedjünk meg kissé a betegség lényegével. Hogy a pestis contagio-miasmatikus úton fertőző betegség, azt az eddigi

tanulmányok és megfigyelések már a nyolczvanas évek végén kimutatták. Contagiosus azért, mert a pestis betegséget előidéző bakterium a betegről az egészségesre akár közvetett, akár közvetlen úton (contactus útján) átszármazhatik; miasmatikus pedig azért, mert ugyancsak a speczifikus betegséget okozó csira a megbetegedett ember szervezetén kívül és ettől függetlenül is továbbfejlődhetik. Laikusan megmagyarázva ez annyit jelent, hogy a pestist előidéző csira vagy bakterium a testből való bármilyen úton történt kiküszöböltetése után is életképes marad és ezáltal nemcsak a közvetlen érintkezés útján hathat fertőzőleg vagy ragályozólag, hanem közvetítő tárgyak segélyével is. Ilyen közvetítő tárgyaknak tekinthető a víz, a talaj, ruhák, tápszerek, árúcsomagok, hajók stb. Némely contagio-miasmatikus hatány ilyen élettelen tárgyakra átplántálva, csakhamar elpusztul, mint például a már általunk ismert sárgaláz virusa (okozója), a mely — mint említettük — oly gyenge, hogy a legdühöngőbb sárgalázjárvány azonnal megszűnik, ha a hőmérsék nehány fokkal sülyed. A pestis-bakteriumára a hőfok sülyedése nincs hatással; ennél sokkal ellentállóbb. A gyilkos kolera-vibrió például nehány nap alatt beszárad, elpusztul és teljesen ártalmatlanná lesz; a pestis bacilusa azonban nagy erővel daczol nedvességgel és szárazsággal, hideggel és meleggel.

Valamennyi eddig ismert betegségek között, a melyek embereket tömegesen pusztítottak, a pestis volt az, a mely mindenkor a legirtózatosabb pusztításokat vitte véghez. A XIV. században — 1347 körül — nem kevesebb, mint 25 millió embert, azaz Európa azon időbeli lakosságának egy negyedét pusztította el a pestis, a „fekete halál“, és ezen időből is maradt fenn ez az utóbbi elnevezése. Tudniillik a pestisbetegség folyamán a megbetegültek arcza és látható nyakhártyái szederjesen (kékesen) elszínesedtek; a tömegesen elpusztult emberek továbbá hosszú időkig feküdtek eltemetetlenül a házakban, sőt az országutakon is. A betegség a vér besürűsödésével is jár, a mely elváltozás a halál után a felbomlással együtt az egész bőrfelület elkékülését vonta maga után. Az eltorzított holttest valósággal fekete volt. Inde nomen.

Tulajdonképen mi a pestis, mi a lényege, milyenek a tünetek? Körülbelül ezek azok a kérdések, a melyek a nagyközönséget leginkább érdeklik. Mi orvosok a pestis (orvosilag: mirigyvész, pestis bubonica) alatt „specifikus acut-infekciózus“ bántalmat értünk, magyarul „fajlagos hevenyfertőző“ bántalmat, a mely betegség legfőbbképen a nyirkrendszerben* székel. Nyilvánul pedig abban, hogy a testnek majdnem valamennyi mirigye hirtelen megduzzad és gyorsan elgennyed. Könnyebb megérthetés czéljából vegyünk például egy középsúlyos esetet. A beteg, a ki két-három napon keresztül nagyon rosszul érezte magát, a kit ezen idő alatt teljes étvágytalanság, hányinger és heves főfájás kínozott, hirtelen rendkívül súlyosan rosszul lesz: rázó hideget kap, hevesen lüktető fájdalmakat az izületekben; a rázó hideg csakhamar átmegy magasfokú lázba, a mely két-három napig egyenlő magasfokú marad. Ezen idő alatt aluszékonyság és önkívület áll be; olyan, mint a typhosus deliriumban. A beteg nyelve, ajka kiszárad, repedezett, az arcza és nyakhártyái elkékülnek. A czombhajlatban, a hónalj alatt, a nyakon és az áll alatt a mirigyek megduzzadnak mogyorónyi vagy diónagyságúra; a czombhajlati és hónalj alatti mirigyek néha tojás-, sőt almanagyságúra. Ezek a duzzanatok rendkívül fájdalmasak; a betegek égő, szúró, lüktető rettenetes fájdalmat éreznek, néha tíz-tizenkét helyen egyszerre. A végtagokon és a nyakon rendkívül fájdalmasan égő karbunkulusok keletkeznek. A megkínzott beteg, ha csak nem aluszékony, azaz delirál, a mely esetben bámulatos nembánomsággal tűri a rettenetes kínokat, fájdalmasan, rekedten nyöszörögve hánykolódik betegágyán, a melyet ritka esetben hagy el élve.

Lényegesen eltérőleg folyik le a pestis súlyos esete, a „pestis fulminans“, az indiai városokban szokásos pusztító járvány. A betegség olyan intenzitással támadja meg az embert, hogy az mindjárt a „kezdet elején“ megérzi a halál leheletét. Aggasztó félelem, kínos szorongás fogja el a beteget. Minden előzetes rosszullét nélkül beáll a betegség a maga egész szörnyűséges valóságában. A nem magas-

* A nyirkrendszer (nyirkedények és nyirk-mirigyek) eszközli a szövetekből az anyagok felszívódását és juttatja azokat a vérkeringésbe.

fokú lázban szenvedőnek öntudata tiszta és az is marad rövid idővel a csakhamar beálló halálig. Ez pedig oly hirtelen állhat be, hogy a betegségnek úgyszólván nem is marad ideje, hogy „tisztességesen" kifejlődhessék. Ezekben az esetekben gyakran beáll a halál, még mielőtt a jellemzetes mirigydaganatok vagy karbunkulusok kifejlődhettek volna. Ebben az esetekben a halált a szív nagyfokú elgyengülése idézi elő. Valószínű, — és a pestis lényegét jól ismerő indiai orvosok általános véleménye tényleg az — hogy ilyen fulminánsul lefolyó esetekben az igen nagyfokú baktérium invasio (bevándorlás) folytán létrejött heves „shock"* az, a mely tulajdonképen öl.

AZ ÜDV HADSEREGÉHEZ TARTOZÓ HINDU FÉRFIÚ (Eredeti hindu rajz).

Míg a középsúlyos esetekben a halál rendesen a negyedik-hatodik napon áll be, a fulmináns esetekben már huszonnégy-negyvennyolc óra alatt szokott bekövetkezni. Valamennyi esetben bármely perczben bekövetkezhetik a halál. Talán az a körülmény is hozzájárul ahhoz, hogy a pestis pusztítóbb valamennyi más járványnál, hogy még az előrehaladott gyógyulási folyamat alatt is a halál váratlanul beállhat. A halálozás százaléka eléri a 90%-ot és ritkán észleltek olyan járványt, a mely alatt a halálozás százaléka kevesebb lett volna 60%-nál.

* „Shock" alatt az idegrendszernek vagy az idegrendszer központjának valamely hirtelen beálló nagyszabású megrázkódása folytán létrejött működési zavara értendő.

Képzelhető ezek után micsoda lángolás folyhatik Bombayban a backbay-i hindu temető mágyláin és micsoda dús lakmározásban van részük a malabar hilli sírásóknak, a kondorkeselyűknek.

*

Mint már említettük, a vagyonos és úri osztály kényelmesen és hygienikusan berendezett tágas és szellős házaiban a színes lakosság járványos betegségeitől meglehetősen érintetlen marad. Pedig Bombayben kényelmesen lakni, határozottan nem olcsó. Nehány ismerősünk, a kikkel Dr. M . . . . r közvetítése útján ismerkedtünk meg és a kik éppen a drága lakbérre való tekintetből nem a központban, azaz a Castleban vagy a Victoria Garden körül laktak, hanem a központtól meglehetősen távol, a négy-öt szobából és a szükséges mellékhelyiségekből álló lakásért 6000—7000 korona évi lakbért fizetnek. A háziurak többnyire hinduk, parszik vagy mohammedánusok; európai háztulajdonos ritkaság. Az európaiak ugyanis sohasem adják fel a reményt, hogy valaha visszakerülnek eredeti hazájukba, tehát nem is építtetnek. A drága házbért pedig győzik, mert a jövedelmük mindenkor arányban áll a magas házbérrel. Annyi tény, hogy a lakóházak nagyon kényelmesek és többnyire nagyon szép parkok övezik. Alig van ház, a melyet nem diszítene valamilyen kert, tele gyönyörű szép virágokkal. A park fái között is akárhányszor akadnak olyanok, a melyeket a maguk nemében díszpéldányoknak lehetne mondani. A parkok legszokottabb fái a banián, hatalmas nagy fa, széles lombozattal, temérdek „lég-gyökérrel“, a melyek az ágakról lenyúlnak a talajig, ott gyökeret fognak és új hajtással nőnek vissza a magasba, az anyatörzs terjedelmét gyarapítva; a bo-fa (ficus religiosa), a hinduk szentfája és a ficus elastica, a „gummi fa“, a melynek a gyökerei jórészt a talajon kívül nőnek. Gyakori továbbá az Afrikából átszármazott baobab vagy „majom kenyérfa“, a gyümölcse egyik legfontosabb fűszere a fennebb említett rizsételnek, a Currynek; a Yack-fa, hasonlít a banián-fához, de a sudara egyenes, a lombozata

hosszúkás, tövises gyümölcsei pedig nem az ágakon nőnek, hanem közvetlen a fa törzsén; továbbá a mango, a melynek a gyümölcse kellemes ízű ugyan, de az illata erősen emlékeztet a terpentinre. A pálmák között leggyakoribb a palmyra-pálma, a melynek magas fekete törzsén aránytalanul kicsiny a lombozat; az areka vagy katechu pálma, a melynek gyümölcse legfontosabb alkatrésze a hinduk óriási módon használt fűszerének, helyesebben élvezeti czikkének: a betelnek; és a hol közel van a tenger, ott leggyakoribb a kókusz pálma, húsz-harmincz méter magas sudarával. (Ez utóbbival még sűrűn fogunk találkozni a Csendes-Óczeáni szigeteken és akkor bővebben lesz róla szó.)

Most azonban térjünk vissza a lakásokba.

Jóllehet a lakbér nagyon drága, mégis akárhányszor előfordul, hogy az európaiak nem kapnak megfelelő lakást és ennek folytán — sátrakban laknak. A mi helyettes konzulunk és több hozzá hasonló előkelő állásban lévő férfi családjukkal együtt a külvárosok valamelyikében — egy órányira a város központjától — sátrakban laktak. Egy ilyen előkelőbb család lakása olyan, mint valami kisebbszabású sátor-tábor. A fősátor rendesen négy-öt szobára osztott főhelyiségből áll és éppen úgy van berendezve, mint akármilyen más rendes és előkelő háztartás. Köröskörül négy-öt, sőt hat kisebb sátor áll a nagyszámú cselédség számára konyhának, stb. Az indiai urak, legyenek azok európaiak, hinduk vagy parszik, igen nagyszámú cselédséget tartanak. Még a legegyszerűbb polgári háznál is öt-hat cseléd van, férfi cseléd (boy), a gazdagabbak és előkelőbbek azonban egy-két tuczatot is tartanak. Az eltartásuk azonban igazán nem sokba kerül. A jól betanított inasnak is csak nyolcz-tíz rúpia a havi fizetése, a mely összegből ő maga köteles gondoskodni az élelmezésről meg a ruházatáról. A gazdájától nem kap mást, mint lakást — ugyan egy sátorban nyolczan-tizen is vannak elhelyezve — meg a „gála-uniformist“ (csizmástól!). Hogy ilyen nagyszámú cselédségre van szükség még az egyszerű háztartásban is, ennek az az oka, hogy minden egyes cselédnek megvan a maga pontosan meghatározott munkaköre — a szolgálati „kasztja“ — a

melyen túl egyetlen cseléd sem tesz egy lépést sem. A mit azonban neki kell elvégezni, azt megteszi pontosan és kifogástalanul. Mondottuk már, hogy a hinduk született szolgák. Hogy milyen kifogástalanul végzik el teendőiket és hogy főképen minő mesterek az asztalnál való felszolgálásban, azt már Kelet-Afrikában láttuk.

Az említett sátrakban azonban csak az évnek bizonyos szakában lehet lakni. Addig ugyanis, a míg be nem áll az esős időszak, a mi rendesen a dél-nyugati monszun fellépésével esik össze, tudniillik június 10. és 25-ike között. A milyen szép és kedves az előbbi hat hónap, a mely időszak alatt a forróság nem csak hogy jól tűrhető, de akárhányszor hűvösek az éjszakák, az esős időszak oly förtelmes, hogy annak beálltával sátorban lakni lehetetlen. A napokig egy huzamban tartó óriási esőzések, meg a sűrű rendkívül erős szélvészek is lehetetlenné teszik a „nyaralást". Ilyenkor a kőházakból kiszorult „szegényeknek" nem marad más hátra, mint beköltözni a városba és bármely áron bármely lakással megelégedni. A parszi vagy hindu háziurak nagyon jól értenek ahhoz, hogy miképen kell India földjét gyümölcsöztetni háztelek alakjában is.

Jóllehet a város „olcsónak" mondható, azért a társadalmi élet nagyon költséges és a mellett nem sok szórakozást nyujt azoknak, a kik Bombaynek állandó lakosai. Azok az exotikumok, furcsaságok és érdekes dolgok, a melyek a városba érkező turistát valósággal megkapják és napokon át képesek benne az érdeklődést a legnagyobb mértékben lebilincselni, ezek idővel megszokott dolgokká válnak, tehát érdektelenekké, sőt unalmassá és sok tekintetben visszatetszőkké lesznek. Ezért van, hogy azok, a kik már huzamosabb idő óta laknak Bombayben, elkivánkoznak onnan és szíves örömest cserélik fel más tartózkodó helylyel. Az utczák, terek és templomok meg a bennök és rajtok folyó élet megunásával nem marad más szórakozás, mint a klub meg a sport. Ezekből azonban van bőven. Mindenek előtt a nagy Gymkháná klub, a legnagyobb Bombayben. A klub különben nem egyéb, mint egyesítése az összes olyan helyiségeknek, a melyekben mindenféle sportot űznek. Vendégszerető hajlékában egyesítve van a criket, lawn tennis, footbal, polo, evező,

yacht, uszó, vivó és czéllövészeti sport. A sport ugyanis valósággal kötelező a Bombayben élő „gentlemanre" és Bombayben úgyszólván minden európai „gentleman", és gentlemant megillető életmódot is folytat. A gyárak hivatalnokai vagy kereskedői alkalmazottak, orvosok és ügyvédek, stb., olyan életmódot folytatnak Bombayben és Indiának valamennyi városában, még a nőtelenek is, a minőt nálunk csak a vagyonos földbirtokosok vagy a gentryk folytatnak. Önálló lakásuk van sok cseléddel, hátaslovakat tartanak, estélyeket adnak a klubokban és viselkedésükben is olyan modort tanusítanak, hogy egész bátran alkalmazható rájuk a gentleman fogalma. Nem tartozni valamely klubhoz vagy sportegyesülethez és főképen nem venni jelentékeny részt valamely sportban, az a bombayi gentlemanre nézve egyszerűen lehetetlenség. Nem annyira hygienikus, mint inkább társadalmi szempontból. Igen előkelő a Byculla klub, a melynek a báljai fényre és előkelőségre vetekednek a governor báljával. A Town Hallban a komolyabb zenét kultiválják; az öt színházban pedig rendszeresen találkozik Bombay előkelő társadalma, de csak akkor persze, ha van „season", azaz ha van „színjátszó társaság". A szórakozás azonban a társas összejövetelekben állanak a magánházaknál, előkelő családoknál. E tekintetben is kiválót tudnak produkálni a bombayiek. A házimulatságok szokásos formája a „dinner party", a melyek alkalmával a bombayi urak nagy fényt és pompát fejtenek ki. Ezeken a „kedélyes összejöveteleken" valóságos spanyol udvari etiquette ül ólomsúlylyal. A czeremóniákra különben is súlyt fektető angol a feszes, hideg, sőt rideg társadalmi formáihoz nagyon sokat vett kölcsön a czeremóniákban még a nálánál is túlzóbb hindutól és ha összekerülnek, akkor ennek a feszes pózolásnak túlhajtásaiban akarják egymást túlliczitálni. Már most elképzelhető, hogy milyen formán sül el egy ilyen „kedélyes összejövetel" a Malabar Hill valamelyik fényes bungalójában, a melyen angol notabilitásokon kívül náluknál is magasabb rangú hindu notabilitások jelennek meg. Ha a bombayiek azt mondják, hogy a szokásos nagy forróságban akárhányszor „hűvös estéjök" is van, akkor alighanem egy ilyen „dinner party" felől lengett a szél.

A parszik bölcsen távoltartják magukat ezektől a fagyos „amusement"-ektől. Ők azt tartják, legalább a nagyobb részök, hogy: „we don't amuse ouerselves; we — trade." (Mi nem mulatunk; mi — kereskedünk).

*

Annak, a ki csak nehány napig tartózkodik Bombayban, valósággal gondot okoz az, hogy miképen oszsza be rövid idejét és miképen rendezze vagy csoportosítsa a megnézni valókat az alatt a rövid idő alatt, a míg ott tartózkodik. A látnivalóknak olyan tömege kinálkozik az embernek úgy etnographiai, mint történeti, architektonikai vagy a természetes sceneriák szempontjából, hogy hónapok sem lennének elegendők csak a legérdekesebbeknek megtekintésére.

Csak rövid kirándulás kell a vasúton a szomszéd szárazföldre, két-három órányira Bombaytől, és az ember már benne van a buja vegetációnak legsűrűbb és legszebb részeiben. Gyönyörűen ápolt rizsföldek váltakoznak az „ízletes" ananász mezőkkel; mindenütt tamarinda és mangó facsoportok, szép hullámzású lankás halmok, úgy benőve a buján zöldelő növényzettel, mintha az egész egyetlen és végtelenül bájos zöld szőnyeggel lenne beborítva. Itt-ott voltak foltok is a gyönyörű szőnyegen, „folytonossági hiányok"; tudniillik hihetetlenül nyomorúságos külsejű szalma- és sárkalyibák, körülöttük pedig csontig aszott és az éhségtől támolygó emberi alakok. Itt-ott egy tisztáson az erdő szélén, vagy az útbaejtett falvak közelében aránylag monumentális épületek, a melyeknek külsején már távolról meglátszott, hogy óriási vagyonba, meg hangyaszorgalommal párosult munkába került a megteremtésök. És a monumentális épületeket, a melyek mind templomok, mauzoleumok vagy más szent czélzatú épületek, a melyeket piszkos vizű és undorító szagú vízmedenczék — a szokásos rituális fürdők — vettek körül, nyomorúságos vityilók meg agyagviskók környékeztek. Maguk az emberek pedig lusta tétlenségben ülnek, azaz guggolnak rongyos

és piszkos ruhában a rongyos és megtépett vityiló előtt, olyan abszolut tétlenségben, hogy talán még a pipázással vagy a betelrágással járó köpködést is munkának tekinthették.

Különösen érdekesek voltak a közbeesett indóházak közönségei. Mindenek előtt megjegyzendő, hogy Indiában rengeteg nagy az

HINDU ASSZONY A KÖZNÉPBŐL.

utazóközönség. Részben a nagy távolság, részben a viteldíj példátlan olcsó ára — a bennszülöttek ugyanis talán a hatod-heted részét fizetik annak, a mennyibe ugyanaz az út a fehér embernek kerül — meg az üzleti ágaknak és kereseti forrásoknak sokfélesége okozza, hogy az embereknek nagyon sokszor van idegen városban teendőjük. Hozzájárul a temérdek ünnep a sok száz isten tiszteletére, a zarándokok vándorlása a specifikus szentségekhez, stb. Baniánok, mahrattok, radsputánok, gudserátok, továbbá az indiai mohammedánusok kifür-

készhetetlen eredetű válfajai a legtarkább keverékben és a legheterogénebb ruházatban csoportosultak a pályaudvarokon. A hindu asszonyok azonban mindenütt következetesek; igen tisztán voltak öltözve, gondosan megfésülve, a hajukban és az orrczimpában aránylag temérdek ékszerrel, a csuklókon meg a bokákon ujjnyi vastag arany braceletekkel. Nagyon kedvesek az apróságok; némelyek igazán ennivalóan bájosak. Az egészen aprókat az anyjuk a mellükön hordják, de ha annyi erőt tételeznek fel az apróságban, hogy megél a maga erejéből, ha tehát másfél vagy két éves, akkor bizony az anyja nem czepeli a karjain, hanem ráülteti a csípőjére, hadd lovagoljon ott és kapaszkodjék az anyja nyakába. Még egyszerűbb az a módszer, a hogyan a köznép viszi az apró gyerekeket; tudniillik egyszerűen belerakják a hátukon lógó tarisznyába. Órákig hordják ott hátul, a nélkül, hogy a legcsekélyebbet törődnének vele. Ennek a gyermekhordó módszernek megvan az az előnye, hogy a gyermekek sohasem lábatlankodnak; nem is czitálják őket addig előre, a míg valamiképen a tarisznya nem lesz nedves.

A mennyire szabad a közlekedés a hindukkal a nyilvánosságban, olyan nehéz velök a családi életükben érintkezni. Azt a jelszót, hogy „my house is my castle“ nem az angoloktól vették át; náluk ez már sokkal régebben megvolt; talán évezredekkel azelőtt, mielőtt hallották, hogy angolok is vannak Brahma teremtményei között. Legkönnyebben hozzáférhetők még a prabuk, a kik azon oknál fogva, hogy főképen az „intelligenczia munkásai“, legsűrűbben érintkezvén az európaiakkal, az otthonukban sem zárkóznak el olyan szigorúan az európaiaktól. A prabuk tudniillik az úgynevezett „írnokok“; magánosoknál, a hivatalokban, gyárakban, a postán és a vámháznál az alsóbbrendű hivatalnokok nagyobbára prabuk. A hosszas érintkezés folytán legközelebb jöttek az angolokhoz modorban és viseletben. Folyékonyan beszélnek angolul, európai modorban öltözködnek, sőt olyanok is vannak köztük, a kik már a — czipőviselés magaslatáig emelkedtek.

Egy ilyen prabu családhoz vezetett bennünket egy alkalommal a mi mindenre kész, mindenre alkalmas és mindenkor kedves

ciceronénk, dr. M . . . . r, a kinek a sebe sehogy sem akart gyógyulni, a mi végtelen örömünkre. A család, a melyhez bennünket elvezetett, ugyan már elég vastagon be volt mázolva európai kulturával, de már nagyon gyöngéd vakarásra előtűnt az igazi és

HINDU CSALÁD.

hamisítatlan hindu családi élet és világnézet. A családfő, mintegy 45—48 éves férfiú, — hivatalnoka volt „az angol királyi arzenálisnak“ — európaias modorban fogadott bennünket, bejelentett vendégeit. Az ősrégi szokásnak megfelelően a házigazda több fel- és lefelé menő generáczióval együtt lakott a közös lakásban. Megjegyzendő, hogy a hindu családoknál a vagyon közös; egyenlő

része van benne minden tagnak és minden újszülött azonnal megkapja az őt megillető részt. Hogy ebből a vagyonközösségből minő komplikált „jogi esetek“ keletkeznek az üzleti összeköttetések vagy örökösödések alkalmával, azt elgondolni is nehéz. A földszinti fogadóterembe mintegy négy-öt szolga fogadott bennünket, nagy pálmalevéllel a kezükben, legyezgetvén a szobában levőket. A bemutatás meglehetős hosszú ideig tartott, olyan számos volt a család. Együtt élt a házban a házigazda szüleivel, saját gyermekeivel, — öt leánynyal és két fiúval. Az öt leányból három már férjnél volt, az egyik fia pedig szintén nős volt. Ezeknek együtt összesen mintegy tizennégy-tizenhat gyermekük volt; ezekhez viszont két-három aya (dada) és a megfelelő cselédség. Képzelhető, milyen zajos lenne ennyi asszonytól meg gyermektől lakott ház, ha a lakók nem lennének hinduk. Nem csak a temperamentumok nyugodt, hanem nincs ajtó, ablak, a mit csapkodjanak, lépésök nesztelen, a nyelv pedig, a mit beszélnek, lágy és a hangjuk is halk. A hindu nyelv úgy tele van magánhangzókkal, hogy még szándékosan sem tudnának lármát csinálni. Az emeleti fogadószoba meglehetős fényűzéssel volt berendezve, részben európai bútorzattal, de indiai ízléssel. A lakás annyira tömve volt bútorokkal, díszítésekkel, vázákkal, selymekkel, tükrökkel meg virágokkal, de főképen emberekkel, hogy alig tudtunk mozogni benne. A fiatal lánykák, tizenkét-tizennégy év között, ünnepies komolysággal, de a mellett a zavarnak, a szégyenlősségnek és a leplezhetetlen kíváncsiságnak bájos keverékével hordták fel és kínálták a frissítőket: theát, bort, édességeket, friss és befőtt gyümölcsöket, meg igen furcsa alakú czukorkákat. A hinduk konyháján nemcsak a frissítők ilyen „langyosak“, hanem a táplálékuk is meglehetősen tartalmatlan, mondhatni: közömbös. Vallási nézetükből kifolyólag úgy is született vegetariánusok (de csak a brahmanisták, mert a mohammedánus vallásúak nem irtóznak a húseledelektől); a köznép főképen rizsen és gyümölcsön él; a jobb módúak asztalán is leginkább a búza, árpa, köles, hüvelyes vetemények stb. a főtápszerek. Ezt a sovány kosztot azonban sajátságos fűszerrel pótolják, a már többször említett „betel“-lel. A betel

ugyanis nagyobb részében a katechu pálma gyümölcséből áll; ezt az arekadiót igen finomra törik, összekeverik egy kevés kagyló-mészszel, begöngyölik a betel-bors pálmalevelébe és egy akkora

ELŐKELŐ HINDU LEÁNY.

darabot, mint egy mogyoró vagy fél dió, bagómódra a szájukba vesznek és ott tartják a felkelés perczétől a lefekvés perczéig. A roppant csípős bagó vagy betel óriási nyálkázást idéz elő és feketére festi a fogakat. A hinduk azonban ez utóbbival semmit sem törődnek.

„KÖZOKTATÁS". PARSZI ISKOLA.

„Hiszen — mondják ők — fehér foga a kutyának is van; fekete foga azonban csak a hindu embernek lehet".

Ezen kis kitérés után térjünk vissza a tiszteletreméltó prabu családhoz. Tudjuk, hogy a hinduk meglehetősen szigorúan zárják el a nőket az idegenek szemei elől, a hajadonokat éppen úgy, mint az asszonyokat. Hogy milyen korán adják férjhez a leányokat, az köztudomású. Tizenhárom-tizennégy éves asszonyok és tizenhat-tizennyolcz éves férjek ma sem tartoznak a ritkaságok közé. A férfiakat azért házasítják meg ilyen fiatal korukban, mert Indiában a legény állapot „nem illik". Agglegények, özvegyek szintén ritkák, mert a mint a férfiú özvegy lesz, egy-kettőre ismét megnősül. Gyászév betartásáról szó sincs. A vénleány rubrika ennélfogva csaknem üresen marad az indiai statisztikában. A hindu nő némely vonásokban legközelebb áll az európai nőhöz társadalmi tekintetben. Az arabs nő helyzetén például messze felül áll. Igaz ugyan, hogy a hindu nő sohasem lehet nagykorú, azaz önálló és független s nem rendelkezhetik magánvagyon fölött; az is tény, hogy minden ellenvetés nélkül kell tűrnie, ha a férje „mellékfeleségeket" hoz a házhoz. De másrészt a családi szentélyben független és teljhatalmú parancsnok, a ki nemcsak a leányainak, de fiúgyermekeinek is ura és parancsolója. A hindu nők — persze a jobb körhöz tartozók — kitűnő háziasszonyok és a mennyiben nem ékszerről van szó, hát nagyon takarékosak is. Míg a férj a „business" után jár, legyen az hivatal, földbirtok, gyár vagy bolthelyiség, addig az asszony teljesen megbízhatóan és férje teljes megelégedésére vezeti otthon a házat és gondoskodik a gyermekek neveléséről. A jobb hindu körökben nagy gondot fordítanak az iskolai nevelésre. E tekintetben ismét bámulnunk kell az angol nemzet csodálatos tapintatát és körültekintését, a melyet gyarmatain a bennszülöttekkel szemben kifejt. Hogy az angolok az illető nemzetiségek vallásával szemben a legmesszebb menő módon liberálisak, azt már láttuk; nos, éppen így tesznek a közoktatás terén is. Mindenféle czélú és irányú iskolákat alapítanak, a melyekben a bennszülöttek igen csekély költségen, ha akarják ingyen is, oktathatják gyermekeiket.

Az előadás nyelve a nemzeti nyelv; hogy mellékesen megtanulnak jól és folyékonyan angolul beszélni, az csak természetes. Hiszen száz- meg százféle módon jutnak biztos kenyérkeresethez az angol nyelv ismerete által, hát hogy a mennykőbe ne tanulnának meg angolul. Valamennyi jobb módú család gyermekei járnak iskolába. A leányoknak ugyan csak az elemi iskola kötelező, a fiúk azonban ezenkívül négy vagy öt magasabb osztályt is végeznek, a mely tanulmány teljesen elegendő arra, hogy valamely „angol királyi hivatal" számára alkalmassá tegyen valakit. Megjegyzendő, hogy a bombayi egyetem (valamint Madrasban és Kalkuttában is, India három egyetemi városában) a jogi és orvosi fakultásokon nehány ezer bennszülött ifjú tanúl. Hogy miért nem lesznek még sem „medicinae doktorok" vagy „J. U. doktorok" és miért dűlnek ki a diploma elérése előtt, az a hindu jellem gyenge kitartásán és a kisebb grádussal való megelégedettségben találja magyarázatát.

*

Programmunkba nehány olyan kisebb kirándulás is volt felvéve, a melyek főképen templomok, mauzoleumok és más ilyen irányú monumentális épületek megtekintésére szorítkoztak. Ezek közül azonban csak egyet tartottunk be: az Elephanta szigetén levő híres szikla-templom megtekintését. A sziget mintegy hét-nyolcz t. mértföldre fekszik keletre Bombaytől és gőzbárkán mintegy másfél óra alatt értünk oda. Hogy mit fogunk látni a híres szigeten, azt csak sejtettük; de az oda vezető út a kora reggeli órában, meg maga a sziget gyönyörű szép növényzetével, a háttérben a közeli szárazföldön kiemelkedő Bhore-hegység, a melynek ormait bíborfénynyel árasztotta el az éppen felkelő nap, ezek együtt olyan szép és bájos képet nyújtottak, hogy már ennyiért is érdemes volt a kirándulást megtenni. Valószínű, hogy a híres sziget, helyesebben a szigetnek egyetlen vonzó része: a Siva isten tiszteletére emelt évezredes barlangtemplom jogosan világhírű és hogy akár műépítészeti, akár vallás-bölcselmi szempontból tekintve méltán megérdemli,

hogy valamennyi indiai túrista kötelességének tartja a megemlítését, de azért tény, hogy annak, a ki inkább az élet meg a természet iránt érdeklődik, azt ez az esetlen és ormótlan épület, meg a hozzátartozó temérdek hatalmas oszlop, relief, meg a többi esetlen nagy-

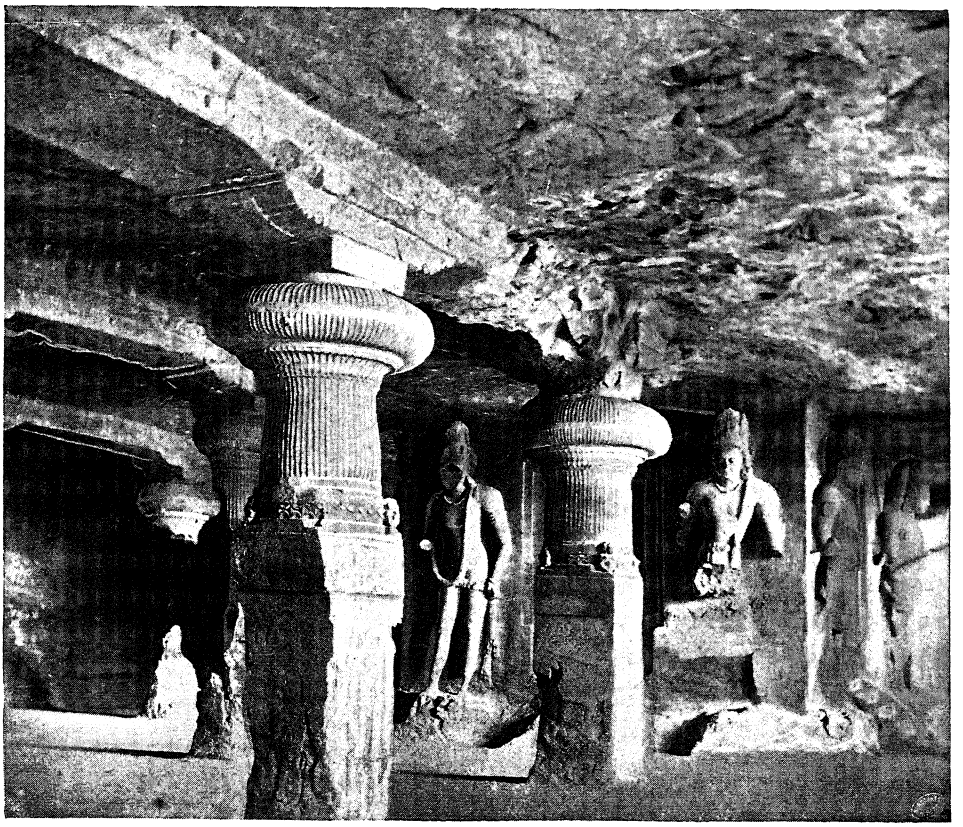

BEJÁRAT AZ ELEPHANTAI SZIKLATEMPLOMBA.

tömegű díszítés teljesen hidegen hagyja. A templomot ugyanis magából a rengeteg (bazalt) sziklából vájták és faragták ki annak idején az emberek. Jóformán azt lehetne mondani, hogy az egész templom, meg a szépen — helyesebben mondva — csak nagy gonddal faragott hatalmas oszlopok, továbbá a sok dombormű, bálvány, istenség, díszítés stb. egyetlen darabból állanak.

A kiszállóhelyről széles kőlépcsők vezetnek fel a templomig, a mely az egyetlen dombból álló szigetnek körülbelül a fele útján

van. A sziget dúsan be van nőve, a felfelé vezető utat pedig kókuszpálmák szegélyezik. A templom belseje, a melynek kolosszális tetőzetét huszonhat oszlop tartja, egy főcsarnokból és két mellékcsarnokból áll. A falak művészies kivitelű domborművekkel vannak borítva; legnagyobb részük azonban már erősen megrongált állapotban van.

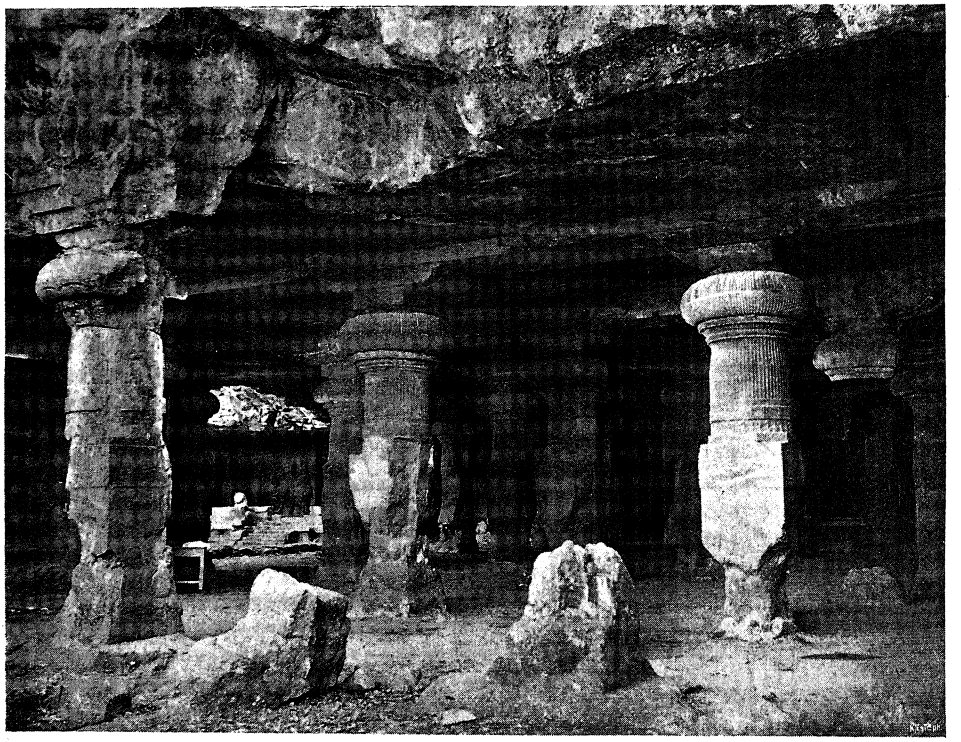

RÉSZLET AZ ELEPHANTAI TEMPLOMBÓL.

Hogy megértsük a komor, szinte leverő hangulatot, a mely elfogott bennünket az ősrégi barlang templomban, kénytelen vagyok egy kicsit kitérni a hinduk vallási életének ecsetelésére.

A hinduk legnagyobb részének vallása, a brahma-vallás Kr. e. a 8—6. században keletkezett a régi, Közép-Ázsiából az áriák bevándorlásával együtt hozott Veda-vallásból, a melynek szabadelvűbb, derűsebb világnézetével szemben a brahmanizmus egyike a legszomorúbb, de legfantasztikusabb vallásoknak is. Fokozatosan

fejlődött ki mai alakjára, de olyan komplikált, olyan sokféle árnyalata van s magyarázatai annyira homályosak és olyan rengeteg sok apró részletnek az összeszedéséből áll, hogy alig lehetne a vallásról helyes fogalmat nyujtani, ilyen rövid keretben az olvasónak.

A bölcselők, a kik a vallást valósággal fokozatosan fejlesztették, erkölcstanaikban és világfelfogásukban mindig hajlottak a monotheizmus, az egyisten-imádás felé, de a nép szélsőségekben csapongó fantáziája, a rejtelmes, mithikus iránt való, szinte túltengődő képzeletvilága mindig az istenségek egész seregével népesíti be a természetet és a szellemek világát. A csodálatos kultuszból különösen három isten-fogalom válik ki határozottan. Az első maga „Brahma", a mely szó tulajdonképen keletkezést, növekedést, világlétrejövetelt jelent némileg átvitt értelemben. Minden tőle származik s beléolvad, a mikor hivatását teljesítette. Ez a beléolvadás a legfőbb jó, egyenrangú gondolat a nirvánával, a buddhizmus legfőbb javával, a tökéletes nyugalommal. Idejutni azonban nem könnyű, rendkívül önmegtartóztató élettel, érintetlen tiszta szívvel lehet csak közvetlenül elérni, ellenkezőleg csakis hosszú, az emberi élet határain messze túlterjedő vezekléssel. Brahma olyan magas fogalom, hogy még a csapongó indiai fantázia sem vonta bele a mindennapi élet kérdéseibe, nem keveredik bele a lokális és részleges hatalmú istenségek emberies vonatkozásaiba, hanem ezek felett magasan áll. Ebben rejlik tulajdonképen a brahma-vallás monotheizmusa, mert ez az egy istenség valóban isteni tulajdonságokkal felruházva él a nép képzeletében, míg a többiek afféle démonok, rossz és jó indulatú szellemek, a melyek sokszor hasonlítanak az angyalokhoz és ördögökhöz. Talán nem is joggal nevezzük ezt a többit a mi fogalmaink szerint értelmezett „Isten" szóval.

Brahmához fogható, vele némileg összehasonlítható általános tisztelet és félelem veszi körül Visnut és Sivát. Az előbbit az alkotások megőrzőjének, a világ többszörös megváltójának tekintik, a ki már kilenczszer volt lenn a Földön, hogy majd a teremtés titkát az embernek megtanítsa, majd az istenségeknek az örök élet italát megszerezze, majd, hogy a világot a végpusztulástól megmentse

stb. Ehhez a kilencz leszálláshoz a legfantasztikusabb mithoszok fűződnek, sőt a lirai költészet legszebb, örökbecsű emlékei is, mert különösen nyolcz leszállása a képzelet csapongásainak a legszabadabb teret nyujtotta. Tizedik leszállása a mai világ végét s egy

Eredeti hindu rajz. HINDU ISTENNŐ SZOBRA.

újnak kezdetét jelenti. Ez az istenség és a hozzá fűződő legendák a legszebb részét teszik a Brahma-vallásnak és sokszor emlékeztetnek a zsidók és a keresztények megváltás-felfogására. Mélyen gyökerezik ez az istenség a régi ős-hindu vallásban s annak legtöbb eszméjét és erkölcsi nézetét óvta meg.

Egészen más Siva, a pusztítva-megváltó, a haragvó, a fenyítő

istenség, a melynek kultusza idegen eredetű, vagy talán az őshindu vallás tűz-istenének az átalakulása, mindenesetre idegen hatás alatt. Jelképe a phallus, a férfiasság jele (szanszkrit néven lingam, a mi annyit tesz, mint jel, a nem jele). Úgy tisztelete, mint ez a jelkép s különösen a hozzá fűződő ízléstelen és erkölcsrontó kultusz késői eredetű, a régi hindu vallásban teljesen ismeretlen volt. Eleinte kultusza is mérsékelt s a lingam jelvény használata is csak a természetes népek lelkületének egyszerű, őszinte megnyilvánulása volt, a mely nem ismerte azt a sok hipokrizist, a mi a mai társadalomban a két nem különbségét olyan sűrű homályba igyekszik burkolni s ezzel éppen az ellenkezőt éri el, mint a mit szemforgató hazugsággal céloz. Mai alakjában persze a lingam-kultusz elfajult, eredeti, egyszerű, természetes voltából kivetkőztették. Ma már nem egyedül az emberi termékenység szimboluma, a mely mintegy a teremtés fogalmát jelképezi, hanem minden erkölcstelen vélekedésre feljogosító szimbolum, a melyről tárgyilagosan írni alig lehet.

Visnunak, a sok poézissel körülvett istenségnek a jelképe a küllős kerék, a mi onnan származik, hogy a mint Visnu ötödik leszállása alkalmával három lépéssel bejárta a földet, levegőt és eget, azonképen állandóan körüljárja a világmindenséget, mint a Nap, a melynek isteni személyesítője az ó-hindu vallásban, beleolvadt Visnu fogalmába. Jelezheti a küllős kerék a Napot is, a mely a sötét éj után megváltja az embert a nappal világosságával.

Siva jelképe a három szem és a háromágú szigony, a mit minden olyan templom ormán ott látunk, a hol Sivát tisztelik.

A hinduk fantasztikus képzelgésre hajlandó lelkülete az ó-hindu vallás magasztosabb ideáit más téren is összekomplikálta, elfajulttá tette. Az önsanyargatás felháborító formái a brahmanizmus lemondást, önmérséklést, magábaszállást parancsoló tanainak a túlfejlődése. Hisz a hindu még a mohammedánus vallással is megtette ugyanezt! A mohammedánus fakirok önkínzásait ki ne ismerné? Fakir eredetileg arab szó, annyit tesz, mint szűkölködő, a ki magára nem költ, pedig tehetné. Teljesen azonos értelmű a magyar fukar szóval. Sehol máshol a mohammedánizmus ezt a túlfejlődést nem ismeri.

Kr. e. a 6. és 5. században a Buddha-vallás afféle reformáczió gyanánt támadt fel. Eleinte rejtve építette templomait, majd nyiltan, veszélyes ellenfél gyanánt lépett fel. De akkor is jobb szerette a mithikus, rejtélyes félhomályt s inkább a barlangokba vonult magába szállani. Eleinte remeteszerű lakások voltak ezek, majd az ájtatoskodó hívek befogadására is épültek csarnokok s végre kifejlődtek a barlang-templomok. A brahma-vallás is átvette ezt a szokást, a mely a buddhizmus szülötte s még fényesebb, még nagyszerűbb alkotásokkal igyekezett visszahódítani a hivőket. Az elefantiai barlang-templom az ő idejükből származik, valószinűleg Kr u. a X. századból, de hogy eredetileg buddhista-templom volt-e s csak később alakitották át brahma-templommá, vagy eredetileg is így épült-e, az nem bizonyos, mert minden felírás hiányzik róla, meg is van rongálva. Ez a portugallusok műve, akik ekként akarták „meghódítani" Indiát, hogy annak egyetlen, legmélyebben gyökerező ideálizmusát, a vallását akarták eltiporni.

A fekete bazalt-sziklába vágott templom óriási munka, a mely méltán megérdemli bámulatunkat. Oszlopai elég eredetiek, tagozatuk kifejezi azt az iszonyú nyomást, a melyet ki kell tartaniok. A templom főcsarnokában sok gondos dombormű és szobor áll, részben megcsonkítva. Az egyik oldalcsarnokban áll a lingam, a melyet még most is néha megkoszorúznak, bár a templom már mintegy 300 éve el van hagyatva. Különösen szép Siva és neje, Parozti domborművű szobra, mindenféle apróbb istenségekkel és démonokkal körülvéve. Mint minden indiai szobormű, úgy az Elephanta-szigeti barlangtemplom szobrai is annyira a vallásos fantázia-képek illusztrálására szolgálnak, hogy alkotó művészeik alig figyelnek a természetességre és közvetlenségre. Egy-egy vonás, a testrészek egy-egy mozdulata jelzi azt, a mit a művész ki akart fejezni, olyan kedves, szelíd naivitással, a mi teljesen megfelel ennek a szelídlelkű, ábrándozó hajlamú népnek.

Persze, a kik a görög művészek, vagy Canova, Thorwaldsen munkáiban gyönyörködtek, azoknak alig nyujtanak ezek a csodás alkotások művészi élvezetet. Annál meglepőbb azonban az az igazi

rajongó, művészi hangulat, a mely az embert eltölti az efféle misztikus, ősrégi építmények láttára.

Szinte nehéz a levegő, szinte nyomasztó az arányok óriási volta. Szinte kellemetlen ez a nekünk egészen idegen világ, ez az idegen, nehezen vagy alig érthető művészet, ez a különös gondolatvilág, a mely a szikla mélyébe búvik, hogy istenével beszélhessen, s a mely önsanyargatásban találja az üdvösséget, a mely nem öli meg az állatot, mert vándorútján tévelygő lelket rejt benne, de fanatikus, borzalmas kegyetlenséggel égette meg az özvegyet férjének hullájával együtt. Hol van a jónak és rossznak, hol van a szépnek és rútnak a határa?

Meneküljünk ebből a nyomasztó, sötéten tátongó barlangüregből, ki az életbe, a mi világunkba, a hol az európaiak derült világfelfogása előzi az agyrémeket, a melyek a hinduk millióit üldözik majdnem az őrületbe.

Jól esett kiűzni fejemből ezeket a gondolatokat a — lóversenynyel, a melyet megnéztem.

A lóversenyeket Abbácsiban — a bombayi Alagon — tartják, a mely hely négy vagy öt vasúti állomásra van a várostól. Hogy milyen olcsó a közlekedés, azt ezúttal is tapasztalhattuk. Az egy óránál tovább tartó út, elsőosztályú kocsiban egy rúpiába kerül oda és vissza és az elsőosztályú tribünjegy, a mely egyszersmind feljogosít a mázsálóhoz való belépésre, öt rúpiáért kapható a kalauznál.

A versenytér tribünjei úgy az egy rupiás, mint az öt rupiás, érdekes és nagyon mozgalmas képet nyujtottak. Hogy a sok ezerre menő tömeget nem az vonzotta, hogy melyik ló jön be elsőnek, azt felesleges megemlíteni. Indiában is nagyon jól tudják az emberek, hogy az egyik ló jobban fut, mint a másik, tehát egyiknek okvetlen elsőnek kell bejönni. De vonz ám a totalizateur meg a bookmaker, a mely két intézménynek egy cseppet sem kell szégyelnie magát a mi hazai hasonló intézményeink előtt. Óriási tolongás volt a pénztáraknál és ez volt talán az egyetlen alkalom, a hol hinduk és parszik öklöllel meg könyökkel taszigálták egymást, hogy hamarább

és biztosabban leadhassák a rúpiákat. Itt már teljes mértékben fejtették ki az angolok az őket annyira jellemző exclusivitásukat. Ők egészen külön tribünön állottak, külön bookmakerek körül. Az angol tüzérezred zenekara is olyan helyen állott, mintha azt akarták

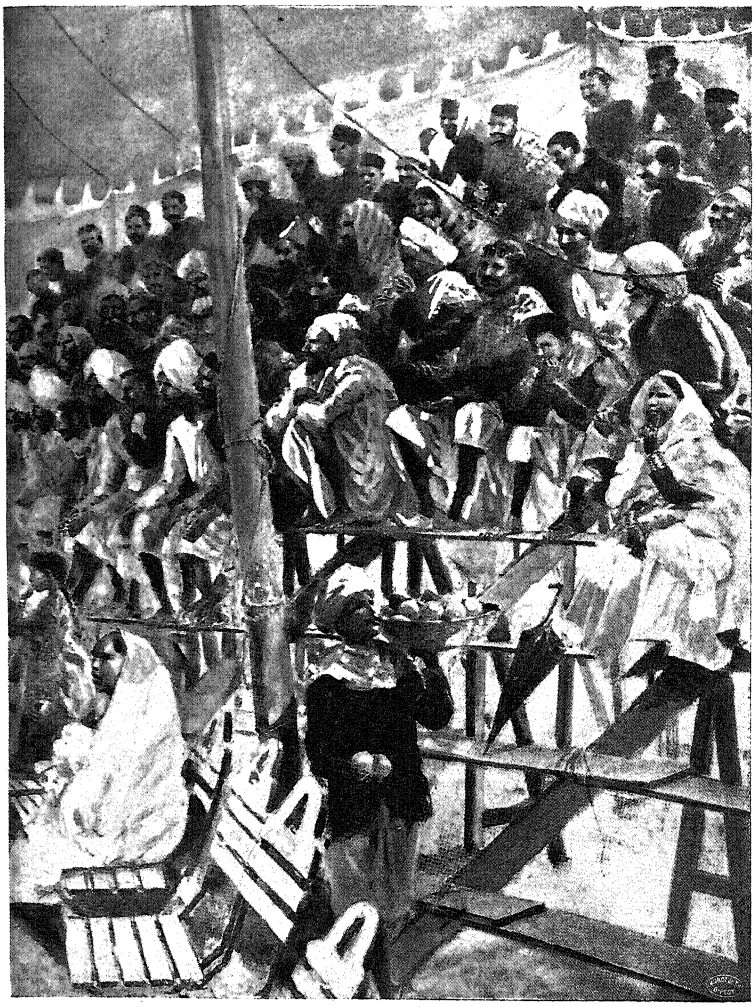

HINDU KÖZÖNSÉG A KARZATON.

volna kifejezni, hogy a bennszülötteknek ehhez a zenéhez semmi közük, ez csupán az — uraknak szól.

A versenylovak arabs vagy ausztráliai telivérek, a jokeyk azonban bennszülöttek, hinduk. Hogy miben térnek el az indiai versenyek a mieinktől és miben áll a jokeyk lovaglási forceja, azt

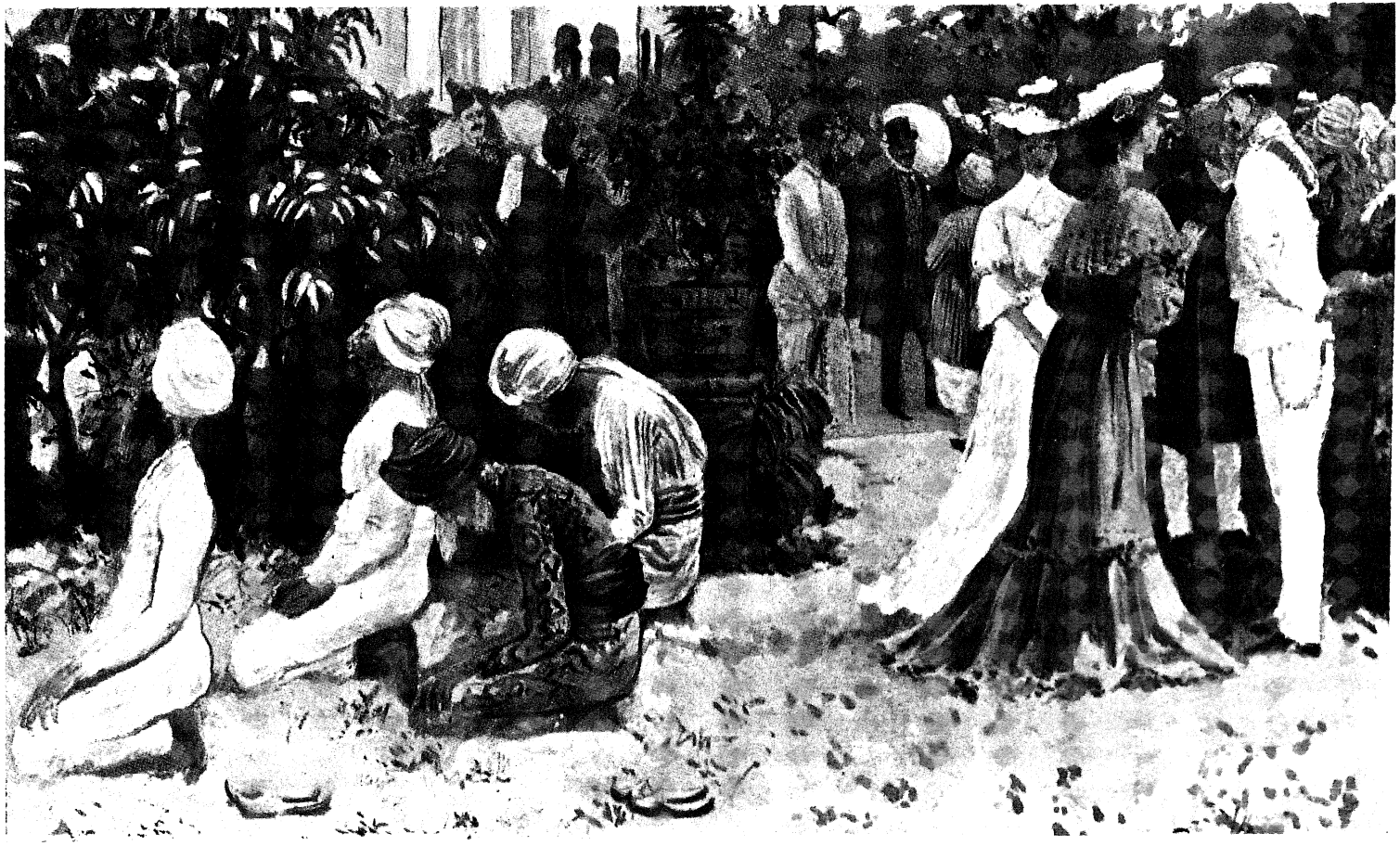

MOHAMMEDANUSOK ÁJTATOSSÁGA NAPLEMENTEKOR.

csak a lóversenytéren jártas tudná megítélni. A laikus csak annyit lát, hogy a startok itt is bosszantóan sokáig tartanak, hogy a „finishek" izgatóak és hogy a tömeg valamennyi finishnél leírhatatlan óriási zajban, zsivajban és szenvedélyes taglejtésekkel „drukkolt" a futam utolsó másodperczében, hogy azután őrült futamban rohanjon a totalisateurhoz, vagy a frissítőket árulók sátrához. A kép azonban, a melyet a száz- meg százféle színű ruházatú és ábrázatú ember, asszony nyujtott, azután a rengeteg sok elegáns, sőt itt-ott mesés fényűzéssel kiállított fogat, az első meg a hátsó bakon álló exotikus ruházatú szolgákkal és az ugyancsak ékszerekkel mesés pazaron diszített, meg leheletszerűen finom szövetekkel öltözött szépségek, meg az utánozhatlan méltóságú és bájosságú angol úrnők, továbbá a feltűnő és impozáns egyenruhás katonatisztek — az angolok épp úgy, mint a bennszülöttek, — az felejthetetlenül gyönyörű szép és a legérdekesebb látványosságok egyike volt, a melyeknek egész Elő-India területén tanui lehettünk.

*

Ugyancsak látványosságszámba megyen az angol nagyhatalomnak — indiai hadserege. Jelenleg mintegy ötven gyalog zászlóalj, kilencz huszárezred, hatvanhat ágyúüteg és huszonhárom tüzércsapatból áll az Indiában állomásozó angol hadsereg. Ámbár elég tekintélyes haderő ahhoz, hogy kissé imponáljon, de azért sehogy sem áll arányban az ország rengeteg területével vagy a lakosság óriási számával. Hát még hajdanában, a mikor Anglia először tette a lábát India földjére. 1642-ben jött ugyanis először az „angol hadsereg" Indiába. Azon időben az egész „hadsereg" összesen két zászlóaljból állott és ezzel a fegyveres erővel kezdette meg Anglia a négy millió négyzetkilométer nagyságú területen élő háromszázmillió ember meghódítását. És a mint látjuk és tudjuk, meghódította teljesen és egészen. India most úgy annyira Angliáé, mint akár Irland vagy Skóczia.

Átlag mintegy 70—80 ezer főnyi katonaság van Indiában,

angolok és bennszülöttek együttvéve. Ebből a hetven-nyolczvanezer emberből azonban ugyancsak átlag mintegy negyvenezer rendesen szolgálatképtelen a temérdek betegség folytán, a melyeknek a helyi és szolgálati viszonyokból kifolyólag a katonaság állandóan ki van téve. A bennszülöttek mintegy háromnegyedét teszik ki a hadseregnek; alig egynegyede angol. Ez az egynegyed csaknem csupán tisztekből áll; a bennszülöttek a tiszti rangban csak a kapitányságig vihetik fel. Kivételt tesznek a főrendű radsák vagy maharadsák, a kik a legmagasabb katonai rangot is megkaphatják, de csak ad honores, azaz olyan értelemben, a mint például valamely maszületett fejedelmi sarjadék, vagy valamely fejedelmi családtag jegyese ezredtulajdonos vagy tábornok.

A bennszülöttek hadserege már jelentékenyen hatalmasabb. Ez több, mint száz gyalogzászlóaljból áll, harminczöt huszárezredből, hét ágyúütegből és három mineur- vagy sappeur-ezredből. A hindu előkelőségek ifjai csak ebbe a bennszülött hadseregbe léphetnek önkénytesen, de a kapitányi rangnál magasabbra itt sem vihetik. Hogy az előkelő hindu fiatalság csaknem kizárólag a huszárezredekbe áll be önkénytesnek, az magától értetődik. A parszik azonban nagy előszeretettel mennek a sappeurökhöz vagy a mineur-corpsokhoz, a melyek körülbelül megfelelnek a mi trainezredeinknek. Tudniillik a sappeurök is olyan se nem gyalogosok, se nem huszárok, tehát éppen jók a — parsziknak, a kik gazdagok ugyan, de azért még sem — telivér urak.

Érdekes a legénység beosztása a zászlóaljakba. Tudniillik nem a szerint osztják be őket, hogy ki melyik kerületből vagy tartományból származik, hanem hogy milyen fajhoz vagy milyen vallásszektához; tehát a szerint, hogy banián-e, vagy áriok, zsáin, márvári, mahratt, gudserát avagy prabu, vagy pedig a szerint, hogy brahmán-e, vagy buddhista avagy mohammedán. Az egész hadseregben legérdekesebbek — főleg nekünk idegeneknek — a nehéz ágyúütegek, a melyekbe elefántok vannak befogva (rendesen két pár), meg a „tevehuszárok“, a melyekből egy-két osztályt már Ádenben volt alkalmunk láthatni. De ki tudná felsorolni azt a

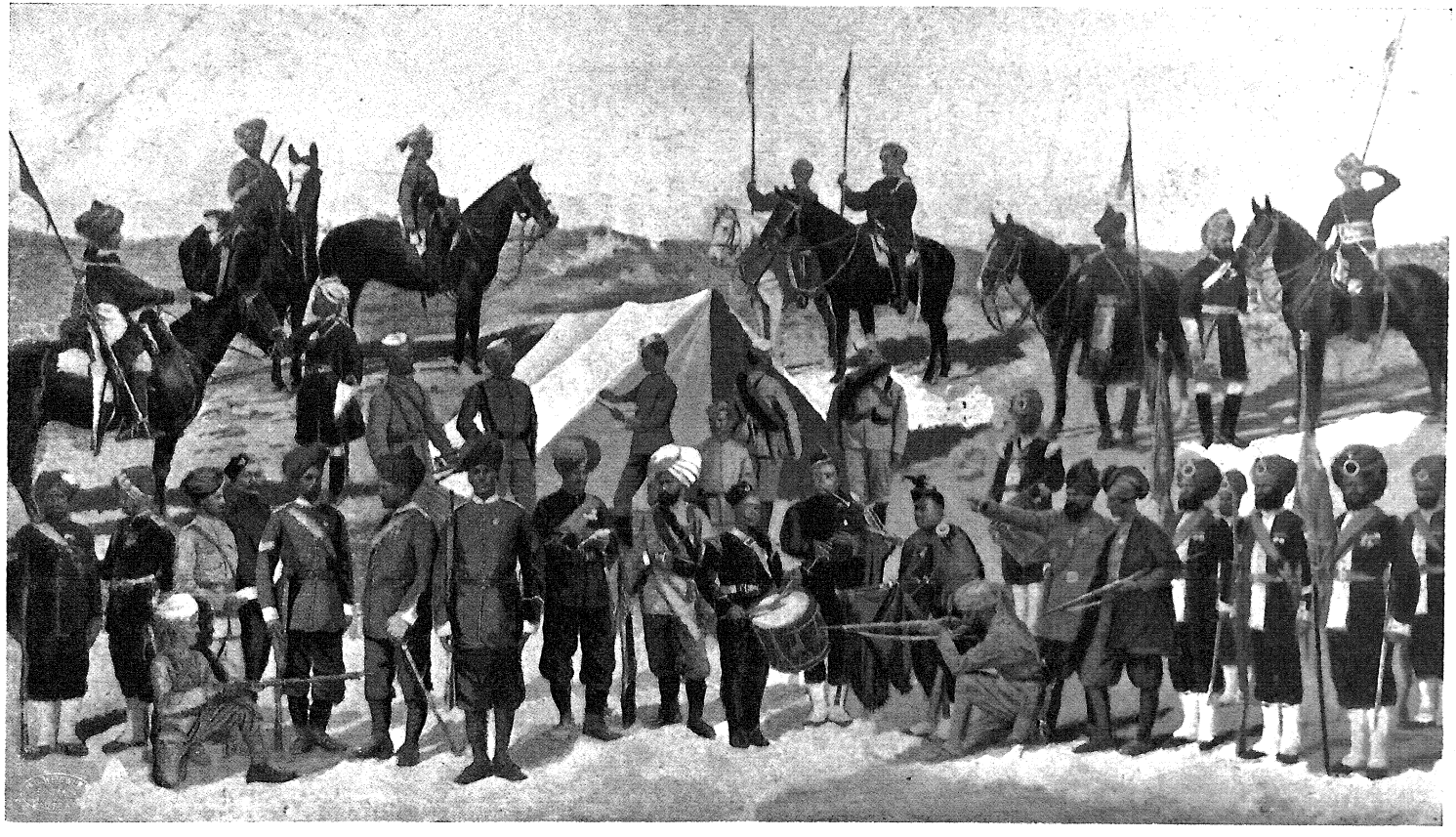

TYPUSOK AZ INDIAI HADSEREGBŐL.

temérdek válfaját az indiai hadseregnek, a melyből az össze van állítva. Annyi tény, hogy együtt egy csoportban, a mikor az egyes individuum egészen eltűnik és csak a tömeg látható, impozáns benyomást tesznek és gyönyörű látványt mutatnak. Megjegyzendő, hogy az imponáló benyomást nem az egyének teszik, hanem az egyenruházatuk, a mely költséges, praktikus és festői szép. A mikor a csapatok valamely közös gyakorlatra kivonultak a barakokból — csupa szellős, tágas és páratlanul tiszta lakóhelyiségekből, — hogy gyakorlatot tartsanak Colabahban,* olyan látványosságnak voltunk tanui, a mely érdekességre sok más gyönyörű látványossággal vehette volna fel a versenyt. Illusztrálásul csak nehány fegyvernemet, illetőleg ezredet sorolunk fel azok számára, a kik egy vagy más okból talán érdeklődnek az idegen katonaság iránt. Ilyenek voltak például: a shikek, az elite gyalogezred; a legények túlnyomóan erős, izmos alakok, koromfekete körszakállal, sötétkék hosszú kabátban, hosszú fehér mellénynyel, rövid térdnadrágban, fehér kamáslival. A kabáton fehér hajtóka, aranyozott gombokkal; fejükön hatalmas széles turbán, színes kokárdával. A gurkák: apró termetű, nyúlánk elegáns alakok, egyszerű barna kabátban, alacsony, fehér süveggel, lakkövvel, barna kamásliban. A pendsámok, a német gyalogságnál szokásos hosszú barna kabáttal, térdnadrágban, kék vagy vörös nagy turbánnal. A dobrák: nagyjában a shikekhez hasonló termetű és egyenruházatú ezred, fehér mellény nélkül és szakáll nélkül, óriási turbánnal a fejükön. A tiwána lándzsások, klasszikusan szép alakok, pompás lovakon, gyönyörű uniformisban, a mely hosszú kék kabátból, fehér nadrágból, magas lakkcsizmából és selyem turbánból áll; fegyverzetük rövid karabély, hosszúcsövű revolver és apró lobogóval diszített hosszú lándzsa. A tisztek a legénységhez hasonló szabású, de finomabb kelméjű és ízléses díszítésű uniformist viselnek. A vezényszó ugyan angol, de az utána következő magyarázat már hindu nyelven van mondva. A nélkül, hogy az ember a beszédjükből egyetlen szót értene, azért a tisztek

* Colabah a szigetnek délkeleti csúcsán fekszik, a mely az északnyugati Malabar Hillel bezárja a félköralakú Backbayt.

és altisztek hanglejtéséből meg szemvillogásából megérti, hogy a tiszt vagy az altiszt nem azt mondja nekik: „kérlek fiaim, kanyarodjatok szépen jobbra“, hanem egészen azonos hangon figyelmeztetik a legényeket, mint nálunk például a káplár vagy a „czugsführer“ úr.

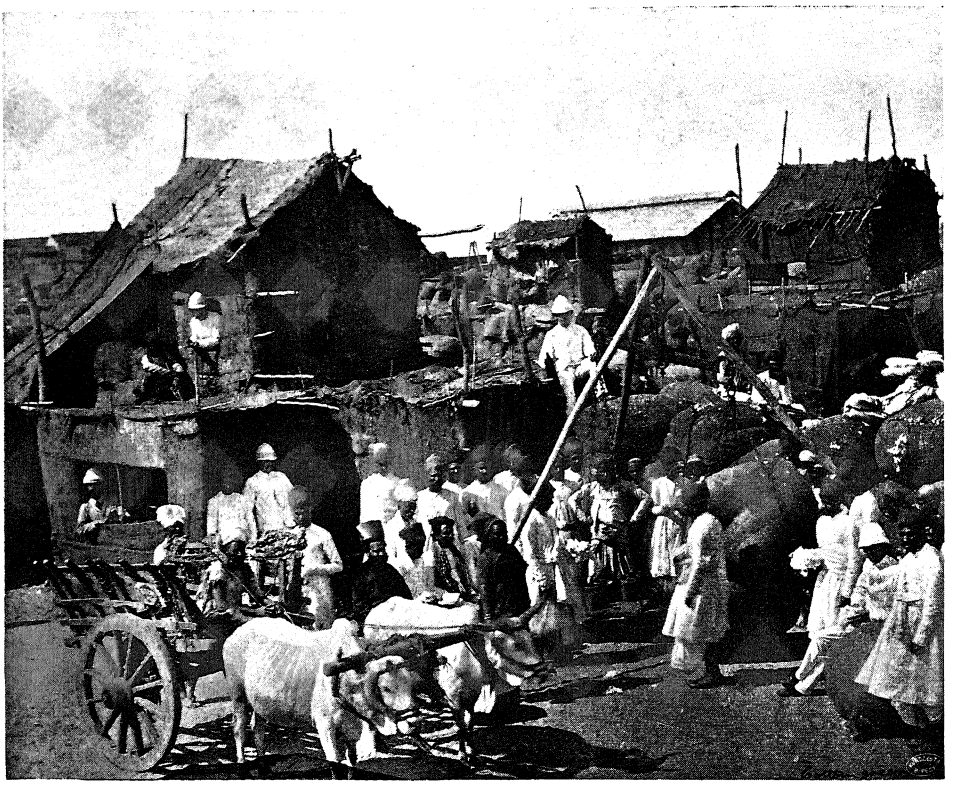

GYAPOTVÁSÁR.

Colabahban, a mely egyszersmind Bombaynek egyik külvárosa, nem a barakok meg a festői látványt nyujtó ezredek az egyedüli érdekességek. A másik érdekessége alighanem kedvesebb és hasznosabb Angliának. A híres bombayi gyapotgyárak és telepek tudniillik csaknem mind Colabahban vannak. És hogy milyen temérdek sok van belőlük, hogy mennyi gyár van itt, a mely kizárólag gyapottisztítással és préseléssel foglalkozik, az kitűnik abból, hogy Bombayból évenként átlag félmillió kilogramm súlyú gyapotot visznek ki huszonöt millió font sterling értékben. (Magyarul ez annyi, mint

hatszáz millió korona!) Most még képzeljük el, mit szállít India, főleg Bombay, gyapot- és más szövött árúkban Afrikába és Ázsiának a szigeteire. Így aztán érthető, hogy miért vannak Indiában száz és ezerszámra a milliomosok, a kiknek csak a palotája meg az ékszergyűjteménye sok millió értékű. De hogy ugyanilyen viszonyok között miért pusztul el évenként sok ezer meg ezer ember az éhségtől, azt nehéz volna megmagyarázni.

Bombaynek a másik külvárosa, Mazagun, a mely északra fekszik a várostól, a Bombay kikötőjében lefolyó „világvásárnak" az elite részlete. Mazagunban ugyanis hatalmas vízmedenczék vannak építve a hadihajók számára. Bombay kikötője ugyanis az évnek csak bizonyos szakában, a téli szezonban mondható biztos és jó kikötőnek, a meddig ugyanis az észak-keleti monszun tart. A mint azonban beáll a délnyugati monszun és vele a nyári esőzés meg a sok viharos szél, a kikötő egyszerre kellemetlenné válik. Erős hullámzás van benne, a mely az árú ki- és berakodására nagy mértékben hátrányos, sőt veszedelmes. Ilyenkor a hajók napokon át kénytelenek tétlenül vesztegelni horgonyaik előtt. Ezen hátrány elhárítása czéljából építettek Mazagunban nagy medenczéket, a melyekben a hajók a legvehemensebb hullámzás alatt is csaknem teljes nyugalomban horgonyoznak. De mit érnek vele a kereskedelmi hajók, ha az arisztokratikus hadihajók egészen maguknak foglalják le azokat? A hadihajók forgalma ugyanis olyan nagy Bombayben, hogy rendesen annyi hadihajó van együtt, hogy a terjedelmes medenczéket egészen elfoglalják.

HARMADIK FEJEZET.

GOATÓL PONDICHÉRYIG.

Tizennégy napi időzés után a „British India Steam Navigation Company“ egyik hajóján, a Punduán folytattuk az utat azzal a tervvel, hogy körülhajózván Elő-Indiát Kalkuttáig, onnan vagy Rangunba (Birmában), vagy egyenesen Singapurebe indulunk, a szerint, a mint az idő- és a hajózási viszonyok megengedik. A British India Company hajói ma már jelentékenyen hanyatlottak, a mióta a szárazföldet keresztülmetsző vasutak legyőzhetetlen konkurrenciát hoztak létre. A mióta az emberek a Bombayből Kalkuttáig terjedő utat hatvan óra alatt tehetik meg vasúton és negyven óra alatt Madrasban lehetnek, még pedig — a mint láttuk — igen olcsó árban, azóta az Indiát körüljáró gőzhajók jelentősége igen nagyot csökkent. Hasztalan erőlködés volt a menetdíjat még olcsóbbra leszállítani; nem használt semmit. A bombay—goai útért, mintegy kétszáznegyven t. m., a bennszülöttek a III. osztályon egy és egynegyed rúpiát (körülbelül két koronát) fizetnek; mi az I. osztályon másfél fontot fizettünk. Az utasok eliteje azért tetemesen megcsökkent és a British India Company hajóit főképen a bennszülöttek veszik igénybe, a kiknél nem a „time is money“, hanem a „money is only money“ jut érvényre.

Ennek a „kisebb értékű“ közönségnek megfelelően a hajók berendezése és az utasok ellátása is — csekélyebb értékű. Rendesen régi kimustrált hajókat osztanak be erre a vonalra és ennek megfelelően a hajó vezetői és személyzete sem egészen „first rate“-beliek. A turistának azonban, a kinek időbeosztása folytán az idő nem drága és a kit nem valamely sürgős „business“ hajszol, hogy minél előbb érkezzen például Pondicherybe, Madrasba vagy

Kalkuttába, hanem ellenkezőleg, a kinek az egyes állomásokon való minél hosszabb veszteglés van inyére, annak a British India Company hajói a legnagyobb mértékben megfelelnek. Így volt a mi esetünkben is; „mi várhatunk", mi nem sietünk. Tehát rajta, előre a Punduával.

A Pundua azonban sehogy sem ment előre, azaz hogy igazán kissé nagyon is lassan. Utunk csaknem folytonosan közel a parthoz vezetett, mindig annak láttávolában. A part túlnyomóan hegyes vidék. Az a hosszú hegyláncz — a nyugoti Ghat- vagy Sayadhri-hegység — a mely párhuzamosan fut a nyugoti parttal le India déli csúcsáig, a Cap Comorinig, Bombayn alul majdnem a tengerpartig nyúlik le lépcsőzetes gerinczeivel. Míg odabennt, az ország belsejében a hegyek jelentékeny magasságot érnek el — a Kudare Mukha például Mangalurenál majdnem kétezer méter magas — a partig kifutó hullámok már csak lankás halmok. A kép ennélfogva meglehetősen egyhangú; a kimagasló csúcsok meg a közöttük fekvő szokásos teknőszerű mélyedések egyáltalában hiányoznak. Kárpótlásul azonban szórványosan fantasztikus alakú bazalt-sziklák láthatók vagy alacsonyabb sziklatömbök, a melyek olyan meredekek, mint a kőfal. Átlag buja növényzet borít mindent (igaz, hogy éppen az esős időszakra esett az utunk). Helyenként az alacsony halmokkal borított földnyelvek benyúlnak a tengerbe, a melyeknek egyik-másika csak kopár barnás-vörös szikla ugyan, de átlag pálmákkal és eleven zöld fűvel vannak borítva.

A dél-nyugoti monszun erős hullámzása lehetetlenné tette, hogy a Pundua valamennyi kikötőt meglátogasson, a melyek a menetrendjébe (feltételesen) fel voltak véve. Télen, az észak-keleti monszun idejében, ezeket rendszeresen meglátogatja. Így tehát Goaig csupán hat kikötőt látogattunk meg igen rövid időre, többnyire egy-két órára. A meglátogatott városok jelentéktelen helységek, a melyeknek nincs is kikötőjük, csak nyilt öblük. Még Magiri is, valamennyi között a legnagyobb, szintén csak jelentéktelen kis város. Egyik úgy hasonlított a másikhoz, mint nálunk például az ugyanegy székbeli székely faluk egymáshoz; alig lehet őket egymástól meg-

különböztetni. Többnyire terraszszerűleg emelkednek a parti domb lankás oldalára; a hegy tövében rendesen valamely várnak régen omladozó romjai láthatók, egészen benőve burjánnal és dudvával. A partokon pedig a typikus hindu kunyhók: vályogból és szalmából összetákolt gyenge alkotmányok, befedve nagy pálmalevelekkel.

A harmincz órai út Bombaytől Goáig éppenséggel semmi változatosat nem nyujtott. A hajónkon lévő harmadosztályú utasok — lehettek mintegy négy-ötszázan — olyan apathikus nyugalommal viselkedtek, mint ha nem is utasok, hanem portékák lettek volna. Ilyen körülmények között egyedüli szórakozást a hajóforgalom nyujtott, a mely talán az egész Indiai-oceánon sehol sem olyan élénk, mint éppen ezen a parti-részleten. Igen sok halászbárka keresztezte az utunkat. A halászbárkák csodálatos ellentétben állanak a jámbornak és szelídnek ismert hindukról alkotott felfogásainkkal. A canoek alakja ugyanis olyan, hogy az ember okvetlen merész és bátor embernek kell hogy tartsa azt az embert, a ki ilyen lélekvesztővel neki mer menni a tengernek. A canoe ugyanis egyetlen kivájt fatörzsből áll; hogy a hengeralakú jármű fel ne billenjen, párhuzamosan vele és mintegy másfél méterre tőle valamivel vékonyabb és rövidebb, másik tömör fasudár van két ívalakú rúddal hozzákötve. Ez az „egyensúlyozó“ fatörzs tényleg olyan biztossá teszi a máskülönben rendkívül ingatag járművet, hogy az a legerősebb hullámzást is pompásan állja. A canoek személyzete rendesen két ember, az evezőjük rövid és tojásdadalakú, a mely egyszersmind a kormánylapátot is helyettesíti. A két ember nehéz munkát végez; tudniillik egyszerre kell evezniök és halászniok. Az az alak, a ki a canoe orrán állva dobja ki a nehéz hálót, miközben a parányi csónak igazán dióhéjként himbálózik a hullámokon, pompás szoborhoz lehetne modell. Az alak izmos és erős; meglátszik rajta, hogy az egész életét künn a sík tengeren töltötte az elemekkel való folytonos küzdelemben. A halászok csaknem egészen meztelenek; csak a csipőjükön van tenyérnyi széles öv a czombok körül csavarva. A hullámzástól nedves fekete bőrük ragyog a napfényben és a nehéz háló kidobásával járó test- és

karmozdulataik olyan plasztikusan szépek, az erőkifejtés olyan szép izomjátékot hoz létre, hogy nemcsak a műértő szobrásznak vagy az anatomiát ismerő orvosnak nyujtanak szép látványt, hanem a laikusnak is.

Hanem azért mégis igen jól tette a Pundua, hogy végre-valahára betért Goa kikötőjébe, a mely a partmenti sceneriák után nem remélt szépségben tárult fel előttünk.

*

A tropikus növényzetnek kisebb szabású paradicsoma tárul fel az ember szeme előtt, a midőn az Oceánról betér abba az öbölbe, a melyet egyoldalról a Point Aguado, a másik oldalról Point Marmagão zárnak be. A két földnyelv között, az öböl közepén egy kis sziget fekszik és ezen, egymáshoz tőszomszédságban, két városka. Az egyik Pandzsim vagy Új-Goa, a másik város Ó-Goa. Míg a Point Aguadon a szép villák és a szellős bungalók kaczéran kandikálnak ki a körülöttük elterjedő parkokból, Pandzsimból és Ó-Goaból semmi sem látszik. A sűrű és buja növényzet — akáczok, palmyrapálmák, tamarindák, ficusok és banánok — tökéletesen elborítanak mindent. Az öbölben meg a szigeten fekvő három város barátságosan megosztozik a szerepeken. Ó-Goáé a mult; a régi szép portugallus időkben Ó-Goa volt a központja annak a területnek, a melyen fekszik; Pandzsim jelenleg dominálja a helyzetet, a jövő azonban határozottan Marmagãoé a Point Aguadon, a mit irigy szemmel néz ugyan Új-Goa, de nem tehet róla; nem rajta mulik. Az a vasút ugyanis, a mely Elő-India nyugoti partjáról átmegy részben a keleti partra Madrasig, másrészt fel északra, Bombayn keresztül Kalkutta felé, Marmagaoból indul ki. És hogy mit teszen az, hogy ez a nagy forgalmú „West India Portuguese Railway“ honnan indul ki, az gondolható. „Hinc ill lacrimae“.

Részben ezen jelentőségének megfelelően, másrészt pedig azért, mert Goa nyilt öble a nagy hajóknak nem nyujt elég biztosítékot, ennélfogva a Pundua nem Goa felé, hanem Marmagão kikötőjébe

tart, a melyet az Oceán hullámai elől meglehetősen imponáló védőgát zár el. Marmagãoban azonban most még jóformán semmi sem volt; meg kellett elégednie azzal, hogy az övé a jövő. A vasuti állomáson és a hivatalnoki kar villáin kívül csak a bennszülöttek kunyhói és kisebb fajtájú templomai állottak rajta.

Tekintettel a rövid tartózkodási időre, nem sok időt vesztegeltünk a kikötőben, hanem hamarosan áteveztünk Pandzsimba és onnan Ó-Goába. Pandzsim régen látott kedves emlékeket újít fel bennünk. Hogy az emlék „kedves", ez azt mutatja, hogy az embernek az emlékezés többnyire kedves, még akkor is, ha azok az események, tárgyak vagy dolgok, a melyekhez az emlék fűződik, annak idejében nem voltak különösen kedvesek. A pandzsimi főtér, közepén a főtemplommal, a sok kisebb templom, a széles utczák apró egyemeletes házakkal, a melyeknek némelyikén meglátszik, hogy egykoron klastromok voltak, a színes porczellánnal kirakott homlokzattal élénken emlékeztetnek dél-amerikai és afrikai utunknak azon pontjaira, a hol portugallusok laknak. A város, a melynek mintegy tízezer lakosa volt, és a melynek egyetlen kimagasló épülete a kormányzói palota, a Mondavó folyó partján fekszik. Innen tovább menve a szomszédos Ó-Goába, az út mindenütt a folyó partján vezet. Az út gyönyörű, helyenként felséges. Csupa tamarindák, kókuszpálmák, bambuszok és bananák között haladunk. A fák közvetlen a folyó partjáig érnek; ágaikkal beárnyékolják egyrészt a folyó vizét, és a mi ennél sokkal üdvösebb és kellemesebb, a kocsiutat is.

Hogy mekkorát tud zökkenni valamely nemzet egykori dicsőségéről és hogy miként tud tönkre menni egy egykori nagyhatalom, azt talán sehol sem tapasztalhattuk oly szemmel láthatólag, mint éppen Goában. Goa volt a portugallusok egyik alaplépcsője ahhoz a nagysághoz, a melyre felfedezéseik és hódításaik útján jutottak. Ez a kiinduló pont — Goa — ma csak elpusztult rom. Az utczák és terek gyeppel meg dudvával vannak benőve, a „paloták" üresek, kopárak, a vakolatuk lehullott, az ablakok hiányzanak és emberek sincsenek. Abban a városban, a melynek egykoron százezernél több lakosa volt, a mely hely a kelet-indiai kereskedelemnek első és

jelentékeny góczpontja volt, ma csak itt-ott lézeng egy-egy sápadt arczú fehér, arczán a betegség félreismerhetetlen nyomaival, hol pedig a bennszülöttek lézengő csoportja, piszkosan öltözve, beesett arczczal, kiálló bordákkal. Európai nagyon kevés él Goában, a lakosság részben „goanes"-ekből — hindu és portugál keverékből (eurázokból) áll, nagyobbára pedig hindukból, a kik mind keresztények.

RIZSHÁNTOLÁS.

Az a kapu, a melyen Vasco da Gama győzedelmesen bevonult, még ma is fennáll és azzal tisztelik az emlékét, hogy minden új kormányzó, a kit Portugáliából a gyarmatra küldenek, ezen a kapun lép a város területére. Az egykori száz- meg százezer négyzetkilométernyi birtokból ennyi maradt meg a portugallusoknak. Odafent, Bombaytől északra is van két telepük, Damao és Diu; jelentőségük azonban éppenséggel semmi. A templomokban érdekes régiségek és értékes szentképek vannak még ma is. Az egyikben Szent Ferencz Xavér csontjai porladoznak; ezüst koporsója fölé II. Ferdinánd, toscanai nagyherczeg emeltetett díszes emléket. Hogy Xavéri Szent

Ferencz a „szent“ tituluson kívül polgári és katonai czímeket is viselt, azt szintén Goában tudtuk meg. Érdemes elmondani, hogy Szent Ferencz miképen jutott ezekhez a polgári és katonai kitüntetésekhez. 1683-ban egy erős mahratt csapat támadta meg Goa

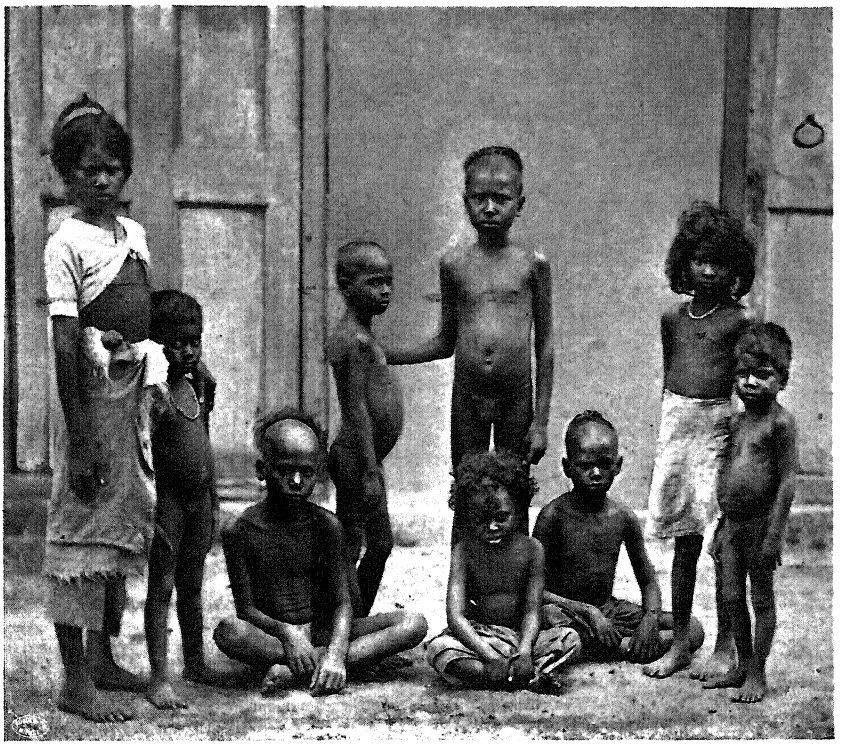

AZ ÚJ NEMZEDÉK.

városát és a város már majdnem megadta magát a túlerőnek. A mikor a veszély elérte a tetőfokot és a fanatikus mahrattok nagyon erősen döngették a keresztény város kapuit, a gyarmat azon időbeli kormányzója, Alvar gróf, elment Xaveri Szent Ferencz templomába, odalépett az oltár elé, letette az összes katonai díszét meg a rangját mutató jelvényeket a fegyvereivel együtt és felkérte Xavéri Szent Ferenczet, hogy legyen olyan szives és „vegye át tőle a kormányzói tisztséget meg hivatalt és óvja meg a várost a pogány ellenség elől“. A jószívű Szent Ferencz, ámbár nehány évtized óta pihent ott lent a templomban, a hűvös kriptában, meg-

hallgatta Alvar gróf kérését és — megvédelmezte Goa városát. Ugyanis míg a portugállus kormányzó a templomban Szent Ferenczhez folyamodott, időközben künn a falakon kívül megjelent Auranzgeb szultán az ő hatalmas seregével és szétverte a várost ostromló mahrattokat. Ezen idők óta Xavéri Szent Ferencz egykori apostol a „szent" czímen kívül „India alkirálya és portugállus altábornagy" czímet is viseli.

Érdekesek a főtemplomban felhalmozott gyűjtemények. Első sorban kiemelendők az eddigi kormányzóknak életnagyságú festményei, kezdve Vasco da Gamán és Almeidán; másodsorban pedig azon kínzó eszközöknek gyűjteménye, a melyeket az inquisitio idejében alkalmaztak a bennszülöttek erőszakos megtérítésére. Hogy milyen sokat ártottak ezek a kínzó instrumentumok annak idejében a keresztény vallás terjedésének, az meglátszik a mai Indián, a hol szép szóval, gyöngédséggel és meggyőzéssel sokkal több eredménynyel működnek a missionáriusok, mint annak idejében az inquisitio.*

Jóllehet a portugállus nemzet valamennyi gyarmaton hamar és könnyen egybeolvadt, azaz összekeverődött a bennszülöttekkel, de sehol sem tették ezt olyan általánosan, mint éppen Elő-Indiában. Goában még az eurázi is egészen portugállusnak érzi magát. Európaiasan öltözködik, európai életmódot folytat. Miután azonban maguk a „telivér" portugállusok is meglehetős indolentiával viseltetnek minden iránt, nem csoda, hogy a keverékek ezen tekintetben túltesznek az eredeti mintán. Lusták, hanyagok és indolensek minden iránt, a mi körülöttük történik. A háznak egyrésze bedől például; nem tesz semmit, átköltöznek a ház megmaradt részébe; vagy pedig: az udvart benövi a dudva meg a fű, a melyben akárhányszor kígyók és skorpiók tanyáznak. Azért nem vágják ki a füvet és nem irtják a dudvát. A kígyótól meg a skorpiótól pedig nem félnek; hiszen

* Mint történelmi kuriózum megemlítésre méltó az, hogy a mikor a portugállusok először jöttek India földjére — mint első európaiak — Goa környékén már keresztényeket találtak. A nehány ezer emberből álló szekta hívei, időszámításukat Krisztus után a második századig vezették vissza.

kövekkel kirakott járda vezet a kaputól a ház küszöbéig, tehát nem lehet baj. Azon kívül pedig czipő van a lábukon. Hát kell-e még több óvintézkedés kígyómarás meg skorpió-csípés ellen? A marmagoi vasút azonban, ez a nagyszabású modern vállalkozás, mégis a mellett szól, hogy: igenis törődnek a „gyarmat" jóvoltával és összeköttetésbe hozzák a fontosabb góczpontokkal. Ez igaz; de az is igaz, hogy a vasutat — bombayi angol vállalkozók építették, a kiknek óriási nehézségeket kellett leküzdeniök, a míg a portugállus gyarmat vezetői az ehhez való engedélyt — megadták.

*

Goa és Kalikut között, a mely két város között mintegy háromszázötven t. mértföld hosszú az út és a Punduának két napjába került, a part jóformán sehol sincs megszakítva. A Sayadhri hegység ezen a parti részen egészen a tengerpartig jön ki; az alakzata is változatosabb és mert az eddig bazált hegység Goán alul gneisz hegységgé alakul, a kép is más volt, a mit most nyújtott. Virulóbb a lombozat és hosszú mértföldeken végig a part egyetlen gyönyörű szőnyegként terült el előttünk. A karcsú sudarú és kis koronájú kókuszok typikus trópusi jelleget adnak a mindenképen érdekes képnek. A hajózás sokkal élénkebb volt, mint Bombay és Goa között. Jobbra tőlünk esett ugyanis az a nagy szigetcsoport, a Laccadiva archipelagus,* a mely számos apró és még apróbb szigeteivel átnyulik a délre alatta fekvő Malediva-csoportig, a melynek számos apró szigetei viszont csaknem egyenes vonalban folytatódnak le a Chagos (cságosz) archipelágusig. A nagy élénkség ezen a parti részleten onnan ered, hogy India nyugoti partja meg ezen sziget-csoportok között, de főképen a Maledivákkal igen élénk a helyi forgalom, a mennyiben helyi forgalom alatt a bennszülöttek nagy vitorlás bárkái

* Laccadivák hindu nyelven annyi mint: Laksa Dripa, azaz százezer sziget. Pedig dehogy százezer; összesen tíz nagy és mintegy hatvan-hetven apróbb szigetből áll a csoport. Nagyobbára alacsony korállzátonyok, a melyeknek még a gyűrűalakja is mutatja, hogy korállképződmények. (A korállzátonyokról később bőven lesz szó.)

meg az apróbb lélekvesztők ide-oda keresztezése értendő. A Maledivaszigetek körül a tenger rengeteg haldús, valamint a kauri kagylókat is óriási mértékben halászszák. Ezért kell a sok munkáskéz a Malediva-csoporton.

A milyen szigetdús az említett két csoport, olyan egyöntetű és egységes India partja. Csaknem megszakítás nélküli egyenes vonalban húzódik Goától Kalikutig; sehol egy öböl vagy kiszögellés. A part itt is zöld szőnyeghez hasonlít, a melynek színpompáját emeli a háttérben magasra nyuló Nilgherry gerincze. A hol ennek a hegynek egyik nyulványa — a Ghats Point (gétsz pojnt) — a tengerpartig húzódik, ott egy földnyelve benyulik a tengerbe és ennek a védelme alatt fekszik nyilt öbölben Kalikut. Az Oceán felől nézve az öböl körüli partnak nincs egyetlen kimagasló vagy másképen jellemzetes részlete, a mely némely parti vidéken óriási előnyére válik az öblöt kereső hajósoknak. Még a mi időnkben is, a mikor pontos és finomul részletezett térképek állanak a kapitányok rendelkezésére és már az öböl közelébe jutottak, még akkor is nehéz megtalálni az öböl bejáratát, annyira lapos a part és úgy el van borítva a buja növényzettel. Most képzeljük el Vasco da Gamának helyzetét, a ki négyszáz évvel ezelőtt Lisboâból kiindulva, csaknem egy esztendeig kóborolt az Atlanti- és Indiai-oceán viharos vizein, a mikor térképek, hajózóműszerek és iskolázott kalauzok segélye nélkül megkerülte a „Cabo Tormentosot“ (a Viharfokot Afrika csúcsán), végig haladt a Moçambiquei áram ellenkező áramlásain meg örvényein és csupán egy arab pilotnak bizonytalan, mesékkel teleszövött fantasztikus adataira támaszkodva vitorlázott át Kelet-Afrika partjairól Elő-Indiába, hogy megkeresse Kalikut bejáratát. És minő segélyeszközök, micsoda hajózó műszerekkel, milyen személyzettel! Az azon időbeli karavellák pedig olyan minőségűek voltak, hogy ma talán még dongát sem szállítanának ilyen törékeny járművön. Bizony, Vasco da Gama egyike volt a legnagyobb hősöknek!

*

Hogy Kalikut nagy város, jelentékeny kereskedelemmel és hogy száz- meg százezer négyzet kilométer területű kerületnek a fővárosa és hogy mintegy hetvenötezer lakosa van, az nem látszik meg sem a városon, sem az öblön, sem a környékén. Kivévén a kiszálló-hidat, azt a nagy és erős vasalkotmányt, a mely mélyen messze

„BETLEHEM" NŐI KÓRHÁZ KALIKUTBAN.

benyulik az öbölbe — mondhatni az Indiai-oceánba — meg a fák közül itt-ott kimagasló gyárkéményeket, semmi sem mutatja a nagyváros képét. A dús lombozatú fák meg a sürű növényzet tudniillik elborítanak és befednek mindent, a házakat, az utczákat meg a gyárakat. A tenger partján csupán nehány hivatalos épület áll, s a kikötő forgalmából élő emberek házai; a város többi része messze benyulik a szárazföld felé. Az utczák szélesek, tiszták; a házak

tetszetős külsejűek, meredek magas fedéllel, mintha rendkívül bő esőzés ellen lennének építve. Minden ház, villa vagy hivatalos épület parktól van körülvéve, a mely olyan sűrű, hogy az épületből csaknem semmi sem látszik. Még az indóház is, a honnan a Madras felé vezető vasút indul, pompás park közepén áll.

Kalikut bennszülött lakossága két egymástól nagyon eltérő népfajra oszlik, a melyek úgy ethnographikus, mint vallási szempontból egymástól nagyon távol állanak. Az egyik rész malabárokból áll, a mely néptörzs a dravidák nagy néptömegéhez tartozik és a kikhez különben egész Dél-India — és a szomszédos Ceylon szigetének — a lakossága is tartozik.*

A lakosság másik része mopiláhkból áll, a kik az egykor itt letelepedett araboknak az ivadékai. A malabárok természetesen mind brahmanok (egy-kétezer keresztény kivételével), a mopiláhk pedig kivétel nélkül mohammedánusok. A mennyire a két faj megegyezik abban, hogy fanatikusan ragaszkodik az ősök vallásához, a mely fanatizmusból kifolyólag a két vallás hívei akárhányszor véres kimenetelű csatákat rögtönöznek egymás ellen, annyira eltérők külsejükben és faji tulajdonságukban. A mopiláhk ugyanis köpczös, zömöktermetű emberek; az arczuk világos-barna, öltözetük hosszú fehér burnus és tekervényes turbán. A hajuk és szakáluk hosszú, koromfekete; csaknem kékesen fénylő. A malabárok pedig — kevés kivétellel — olyanok, mint a hinduk nagyrésze: gyengék, véznák, a ruházatuk szegényes és piszkos. Hajuk, szakáluk nincs; azaz hogy van, csakhogy leberetválják és csak a tarkón hagynak meg egy kontyba kötött tincset. A malabárok vagy hajadonfővel járnak, vagy pedig ha már tesznek kalapot a fejükre, hát akkor nagyon exotikus formájút használnak. Tudniillik pálmalevelekből hengeralakú magas kalapot formálnak, a melynek a teteje napernyőként borítja be az egész alakot. A mopilah és malabár asszonyok között is nagy a különbség. A mopiláh nők bár mohammedánus vallásúak, nem fátyolozzák el az arczukat, hanem szükség esetében a man-

* A dravidák érdekes népfajáról bővebben lesz szó, a mikor Ceylon szigetének lakosaival fogunk megismerkedni.

tillaszerű lenge kendővel fedik el az arczukat. Ez a „szükség esete“ akkor áll be, ha a mopilah nő más vallású bennszülöttel, vagy európaival, vagy bármilyen más „tisztátalan“ lénynyel találkozik és a találkozás ki nem kerülhető. A malabár nők hasonlíthatlanul szebbek mint a mopilah asszonyok, sőt annyira szépek, hogy csaknem érthetetlen, miképen lehet a férfiivadékuk olyan kellemetlen külsejű, a minők a malabár férfiak. Úgy látszik azonban, hogy a szemérmetességet eltanulták a mopilah asszonyoktól. Tudniillik, ha malabár nők idegen férfiakkal találkoznak, hát ők is láthatatlanná teszik magukat, a mennyiben egyszerűen — hátat fordítanak az idegennek.

A két népfaj jellem- és vallásbeli különbözőségéből kifolyólag sok fejtörést okoz közös urának, az angoloknak, a kik — mint már többször láttuk — a bennszülött alattvalók vallási meggyőződésével szemben, bámulatra méltó tapintatot és elnézést tanusítanak. A mopiláhk ugyanis fanatikus mohammedánusok; talán az iszlamhoz tartozó valamennyi népfaj között a legfanatikusabbak és legintoleránsabbak. Többször megtörtént már, hogy minden előzetes ok nélkül megtámadták a brahmánokat — a malabárokat — és őrjöngő dühösséggel gyilkolták le ezeket. Ha a harcz esélyei megkivánták, ugyanilyen őrjöngéssel áldozták fel önmagukat. A háborúskodás a két faj — helyesebben: a két vallás hívei — között ma is napirenden van. A mopiláhk az aggressusabbak. A támadást rendesen avval kezdik, hogy megszentségtelenítenek valamely hindu pagodát, hogy ezáltal a legmagasabb fokban felingereljék a máskülönben nyugodt temperamentumú hindukat, a kikre nézve viszont ez a lehető legnagyobb sértés és meggyalázás. A pagodák ugyanis a hinduk — Achilles-sarkai. Ha aztán az Eris almája eldobatott, azaz ha a mopiláhk tényleg megfertőzték a hindu templomot, például azáltal, hogy annak az udvarán lévő rituális fürdőbe valami dögöt dobnak, vagy megszentségtelenítik magát a templomot valamilyen brutális módon, akkor a két fanatizált ellenséges tömeg egymásnak rohan, és százával, sőt ezrével gyilkolják egymást. A mopiláhknak egy ilyen támadása alkalmával történt — 1884-ben — hogy az angol katonaság elől visszavonuló mopiláhk egy pagodába menekültek, a honnan semmi

A DZSINGELEK KÖZT.

tanyázó tigris karmai elől. Dél-Indiában ismernek egyes tigriseket, a melyekről egész pozitive állítják az emberek, hogy már 120—150 embert pusztítottak el. Jóllehet a legmesszebbmenő intézkedéseket követik el, hogy lépre kerítsék a gyilkos bestiát és jóllehet nehány száz emberből álló vadászcsapat kerekedik fel az illető tigris elfogására vagy lepuskázására, a dsungelekben bujkáló tigris mindig kikerüli a hálókat meg a többi csapdákat. Az ilyen emberevőnek a vadászata — szakemberek állítása szerint — annyival veszedelmesebb a közönséges tigris vadászatánál, mint a mennyivel könnyebb „lelőni egy tehenet az udvaron, vagy vadbikával küzdeni künn a szabadban".

A másik sajátossága Kalikutnak, hogy minden parasztnak a háza egyszersmind malom is, még pedig száraz-malom. Kalikut kivitelében ugyanis a kókuszolaj kivitele játsza a főszerepet.* Kalikut és egész környéke jóformán egyetlen kókusz-erdő. A malom berendezése a lehető legegyszerűbb száraz-malom. A préselő helység pálmalevelekkel fedett nyitott szérűből áll, a hajtóerő pedig egy vagy két apró sovány ökör, a melyek körbe forogva hajtják a köveket, a melyek között kisajtolják a kókusznak előbb szétvagdalt és aztán a napon megszárított fehér belét.

Nem érdektelenek azok a nagy vízmedenczék sem, a melyek — úgy mint Indiának legtöbb városában — itt is minduntalan feltűnnek a legsűrűbben lakott városrészekben is. A nagy medenczében, akárhányszor csak piszkos vizű tóban, a nap minden szakában fürdenek az emberek; a férfiak az egyik részben, a nők és gyermekek csak valamivel odébb, minden választék nélkül. Hogy a fürdés nem tisztasági vagy hűsítő czélból történik, hanem rituális jellegű, azt az eddig elmondottak után felesleges megemlíteni.** De ugyanakkor fürdenek a — tehenek meg a bivalyok, és ugyan-

* Terem azért itt kávé, bors, gyömbér és kardamum is annyi, hogy száz meg száz hajót terhelnek meg velök évenként, de a kókusz a fő.

** Láttuk már Bombayben, hogy mi czélból történik. (A hinduk rituális fürdőzéséről meg mosakodásáról bőven lesz szó, ha a hinduk szent folyóján, a Gangesen leszünk).

abban a medenczében mossák a fehérneműt is. Azt a fehérneműt, a melyet a kikötőben tartózkodó utasok adnak ki mosásba és ugyanannak a tónak a vizéből merítik az emberek az — ivóvizet is. Hogy milyenek lehetnek a város egészségügyi viszonyai, az ezek után könnyen elképzelhető.

Az az egy nap, melyet a Pundua Kalikutban töltött, az unalomnak megtestesülése volt. Nekünk, átutazóknak legalább az a vigasztaló reményünk maradt, hogy ma este már szabadulunk innen. De milyen lehet az élete azoknak a fehéreknek — katonáknak, kereskedőknek, hivatalnokoknak és missionáriusoknak —, a kik, ha nem is az egész életre, de legalább néhány évre vannak ide lekötve. A forróság és nedvesség rettenetes; hat hónapon át, a délnyugoti monszun alatt, az emberek bőre egyetlen perczre sem száraz, hanem folyton izzadságtól borított. Lakásukat feleszi a penész; minden, a mi bőr, ujjnyi vastag penészlepellel van borítva; a mi pedig fém, azt megeszi a rozsda ez alatt a hat hónap alatt. Az ételek olyan gyorsan romlanak, hogy a mit a tiffinnél meg nem ettek délben, az estére már megromlott. A bőrük tele van a szúrós, roppantul viszkető „preakling heat"-tel, a hőség-küteggel, este pedig agyonkinozza őket a mosquitó. Mindjárt naplemente után tömegével lepik el az utczákat, az udvarokat a különböző fajtájú denevérek, a melyekből egy-két tuczat akárhányszor a lakószobákba repül be. Ezrével és ezrével röpködnek hangos szárnysuhogtatással ezek a fekete alakok, a melyek a nappalt sötét rejtekeikben, zugokban vagy pinczékben aludták át. Néhány fajtája a denevéreknek a nappalt a faágakba kapaszkodva aluszsza át; bizonyos fajtájú fát úgy ellepnek, hogy azokon tenyérnyi hely nem marad üresen. Képzelhető, hogy a mikor a forró nap elteltével a valamivel enyhébb esthomálylyal együtt megjelennek ezeknek a fekete lényeknek ezrekre menő tömegei, minő kellemes lehet a tartózkodás a verandán vagy az udvaron.

A kikötő-viszonyok pedig olyanok, hogy az évnek négy-öt hónapján keresztül, a mikor ugyanis a délnyugoti monszun idejében az öbölben irtózatos nagy a hullámzás, a hajók közlekedése jóformán teljesen szünetel. Az egészségügyi viszonyok pedig mindezeknél

még nyomorultabbak. A bombayi pestist itt is nagyon jól ismerik, a cholera pedig csaknem sohasem szünetel. A hatvanöt-hetvenezer lakosú városban az évnek több szakában járványként dühöng a

GYÜMÖLCSCSEL MEGRAKOTT KÓKUSZPÁLMA.

cholera; a dysenteria és a malária pedig, a melyekben évenként „csak“ nehány száz ember pusztul el, azok nem is jönnek tekintetbe.

Cochinnal (kocsin), a Pundua legközelebbi kitűzött állomásával, nem volt szerencsénk. Ámbár Bombay után Cochin kikötője a legbiztosabb az egész nyugoti parton, még sem mehettünk be. A monszun ugyanis olyan óriási hullámzást idézett elő az egész part hosszában, de főképen Cochin közelében, hogy egyszerűen lehetetlen volt a közelébe jutni. A Punduának valószínűleg nem is volt fontos elintézni valója a kikötőben, mert a parancsnoka a legcsekélyebb tétovázás nélkül egyszerűen törülte a programmjából. Nekünk sem okozott

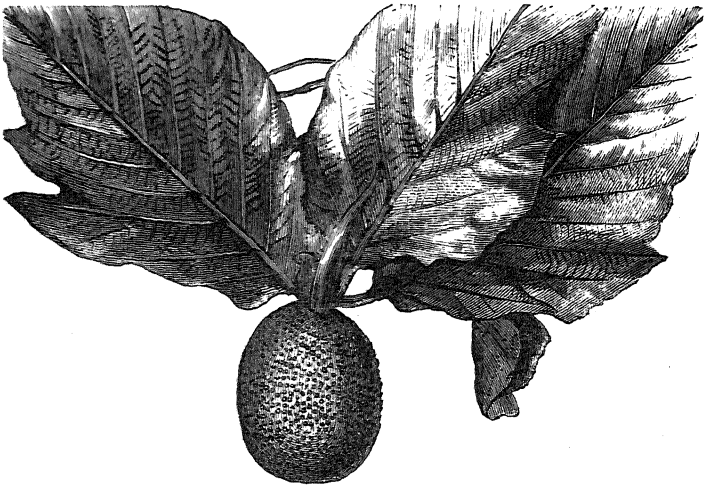

A KENYÉRFA GYÜMÖLCSE.

valami nagy bánatot „Cochin elesése". Mielőtt ugyanis valamely kikötőbe érkeztünk, mindenkor jó előre tájékozódva voltunk a felől, hogy mi az illető város érdekessége, vagy mi benne a megnézni való. Ezúttal nem volt mit sajnálnunk: Cochin sem történeti, sem ethnographiai szempontból nem nyujthatott volna újat vagy érdekeset. Egyszerű kikötő város, a milyen India két partján nehány tuczat van, és éppen úgy, mint azok, kiviteli helye a belföldi termékeknek: kókuszdiónak, kókuszolajnak, koprának, borsnak, gyömbérnek, jutának stb.

Egyetlen híressége azonban mégis van: Cochinban él aránylag a legtöbb keresztény hindu és itt élnek legszámosabban a zsidók, a kik különben egész Elő-Indiában együttesen is nagyon kevesen vannak.

A nem épen elsőrendü Pundua útja Elő-India déli csúcsának, a Cap Comorinnak megkerülésével nehéz, kellemetlen és időnként veszedelmes jellegű volt. A dél-nyugoti monszunt annál erősebbnek találtuk, minél mélyebben haladtunk délre. A Cap Comorin megkerülése után irányt változtattunk. Előbb, míg India nyugoti partjain jöttünk lefelé, folyton dél-kelet irányban jártunk, a Cap Comorin megkerülése idejében pedig keletre fordultunk és ezután hirtelen észak-keleti irányba fektették a Punduát. Ezzel az irányváltozással a helyzet rögtön és tetemesen javult; a part védelme alá jutottunk és a hajó előbbi rettenetes himbálózása tűrhetővé vált. A Manari-öbölben — Ceylon szigete és India délkeleti csúcsa közötti széles területen — nyugalmasabb volt az Oceán. A midőn azonban az öbölből a Palk-szoroson keresztül kiértünk és belejutottunk a Bengáliai-öbölbe, a régi táncz előlről kezdődött. A Pundua éppen olyan kellemetlen tartózkodó helynek bizonyult a keleti Koromandel-partokon, mint a minő volt odaát nyugoton, a Malabar-parton.

Tíz nap telt el azóta, hogy Kalikutot elhagytuk, a mely időből összesen három napot töltöttünk lehorgonyozva; tudniillik egy-egy napot Aleppiben, Tutikorinban és Negapatamban. Egyelőre Pondichéry volt a vágyaink netovábbja, a mi bizonysága lehet annak, hogy milyen nagy az embernek az alkalmazkodó képessége.

NEGYEDIK FEJEZET.

PONDICHÉRYTŐL MADRASIG.

Még mielőtt beérkeztünk a kikötőbe, megismerkedtünk Pondichérynek egyik különlegességével, a „mazula"-bárkákkal, a Koromandel partoknak egészen sajátos apró vizijárművével. A mazula alakja és összeállítása arra van berendezve, hogy nagy ellentállást fejtsen ki a parti hullámzással szemben, a mely szintén óriási. A mangofából épített mazulák (bárkák) laposfenekűek, a bordájuk magas, a pántjaik pedig vagy bőrrel vagy a kókuszdió szőréből készült kötéllel, az úgynevezett kvirrel vannak összekötve; ugyanilyen anyaggal tömik ki a bordák közötti hézagokat is. Az egész bárkán nincs egyetlen szeg, egyetlen darabka fém; csupa ruganyos anyagból áll az egész jármű. A másik csónakjuk a katamarán; ez egyszerű tutajszerű alkotmány, a mennyiben nehány fatörzset erős kókuszkötelekkel kötöznek egymáshoz. A hogyan ennek a kezdetleges vizijárműnek az emberei, két-három tamul, a magas hullámtörésen dolgozik, az valósággal bravuros czirkuszmutatvány. Hogy a csónaknak ilyen erős alkotásúnak kell lenni, az azért szükséges, mert Pondichéryben — és az egész Koromandel parton — időnként, főképen az észak-keleti monszun idejében óriási nagy a hullámzás és ugyancsak keményen megalkotott csónak legyen az, a mely ezzel a hullámzással meg tud birkózni. A kókuszkötélnek az az előnye, hogy nagyon ruganyos, szívós és erős, a mely körülménynél fogva a csónak partraverődéskor nem megy széjjel alkatrészeibe, mint a többi csónak. A mazulában aránytalanul sok az evezős; a miénkben is, a melyben a Punduáról partra szállottunk, tizen eveztek. Csónakszolgálatra valószínűleg csak a legizmosabb tamulok vállalkoznak; a mi evezőseink legalább — csaknem egé-

szen meztelen, vállas és merészképű férfiak — lényegesen és előnyösen eltértek az eddig látott gyenge testalkatú malabároktól. A hullámokkal való küzdelmükben olyan éktelen lármát csaptak, mintha isten tudja micsoda merész partitámadást inscenáltak volna. A lármára azonban, a mi tulajdonképen éneklés, szükségük van, mert ezzel tartják be az evezéshez szükséges ütemet.

Pondichérynek ugyanis teljesen nyílt öble van és miután az öböl nyílása olyan irányban fekszik, hogy az Oceán hullámai egyenesen behatolhatnak, ennélfogva az öböl partján még szélcsendes

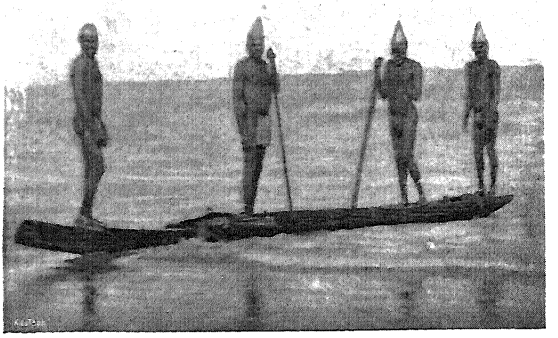

PONDICHÉRYI KATAMADÁN.

időben is igen nagy a hullámtörés; néha valósággal életveszélyes. A kikötőben semmiféle hajónak nem szabad a saját csónakját használni a parttal való közlekedésben (a mint Pondichéryben értesültünk, ugyanez a szabály áll fenn Tutikorinban és Madrasban is). A hajók csak a bennszülöttek mazuláját vagy a katamaránt használhatják. A szokásos keskeny csónakok ugyanis a legnagyobb mértékben ki vannak téve a felfordulás veszélyének, a mi nem csak avval a hátránynyal jár, hogy az embernek vizes lesz a ruhája, hanem tekintettel az öbölben tanyázó czápák és mérges vizikígyók nagy számára, másnemű kellemetlenségek is érhetik az embert.

A mint partra szálltunk, azonnal egy másik sajátságos járművel ismerkedtünk meg, a mely szintén egyik speczialitása Pondi-

chérynek. Ez a jármű a push-push; széles vászonernyővel fedett apró kis kocsi négy kerékkel. A kocsit nem húzzák, hanem tolják a hindu kulik. A kocsit toló kulik abszolute nem törődnek avval, hogy a kocsiba szálló „passager" hová akar menni; nekik ehhez semmi közük. Ők megvárják a jelt az indulásra és avval már tolják is a kocsit. Hogy a push-push hová menjen, az a kocsiban

RÉSZLET PONDICHÉRY KIKÖTŐJÉBŐL.

ülő dolga; ő adja meg az irányt. Az utas ugyanis a kezébe veszi a kormányzókészüléket, a mely az első két kereket irányítja és úgy, mint ma a choffeur az automobil kormányzóját, úgy irányítja a push-push útját. A kormányzókeréknek a legcsekélyebb helytelen irányítása másfelé tereli a kocsit, mint a hová a bennülő tervezte és a helyett, hogy jobbra vagy balra fordulna, úgy nekimegy a járdának vagy a tamarinda sudarának, mint akár az embereknek, sőt az ároknak is. Hogy ennek folytán a pondichéryi bennszülöttek

ész nélkül térnek ki az útból, ha idegen arczú „passageret“ látnak a push-pushban, az természetes.

Különben pedig a „lovatlan“ kocsi teljesen kielégíti a közlekedési igényeket, mert Pondichéry területe aránylag kicsiny és ennélfogva a nagyon költséges lótartás vagy kocsibérlet nélkülözhető. A mi meglepi az idegent Pondichéryben, az a feltűnő tisztaság. A hosszú pierről, a kiszálló vashídról, az út impozáns szép térségre vezet, a III. Napoleon-térre, a melynek közepét művészies kivitelű márvány-szökőkút és Dupleix tábornok szobra diszítenek.

A franczióknak elő-indiai történetében két ember játszott nagyfontosságú szerepet: Dupleix és Lally tábornokok. A franczik ugyanis a XVIII. század közepén igen fontos szerepet játszottak Elő-Indiában; oly annyira, hogy Elő-Indiában talán a franczik lennének ma az urak és nem az angolok, ha az anyaországban lezajló világfelforgató események, az Indiában megindított nagyszabású működést nem gátolták volna meg. Abban a nagy vetélykedésben, a mely Elő-India birtoklása végett Anglia és Franczia ország között folyt, hosszú időkig a franczik voltak a győztesek, a mi kizárólag Dupleixnek volt köszönhető, a ki nyomról-nyomra szorította ki az angolokat előbbi hódításaikból. A mikor aztán számos győzelem után Dupleix egyetlen csatát vesztett az angolok ellen Trichinopolisnál és pénzt meg hadsereget kért az anyaországtól, az anyaország azzal felelt, hogy rögtön hazahivatta és elküldte helyébe gróf Lally Tollendal tábornokot, a kiről azt tételezték fel, hogy meghódítja Indiát és megveri az angolokat hadsereg és pénz nélkül. Az új hadvezér tehát nem hozott sem hadsereget, sem pénzt Pondichérybe, hanem egy szépen hangzó jelmondatot: „Ki az angolokkal Hindostanból!“ A működése azonban rettenetes volt; ezrével fogatta be például a hindukat, hogy pótolja velök a kipusztult állatokat, lovakat és ökröket, a melyekkel előbb az ágyúkat és a társzekereket vontatták. Minden pagodát, a melyben arany és ezüst istenek voltak, egyszerűen leromboltatott és kirabolt, hogy pénzt csináltasson az istenekből; az ellentálló papokat az ágyú torka elé köttette és úgy tépette őket

széjjel. Az eredmény az lett, hogy a bennszülöttek, a kik eddig a két rossz közül a franczziákat választották és hozzájok szítottak, most átpártoltak az angolokhoz; az angolok pedig ilyképen megerősödvén, végleg legyűrték a franczziákat. Lally Tollendal tiz hónapon át páratlan hősiességgel védelmezte Pondichéryt az angolok

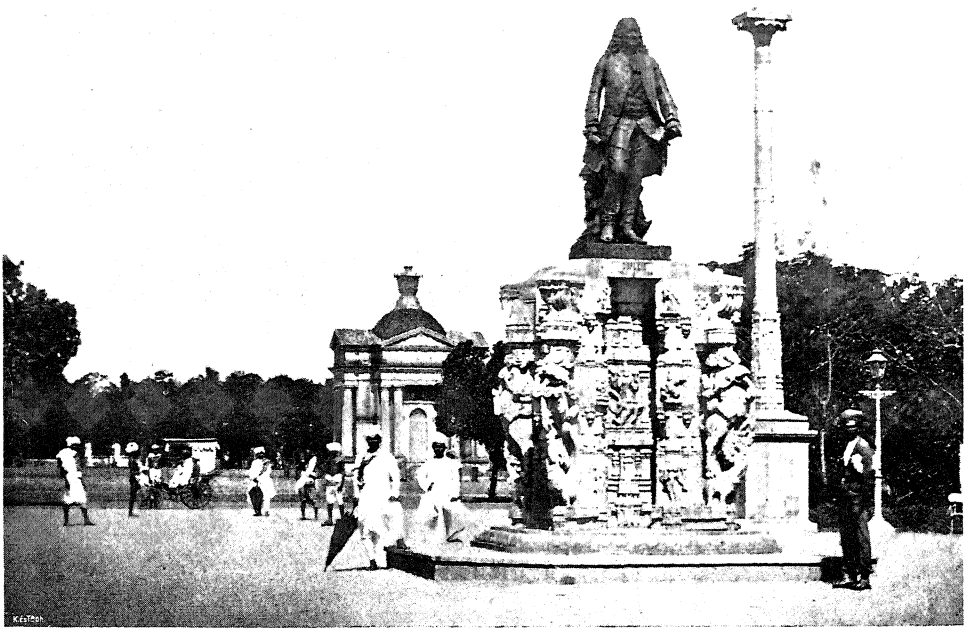

DUPLEIX SZOBRA PONDICHÉRYBEN.

ellen, de a rettenetes betegségek által megtizedelt és teljesen kiéhezett csapataival nem tarthatta magát tovább és megadta magát. A franczia tábornokot Angliába szállították, a hol kérésére szabadon bocsátották, hogy otthon, Franczia országban, védelmezhesse magát az ellene emelt vádak ellen. Hazatérve Franczia országba, tényleg haditörvényszék elé állították, a hol kérdőre vonták Pondichéry feladása miatt. Lally látván a hangulatról, hogy a törvényszék minden körülmények között elítéli, egy ellenőrizetlen pillanatban egy czirkalmat rántott elő a zsebéből és ott helyt, a

törvényszék színe előtt szíven szúrta magát. De nem halt meg azonnal, még élt nehány órát. A haditörvényszék hirtelen kimondotta a halálos ítéletet az amúgy is feltétlenül halálosan megsérült tábornok felett. És nehogy a halálra ítélt meghaljon a szívén szúrt seb következtében, tehát még félig-meddig tisztességes ember módjára, a halálos ítéletet azonnal végre is hajtották rajta. Nem engedtek el neki semmit azokból a „szertartásokból", a melyek a halálra ítéltnek „dukálnak". Épp úgy megkötözték és éppen úgy kordéra ültették, mint a hogyan a többi lefejezésre ítélteket szokták, éppen úgy lefokozták és kidobták a hadsereg kötelékéből a „közönséges polgárok" közé, mint az altiszteket szokták és már éppen az utolsó görcsökben vonaglott, a mikor a fejét a bárd alá tették.

*

A III. Napoleon-térre vezető út két oldalán nehány ősrégi hindu oszlop áll, a melyeken az idők vasfogán kívül meglátszik az is, hogy Pondichéry felett az angolok és francziák nem babbal veszekedtek, hanem ágyúgolyókkal. A nagy térség köröskörül gyönyörű lombos fákkal van beültetve, a melyek helyenként egészen elfödik az épületeket. A Napoleon-tér persze a lelke Pondichérynek; itt áll a főtemplom, a városház, kormányzói palota, valamint az összes előkelőségek palotái.

Az európai városrész szép tulajdonságai átragadtak a bennszülöttek közvetlen szomszédságában fekvő Native Town-ra (Nétiv Taun) is, a mely előnyösen tér el az indiai városok szokott „native" vagy „Black town"-jaitól. A pondichéryi bennszülött városban alig lehet felismerni a bennszülöttek szokásos negyedét. Tudniillik nem csak az utczák szép tiszták és rendezettek, hanem a házak is igen jó karban vannak tartva. A házak előtt apró kertek és ízléses diszítések. A nép nem tolong, nem is piszkos és kiéhezett, hanem átlag jól és tisztán öltözött. A pondichéryi bennszülöttek tudniillik már nem hinduk, hanem tamulok, a kik — mint említettük — a

dravidák törzséhez tartoznak, a mely törzs egész Dél-Indiában és Ceylon szigetén az egész lakosság nagyobb részét teszi ki.

*

Nem hiába, hogy Pondichéry franczia gyarmat és hogy a Koromandel parton „le petit Paris"-nak nevezik, de meg is látszik

HINDU LAKOS PONDICHÉRYBEN.

rajta. Az egész franczia gyarmat, a melyet a francziák kissé gascognei túlzással „l'Inde francaise"-nek neveznek, apróbb „enclavek"-ből (országrész) áll, a melyek némelyike több száz mértföldnyi távolságra fekszik egymástól. Összesen nyolczvan négyzetkilométer a terjedelmük és a lakosságuk mintegy háromszázezer emberből áll. Az, hogy „petit Paris", annak ugyan nyoma sincs, de annyi meglátszik rajta, hogy franczia. Egészen más társadalmi formákat,

más szokásokat és berendezéseket találunk itt, mint a minőket eddig láttunk India angol területein, a hol az angolok talán még

PONDICHÉRYBELI TAMUL LEÁNY.

angolabbak, mint odahaza. Jóllehet maga az életmód ugyanaz, a milyen India angol területein — mert a sajátos helyi és klimatikus viszonyokból kifolyólag más nem is lehetne — azért még ebbe a szigorúan előírt életmódba is tudnak a francziák változatosságot beönteni. A pondichéryiek sem hagyják el nappal a lakásukat, hacsak kényszerítő üzleti okoknál fogva nem; „hivatalos“ okokból

bizonyára nem teszik. Délelőtt tíztől délután négyig európai alig látható az utczán. Az idegenek, a kik ezekben az órákban az utczákon ődöngenek, nagy parafasisakkal, nagy fehér ernyővel, mint például mi is nehányan a Punduáról, azok teljesen kihalt városban találják magukat. A séta tényleg nem volt kellemes ezekben a rettenetes forró órákban. Levett sisakkal czammogtunk a kihalt város unalmas utczáinak terebélyes tamarindái alatt és folyton törülgettük az izzadtságot, a mely olyan bőségesen folyt, hogy

PONDICHÉRY. UTCZA A „NATIVE-TOWN"-BAN.

egészen átizzasztotta a rajtunk levő kevés ruházatot. Az utczákon csak naplementével kezdődik az élet és főképen a tengerpartra szorítkozik, a hol naplementével kellemes, hűs szél leng az Oceán felől. Még elevenebbnek találtuk az esti életet a világítótorony közelében lévő térségen, a melynek a furcsa neve már inkább emlékeztet a „petit Paris"-ra. Ezt a teret úgy hívják „la pointe

des-blageurs". A furcsa név onnan ered, hogy ezen a térségen van az esti tőzsde, a hol a pondichéryi kereskedők szoktak találkozni és üzleti ügyeiket elvégezni. Hogy a térség elnevezése nem egészen indokolatlan, azt abból lehet gyanítani, hogy Dél-Indiában egy szálló ige van közhasználatban, a mely magyarul úgy hang-

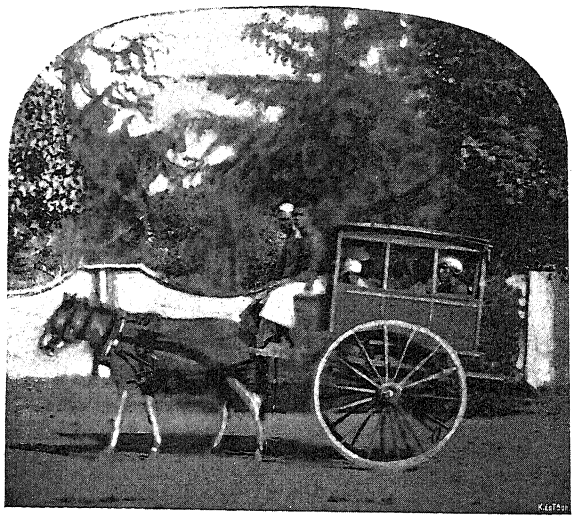

PONDICHÉRYI MAGÁNFOGAT.

zik: „Pondichérybe utazott". Ezt azokra mondják, a kik egy vagy más okból hirtelen elhagyják a tartózkodási helyüket és tényleg Pondichérybe utaznak, körülbelül olyan okoknál fogva, a melyekből minálunk az emberek — Amerikába szoktak utazni. Pondichéry ugyanis mint „enclave", exterritoriális viszonyban áll Elő-India többi részeivel és azok, a kik egy vagy más okból, angol területről a franczia Pondichéry területére menekülnek, azok védve vannak. Pondichéry nem adja ki őket.

ÖTÖDIK FEJEZET.

MADRAS.

A milyen pazarul bánt el a természet sok tekintetben Elő-Indiával, olyan mostohán bánt el egy s más dologban Madrassal. A déli csúcstól, Cap Comorintól kezdve, fel Kalkuttáig, a part csak nagyon kevéssé szakadozott. Sehol öböl vagy bemélyedés, sehol egy darabka földnyelv vagy sziget, a mi szükséges ahhoz, hogy csak félig-meddig védett öble legyen a rengeteg hosszú partnak. Az egyenes vonalban futó partnak az az óriási hátránya, hogy a szárazföldjén a Bengáliai-öbölnek viharoktól gyakran feldúlt hullámai óriási erővel verődnek a parthoz és olyan kolosszális hullámzajlást hoznak rajta létre, a minő csak kevés helyen van a lakott földrészeken. Hogy az ebből származó rendkívül nehéz hajózási viszonyok között miképen tudott Madras olyan fontos kereskedelmi és politikai (meg stratègiai) góczponttá fejlődni, az valóban csodálatos. Alighanem a temérdek csatorna, az ország belseje felé vezető kitűnő országutak és környékének nagy gazdagsága terményekben praedestinálta arra, hogy központja legyen a rengeteg kiterjedésű Koromandel-partnak. Miután Madras azon kevés partvárosoknak egyike Indiában, a mely nem valamely nagyobb folyó torkolatában fekszik — a melynek a két partja természetes védelmet nyújt a romboló hullámok ellen — sohasem lehet igazi kikötő, hanem minden mesterséges védőgátak ellenére is csak nyilt öböl marad. Még néhány évtizeddel ezelőtt is ugyanazok a viszonyok állottak fenn a kikötőben, mint akár kétszáz évvel ezelőtt. A parttal való közlekedés tudniillik csak a már ismert mazula csónakok útján volt lehetséges vagy pedig a katamaránokon; az egyedüli járműveken, a melyek nem mennek izzé-porrá a kolosszális hullámverésben. Ma azonban már lényeges a javulás. A partról kiindulólag két hatalmas és hosszú gátat

építettek ki messze a tengerbe, annak olyan pontjára, a hol már nagyon mély a fenék, tehát hullámtörés sincs. Az alapköveket, illetőleg a hatalmas nagyságú betontömböket 1875-ben a jelenlegi angol király, akkor walesi herczeg jelenlétében rakták le a tengerbe. Alig hogy befejezték az óriási nehézségekkel járó munkálatokat, a melyek hat millió rúpiánál többe kerültek, jött egy hatalmas cyklon és fél mértföldnél hosszabb darabot tépett ki a gátakból. 1884-ben hozzáfogtak, hogy újból megépítsék az egészet; most még hosszabb gátakat építettek, azaz messzebb ki a tengerbe rakták le a végét és a betonból rakott gátaknak olyan alakot adtak, hogy azok négyszögű nagy medenczét zártak magukba. Mikor a gátakkal elkészültek, megépítették a piert is, a háromszázötvennégyszáz méter hosszú hidat. A merőben vasból épült híd a medencze közepén húzódik végig. T alakú vége éppen szemben áll avval a keskeny bejáratú kapuval, a melyet a két védőgát között hagytak. Ez a kapu elég széles arra, hogy a legnagyobb hajó is könnyen haladjon rajta keresztül, de az oceán hullámai még most is elég kényelmesen hatolhatnak be rajta.

A mikor mi Madrasban tartózkodtunk, még javában folyt a munka a gátak helyrehozatalában, a mely munkálatokat évenként egyszer-kétszer meglehetősen megtép valamelyik cyklon. Az év utolsó hónapjaiban minden hajó, a mely Madras kikötőjében horgonyoz, állandóan csendes gőz alatt fekszik, hogy a meteorologiai intézetből esetleg megadott „viharjelre“ azonnal felszedhesse horgonyait és kifuthasson a sík tengerre. Gondolható, hogy ilyen auspiciumok között, a midőn egyrészt a városba való beevezés akárhányszor életveszélyes vállalkozás, a városban való tartózkodás alatt pedig folyton fennáll az az aggodalom, hogy az öbölben horgonyzó hajónknak ki kell mennie és minket itt hagy, madrasi tartózkodásunkhoz nem fűztünk túlzott reményeket.*

* Ha történtek is azon idő óta nagyszabású változások Madras városának kereskedelmi vagy társadalmi viszonyaiban, annyi tény, hogy a kikötőnek ezen sajnálatos viszonyai ma is fennállanak. Az emberek alkotásain és berendezésein lehet változtatni, de az oceánt békókba kötni mégsem tudják.

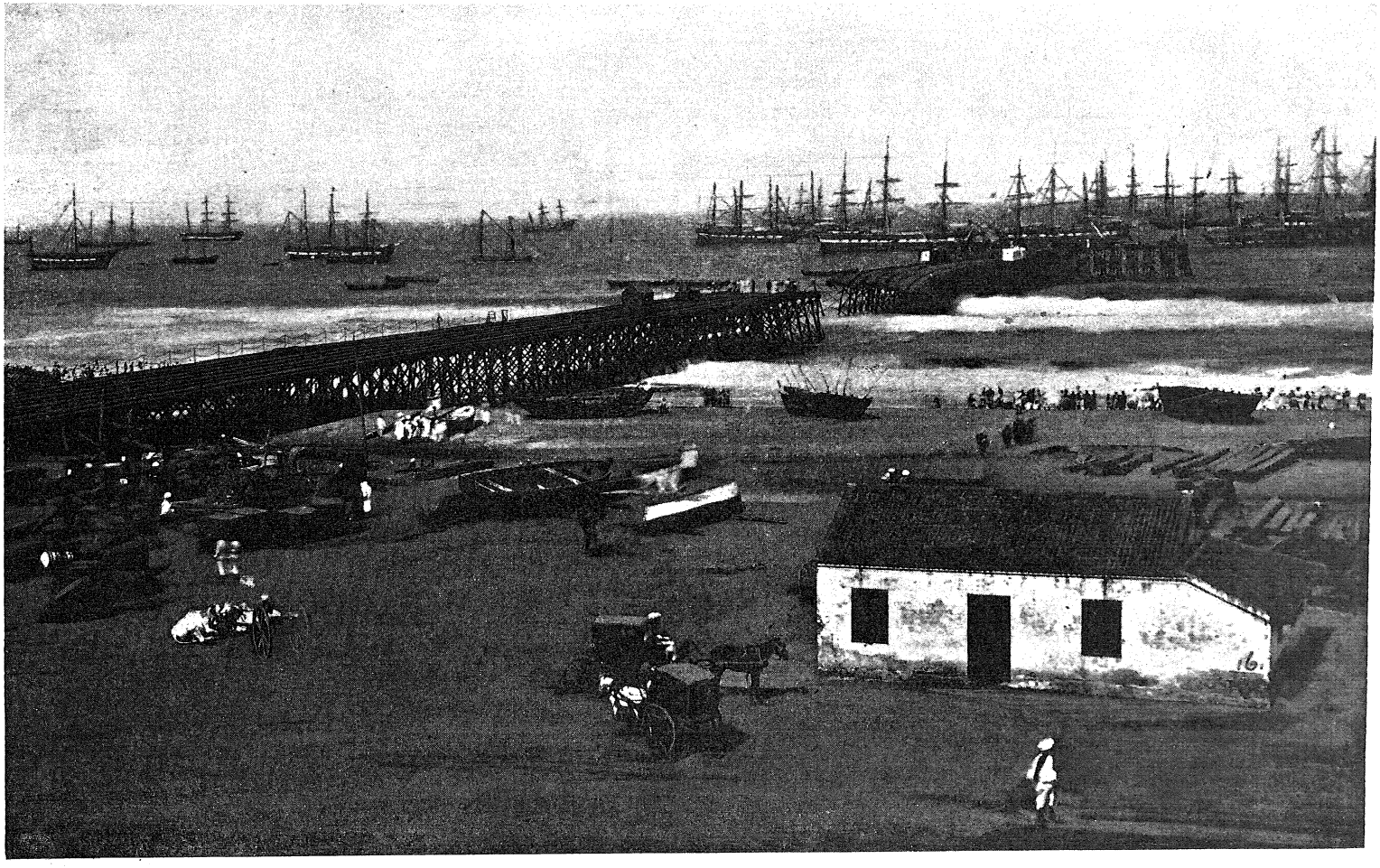

A VASHÍD MADRAS ÖBLÉBEN.

Pondichérytől Madrasig az út nem egészen száz t. mértföld, tehát csupán néhány órai „átrándulás“. Az egyenes vonalban futó part a legcsekélyebb változatosságot sem mutatta. Egyike volt a legunalmasabb utaknak, a melyeket eddig a partok közelében és azoknak láttávolában tettünk. Jóformán már Madras határa alá értünk, anélkül, hogy észrevettük volna. A város ugyanis annyira lapályos helyen fekszik, hogy csak figyelmeztetésre veszi észre az ember, hogy a tengerparton most már nemcsak fák állanak, hanem házak is. Madras jelentőségre nézve a harmadik nagy városa Indiának (a másik kettő Bombay és Kalkutta). Mintegy négyszázötvenezer lakosa között négyezer európai él és tizenkétezer euráziai. A városnak óriási a terjedelme; mintegy tizenkét-tizennégy kilométer hosszúságban húzódik végig a tenger partján és több, mint nyolcz kilométerre terjed befelé. Magától értetődik, hogy ebbe a nagy terjedelembe bele értetődnek a madrasi európaiak villanegyedei is, a melyeket úgy a várostól, mint egymástól is, széles kiterjedésű parkok választanak el. Az „üzletnegyed“ közvetlenül a tenger partján fekszik; e mögött terül el a Blacktown, a bennszülöttek városa. Ezektől délre esik a St. George (zsordzs) erőd a körülötte elterjedő gyönyörű Esplanade-dal, a Kuwam folyó által létrehozott sziget, röviden: „the Island“, és ez alatt a Triplikane negyed, a madrasi mohammedánusok városrésze.

Madras kimagasló épületei az Esplanadetől északra eső részben feküsznek. Van közöttük néhány, a melyek hatalmas méreteikkel, arab, hindu, angol, olasz styluskeverékükkel sajátszerű, néha frappáns benyomást tesznek. E tekintetben legfeltűnőbb épülete a „legfőbb bíróságok“ palotája, a melynek a mellett, hogy az imént említett építészeti stylusok keverékében épült, azonkívül számos apró tornyocskákban kifutó aranyozott kupolája van. Az érdekes palota kettős szolgálatot teljesít; nappal a jog, törvény és igazság jegyében dolgoznak benne, naplemente után pedig a legmagasabb csúcsán, a világítótorony erős fénye áraszt világosságot. A közvetlen mellette álló, igen magas régi világítótorony most már nem működik; az csak történeti emlék. A már említett St. George erőd, a mely

közvetlenül a tenger partján fekszik, egész telep, mert az erődökön kívül az ezek körül fekvő kaszárnyák, arzenális és a templom együttesen teszik ki a Fort St. Georgot. A benne lévő templom külsejére nézve nagyon jelentéktelen, de érdekessé teszi az, hogy a legrégibb angol templom India földjén. A templomon kívül még egy régiség fűződik a St. George erődhöz. A míg ugyanis az angoloknak az erődbe való belépés minden körülmények között és bármely időben meg van engedve, nem angol európai csak a főparancsnoktól nyert engedélylyel látogathatja meg. Valaha tudni-illik fennállott ez a rendelet, a mikor talán volt értelme és ma, a mikor semmi értelme sincs, csak azért áll fenn, mert — elfelejtették visszavonni.

Úgy az Esplanade, az európai városrész és a St. George, erőd közötti hatalmas kiterjedésű szép gyeppel borított térség, valamint a Kuwam folyóban fekvő „Sziget", továbbá a tengerparton végighúzódó „Marina" gyönyörű szép fasorokkal vannak díszítve. A fák túlnyomó nagy része a banánfa, a ficus indica, a mely terebélyes és szerteszét ágazó lombozatával, egyike a legtöbb árnyat adó fáknak, India városainak sétaterein és parkjaiban. Tulajdonképeni hindu vagy mohammedánus építkezésekben Madras éppenséggel nem gazdag. Legkiválóbb pagodája a Portasavathy-i templom a Triplikane negyedben; építészeti szempontból azonban messze mögötte áll a hinduk nagyszabású és nyomasztóan imponáló szokásos épület-tömegeinek. Legkiválóbb érdekessége a templom udvarán nagy pajták alatt álló szent kocsik, szépen faragott és fantasztikusan diszített járművek, a melyek a szokásos vallásszertartásos menetekben játszanak nagy szerepet.

Nem teszen különös benyomást a madrasi bennszülöttek városa sem. Sőt ellenkezőleg: sokkal rendezettebb, tisztább, semhogy a hindu élet sajátszerű képének typusa lehetne. Jóllehet Madras egészségügyi tekintetben szintén nem áll azon a magaslaton, hogy például valakinek üdülőhely gyanánt lenne ajánlható, a madrasi Blacktown mégis egyike azon hindu városoknak, a melyekben a hygienikus követelményeknek alapelemei nincsenek egészen kizárva.

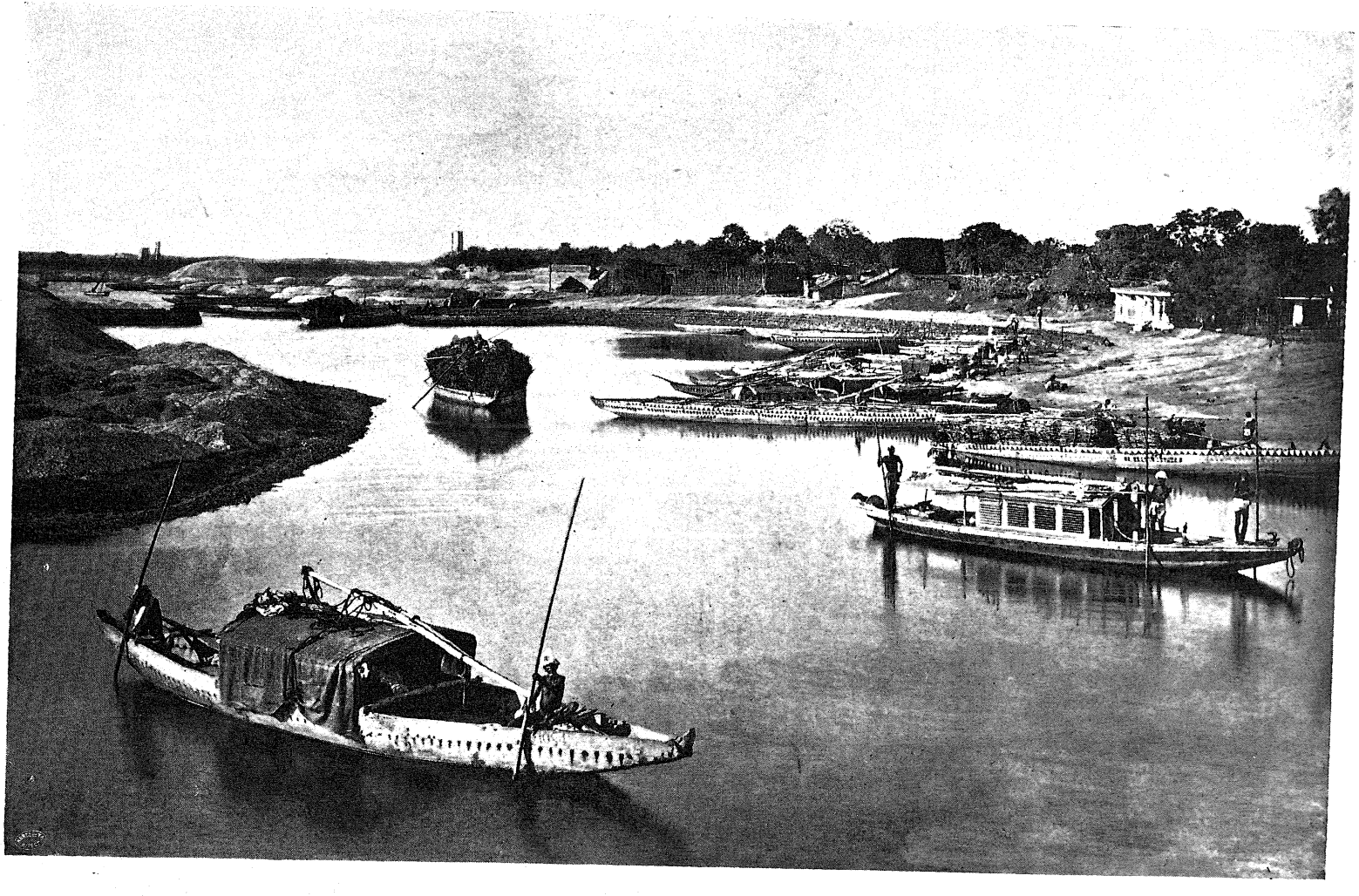

CSATORNAMENTI RÉSZLET MADRASBAN.

Hogy ez nem a lakosok életmódján alapszik, hanem az aránylag pazarul kijutott helybőségnek, az természetes. Ugyanis alig van Indiának még egy városa, a melyben a bennszülötteknek annyi „levegő“ jutott volna, mint Madrasban. Hanem azért kivergődve a Blacktown utczáiból és annak nem kellemes illatú atmosphaerá-

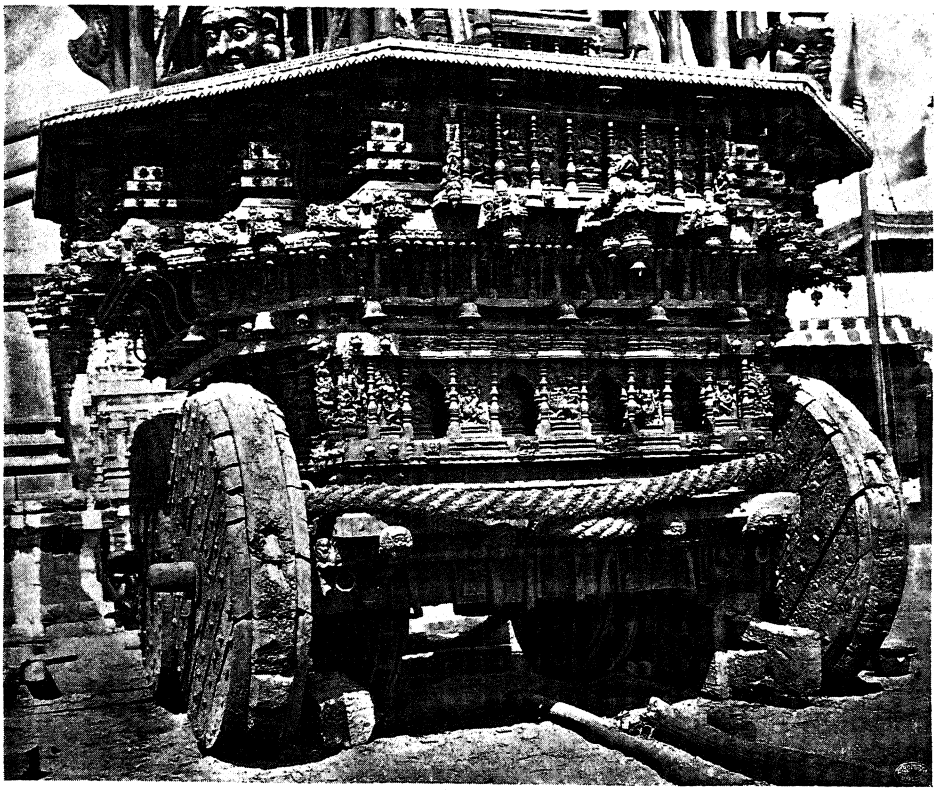

TANJORE. TEMPLOMÜNNEPÉLYEKRE HASZNÁLT KOCSI.

jából, ismét az Esplanadera jutunk, hát ez kellemes és nagyon jól esik a szemnek, az ornak, meg a fülnek is. Az Esplanadon ugyanis hirtelen megszünik a bennszülöttek nem kellemes közelsége. Előkelő nyugalom terül el az árnyas lombú fák alatt. Az Esplanadeba épített erőd ezidőben teljesen kihalt; jóformán egyetlen lelket sem találtunk. A katonaság ilyenkor benn tartózkodik a barakokban, a honnan napközben csak a legkivételesebb esetekben járnak ki. Naplemente után, a mikor a hőség 30 fok R-ről kellemes és

jóleső hűsre esik, megjelenik Madras előkelősége a Beachen (bícs), a tengerparti promanadeon, a mely a St. George-erődnél kezdődve közvetlen a tenger partján a St. Thomas templomig nyulik. A kép, a melyet az előkelő közönség meg a számos magánfogat nyújt, fekvésénél fogva kétszeresen is emlékeztet a „Palermo"-ra és a szicziliai Palermora. (A „Palermo" alatt a buenos-ayresi sétatér értendő.) Az európai urak és katonatisztek között szokatlan nagy számmal láthatók a bennszülött urak is, a kik egész családjukkal jelennek meg Madrasnak legkedveltebb sétahelyén. Indiának egyik speczialitásával is találkozunk; tudniillik a bennszülött urak és úrnők itt már csaknem egészen elfogadták az európai divatot, a mennyiben, úgy-ahogy, szakítottak hagyományos viseletükkel és — egy kicsikét hindu ízléssel ugyan, — de csaknem európai módon öltözködnek.

Az európaiak életmódja itt is rendkívül egyhangú, különösen azoké, a kik nőtlenek. Reggeli kilencz-tíztől esti ötig az időt az irodákban, az üzletben vagy a hivatalokban töltik. Hazamenetel előtt rendesen meglátogatják a Beachet és elmondják egymásnak a lokális szellemességeiket, a hivatalban megesett szenzácziót, vagy chronique scandaeluse apróbb titkait, a melyeket persze már Madras minden verebe csiripel, és aztán következik a hazamenetel a távol eső villanegyed valamelyik bungalójába. Szórakozásra ugyan kevés alkalmuk van. Miután „Season" az évnek csak néhány hónapjában van, a mikor vagy Kalkuttából vagy Bombayből jön át valamelyik színtársulat, az évnek többi hónapjai a képzelhető legnagyobb egyhangúságban telnek el. Házonkívüli mulatságul alig marad más hátra, mint a bennszülöttek által nyújtott mutatványok vagy látványosságok, a melyekre azonban a huzamosabb idők óta ott tartózkodók nagyon hamar ráunnak. Hiszen még az átfutó túristára nézve is hamar elvesztik minden érdekességöket, olyannyira, hogy az európai „czirkuszművészek" mutatványai sokkal mulattatóbb szórakozás-számba mennek.

Nagy mértékben gondoskodtak Madrasban a tudományos élet fejlesztéséről; e tekintetben Madras csak névleg áll a harmadik

rangban, mert egy s más tekintetben első helyen áll India városai között. Így például a tudományos egyeteme, múzeumai, nyilvános könyvtárai s több más tudományos intézete elismert magas fokon állanak. (Az idő-meghatározásban a madrasi observatorium szerint igazodnak egész Indiában). A botanikus kert meg a zoologiai múzeum számos olyan példányt tartalmaznak, a melyek Indiának egyetlen más hasonnemű intézeteiben alig fordulnak elő. Az állatseregletében leggazdagabban a majmokat és a kígyókat találtuk képviselve. Itt láttuk a legapróbb majmokat, a melyek egyáltalában léteznek — mintegy tuczat élt együtt egy apró kis szekrényben; alig voltak akkorák, mint egy férfiököl. A kígyók között pedig, azoknak éppen a legveszedelmesebb fajtájából, a cobrából volt a legtöbb együtt. Ez a mérges kígyófaj olyan sok alakban és fejlődésének annyiféle stádiumában volt képviselve, hogy alighanem valamely szaktudós a cobra tanulmányozásával lehetett éppen elfoglalva és azért állott ilyen tömegesen a rendelkezésére.

*

Az Indiában előforduló kígyók száma rengeteg nagy; magában Indiában tízszerte több kígyófaj él, mint az óvilág többi részeiben együtt. Ezek között előfordul a kígyóknak minden fajtája: mérges és nem mérges harapású meg a vízi kígyó, és sehol a világon nem pusztul el annyi ember a kígyók harapása következtében, mint Indiában. Annak jellemzésére, hogy mekkora a kígyók által okozott emberpusztulás, megemlítjük, hogy a mérgeskígyók pusztítására, főképen a cobráéra, jutalom van kitűzve. Minden kígyóért két-négy anna (húsz—negyven fillér) van kitűzve, aszerint, hogy az illető tartományban mekkora a „cobrabőség". A jutalomdíj ugyan nagyon csekély, de azért mégis több százezer rúpiát fizetnek évenként a kiirtott kígyókért. Ott, a hol a statisztika évenként átlag húszezer embert mutat ki, mint olyat, a kit a kígyó harapott halálra, aránylag nagyon csekély összeg, azaz a kiirtott kígyók száma nagyon csekély. A fehér ember megnyugvására megemlítjük, hogy

abban az esetben, ha Indiába találna menni, ne féljen a mérgeskígyótól. Fehér emberek nagyon kivételesen jutnak abba a helyzetbe, hogy a mérgeskígyókkal ilyen halálosan közeli érintkezésbe jöjjenek. Az európait védi a czipő is, a melynek nemcsak az a nagy előnye, hogy azon keresztül már nem oly közvetlen a harapás veszedelme, hanem azért is, mert a czipőkopogásra a kígyó megijed és elhúzódik; nemhogy ő támadna, sőt inkább ő menekül. A hinduknál egészen másképen áll a dolog. A mint tudjuk, a hinduk mezitláb járnak; a lépésük már ennélfogva, de meg a rendkívül könnyed járásmódjuknál fogva is teljesen nesztelen. A sűrű fűben vagy a homokban tanyázó kígyót tehát nem figyelmezteti a lépései zajával, az nem is húzódik el a búvóhelyéről. A hindu most vagy benyúl a kezével valami sűrűségbe, vagy egy fatörzshöz jut közel a lábaival. A véletlenül ott bujkáló kígyó megrezzen, megijed és a saját védekezésére beleharap a kézbe vagy a lábszárba. És ezzel megtörtént a halálos szerencsétlenség.

A kit a pápaszemes kígyó, a cobra, megharap, az — meghal. A mérge olyan hathatós, olyan gyorsan oldódó és a felszívódása, azaz a vérkeringésbe való bejutása olyan gyors, hogy a halál néhány perczczel a harapás után már beáll; átlag nyolcz-tíz percz alatt, néha azonban csak nyolcz-tíz óra mulva. Nálunk általában az a nézet van elterjedve, hogy a kígyó harapásában a kígyó nyálkája a mérgezést okozó anyag. Ez téves; nem a nyálka öl, hanem a méreg, a mely a mérges kígyóknak egészen külön mirigyében fejlődik és gyűlik meg. A mérgeskígyóknak ugyanis a rendes tömör és harapásra szolgáló fogakon kívül a felső állkapocsban még egy vagy két pár olyan foguk is van, a melyek csövesek, azaz a fognak egész hosszában csatorna van, a mely csatorna a felső végén folytatása a méreggel telt mirigyzacskónak, a fog hegyén pedig finom nyílásban végződik. Ezek a mérges fogak nem állanak szilárdul kiegyenesítve az állkapocsban, hanem nyugvó helyzetben párhuzamosan odafeküsznek egy-egy tasakban az állkapocshoz, mint például a zsebkésben a penge csukott állapotban. Mikor azután a kígyó akár védelemből, akár támadó szándékból harapni készül, a

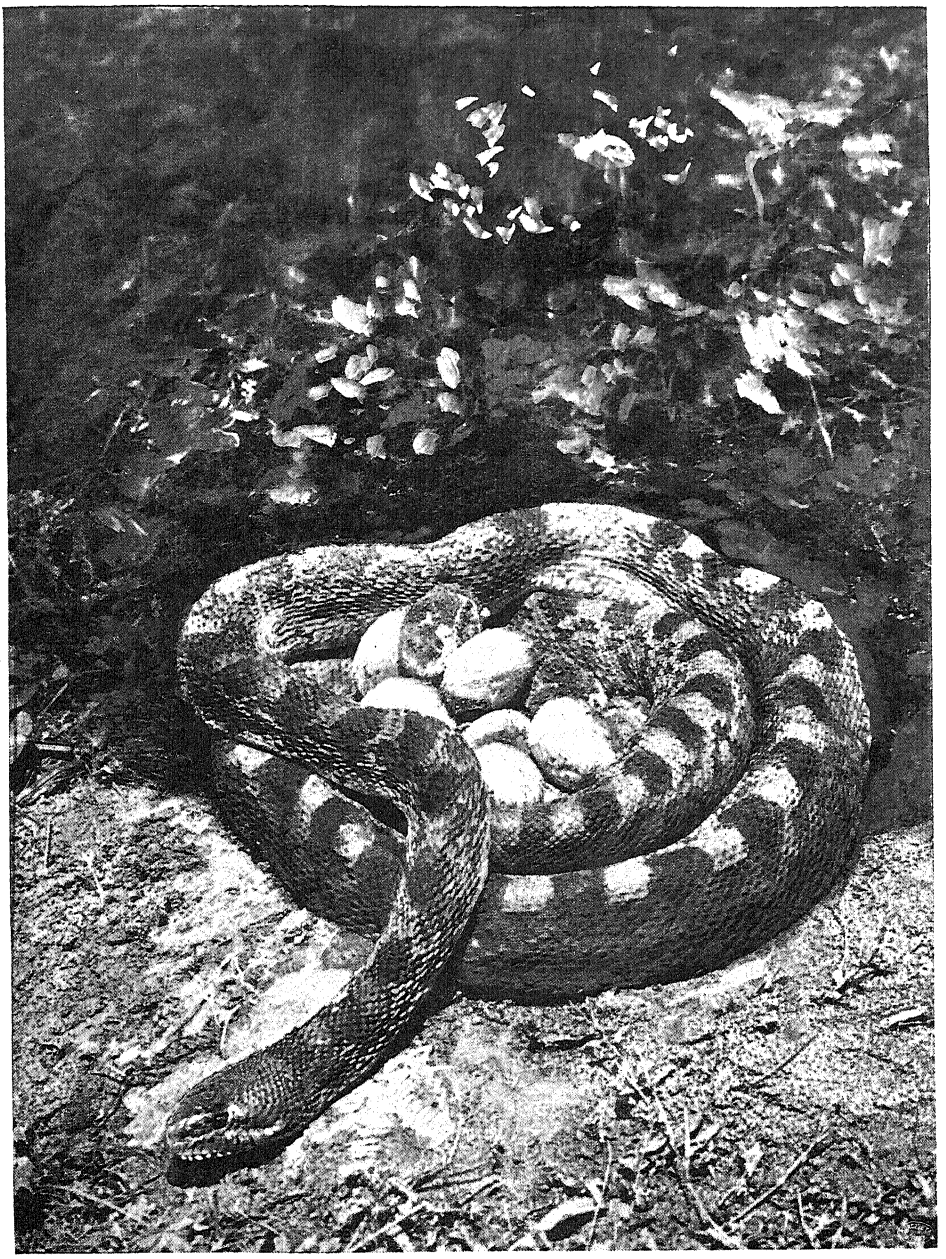

KIGYÓ A FÉSZKÉVEL (DÉLAMERIKAI FAJ).

két méregfog egy külön készülék által kiemelkedik a tasakból — mint a penge a késből — és felegyenesedik. A harapás pillanatában a méregzacskóra nyomás fejtetik ki és a benne tartalmazott méreg a csatornán keresztül belejut a sebbe, a melyet a kígyó hegyes fogai hoztak létre. A mérgezés fokozatai attól függnek, hogy milyen mélyen hatolt a két méregfog a megharapott test-

KIGYÓBŰVÖLŐK.

részbe és hogy mennyi méreg volt a zacskóban meggyűlve. Természetes, hogy minél régebben harapott a kígyó, annál „mérgesebb", azaz annál haragosabban — tehát mélyebben — harap és egyszersmind annál több méreganyag gyűlhetett meg a mirigyekben. Függ az időjárástól is, mert minél nagyobb a meleg, annál hatékonyabb a méreg. A méreganyag a legnagyobb kígyó mirigyében is igen kevés mennyiségű; még a két méter hosszú kígyónak és a mirigyek legteltebb állapotában sem több két vagy öt cseppnél; de csak egy

parányi töredéke a cseppnek elég, hogy az embert megölje. A halál közvetlen oka agyhűdés, a mennyiben vagy a légzési centrumot teszi **hűdötté**, vagy pedig azt a részét az agynak, a mely a szívműködést szabályozza. A **cobrától megharapott ember** rettenetes kínokat szenved azon rövid idő alatt, a meddig még él. Közvetlen a harapás után, alig egy perczczel utána, legmagasabb fokú izgatottság áll be; a pupilla vagy a legnagyobb mértékben kitágul — még az atropin sem képes ily nagyfokú mydriasist (pupilla tágulást) létrehozni, vagy annyira összehúzódik, hogy eserinnel sem tudnak az orvosok ekkora myosist (pupillaszűkületet) előidézni. Az excrementumok önkéntesen elmennek; a légzés vagy rettenetes lassú — tíz-tizenkettő perczenkint, — vagy hihetetlen gyors, negyvenöt-ötven perczenkint. A betegnek reszket és remeg minden tagja, minden izomrostja; a sötétbarna vagy fekete arcz elhalványodik, azaz szennyes fakószínűre változik. Az öntudat azonban egy pillanatra sem hagyja el a beteget; élete utolsó pillanatáig tudja, hogy mindjárt meg fog halni. És miután az alkalmazott gyógyszerek csak a legkivételesebb esetben járnak eredménynyel,* azaz a halál a legtöbb esetben csaknem teljesen bizonyos, hát azok járnak „legszerencsésebben", a kiket a harapás úgy talált, hogy a méreg közvetlenül valamely viszérbe jut. Ilyen esetben tudniillik a halál csaknem azonnal bekövetkezik. Hogy az életbenmaradás a szerencsésebb megoldása lenne az esetnek, az kétséges. A megharapott ember tudniillik egész életén át nyomorék marad, a mennyiben vagy megvakul, vagy megbénul, vagy más ok miatt marad egész életére munkaképtelen. A kígyómérgezés ellen alkalmazott gyógyszerek olyan régiek, a milyen régiek a kígyók meg az emberek. India legmodernebb berendezésű kórházaiban ma éppen úgy gyógyítják a kígyótól megharapott embert, mint akár a bibliai időkben, vagy Amerika ősvadonjaiban. Tudniillik vagy kiégetik a sebet, vagy szorosan körülkötik, vagy pedig — alkoholt itatnak a megharapot-

* A madrasi Blacktown kórházában kiállított statisztika szerint a halálozási esetek úgy állanak a meggyógyulási esetekhez, mint három a százhoz! Tehát a legmesszebbmenő igyekezet mellett is száz megharapott közül csak három marad életben.

takkal, Indiában úgy, mint akár a mi tőszomszédságunkban, Dalmácziában, a hol a viperától megharapott emberrel addig itatnak bort meg pálinkát, a míg valósággal tökrészeg.

*

Valamennyi útleíró, a nyugodt temperamentumú éppen úgy, mint a könnyen hevülő, bámulatraméltó megegyezéssel éppenséggel nincs elragadtatva Madrastól és egyhangúan mint India egyik legkevésbbé érdekes városáról emlékszik meg. Azonkívül, hogy Madras a turistának nem sok változatosságot nyujt és maguk a madrasi európaiak sincsenek nagymértékben elragadtatva a városuktól és nehezen számítják a hónapokat vagy éveket, a mikor Madrastól búcsút vehetnek, lesz még egy másik ok is. Tudniillik a turisták a legkivételesebb esetben jutnak Madras városában először India földjére. Ellenkezőleg, mindenki, mielőtt Madrasba jut, már jó részét ismeri Elő-Indiának, akár a nyugoti, akár a keleti parton lépett India földjére. Útközben, a míg Madrasba kerül, a benyomásoknak, idegenszerűségeknek és exoticumoknak olyan tömegét vette már föl, hogy Madras tényleg és igazán a legnagyobb jóindulattal sem tehet többé valamely nagyobb benyomást reá. Valószínűleg ez is egyike azon okoknak, hogy a turista szívesen hallja a horgonyláncok csörgését, a mely jelzi, hogy a hajó indulni készül. Fogadjuk el mi is ezt az általános nézetet és hagyjuk el könnyű szívvel Madrast abban a reményben, hogy néhány nap mulva Indiának egyik legérdekesebb városában, Kalkuttában fogunk néhány napig pihenni.

*

Mielőtt Madrast elhagynók, rövid kis epizódot akarok elmondani. Személyes vonatkozású ugyan részben, de a körülmények, a melyek között a különben jelentéktelen epizód történt, némely tekintetben jellemzők az azon időkben felmerült egyik nagy világszenzáczióra.

Madrasi tartózkodásunk idejében történt ugyanis, hogy az egész világot egy esemény, — illetőleg óriási horderejűnek igérkező felfedezés — tartotta lázban. Ez a láz éppen azokat az embereket fogta el elsősorban, a kik — szegények — úgyis abban a bajban szenvedtek, hogy — lázbetegek voltak. Tudniillik a tuberkulózisnak (gümőkórnak) gyógyíthatási lehetősége volt a világraszóló nagy szenzáczió, a melylyel kapcsolatban Koch Róbert német orvostanár neve példátlan hirtelenséggel lett népszerű az egész világon. Hogy mekkora óriási feltűnést, jobban mondva reménykedéssel, vágyakozással és aggodalommal telt milyen nagyfokú izgalmat keltett a kellőszámú megfigyelések és kisérletek befejezése előtt — sajnos — kissé korán nyilvánosságra került felfedezés Európában, azt nem tudom, mert éppen ebben az időben voltam hosszabb időre távol Európától. De abból az izgatottságból következtetve, a mely az embereket elfogta Elő- és Hátsó-Indiában, Indo-Khinában stb., szóval azokon a helyeken, a melyeken éppen akkor jártunk, a mikor Berlinből az első hírek oda eljutottak, azokból az ott tapasztalt izgalmakból és legnagyobbfokú érdeklődésből következtethetünk arra a rettenetes izgalomra, a mely az európaiakat elfoghatta.

Mindazok a családok, a melyeknek egyik vagy másik tagja tuberkulózisban szenvedett, igyekeztek Európába, illetőleg Berlinbe jutni, hogy az olyan hirtelen világhírűvé vált életmentő elixiriummal beoltassák a beteg családtagot. A sürgönyhivatalokat éjjel-nappal ostromolták az emberek, részben hogy feladhassák könyörgő hangon tudakozódó sürgönyeiket, vagy mert lázas nyugtalansággal várták azokra a választ. Sokan nem is kérdezősködtek, hanem „va banque"-ra felpakolták a betegeiket, akárhányszor a betegség utolsó stádiumában szenvedő súlyos beteget, hogy minél előbb Európába érjenek. A kikötőkben az indulásra kész hajókon napirenden voltak az izgalmas jelenetek. A család ugyanis minden áron a hajóra akarta szállíttatni a súlyos beteg családtagot; a hajók parancsnokai pedig, hivatkozva az előírt szabályokra, a melyek szerint súlyos beteget; ragályozó betegségben szenvedőt vagy elmebeteget stb. nem vehetnek fel a hajóra, a leghatározottabban megtagadták

a betegek felvételét. Képzelhető a betegek meg hozzátartozóik kétségbeesése. Hogyne; csak „rövidke kis utat“ — néhány heti tengeri utat — kellene megtenniök és elérnék legforróbb vágyaik netovábbját: a gyógyulás forrását; meggyógyulnának, életben maradnának, egészségesek lennének. És íme, a „brutális“ kapitány lehetetlenné teszi ezt nekik. „Egyszerűen megölik az embereket érthetetlen és kicsinyes makacskodásukkal.“

Közben napról-napra érkeztek kecsegtetően bujtogató sürgönyhírek Bombayba, Madrasba, Kalkuttába, Rangunba, Singapureba, Batáviába, Bangkokba stb. A helyi lapok, a melyekben azelőtt soha, de soha nem volt egyébről szó, mint rizsről, teáról, gyapotról, gyantákról meg sportról, most tele voltak a Berlinből jövő szenzációs gyógyulási hírekkel. A hírek egyenes arányban állottak a rengeteg távolsággal; tudniillik minél távolabb Berlintől, annál szenzációsabbnak és annál kecsegtetőbbnek tűntek fel az odaérkező hírek: a haldoklók meggyógyultak a „tuberkulin“-nak háromszori befecskendésére; a gümőkór okozta sánták (a „coxitis“-ban szenvedők) egyszer-kétszeri befecskendés után eldobták a mankót, vagy letették a súlyos járógépet; a „lupus“-ban szenvedők szép rózsaszínű arczbőrt kaptak, ha csak mutatták nekik a tuberkulint. Azaz most már „Kochint“, mert a felfedezés első heteiben már „Kochin“ lett a tuberkulinból.

A reménykedés láza annyira magával ragadta az embereket Dél- és Kelet-Ázsiának valamennyi kultivált helyein (s valószinűleg így volt a földgömb más részein is, mert — sajnos — a tuberkulózis hűségesebben követte az embert minden új lakóhelyére s minden világtájékra, mint leghűségesebb követője, a — kutya), hogy más társalgási théma, mint a tuberkulin, nem is létezett. Nem létezett sport, megszűnt a „business“, a tuberkulin dominált mindent.

Nos, ennek a láznak éppen a tetőfokán tartózkodtunk mi Madrasban. Nekem, e sorok írójának, a ki úgy hivatásomból, mint szolgálati viszonyaimból kifolyólag a legtöbb alkalmam volt az általunk érintett kikötők orvosaival és kórházaival — természetesen betegeivel is — érintkezésbe jönni, Madrasban is alkalmam volt

úgy a kórházak orvosaival, valamint a magánorvosokkal és ezek által számos magánzóval megismerkedni és esetleg szorosabb érintkezésbe lépni. Azok között, a kikkel Madrasban megismerkedtem, volt egy család, a németországi származású S . . . .n-ok, a mely családról a földi javakat osztogató Mindenható nagyon szeszélyes módon gondoskodott. Tudniillik adott a családnak sok-sok millió-nyi vagyont és adott a családnak — gümőkórban szenvedő számos családtagot. A család négy vagy öt tagból álló ifjabbik nemzedékének mindenik tagja a gümőkórnak valamelyik fajtájában szenvedett. Az egyik például sánta volt az előzőleg átszenvedett csípőizületi gümőkór következtében (coxitis), a másiknak a nyakmirigyei meg az ujjizületei voltak betegek, a harmadik „vért köpött" stb. A család milliókat áldozhatott volna minden egyes családtag egészségének helyreállításáért; talán feláldozta volna az egész óriási vagyont, csakhogy megmenthesse az ártatlan gyermekeket a mindennapos sorvasztó láztól, a sánta lábtól, a genyedő mirigyektől. De eredménytelenül tették volna. A tuberkulózis gonoszabb — vagy talán humánusabb — mint maga a halál. Nem tesz különbséget a milliomos gyermeke meg a szegény mosónő gyermeke között.

Egyik estét éppen ezen családnál töltöttem egy kórházi orvos társaságában, a ki engem mint „konzultáló orvost" vitt a családhoz. (Mellékesen megjegyezve, azon időben a wieni egyetemről kikerült orvosnak, a ki az akkori világhírű Bambergert, Nothnagelt, Albertet, Arltot, Carl Braunt, Stellwagot stb. vallotta mesterének — persze egy kis mellveregető büszkeséggel —, az egész világon mindenütt igen nagy volt a reputációja.) Magától értetődik, hogy az est kizárólagos thémája a berlini világraszóló szenzáczió volt és a család éppen türelmetlenül várta a sürgönyválaszt Berlinből, arra vonatkozólag, hogy a család két tagja — két serdülő fiatalember — remélheti-e, hogy gyógykezelés alá kerül, ha Berlinbe utazna és hogy lehet-e remény arra, hogy meggyógyulnak? A család honoráriumképen — különösen a meggyógyulás esetében — akkora összeget ajánlott fel a tudós tanárnak, a mely összeg mint vagyon is számot tett volna.

Másnap délben a legidősebb fiú, mintegy huszonhat-huszonnyolcz éves férfiú, jött a hajónkra és sürgősen kivánt velem találkozni. Találkoztunk is. Elmondta, hogy a várt sürgöny megjött Berlinből; a két beteg gyógykezelés alá kerülhet, mihelyest a sor rájuk kerül. Biztos gyógyulást nem helyeztek kilátásba, de sok reményt adtak. A család a sürgöny folytán elhatározta, hogy a két beteg fiút haladéktalanul Európába küldi a legközelebbi hajóval. És csak mikor ezt elhatározták, jöttek rá a bökkenőre, hogy baj van: nincs, a ki Európába kisérje a két beteget. Maga a családfő sokkal idősebb és gyengébb, semhogy kisérőképen Európába utazhatna; hiszen inkább még neki volna szüksége kisérőre. A legidősebb fivér semmiesetre sem nélkülözhető a rengeteg kiterjedésű és sok ágazatú irodákból; különben is ő maga is sánta és gyöngélkedő. Ily körülmények között legczélszerűbbnek találták, ha egy orvos kiséri el őket, már azért is, mert egyszersmind segítségökre lehet a hosszú úton. A madrasi orvosok közül azonban egyik sem vállalkozott. (Akkor még félannyi orvos sem volt Madrasban, mint a mennyi ma van, mint a hogyan például Budapesten is — egy-két orvossal kevesebb volt abban az időben, mint a mennyi ma van.) A számra nézve kevés orvos közül egy sem hagyhatta el Madrast, részben szolgálati viszonyokból kifolyólag, részben a családi viszonyokra való tekintetből. Igy jöttek aztán arra a mentő gondolatra, hogy — én kisérjem a két beteget Berlinbe. „Hiszen nekem úgy sincs dolgom; én csak úgy — passzióból utazom. Az a nehány hónap, a mibe az út kerül Madrasból Berlinbe és onnan vissza, az olyan kevés, hogy szót sem érdemel. Ellenben a szivességemet megfizetik bőségesen". A fiatal S . . . .n akkora összeget nevezett meg honóráriumképen, hogy első perczben tréfának tartottam és mikor láttam, hogy komoly, majdnem elkábultam belé. Ekkora összeget csak a sokszoros milliomos igér egy hírneves tanárnak, arra az esetre, ha az életmentő műtétet sikerrel hajtja végig rajta.

Az ajánlat azonban, sajnos, nem volt elfogadható. Sikerült ugyanis megmagyaráznom a bőkezűen igérő családnak, hogy én éppen olyan nehéz szívvel mondok le a nekik teljesíthető szivességről (no, meg a fel-

ajánlott — honoráriumról), mint ők az én szolgálataimról. Később nyert értesülésem szerint a két beteg elutazása Berlinbe el is maradt. Képzelhető, hogy mekkora bánatára a családnak.

Hogy a tuberkulinnal felvert óriási feltűnés nehány hónappal később gyászosan megbukott, az köztudomású. A felfedezés titka tudniillik igen korán, idő előtt került a nyilvánosságra, még mielőtt a genialis és tudós tanár a tervezett kisérleteket és figyeléseket befejezte. Az is tudvalevő dolog, hogy a felfedezés titka nem Koch tanár hibájából került idő előtt a nyilvánosságra, hanem a hozzá közel állók egy-kettőjének indiscretiója folytán, természetesen a legönzetlenebb, mondhatni, a leghumánusabb okokból. Elég annyi, hogy a tuberkulin mint gyógyhatány eredménytelennek bizonyult be és a világ egy, a legmagasabb fokig fölcsigázott reménységgel lett szegényebb.

A madrasi esetre vonatkozólag azonban befejezésül még meg kell említenem egy véletlen esetet. Mintegy hat-nyolcz hónappal azután, hogy a Madrasban felajánlott megbízást sajnálattal vissza kellett utasítanom, hazatérő utunkon nehányan kirándulást tettünk Cairóból a Gizehi pyramisokhoz meg a Sphynxhez. Mikor odaérkeztünk, nehány tagból álló német társaságot találtunk a pyramisok tövében. A Sphynx lábánál egy feltűnően intelligens arczú, hosszú körszakállú férfiú állott. Szép szakállát simogatva, mély gondolatokba merülve, merően nézte a rejtélyesség symbolumát, a Sphynxet, mintha kérdezett volna tőle valamit. A hosszú szakállú férfi — Koch Róbert volt.

A világhírű tudós az örök rejtélynél, a Sphynxnél, keresett enyhülést a keserű csalódás által létrehozott nagy lelki izgalmakban.*

* A madrasi S . . . .n családról csak évekkel később hallottam ismét hírt. Ugyanis Gervay Dezső tisztelt barátom, a ki mintegy tíz-tizenkét évvel később indiai utazása alatt Madrasban is tartózkodott, szintén megismerkedett a S . . . .n családdal. A távoli földön élő közös ismerőseinkről beszélve, örömmel értesültem Gervaytól, hogy a S . . . .n család sem a milliókból, sem a családtagokból nem vesztett egyet sem.

HATODIK FEJEZET.

KALKUTTA.

A Madras és Kalkutta közötti mintegy 750—800 t. mértföldnyi útat a Pundua négy nap alatt tette meg. Kalkuttába való beérkezése előtt azonban még nagyon nehéz dolgon kellett átesnie. A Ganges-deltának egyik ágán — a Hugli folyón — kellett feljutnia a kikötőig.

Kalkuttába hajóval bejutni egyike a legnehezebb hajózó-műveleteknek. Ez a művelet magában egyesíti a Magellan-szoroson való hajózás némely nehézségeit és veszedelmeit; emlékeztet a Yangtcekiangba való behatolásra, Dzsiddáhnak koralzátonyoktól ellepett kikötőjének nehézségeire és a Suezi-csatornán perczekre és méterekre előírt rendkívül szigorú előírásokra, a melyeknek be nem tartása nemcsak az illető hajóra járhat végzetes következményekkel, hanem az egész szoros forgalmi viszonyaira is, napokig tartó súlyos akadályt okozhatnak.

A különben is genialis vízi technikának legmagasabb fokú művészetére volt szükség, hogy a három Nadia folyót, a Ganges három elágazását, a melyeknek Kalkutta fölött történő összefolyásából jön létre a Hugli folyó, olyan állapotban tartsák, hogy állandóan kellő magasságú víz legyen bennük és hogy a Hugli ne iszaposodjon el tökéletesen, a melyre olyan nagy hajlama van, mint talán egyetlen más folyónak sem. Óriási elementáris erők működnek közre, hogy a Hugli hajózhatási viszonyai a lehető legnehezebbek legyenek. Maga az apály és dagály hat méternél magasabb különbséget hoz létre a Hugli vízállásában; a dagály árama a folyón fölfelé, emlékeztet részben az Amazonon tapasztalt rendkívül erős áramlásra a folyón felfelé, vagy a Magellan-szoros keleti felében tapasztalt rendkívül erős áramlására, a midőn az Atlanti-oceán vize tíz-tizenkét

mértföldnyi gyorsasággal rohan végig a Magellan-szoros szűk kanyarulatain. A Huglin is messze föl érezhető a dagály árama, egészen Hugli nevű városig, a mely Kalkuttán jóval felül, mintegy százhatvan t. mértföldre esik a Ganges torkolatától. A másik fontos tényező a Ganges áradása, a mely óriási víztömegével rohanva ömlik végig az elárasztott partokon, miközben olyan romboló pusztításokat végez a szárazföldön, mint például az Amazon a torkolatában fekvő Marajó-szigeten és a két parton.

A Hugli folyó nehézségeivel csak azok a rendkívül ügyes és tapasztalt pilotok — kalauzok — tudnak megküzdeni, a kik a hajókat a sík oceánról bevezetik Kalkuttába és a kik csak folytonos megfigyelés és tanulmányozás által tudják evidenciában tartani a veszedelmesen szeszélyes folyó folytonos és hirtelenül beálló változásait. A pilotok működése már künn az oceánon kezdődik; ott, a hol a Ganges deltája előtt szélesen kiterjedt homokpadok feküsznek, a melyeken világítótornyok, úszó bojék vagy világító hajók figyelmeztetik a hajósokat a veszedelmes pontokra, de egyszersmind mutatják a követendő jó utat is. A Hugli-pilotok az egész világon el vannak ismerve mint a legkiválóbb hajókalauzok (utánok mindjárt a „Sanghai-pilotok“ következnek, a kik az oceánhajókat a Yangtcekiangra, illetőleg ennek egyik mellékfolyójára, a Vuzungra vezetik, a melynek partján Sanghai fekszik). A Hugli-pilotok prototypusai a hajózási veszedelmekkel küzdő emberek legkiválóbbjainak, a kiknek az oceánhajó bevezetése a Hugliba és az elhorgonyzása Kalkutta kikötőjében legalább is olyan ambiciózus feladat, mint a torreádornak a feldühödt bika fölötti diadalmas győzelem. Higgadt, nyugodt, merész, hidegen számító és rendkívül élesen megfigyelő gentlemanek. Mellékesen megjegyezve a Hugli-pilot mestersége meglehetősen jövedelmező foglalkozás. De küzdelmes is. Mielőtt hivatalosan kinevezik őket pilotoknak, hét éven át egészen díjtalanul végeznek szolgálatot, a mely idő alatt a Huglit meg a Ganges-deltát kell tanulmányozniok. A hivatalbeli előléptetés vizsgákhoz van kötve és a négy fokozat (pilot mate, masterpilot [pájlot mét, maszter, pájlos], seniormaster és branchmaster [brencsmászter]) csak nehéz vizsgák

letétele után érhető el. A legmagasabb fokozatban álló pilot havi fizetése 1800 rupia. Hogy a gavalléros természetű hajókapitányok is szép összegű tiszteletdíjjal hálálják meg a pilotok felelősségteres szolgálatát, az természetes. A foglalkozás azonban igazán ideg- és lélekölő és azonkívül, hogy roppant izgalmas, nagymértékben felelősségteljes is. Ha nincsenek éppen elfoglalva valamely hajó bevezetésével, akkor „tanulmányúton" járnak, azaz bejárják a zátonyok és örvények vidékeit és megjegyzik az időközben történt változásokat. Hogy mennyire veszedelmes a Hugli és hogy milyen gyakran fordulnak elő rajta szerencsétlenségek, mutatja az, hogy a delta nehány földnyelvének csúcsán menedékházakat építettek, a melyekben élelmiszerek, ruhák, mentőeszközök, továbbá egy-két katamarán, térképek, felvilágosítást nyujtó utasítások stb. vannak elhelyezve azon czélból, hogy a hajótörésből megmenekültek a legszükségesebb tárgyakat itt megtalálják.

Ember legyen azonban az a menekült, a ki a homokpadok, zátonyok, örvények és ellenáramlások ezen kibogozhatatlan tömkelegében eligazodik, ha akármilyen pontos térképek és utasítások állanak rendelkezésére. A tengerről — illetőleg a Bengáliai-öbölből — jövő hajó a Ganges deltájának legnyugotibb ágába — a Hugli tulajdonképeni torkolatába — fordul be. (A delta legkeletibb ága, a Meguna, a mely a Ganges és Brahmaputra folyók egyesüléséből keletkezett közös torkolatnak a legnagyobbik ága, innen több mint kétszázötven tengeri mértföldre esik.) A folyó két partján egymást éri a sok boje, a melyek a szigorúan betartandó víziutat mutatják. A hol a Hugli kanyarodik, a szárazföldön nagy kőoszlopok mutatják, hogy merre forduljon a hajó és mekkorát kanyarodjon, nehogy a folyó kanyarodása okozta homokpadnak menjen vagy az ott keringő örvénybe jusson. Legveszedelmesebb pontja az egész útnak az oceántól Kalkuttáig az a hely, a hol a Damudah és Rupnarajan folyók ömlenek a Hugliba és a hol a két gyorsvizű folyó szélesen kiterjedt homokpadokat és gyors keringésű örvényeket hoz létre. A Huglinak ezen különben is megszűkült része annyira el van iszaposodva, hogy a folyó legveszedelmesebb zátonyán, a „James and

Mary bank"-en (dzsémsz and Meri benk) a hajózható víz apálynál csak százötven méter széles és három méter mély. Jaj annak a hajónak, a mely akár ezen a hírhedt zátonyon, akár többé-kevésbbé veszedelmesnek ismert más homokzátonyon megfeneklik; az a hajó és a hajó összes személyzete el van veszve. Az ilyenkor végbemenő folyamat drámai rövidséggel zajlik le következő módon: Mondjuk, hogy az öt-hat méter mélységre sülyedő hajó az orrával nekimegy egy észre nem vett zátonynak, a mely fölött csak három-négy méter mély a víz. A mentében feltartóztatott hajót a víz rohanó árja, a mely kilencz-tíz mértföld sebességgel rohan le, abban a pillanatban keresztbe fordítja, azaz a hajót olyan helyzetbe juttatja, hogy nem párhuzamosan áll a két parttal, hanem orrával és tatjával a két part felé és a következő pillanatban a fenekével az iszapba ragadt hajót már fel is fordítja. Ez nehány percz alatt megtelik vízzel és nyomban elsülyed. A vízzel sodort iszap és homok aztán elvégzi a többit. Valósággal eltemetik a hajót, még pedig olyan hihetetlen gyorsan, hogy egy-két órával a sülyedés után a hajónak nyoma sincs.*

Valamennyi zátony között a James and Mary bank a leghírhedtebb; ez ugyanazt a szerepet játsza az emberpusztítás terén a Bengáli-öbölben, mint akár a Kongo torkolatának malariája Nyugot-Afrikában. Tudniillik a mint sehol sem pusztulnak az emberek olyan tömegesen maláriában, mint éppen a Kongo torkolatában, úgy a James and Mary bank is a főtemetője a zátonyra jutott hajóknak. Így például 1868-ban egyszerre ment tönkre két hajó ezen a helyen. Az Ethel angol hajót ugyanis elragadta az ár a horgonyával együtt; a hajó farolás közben nekiment az Agamemnonnak, ugyancsak angol hajónak. Ezt magával ragadta, a mennyiben az Agamemnon szintén kirántotta horgonyait az iszapból és együtt farolt az Ethellel. A két hajó nekiment a James and Mary banknek, ott felfordultak, három percz alatt elsülyedtek és négy

* Lesz alkalmunk látni, hogy ugyanez a dráma aránylag milyen gyakran fordul elő a Yangtcekiangon is, különösen ennek a szűkületén, a mely helyeken az áram a legrohamosabb, a vízzel sodort iszap és homok pedig a legbőségesebb.

INDUS FALU.

órával később a nyomukat sem lehetett megtalálni. 1877-ben a Count of Stirling nehány ezer tonna búzát és két-háromszáz embert szállító hajó jutott a James and Mary zátonyra; felfordult, még pedig úgy, hogy a hajó feneke egy darabig kiállott a vízből; nyolcz percz mulva nyoma sem volt. Ugyanígy járt egy évvel később az angol Queen Anne, egy kétezer tonnás hajó. Valami kis havaria miatt nem volt képes a szükséges tizenegy-tizenkét mértföldnyi gyorsaságot kifejteni, a tíz mértföld sebességgel szembe rohanó ár keresztbe fektette a folyón, nekihajtotta egy zátonynak, ez megfogta a hajó fenekét, a Queen Anne felfordult és két percz alatt elsülyedt. 1901-ben egy nagy franczia hajó propellerje belejutott egy úszó fatörzs lombos ágaiba; a galyak és az ágak körülfonták a csavart, meggátolták forgásában, a Hugli keresztbe fektette, felfordította és nem egészen három percz alatt eltemette a „Vaubant" meg a rajta lévő négyszáz embert és háromezer tonna árút.

Példáknak ennyi éppen elég. A legtöbb hajó arra törekszik, hogy ezen hírhedt „hajótemető" mellett olyan időpontban haladjon el, a mikor a zátonyok fölött legmagasabb a vízállás. A mi esetünkben a Pundua szintén ezt az időpontot választotta (ezért vesztegeltünk tétlenül két-három óra hosszat azon a helyen, a hol a Ganges deltájának iszapos sárga vize már teljesen összekeverődött a Bengáliai-öböl kék vizével). Ugyancsak ilyen hajózási viszonyoknál fogva történt, hogy néhány kilométerre Kalkuttától délután négy órakor még Sagar sziget északi csúcsához közel elhorgonyozták a Punduát és itt vártuk meg a reggelt, hogy kedvező vízállással folytassuk az utat. Eddig is igen szép volt a sceneria, a melyet a két part természeti szépségekben nyujtott. Hiszen a Hugliról általánosan ismert tény, hogy a Hugli a legfestőibb szépségű folyók egyike egész Indiában. A két part vegetácziója helyenként bámulatosan szép; buja, gazdag, változatos és érdekes. A bengáliai fák tudniillik olyan magasak, mint például Európában a norvég erdők fái, a melyekből az árboczoknak való sudarakat elviszik Dél- és Észak-Amerika nyugati partjaira is. A Pundua botanikusai elragadtatással

magyarázták a partokat szegélyező erdők remek szépségeit. A magnoliák, az akáczok, a bambuszok és a pálmák számtalan változatban állanak egymás mellett. Valamennyinek más a lombozata, a virága, a törzseknek meg a galyaknak elágazása; az illatjuk is más és más és együttvéve olyan kellemesek, hogy a szokott „földszagot", a melyet az őserdő rothadó termékei szoktak fejleszteni s a melyeket a nyilt tenger friss levegőjéről jövő utas már mértföldekről megérez, itt egészen elfödik és kellemesen lágy illatot árasztanak. És ezt a végletekig hajtott növényzeti bujálkodást, a fáknak és virágoknak ezt a telített zöld színét tisztán a Hugli tartja fenn, a mely gyakran túláradva a medrén, pazarul öntözi a talajt és tetőzésül termékenyítő iszappal is ellátja az erdő talaját.

Az erdőket kivéve, a partokon mindenütt lakott helyek és kultivált földek láthatók. Hogy a templomok mindenütt a legfeltűnőbb épületek, az természetes. (Hát mért vagyunk Indiában és főképen a főváros közelében?) Falu falu után következik mind a két parton; a hol nincs falu, ott legalább egy pagoda mutatja, hogy emberek laknak a közelben. De mutatkoznak az emberek személyesen is. A partokon ugyanis számos a kiszállóhely, a czölöpökre épített magas híd, a melytől le- és felfelé a parton hosszan kiterjedő czölöpök vezetnek le a folyóhoz. Ne felejtsük el, hogy a Ganges a hinduk szent folyója, a melyben a naponként egyszer-kétszeri fürdés vagy mosakodás egyike a legpontosabban betartott rituáléknak. Úgy a hinduk, mint a mohammedánusok nagy előszeretettel építik templomaikat közvetlenül a part szélére, egészen ki a vízig és ez talán az egyetlen hely, a hol hinduk és mohammedánusok békés egyetértésben építik a templomaikat egymás közelébe. Több helyen látható a mohammedánusok kupolás moshéja a karcsú, vékony minarettel, meg a hinduk hatalmas méhkasalakú pagodája, egymás mellett. Mindkét vallás hivői nagy gonddal és költséggel diszítik a templomok környékeit. Sehol másutt nincs annyi virág és dísznövény, mint a templomok közelében, sőt a lépcsőket is, a melyek a folyóról a templomokba vezetnek, behintik virággal és koszorúkkal. Ezért volt, hogy útközben helyenként a koszorúknak egész

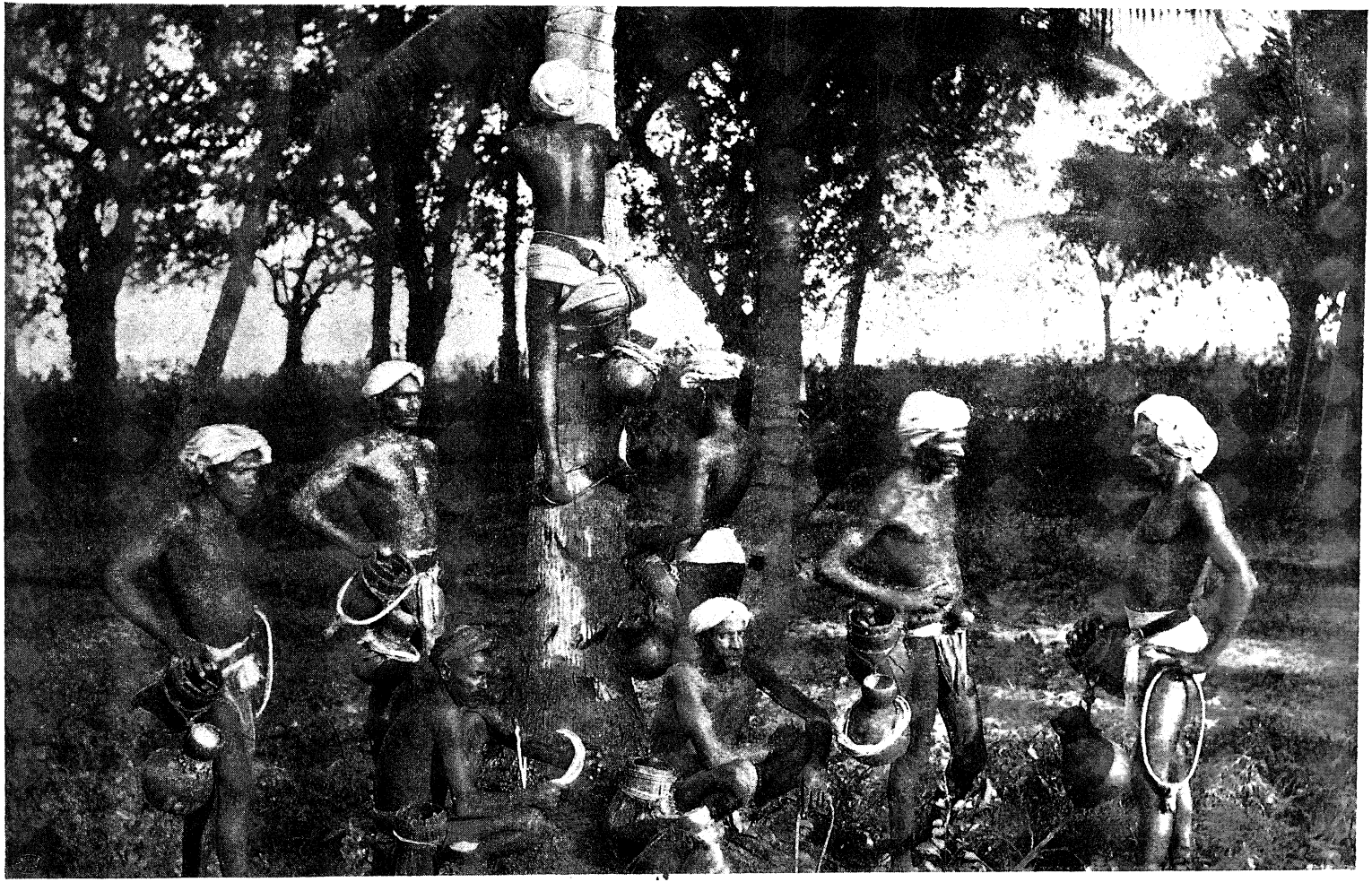

(Mocsáry B.-né úrnő gyűjteményéből.)

KÓKUSZ SZÜRET.

tömegét hozta velünk szembe az ár, a melyeket a templomok előtti lépcsőkről mosott el. A virágdiszítésben a jázmin játsza a főszerepet, melynek erős illata néha a folyó közepén is érezhető volt.

*

Sagar szigete, a melynek közelében horgonyon vesztegeltünk (és a hol bevártuk a Kalkuttába vezető úthoz a kedvező vízi viszonyokat), más szempontokból is hírhedt kis földdarabka. Tudniillik temérdek tigris él rajta és temérdek vízikígyó a partjain. Az itt horgonyzó hajók utasainak és személyzetének szigorúan tiltják a partramenetelt; de az oceánokon hosszú napokat töltött utasok között mindig akadnak nehányan, a kik nem tudják bevárni, hogy Kalkuttának nagyvárosias aszfaltján lépjenek először a szárazföldre és nem törődve sem a tilalommal, sem a veszélylyel, a kinálkozó katamaránnal átrándulnak a közeli szigetre. Ennek folytán itt-ott megtörténik, hogy a Kalkuttába beérkező hajó egy-két emberrel kevesebbet hoz, mint a mennyi a Ganges deltájánál volt rajta. A hiányzó számok a Sagar-szigeten maradtak. Egykoron, Kalkutta megalakítása előtt, Sagar szigete sűrűn lakott és jól kultivált hely volt, a melyen több, mint kétszázezer ember lakott és Indiának egyik virágzó emporiuma volt. Aztán jött egyszer — 1688-ban — egy cyklon, a hirhedt bengáliai forgó viharoknak azóta példátlan erejű rohama; ez behajtotta az oceán hullámait a Ganges deltáiba és úgy eltörölte a föld színéről a kétszázezer embert meg a kulturát és a sok templomot, hogy hírmondó sem maradt az egész városból. Ma a sziget nem egyéb, mint sűrű dsungelektől teljesen elborított alacsony sziget, a melynek sűrűiben tigrisek tanyáznak. Hogy azonban az emberek vallásos rajongása, meggyőződése vagy akár a hagyományokhoz való ragaszkodása nem ismer sem veszedelmet, sem nehézséget, azt élénken illusztrálja Sagar szigete, a brahmanok egyik szent búcsú- vagy zarándokhelye. A sűrű dsungelek közt — a mint mondják, talán egész Indiában nincsenek olyan sűrű dsungelek, mint éppen Sagar szigetén — van egy tisz-

tás hely, a mely vagy véletlenül maradt kopáron, vagy csak nagy fáradtság által tartják kopáron. Erre a tisztásra évenként egyszer — januáriusban — valamely ünnep alkalmával százezrével jönnek a zarándokok főképen Bengáliából, hogy három napi ájtatosságban vezekeljenek. A vezeklést persze igen czélszerűen összekötik az üzlettel, a mennyiben ugyanekkor tartják meg a híres országos vásárt is. A fő azonban az ájtatosság meg a vallásos szertartás. Napjában nehányszor fürdenek a szent folyó vizében és nehányszor napjában teszik ki magukat a mérgeskígyók harapásának, a mely majdnem olyan biztosan öl, mint India másik hírhedt szárazföldi kígyója, a cobra. Áldozatokat hoznak a Gangesnek meg a tengernek, a mennyiben virággal, kókuszdióval és más gyümölcsökkel engesztelik a szent folyamot; gyöngygyel, smaragddal és gyémánttal a tengert. Hosszú időkig szokásban volt, hogy nehány — gyermeket is áldoztak a két veszedelmes elemnek, a folyamnak és a tengernek; de újabb idők óta ezt az embertelenséget elhagyták. Nem azért, mintha belátták volna, hogy az nem helyes — sőt ha szigorúan veszszük, barbár és szívtelen embertelenség — hanem azért, mert az — angol hatóságok a legnagyobb szigorral megtiltották.

*

A tulajdonképeni Hugli itt kezdődik Sagar szigetének északi csúcsánál. A mi eddig történt, az mind a Ganges számlájára irandó. A Pundua és vele még néhány középnagyságú kereskedelmi gőzös, a melyekkel együtt töltöttük az éjszakát horgonyon a sagari öbölben, a hol, tekintettel a minden perczben esetleg szüséges menekülésre a csendes gőzt kazánokban tartották, a kora hajnali órákban felvonták a horgonyokat. Megindultunk a Huglin fölfelé, segítségül véve az éppen beállott dagályáramot, a melynek kettős előnye van a fölfelé való hajózásnál. Először is ilyenkor magas a víz a Hugli zátonyain; másodszor pedig, mert segít a hajót fölfelé hajtani. Van még egy előnye; az tudniillik, hogy a gyors áramlású vízben a kormánylapáton sokkal nagyobb a nyomás, a hajóval való

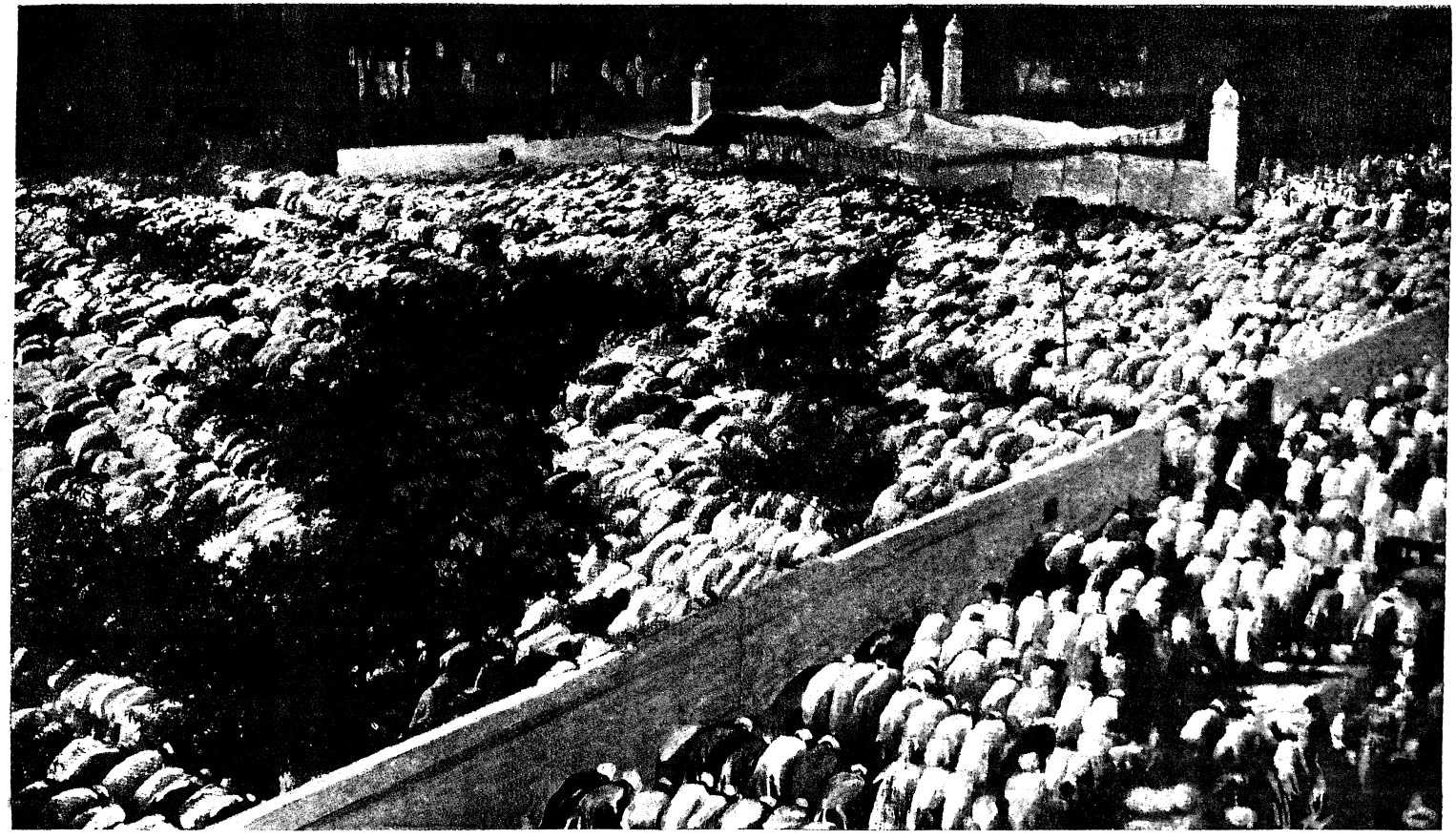

MOHAMMEDANUSOK ISTENTISZTELETE. (ALLAHABAD).

manöverezés tehát annál könnyebb és biztosabb. Néhány órai haladás után, miközben a sceneriáknak gyönyörűséges változatai tünnek fel a part mindkét oldalán, elérjük Diamond Harbourt (dájmond hájbör), a „Gyémánt kikötőt". A „Pundua" nem vetett horgonyt, hanem csak megállt; (a „megállás" alatt a gőzgép akkora erővel működött, amekkorával a tenger állóvizén akár öt-hat mértföldet is megtehetett volna). A hajó azért állott meg, mert egy apró gőzbárka állott az oldala alá. A gőzbárkát vezető pilót ugyanis közölte a hajónkon levő másik pilóttal a legutolsó órákban szerzett megfigyeléseit a delta víz- és zátony-viszonyai felől. Említettük ugyanis, hogy a deltában, a mely leghatalmasabb az egész földön, valamennyi csatornában, érben, mellékágban és öblöcskében folyton-folyton változik a víz állása, folyása és keringése. Néhány órán belül akkora változások állhatnak be, hogy ugyanaz a pilót, a ki este kiment a gőzbárkájával a delta torkolatáig, hogy vezessen be egy hajót, reggel már egészen más és az estelitől lényegesen eltérő viszonyokat talál. Ezeket a tegnap óta történt változásokat közölni jött a pilót a „Pundua" mellé.

Diamond Harbour különben is igen fontos pont a Kalkutta felé vezető úton. A nagy hajók ugyanis, az igen mély járatuak, ennél fennebb már nem mennek a Huglin, hanem itt horgonyoznak. Az árú- és személyátvitelt Kalkuttába vasúton eszközlik, a mely napjában többször jön és megy az külső kikötő és Kalkutta között. A mint elhagytuk Diamond Harbourt, igen erős áramlások rohantak felénk. Csak úgy prüszkölt a „Pundua" és okádta a füstöt meg az elszálló apró égő széndarabkákat a nagy erőlködésben. Itt ömlik be ugyanis a Rupnajarán, a Hugli egyik mellékfolyója, a mely nemcsak temérdek vizet, hanem temérdek iszapot is hoz magával. Néhány kilométerrel feljebb érintettük Tamlukot, a buddhistáknak egykori szent búcsúhelyét. A régi időkben Tamluk volt a buddhisták egyik leghíresebb búcsúhelye, a hol számos templom és klastrom állott és ezer számra éltek a buddhista papok. Hogy milyen kolosszális változást idézett elő a Gangesnek és Brahmaputránák a hindostani lapályról meg a Himalaja tövéből hozott homokja és

iszapja, azt élénken bizonyítja Tamluk városa. A kinai hagyományok szerint ugyanis biztosan kimutatható, hogy egykoron ebből a tengeri kikötőből indult egyik híres zarándokuk — Fa Hian — Ceylonba. Az azon időből fennmaradt irásokból biztosan kivehető, hogy Tamluk városa akkor oceánparti kikötő volt. Ma pedig elég mélyen benn fekszik a szárazföldön. A Ganges és a Brahmaputra tehát néhány ezer kilométerrel gyarapították Indiának különben is tekintélyes területét.

Minél feljebb jutunk, annál élénkebbek a partok, annál mozgalmasabb az élet a vízen és annál szűkebb a folyó. A Fultah zátony, a mely veszedelmességre mindjárt a James and Mary zátony után következik, — tudniillik itt ömlik be a Damudah folyó számos örvénynyel és óriási mennyiségű iszappal — elzárja az útat és mindjárt a Damudah beömlése fölött ismét szűkebb lesz a Hugli. Mikor aztán elérjük Hangman Pointot, egyszerre ritkul a parti sűrűség — a dsungelek, — és lassankint előtünnek a lombok közé rejtett házak, paloták, pagodák, villák és raktárak: Kalkutta alá érkeztünk. Előbb azonban ismét egy pilót jön a hajóra, a kikötőkalauz, a ki átveszi az előbbitől a hajó vezetését és magára vállalja a hajó elhorgonyzását a kikötőben. Ez már a harmadik „folyó-speczialista", a mióta az oceánból befordultunk a Ganges deltájába.

*

A horgonyzó-manőver még órákat veszen igénybe. Miután ennek befejezése előtt úgy sem léphetünk a partra, használjuk fel az időt arra, hogy megismerkedjünk Kalkutta érdekes multjának és mozgalmas jelenének néhány mozzanatával.

Ennek a híres városnak, a mely kora ifjúságunk óta föld- és néprajzi olvasmányaink között a legnagyobb mértékben köti le érdeklődésünket és foglalkoztatja képzelődésünket, alig néhány száz éves a multja. Négyszáz évvel ezelőtt jóformán még nyoma sem volt; még említés sincs róla téve. 1700-ban először jöttek európaiak — angol kereskedők — erre a helyre, a kik Hugliból, a magasabban

KALKUTTA LÁTKÉPE.

északra fekvő városból idemenekültek egy falucskába, az akkori Kalikatába. A néhány angolhoz rövidesen még néhány angol csatlakozott, részben azért, mert itt a bennszülöttek gyakori támadásai elől valamiképen védve voltak, másrészt pedig, mert a folyón ez a pont volt aránylag a legjobb horgonyzó hely, tehát a kereskedelmi viszonyok is kedvezőbbeknek mutatkoztak. Az európaiak egyre szaporodtak és velük a bennszülöttek. A helység azonban hosszú időkig nyomorúságos falu maradt, a melyet évenként egyszer-kétszer elöntött az árvíz és a mikor az árvíz elvonult, térdig érő iszap meg halált lehelő mocsár maradt utána vissza. A hol a mai „Maidam" (médöm) áll, a hol ma Kalkuttának leggyönyörűbb parkjai és egész Indiának legmonumentálisabb modern épületei állanak, azokon a helyeken abban az időben a mocsárláz és kolera kiapadhatatlan forrásai voltak. A mai impozáns Wellington square helyén kígyótanya állott; a hol nem volt iszap, ott sűrű dsungelekkel volt minden borítva, az egészségügyi viszonyok pedig olyanok voltak, hogy a fehéreknek egy harmada évenként belepusztult. Nem hiába, hogy a Kalkutta szó eredetét úgy értelmezték, hogy a Golgotha szóból ered, a mi annyit tesz: — koponyatemető; (akár a „Matachin" a panamai szorosban).

A már fejlődő koloniára a bengálai Nábob (navab), Suray ut Daulah mérte az első végzetes csapást, a midőn 1756-ban a vagyonilag már fejlődő Kalkuttát érdemesnek tartotta arra, hogy — kirabolja. Ezen alkalommal a Nábob azt a kis tréfát követte el a Kalkuttában talált európaiakkal, hogy valamennyiöket, azaz százegyvenhat embert, egyetlen szobába gyömöszölte be, a melyet az angolok „Black Hole"-nak (fekete lyuk) neveztek el, a melyben másnap reggelig száztizenhárman megfulladtak. A Madrasból kiküldött angol csapatok csak óriási nehézségek utján és sok emberélet árán tudták a várost visszahódítani. A „legyőzött" ellenség ugyanis csak mintegy nyolczszázezer font sterling, azaz tizenkilencz millió koronányi kártérítés ellenében volt hajlandó a várost visszaadni az angoloknak. Ezen időtől kezdődik tulajdonképen Kalkutta története. Uj erődöket építettek — az a hatalmas erős vár, a

melylyel szemben a „Pundua“ a Huglin horgonyoz, a Fort William, akkor épült; — a mocsaras „maidam“ helyébe parkokat ültettek és megkezdték építeni azt a városrészt, a mely mai fejlődésében Indiának legszebb része: a „Chauringhee“-t (csauringi), és a melytől Kalkutta beczézett nevét kapta: „paloták városa“. Jóllehet a város elérése hajózási szempontból egyike a legnehezebb műveleteknek, a kikötője óriási hajóforgalomnak a színterévé fejlődött.

A legelső mesteralkotás, a mely még a partralépés előtt tünik szemünkbe, az a hatalmas Howrah-híd (haurá), a mely a maga nemében valóságos mesterműi. A híd ugyanis összeköti a Hugli balpartján elterülő Kalkuttát egyik legjelentékenyebb külvárosával, Howrahval, a mely előváros azért legfontosabb része Kalkuttának, mert innen indul ki a szétágazó vasúti vonal, a mely összeköti Kalkuttát Elő-India fontosabb városaival, Madrassal, Kalikuttal, Bombayvel, Agrahval, Delhivel, Benaressel stb. A hid, a mely alsó és felső részre osztja a kikötőt, elhorgonyzott pontonokon nyugszik, amely pontonok együtt emelkednek és sülyednek a folyó vizével,* aszerint, a mint az az apálykor és dagálykor sűlyed vagy emelkedik, és azonkívül kiállják azt a naponként négyszer változó rohanó áramot, a melyet az apály meg a dagály hoznak létre. A híd olyan magas, hogy közepes nagyságú oceáni hajók elhaladhatnak alatta, míg a nagyobbak számára a középen szétválasztható. A tulajdonképeni kikötő ettől a hídtól délre, lefelé terül el és olyan terjedelmes, hogy kétszáznál több nagy hajó fér el benne egyszerre.

Ezzel a monumentális modern alkotással szemben feltünő ellentétben állanak a partok. Tudniillik gátról vagy gondosan megépített rakpartokról szó sincs. A partok olyan állapotban vannak ma is, mint voltak akár Suray ut Daulah navab idejében. Csak a temérdek lépcső tünik fel, a melyek a partról levezetnek a víz színéig. A lépcsőnek azonban semmi köze a hajózási forgalomhoz vagy a parttal való közlekedéshez. Egészen más a rendeltetésük. Tudniillik a lépcsőkön végzik a bennszülöttek vallásos mosakodá-

* A kettő között Kalkutta alatt hat méter a különbség a vízállásban.

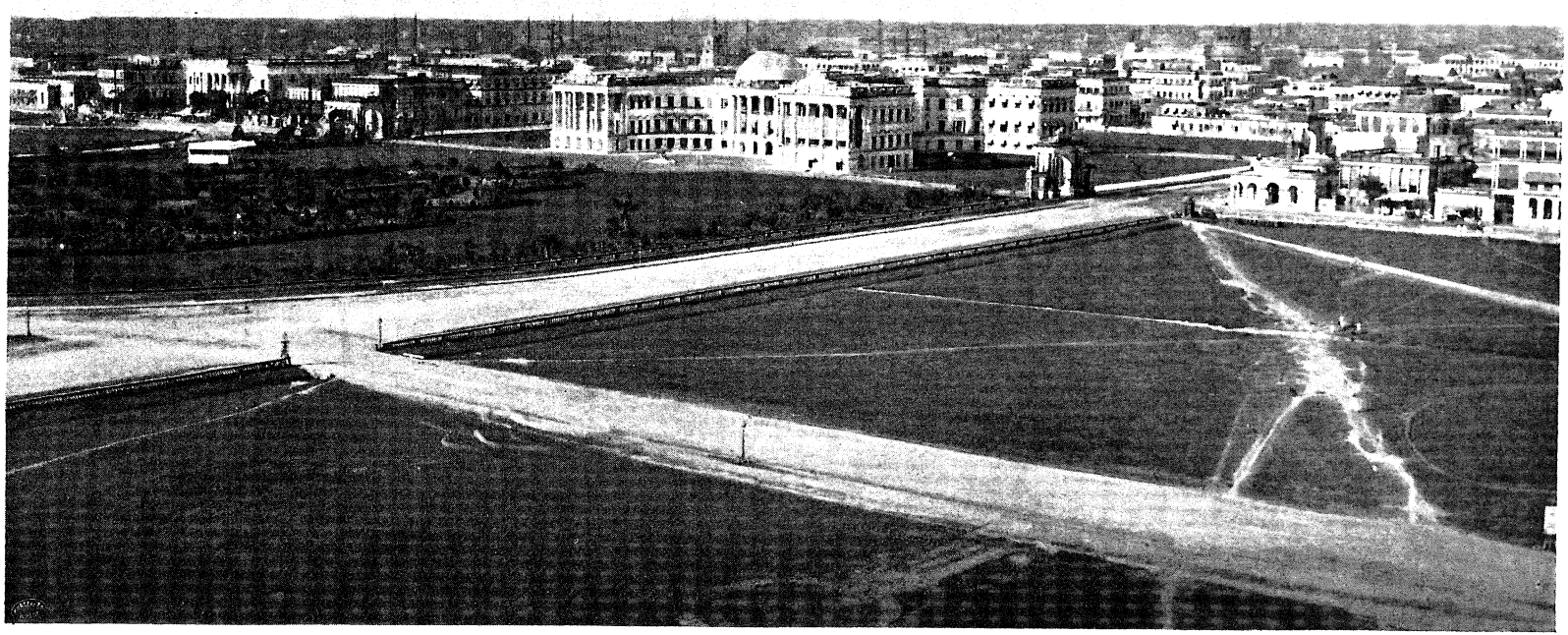

A „MAIDAM" KALKUTTÁBAN (KÖZÉPEN A KORMÁNYZÓI PALOTA.)

(MOCSÁRY B.-NÉ ÚRNŐ GYŰJTEMÉNYÉBŐL.)

VALLÁSOS FÜRDŐZÉS A „GHAT"-EKEN.

saikat a Hugli vizében. És aztán még valami tünik fel: a sok vitorlás hajó. Láttuk, hogy még a néhány ezer lóerejű gőzösök is milyen nehézségek között hatolhatnak fel a Ganges delta veszedelmes árjain; hát még a vitorlások útja milyen nehéz lehet. A vitorlásokat azonban vontatják idáig. Hogy milyen kolosszális munkát végez-

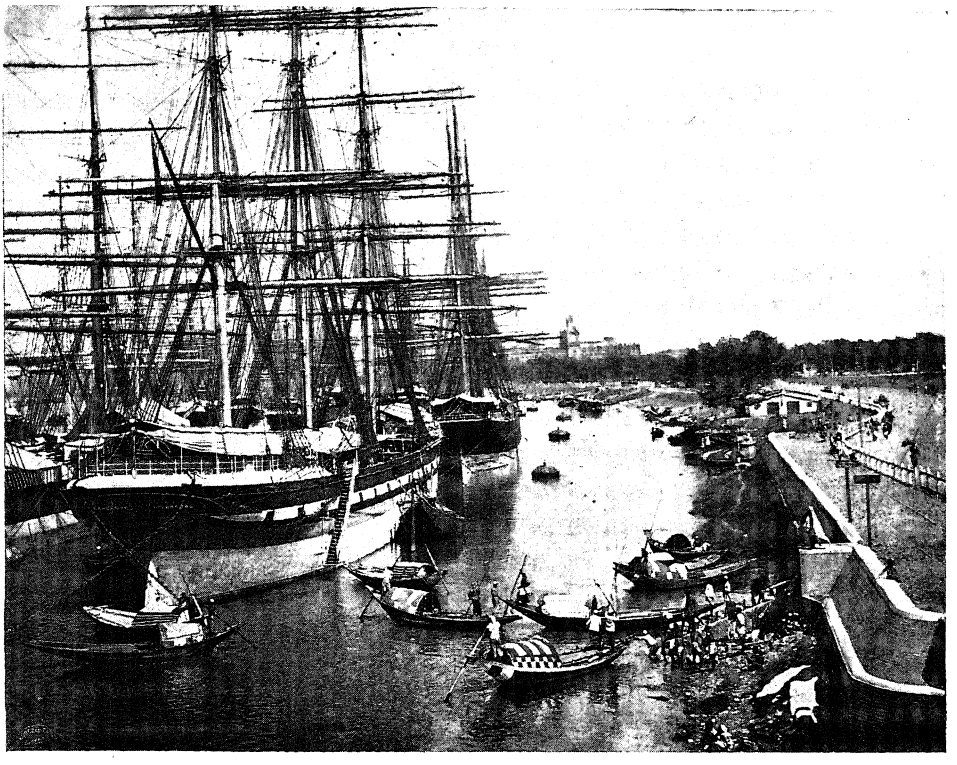

VITORLÁSHAJÓK KALKUTTÁBAN, A DOKKOK KÖZELÉBEN.

nek azok a vontató gőzösök, azt két ízben is volt alkalmunk látni a Huglin fölfelé jövet; a hatalmas négy árboczos elé fogott két apró, jóformán csak gépből álló vontató olyan benyomást tett, mintha ruczacsibék hatalmas hattyút vagy inkább hízott ludat vontattak volna maguk után.

A „Pundua“ éppen megérkezett kijelölt horgonyzási helyére és hozzáfogtak a drótkötelekkel való „kipányvázáshoz“ (négy helyen is kikötötték a parti vasczölöpökhöz, hogy ellentállhasson a ragadó áramnak, másrészt pedig hogy minél szorosabban állhassanak a hajók egymás mellé), a midőn vészkiáltások riasztottak fel bennünket,

a hajó fedélzetén bámészkodókat. Egy csónak fordult fel közvetlen közelünkben és a benne ülők — néhány bennszülött és két európai — a vízbe fordultak. Jóformán abban a perczben tüntek el a szemünk elől, az emberek és a csónak. Mintegy tizenöt-húsz méterrel lejebbb kettő a felszínre jött; két hindu. A többi talán sohasem került többé a felszínre. A Hugli ugyanis ritkán bocsátja — élve — a felszínre azokat, a kiket egyszer magához ragadt.

„Kalkutta tehát jól kezdődik", mondá egyik útitársunk, vonatkozással a szemünk előtt éppen lezajló rövid drámára. Ez az útitárs Madrasban szállott a hajóra és már az első napon megnyerte az összes utasok rokonszenvét. Előkelő fellépése mellett olyan kedves és megnyerő modort tanusított mindenkivel szemben, oly szivesen magyarázott bárkinek bármiről és olyan nagy tájékozottsága volt a körülöttünk történő dolgokról, vidékekről és eseményekről, hogy néha bámulatba ejtette a környezetét. Harminczkét-harmincznégy éves ember lehetett; erős, magas és nyulánk volt, a milyen alakokat a skót tüzérek között szoktunk leggyakrabban látni. Az arcza olyan sötétre volt égetve, mint egy beduiné; aczélkék szeme pedig alkalmas volt arra, hogy a hajón levő útitársnők nyugalmát megzavarja. Nos, ez a gentleman volt az, a kire az imént felfordult csónak drámája tette azt az elkedvetlenítő benyomást, hogy: Kalkutta nem jól kezdődik. És a mely perczben ez a gentleman megindul a hajó lépcsője felé, hogy elhagyja a hajót, egy másik gentleman a kin meglátszott, hogy a kalkuttai rendőrség hivatalnoka, eléje áll és azt mondja neki, miközben a fiatal gentleman vállára teszi a kezét: „Ön X. Y., a ki Singapuréból szökött meg. Altiszt, adja a karpereczeket ennek a gentlemannek". Pár perczczel később mr. X. Y.-nak a kezei össze voltak kötözve és a „Pundua" előkelő és általános rokonszenvet élvezett daliás utazója rendőri kíséret alatt haladt le a hajó lépcsőjén.

Az esemény olyan hirtelen és váratlanul történt és olyan megdöbbentő hatást gyakorolt a hajó közönségére, hogy nehéz lett volna megmondani, mi volt szörnyűbb: az iménti emberpusztulás a csónakkal, vagy ez a mostani a — lánczczal.

Mielőtt elhagynók a „Pundua" fedélzetét, vessünk még egy tekintetet a háttérre, illetőleg a folyóra s a folyó tulsó partjára. A hátteret az egymás mellé sorakoztatott számos oceángőzös, nagy vitorlások, exotikus alakú honi vitorlás járművek, katamaránok és kanoék alkotják. A folyó tulsó oldalán, Howrah külvárosa felé, a lépcsők éppen most telnek meg ájtatos hivőkkel, a hindukkal. Aggok, fiatalok, asszonyok és gyermekek vegyesen és együttesen fürdenek, azaz csak mosakodnak. A hinduk az évszázados hagyományok útján rájok maradt czeremoniális mozdulatokkal és automatikus fogásokkal vetkeznek neki a szent fürdőzésnek, imákat mormolva és hajlongva. A vetkezésük olyan decens, mondhatni szemérmes, hogy a legtúlzóbb prüderia sem találna rajta kifogásolni valót. A ruháikat csoportokba rakják a lépcsőkön, mindmegannyi szürkésfehér foltokat a lábnyomoktól évszázadok óta ugyanazon helyen kitaposott szennyes vörös téglákon. Száz meg száz kar egyszerre mozog, mint valamely gépnek a mozgó nyúlványai, a mikor lecsavarják kopaszra beretvált vagy csak egy tincscsel borított fejükről a turbánt. És ebben az őshagyományos vallásos czeremóniát végrehajtó embertömegben egyszerre megnyílik a legmodernebb britt építészeti tudománynak egyik remek alkotása, a Howrah-híd; a kolosszális vasműnek óriási oszlopai egyszerre kétfelé húzódnak, oly halkan és nesztelenül, mint ahogyan azok az emberek lépnek, a kik itt élnek; a két oszlop között tátongó ür támad, a melyen rohanó örvényekben száguld le a szent folyó és egyszerre megjelenik a nyílásban a felülről jövő nagy gőzös, a fekete kolosszus, a melynek két kürtőjén gomolygó fekete felhőként rohan ki a füst, egy pillanatra elborítva a napot, míg lecsap a vízre, a hol összefolyik a rohanó folyó sárga vizével és az ájtatos fürdőzők fekete testével. Azután végigrohan mellettünk, bőgve és harsogva, jelezvén, hogy horgonyzó helyére megy. A teteje tömve van a fehér ruhába öltözött sötét arczú emberekkel, a kikre szemmel láthatólag szintén megdöbbentő hatást teszen a bámulatos sceneria, a megkapó látvány nagyszerűsége. Ez a benaresi hajó, a mely bucsúsokat hoz haza Kalkuttába, hogy innen elszéledjenek illetékes vidékeikre.

Ezzel a képpel szemben, a folyó balpartján, imponáló terjedelemben és nagyszerűségben terül el maga a város, Kalkutta. A part mentén le és felfelé előkelő és gyönyörű palotasor húzódik végig egész az Eden Gardenig, addig a szép parkig, a melyet Lady Eden, India egykori kormányzójának, Auckland Lordnak a nővére tervezett

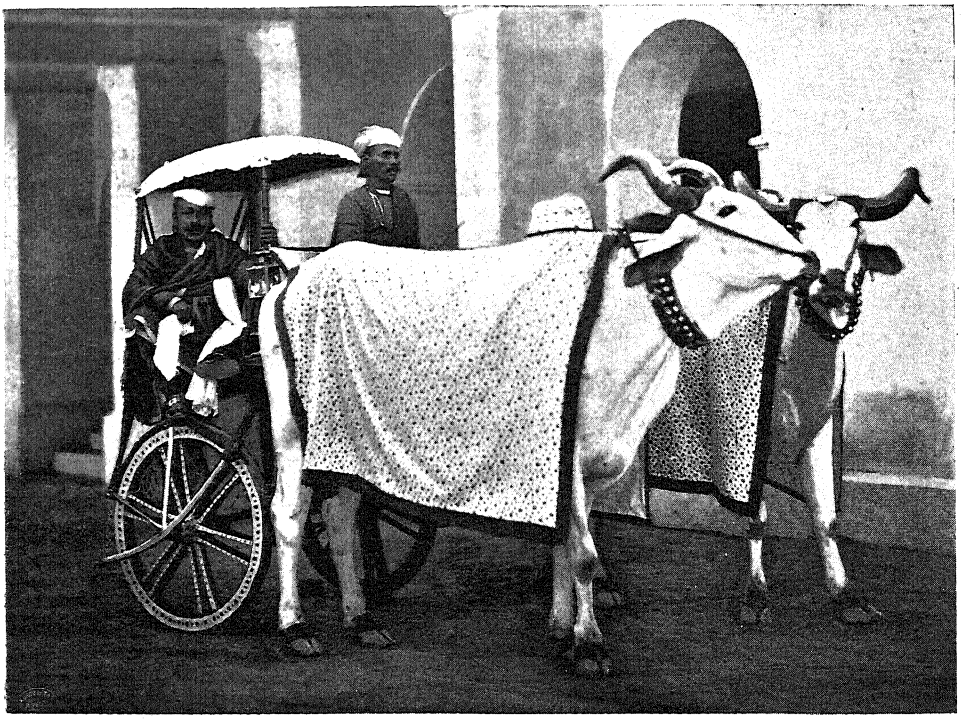

ÚRI FOGAT.

és kezdeményezett. A sötétzöld lombozatból kilátszó fehér szobrok és oszlopok igen szép benyomást tesznek az együttes áttekintésben. Ennek a folytatása a híres „Maidam Esplanade", a melynek jórészét elfedi ugyan az előtte fekvő hatalmas Fort William, de azért meglátszik rajta, hogy több kilométer terjedelmű.

A Great Eastern Hotelbe tartva az út a Maidam Esplanadeon keresztül vezet és eljutunk a Chaurenghee városrészbe, Kalkuttának tulajdonképeni palotanegyedébe. A Chaurenghee első pillanatra nagyon hasonlít a bombayi „Castle"-hoz, és csak később vesszük észre, hogy itt minden impozánsabb, nagyobb és hatalmasabb. A ki

azonban európai fogalmak szerint nagyvárost vél Kalkuttában találni, tudniillik mozgalmas elevenséget, a melyben akár a társadalmi érintkezésből keletkezett elevenség lüktet, akár a kereskedelmi forgalom által létrehozott sürgés-forgás, az nagyon téved. Kalkutta nagyon csendes város; nemcsak az európai fogalmak szerint, hanem indiai mérték szerint is. Ámbár a fő- és székvárosa

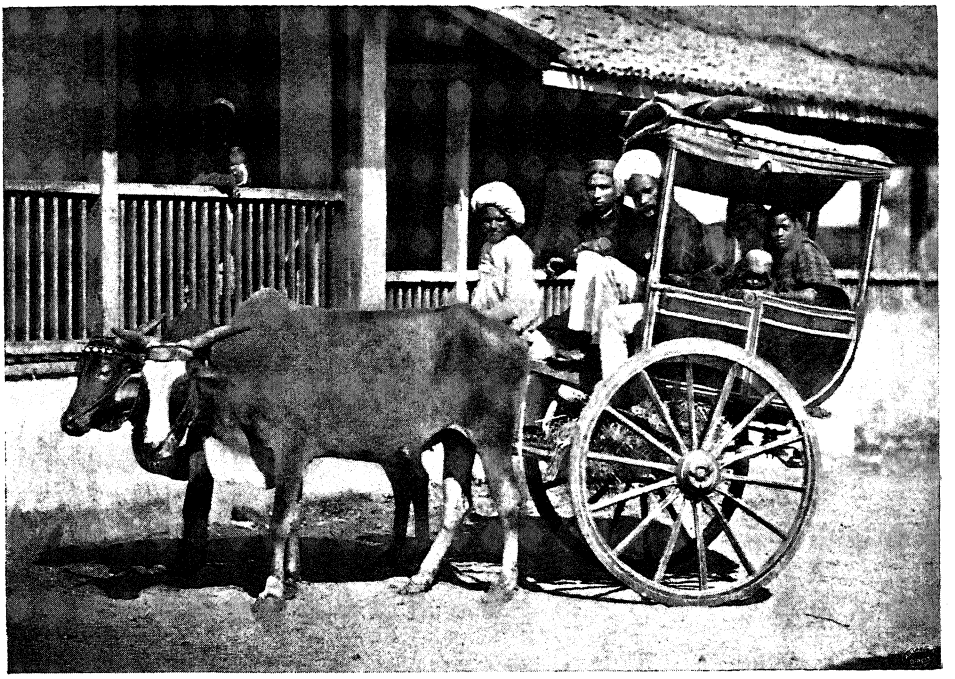

ÖKRÖS SZEKÉR.

a rengeteg birodalomnak, a melyben több mint egy millió lakos él és 1773 óta a brit-indiai kormánynak a székhelye, továbbá központja a nagy kiviteli forgalomnak, a melynek juta, gabona, tea, ópium, rizs, gyapot és állati bőrök a főbb czikkei, azért az előbb említett szempontokból mögötte marad némely indiai városnak. Így például Bombayval éppenséggel nem hasonlítható össze. Az európai városrésznek gyönyörű parkokkal diszített térségei, meg a szintén gyönyörű fasorokkal beültetett széles utczák csaknem tátongnak az ürességtől. Akárhány olyan utczája van, a mely éppenséggel nem emlékeztet nagyvárosra. A kocsiközlekedés oly csekély, hogy

a főbb utczái is zajtalanok. Pedig a rengeteg terjedelmű város megtekintése csak kocsin lehetséges, a mi elég olcsó mulatság; egy órai kocsizásért fél rupiát, körülbelül kilenczven fillért fizettünk. Az is igaz, hogy nem ért többet. Kalkutta „bérkocsiipara" nagyon alacsony niveaun áll: a kocsik — vagy vászonernyővel fedett könnyű szellős járművek, vagy egészen zárt kocsik — kopottak és piszkosak; a lovak, illetőleg csak rossz gebék, éppen olyan soványak, kopottak és kiéhezettek, mint a gazdájuk, a bakon ülő hindu. Mind a kettőről, kocsisról és lóról lerí a kiéhezettség; az ember nem tudja, melyik közülök a szánalmasabb. Kevés fajt találtunk, a melynél annyi lett volna a szánalomraméltó alak, mint a hinduk között; nyomor, éhség, csüggedés és türelmes lemondás olvasható le az arczukról. A legélénkebb érzés, a melyet velük szemben az európai megérez, a szánalom. Arról azonban, hogy a nép ilyen, hogy a nemzet ennyire süllyedt, arról az angolok nem tehetnek, nem ők az okai ennek, (a mit a németek különösen erősen hangoztatnak). Ellenkezőleg, inkább az mondható, hogy: ámbár az angolok mindent elkövettek és elkövetnek most is, hogy a számos válfajra széteső óriási hindu nemzetet társadalmi, közgazdasági és egyéni tekintetben felrázzák abból a rettenetes lethargiából, a melybe süllyedtek, azért a hinduk megmaradtak azon az alacsony fokon, a melyre estek. Nem az angolok hibája az, hanem a hindu-faj erős dekadenciája. (Erre a thémára még visszatérünk). — — —

*

Rövidre szabott tartózkodási időnket felhasználandó, eleinte nagyon takarékosan bántunk az idővel. Igyekeztünk úgy beosztani az időt, hogy az összes megnézésre érdemes dolgokra jusson belőle. De nem volt szükséges; Kalkutta ugyanis nem specifikus indiai város. A mi nagyon érdekes és nagyon lokális jellegű, azt el lehet intézni egy-két nap alatt. Középületei közül legkimagaslóbb, azaz hogy legimponálóbb az indiai alkirály palotája, szemben a

A PROMEBÓL HOZOTT BIRMÁN PAGODA.

Great Eastern Hotellel. A gyönyörű park közepén álló kétemeletes fehér épület hatalmas kupoláival, dóriai oszlopsorával méltóan reprezentálja Angliát Indiában. Délre ettől az épülettől sok kilométeren végighúzódik a nagyszabású és széles terjedelmű Esplanade, a melynek számos apróbb tavát meg sétaútját terebélyes fák szegélyezik. Az Esplanadon, a kormányzósági palota közelében, áll Indiának egyik legmonumentálisabb emlékműve, a Sir David Ochterlony szobra. Az ötven méternél magasabb oszlop felső harmadában széles nyitott galeriát építettek, a melyre a szobor belsejében elhelyezett lépcsőkön lehet feljutni. A galeriáról élvezhető kilátás elsőrendű élvezet, de a szédületesen kacskaringós vaslépcsőkön való feljutás olyan nehéz munka, különösen a forró hónapokban, hogy az élvezet kissé drágán van megfizetve.

Az Esplanade északi részén terül el a már említett Eden-kert, Kalkuttának egyik legszebb részlete. Egyik exotikus diszítése az Eden-kertnek a lombos fáktól és szép tiszta tavaktól körülvett birmai pagoda, a melyet Prométól hoztak át egészben, meglehetős nagy költségekkel. Az Eden-kert a központja Kalkutta „fashionable“ osztályának. Itt tartják meg mindennapi sétájukat és kocsi-korzójukat a katonazenekar konczertje alatt; az Eden-kert közönsége ugyanaz, a mely a korzó előtt a Hugli partján, az Eden-kert és a Fort William közötti mindennapi sétáját végzi. A Fort William szintén egyike Kalkutta legimpozánsabb részleteinek. A sánczokkal és bástyákkal körülvett hatalmas csillag-épület közvetlenül a Hugli partján fekszik. Ebben az épületben van összpontosítva a legtöbb hadifegyverkezés, itt van a főarzenális; a kényelmes nagy kaszárnyákban pedig állandóan huszonöt-harminczezer ember tanyázik.

Az Esplanade folytatása délfelől a Hugli mentén fekvő külváros, a Garden beach, Kalkuttának egyik legmozgalmasabb városrésze. A Garden beachban feküsznek ugyanis a hatalmas dokkok és ennek a partján köt ki a legtöbb oceángőzös. A Garden beachnek további folytatása délfelé már hindu falu, Kalighat, a mely mint tudjuk, kiinduló pontja volt az angolok első letelepedésének ezen a vidéken. Ebből a már igen jelentéktelen falucskából keletkezett a mai Kalkutta.

Hogy fogalmunk legyen Kalkutta óriási terjedelméről, térjünk vissza kiinduló pontunkhoz, az Esplanade északi csúcsához. Közvetlen az alkirályi palota mögött a középületeknek egész hosszú sora fekszik; például: a doriai stylusban épült monumentális városháza — a Town Hall — a posta- és sürgönyhivatal, az angol-góth stylusban épült legfőbb birósági épület, a Bengáliai Bank, a közmunkák palotája stb. Ezt az előkelő csoportot az európai üzletnegyed veszi körül és csak ezeken túl következik a kalkuttai „native" — vagy „Black town", a „Petta". Egy-két évtizeddel ezelőtt a Black town semmiben sem különbözött India többi városainak bennszülött negyedétől; ugyanolyan zeg-zúgos, piszkos és sötét utczákból állott, mint akár a már általunk is ismert bombayi fekete városrész, piszkos odukkal. Ma szép széles és rendezett utczák állanak azoknak a helyén, a melyekben bengál rendőrök vigyáznak a rendre meg a — zsebtolvajokra, a kiktől állítólag hemzsegett Kalkutta. A fekete város újraépítéséhez az adta meg az okot, hogy a kalkuttai hatóságok beleúntak az örökös cholerába és pestisbe, a melynek a Petta kipusztíthatatlan fészke volt, sok-sok millió árán kisajátították a házakat és utczákat, köztük néhány templomot is, leromboltak mindent a föld színéig és fölépítették újból az egész városrészt.

*

Legérdekesebb intézménye Kalkuttának az „Indiai Múzeum"; a nagyterjedelmű épület a város déli részében fekszik, az említett dokkok meg a „Tolly Chanell" között. A terjedelmes múzeum magában foglal mindabból valamit, a mi India földjén akár történelmi, akár nép- vagy természetrajzi szempontokból fontos vagy érdekes. Tekintettel arra a körülményre, hogy a múzeum talán egyike a legfiatalabbaknak, — 1866-ban még nyoma sem volt, — az embernek bámulnia kell azon a határtalan szorgalmon meg azokon az óriási költségeken, a melyekkel ezt a gazdag és érdekes múzeumot létrehozták. Legérdekesebb része a fossiliák gyűjteménye. A régibb geologiai korszakból származó állatcsontvázaknak talán a

leggazdagabb gyűjteménye Kalkuttában van. Van közte néhány példány, a mely ma egyetlen az egész világon. Illusztrálásul érdemes néhánynak a felsorolása. Itt van például az „Amphicyon“ vagy a hyéna-medve; kutyához hasonló állat, a mely azonban olyan nagy, mint a legóriásibb medve. A „Machiodorus“, vagy az irtózatos fogazatú tigris; a fogai ijesztően hosszúak. A „Siwali“, a mely tökéletesen hasonlít a macskához, de nagyobb mint az oroszlán. A „Megatherion“ csontváza, antilopszerű szarvakkal, a melyek olyan párhuzamosak, hogy oldalról nézve az ember azt hihetné, hogy csak egy szarva van. A „Glytodon“ kolosszális pánczél-állat, a melynek az egész hátpánczélja egyetlen darabból áll. Itt van továbbá a „Megaloscerni“ csontváza, az egykori mocsármadáré; az állat akkora lehetett, mint a jól kifejlett strucz és ami legérdekesebb rajta, az, hogy a kalkuttai múzeumban levő példány az egyetlen, a melyet eddig találtak. Itt van továbbá egy halnak a csontváza, a „Balaenoptera indica“-é, a mely mintegy húsz méter hosszú és végül egy krokodilus csontváza, a mely sokkal nagyobb, mint az eddig ismert krokodilusfajok bármelyike.

Hasonlóan érdekes és némely tekintetben páratlan az ásványgyűjteménynek némely példánya. Indiának legszebb ékkövei, gyémántjai ezek, a melyek között azonban egynéhány, mint például a világhírű „Kohinur“, a Nagy „Nizám“, a „Regent“ csak utánzat.

Tudományos szempontból még érdekesebbek Kalkuttának növény- és állattani gyűjteményei eleven és praeparált alakban. A botánikus kert odaát fekszik a Hugli túlpartján, Howrah külvárosa alatt. A botanikus kert óriási nagy; 109 hektárnyi területével majdnem egy mértföldnyire húzódik a Hugli mentén. Nagy előnye, hogy kocsin szabad végighajtani széles útjain, a mi nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az emberek szivesen járnak oda és kocsiban ülve gyönyörködhetnek a kert szépségeiben. Ezek között is vannak példányok, a melyek páratlanok. Ilyen például mindjárt a bejárat után következő két hatalmas fasor: az egyik csupa palmyra-pálma, a másik pedig csupa mahagoni-fa. A kertet átszelő folyócska hídján áthaladva bámulatosan szép, de csaknem teljesen szagtalan virágágyak között eljutunk a botanikus kert „piéce de

résistance"-jához, a legnagyobb indiai ficushoz. A fa törzse tizenhét méter kerületű és több mint kétszáz „lég gyökerével" mintegy kétszázötven négyzetméter területet foglal el. A fa olyan nagy, olyan imponálóan kolosszális, hogy még a nagyszerűségekhez már hozzászokott szemnek is bámulatraméltó jelenség. A botanikus kert — a mint mondják — még sokkal szebb volt, mint jelenleg; de a „nagy Cyklon" tönkretette sok „kimagasló" szépségét.*

Az állatkert gazdag gyűjteménye nem azért nem kelt különös érdeklődést, mintha a kiállított „tárgyak" — az állatok — nem lennének érdekesek, hanem azért, mert már nem újak; ezekhez hasonlókat már többször volt alkalmunk látni. A kígyógyűjtemény azonban olyan gazdag és változatos, hogy a madrasit messze túlhaladja.

*

Mielőtt tovább látogatnók a tudományos czélokra szolgáló intézményeket, a melyek Kalkuttában, India harmadik egyetemi városában olyan számosak, hogy Európa bármely tudományos jellegű városával felvehetné a versenyt, térjünk vissza a szállodába. A Great Eastern Hotel sok tekintetben túlszárnyalja a bombayi szállodákat, de a koszt és kiszolgálás tekintetében bizony mögöttük marad. A szállodába azért szükséges visszatérnünk, hogy el ne késsünk a kitűzött órában pontosan betartott table d'hotetól, másrészt pedig hogy átöltözzünk a mai nap nagy eseményére, vala-

* A „nagy Cyklon" alatt Kalkuttában az 1864-iki forgó-szélvészt értik. Ez a legpusztítóbb volt, a mely újabb időkben Indiában észleltetett. Illusztrálásul csak annyit említünk meg, hogy a kikötőben horgonyzó 195 hajó közül csak egyetlenegy maradt meg a horgonyai előtt; a többit szerteszét szórta a forgóvihar, hol le a Hugli fenekére, hol ki az oceánra, hol pedig messze be a szárazföldre.

Kalkutta időjárására vonatkozólag megemlítendő, hogy a hűvös időszak novembertől márcziusig tart. A forró időszak összeesik az esős időszakkal, a mely a délnyugoti monszunnal összefüggőleg évről-évre pontosan május tizenöt és huszadika között köszönt be. Ugyanebben az időszakban legsűrűbbek a Cyklonok is, a melyek Kalkuttában meglehetősen gyakoriak. Legfélelmetesebbek azonban a május és október havában fellépők.

melyik indiai radsah és angol „knight“ (lovag) estélyére, a melynek ma este szemtanui leszünk a Town Hallban. (Sajnos, vendégei nem lehetünk. Igen előkelő szülőktől kell annak származni, a ki ezen az estén meghívott vendég, és ha már nem indiai nábob vagy előkelő angol állami hivatalnok, akkor legalább is — haditengerészeti tisztnek kell lennie. Mi ezúttal csak „Gallery publicum“ leszünk, magyarul: karzati közönség, és ehhez is a véletlen — ez a leggeniálisabb protektor — juttatott bennünket). Tehát vissza a Great Easternbe. A mint már volt alkalmunk megjegyezni, Indiának legunalmasabb élete a hotelekben folyik. Az Indiában élő európaiak élete hozza magával, hogy a családi élet bensősége meg a családokat pótló klubok berendezése csaknem egészen feleslegessé teszi a tulajdonképeni szállodai életet. A ki mint „ismerős“ idegen jön rövidebb időre Indiának valamelyik városába, azt vendégszerető szivességgel látják ott tartózkodási idejének egész tartamára az ott letelepedett európaiak, akár rokonság, akár bajtársiasság, akár a „country man“ (földi) czímén a saját lakásukon, többnyire valamely gyönyörű parktól környékezett bungalóban. Ha pedig az idegen nem „ismerős“, nem valamely család vendége, akkor bizonyára a számos klub egyikének vagy másikának befogadott vendége, a mihez nem kell egyéb, mint egy-két ajánlat valamely ismerőstől Indiának valamely másik városában. Mondjuk például, hogy a madrasi X. ezred valamely tisztje Kalkuttába jön néhány napra és egy vagy más okból nem óhajt a Fort William tiszti barakjában élni; vagy valamely „assistent commissioner“ (állami hivatalnok) jön néhány napra Kalkuttába és nincs ismerős családja, a melynek vendége lehetne. Azért mégsem megy szállodába; ettől irtózik az indiai angol. Hanem igenis hoz ajánlólevelet onnan, a honnan jön valamelyik klubhoz és ez az ajánlólevél elég, hogy annak a klubnak tagja — és benlakója — legyen arra az időre, a melyet Kalkuttában akar tölteni. És ilyen klub van több is Kalkuttában, a minthogy van Indiának bármely városában. Hiszen már Nyugot-Afrikában láttuk, hogy ha egy akkora területen, a mekkora fél Magyarország, négy-öt angol telepszik le, akár mint ültetvényes, akár mint vala-

mely detachirozott katona-csapat parancsnoka, akkor már létrehoznak egy klubot. Kalkuttában, a melynek majdnem egy millió lakosa között több mint tízezer európai él, számos klub van. A legelőkelőbbek a „Bengal Club", a „Bengal United Service Club", a „German Kalkutta Club", (németül: „Deutscher Club zu Kalkutta"); ezek mindig tele vannak vendégekkel és azért van, hogy a hotelek jóformán konganak az ürességtől. Pedig egy olyan szálloda, mint a Great Eastern Hotel, határozottan méltó arra, hogy pezsgő élet, több elevenség legyen benne. A Great Eastern, mint Indiának valamennyi szállodája, az előkelő bungalók mintájára épült, teljes excluzivitásban, külön parkban. A termei meg a vendégszobái megfelelnek a legkövetelőbb igényeknek is; óriási cselédség áll a vendégek rendelkezésére és csak a konyhája olyan, hogy kissé mögötte áll a nagyobb indiai városok szállodáiban szokásos konyhának. A vendégszobákban, valamint az összes helyiségekben ragyogó tisztaság uralkodik. Talán sehol a világon nincsen fehérebbre mosott ágynemű, mint az indiai hotelekben; az ablakfüggönyök és az ágyak mosquitó hálói éppen olyan fehérek, mint a felszolgáló inasok fehér uniformisa. Apropos: inasok, illetőleg: „boy"-ok. (Indiában ugyanis minden férficseléd annyi, mint: boy, fiú, még akkor is, ha már ötvenszer volt évenkint Benaresben végigcsinálni a rituális fürdőket). Már láttuk, hogy ezeket az isten is cselédeknek, inasoknak teremtette; születésüktől kezdve inasok. Hátha még tanítják vagy begyakorolják őket erre a hivatásra! Mondhatni, hogy a tökély fokát csakis ezek a hinduk érhetik el, de csak — inasi minőségben. Megjegyzendő, hogy a valamirevaló európai gentleman, a ki Indiában él, az a saját külön inasa nélkül egy lépést sem tehet Indiában. Ha már nem is kell mint tolmács, de az európai ember „méltósága" feltétlenül megköveteli, hogy „boy" társaságában utazzék, vagy hogy boy legyen a kiséretében, ha valahová vendégül van meghíva. Ha valamely család nagyobb estélyt ad, vagy csak négy-öt vendége van a tiffinhez, evvel a vendégséget adó ház cselédjei éppenséggel semmit sem törődnek. A ház cselédei csak a családtagokat szolgálják ki, a vendégeket

pedig rábízzák a magukkal hozott tulajdon cselédeikre. És legyen az klub vagy magánház, a hol az ember meg van híva, a legnagyobb nyugalommal rábízhatja magát a háta mögött álló és minden mozdulatát elleső mezítlábas, nesztelenül csoszogó inasára. Az inasa kimegy a konyhára, behozza az ételét, tányért vált, bort vagy vizet tölt és mindent ugyanazon pillanatban, a melyben az a gazdájának éppen a legkellemesebb és legalkalmasabb. Kár, hogy ezeknek az ideális cselédeknek van egy szokásuk, a melyet a mi európai gyomrunk sehogy sem tud bevenni. Tudniillik az inasok valamennyie, öreg vagy fiatal, beteg vagy egészséges, folyton és folyton rágja a betelt, a falevélbe göngyölt erős és csípős fűszerekből álló bagót. A csípős bagó temérdek nyálkakiválasztást idéz elő, olyan nagyfokút, a minőről nekünk európaiaknak fogalmunk sincs. És miután felszolgálás közben, akár az asztalnál, akár a hálószobában nincs alkalmuk a nyálkától szabadulni, a temérdek nyálkát pedig minden fegyelmezettség mellett le nem nyelhetik, nem marad más hátra, mint hogy észrevétlenül szabadulnak meg tőle. Ez a megszabadulás úgy történik, hogy a nyálkát a derekukon viselt övön lógó hólyagzacskóba ürítik. A művelet roppant kellemetlen arra, a ki ehhez nincs hozzászokva.

Miután a forróság néha tikkasztó, különösen a déli tizenkét és egy óra közötti tiffin idejében, villamos ventilátorok pedig abban az időben még nem léteztek, az európaiak úgy segítenek magukon, hogy állandóan legyeztetik magukat a punkák által. Punkának nevezik tudniillik azt a nagy vászonernyőt, a mely az egész szoba hosszán végighuzódik és egy vagy másfél méternyire lóg az ember feje fölött. Ezt a vászonernyőt húzókészülék útján kívülről hozzák mozgásba, a mennyiben a zsinórjába bele kapaszkodik egy boy és órákon keresztül húzza ide-oda, olyan egyhangúan, olyan egyenletesen, mint valami gép. Az összes emberi foglalkozások között talán nincs még egy, a mely ennyire megfelelne a hindu ember contempláló, meditáló és rezignált lelkületének, mint a punkarángatás. Képzeljünk el egy embert, a kinek egész életében vagy csak egész nap nincsen más dolga, kötelessége, feladata és nehéz-

sége mint az, hogy leül egy sarokba, a hol rajta kívül egész napon át egyetlen más emberi lény nincs, a kezébe fogja a madzagnak egyik végét és ezt rángatja ide-oda perczenkint ötvenszer vagy hatvanszor; soha egyetlen szót nem szól, hangot nem hall; nincs melege, szél nem fújja, eső nem éri. Ő csak húzza és húzza a nélkül, hogy tudná kinek, hánynak, miért, meddig.

A menu, a melyet a szolgák felhordanak, unalmas és egyhangú. Különbség nincs benne sehol; sem a városokban, sem a klubokban, sem a családokban. A Gymkhána-klubban ugyanazt a menut tálalják fel Bombayben augusztus 10-én, a minőt Kalkutában kap az ember a Bengal United Service Klubban november 1-én, vagy Barodában akármelyik indiai államhivatalnoknál. Még az emberek is ugyanazok; ugyanaz az öltözködési szabályzat, ugyanaz a feszes, kimért modor és az angol hagyományok által megcsontosodott etiquette uralkodik Indiának minden asztalánál, a mely körül a művelt osztályhoz tartozó emberek, tehát ladyk és gentlemanek ülnek. A társalgási théma is ugyanaz: megérkezett hajók, a lóverseny eredménye, tervezett tigris-vadászat, Garden-parthy Z. Y.-nál, a lokális bank leglokálisabb érdekű eseményei, vagy X. kapitány győzelme az innen sok ezer mértföldre eső Brisbane-i lawn-tennis-matchen Ausztráliában, vagy Durbanban, Kelet-Afrikában. Az idegenhez pedig, a ki a földgömb túlsó oldaláról jőve, egy-két órát tölt a körükben, a következő két kérdés egyikét intézik: „How do You do?“ vagy pedig: „How do You feel to day?“ (Hogy van? Vagy hogy érzi magát?) És ha csak szellemi harapófogót nem alkalmaz az idegen, ebből a társaságból többet ki nem présel.

*

És most menjünk az estélyhez a Town Hallba. Köszönet érette a kalkuttai német-klub elnökének, egy sok millió rúpia fölött rendelkező német öreg úrnak, a ki magas összeköttetési útján kieszközölte, hogy résztvehetünk azon a mesés fényű estélyen, a melyet a radsah valamely nagyfontosságú esemény alkalmából a Town Hallban rendezett.

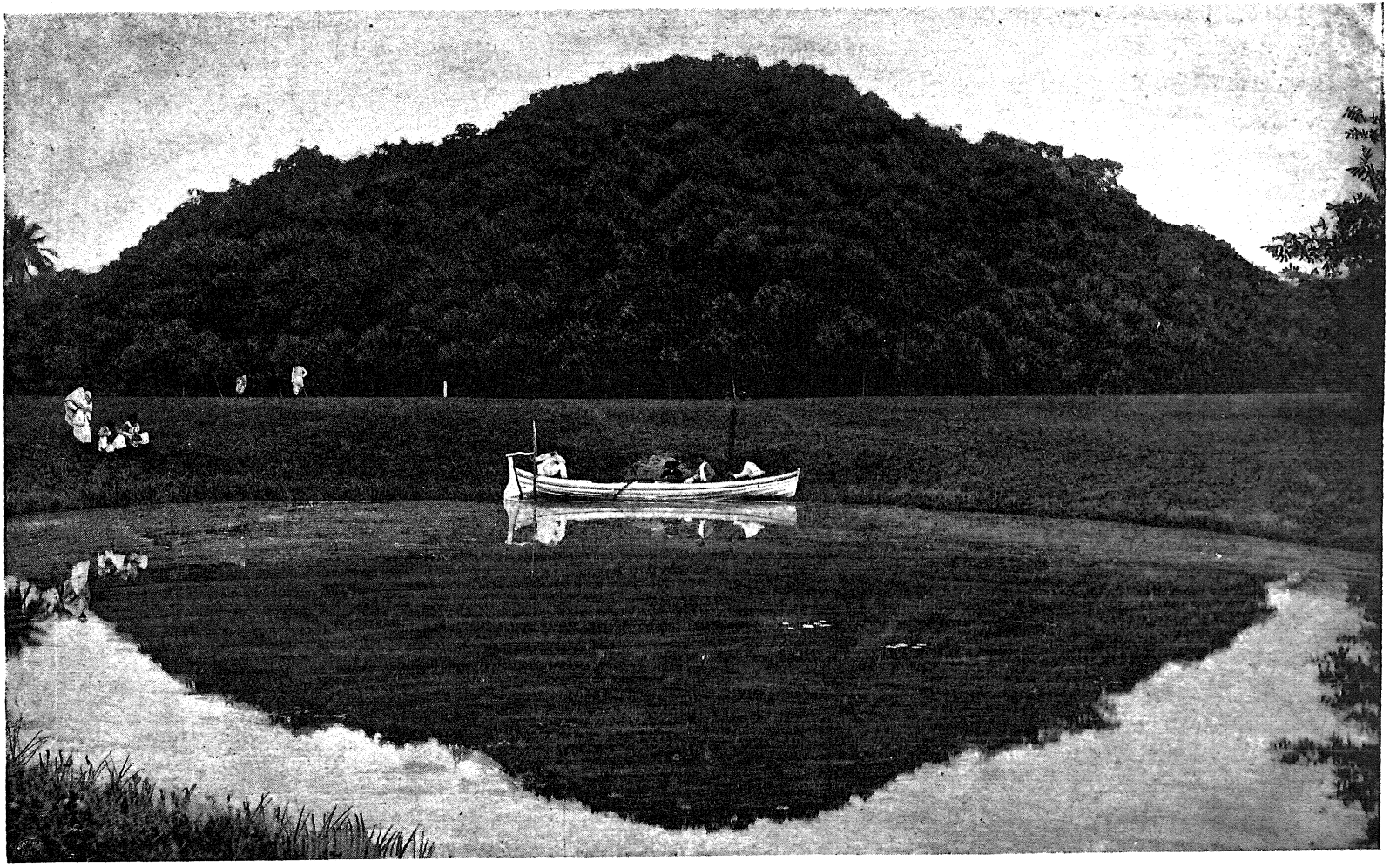

(MOCSÁRY BÉLÁNÉ ÚRNŐ GYŰJTEMÉNYÉBŐL.)

A NAGY BANÁNFA A KALKUTTAI BOTANIKUS KERTBEN.

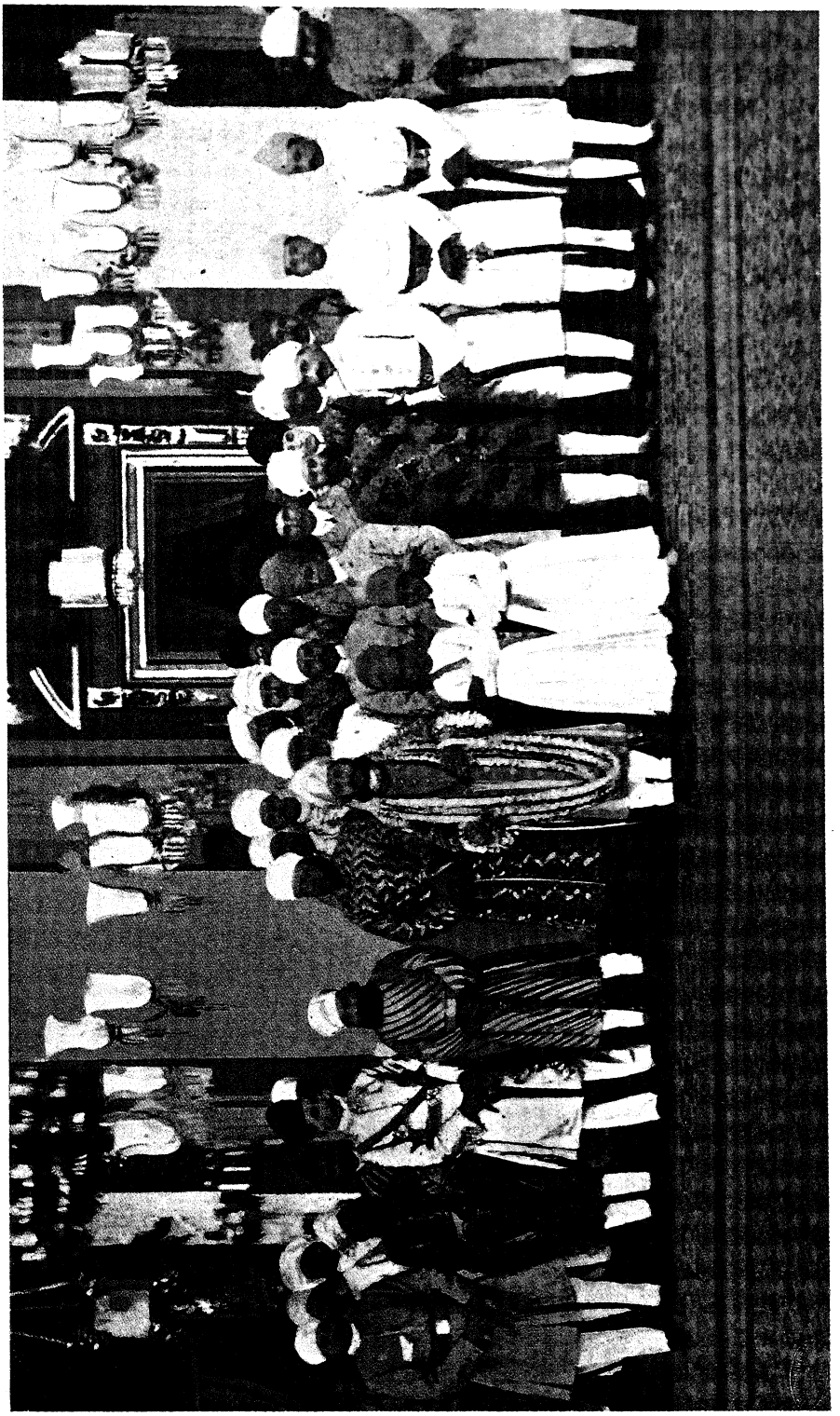

A HYDERABADI NIZAM HINDU NEMESEK KISÉRETÉBEN.

A résztvevő közönség — a meghivott vendégek száma — óriási volt. Lehettek vagy nyolczszázan. Jelen voltak mindazok, a kik Kalkuttában születésüknél, vagyonuknál vagy hivatalos állásuknál fogva a legmagasabb körökhöz tartoznak. Maga a radsah nagyszámú fiaival (tizenkét fia volt életben) meg vejeivel s a legközelebbi férfi-rokonokkal nagyszámú vendégsereget tett volna ki. Hogy társaságbeli nők nem voltak jelen, az természetes. Egyszer már volt részünk egy indiai nábob estélyén résztvehetni, a mely alkalommal az ott látott fény, pompa és gazdagság elég hű képét nyujtotta az indiai előkelő benszülöttek mesés pompakifejtésének. A kalkuttai radsah estélye azonban fényre és pompára felülmúlta amazt. Ez egyszerűen káprázatos benyomást tett. A benszülött előkelőségek ruházata és ékszerei, a sok exotikus formájú viselet, a különböző typusok arczban és külsőben olyan érdekes képet nyujtottak, a mely talán a legérdekesebb volt valamennyi között, a mit eddig India földjén láttunk. A sok drága selyem, arany és gyémántos hímzés, a sokféle színnek bámulatos árnyalatai, a turbánok, kardok, kardszíjak és tőrök sokfélesége, azoknak példátlan művészies kivitele, de főképen óriási értéke és együttes színpompája szépségre és érdekességre nézve bámulatosan szép volt. A szó valódi értelmében kimagasló alak volt maga a gazda. A radsah ugyanis a hindu fajnál szokatlan magasságú férfiú volt; a mellett erős és izmos. Szép violaszínű selyem öltözete gazdag redőkben omlott le az elegáns termetről; az intelligens és katonásan szép és nagyon intelligens kifejezésű arczhoz pompásan illett a halványsárga csíkokkal keresztezett hófehér selyemturbán. A turbánra feltűzött gyermektenyérnyi nagyságú gyémánt-boglár, a melyből csodálatosan szép fehér toll nyúlt ki, káprázatosan szép volt. A boglárt akkora gyöngyök vették körül, mint egy-egy mogyoró. Gyönyörűen voltak öltözve a többi urak is; ruházatuk csupa selyem, vagy más drága szövet, a minőket csak Indiában szőnek és hímeznek és csakis az indiaiak számára. Valamennyinek a turbánján meg kardmarkolatán mesés pompájú gyönyörű ékszer és drágakő. Itt-ott láthatók voltak olyan urak, a kiknek a mellét az angol királynőtől

— császárnőtől — kapott érdemrend diszítette. Az érdemrendnek drágaköve értéktelen üvegnek tűnt fel a dekorált férfiú többi ékszerei között. Mintegy óra hosszat tartott, a míg a vendégek gyülekeztek, egymást üdvözölték és elrendeződtek. Aztán helyet foglaltak és megkezdődött a konczert. A zenekar ezúttal nem volt eldugva pálmák és guirlandok mögé; az óriási teremnek egy emelvényén voltak elhelyezve, a melyen nemcsak a zenészek, — Kalkutta bennszülött muzsikusainak legkiválóbb művészei, — hanem a hangszerük is látható volt. A konczertnek különös érdeket adott az, hogy a programmon nemcsak az volt elmondva, — hindu és angol nyelven, — hogy miféle darabot játszanak, hanem az is, hogy miféle hangszereken adják elő és hogy mi a zenedarab szövege. Izelítőül álljon itt néhány hangszernek rövid leírása és rendeltetése. A „setár"; alakra és hangra hasonlít a hegedűhöz, de több húrja van, a melyeknek a hangneme is különbözik a mi hegedűink húrjaitól; a setár az asztalon fekszik és úgy játszanak rajta vonóval. Az „alabusarángi"; kisebb a setárnál és több húrja van; egy oktávval magasabb amannál. Az „esrár" nagy hegedű; ebből van legtöbb a zenekarban, a vezető szerepet játsza; a „muáli", a fuvola és oboa közötti hangszer; úgy fújják mint a fuvolát — oldalról — de a hangja a pásztorsíphoz hasonlít; a „nadataranga" a nagybőgő kettő is van belőle a zenekarban. Az egyiknek a hangja olyan mély, a minőt mi európában sohasem hallunk. A „khat-tali" olyan mint a spanyol castañetta, de sokkal nagyobb s a hangja sokkal élénkebb; az erős rövid kopogása csaknem bántó. A „tambura" (!) hasonlít a cziterához és úgy is pengetik, mint azt és a hangja is emlékeztett a cithera hangjára, a mely tudvalevőleg mellbeteg fiatal leány erőltetett éneklését juttatja az ember eszébe. (A tamburát még többször fogjuk hallani, mert az énekhez szükséges kiséretet ezzel a hangszerrel adják.) Végül a „mridanga", hatalmas üst, a melylyel épp úgy lehet pokoli lármát csinálni, mint — némán hallgatni. (Tertium non datur.) A hindu hagyomány szerint directe Brahma találmánya; de az az európai, a ki hallja, megesküdnék arra, hogy Wagner Richard felfedezése. Az a muzsika pedig, a

melyet ezekkel a műszerekkel Kalkutta kiváló művészei létrehoznak, különféleképen itélhető meg. A bennszülött urak bámulatraméltó nyugalommal, példás csendben hallgattak a zenére, a mely szemmel láthatólag nagy hatást gyakorolt reájok. Az európaiak azonban — ha egymás között vannak — minden hizelgés nélkül kijelentik, hogy bizony ez a muzsika végtelenül unalmas. Tényleg az; olyan unalmas az urópai fülnek, hogy majdnem csodálkozni lehetne, hogy ezen a monoton, vontatott és mindig „recitativ“ muzsikán mi lehet szép és kellemes a benszülött fülében.

Sokkal érdekesebb volt nekünk fehéreknek az ének, ámbár — vagy talán éppen azért — hogy a mi éneklési módszerünktől lényegesen eltérő. Az első énekdarab egy úgynevezett „Dhrupáda“ volt, egy indiai hőslegenda, a mit a hinduk — előkelők és köznép — legszivesebben hallgatnak. A szöveg tartalma valamely hindostani hőst dicsőít, a mennyiben elmondja ennek tetteit. A dallam egyszerű és vontatott lenne, de az énekművész — egy fantasztikusan és indiai szempontból ítélve is gazdagon öltözött fiatal hindu — annyi czikornyával, orr-, gége- és torokhanggal czifrázta ki az egyszerű melódiát, hogy a „fát nem láttuk az erdőtől“, a mint a német öreg úr megjegyezte. A programm szerint a zenei rész kimagasló pontja a „Khaeyal“ meg a „Terena“ volt. A khaeyal ugyanaz Indiában, a mi nálunk a koloratura; az énekes akkorákat ugrik a hangjával és úgy körülteremtettézi az egyszerű melódiát ugrásokkal meg skálákkal, hogy az már nem is éneklés, hanem gégetornázás. Az éneklés nagy és megerlőtető lehet; a művész arcza úgy kipirul, mint a rák, a szeme kidülled és a visszerei csaknem a megpattanásig megdagadnak. Még furcsább a terena. Ennél az éneklésnél az énekes nem mond szöveget, azaz az énekhangokat nem valamely szöveg szótagjaival ejti ki, hanem csak az énekhangot, mint minálunk például a „trallala“. És mert ennél az éneklésnél az önkéntelenül együtt kiejtett szótagok között ez a három hallható leggyakrabban: te, re, ná, nevezik ezt a dalformát terenának. Az ének után ismét zenekari productió következett, még pedig „solo“. A hangszer csodálatos szerkezetű volt. Akkora lehetett, mint három

czimbalom együtt és hasonlított is ehhez, a mennyiben rendkívül sok húrja volt; lehetett vagy kétszáz. Innen is ered a hangszer neve: „kauun", a mi szánszkrit nyelven annyit tesz: sata-tantri-vina, annyi mint százhúros hangszer. (Mennyivel szebb alakban került ez a „sata-tantrivina" mihozzánk, a hol úgy hívjuk, hogy — czimbalom és mennyivel szebben verik ezt idehaza minálunk.) A teljesen hindu jellegnek megfelelően bemutattak egy egészen speczifikus hindu hangszert, a „nyastranyát", a melyről a programm különös hangsúlylyal kiemelte, hogy ez a hangszer Indián kívül sehol a világon nincs használatban. Ez annyira igaz, hogy nem is volt szükséges külön megemlíteni; úgy is el lehet hinni. A nyastranya ugyanis hasonlít a mi trombitánkhoz és az illető művész nem a szájához illeszti, a mi a trombiták életrajzában nálunk a rendes és szokásos kezelés, még az orrlikakhoz sem, a mi viszont Indiában és Indián kívül is többféle fúvó hangszernek a sorsa, hanem — a gégefőre illeszti a művész és úgy hoz rajta létre hangokat. A barbár kezelés folytán a hatalmas trombita — valószinűleg bosszúból — csak vézna beteges hangokat ad, a melyek olyanformán hangzanak, mintha a művész a nyelve alá dugott fűzfalevéllel muzsikálna. Tényleg azonban úgy áll a dolog, a mint a programmban megadott magyarázatból kivehető volt, hogy a művész a trombitát a gégefőre, a hangszálagokra nyomja és ezeknek mozgatása által hozza létre a szokatlan és furcsa hangokat.

*

A programmot táncz fejezte be; következett „the Nautch"-girl, a — bajader. Mintegy 17—18 éves leány lépett a pódiumra; egy gyönyörűséges szép alak, üde, friss, szép és mélységesen — komoly. A ruházata rendkívül finom és lenge szövetből állott; a sajátságos vörösszinű szövet, a mely meztelenül hagyta a nyakat, a karokat meg az alszár alsó harmadát, még akkor is elragadóan szép redőkben simult a formás, mondhatni plasztikusan szép idomokhoz, a míg mozdulatlannl állott. Kékesfekete fénylő haja a középen

elválasztva szorosan tapadt a fejhez és csak kevés jázmin virággal volt diszítve. Bal orrczimpájáról a mi asszonyainknál szokásos lógó fülbevalóhoz hasonló ékszer lógott le az ajka fölé; az ékszer mogyorónagyságú gyöngyből s néhány nagyobb fajtájú gyémántból állott; a csuklóin meg a felső karjain, valamint a bokáin széles és vastag aranypereczeket viselt, a kéz és a láb ujjain pedig szintén gyémántokkal és rubinokkal kirakott gyűrűket. A pódiumon elhelyezkednek előtte a zenészek, négy vagy öt hindu, a kiknek egyike a karmester lehetett; a bajader tekintete legalább nagy figyelemmel volt feléje irányítva, mintegy várva a jelt a táncz megkezdésére. A programm hűségesen felsorolta a hangszereket is, a melyek a tánczot kisérik. A főhangszer ezúttal egy igen kellemes hangú fémüst volt, a melynek a hangja kellemesen emlékeztet a kisebb délolasz városok harangjainak hangjára. A zenekar játszani kezd és feszült figyelem uralkodik a teremben. Néhány bevezető taktus után, miközben rögtön kivehető, hogy a fémüst adja meg a rithmust, a bajader megkezdi a tánczot. Azaz elkezd egyhelyben tipegni, keringeni és forogni, miközben folyton emelgeti és illesztgeti a karjait. Aztán felváltva hol a bal, hol a jobb lábbal kilép vagy hátralép, ismét kering és forog, mozgatja a csípőit, de nem „riszálva“, mint például a csárdásnál, hanem lassan és vontatottan és itt-ott túlozva. Kissé mozgatja a hasfalakat, azaz fölhúzza és leereszti azokat, miközben folytonos kar- és kézmozgatásokkal kiséri a többi testmozdulatokat. A mint a zene gyorsabb ütembe megy át, a „nautch“ mozdulatai is elevenebbek. A táncz ugyanaz marad, csak a mozdulatok variácziói követik egymást gyorsabb tempóban. A csípőrángatások meg a hasfalak mozgatása most már kevésbbé decens, mint volt előbb; a finom bő szövet két-háromszorosan csavarodik a teste körül. A mellről vagy magától lecsúszik vagy lecsúsztatja a leplet és a felső test majdnem egészen meztelen és az üde, ifjú termet bájai szabadon láthatók. Nincs az a szobrász, a ki ehhez hasonló bájos gömbölyűségeket és vonalakat tudna megalkotni, a minőket ez a fiatal hindu leány mutat. És éppen a formák mutatásában lehet a bajader elismert művésznő, mert lát-

szólag erre fekteti a legfőbb súlyt. Végre néhány másodperczig tartó szédületes gyors keringés után hirtelen és merészen hátrahajlik, a mely helyzetben meg is marad néhány másodperczig, aztán épp oly hirtelen előrehajlik és féltérdre ereszkedik, miközben a karjaival és graciózus köszönő mozdulatot tesz. A tánczna k vége van. Lármás tapssal, nagy zenekari tussal és elismerő kézmozdulatokkal jutalmazták a művésznőt.

(Mocsáry B.-né úrnő gyűjteményéből.) HINDU TÁNCZOSNŐK.

Higgadt európai szemmel nézve, a tánez sem nem szép, sem nem mulatságos, nem is érdekes; sőt a csípőrángások meg a hasmozdulatok határozottan kellemetlen benyomást keltők. De az egész együtt: a gyönyörű szép öltözet, a temérdek ékszer, az exotikus zene és főképen a bájos, üde, fiatal leánytermet mégis olyan szép, hogy éppenséggel nem lehet csodálkozni, ha némelyek a bajader tánczát tüneményes szépnek mondják és tartják. A mi „productiós“ tánczunkkal, tudniillik a mit ballettekben látunk, bátran felveheti azért a versenyt; a különbség csak az, hogy a hindu-bajader táncza, azt a kis „riszálást“ meg hasmozgatást leszámítva, sokkal decensebb és szolídabb. Annyi bájt pedig, a mennyit egy hindu bajader tud a kar mozgatásaiba beleönteni, azt a mi ballerináink, a kiknek

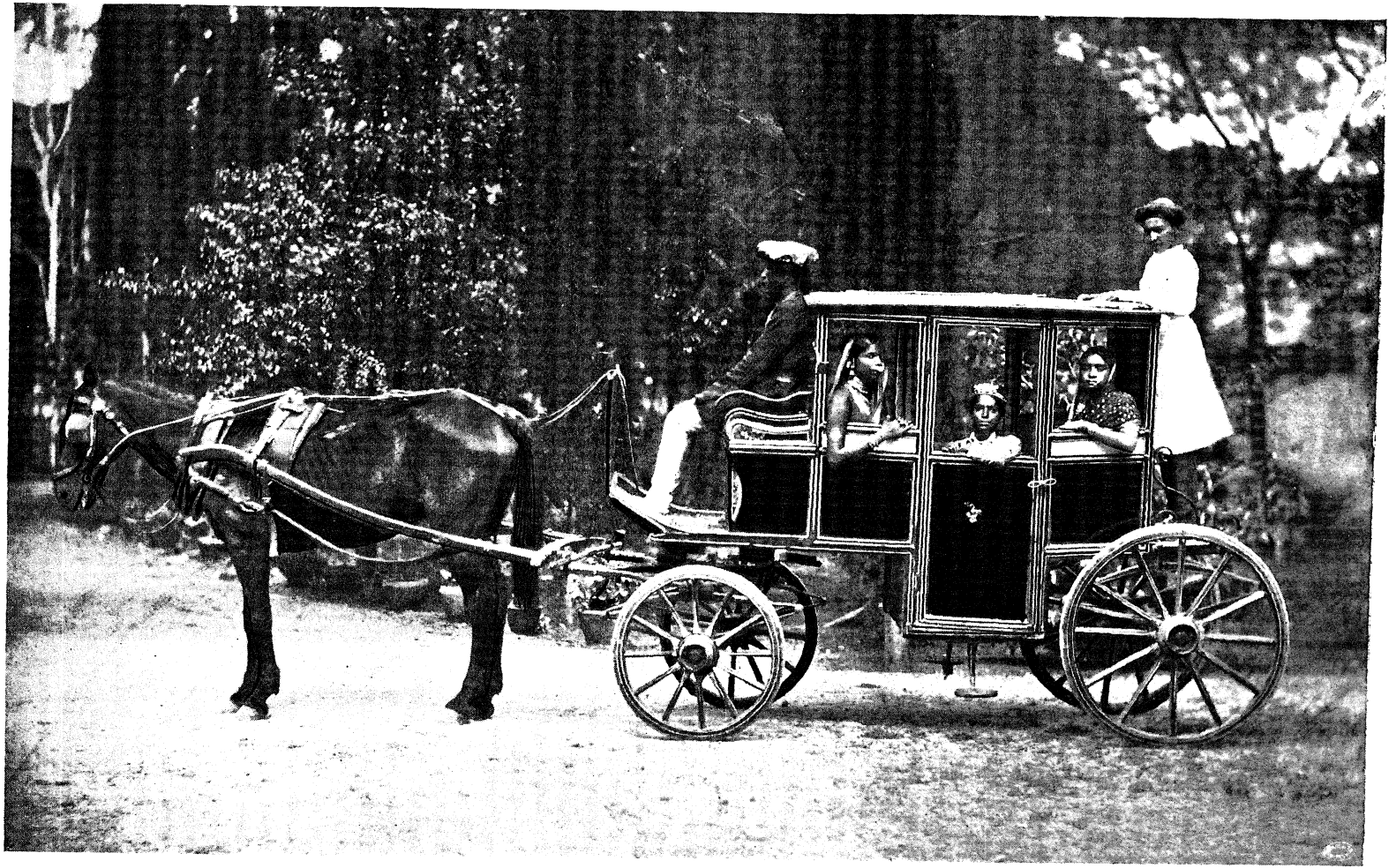

MAGÁNFOGAT.

az — öregujjukban áll a táncz lelke, azt képzeletben sem tudják utólérni.

Van azonban valami egészen különös dolog, a mi érdekessé teszi ezeket a bajadereket. Tudniillik a hindu bajader sokkal magasabbra becsüli a művészetét, mint — önmagát. Ugyanis: míg az előkelő és nagyon elismert bajader egy-egy fellépéséért néha óriási összeget kap honorárіumképen, — mikor a walesi herczeg, a jelenlegi angol király, Indiában járt, a barodai maharadsa estélyén a fellépő bajaderek, számszerint tízen, egy-egy „lakh"-ot, százezer rúpiát (!) kaptak egyetlen tánczprodukczióért — önmagukat, a szerelmüket ehhez az összeghez képest nevetséges olcsón, mondjuk egy-kétszáz rúpiáért bocsátják árúba. Már megszokhattuk ugyan, hogy Indiában sok minden furcsa, fordított és szertelen, de ez már aztán határozottan ellenkezik a mi tisztességes és becsületes berendezésünkkel. Hogyne; itt, Indiában, százezer rúpia a táncz ára, a tánczosnőé pedig száz rúpia; nálunk pedig a ballerina havi huszonöt forint fizetésből ezerpengős lakást tart, drága ékszereket hord és úgy öltözködik, mint egy grófnő. Ez az — India igazán furcsa ország. — — —

A táncz befejeztével még nem volt vége a programmnak; még egy kis czeremónia volt hátra. A mint például Angliában szokás, hogy bármilyen ünnepélynél, vagy bármilyen mutatványoknál befejezésül a „God save the king" következik, úgy Indiában a virágcsokor és a — betel fejezi be az estélyt. A nagyszámú cseléd-ség arany és ezüst tálczákon apró virágcsokrokat hordott széjjel és aranypapirba csavart kis göngyöleget, a mi a begöngyölt bombonhoz hasonlított. Ez volt tudniillik a betel. A jóravaló hindu ember — a mint már tudjuk — jóformán a betellel a szájában alszik el és a legelső cselekménye feléledésekor az, hogy a betelt bedugja a fogai közé. A betel kinálásával a radsa estélyének vége volt.

HETEDIK FEJEZET.

BENARES.

Az igazi és hamisítatlan hinduéletet Kalkuttában már nem találja meg az európai. Ha ezt akarja megismerni, akkor ránduljon át Benaresbe. Itt, a hinduk milliójának Mekkájában, Rómájában és Jeruzsálemében megismerkedhetik vele sok olyan mozzanatában, mint sehol másutt egész Indiában. Mert Benares — Varanázi-Kázi, a hogyan a benszülöttek nevezik, — az igazi, az egyetlen, a szent és az örök hindu város.

Kalkuttától Benaresig mintegy tizenöt óra hosszat tart az út vasúton. A fél napot meg egy éjszakát átaludva a kényelmes s elég úrias vasúti kocsiban, az ember Indiának a szívében ébred fel. Európaiak is sokan utaznak és a néhány elsőosztályú kocsinak minden ülése le van foglalva. Mint már említettük, a vasúti utazás Indiában rendkívül olcsó, még a fehéreknek is. A benszülöttek számára pedig igazán nevetségesen olcsó. Ennek megfelelően a benszülött utasok száma valósággal temérdeknek mondható. Mint a heringek a hordóban, úgy vannak az emberek összezsúfolva a vasúti kocsikban. Ha az európai ember ezen a vonalon, a mely a legsűrűbben használt az egész indiai vasúti hálózatban, útközben valamelyik állomáson kiváncsiságból belép a bennszülöttek kocsijába, megrettenve lép vissza. A sovány lábszárakon guggoló alakok, nők, férfiak, gyermekek, olyan benyomást tesznek, a mint ilyen sűrűn egymáshoz szorulnak a szűk területen, mintha egyetlen testet alkotnának, a melynek száz feje, száz arcza meg sok száz karja van. Az emberek az útra legrégibb, tehát a legszennyesebb ruhájukat öltik fel; egytől-egyig rágják a betelt és nagyokat köpködnek. A magukkal vitt eledel, az avas növényi zsíradékkal főtt rizs meg tésztanemű

kellemetlen illatot áraszt. Maga az emberszag, a kipárolgás, olyan nehéz és fojtó, hogy azt lehetne hinni, hogy ezek az emberek, a kik a szigorúan előírt vallási czeremóniák között éppen a naponkint többször történő fürdőzést tartják be a legpontosabban, talán születésükkor fürödtek utoljára.

*

A hinduk legszentebb városának történetéből röviden annyit említünk meg, hogy már Krisztus előtt a VI. században fontos tényező volt Indiában, mert Buddha annak idejében, azaz az említett században, Benarest választotta vallás-reformátori tevékenységének központjául. Mikor a moslimek a XII. század végén északról betörtek Indiába, illetőleg Benaresbe, akkor már olyan számos hindu-templom állott a városban, hogy a moslimek ezernél több hindu templomot romboltak le, a melyek helyébe néhány mohammedánus moshét építettek. Az islam megtörése után annál nagyobb buzgalommal fogtak hozzá a hinduk szent városuk újjáalakításához, a mely törekvésükben a legnagyobb sikert érték el. Benares már régi idők óta ismét — Benarese Indiának, a mi többet mond, mint: Mekka, Róma vagy Jeruzsálem.

Benaresnek ma mintegy kétszázhúszezer lakosa van, az odazarándoklók száma pedig meghaladja évenkint a milliót. A temérdek hívő befogadására több mint ezernégyszáz hindu templom (és mintegy háromszáz moshé) áll Benaresben. A templomok túlnyomó része Siva kultuszának van szentelve, a mely istennek a symboluma, a többször említett lingám, mint legömbölyített kőhenger számos helyen látható. Hogy Benares a hindu embernek több, mint Mekka a mohammedánusnak, kitűnik abból, hogy míg a mohammedánus az ő vágyainak netovábbjában megelégszik azzal, hogy csak meglátogassa Mekkát és aztán boldogan, idvezűlten hazatér, a hindu vágyát Benares egyszerű meglátogatása nem elégíti ki. A hindu legfőbb vágya abban kulminál, hogy: igyon a szent Ganges vizéből, fürödjön meg annak vizében, de hacsak lehet a

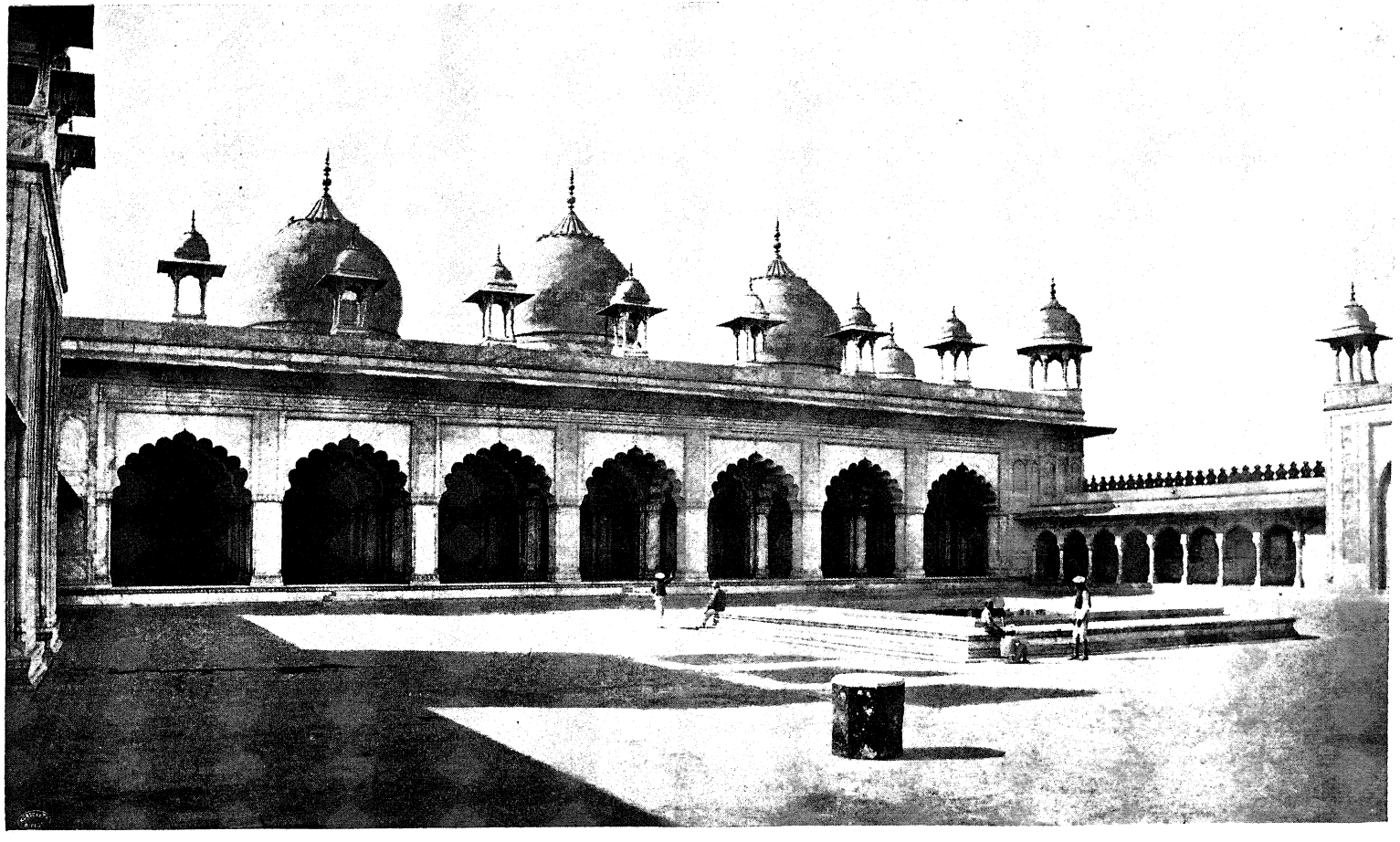

A FEJEDELEM MECSETJE (AGRA.)

szent városnak, Benaresnek a partjain, aztán hogy haljon meg ugyanitt, itt égessék el holttestét, a hamvait pedig szórják a Gangesbe. Ez a rajongásig menő vágyakozás nemcsak a köznépé; ugyanez az ambiczió bántja a gazdag, a nagy és hatalmas előkelőt. Ezért áll Benaresben annyi fejedelmi palota, mert a legfőbbek is

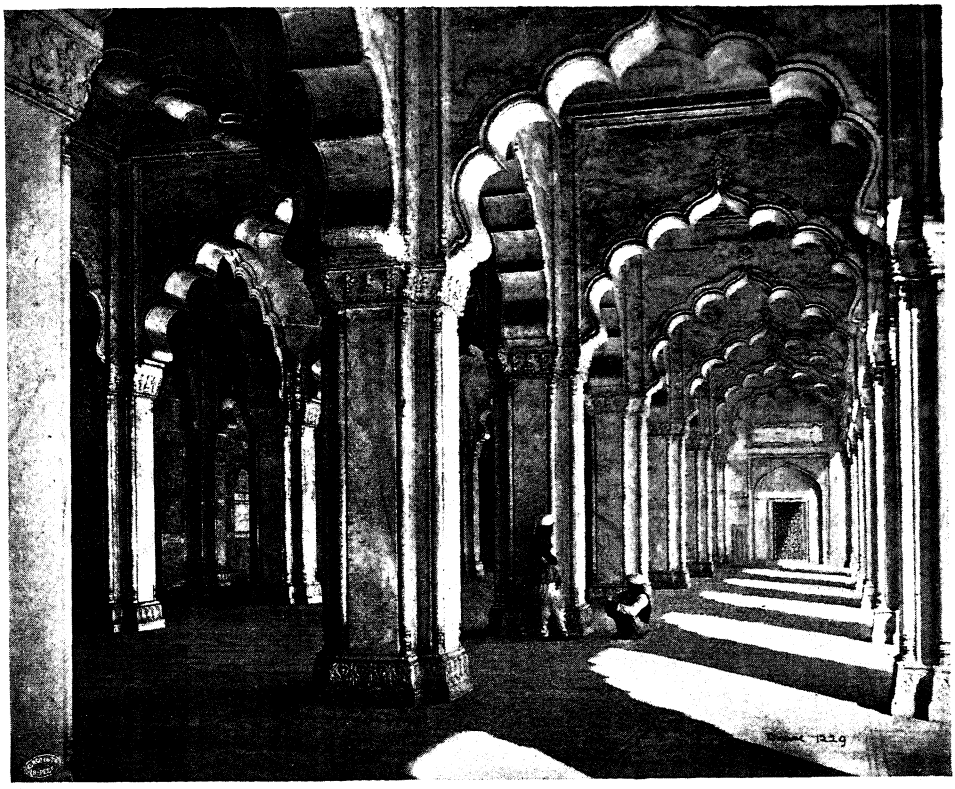

RÉSZLET A MECSET BELSEJÉBŐL. (AGRA).

Benaresbe vonulnak vissza, ha nyugalomba mennek, hogy itt végezzék be életöket a szent folyó partján.

Mielőtt megismerkednénk a hinduk szertartásos fürdőzésével és mielőtt belépnénk valamely szentélybe, — a melyek legtöbbjébe ugyan tilos a bemenet, — ismerkedjünk meg nagyjában a Ganges partján végbemenő bámulatos látványossággal, a mely tényleg a maga nemében páratlan az egész világon. Erre a czélra szálljunk a szokásos csónakok egyikére, a melynek lapos fedélzetén kényel-

mes karszékek állnak a turisták rendelkezésére és evezzünk végig a Ganges északi partján, a melyen beláthatatlan hosszúságban húzódik végig a szent város. A magas és meredek partról lépcsők vezetnek le a vízhez; ezek a híres „Ghat"-ek (gét), hol téglából

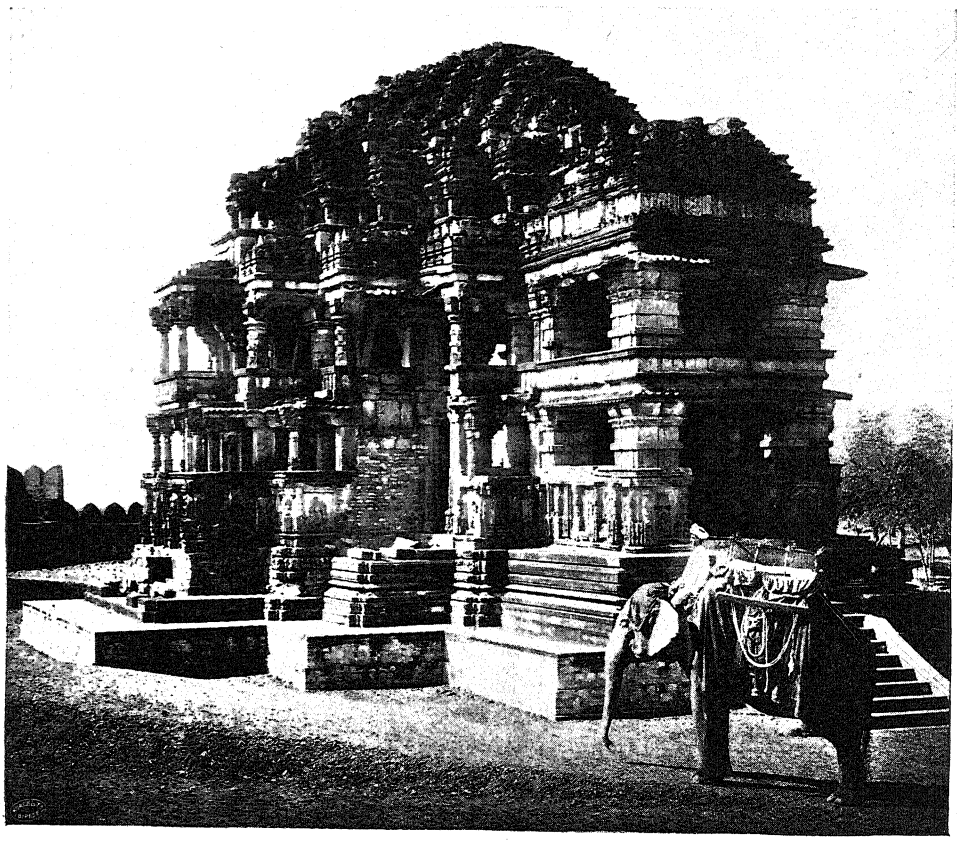

RÉGI BUDDHISTA TEMPLOM. (GVALIOR).

rakott keskeny, hol hatalmas kövekből épített széles lépcsők. Ezek között helyenként egész vadon, azaz lépcsők és építkezések nélkül, függélyesen emelkedik a csupasz part, odafenn egy-két banánfa által beárnyékolva. A part nagyobb része azonban sűrűn be van építve; a partba kőfalak és gátak vannak felrakva, a melyek alapul szolgálnak a föléjük épített templomoknak, palotáknak vagy nyilt oltároknak. Az épületek és templomok nagy része annyira a part szélére van kiépítve, hogy akárhány közülök megdűlt a part

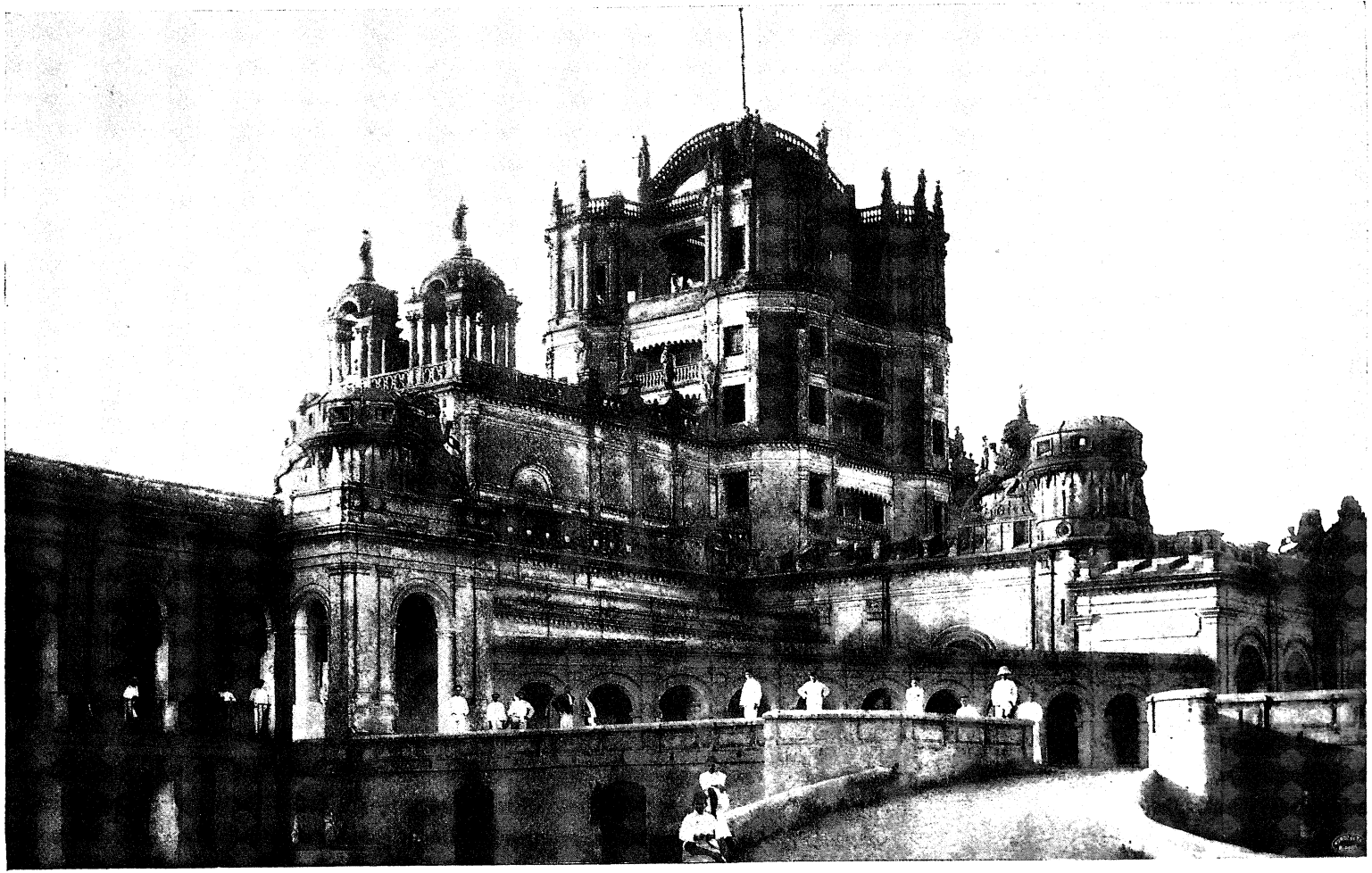

A FEJEDELMI PALOTA (LUKNAU.)

alávájása következtében. A templomok, paloták, oszlopok, szoborcsoportozatok, kis oltárok, fürdőlépcsők és ghatek egyetlen hosszú sort alkotnak, a legnagyobb tarkaságban, változatosságban, rendszer nélkül. Minden épület, ha nem hatalmas és monumentális, akkor bizarr, groteszk, csodálatos és fantasztikus. Itt áll például egy mesés pompájú templom vagy fényes fejedelmi palota, a mely előtt nincs „ghat"; aztán ismét fürdőhely következik, a hol a víz fölé messze kiépített gerendákon van a vetkeződő hely; aztán ismét hatalmas palota elé érünk, a melynek a falai innen a vízről nézve szédületes magasaknak látszanak. A tetején parányinak tetsző erkély van, a mely messzire kinyúlik a folyó fölé. A kolosszális épület arányaihoz mérten ez a kinyúló szöglet csillagszerűen elágazó erkélyeivel és az ezeket tartó finom oszlopokkal csak akkora, mint a fecskefészek a nagy épület eresze alatt. Az épületek és a groteszk-alakú templomok temérdek bizarr diszítése és czifrázata, tudniillik: a sok erkély, faragott oszlopok, aranyozott kupolák, csúcsok, szögletek, apró tornyocskák, terraszok és számtalan más, csupán hinduépítész fantáziájában megszülemlett czikornya, sallang és czifraság páratlan hatású egészszé folynak össze. Mint méltó befejezése a gyönyörű és nagyszabású látványnak, a sor végén egy kolosszális épület áll, két magas, karcsú toronynyal. Ez az Aurengzib moshé, a legnagyobb mohammedánus templom Benaresben. A mi még ezenfelül következik, feljebb a Gangesen, az egyszerre és hirtelen megszakítja ezt az indiai világot. Tudniillik a vasúti híd kolosszális vasrácsozata.

*

Mielőtt folytatnók útunkat, ezen az alkalmas helyen foglalkozzunk kissé az indiai műépítészettel és képzőművészettel.

A képzőművészet ismertetéséhez épp úgy, mint az abban való gyönyörködéshez mindenekelőtt szakértelem szükséges. Ennek hiányában a szemlélőnek legfennebb csak annyi része lehet benne, hogy vagy tetszik neki az alkotásuk, vagy el van tőlük ragadtatva

vagy egyszerűen hidegen hagyják és csak elismeri felőlük, hogy: érdekesek. Azok számára azonban, a kik érdeklődnek az indiai képzőművészet iránt, felsoroljuk Ratzelnek erre vonatkozó ismertetését. Ratzel ismertetése annyira magán viseli a szakértőnek, tehát műbírálásra feljogosított egyénnek jellemét, hogy megnyugvással hivatkozhatunk reá. Ratzel a következőképen nyilatkozik a hindu képzőművészetről és műépítészetről:

„Az alakok és a találékonyság óriási gazdagsága mellett, a mi kifejlett ízléssel és nagy kézügyességgel párosul, a hindu képzőművészet minden elágazásában csak egy dolog lenne szükséges, hogy tökéletes legyen; az, a mi nagygyá tette az egiptomi művészetet és még nagyobbá a görögöt; tudniilik beható tanulmányok a természet és az emberi test megismerésébe. Ezen tekintetben a dél-indiai alatta áll az észak-indiainak. Művészetük alakjaiban dominál a sematikus; az arczok ábrázolásában például megelégszenek azzal, hogy az összkifejezés hatását örökítik meg, a kifejezést létrehozó izomjátékra azonban semmi súlyt sem fektetnek, valamint nem tűntetik fel a különböző izomcsoportozatokat a tagok ábrázolásában. Sablonos lágyság és teltség jellemzi minden alakjukat, főképen a nőalakokét, a mely tulajdonságnak sokszori ismétlése laposssá és tartalmatlanná teszi a megalkotott műveket. A test feldiszítésére sokkal több súlyt fektetnek, mint magára a testre. A szobrászatnak ez a faja abban találja legmagasabb feladatát, hogy tarkán csoportosított tömegeket és fantasztikus szörnyetegeket alkosson. Ez a törekvésük fényesen sikerült is, jóllehet a a nagy csoportokat és tömegeket kitevő egyes alakok a legnagyobb mértékben természetellenesek. Emlékeztetik az embert a hindu színészekre, a kik ugyanilyen jelmezeket viselnek, a minőket ezeken a szobrokon látunk és hogy fokozzák a hatást a színjátékukban, hát olyan groteszk mozdulatokat végeznek, mintha kificzamították volna végtagjaikat. Az olyan idétlen gondolatok megtestesítéséhez, a milyen például a „Ramayana“ sokkarúsága (a minőt az Elephanta templomban láttunk), vagy Sivának villámokat szóró harmadik szeme, felismerhető ugyan, hogy a fantaszticizmus mér-

VASUTI HÍD A GANGESEN, BENARES MELLETT.

séklésével a halmozottságot és természetellenes dolgokat dekorativus módon kezelik, de egyszerű emberi test megábrázolásáig nem jutottak. A tandsuri pagodában álló egyetlen darab fekete gránitból faragott és öt méter hosszú Siva-bika alakja sokkal közelebb áll az egiptomi jobb szoborművekhez, mint az összes hindu templomok összes emberi alakjainak bármelyike.

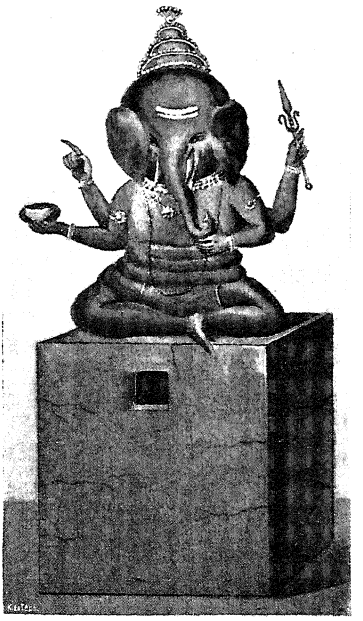

„SHRI GANESA NAMA".
(A Szerénység és Udvariasság istene. Eredeti hindu rajz.)

A képek és motivumok tömege meg az ezek kidolgozásához szükséges fáradhatatlan szorgalom a műépítészet terén is bámulatra ragadnak bennünket, holott a gazdagság és halmozottság mellett az emberi test ábrázolása itt is teljesen hiányzik. Az emberi alakok úgy elvesznek, eltűnnek a tömegben, mint a hogyan az indiai tropikusan buja növényzet is mindent elborít, eltakar, agyonnyom. Műépítkezéseikben egymásra halmozódik a sok udvar, galéria, oszlop, torony, lépcső, állvány és erkély. A megszűkített perspektiva adja meg az alapvonalat. Kezdettől fogva a symbolicizmusra fektetvén

nagy súlyt, ebből kifolyólag a domborművekre fektették a fősúlyt, főképen az építmények külsején levőkre. A Brahma négy-arczú fejét a tágra nyitott szemekkel, vagy a Siva henger-alakú symbolumát* a templomok belsejében helyezték el, a hová Elő- és Hátsó-Indiában élő utódjaik ma is helyezik. Az építkezések külső díszét

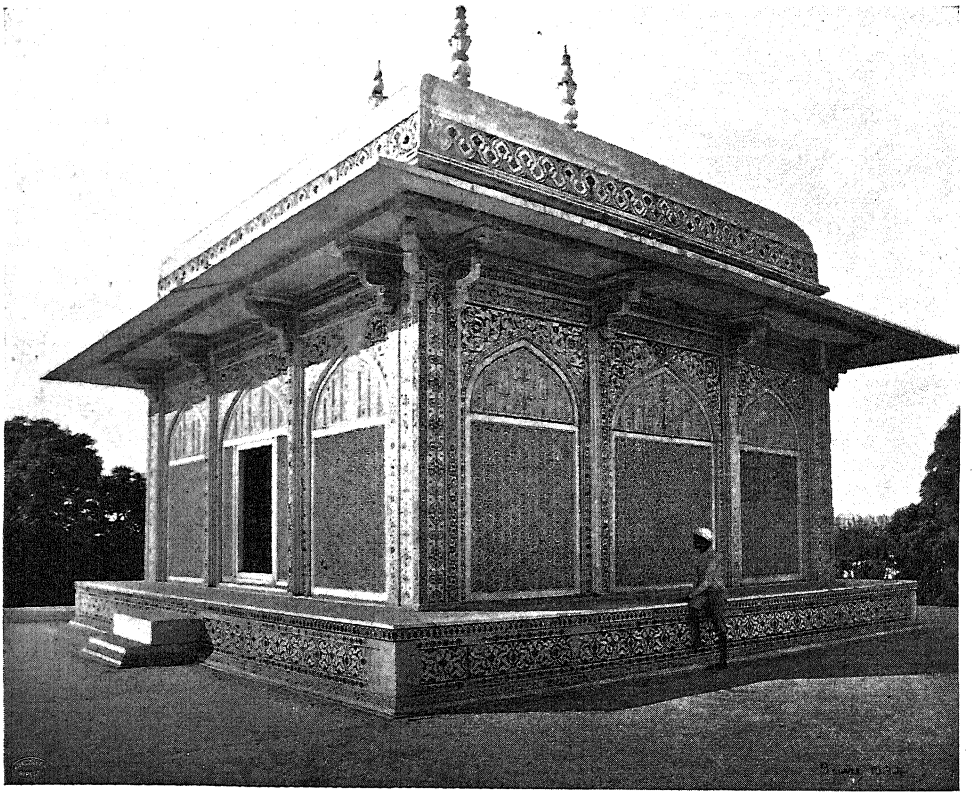

ETMAD-DOWLAH HERCZEG SÍRBOLTJA. AGRA.

azonban ma már egészen átalakították. A tömör építmények talapzatából előtűnik az elefánt, mint a falak támasztéka; az „ananta“ kigyó, a „Végtelen“, pompás motivum a hosszú ballusztrádok korlátaihoz; a karyatidokat kiterjesztett szárnyú aggastyánokkal ábrázolják; a kapubejáratoknál őrt álló alakok buzogánynyal felfegyverzett óriások vagy oroszlánok; valamennyi fa- vagy kőszobor

* Ratzell az Elephanta templomban is látott symbolumot a lingámot, vagy phalluszt gondolja.

festékkel van szinesre mázolva. A szigorú symbolicizmusból a könnyebb fajtájú művészetre való átmenetelt a buddhizmus idézte elő, a mely az ájtatos imádkozók figyelmét a sok alakú és sokfejű istenségektől átterelte az egy-ember alakú és egy-ember ábrázatú istenre."

*

Mielőtt belépnénk Benares legfőbb érdekességeinek — a templomoknak — egyikébe, a melybe európai is beteheti a lábát, nézzük meg, hogyan végzik a hivők az ezt megelőző czeremoniális mosakodást. A csónakból, a melyen a Gangesen fölfelé haladunk, a legérdekesebb képet látjuk, a melyet idegen ember India földjén láthat. A part, illetőleg a ghatek helyenként tömve vannak az ájtatos fürdőzőkkel. Tekintettel arra a körülményre, hogy Benaresben állandóan igen sok zarándok is tartózkodik, a kik a rengeteg Indiának legkülönbözőbb vidékeiről származnak, együtt láthatók a legkülönbözőbb nemzetiségüek: csokoládé-barna erős termetű tamulok, dél-indiai madrassok, világos-barna körszakálas bengálok, nepál vidékiek, sőt kifejezett mongol-typusú alakok is láthatók, tibetiek.

Az előírt szertartások betartásában azonban nincs köztük semmi különbség. A fürdőzést nagy áhítattal végzik, folytonos imádkozás közben. Levetkőzés után, a mit férfiak és nők — ruházatuk szabása következtében — a legdecensebb módon végeznek, (tudniillik nekik nem kell a ruhadarabjaikba sem bebujni, sem abból kihuzódni), leülnek a legalsó lépcsőre és mindenekelőtt befecskendezik a lábukat meg a fejüket. Aztán összekulcsolt kezekkel imádkoznak, tekintetüket az ég felé emelve. A rövid ima után vizet merítenek a tenyerükkel és isznak egy-két kortyot. Csak most teszik le az utolsó ruhadarabot, belépnek a vízbe, néhányszor gyorsan alámerülnek, miközben az ujjaikkal befödik a szemeket, az orrlikakat meg a szájukat. A Gangesből aztán elmennek a „szent tóhoz", egy piszkos vízű bűzös mocsárszerű mélyedéshez, a mely fenn az illető templom udvarán van, ebben is alámerülnek néhányszor és ezzel

a vallásos fürdőzés be van fejezve. Most „megtisztulva“ testben és lélekben, beléphetnek a templomba imádkozni és áldozni.*

A templomok udvarai zsúfolva vannak emberekkel, a kik félig meztelenek, vizesek, imádkoznak, egymást szólítják, kiabálnak. Ugyanekkor és ugyanezen fürdőhelyre hozzák a fehér lepelbe borított holttesteket is a közeli temetőből, az „elégető helyről“. Itt mosdatják meg utoljára a halottat, hogy az is megtisztulva jusson a minden szennytől megtisztító másik elembe, a tűzbe és ugyanezen órában hozzák az agyagedényben a már elégetett halottnak megmaradt hamvait, hogy átadják a szent folyónak. A korsóból kiöntött port a szél ráfújja a fürdőből kiszállók vizes testére és odatapad. A behintett hindu egy cseppet sem törődik a bőréhez tapadt embertárs-maradványokkal; hiszen a szentjeiken ujjnyi vastagon fekszik a szennyréteg fölött a hamuréteg; nyugodtan ölti fel egykor fehér vászonzubbonyát vagy kötényét, körülcsavarja kopaszra beretvált fejét a turbánnal és belép a — templomba.

Egyenlőség azonban még a szent Ganges vizében sincs. A gazdagok itt is megkülönböztetik magukat a szegényektől. A fürdőzés főórájában — reggel — csak a jobbmódúak jelennek meg a ghateken és lehetőleg elkülönítve fürdenek, a mennyiben vagy valamely kifeszített lepedővel vagy csak ernyővel különítik el magukat a többiektől. A szokásos öblögetésekhez és fejmosáshoz pedig drága fémkorsókat, vázákat használnak. A szegényebb elem és a mun-

* A hinduk sem a rituális fürdőzéshez, sem más mosakodás alkalmával nem használnak szappant. A szappanban levő marhafaggyú vagy más állati zsiradék teljesen lehetetlenné teszi nekik a szappan használatát. A marhafaggyú elleni ellenszenv határtalan. Ez volt részben indító oka az 1857-i nagy forradalomnak vagy lázadásnak, a mely alatt a benszülött hinduk óriási vérengzést tettek az európaiak között. A különben is elkeseredett benszülötteket az ragadta a végső lépésre, hogy a hindu katonákat az akkor bevezetett Enfield puskákkal fegyverezték fel. Az Enfield puskák az elsők voltak, a melyeket nem lőporral és golyóval kellett tölteni, hanem a kész tölténnyel. A töltényeket pedig, hogy ne rozsdásodjanak, zsiradékkal kellett bevonni, a mely czélra az angol indiai intendantura marhafaggyut írt elő. És erre a benszülöttek épenséggel nem voltak hajlandók. A hinduk (a brahmanisták) irtóztak a marha-faggyútól, a mohammedánokat pedig felháborította a disznózsír. A lázadás, a mely ebből keletkezett, olyan nagymérvű volt, hogy csak ötévi küzdelem után tudták az angolok lecsendesíteni.

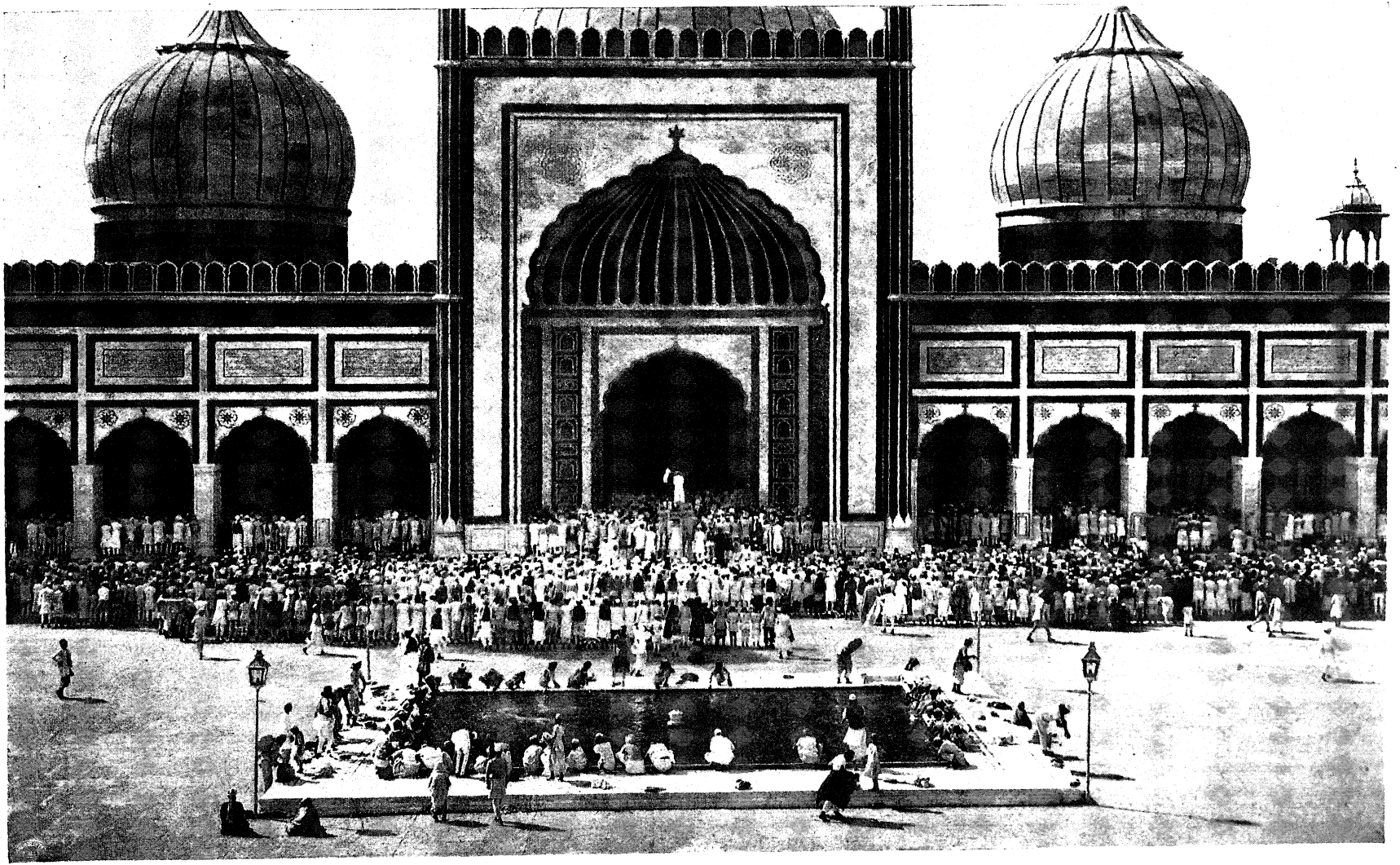

A „RAMAZAN“ KEZDETE DELHIBEN.

kások a déli órákban, a munkaközötti pihenőben végzik a fürdőzést. A déli órákban tehát fürdeni, az „not fair“ Benaresben.

Ámbár a hinduk általában véve nem nagyon türelmesek vallási dolgokban, a benaresiek dicséretes kivételek. Itt a különböző szekták békés egyetértésben élnek egymás mellett és a brahmanok meg mohammedánusok között is a legszebb egyetértés áll fenn. Sőt

AZ A FA, A MELYEN AZ 1856-IKI LÁZADÁSKOR EZER EMBERT VÉGEZTEK KI.

fehérekkel szemben is nagyon türelmesek, a mennyiben megengedik nekik, hogy egyik-másik templomuk küszöbét átlépjék vagy legalább az udvarba léphessenek. A czeremóniák közül csak azt az az egyet követelik meg tőlük, hogy mezítláb lépjék át a szent hely küszöbét.

Lefelé jövet a Gangesen, sorrendben legelső a „Durga“ vagy majomtemplom, a mely nagyobb tó partján épült; a kisebbszabású templomot galleriák veszik körül. A templomot azokról a

a majmokról nevezik így, a melyek a templomban és a templom körüli vidéken szabadon tanyáznak és heteként egy-kétszer ünnepies szertartások között megvendégeltetnek. Magában a templomban és az udvarban mintegy százötven-kétszáz ronda állat lehet együtt, csupa ellenszenves, utálatos állat. S ezek a vigyorgó, ugrándozó, folyton marakodó és mérgesen kaffogó apró bestiák a bálványai

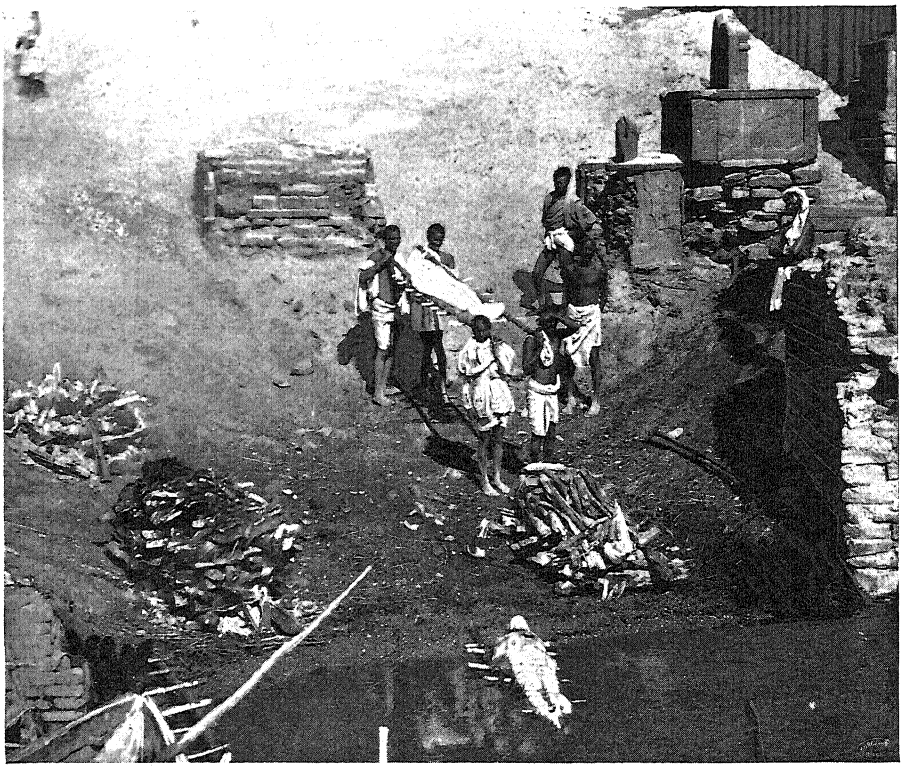

ELŐKÉSZÜLETEK A HALOTTAK ELÉGETÉSÉHEZ.

azoknak az embereknek, a kik körülöttük térdelnek, könyörögnek, imádkoznak. S milyen közönség gyülekezik itt! A majomtemplom különben Durgának, Siva isten feleségének van szentelve, a ki úgy mint férje, temérdek véráldozatot kiván. Az áldozatok kecskékből állanak, a melyeket reggelenként a templom küszöbén ölnek le. A kecskevér részben frissen folyik széjjel a padozaton, részben odaszáradva árasztja a rettenetes vérszagot. A fehér jázmin meg a chrysanthemum illata — az ájtatos asszonyok ajándéka az isten-

(MOCSÁRY B.-NÉ ÚRNŐ GYŰJTEMÉNYÉBŐL.)

ÚJÉV ÜNNEPE BENARESBEN (JANUÁR 13-ÁN).

nőnek — éppenséggel nem a legjobban illik a párolgó kecskevér nehéz illatához.

A Durga templom közelében vannak azok a medenczék és fürdőkészülékek, a melyeken át a Gangesből szivattyúzzák az ivóvizet Benares lakosainak. Hogy a víztermelés könnyebben legyen eszközölhető, a britt-indiai kormány azt tervezte, hogy a forrás közelében épített hindu templomot leromboltatja és helyébe a szivattyúkat építteti. A benaresieket azonban olyan nagy mértékben felizgatta a tervezett szentségtörés, hogy öt napig tartó lázongásba törtek ki. A kormány beadta a derekát és a szivattyúk csöveit az épségben hagyott templom alatt vezettette végig.

Ezután következik a „Tudás forrása"; ez szintén szentelt vizet tartalmaz. A szent víz őre, egy öreg brahmin, apró ezüst kanállal merít a forrásból, a mely a kútba dobott és ott rothadt virágoktól büzös. Nagyszabású vallási türelmességre mutat, hogy az — európaiaknak is kínálja. A türelmesség oka a vízért járó — borravaló. A Tudás forrása után ismét egy nagyobb templom következik, isten tudja micsoda istennek szentelve. Az előbbi templomon minden gömbölyű és kerek; ezen minden hegyes és szögletes. Mindenütt csak ellentét és véglet. Most következik az a templom, a mely központja a benaresi zarándokoknak és egész Indiának a legszebb temploma: a „Bisesvár", vagy az „Aranytemplom", a mely templom az aranyozott tetőzetétől, helyesebben a vastag aranylemezekkel fedett és a napfényben ragyogó kupoláitól nyerte a nevét. Minél közelebb jutunk a templomhoz, annál sűrűbb és annál mozgalmasabb a tömeg. A szűk utczában, a mely talán két méter széles, valósággal magukkal sodor bennünket az őrületes ájtatosságban megvadult embercsorda. Egyszerre zene hallatszik; síp, fuvola, dob és gong hangkeveréke, a mire szétnyílik a tömeg és az emberek a falhoz lapulnak. Megjelent a legfőbb szentségek egyike: egy fehér tehén! Az éjszakai fekvéstől csak nagyjában megtisztított állatnak aranygömbök vannak a szarvai hegyén és a mint otrombán végighalad a tömeg között, az emberek áhítatos elragadtatással simogatják az állat szőrét és aztán a megszentelt

ujjaikkal érintik a homlokukat, szemöket és ajkukat. A tömeg rohan be a templomba, a melybe — tekintettel annak nagy szentségére — „pogányok" be nem léphetnek. Szemben az ajtóval óriási Siva symbolum áll, a lingám, megkoszorúzva virággal és körülöntve olvasztott vajjal, a mely szétfolyik a piszkos padozaton. A mezítlábas imádkozók csoszogva és csúszkálva járnak rajta. Künn az ajtónál a papok virágfüzéreket akasztanak az idegenek nyakába és rögtön tartják a markukat a virágért járó pénzért.

A vallási őrjöngésnek és elfajulásnak legvisszataszítóbb képe azonban a „Tehéntemplomban" látható. A mit ezek az emberek ezen a helyen elkövetnek azon a czímen, hogy ők vallásos kötelességüknek tesznek eleget, az nem egyéb, mint arczulütése a legelemibb emberi érzéseknek. A tehéntemplomot környékező kőfal márványívei között czellák állanak, a melyekbe a szent állatokat helyezik. A zarándokok rizst, árpát, czukrot hoznak az állatoknak, és tisztelik őket. Mindezért semmit sem kívánnak tőle cserébe, csak azt, hogy pár cseppet ihassanak a folyékony excrementumából. A szokásos tehén-istálló szagát valami sajátságosan kellemetlen szag fedi el, a melyet a sok virág, a szent állatok takarmánya, a különféle illatos olajok meg a papok és hívők kipárolgása hoz létre. Az illatos zsírokkal bekent és főképen jázminból meg chrysanthémumból csinált koszorúkat vidáman lelegelgeti a szent jószág, a meddig hosszú nyelvével eléri; a mi marad a virágból, az csakhamar lehull és ocsmány keverék lesz belőle a földön heverő alommal, ürűlékkel meg az olvasztott vajjal. Ezt az utóbbit bőségesen alkalmazzák mint áldozati adományt és ezért van, hogy a legtöbb templomban az oltár vagy a bálványozott állat körül minden olyan fényes és csúszós. A „boxokon" kívül a templom szabad területén is tehénkedik néhány bálvány, körülvéve a bálványozóktól, a szentnek tartott „gossein"-ektől (fakiroktól). Ezek az emberek az őrületes rajongásnak legmagasabb fokával az arczukon meg a mozdulataikban, térdepelnek a tehenek körül. Összekulcsolt kezeiket feltartják a magasba a tehén felé, szemükben az önmegfeledkezés, öntudatlanság és az exaltáció félreismerhetlen kifejezésével. A ki

hozzáférhet, a tehén farkával simogatja az arczát, vagy a szemét, száját, és ha a szent állat véletlenül kibocsátja a folyékony ürülékét, olyan mohón tartják alája a tenyeröket, mintha ki tudja micsoda rettenetes drága dolog felfogásáról lenne szó. A folyadékot apró üvegekbe öntik, a melyet aztán drága pénzen adnak el künn vagy az ország más részében, mint egyikét a legszentebb ereklyéknek. Jóllehet már a benaresmenti Ganges-víz is szent folyadék, főképen az, a melyet a Bisesvár közelében merítettek, de a szent tehenek vizeletéhez hasonlítva, értékre nézve tekintetbe sem jön.

Ez az őrületes képtelenség, a józan emberi észnek ilyen megcsúfolása majdnem minden templomban látható; de a mit ezek az emberek a tehénistállóban követnek el, az túlhág minden fogalmat. Csak egyet nem; azt, a mit a Siva templomban követnek el az asszonyok. Hogy a Siva templomban micsoda symbolum dominál, azt már többször említettük. A benaresi Siva templomok egyikében is ez a symbolum az imádat központja. A templomban néhány fiatal nő — a kiket Siva meddőséggel vert meg — őrületes dolgokat követ el a symbolum körül. Összekulcsolt kezekkel, égnek meresztett szemekkel térdepelnek körülötte és halk hangon imádkoznak hozzá; aztán leborulnak rája, czirógatják, simogatják, leöntözik a Ganges vizével és megkoszorúzzák illatos virágokkal. — — —

A mohammedánusok aránylag kevesen vannak Benaresben; a kétszázhúszezer lakos között alig tízezeren. Milyen óriási a különbség a két valláshoz tartozó emberek között. A hindu vallás szertartásai és dogmái kiforgatták a hindukat más tekintetben is és talán ezért van, hogy a nagyjában rokonszenves faj ma már a dekadencziának ilyen mély fokára sülyedt. A mohammedánus vallás — úgy mint más földrészeken is — más irányban formálta át hívőinek általános jellemét. Az Islam ugyanis egyrészt férfias, erélyes jelleműve teszi hívőit és ez az előnye; a hátránya pedig az, hogy a rendszeresen kifejlesztett fatalismus következtében a hozzátartozók sehogysem tudnak kulturálisan fejlődni. Hogy mennyivel hatalmasabb és erősebb volt India lakosságának a mohammedánus része, kitűnik abból, hogy ámbár a mohammedánusok mindig jelen-

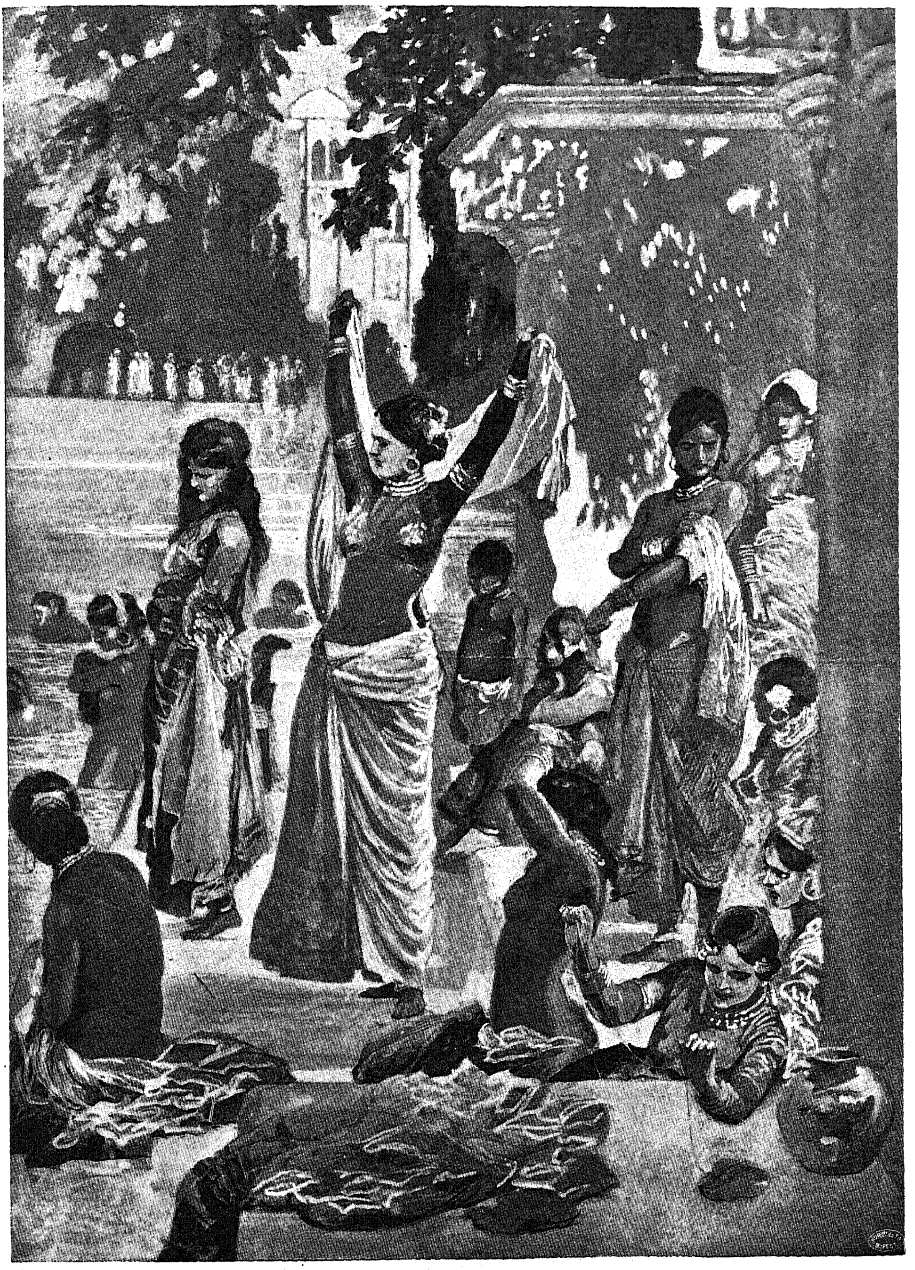

NŐK ÉS GYERMEKEK VALLÁSOS FÜRDŐZÉSE.

piros kelmébe burkolt holttestet ráteszik a máglyarakásra, már meg is gyújtja az alája tett rőzsét. A fiú elsőszülött gyermeke az elhaltnak. Az elsőszülött, meggyújtván a rőzsét, leguggol sovány lábszáraira és kis fúvóval élesztgeti édesanyja holtteste alatt a tüzet. Arczán

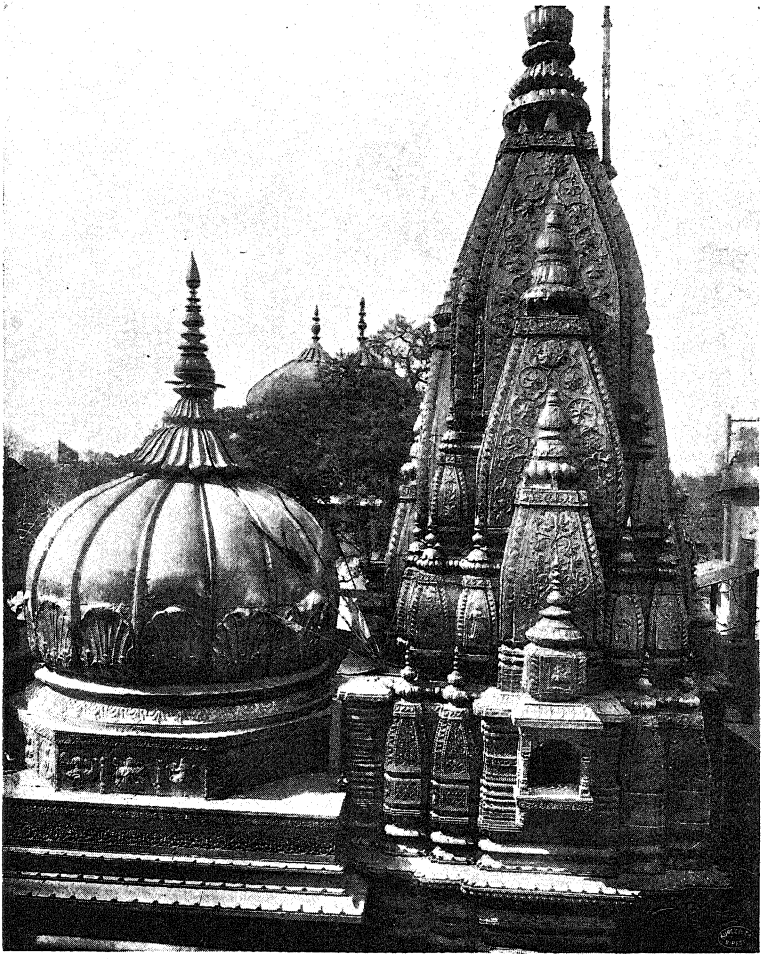

AZ ARANYTEMPLOM KUPOLÁI BENARESBEN.

a legkisebb nyoma sincs a megindultságnak, a meghatottságnak vagy a szomorúságnak; olyan egykedvű, únott a kifejezése, mint valamennyié körülötte. Indiában nem sírnak a halottak körül. A ki nem őrjöng a vallásos exaltációban, az nyugodt és egykedvű. A holttestek elégetése a Ganges partján nincs órához kötve; ez a

nap bármely órájában megtörténik. Néha három-négy holttest is fekszik a ghatek alján, hogy a rituális fürdő után a készen álló máglyán elégettessenek.* Mint csodálatos eltévelyedése a felfogásoknak, megemlítésre méltó, hogy a bélpoklosok meg a himlősök holttestét sem meg nem fürösztik, sem el nem égetik; ez ártalmas lenne közegészségügyi szempontból. Az ilyen holttesteket, ha szegény családból valók voltak, egyszerűen elsűlyesztik a Gangesben, a mennyiben a nyakukra meg a lábukra köveket kötnek; ha pedig vagyonos családhoz tartoztak, akkor kövekkel megrakott koporsóba helyezve sűlyesztik el őket. Ugyanígy járnak el a kis gyermekek holttestével is, addig a korig, a míg a fiúknak a fülczimpája, a leánykának pedig az orrczimpája nincs átfúrva, a mely szintén vallásos czeremóniák között megtörténő műtét a gyermekek ötödik életévében esik meg.

Már az első perczben feltűnő körülmény a sok hindu között, hogy milyen rémségesen soványak. Faji tulajdonság-e, vagy csupán a hiányos táplálkozás következménye, avagy tényleg rettentő sok lehet közöttük a nyomorúságból éhező, annyi tény, hogy igen sok közöttük a rémségesen sovány alak.**

*

Az Indiában nyert összbenyomások ecsetelésére egyszerű ember alig képes. A turista, a ki pl. Bombayban töltött néhány napjának minden órájában nyert valamely benyomást, kötetekben nem tudná azt híven visszaadni, vagy csak nagyjában elképzelhetővé tenni. Azt a temérdek benyomást, a mely űzi, hajtja egymást az ember emlékezetében, talán senki sem tudta olyan híven, vagy legalább

* Az özvegyek elégetése annak idején nem úgy történt, mint ma a halottakkal; tudniillik nem a földre vagy két vasvilla közé rakott farakáson, hanem magas kőlapokon, oltárokon. Benaresben még ma is áll három ilyen kőlap, de természetesen csak mint emlék.

** A hinduk, a kik tudvalevőleg valamely állatnak a leölését a legnagyobb emberi bűnnek tartják, a legtisztább vegetáriánusok. Legfőbb és legáltalánosabb táplálékuk a rizs, a melyet vagy vajjal, vagy növényi zsíradékokkal kevernek.

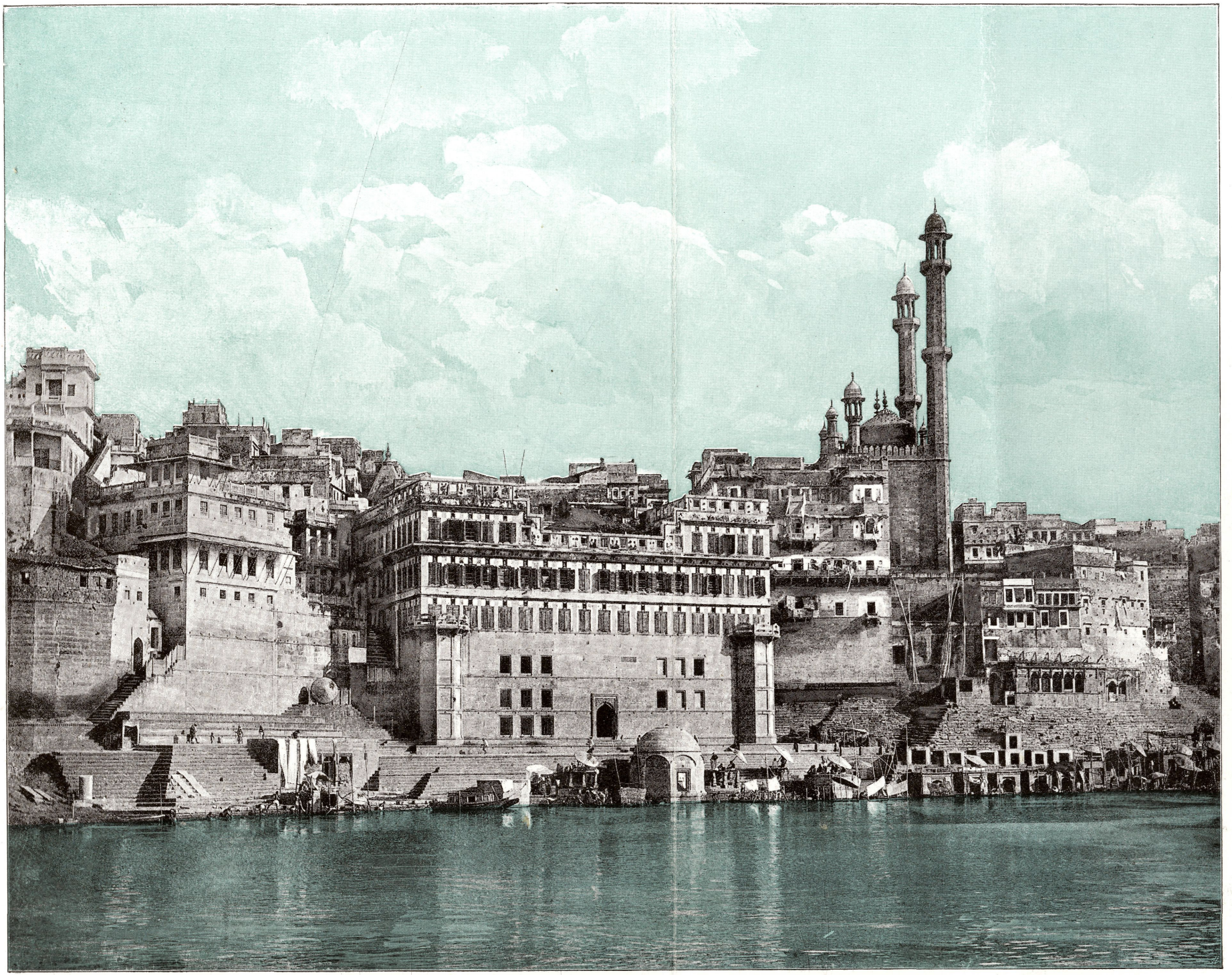

BENARES. AZ AURANGZIB MOSHÉ.

olyan megközelítőleg ecsetelni, mint Mantegazza, a ki jóllehet szertelen és sok tekintetben túlzott egyéni nézeteivel nem mondható mindenkor tárgyilagosnak, tehát nem egészen kifogástalan a véleményei nyilvánításában, többek között a következőképen írja le az Indiában tapasztalt összbenyomását:

„A zene az egyetlen művészet, a mely némileg ki tudná fejezni azokat a meghatározhatatlan és végtelen érzéseket, a melyeket India az emberben támaszt. A zene az egyetlen művészet, a mely ki tudná fejteni azt a forró érzékiséget és annak a nagyszabású, magas, és sokféle gondolatnak a túlhalmozását, a melyet ezen országnak a megismerése bennünk létrehoz. Annak az országnak ugyanis, a mely hazája a kolerának meg az elefántnak, az orchideáknak meg a tigriseknek, a hol háromszáz millió ember a színek minden változatában tolong, erőszakoskodik és meglapul, mint a hangyák azon a napon, a melyen megkoronázzák a királynőjüket.“

„A szertelenségek India legfőbb karakterisztikumai; nagyon sok állat és nagyon sok ember; nagy a forróság és magasak a hegyek; óriási vagyon és óriási nyomor; ősrégiség és sok gyermekiesség; nagyon sok szín és nagyon sok szag, nagyon sok láz és túlsok szerelem; igen sok élet és borzasztó sok halál. Mi, a mérsékelt éghajlatok szegény emberei agyonnyomva, lenyűgözve érezzük magunkat azon temérdek impresszió alatt, a melyek az embert elkábítják, elkápráztatják, kifárasztják. Az ember folyton izzad kívül és belül.“

„Mértékletesség, szerénység, szemérmetesség és takarékosság teljesen exotikus növények ebben a tüzet lehelő országban, és minden perczben nyílik alkalmunk, hogy megirígyeljük a bennszülötteket. Ha symphoniát kellene írnom, a melynek a „túlsok“ lenne a motivuma, akkor komor és rettenetes templomokat kellene beleillesztenem, tehenekkel, pávákkal meg kolduspapokkal; ezüsttel, aranynyal elborított elefántokat; gyermekeket, a kiknek a mellét megbecsülhetetlen értékű kincsek borítják; fejedelmeket, a kiknek a ruházatát milliókra menő ékszerek diszítik és kulikat, a kiknek

egész hónapon át két rúpiánál kevesebb pénzből kell megélni; fekete meztelen embereket, a kiknek a teste örökké fényes az izzadtságtól meg a kókuszolajtól. Valóságos orgiáját a meztelen és szép idomú húsnak, a melyet nem föd sem a fűző, sem a nadrág; sokszínű ruhákat, a melyek az emberi testet borítják, elfátyolozzák, de nem rejtik el és a legnagyobb mértékben ingerlik annak az embernek az érzékeit, a ki ilyen látványokhoz nincsen hozzászokva. A szent dolgokban groteszk és burleszk dolgokat, az ostobaságban pedig gigásziakat; majmokat, a melyeket imádnak, és szenteket, a kik harmincz éven át állanak mozdulatlanul ugyanegy helyen; majmokat, a melyeket az állam táplál és macskakórházakat; kutyákat és varjúkat, kígyókat és elefántokat, krokodilusokat és bivalyokat, a melyek a mocsárlázt kilehelő pocsolyákban bujálkodva fetrengenek és toronymagasságú bambusznádakat. Magnoliából álló erdőket és rhododendron bokrokat, a melyek olyan nagyok, mint a gesztenyefa. Nyavalyatörősen rángatódzó bajadereket, a kiknek az arczáról lerí az ópiumevés okozta bárgyúság és butaság; a beteltől rózsásra festett ajkakat és fogakat. A világ legnagyobb hegyeit és a legparányibb üzleti helyiségeket, a melyek kisebbek, mint egy közönséges ruhaszekrény — a pandaemóniumát és dithyrambusát az izzó fénylő dolgoknak, a groteszk, irtóztatóan nagy és végtelen parányi tárgyaknak, a melyek úgy vonulnak el szemeink előtt, mint egy irtózatos óriási álarczos-menet, a melyet csak egy Viktor Hugó képes megálmodni deliriumban.“

*

Két nap bőségesen elég volt a benaresi látványosságokból. Az itt látottak csak az első pillanatra érdekesek. Nem is annyira érdekesek, mint inkább megdöbbentők, úgy, hogy éppenséggel nem lehet csodálkozni, ha a hinduk közt élő európaiak nemcsak hogy nem szivesen elegyednek a benszülöttek közé, hanem helyenként valósággal irtóznak tőlük és kerülik azokat a helyeket, a hol a hinduk

tömegesen vannak együtt. Innen van, hogy Indiának akárhány olyan városa van, a hol az európaiak nagyobb része soha ki nem mozdul az európai negyedből és az ujdonság első napjai után soha többé bennszülöttek közé nem keveredik. — — —

Midőn két nappal később visszaérkeztünk Kalkuttába és ismét benne voltunk az európai „comfortban", a Great Eastern hotel előkelő éttermében meg a „drawing roomban", úgy éreztük magunkat, mintha a bolondok házából jöttünk volna vissza tisztességes viselkedésű komoly emberek közé.

Másodszori tartózkodásunk Kalkuttában csak egyetlen napra terjedt. De ez az egy nap is elég volt arra, hogy rájőjjünk a régi ismert közmondás igazságára, hogy csak a töltött káposzta jó felmelegítve. Másodszori tartózkodásunk alkalmával ugyanis már hiányzott az a varázs, a melyet a mesésnek gondolt és fantasztikusan elképzelt város első ízben kifejtett. Kiderült, hogy Kalkutta is csak az, a mi minden más város, a hol az emberek éppen úgy a „business"-nek élnek, mint mindenütt a földkerekén. Mint kereskedelmi góczpont Kalkutta igen jelentékeny. Ámbár a sokkal szerencsésebb fekvésű Bombay az utolsó évtizedekben hatalmas versenytárssá fejlődött, azért a pálma mégis Kalkuttáé. Nem is annyira a pálma, mint inkább a gyapot, a juta meg az indigó. Úgy ki-, mint bevitelben Kalkutta túlszárnyalja Bombayt és hogy ez mit jelent, elég lesz — ha ismétlések kikerülése czéljából — csak emlékeztetünk a Bombayban elmondott kereskedelmi viszonyokra. Jellemzésül itt csak két számot sorolunk fel, a melyek többet mondanak minden leírásnál. Az utolsó évtizedben az átlagos évi kivitel Kalkuttából 3.210,800.000 rúpia volt (majdnem kétszer annyi korona), a bevitel pedig 4.140,840.000 rúpia.

És már most önként kinálkozik az embernek a következő kis számtani feladat: Ha Indiának csak egyetlen városában az évi forgalom több mint 7000 millió forint, akkor mennyi az ára egy negyed kilogramm rizsnek és hány ember pusztul el Indiában naponként éhhalálban?

Mintegy tizennégy-tizenöt órai utazás után végig a Hugli

örvényei, félelmetes zátonyai, tigrislakta szigetei, dögleletes mocsarai meg temérdek bennszülött vízi járművei között, miközben háromszor is változott a hajót kivezető pilot, — először a kikötőben lehorgonyzott hajók tömkelegéből, aztán a James and Mary bankig, végül innen a Ganges torkolatáig, — kiértünk a sík tengerre és tele tüdővel szívtuk a Bengáliai-öböl szabad levegőjét, a melyet üdévé és frissé tett a rajta végigseprő monszun.

NYOLCZADIK FEJEZET.

RANGUN.

A „British India Steam Ship Company“, vagy röviden a B. I. S. S. C. társaság „Bihara“ hajóján folytattuk az utat Kalkuttától Rangunig. A nevezett hajótársaság egyike a legnagyobbaknak, a mely hajóinak számára nézve egyenrangú a Hamburg-Amerikai társasággal vagy a Nord-Deutscher Lloyddal. A mint azonban már a „Punduán“ említettük, a hajók legtöbbje, főképen a régi keletüek, úgy berendezésre, mint az utasok ellátására nézve azokkal egyszerre nem is említhető. Nagyszámú hajói, a melyek között akárhány öt-hatezer tonnás és ugyanennyi lóerejű géppel van felszerelve, három irányban járnak; Bombaytől nyugotra Adenig, Bombaytól Elő-India körül Kalkuttáig, a harmadik vonal pedig Hátsó-India partjaival tartja fenn a közlekedést. Minőségre nézve a Bihara talán mögötte állott testvérének, a „Punduának“. Ugyanakkora tonnatartalmával és hasonló nagyságú gőzgépével egy mértfölddel kevesebbet haladt óránkint, mint amaz; ellátás és berendezés szempontjából pedig sok mértfölddel maradt mögötte. Utazó közönség bőven volt a „Biharán“. Úgy az első, mint a harmadik osztály az utolsó helyig tömve volt, sőt az első osztálynak néhány kajütjébe két-három utas is jutott. Az óriási mennyiségű rizset termelő Birma meg Kalkutta között ugyanis igen nagy a kereskedelmi forgalom.

Három nappal azután, hogy a Ganges deltáját környékező szennyes sárga vízből kijutottunk, a déli órákban a „Bihara“ eddigi délkeleti irányát megváltoztatta és keletnek fordult. Megkerülte ugyanis Birmának délnyugoti csúcsát, a mely ekkor még nem került láttávolba. Csak a szárazföldtől messze fekvő apró szigetek

egynémelyikén láttuk a világító tornyokat, vagy egy-két útbaigazító világító hajót. Az új irányban haladva, az oceán azurkék vizéből ismét szennyes sárga vízbe jutottunk, a hatalmas Iravádi folyam torkolatából kiömlő vízbe. Az Iravádi deltája ugyanis majdnem olyan széles, mint a Gangesé és habár veszélyességre nézve avval össze nem hasonlítható, azért a hajók mégis a legmesszebb menő óvatosságot fejtik ki. A „Bihara" nagy ívben kerülte ki a Martabán-öbölben szétszórt apró szigeteket, a melyek mind az Iravádinak a szárazföldről magával hozott homokjából épültek; hordalékok. Körülbelül délután két órakor pillantottuk meg a lapos szárazföldet; a künn czirkáló kalauzhajóról a kalauz átszállott a „Biharára" és átvette a hajó kalauzolását. Egy órával később befordultunk a Rangun folyóba, az Iravádi torkolatának legkeletibb ágába. Az alacsony partokon, a melyeket egyszer-kétszer évenkint eláraszt a roppantul megdagadó Iravádi, nagyobbára mívelt földek, főképen a sok vizet kivánó rizsföldek láthatók. A mi nincs kultiválva, azt sűrűn borítják a dsungelek. Rangun közelében, a hol széles csatorna köti össze az Iravádi deltájának keleti ágát a legtávolabbi nyugoti ággal, egyszerre nagyon megélénkül a folyó képe. Számos vízi jármű lepi el a vizet; a birmánok lapos fenekű sokevezős bárkája között élénken sürögnek a gőzcsónakok meg a nagy gőzösöktől vontatott uszályosok. A partnak több helyén erős építmények, bástyák és erődök mutatják, hogy a város, a melyhez közeledünk, fontos erőssége a brit hatalomnak, a melyet érdemes védeni, de másrészt azt is mutatja, hogy szükséges is a védelem. A „Bihara" még egyszer nagyot kanyarodott nyugotnak és mintegy kétórai hajózás után a meglehetősen széles folyó gyönyörű képeket feltáró partjai között horgonyt vetettünk Birma fővárosa, Rangun kikötőjében.

Eddigi beosztásunkhoz híven, ezúttal is rövid vonásokban megemlítjük a most érintendő birodalomnak történetét, hogy mielőtt partra szállunk, nagyjában tájékozva legyünk annak multja felől.

*

Birmának a legrégibb története olyan régi, hogy a történetírók azt sem tudják megállapítani, hogy „kik voltak az őslakói: ausztrál-négerek-e vagy mások és hogy a jelenleg itt élő mongol-khinai népfaj mikor vándorolt az országba.“ (Schanz.) De minket a régi multja nem érdekel; miránk nézve csak a legújabb története fontos.

Az első európaiak, a kik Birma földjére léptek, portugallusok voltak, a kik Pegu akkori uralkodójával 1519-ben kereskedelmi szerződést kötöttek, a mennyiben megengedtetett a portugallusoknak, hogy a partokon telepeket építsenek és a lakosokkal a szokásos cserekereskedést folytassák. Mikor bekövetkezett a portugallus nemzet hanyatlása és az islam hatalmasodása, a helyzet egyszerre nagyot változott. A portugallusok szerepét átvették a moslimek, a kik zavartalanul folytatták is uralkodói viszonyukat Birma fölött mindaddig, a míg első ízben jelentek meg az angolok. Azon körülménynél fogva, hogy a több apró államra oszlott Birmában napirenden voltak az egyes államok között a háborúságok, főképen Birma és Pegu között és tekintettel arra, hogy ilyen belháborúk mindig zavarossá teszik a helyzetet, az angolok pedig semmihez sem értettek jobban, mint éppen ahhoz, hogy a zavarosban halászszanak, magától értetődik, hogy Anglia csakhamar szorosabb viszonyba jutott Birmával. Az angolok befészkelődése azonban ezúttal nagyon nehezen ment és a múlt század elején összesen talán csak hat vagy hét angol kereskedelmi telep létezett Birmában.

Az az eredmény, a melyet a birmánok Anglia elleni védekezésökben kivívni tudtak, elvakította a birmánokat és most már arra törekedtek, hogy Indiában is néhány törzset és fejedelmet lázítsanak fel az angolok ellen és hogy együttes erővel kiűzzék az angolokat egész Indiából. Az angoloknak ez a vakmerő támadási terv éppen kapóra jött. Hiszen évek óta lesték a kedvező alkalmat, hogy Birma ürügyet adjon a fegyveres támadásra. Az angolok tehát be sem várták, hogy a birmánok lázadása Indiában kitörjön, hanem már előbb — 1824-ben — megüzenték a háborút Birmának (ugyanazon esztendőben üzentek háborút Birmának keleti szomszédjaik, a siamiak is) és 1825-ben Campbell tábornok hatalmas hajórajával és tizenegy-

ezer emberrel megjelent Rangun alatt az Iravádin. Rangunon kívül bevettek néhány jelentékeny várost, többek között Promét is, mire a birmánok békét kötöttek az angolokkal. A béke alkalmával átengedték a gyűlölt, de hatalmas ellenségnek néhány tartományt, fizettek egy millió font sterling hadisarczot és megengedték az angoloknak a szabad letelepedést és szabad kereskedelmet.

A birmánok rosszul tűrték az angol uralmat és a békét követő évtizedek folyamán gyakran nyugtalankodtak és lázadtak az angol befolyás alatt, a mi által főképen az angolok kereskedelmét nehezítették meg. Így például egy alkalommal — 1851-ben — a ranguni tartomány benszülött kormányzója olyan adókat és vámokat vetett ki az angol kereskedőkre, a melyeket ezek sérelmeseknek tartottak és ezen okból nem is fizették az adót. A ranguni kormányzó az engedetlen angolokat oly módon büntette meg, mint közönséges gonosztevőket, sőt — horribile dictu — az Iravádin rálőttek egy angol gőzösre. No, éppen ez kellett Angliának! Azonnal tízezer emberrel jelent meg Rangun előtt, elfoglalta a folyó mentén fekvő legfontosabb városokat és néhány tartományt. Jóllehet Birmát ugyanazon időben minden oldalról ellenség vette körül, a mennyiben délről az angolok jöttek, keleten a siamiak állottak hatalmas hadsereggel, északon pedig a birmaiak által elnyomott Laos-államok akarták éppen ezen időben visszanyerni a függetlenségüket, azért az angolok mégis csak hosszas küzdelem és súlyos veszteségek árán tudtak Birma felett győzedelmeskedni. De győztek; megkapták az egész pegui tartományt és teljesen szabad hajózást az egész Iravádin. Birma fejedelmének nem hagytak meg egyebet, mint Felső-Birmát, egy tartományt messze benn a szárazföldön, egészen elzárva a tenger partjától. Anglia pedig érdekeinek megvédésére jelentékeny haderőt hagyott Birmában, állandóan mintegy tizennyolczezer embert. Hogy az angol hadsereg ne pihenjen rózsás ágyakon az elfoglalt országban, arról gondoskodtak a birmánok, de főképen a „dakoit"-ok. A dakoitok ugyanis vándortörzset alkottak Birmában, a kik szertecsatangolva az országban, a melynek azelőtt is leghirhedtebb és legfélelmetesebb rablóbandái voltak, most főképen

az országban védelmül visszahagyott angol katonaságot tűzték ki támadásaik czélpontjául. Az észak-amerikai indiánusok legvadabb törzseiről nem írnak olyan vérszomjas kegyetlenséggel végrehajtott gyilkolásokat, a milyeneket a dakoitok követtek el az angol katonasággal. A dakoitok rettegett rémei maradtak Birmának mindaddig, a míg az angolok véglegesen annektálták egész Felső-Birmát, a mikor ugyanis az angolok vették az országot kezelés alá minden tekintetben.

Az annektálást megelőző dacznak és ellentállásnak az angolok igazán drámai rövidséggel vetettek véget. Thibó király ugyanis sehogysem tudott belenyugodni, hogy az angolok olyan mélyen nyúlnak be az ország legvitálisabb érdekeibe, és a hol csak lehetett, nehézségeket gördített az angolok útjába. Védekezett szegény egész erejével az angolok ellen. Még Franczia- és Olaszországhoz is folyamodott segélyért, a mennyiben követeket küldött a nevezett két országba, sőt az Észak-Amerikai Egyesült-Államoknál is kereste a támogató érintkezést. Ez persze még inkább ingerelte Anglia érzékenységét és haragját, a mennyiben Anglia legszentebb érdekeit, a „businesst“ látta ez által veszélyeztetve. 1885-ben azután megtörtént, hogy a fejedelem egy Rangunban székelő brit-indiai kereskedelmi társaságra 23,000 font sterling adót rótt ki, a mi ellen a társaság az indiai kormányhoz felebbezett, a mely kormánynak tudniillik Birma alája volt rendelve. Az indiai kormány azt ajánlotta a birmai udvarnak, hogy ezt az ügyet terjeszszék ítélet czéljából egy vegyes társaság birálata elé, a mely ajánlatot a fejedelem nem fogadta el. Az indiai kormány erre ultimátumot küldött Thibó királynak azon felhivással, hogy a társaságra kivetett adót vonja vissza, hogy fogadja továbbá az indiai alkirálynak egyik követét Mandalayban, még pedig a követet megillető összes tisztelgések kifejtése mellett, Angliának Birmához való viszonyait pedig irányítsa a fejedelem az indiai alkirály kivánsága szerint. Az ultimátumot Thibó király nem fogadta el, hanem ellenkezőleg: proklamáczió útján háborúra hívta fel az egész birmán nemzetet és elrendelte „valamennyi angol kiűzését az országból“.

Az angolok pedig azzal feleltek erre, hogy 1885-ben, május 28-án bevették Mandalayt, a rákövetkező napon elfogták Thibó királyt a saját palotájában és átküldték Indiába száműzetésbe.

Így történt, hogy most Birmában is, ebben a rengeteg birodalomban, ma már az angol az úr.

*

A mai nagy kiterjedésű és igen szépen épült Rangun helyén 1755-ig csak egy apró falu volt, Dagun, a melynek már akkor híres „aranypagodáján" kívül más nevezetessége nem is volt. Dagun falut várossá Alompa király építtette Pegu fölötti győzelmének emlékére. Mielőtt Rangun az angolok kezébe került, a bennszülöttek főképen olyan irányban fejlesztették, hogy minél több és minél nagyobb buddha-pagodát építettek városukban. Az angolok természetesen praktikusabb oldalról fogták fel Rangun fejlesztését; nagyszabású középületeket építettek, utczákat rendeztek, a kereskedelemre annyira fontos Rangun folyó partjait kiépítették, a minthogy egyáltalában feleleventették a kereskedelmet. Ma Rangunnak a ki- és beviteli forgalma már olyan nagy, hogy jelentőségre nézve a harmadik góczpontja az indiai kereskedelemnek. Főkiviteli czikkével, a rizszsel pedig olyan arányokat ért el, a melyek páratlanok az egész világon.

A partra szálló utas barátságos és tiszta várost lát maga előtt, a melyben a közegészségügyi viszonyokra szemmel láthatólag sokkal több gond van fordítva, mint odaát Indiában, a minthogy a már első pillanatra hasonlítlanul rokonszenvesebb birmánok is sokkal jobb benyomást tesznek, mint a nyomot kedélyű, apathikus magaviseletű hinduk. Az Indiából esetleg behurczolandó pestis vagy cholera elleni védekezés czéljából az utasok partralépés előtt orvosi vizsgálaton esnek keresztül és minden intelligensebb utas irásbeli kötelelezvényt ad arról, hogy ranguni tartózkodása alatt mindennap jelentkezni fog az egészségügyi hivatalban orvosi vizsgálatra. Az

BIRMAI FALU RANGUN KÖZELÉBEN.

intézkedés ugyan kissé szigorú, de mindenesetre megnyugtatóan hat az idegenre.

A nagy kiterjedésű város, a melynek több mint kétszázezer lakosa van, a terebélyes lombos fákkal — főképen mangó és yak-fákkal — szegélyezett utczáival, terjedelmes parkjaival, csinos egyemeletes házaival nagyon kellemes benyomást teszen. A széles utczák nyílegyenesen húzódnak nagy hosszúságban, a melyeket éppen ilyen egyenes, széles utczák keresztezneknek. Nevök nincs, hanem számozva vannak; az ember nem is hinné, hogy az ilyen praktikus berendezés mellett milyen könnyű az eligazodás. Központja a városnak persze a kereskedelmi negyed; ennek legkimagaslóbb épülete természetesen a kormányzói palota, a mely épület nagy terjedelmével egyrészt méltóan képviseli a brit hatalmat, másrészt pedig hatalmas középkupolájával meg apró mellék-kupoláival bele illeszkedik a benszülöttek építészeti ízlésébe. Ugyanebben a negyedben állanak Rangun fontosabb középületei: a vámház, a törvényszék, a posta és a bankok. A nagy raktárak, a melyekben a gazdag országnak kivitelre szánt különböző termékei vannak felhalmozva, valamint a bazárok és a khinaiaknak „étvágyingerlő“ (magyarul: „gusztusos“) kirakatai vannak, szóval mindaz, a mi Rangun üzleti világát kiteszi, ebben a negyedben van összpontosítva. Ennek megfelelően az utczák nagyon élénkek, mozgalmasak és tekintettel a Rangunban élő fajok sokféleségére, nagyon érdekesek is. A gőztramway kocsijai, a melyek sűrűn közlekednek, ethnographiai szempontból is érdekes látnivalók. Nyugotra ettől a negyedtől terül el a benszülöttek városrésze, helyesebben az ázsiai eredetű lakosok apróbb városrészei, a mennyiben a különböző származású ázsiaiak külön kis negyedekben laknak. Észak felé pedig, túl a Rangun-Mandalay-i vasút indóházán, épült a „Cantonnement“, a melynek lankás halmain az európaiak és előkelő benszülöttek parkoktól körülvett villái vannak. A Cantonnement ugyanaz Rangunban, a mi az Esplanade Bombayben vagy a Chaurenghee Kalkuttában; tudniillik az európaiak főnegyede. Ennek az utczái feltünően tiszták és szélesek; a járdákat, ha ugyan a simára taposott puha talajt járdának

lehet nevezni, sűrűn szegélyezik a terebélyes fák. A Cantonnement legszebb részletei a „Royal Lakes“ (rojel léksz), a „Király Tavak“, a melyeknek partjait gyönyörű parkok és virágágyak veszik körül. Ugyancsak a Cantonnementben van az angol helyőrség kaszárnyája, a melyben állandóan a madrasi hadseregnek egyik ezrede szokott tanyázni. A cantonnementbeli Royal Lakes mellett kezdődik az a szép nagy sétaút, a mely Rangunnak legnagyobb hírességéhez a Shve Dagun Pagodához vezet.

Tekintettel a Rangunban állandóan uralkodó nagy forróságra (Rangun 16 fokra van északra az Egyenlítőtől) és a sok esőzés által létrejött talaj-nedvességre, a lakóházak és a villák alacsony kőoszlopokra épültek, a minek kettős a haszna. Egyrészt meg vannak ezáltal kímélve a talaj nedvességtől, másrészt pedig a házaknak is rendesen kellemes léghuzatjuk van.

Mint már említettük, nemcsak a város teszen kellemes benyo-

A SHVE SANDAU PAGODA PROMEBAN.

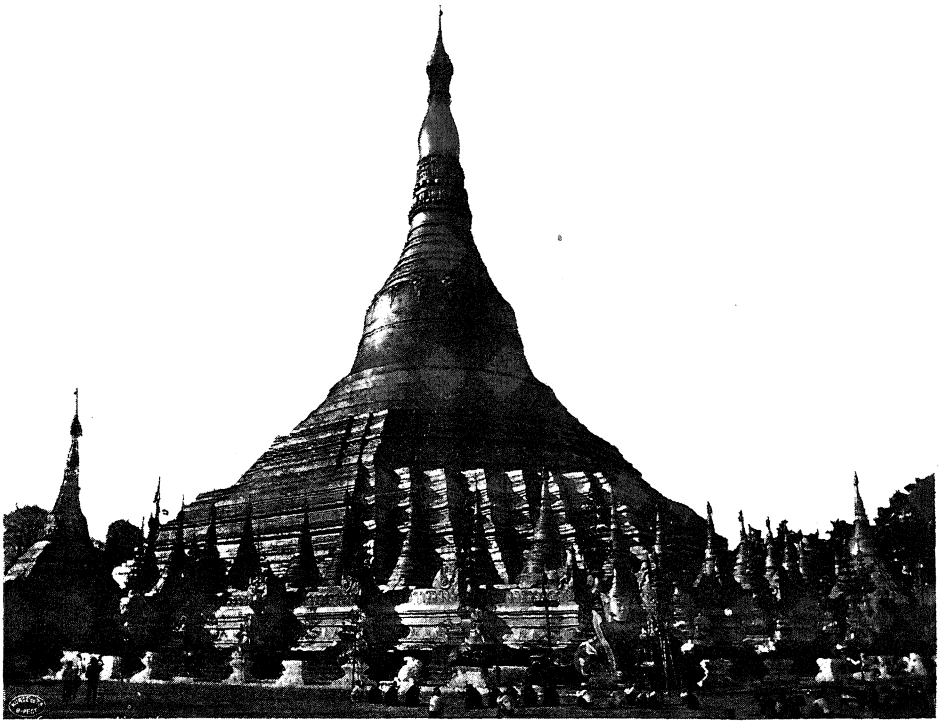

A SHVE DAGUN PAGODA RANGUNBAN.

mást, hanem a lakosság is sokkal rokonszenvesebbnek tűnik fel, mint a hinduk. A lakosság nagyobb része ugyan nem birmánokból áll, mert a szomszéd vidékekről letelepedett idegenek száma az övéket felülmúlja, azért a birmánok egészen sajátos viseletükkel meg életmódjukkal kifejezett birmán jelleget adnak a városnak. Rajtok kívül ezrével élnek itt a Koromandel és a Malabár partokról származó hinduk; a keletről jövő siámok, az északi khinaiak, a kiket Rangunban már olyan nagy számban találunk, hogy egész külön városrészt népesítenek be; továbbá shingalézeket Ceylon szigetéről. Természetes, hogy ez sok különböző származású, öltözetű és külsejű ember tarkítja a képet, de a legérdekesebb alakok mégis a birmaiak. Nagyon érdekesek a keverékek is, tudniillik az összeházasodásokból eredő ivadékok. A birmánok ugyanis igen toleráns nemzet; ők sem fajban, sem vallásban, sem kasztban nem tesznek különbséget az emberek között; szivesen adják feleségül a leányaikat bárkinek, a ki kéri őket; valamint ők is szivesen házasodnak össze az idegen nemzetek leányaival. Legszívesebben látják a khinai kérőket, mert notoriusan ismert könnyelműségük és könnyűvérű-

ségük mellett is rájöttek, hogy a szorgalmas és takarékos khinai vő oldalán igen jó dolga van a birmai menyecskének. A birmai férj oldalán éppen ellenkezőleg áll az eset; ott a férj jóformán csak a here, mellette az összes háztartási gondok a feleség vállára nehezednek. A khinai férfiakkal kötött házasságból eredő gyermekekre nézve is igen praktikusan van megoldva a kérdés: a fiúgyermekek

BIRMAI HÁZASPÁR A KÖZNÉPBŐL.

khinaiaknak neveltetnek, a leányok pedig birmaiakká lesznek. A kérdés megoldása azért is könnyű, mert vallás tekintetében sincs közöttük különbség; tudniillik a birmaiak is buddhisták.

A világos-barna színű birmán férfiak átlag középtermetű, erőteljes alakok, a kiknek az arczvonásai már némileg emlékeztetnek a khinai jellegre. Furcsa benyomást teszen rajtok, hogy sűrű és

hosszú fekete hajukat asszonymódra kontyba szedik a fejük bubján és fejkendővel kötik le. A férfiaknak ez a fejkendőviselete nem hasonlít semmiféle más nemzetiségnek viseletéhez és főképen semmi

BIRMAI ASSZONY, KEZÉBEN A SZIVARRAL.

köze a mindenkor férfias kifejezést kölcsönző turbánhoz. Bizony fejkendő az, a legasszonyosabb értelemben. Meglehetősen szokatlan a többi viseletük is. Tudniillik egy-két méternél hosszabb és jó széles világos színű szövetet — a pasoht — ügyesen a lábszáraik körül csavarnak, az egészet megkötik a derekukon, az egyik szabadon hagyott végét pedig a vállukon áthúzva kötik meg. A birmán

férfiú könnyűvérű, igazi „bohém"-jellemének megfelelően a gyapotból vagy selyemből készült pasoh mindig rikító világos színű; sárga, rózsaszínű, vörös, nagy koczkákkal. A pasohn kívül szokásos egy rövidke szoknya is, — a lungi, — a melyhez a jobbmódúak fehér musselinből készült rövidújjú zubbonyt is hordanak, az indsit. A férfiak közül sokan lapos tetejű vagy csúcsban végződő hegyes süveget viselnek a fejkeszkenő fölött, betetőzésül pedig napernyőt hordanak. Míg az „orthodoxok" olyan napernyőt hordanak, a melynek ősi mintája Khinából került hozzájuk, tudniillik olajozott sárga papirból készültet, a modernebbek egészen európaias napernyőt hordanak, fehér vászonból. Azokban a boldog időkben, a mikor Birma még független állam volt, akkor a napernyő szine és alakja volt a birmánok „kaszt jelzése", a mely az akkori lakosság hét osztályra csoportosított rendjét már külsőleg is mutatta. A „modern" birmán férfiú tehát körülbelül a következő alakot mutatja: fejkeszkenővel leborított konty, széles nagykoczkájú szoknya, fehér „pruszlik", angol napernyő és — mezítláb.

Ettől a nem éppen martiális jelleget kölcsönző öltözettől nem sokban különbözik az asszonyok viselete, a mely azon körülménynél fogva, hogy asszonynak való, hát ízléses és csinos. A náluk is szokásos rövid szoknyát — a lungit — sok esetben a szép redőkbe szedett tamein helyettesíti, egy hosszú széles szövet, a melyet bámulatos ízléssel ludnak szép redőkbe csavarni a testök körül. Persze ez is világos és rikító színű és a férfiaknál divatos nagy koczkák helyett apró minták, többnyire kígyóalakok vannak beléje szőve. A fehér musselin zubbony fölött hosszú kendőt viselnek, a mely nagyjában emlékeztet a mi asszonyaink boa viseletére. Nagyon kedves dolog a különben is nagyon rokonszenves birmán nőkön, hogy kellemes vonású arczukat nem torzítják el az ékszerekkel. Tudniillik nem hordanak sem orrkarikát, sem orrfüggőt, sőt a karjaik meg a kéz- és lábujjaik sincsenek megrakva gyűrűkkel, karikákkal. Az egyedüli ékszer, a melyet viselnek, a fülczimpáikon van áthúzva, egy szines üvegből készült rövid rudacska, a mely a jómódúaknál természetesen gyémántokkal van kirakva.

Az emberek viselete által nyujtott tarka szines képet az is emeli, hogy a tätoválást igen nagy mértékben kultiválják. A tätoválás ugyancsak az övtől a térdekig érő testrészre terjed, de ezen a részen olyan bőségesen alkalmazzák, hogy az egész testrész — elől-hátul — be van borítva a bőrbe edzett szines képekkel. A tätoválás olyan művésziesen és annyi gonddal van végrehajtva, hogy a feltűntetett alakok — többnyire tigrisek, sárkányok, daemonok — azt a benyomást keltik, mintha festve volnának a bőrre, nem pedig ezer meg ezer tűszúrás útján. A birmánoknál a tätoválás nem egyéni hajlamon vagy az egyes individium hiúságán alapuló önkénytes megkínzatás, hanem olyan általánosan elterjedt, hogy csaknem nemzeti szokásnak tekinthető.* A rendkívül hosszadalmas és sok szenvedéssel járó művelet évekig tart. Már a tizenkét esztendős fiúgyermeken kezdik és a mire a művelet be van fejezve, azaz az övtől a térdekig terjedő rész be van borítva a fantasztikus alakokkal, a tätovált egyén már el is érte a férfikort, az „érettséget". Még rövid idővel ezelőtt nem akadt birmai leányzó, a ki férjhez ment volna olyan férfiúhoz, a kinek nem volt meg ez a tätovált „nadrágja". Az ilyen férfiút ugyanis gyávának és férfiatlannak tartották. Hogy ne nagyon imponáljon az a nagy lelki erő és férfias bátorság, a melyet a különben nagyon asszonyos külsejű és lelkületű birmán férfiak a tätoválás súlyos szenvedéseiben férfias nyugalommal tanusítanak, hát megemlítjük, hogy a tätoválás okozta fájdalmak enyhítésére a műveletek előtt az illető ópiummal elkábítja magát, olyan mélyen, hogy a tűszúrásokból jóformán semmit sem érez.

Az ópiumszívás, valamint a betelrágás általánosan elterjedt szokás; a szivarozás még ennél is általánosabbnak mondható. Férfiak és nők, gyermekek és aggok mind-mind szivaroznak; talán még a betegek is. A mintegy két deciméter hosszú és hüvelykujjnál vastagabb hatalmas szivar mindig ott látható a szájukban, ha ugy nem dugják a — fülczimpában levő tágas résbe, olyanformán, mint a hogy mi munkaközben a tollszárat dugjuk a fülünk

* Hasonló viszonyokra fogunk akadni a Csendes oceáni szigetek lakosainak legnagyobb része közt.

mögé. A szivarok anyaga csak részben áll dohányból, a másik része az igen apróra vágott „ömhe“ fának a porából áll, a melyet egy „hemti“ nevű növénynek széles leveleibe göngyölnek.

A birmánok olyan kedélyes emberek, hogy nemcsak egymásnak teszik könnyűvé és kellemessé az életet, de az idegennel szemben is kedvesek, előzékenyek és nagyon udvariasak, a mely utóbbi tulajdonság — mint látni fogjuk — közös vonása valamennyi dél- és keleț-ázsiai fajnak. Könnyelmű felfogásukra jellemző tény például, hogy ámbár igen jól ismerik a különbséget a jómód meg a szegénység között, azért ha valamely birmai férfi nőül akarja venni birmán szülőknek a leányát, ezek egy cseppet sem törődnek azzal, hogy van-e a kérőnek valami vagyona, van-e miből megélnie, hanem egyszerűen efogadja vőnek, feltéve, hogy a leány is óhajt a kérőhöz nőül menni. Az új vőt befogadják a házukba és ott tartják addig, a míg az valami módon megalapíthatja a saját tűzhelyét. Nagy demokraták is: náluk igazán mindenki egyforma és egyenlő. Birmában nincs nemesi osztály, nincs kaszt-rendszer és főképen nincs olyan foglalkozás vagy munka, a melylyel — szivesen foglalkoznának; ők mindenféle munkával egyformán szivesen — nem foglalkoznak. A birmai férfiak tudniillik megletősen lusták és sokkal szivesebben ülnek órák hosszáig — akár egész éjjel — a színházakban, a birmánok legfőbb és legfontosabb mulatóhelyein, semhogy egyetlen órát munkában töltsenek. De hát miért is dolgozzanak, mikor ott vannak a feleségek meg a leányok: hiszen ők vannak arra teremtve, hogy dolgozzanak! Úgy is történik; az asszonyok látnak el mindent: háztartást, gyermeknevelést, üzletet. A boltokban meg a bazárokban, valamint a piaczon jóformán mindenütt csak nő-kereskedőket lehet látni; sőt a nagyobb üzleteket is, a mikor például igen sok rizsnek vagy gyapotnak az eladásáról vagy szállításáról van szó, vagy munkás-elefántok kibérléséről vagy bérbeadásáról, az asszonyok intézik el. Még a szántás-vetés munkáját is asszonyok végzik. Puzondongban például, Rangunnak egyik külvárosában, a hol a ranguni rizshántoló telepek vannak, (számra nézve mintegy harmincz) és a hova az Iravádi vidékeiről behozott

rizst a termelők eladják a rizshántoló-malmoknak, a közvetítő alkuszok mind csupa asszonyok. A mint egy rizszsel megrakott csónak vagy uszályhajó megérkezik, a parton várakozó asszonyok úgy ellepik a járművet, mint a sáskák és a nagy konkurrenciában bizony megtörténik, hogy megtépik egymásnak a gondosan és csinosan megcsinált frizuráját, vagy pedig kölcsönösen kiütik egymásnak a szájából a rengeteg — szivart. „Ezek a birmai nők vagy született zsidók, vagy angolok; de mindenesetre a legélelmesebb kereskedők, a kiket képzelni lehet;“ ez az általános vélemény felőlük egész Hátsó-Indiában. A mellett a legrokonszenvesebb modorú, legkellemesebb külsejű nők egész Dél-Ázsiában, a kik már nagyon élénken emlékeztetnek keleten lakó nővéreikre, a bájos japán nőkre. Az üzletekben árúsító nő, apró, de nagyon arányos termetével, kifogástalan tiszta és nagyon ízléses öltözetében, a sokféle sajátságos, de mindig nagyon kedves apró diszítésekkel, még az európai felfogás és ízlés szerint is bájos és kedves teremtésnek mondható. Hogy a piczi termetű nő picziny szájához azonban milyen rosszul illik a rengeteg nagy szivar — a burri — az el sem képzelhető.

A gyermekek is igen bájos teremtések Birmában, a mihez sokban hozzájárul a „mama“ gondos nevelése meg az igen kedves öltözet. Megjegyzendő, hogy a birmai gyermekek között nincs egyetlenegy iskolakerülő; valamennyi birmán tud írni-olvasni. A birmai gyermekre kötelező, hogy életének néhány évét, vagy legalább néhány hónapját klastromban töltse el a nagy tekintélyt élvező papok nevelése alatt. És ha már máskép nem volt lehetséges, hát csak egyetlenegy napot. Erre az egy napra föladják a gyermekre a papokat megillető sárga ruhát, leberetválják a fejét és éppen olyan czeremóniák között lép be a klastromba, mintha egész életére ment volna annak zárt falai közé. Azért a gyermekeket éppenséggel nem kényszerítik a papi pályára, sőt maguk a papok — bármennyire szent életűeknek tekintetnek és igen nagy tekintélynek örvendenek — sincsenek kötelezve örökké papoknak maradni. Bármikor kiléphetnek a szerzetből, bármi foglalkozáshoz kezdhetnek és akadálytalanul megnősülhetnek.

Ámbár vallási dolgokban a birmánok nagyon türelmesek és éppenséggel nem mondhatók fanatikusoknak, talán még bigottaknak sem, azért a pagodáikra igen sok súlyt fektettek és összes képzőművészeti tudásuk a pagodák monumentális megépítésében nyilvánult. Pagodáiknak az alakja meglehetősen egyforma;* legkönnyebben

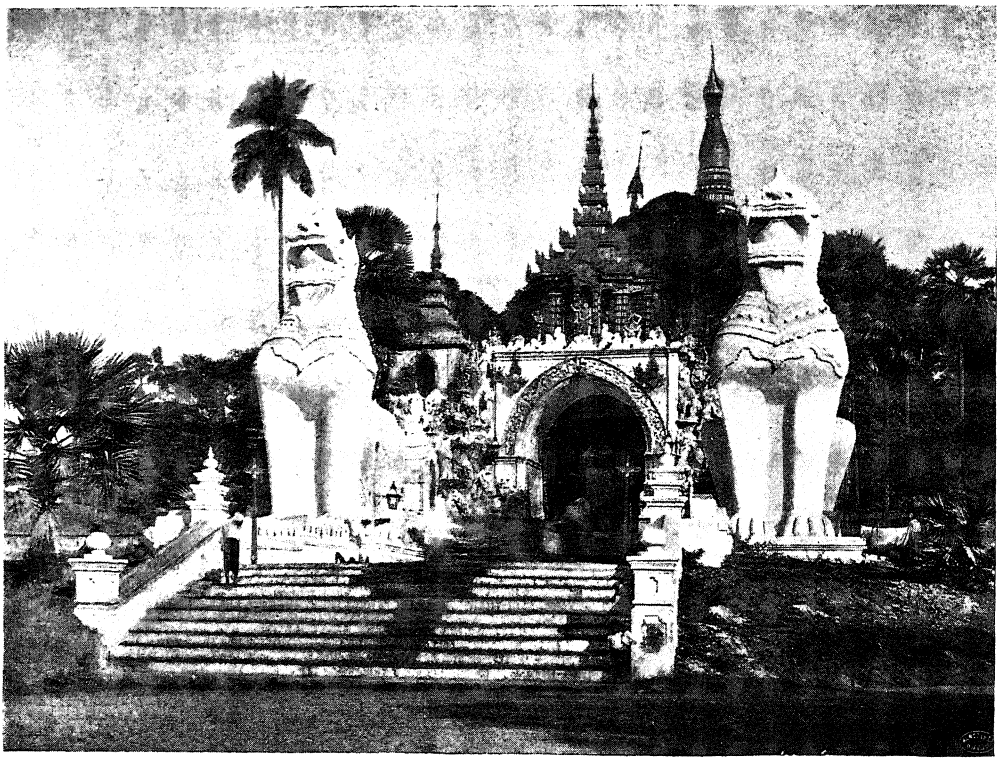

A SHVE DAGUN PAGODA FŐKAPUJA.

azokkal a kis pléhedényekkel hasonlíthatjuk össze ezt a szokásos alakot, a melyekkel a varrógépeket szokták olajozni. Az alap-épület ugyanis rendkívül tömör és alacsony; e fölött nagy tömbökben, de valamivel keskenyebben emelkedik a második építés, ugyanígy e fölött a harmadik, míg a csúcsa aránytalanul vékony és arány-

* A „pagoda" szót maguk a birmánok nem alkalmazzák templomaikra; ők „phra"-nak nevezik a templomot. A pagoda szó valószínüleg a hindu „dagopa" szóból ered, a mi annyit jelent: ereklyetartó.

talanul hosszú toronyban végződik. Valamennyi birmán-pagodában a Buddhára vonatkozó ereklyék a legfőbb szentségek és ha a valóságban semmi sincs bennük Buddhából, de okvetlenül beleképzelik. Hogy Buddha hamvaiból olyan sok maradt volna fenn, hogy minden

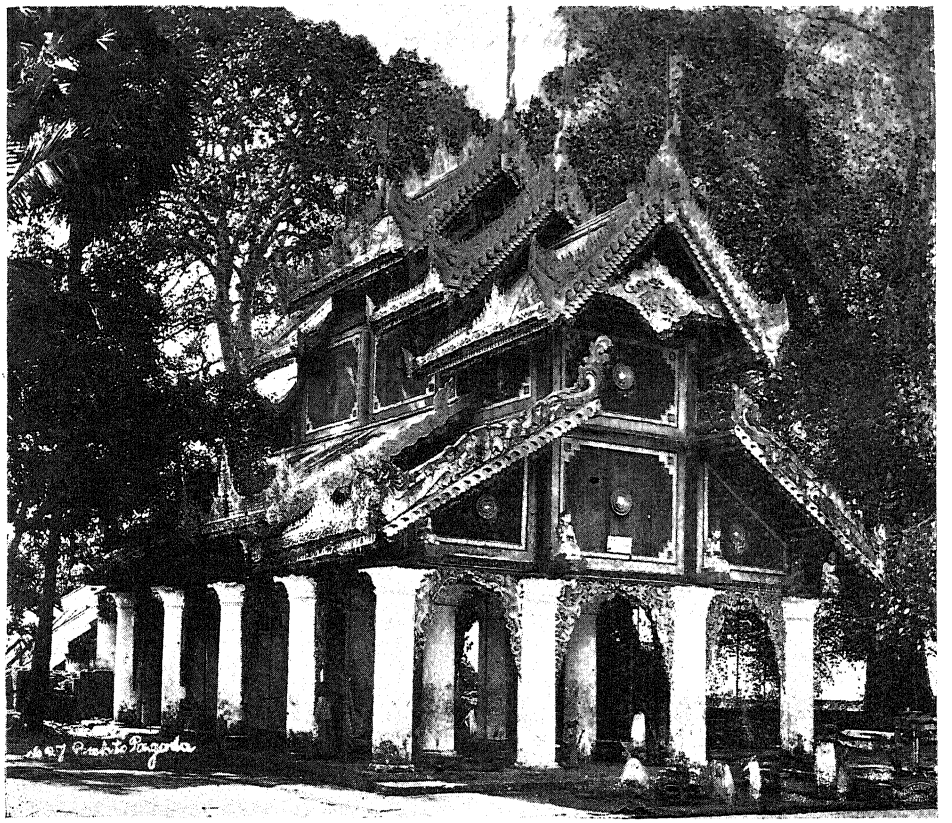

RÉSZLET A RANGUNI NAGY KOLOSTORBÓL.

templomba jut belőle egy-egy parány, az legendán vagy hagyományon alapszik. Buddha halála után ugyanis a hamvait arany urnában tartották sok ideig. Később nyolczvannégyezer apró adagra osztották széjjel, hogy minden buddha-templomban legyen belőle egy parányi rész.

Mindjárt a város határában, annak a legmagasabb területén fekszik a híres Shve Dagun Pagoda, Rangunnak egyik legnagyobb híressége és egész Hátsó-Indiának legszentebb Buddha-temploma Körülbelül olyan tekintélyben tartják Hátsó-India buddhistái, mint

az indiai brahmanok a Bisesvárt Benaresben.* Azt a nagy négyszögletű emelkedést, a melyen a pagoda áll, kőfalak, bástyák és sánczok veszik körül, de minden oldalról széles nagy lépcsőkön lehet hozzájutni. A főbejáratához, a déli kapuhoz, az a szép és árnyas fasor vezet a városból, a melynek kezdetét a Royal Lakesnél láttuk a Cantonnementben. Az óriási épületnek mindinkább szűkülő hatalmas kupolája gazdagon aranyozott obeliszkszerű nyúlványban végződik. A torony nehézkes tömör alkotás benyomását kelti. Mintha már kívülről meglátszanék rajta, hogy a belseje tömör, a mennyiben földdel és homokkal van kitöltve. Azon a helyen, a hol a kupola átmegy az obeliszkbe, meglehetős széles erkély fut körüskörül, a melyre bizonyos feltételek mellett a templom őrizői — a „pungjik" (papok) — idegeneknek is megengedik a kilátás élvezetét. (Feltétel annyi, mint: baksics).**

Jobbra és balra a főkaputól egy-egy hatalmas szörny ül: kövekből épített óriási tigrisekhez hasonló alakok, tágranyitott széles nagy szájjal, nagy fogakkal. A főkapun belépve, lankásan emelkedő hosszú s egyenlőtlen szélességű lépcsőzet tárul elénk, a mely több helyen van megszakítva. Mindjárt ezeken a lépcső-megszakításokon, — a pihenő helyeken, — bizonyságát láthatjuk annak, hogy mennyivel toleránsabbak a birmánok, s egyáltalában a buddhisták a más vallásúakkal szemben, mint például a brahmanok vagy a mohammedánusok. Tudniillik azok a birmánok, a kik czipőt viselnek, ezeken a lépcső-megszakításokon rakják le a lábbelijüket, mielőtt a szentélybe lépnek. A templomot látogató idegenektől ezt

* A ranguni Shve Dagun Pagodának ez a nagy tekintélye onnan ered, hogy a pagodának egyik részében Buddhának a haja van befalazva.

** Meurer beszéli, hogy néhány évvel ezelőtt egy kora reggelen a templomban ájtatoskodó hívők és papok óriási rémületére egy királytigrist pillantottak meg, a mint ide-oda sétált az erkélyen, mintegy keresve az alkalmas helyet, a melyen a nem egészen királytigriseknek szánt reggeli séta helyéről távozhatna. A templomban levőket óriási félelem fogta el és tanácstalanul állottak a rébuszt ábrázoló tigris alatt. Végre akadt egy bátor szivű — és a mi ennél több — pompás czéllövő birmán, a ki a tigrist egyetlen lövéssel leterítette. A birmánok díj kitűzése mellett sem tudták kitalálni, hogy mit akart oda fenn a tigris és hogyan került oda.

RÉSZLET A SHVE DAGUN PAGODA TORNYAIBÓL.

nem követelik, a minthogy egyáltalában semmiben sem korlátolják az idegent abban, hogy szabadon járjon-keljen bármely templomukban, még ebben a legszentebb Shve Dagun Pagodában is. A hinduk templomait, a mint láttuk, csak kivételesen látogathatja meg az idegen és akkor feltétlenül megkövetelik tőle, hogy sarutlanul lépje át a küszöböt.

A lépcsők két oldalán mozgalmas és eleven a kép; egy igazi darab Kelet-Ázsia. A lépcsők szomszédságában, jobbra és balra tőlük, vannak azok az apróbb helyiségek, a melyekben a buddhista zarándokok vendégszerető hajlékot kapnak, persze — pénzért. Sáfrány-sárga tógába öltözött pungjik, — papok — kezükben a sohasem hiányzó pálma-legyezővel meg a pálmalevelekből csinált szentírással és örökké lesütött szemekkel, nehogy véletlenül megpillantsanak egy nőt. Továbbá vezeklők, vak- és béna koldusok, bélpoklosok, lapdázó gyermekek lepik el kétfelől a szabad helyet. A bazárokban vígan folyik a vásár és a kedves kis birmán nők csábító szavakkal kinálgatják árúikat: virágot, koszorúkat, olajmécseseket, kis szentszobrokat stb. És csak most, a mikor a lépcsőkön felérkeztünk a nagykiterjedésű négyszögletű térségre, tárul elénk a templom teljes nagyságában. Apró kápolnák veszik körül a hatalmas épületet. Olyanok, mint az óriási retkek, a melyeknek hosszú gyökereit itt a kápolnák hosszú hegyes csúcsai ábrázolják. Valamennyi torony gazdagon aranyozott és el van halmozva a temérdek czikornyával, a legcsekélyebb fantázia vagy változatosság nélkül. Egyik tökéletesen olyan, mint a másik, mint a hogyan az egyik retek nem különbözik a másiktól. Dominál rajtok a rendkívül részletesen kidolgozott fafaragás meg színes kőczikornya; sok az üveg meg a czafrangdísz. Komoly művészetnek vagy nyugodt építkezésnek sehol semmi nyoma. A kápolnákon kívül számos fantasztikus szobor vagy kőépítmény látható; térdeplő elefántok, óriási nagyságú tigrisek, imádkozó emberalakok, hatalmas kőurnák. Az óriási Buddha-szobrok egynémelyikén itt-ott, a homlokon, a fülekben, vagy az ujjakon még valódi drágakő ragyog; a legtöbbjéből azonban hihullott vagy kiszedték. Csak a főépületre, az óriási

pagodára, pazaroltak temérdek aranyat. A százhúsz méter magas és négyszáz méter átfogójú pagoda csaknem egészen be van vonva csillogó aranylemezekkel. A torony csúcsán alkalmazott ernyő, —

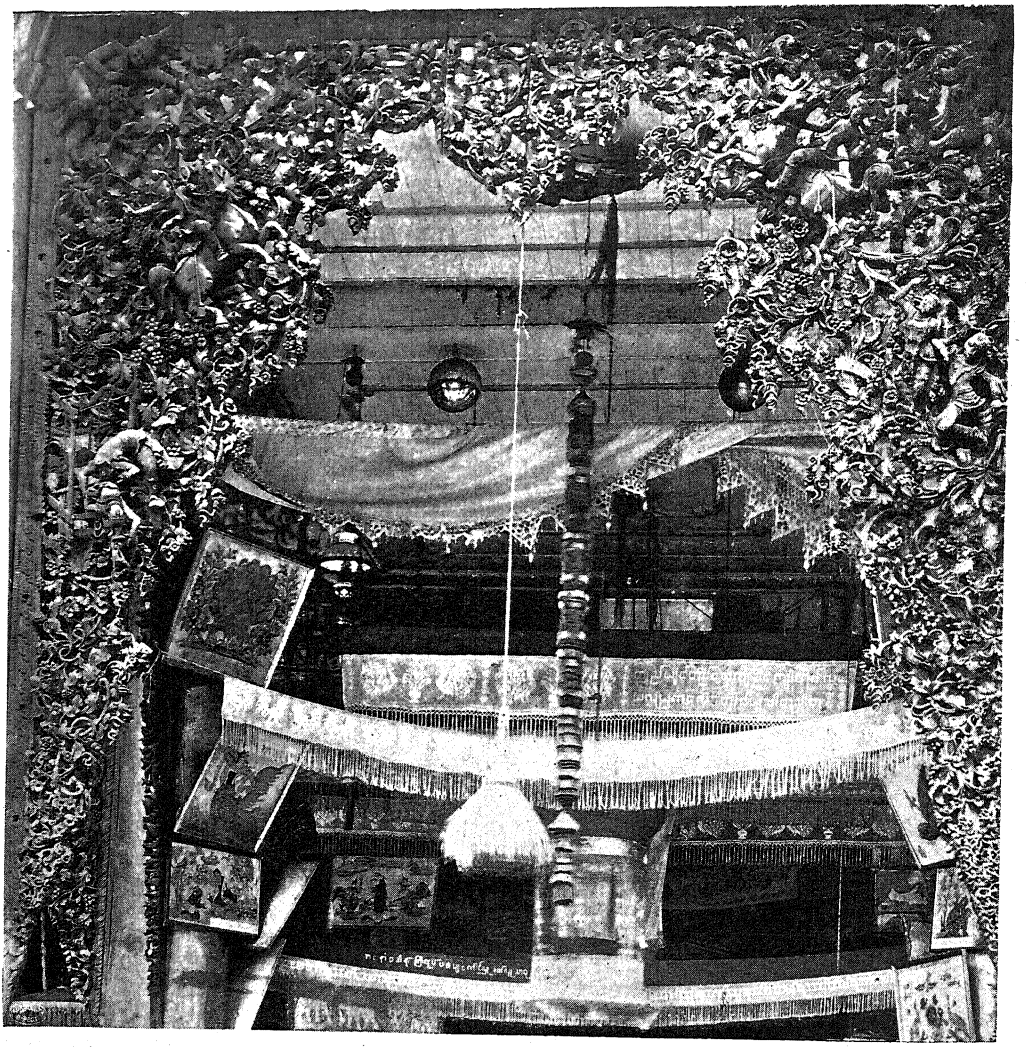

FADÍSZLETEK A NAGY PAGODA BELSEJÉBEN.

a „Hti“, — a mely aránylagos nagyságban olyan kiegészítő része a Buddha-templom tornyának, mint például a katholikus templomok tornyán a kereszt, a Shve Dagun Pagoda csúcsán vastag arany-lemezekkel van borítva, a melyekbe számos drágakő van foglalva.

Az ember-alakú szobrok közt leggyakoribb, vagy talán az

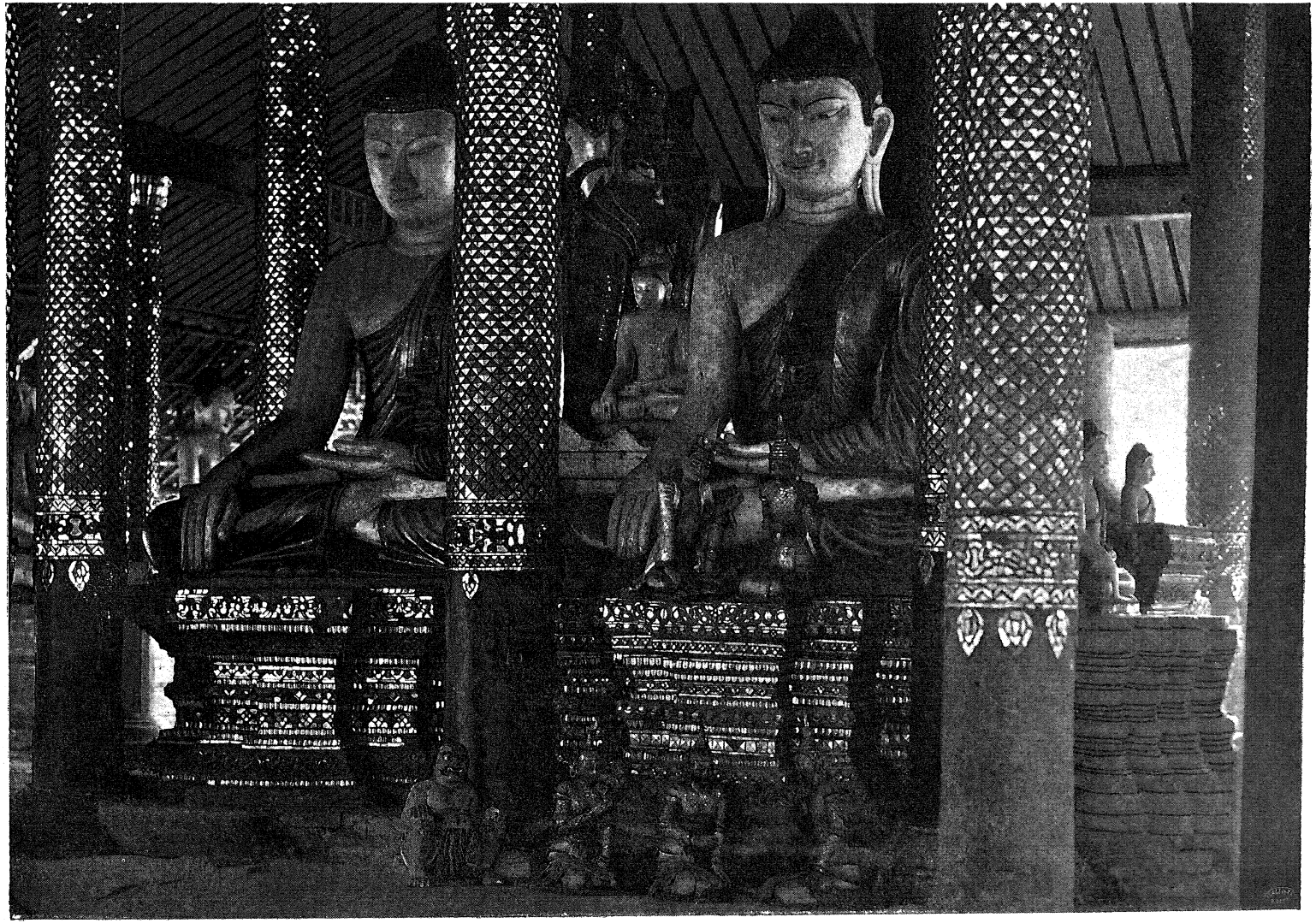

BUDHA SZOBROK A SHVE DAGUN PAGODÁBAN.

egyedüli, a Buddhát ábrázoló szobor, három különböző állásban. Vagy álló szobor felemelt kezekkel, ez a tanító Buddha; vagy a lábszárain ül a Buddha-alak, ölbetett összekulcsolt kezekkel; ez a gondolkozó Buddha; vagy pedig fekszik, a fejét egyik kezére támasztja, a szemei pedig be vannak húnyva. Ez a Buddha-alak a „Nirvánát"* ábrázolja, a feloszlást a — Semmibe. Miután még számtalanszor lesz alkalmunk a Buddha-szobrokkal találkozni és mert majdnem mindenütt, a hol Buddhát imádják, az ülő helyzetben ábrázolt szobor a leggyakorjbb és mindenik egyformán ábrázolja, Birmában úgy, mint Siámban vagy Khinában, ismerkedjünk meg e szoborművel már most. Az ülő Buddha-szobornak, ha ugyan nem ölbetett kezekkel ül, akkor az egyik karja fel van emelve, mintha tanítana, a másik karja csüng a föld felé, mintha ezt hívná tanúnak bizonyságul, hogy a tanai igazak. A szobor arcza átlag felséges nyugalmat és szelídséget mutat, a kifejezése sokban emberi, de sok tekintetben emberfölöttien nemes kifejezésű. A fülczimpái leérnek a vállakig, a szemöldökök között kis gömbölyű domborodás ül; ugyanilyen dudor van a koponya tetején, hajfürtök közé dugva, az „értelmiség" dudora. A kezek ujjai mind egyformán hosszúak; a ruházat hosszú és bő köntös, számtalan redővel; a mell felső része meztelen. (Schanz).

Benn a templom ugyanolyan módon van díszítve, mint a külső környezete, tudniillik apróbb-nagyobb fantasztikus állati és emberi alakokkal, szent edényekkel, urnákkal. Azonkívül számtalan aranyozott napernyő lóg benne a legkülönbözőbb helyeken; továbbá bronz- és szines üveglámpák, papir- és virágfűzérek, urnák és edények az áldozatul hozott rizs és virág számára, vasállványok a

* Nirvána szánszkritt kifejezés és azt teszi: elfajulás; tudniillik a tűznek, lángnak vagy mécsnek elfújás folytán történt kialvása, a buddhizmusnak egyik általánosan ismert tantétele. A Nirvána ugyanis az emberiség legfőbb czélja és legnagyobb boldogsága, mert egyrészt vagy teljesen semmivé válik az ember, tehát tökélctesen megszűnik létezni, vagy pedig a Nirvána állapotában ismét egyesül az istenséggel. Buddha, az ő számos más bölcs tanából következtetve, alighanem a teljes megsemmisülést értette alatta, a mikor az ember többé nem létezvén, a lét gondjait sem érzi többé. (Nem is utolsó dolog ám ez).

szentelt gyertyák számára. Gondoskodva van a pénzadományokról is; több helyen ugyanis vassal kivert faládák vannak elhelyezve; a tetejükön kis nyílással a bedobandó pénz számára, nagy lakattal az ajtaján a tolvajok számára. Nagyon kedvesek az apró kis nyelvetlen csengetyűk, a melyek arra szolgálnak, hogy az imádkozó bejelentse rajtok az istenségnek, hogy: most figyeljen.* A templomba jövő ájtatoskodó ugyanis egy kis kalapácscsal ráüt az igen kellemes hangú kis csengetyűre és csak azután fog hozzá az imához; a férfiak a sarkaikra guggolva végzik az imát, a nők pedig letérdepelnek.

A pagodák jóformán sohasem üresek. Kora reggeltől késő éjfélig mindenkor jönnek az ájtatoskodók és a késő éjjeli órákban is hallani a pungjik meg a hivők egyhangú vallásos énekét. A buddhistáknak ugyan jelentékenyen kevesebb az ünnepük, mint a brahmanoknak és az ünnepük tartama sem oly hosszú, mint a hinduké, de azért nekik is bőségesen kijut belőle. Ilyenkor természetesen tömve vannak a templomok, a templomok környéke pedig, a mely egyszersmind országos vásár- és búcsúhelylyé emeltetik, a legtarkább és a legmozgalmasabb képet nyujtja.

A nagykereskedelem és víg mulatozás városában, Rangunban, a vallási dolgokról is pazarul gondoskodtak. A buddhisták nagy és számos kis templomán kívül a más nemzetiségűek és más vallásúak is bőven el vannak látva templomokkal. A mohammedánusoknak három vagy négy moshéja van, a hinduknak több apró pagodája, de architektonikus szempontokból sokkal szerényebbek, mint odahaza. A khinaiaknak czikornyás tetejű és felkunkorodott végű meg sárkányokkal díszített templomai is több helyen láthatók. Sőt keresztény templomok is feltünő nagy számban vannak, tekintettel a keresztény vallásnak sokféle árnyalatához tartozó szektákra.

* A japániak ugyanilyen czélzattal a kezek tapsolásával hívják fel az illetékes isten figyelmét.

*

IMÁDKOZÓ BUDDHISTA PAPOK.

Maga a természet is rizstermelésre praedestinálta Birmát. Az országot ugyanis temérdek nagy és kisebb folyó szeldesi; számos csatorna meg ér fut rajta keresztül-kasul. Ezek a folyóvizek a több hónapon át tartó esős időszakban erősen megdagadnak, kilépnek a medrükből és termékeny iszapot hagynak hátra. Ezek az igazi melegágyai a vizes talajt annyira kedvelő rizsnek. Rangunra, valamint egész Birmára el lehet mondani, hogy rizsből él. Mert a rizs nemcsak a legfőbb és legfontosabb tápláléka a lakosságnak, hanem e körül forog az összes kereskedelem. Rangunnak tíz irodája közül nyolczban nem ismernek más fogalmat, mint a rizst és a kikötőben horgonyzó tíz hajó közül nyolczat rizszsel raknak meg. Jóllehet az ország rengeteg területéhez képest a lakosság nagyon gyér (a 415 ezer négyzetkilométer területnek hét és fél millió lakosa van), azért az évi rizstermelés átlag mégis mintegy két millió tonna, a melyből egymilliókétszázezer tonnamennyiséget kivisznek az országból főképen Indiába, Khinába és a Sundaszigetekre.* Pedig milyen kevés területe van a különben terjedelmes országnak, a mely rizstermelésre alkalmas! A termőtalajnak ugyanis alig öt százalékát dolgozhatják föl rizstermelésre. Ámbár szórványosan a hegyes vidékeken is termelik, de azért főképen az Iravádinak dúsan öntözött deltája a tulajdonképeni rizstermő vidék. Hogy mekkora fontosságot tulajdonítanak ezen gabonanem termelésének, kitűnik abból, hogy milyen méltányosan és jóakaróan bánik el a birmán-kormány a rizstermelő kisgazdákkal. A kisgazda, vagy mondjuk: a paraszt, átlag három-négy hektárnyi földet mível meg rizstermelésre. Minden tíz esztendőben újból felmérik a földjét és újból megadóztatják, de csak az eredeti három-négy hektár földje után; a mi új földet szerzett hozzá ezen idő alatt, akár irtás, akár más gondozás vagy munka révén, azért nem kell adót fizetnie. Megjegyzendő, hogy a rizstermelés nem jár sem nagy gonddal, sem nagy fáradsággal, a mi nagy szerencséje a — rizsnek. Mert ismerve a birmánok hagyományos és általános ellenszenvét a

* Hogy mire kell például Jáván a rizsbevitel, holott Jáva maga is óriási mennyiségű rizst exportál, azt majd látni fogjuk, ha Batáviában leszünk.

munka iránt, hát bizony nem igen teremne ott évenként két millió tonna, ha csak valamivel több fáradság vagy munka kellene a termeléséhez. A rizsaratás rendesen deczemberben van vagy január elején, a mikor a kisgazdák meg a nagytermelők is az Iravádi számtalan mellékvizi útján behozzák a rizst Rangunba, vagy esetleg Moulmeinbe. Deczembertől január végéig hemzseg az Iravádi meg a sok mellékág, a temérdek csónaktól vagy nagyobb vizijárműtől, főképen a kis gőzhajóktól vontatott „flat"-októl (uszályosok), a melyeken a „paddy"-t beszállítják Rangunba, illetőleg Puzondongba. Puzondongnak nevezik tudniillik Rangunnak egyik előrosát, a hol a mintegy harmincz rizshántoló áll, paddynak pedig nevezik a még meg nem hántolt rizst.

Egyik legértékesebb terméke Birmának a teakfa (tékfa), a melyet főképen hajóépítéshez használnak, a mely czélra jelentékeny szívóssága és nagy rugékonysága teszi alkalmassá. Jóllehet ma már nagyon megfogyott az előző évtizedek túlságos pazar vágása miatt, azért még ma is igen sok hajórakományt dolgoznak fel belőle a fürészmalmokban. Hogy a folytonos feldolgozás ellenére mégis mindig van belőle készlet a birmai erdőkben, az azt bizonyítja, hogy még most is bőven terem. A hatalmas fának hetven esztendőre van szüksége, a míg teljesen kifejlődik; a fája olyan rendkívül kemény, hogy a levágása előtt legalább három évvel körülvágják a sudarát, hogy kissé kiszáradjon, különben olyan nehéz lenne, hogy lesülyedne a vízben, mint az ólom. Ennek a fának, valamint a fürésztelepek udvarán heverő más fajtájú kolosszális fatörzseknek a feldolgozására elefántokat használnak, a melyeknek munkáját végignézni igazán gyönyörűség. A birmai erdőségekből a hatalmas sudarakat az Iravádin usztatják egészen Rangunig, a hol a fürésztelepek udvarán dolgozzák fel abba az állapotba, hogy hajóra rakhatók legyenek. A roppant súlyos törzseknek az ide-oda hurczolását, például a körfürész elé, innen a rakpartra stb. nem gőzgépek végzik, sem emberek, hanem elefántok. Bámulatos az az ügyesség, okosság, észszerűség és óvatosság, a melyet ezek a kolosszusok munka közben kifejtenek. Az óriási törzseket, a melyeknek némelyike három méter hosszú és

néha egy méter átmérőjű, vagy az óriási súlyú deszkanyalábokat olyan könnyűséggel emelik, mint az ember a czeruzáját; a deszkákat pedig olyan szépen és egyenletesen rakosgatják egymás fölé, mintha léniával mérnék ki. Munkához csak a lábukat meg a homlokukat használják; az agyarak meg az orrmány sokkal féltettebb testrészeik az elefántoknak, semhogy ilyen durva és nehéz mun-

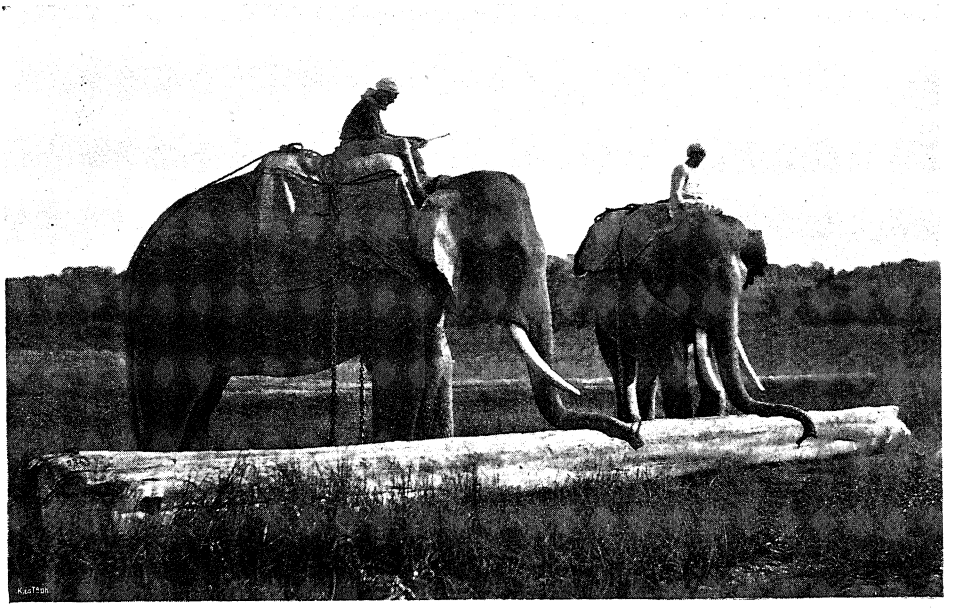

ELEFÁNTOK A FÜRÉSZMALOM UDVARÁN.

kára használnák. Az elefántok vezetése játszi könnyűséggel megy. A vezető rálép az elefánt behajtott térdére és egy lajtorján, a mely az elefánt hátáról lóg le, felkúszik az állat nyakára. Onnan dirigálja a vezető; az egyik kezében napernyőt tart, (önmagának, nem az elefántnak; ennek külön napernyője van, a mennyiben jókora matrácz van a koponyájára kötve védelmül a szúró napsugarak ellen); a másik kezében a vezető rövid vasdárdát tart, az ankust, a melynek gyöngéd ütögetéseivel az állat koponyájára, dirigálja az elefántot. Az elefántok munkabírása óriási; a teljesen kifejlett példány, tehát a harminczötödik életévén túl lévő állat, ezer kilogrammnyi terhet nagyon könnyen czipel időről-időre; (ebben a

korban az elefántnak az „önsúlya“ eléri a négyezer kilogrammot;) rendesen azonban csak ötszáz kilogrammal terhelik meg, ha hosszabb távolságra kell vinnie.

Tévedés lenne azt hinni, hogy az elefánt gondozása könnyű munka és hogy nem kell vele kiméletesen bánni. Ellenkezőleg: ennek a „par excellence“ vastagbőrű állatnak a bőre nagyon is érzékeny; a bőrén ejtett ártatlan kis seb nagyon is könnyen válhatik végzetessé, a mennyiben az érzékeny bőre könnyen gennyed és az állat elpusztul. A bánásmódnak is „gyöngédnek“ kell lenni, mert a felbőszített elefánt nemcsak hogy nem engedelmeskedik, hanem haragjában rettenetes tud lenni. Tévedés az is, hogy az elefánt az orrmányával dolgozik, hogy avval emeli a terheket, vagy hogy avval támad és védekezik. Az elefánt — köztudomásúlag — sokkal okosabb állat, semhogy ilyen könnyelműségeket elkövessen. Ő az orrmányát — ezt az érzékeny és ránézve életfontosságú szervét — sokkal jobban félti és kiméli, semhogy ilyeneket tegyen. Az elefántnak az orrmánya ugyanis úgyszólván a meghosszabbodott orra, a mely egyszersmind tapintó és fogószerve. A két szem közti koponyarészből kiinduló nyúlvány belsejében, a mely lebocsátott állapotban olyan hosszú, hogy majdnem a földig ér, csatorna húzódik végig, a mely az orrnyilásokon át a garat-ürbe, tehát a szájba is vezet. Az orrmány végének tölcsérszerű bemélyedésében vannak az orrlyukak, a tölcsér legvégén pedig kampós nyúlványba megyen át, a mely nyúlvány a legérzékenyebb része a hatalmas állatnak. Evvel tapint és evvel táplálkozik. Hogy az orrmány annyira mozgékony és nyúlékony, hogy egészen összehúzható, felgöngyölhető és meghosszabbítható, az onnan ered, hogy az orrmány mintegy negyvenezer gyürűalakú és hosszanfutó izomnyalábból van összetéve. Ez a szervezet tehát sokkal érzékenyebb, semhogy vele durva munkát végezhetne. A mint láttuk, csak tapogat meg táplálkozik vele; a tápszerét ugyanis az orrmánynyal rakja a szájába, inni pedig oly módon iszik, hogy az orrmányát, illetőleg annak csövét teleszívja vízzel és aztán a szájába fecskendezi. Tehát mese az, hogy az elefánt az orrmányával támad vagy védekezik. Ellenkező-

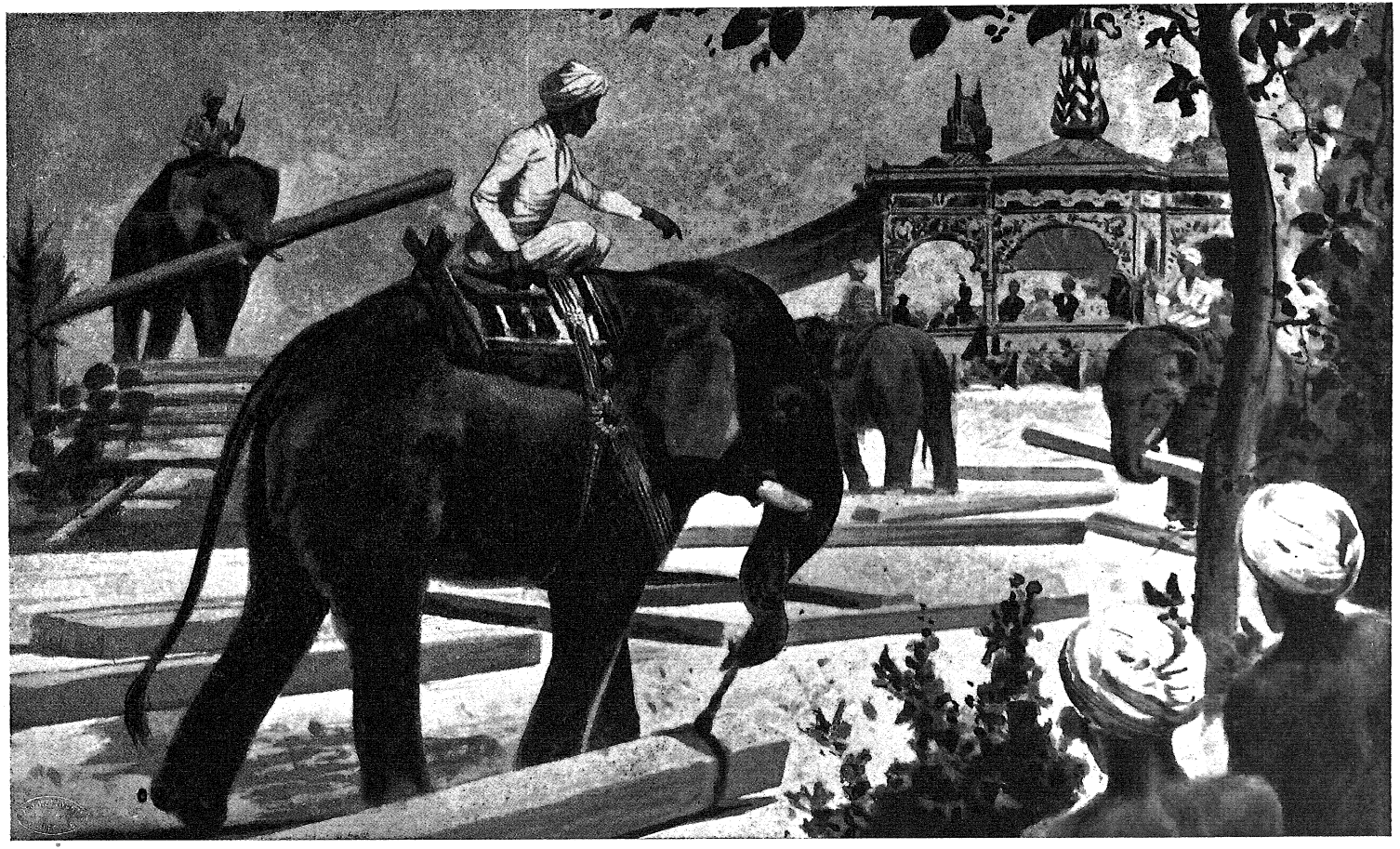

MUNKÁS-ELEFÁNTOK „BEMUTATÁSA“ (AZ ANGOL TRÓNÖRÖKÖSNEK ÉS NEJÉNEK).

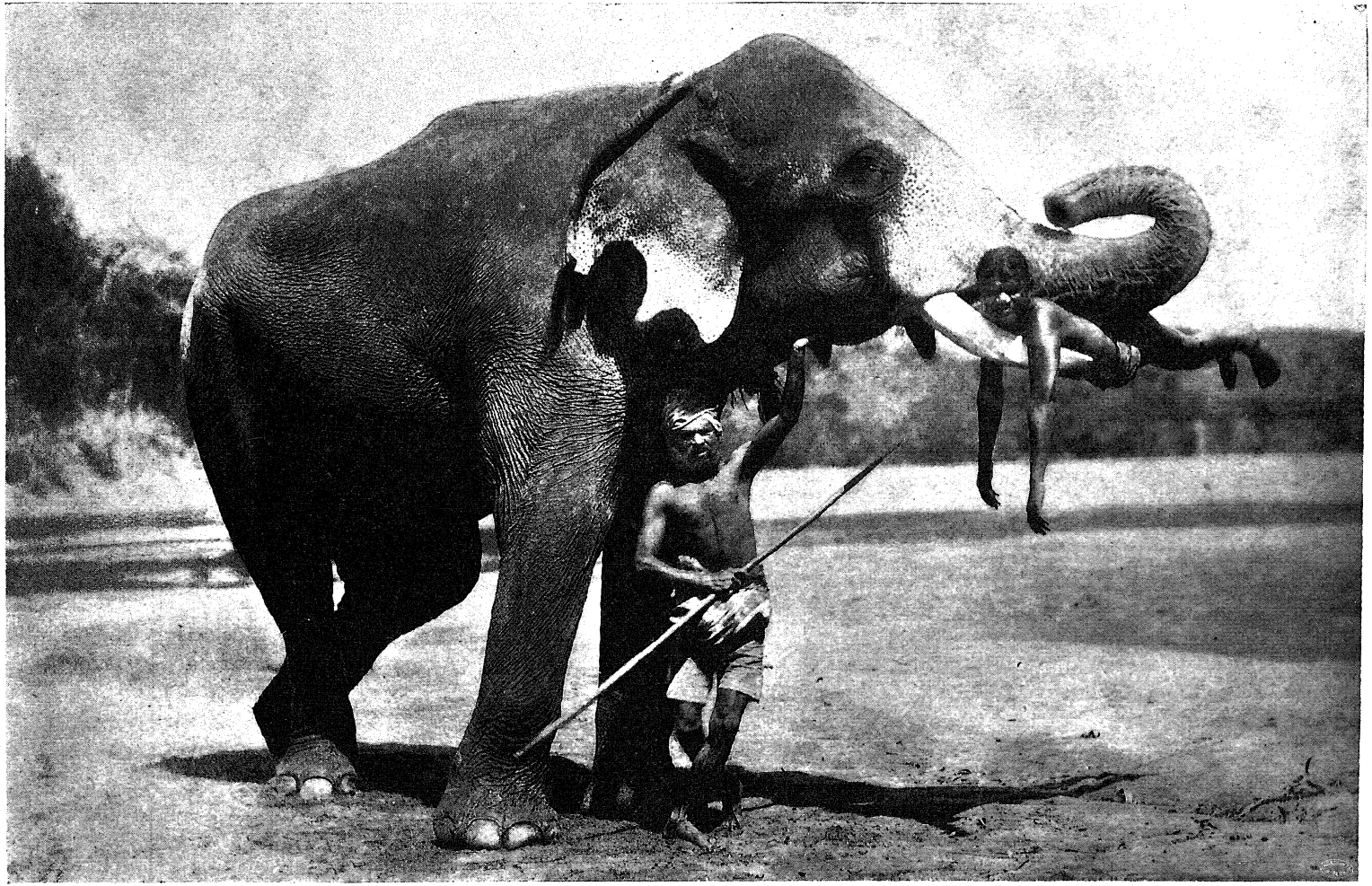

IDOMITÓK OKTATJÁK AZ ELEFÁNTOT.

fahéncsba göngyölték, leöntötték petroleummal és meggyujtották őket, az öregembereknek pedig puskaporral töltött skatulyákat dugdostak a szájukba és más testnyilásukba és aztán felrobbantották őket. Egyáltalában hihetetlen raffineriával találtak ki gyilkolási módokat. Például: levágták valamelyik fiatal „hím“ bambusztörzsnek a felső részét, olyan bambusznak, a melynek a csöve tömör (a „női“ bambusz szára üres) és erősen rákötötték a megkínzandó embert. Ennek a bambuszfajnak az a tulajdonsága, hogy roppant gyorsan nő fel a magasba. Most tehát megtörtént az, hogy a felkötözött embernek a testén néhány nap alatt keresztül nőtt a bambusz! Vagy még egy példa: az elítélt embert alacsony zsámolyra kötözték, a melynek a czövekeit mélyen beverték a földbe, hogy erősen tartson. Az elítélt fejét pedig kötelekkel hozzákötötték egy közeli fatörzsnek visszahajlított szivós és ruganyos ágához. Az ág persze rettenetes erővel húzta fel a testet, a melyet viszont a kötelek erősen tartották a zsámolyon. A húzás következtében a megkínzott embernek a nyaka rémségesen megnyúlt. Mikor aztán a körülguggoló dakoitok eleget gyönyörködtek a megkínzott ember gyötrelmeiben, akkor előállott közülök az egyik hóhér és hatalmas kardcsapással lenyeste a megnyúlt nyakat. A szabaddá lett hajlós ág visszapattant a helyére, az emberfejet pedig — mint valami parittya az apró követ — egy-kétszáz méter magasra röpítette.

Hogy miképen bántak el aztán az angolok velük, ha egy-egy ilyen rablóbanda tagjai a kezeik közé kerültek, az elképzelhető. Mindenesetre nem maradtak adósok a dakoitoknak.

De térjünk vissza — csak kis időre — a fegyházba.

Hogy a fegyenczek ne unatkozzanak és hogy ne legyen idejök a felett tanakodni, hogy vajjon miképen lenne lehetséges, hogy a három-négyezer fegyencz egyszer fellázadjon és a lánczokkal leüsse azt az egy-két tuczat angol fegyőrt, és hogy ne legyen továbbá idejük más, ehhez hasonló haszontalanságok fölött törni a fejüket, hát minden fegyencz czellájában egy-egy hajtókerék van, a melyet napjában kétszer kell a fegyenczeknek hajtani egy-egy óráig, minden más ok nélkül, csupán azért, hogy a czellán kívül

leg: a legkisebb veszélynél rögtön felgöngyöli, nehogy a küzdelemben megsértse. Az sem áll, hogy az agyarával emel, meg hogy az agyarával döngeti a fákat és ássa tövüket, ha feldühösítik. Az agyarát csak oly módon használja, hogy a czipelendő teherre kötött kötelet az orrmányával önmaga csavarja az agyara körül és úgy húzza vele a terhet. Tekintettel az elefánt óriási munkabírására, meg a hosszú időtartamra, a meddig munkaképes (a „munkás" elefánt átlagos életkora nyolczvan-száz év, a vadonban élőé százötven esztendő), az ára is meglehetős magas. Nincs még egy állat, amelynek az ára akkorát nőtt volna az utolsó időben, mint az elefántoké. 1835-ben például még kilenczszáz rúpiáért lehetett egy kifejlett példányt venni; ma már négy- és hatezer rúpia az átlagos ára. Azoknak az ára pedig, a melyeket a szertartás-felvonulásokhoz szoktak használni, tehát a különösen szépen fejlett állatoké, negyvenhatvanezer rúpia között váltakozik. Azok az állatok, a melyeket mi Rangunban láttunk és a melyek átlagosan negyven-hatvan esztendősek voltak, darabonként öt-hatezer rupiát értek. Az a két példány azonban, a melyeket a Shve Dagun Pagoda vallásos körmeneteinél szoktak használni, darabonként hatvanezer rúpiáért hozattak Siámból.

*

Rangun érdekességei és látványosságai nagyon változatosak. Mert az érdekességek közé tartozik Rangunban a — fegyház is, a mely egyike a legnagyobbaknak, sőt „legnépszerűbbeknek" egész Dél-Ázsiában. A tömör és magas kőfalakkal körülvett híres épület olyan terjedelmes, hogy négyezer fegyenczcnek is van benne hely. A birmai nagy nemzetköziségnek megfelelően a „közönség" is elég tarka, amennyiben alig van Dél- és Kelet-Ázsiának olyan népfaja, a mely nem lenne itt képviselve. A munkától irtózó könnyelmű birmai adja persze a legtöbb lakót. A fegyház rájuk nézve valósággal jótétemény, a mennyiben egy-két vagy több évig tartó „nevelés" után mint megkomolyodott munkás-emberek hagyják el a „neveldét", a mely idő alatt megtanítják őket valamely mesterségre.

Még a fegyház is dicsőíti a birmán nő kiválóságát: nők ugyanis olyan ritkán kerülnek a börtönbe, hogy csaknem kivételek a fegyenczek között. Azok a szépen faragott dísztárgyak, vagy szép szövésű szőnyegek, himzett csipkék, amelyeket a kereskedői negyed bazárjaiban, vagy itt, a fegyházak irodáiban elég olcsó pénzen lehet vásárolni, azoknak nagy része a ranguni fegyházakból kerül ki.

A ranguni fegyház megtestesülése az angol fenhatóság szigorának, rendszerének és tisztaságának. Úgy a műhelyekben, mint az udvarokban példátlan tisztaság és rend uralkodik; a fegyenczek durva ruházata — kék- és vöröscsíkos vászonzubbony és nadrág — kifogástalan állapotú. A páronként egymáshoz lánczolt fegyenczek azonban, amint felvonulnak valamelyik műhelybe, elszomorító látványt nyujtanak; meglátszik rajtok a kérlelhetetlen szigorú bánásmód, a legridegebb fegyelem szabályai alatt nyögő emberek szenvedése. Az angolok tudniillik éppenséggel nem szentimentálisak a fegyházakban, mert nagyon jól tudják, hogy ott, ahol ők tizenöthúszezren vannak hivatva hétmillió embert a markukban tartani, ezt csak úgy érhetik el, ha ez a marok szorosan fog, vagy mindig kész — ökéllé változni. Főképen a fogoly-dakoitok azok, akikkel az angol-birmán kormány teljes súlyával érezteti a vasmarkát, tekintettel azokra szörnyűségekre, a melyeket a dakoitok egykor elkövettek. Annak idejében főképen az Iravádi középső harmadkörüli vidéken tanyáztak a dakoitok és innen indultak ki azokra a rettenetes pusztító hadjáratokra, amelyekre még ma is szörnyűséggel emlékeznek vissza az emberek. Ezek a rablók ugyanis a legraffináltabb kínzásokkal gyötörték az embereket, részben tisztán vallatás okáért, hogy a megtámadottakból kicsikarják a titkot, hogy hova rejtették a kincseiket. Rendesen a'vval kezdették a kínzásokat, hogy szörnyű módon megcsonkították a férfiakat, a nőket pedig meggyalázták. A gyermekeket a szülők szemeláttára roncsolták szét azokban a mozsarakban, amelyeket rizshántoláshoz szoktak használni. A szülőket keresztre feszítették, felvágták az altestüket és gyönyörködtek benne, hogy a keselyük és más dögmadarak miképen vájkálnak a keresztre feszítettek beleiben. Az öregasszonyokat

fahánczba göngyölték, leöntötték petroleummal és meggyujtották őket, az öregembereknek pedig puskaporral töltött skatulyákat dugdostak a szájukba és más testnyilásukba és aztán felrobbantották őket. Egyáltalában hihetetlen raffineriával találtak ki gyilkolási módokat. Például: levágták valamelyik fiatal „hím“ bambusztörzsnek a felső részét, olyan bambusznak, a melynek a csöve tömör (a „női“ bambusz szára üres) és erősen rákötötték a megkínzandó embert. Ennek a bambuszfajnak az a tulajdonsága, hogy roppant gyorsan nő fel a magasba. Most tehát megtörtént az, hogy a felkötözött embernek a testén néhány nap alatt keresztül nőtt a bambusz! Vagy még egy példa: az elítélt embert alacsony zsámolyra kötözték, a melynek a czövekeit mélyen beverték a földbe, hogy erősen tartson. Az elítélt fejét pedig kötelekkel hozzákötötték egy közeli fatörzsnek visszahajlított szivós és ruganyos ágához. Az ág persze rettenetes erővel húzta fel a testet, a melyet viszont a kötelek erősen tartották a zsámolyon. A húzás következtében a megkínzott embernek a nyaka rémségesen megnyúlt. Mikor aztán a körülguggoló dakoitok eleget gyönyörködtek a megkínzott ember gyötrelmeiben, akkor előállott közülök az egyik hóhér és hatalmas kardcsapással lenyeste a megnyúlt nyakat. A szabaddá lett hajlós ág visszapattant a helyére, az emberfejet pedig — mint valami parittya az apró követ — egy-kétszáz méter magasra röpítette.

Hogy miképen bántak el aztán az angolok velük, ha egy-egy ilyen rablóbanda tagjai a kezeik közé kerültek, az elképzelhető. Mindenesetre nem maradtak adósok a dakoitoknak.

De térjünk vissza — csak kis időre — a fegyházba.

Hogy a fegyenczek ne unatkozzanak és hogy ne legyen idejök a felett tanakodni, hogy vajjon miképen lenne lehetséges, hogy a három-négyezer fegyencz egyszer fellázadjon és a lánczokkal leüsse azt az egy-két tuczat angol fegyőrt, és hogy ne legyen továbbá idejük más, ehhez hasonló haszontalanságok fölött törni a fejüket, hát minden fegyencz czellájában egy-egy hajtókerék van, a melyet napjában kétszer kell a fegyenczeknek hajtani egy-egy óráig, minden más ok nélkül, csupán azért, hogy a czellán kívül

álló mutatón az ellenőrző-készülék bizonyos számot mutasson. A míg a kitűzött forgatás nincs végrehajtva, addig nincs ebéd vagy vacsora. Az engedelmességre való figyelmeztetés czéljából a nagyobb udvarok közepén egy-egy alacsonyabb házikó áll két kicsiny ajtóval. A két ajtó arra való, hogy ha egy fegyencz az egyik ajtón bemegy, az a másik ajtón — soha többé ki nem jön; legalább élve nem. Angliában ugyanis — már pedig Birma éppen úgy Anglia, mint akár Malta, Cap Colony vagy Hongkong — oly módon akasztják fel az embereket, hogy — elsülyesztik őket egy mélységbe. Tudniillik az olyan kis házakban, a minőket a ranguni fegyház udvarán láthatunk, a szoba közepén egy magas dobogó van, a melyre néhány lépcső vezet. A dobogó fölött bizonyos magasságban egy keresztbefektetett gerenda van, a melyet két más függélyesen álló gerenda tart. A keresztben fekvő gerendáról vasláncz lóg le, a láncz végén pedig szétnyitható vaskarika van. A kivégzendő elítélt felmegy a dobogóra, ott a nyakára húzzák a vaskarikát és abban a perczben szétnyilik alatta a dobogó, ő maga pedig eltűnik a mélységben. Egy óra mulva bemennek érette és kihozzák a — holttestét. A közbeeső óra arra való volt, hogy azonközben odalenn a sötétben önmagára hagyva végezze el az elítélt azt a rettenetes kínos valamit, a mit más — kevésbbé szentimentális nemzeteknél — bámészkodó és ájuldozó tanuk jelenlétében szoktak a deliquensek elvégezni: tudniillik a rettenetes vonaglást, a megfulladás által előidézett halál kínos és gyötrelmes rángatózását.

*

Mint minden kelet-ázsiai városban, vagy talán a tropusokhoz közel eső vidékeken, a hol a nappali forróság miatt pang a nappali mozgalom, Rangunban is csak naplementével kezdődik a tulajdonképeni élet, a mely benyúlik a késő éjszakába. Az európaiak részéről nappal csak az úrnők láthatók, a mikor a cantonnementbeli Royal Lakes körül gyalog vagy kocsin teszik meg szokásos sétájukat. (Az európai férfinak „nem illik“ nappal foglalkozás nélkül

járkálni vagy szórakozni. Az az egy-két óra valamelyik — barban a „brandy with soda“ mellett, az nem számít: ez kiegészítő része az európai életének ezeken a — czudar vidékeken). Ha azonban elérkezett az az idő, a mikor az irodai, hivatalbeli vagy más üzleti ügyek és főképen a nap legfontosabb eseménye: a „mail“ (mél)

HINDU TÁNCZOSNŐ ÉS GONGOT ÜTŐ ZENÉSZ.

— a posta — el vannak intézve, akkor az urak is megjelennek a nyilvános tereken, vagy hozzáfognak a szokásos, mondhatni: kötelező sporthoz, a mely a testgyakorlás minden nemét felöleli és ha ezt is befejezték, akkor elkövetkezett a napi fürdő meg az átöltözés ideje. A dinnerhez ugyanis kizárólag „evening-dress“-ben (estélyi öltözetben) mennek az urak. A ladyk természetesen szintén nagy toiletteben jelennek meg, még a legszűkebb körű vacsoránál is.

Megjegyzendő, hogy a nagy üzleti forgalomból kifolyólag ezek az európai urak mind igen nagy lábon élnek. Kocsi- és lótartás jóformán kötelező és még az egyszerű „bank-clerknak“ is akkora a fizetése, hogy legalább egy hátas lovat tarthat. Dinner után következik a szórakozás, az „elvegyülés a nép közé“.

Maga a nép is mulat és szórakozik naplemente után. A bazárok meg a mulatóhelyek, a szinházak és mutatványbódék késő éjfélig nyitva vannak. A kik nem a színházban voltak, azok valamelyik templomot látogatták meg és most ülnek a vacsorához. A vándor laczikonyhások olyan gyakoriak Rangun utczáin, mint a legnépesebb khinai városokban. A játékszenvedélynek számtalan módon áldozhatnak: kártya- és koczkajáték roppantul el van terjedve és hogy a fogadási szenvedélynek még könnyebben hódolhassanak, ártatlan boxolást rendeznek. Ez azonban lényegesen különbözik az angol vagy amerikai brutális öklözéstől. Egy-két ökölcsapás a tarkóra vagy a gyomorra elég, hogy a fogadás ügye el legyen intézve. A melyik az első „puffot“ kapta a gyomrára, az menten beadja a derekát; a reáfogadók pedig beadják a fogadott tételt. A boxolók és fogadók feleségei meg leányai azonközben folytatják a kenyérkeresés munkáját. Házalnak, űzérkednek vagy ott ülnek a színes lampionokkal kedvesen kivilágított boltocskákban és árulják a csinos faragott árúkat, apró dísztárgyakat, hímzéseket és más speczifikusan birmai termékeket.

Szemfényvesztők, bűvészek, kóklerek és kígyótánczoltatók valamennyi utcza sarkán láthatók és valamennyinek van közönsége. Ugyancsak nagy közönsége van a hindu-tánczosnőknek is, a kiket a bohém természetű birmánok legszivesebben néznek, holott birmán lányok sokkal tetszetősebbek, a ruházatuk is szebb, meg a tánczuk is bájosabb. De ez mind nem számít a birmán-férfi szemében. A „hazai terméknél“ sokkal kivánatosabb nekik az „idegen árú“ és a bársonyos szemű barna-arczú hindu nő, homlokán meg karján a groteszk kaszt-jelleggel kedvesebb neki, mint az üde arczú, kaczéron fésült és kedvesen mosolygó birmán leány.

Minden mulatságnál többet ér azonban a színház, a birmá-

noknak legnagyobb attrakciója. Egy rúpia beléptidíjért külön „páholyt“ kap az ember; tudniillik egy önnálló széket a fal mellett. Tekintettel arra a zsúfoltságra, a melyben a nézőközönség a földön guggol vagy legelől néhány alacsony fapadon ül, a magányos szék már páholyszámba megy. A közönség a lehető legnagyobb fesztelenséggel viselkedik a színházban. Mindenki magával hozza a szőnyegét vagy a négyszögletű ülőpárnáját, valamint magával hozza egész családját, illetőleg a gyermekeket. A pár hónapos csecsemőt sem hagyják otthon, a kit a mamája a szokott órában hűségesen

BIRMÁN BIVALYFOGAT.

jóllaktat, ott a közönség szemeláttára. Az apró lurkó pedig teleszíván magát az édes tápláló nedűvel, menten elalszik, mint élő bizonysága annak, hogy milyen pompás idegük van a birmánoknak. Az a lárma ugyanis, a melyet az alacsony színpad szélein guggoló orchester-művészek elkövetnek, az elképzelhetetlen. Néha igazán siketítő. Olyan erővel dolgozzák meg az üstöket, dobokat, gongokat, az aczél- és falemezeiket ugyancsak aczél- vagy fakalapácsukkal, és olyan tele tüdővel fújják a szarutülkös trombitát, az éleshangú tilinkót és úgy pattogtatják a réztányérokat meg az óriási castañettákat, hogy az európai valóságos fizikai fájdalmakat érez a fülében a rettenetes lárma hallatára. Leglármásabb hangszer a

„csaing"; ez egész sorozata a különböző nagyságú és más-más hangú doboknak, a melyek körbe vannak elhelyezve. A kör közepén ül a zenész és erről a jól hozzáférhető helyről dolgozza meg lelketlenül, azaz hogy lelkesen a gyilkos hangszert. A másik lármás hangszer a „kiwaing". Elrendezésére nézve hasonlít a csainghoz, a hangja azonban borzasztó. A körben álló dobsorozat helyett ugyanis ugyanannyi gongot, azaz réztányért üt, hogy túlliczitálja az ő csaingos kollégáját, a kiwaingos még lelketlenebbül, azaz hogy lelkesebben üti és veri a gongjait. A versengésnek az a következménye, hogy nekünk európaiaknak majd beleszakad a dobhártyánk. Ha azonban az ember nagy önmegtagadással túlteszi magát ezen a pokoli lármán, akkor lassankint rájön, hogy e rettenetes hangkhaoszban van némi rendszer, a mely rendszer lassanként dallammá fejlődik. És ha egyszer megtalálja a dallam fonalát, akkor arra is rájön, hogy a birmán dallam sokkal formásabb és tetszetősebb, mint a mesterségesen kiczikornyázott és sallangokkal felcziczomázott hindu ének. Megjegyzendő, hogy ez a zene a nyilvánosságnak van szánva, a nagy tömegnek, és hogy főképen a színházi productiók kisérete. A magánzene, a mit a birmánok otthon, önmaguknak kultiválnak, egészen más; nemcsak hogy nem zajos, hanem ellenkezőleg, dallamos és kellemes. Izelítőül bemutatjuk a mellékelt birmán népdalt és csatoljuk hozzá a dallam szövegét, a mely egyszersmind a birmánok elég kellemesen hangzó nyelvét is bemutatja. A dal czíme: Kayah Than. („Kürtharsogás").

KAYAH THAN.

tr
tr
tr
p
f
p
f
p
tr
tr
f

1.
2.
p
f
p
p
f
p

A KAYAH THAN BIRMÁN SZÖVEGE.

Son myaing gye	Sűrű erdőben állunk:
I we dwe le kia sin:	Ezüstpára hull széles sugarakban.
Hmon ngwe hnin	Virágzást fakaszt
T'on khioe thin:	És illatot áraszt,
Hnyin pyan kywe	Mely betölti az egész erdőt.
Hnget moung me	Madár jön párjával
Pyanbwe le p'antha	S megélénkíti a látképet.
Ma po kime:	Egymásnak kölcsönösen dalolnak,
Ya so ye	Bús szomorú dalokat;
Swe lu hive	Szívhez szóló mindkettőé.
Macha: ta né	„Mumsopa" s jázmin
Kaya: sa bé	Egymásba fűződnek:
Myaing le héwundwien: hmá.	S a sűrű hűvös erdőben
Ingyin le pin mijin.	Felemeli a „sugi"-fa
P'u: pwien si a yi.	Virágkoszorúzott koronáját.
Patabya patavi	Ezt a bájos erdőséget
Matra nadi.	Körülveszi mindenütt a
Paikli saikká than: dé	Szép s tekervényes patak;
Daung. Dán: le kwegyo.	„Maeander" futásában
Yitso. Byangé byi.	Végtelennek látszik lenni.
Medani nge	Felhő borítja az ég boltját;
Swmyi le kayan sá	Villám s dörgés egymást űzi,
Yaik chon: than ta	Sűrűn hullnak esőcseppek;
Shit kwin lon:	Harmonikus csengésökkel
Yit sin homon:	Betöltik a világot.
Kyon: hau chi.	S egyre jönnek újabb felhők.
Myaing nan	Tele van az erdő
Kyaing lan	Balzsamos illattal,
Kaing pan: ngon dausi.	Mely bimbók s virágok
Saw le byi thwin: thwin:	Kelyhéből száll. A zafir
Yanan hlaiksii hnyin: hnym.	Rajtuk ellebegve megittasodik.

Mayng min: le hnaw	Ilyen ez a mi vidékünk
Kive tha dé pon zeon	A „Hódító“ országáé;
Ngwe hmon	Az Ezüstpára hazájáé,
Shwe bon	Az arany termőföldé,
Myan, taing: thein ta gón.	A birmán ember hazájáé.

(Angol fordításból).

Megjegyzés. Ének közben a birmán énekesek nem a magánhangzókat nyujtják, hanem a mássalhangzókat, főképen az „n“-t meg a magyar nyelvben legkönnyebben utánozható gy, ny és ty összetett mássalhangzókat. (Ugyanígy énekelnek a khinaiak, a japániak meg a koreaiak is.) A szövegben előforduló kettőspontok ezt a hangnyújtást jelzik. A kottát meg a szöveget Mr. Brandnak köszönhetem, a singapurei osztrák-magyar főkonzulnak, a ki a szöveg angol fordítását is eszközölte.

*

És most lássuk a színdarab folytatását. Kár volt azért az óriási lármáért, a színház ugyanis — bábszínház. A nagy szőnyegen ide-oda rángatott bábok roppant díszesen vannak öltözve és meglátszik rajtuk, hogy igen magas körökhöz tartozó személyiségeket ábrázolnak. A publikum azonban bámulatosan türelmes; a fabáboknak ezt az unalmas játékát a legfeszültebb figyelemmel kisérik estétől akár hajnalig. Az előadások tudniillik egész éjszaka tartanak. Ennyi idő kell hozzá, a míg a férfi-bábunak a női bábuhoz meg a — harmadik bábuhoz való viszonya valamiképen lezajlik, tisztul vagy befejeződik. Tudniillik Birmában is úgy van, mint az egész világon; a legérdekesebb drámákat mindig hárman játszák: a férj, a feleség meg a harmadik. — — —

A ranguni európaiak között nehéz ezt a drámát „en trois“ játszani. Tudniillik Rangunban igen sok a szalmaözvegy, még pedig a szalmaözvegy nő. Az illetékes férjeket ugyanis igen sok alkalom és kötelesség tartja távol Ranguntól hosszabb időre. Így például a katonatisztet elszólítja a kötelessége Felső-Birmának bizonytalan vad vidékeire, a hol hónapokig tartózkodik csapataival. Az erdőkben tanyázó csapatok olyan viszonyok között élnek odalenn, hogy a feleségét egy tiszt sem viheti magával. A kereskedők között is van akárhány, a ki rizsaratáskor vagy a tékfa úsztatásánál hosszabb

időre kénytelen az erdők között tanyázni. Az Alsó-Birmába távozó határrendező hivatalnok vagy más állami kiküldöttek is asszony nélkül mennek, mert ott a közbiztonság még gyengébb lábon áll, mint Felső-Birmában és azonkívül ott már pusztít a tropikus betegség, főképen a malária, a beriberi meg a dengu-láz.

Elég az hozzá, hogy Rangunban sok a szalmaözvegy asszony. Sajátságos berendezés folytán azonban az ideiglenesen magukra hagyott asszonyok, a kik között nagyon gyakori a gyermekáldás hiánya, nem maradnak meg saját lakásukban, sem pedig szállodába nem mennek, mert ez „not fair", nem illik, hanem átköltöznek férjüknek valamelyik — férfiismerőséhez. Hogy az illető férfiismerős nőtelen, az nem baj. Sőt ellenkezőleg: akkor még inkább, mert így az idegen nő éppenséggel senkinek nincs útjában. Már most elképzelhető, hogy milyen furcsán hangzik az, a mikor a dinnernél az „evening-dress"-be öltözött előkelő lady többek közt ezt mondja: .... „Ez még azon időben történt, a mikor X. Y. úrnál laktam", vagy: .... „a mikor én N. kapitány házában éltem...."

Persze, ilyen esetben, a mikor a harmadik személy nincs jelen, a „három személy drámája" igazán — nem is lehetséges.

ELŐKELŐ BIRMÁN NŐ.

KILENCZEDIK FEJEZET.

RANGUNTÓL SINGAPUREIG.

Három napi tartózkodás után szeptember 21-ikén indultunk ki Rangun kikötőjéből. A „Bihara“ a várostól meglehetős nagy távolságban egy csatornában horgonyzott, egy nagy rizshántoló-telep közelében, a hol mintegy kétezer tonna paddyt vett föl, hogy Singapurében leadja. A „Bihara“ horgonyzó helyéig vezető utat gőzbárkán tettük meg, a mely kis jármű a vizikígyók fürgeségével siklott végig a Rangun-folyó baloldalát csaknem egészen ellepő számos vizijármű között. (Be szép lenne, ha a Margit-híd meg az Elevátor között csak félig ilyen nagy forgalom zajlanék le a mi gyönyörűséges szőke Dunánkon!) Mikor a „Biharára“ értünk, azon még javában folyt a munka; a temérdek apró zsákot egyenként hozták a hajóra a keskeny pallón és azért vett a rakodás oly sok időt igénybe. Késő este volt már, a mikor befejezték a munkát és ennélfogva a „Bihara“ parancsnoka csak másnap reggel hatkor vonta fel a horgonyt. Néhány órai hajózás után kiértünk a folyó torkolatából a tengerre, illetőleg csak a Martaban-öbölbe.

Ismét órákig tartott, a míg ennek a szennyes sárga vizén hajóztunk. Az Iravádi ugyanis, úgy mint a Ganges meg a Brahmaputra óriási mennyiségű homokot és iszapot hoz magával ki a tengerre. Már rég túlestünk az első ebéden, illetőleg a tiffinen, a mikor a „Bihara“ az iszapos sárga vízből zöld vízre érkezett és éppen a szokásos délutáni zuhanyozáshoz készültünk, a mikor először láttuk ismét az oceán sötétkék vizét.

A „Biharán“ vidám és pezsgő volt az élet. Igen sok utas szállt fel Rangunban, fehér is, meg bennszülött is. A fehéreken meglátszott, hogy már évek óta tartózkodnak a tropikus vidékeken, valamint az is, hogy a helyi viszonyokkal régi ismerősök. Hátsó-India

partjain ugyanis, illetőleg Rangun, Singapure meg Jáva-szigete között a legélénkebb kereskedelemi forgalom áll fenn, valamint az a vizi út, a Malakkai szoros, a melynek jelenleg tartottunk, egyike a legélénkebbeknek az egész világon. Az európai és kelet-ázsiai partok, valamint a Csendes-oceán délibb részében fekvő szigetek közötti forgalomnak a malakkai szoros éppen úgy az egyik kapuja, mint például a suezi csatorna vagy az Aden fölött fekvő Bab el Mandeb szoros. A franczia „M. M." (Messageries Maritimes), az angol „P. and O." (Peninsular and Oriental Steam Navigation Company), a „Nord Deutscher Lloyd", az „Osztrák Lloyd", a „B. I. S. C." (British India Steam Navigation Company), a „Rotterdamsche Lloyd", a hollandi „Nederland", a „Queensland Royal Mail Line", a „Navigazione Generale Italiana", a „Hamburger Sunda-Linie", az „Eastern Steamship Company", valamint számos kisebb magántársulatok hajói, a melyek Nyugot és Kelet között közlekednek, egytől egyig a malakkai szoroson haladnak keresztül, valamint a bennszülöttek helyi forgalmat folytató nagyobb vitorlás hajói is a malakkai szoros kedvezőtlen szélviszonyai között küzdik fel magukat a partok között. Csak a nagyobbakból átlag négyezer hajó halad végig a malakkai szorosnak aránylag szük utczáján; képzelhető tehát az az élénkség, a melynek ez a szoros a színtere.

Az utazás harmadik napjának délutánján, a mikor már csak félnapi útra voltunk Pulo Penangtól, a Straits Settlementnek (sztrétsz szettlemen) ezen fontosabb szigetétől — a „Bihara" legközelebbi állomásától — hatalmas vitorlással találkoztunk, a melynek irányából kivehettük, hogy az indiai oceánnak nem az északi, hanem déli felére tart, tehát Afrika felé. A négyárboczos óriási hajó, kolosszális vitorla felületével, a mely talán meghaladta a négyezer négyzetmétert, lobogó-jelzésekkel hívta fel a közelében elhaladó „Bihara" figyelmét. Közölte vele a saját, valamint a tulajdonos hajó-társaság nevét, értésünkre adta, hogy Batáviából jön, Singapure volt az utolsó állomása, ötezer tonna rizset viszen Bremenbe. Felkérte a „Biharát", hogy a singapurei német ügynökség útján tudassa a bremeni társulattal, hogy mely ponton találkoztak. A német vitorlás

ugyanezt a kérelmet fogja intézni valamennyi hajóhoz, a melyekkel rengeteg hosszú útján találkozni fog és magától értetődik, hogy valamennyi hajó szives örömest fogja kérését teljesíteni. Így aztán a német hajó-társulat Bremenben időnként értesíttetvén drága hajó-

PULO PENANG. KHINAI CZÖLÖPHÁZ TYPUSA.

jának és értékes rakományának holléte felől, azt meglehetős pontossággal evidenciában is tarthatja és legalább annyit tud felőle baj esetén, hogy hol látták utoljára. Hogy ez a vitorlás hajó miért választja hazafelé térő útján azt a rengeteg utat Afrika körül, a mely útjához a legkedvezőbb viszonyok között is legalább négy hónapra van szüksége, de ha a viszonyok nem kedvezők, esetleg hat-hét hónapig is eltart, az takarékossági szempontból történik. Ugyanis, ha nem akarná Afrikát megkerülni, akkor a Veres-tengeren és a suezi csatornán kellene keresztül haladnia. Ez a kettő

pedig drága. A Veres-tenger az útban álló számos szirtjeivel és ellenkező szelével igen kedvezőtlen terület a vitorlások hajózási műveletére; a suezi csatornán pedig rengeteg drága az átkelési illeték, nem is számítva a vontatási díjat, a melyet a vitorlás hajók a csatorna-társaság vontató-hajóinak kötelesek fizetni. (A suezi csatornán végigvitorlázni nem szabad, de ekkora járműnek nem is lehet.) Maga a csatornai illeték is tekintélyes összeg, mert minden hajó köbtartalmának minden tonnájáért nyolcz francot fizet és a hajón levő minden utasért tíz francot. A vontatási díjtól eltekintve tehát, akkora hajónak, mint a most szóban levő, a melynek tonnatartalma mondjuk: csak háromezer tonna, a suezi csatornán való áthaladásáért huszonnégyezer francot kellene fizetnie. Akkor már jobb, azaz üzleti szempontból előnyösebb, ha egy-két hónappal tovább tart az útja Batáviából Bremenig, a mivel rizs-szállításnál úgy is számítanak, mert az utazás alatt a hajó egyúttal úszóraktárul is szolgál a feldolgozandó rizs számára.

*

Szeptember 26-án reggel érkeztünk Pulo Penang szigetének kikötőjébe, Georgetownba, (dzsorzstaun) a hol a „Bihara" csupán arra a napra vetett horgonyt. A kis szigetet úgy a Malakkai szorosban fekvő helyzete, valamint a Strait Settlementhez való viszonya teszi olyan fontossá, hogy sürűn látogatják meg a nagy hajók. A sziget, a mely mintegy hét t. mértföldre fekszik a Malay félszigettől és csak valamivel az ötödik szélességi fok fölött északra az Egyenlítőtől, csak tizenöt mértföld hosszú és átlag öt mértföld széles, tehát összesen százhét angol mértföld területű.

Strait Settlement alatt értendő a Sumatra szigete és Hátsó-India partjai között fekvő malakkai szorosnak az a vidéke, a mely Pulo Penang, Malakka és Singapure városok körül fekszik és szintén angol terület. Az angolok igen fontos Straits Settlemenjében (körülbelül annyi, mint: „Szorosmenti telepítvények"), Pulo Penang a legrégibb angol birtok, mert jóval Singapure alapítása és Malakka

elhódítása előtt már fontos szerepet játszott az angol gyarmatok történetében. Már 1806-ban „kelet-ázsiai Rezidenciá"-ja volt az angoloknak és egy rangba helyezték Madrassal meg Bombayvel, a mely rangban meg is maradt addig, a míg Singapure a mai óriási jelentőségére emelkedett. Azóta nagyot zökkent; Singapure mindent magához vonzott: a kormányzót, a kikötői forgalmat és az idegenek bevándorlását.

Pulo Penangon a keleti népeknek egy új válfajával ismerkedtünk meg, a malayokkal, a kiket eddigi utunkon csak szórványosan láttunk. Hátsó-India nyugoti részében, tehát Penangon is, a lakosság túlnyomó része malayokból áll, a másik része pedig khinaiakból és hindukból, a kiket itt „kling"-eknek neveznek.* A „Bihara" ezúttal rövid ideig tartózkodván Pulo Penangban, csak addig maradt, míg a rakomány egy részét leadta és helyébe mást vett föl. Még naplemente előtt folytattuk az utat Singapure felé.**

A két oldalról védett szük szoroson tükörsima volt a víz és a „Bihara" olyan nyugodtan haladt, mint akár egy szárazföldi tavon. Számos apró sziget mellett haladtunk el, a melyek egytől-egyig sürűn vannak benőve a nagyobbára hasznos növényekkel. Meglátszik rajtuk, hogy az Egyenlítő közvetlen közelében feküsznek. Az időjárásunk rendkívül kedvező volt; eltekintve a naponként egyszer kétszer ismétlődő zúgó záportól, a mely bőrig áztatott bennünket — szándékosan áztattuk magunkat, hogy a természetes zuhany kellemes felfrissítését élvezzük —, egyéb baj nem történt. A két napot Penangtól Singapureig tökéletes szélcsendben tettük meg; a tenger az egész idő alatt olyan volt, mint az olvasztott ólom. Minél közelebb értünk Singapurehoz, a hol mindinkább keskenyedik a malakkai szoros, annál élénkebb lett a forgalom. A balpart tájképei is változatosabbak lettek. Tekintettel a szerte fekvő számos homokpadra és korálzátonyra, a melyek ezt a jelentékeny vizi utat

* Kling annyi, mint malayi korrumpálása a Telinga- vagy Telugu-törzs nevének.

** A harmadik kötet elején felsorolt okoknál fogva Pulo Penang bővebb ismertetését az V. kötet fogja tartalmazni. Ezúttal csak annyit említünk meg belőle, a mennyi a „Bihara" megszakított útjával összefüggésben áll.

nagy mértékben veszélyeztetik, a part és a zátonyok valósággal meg vannak rakva világító tornyokkal, bojékkal és világító hajókkal. Cap Parcellar körülhajózása után gyors egymásutánban tünik fel a Clang-Street (Kleng sztrít) világító tornya, azután a Pulo Pisang-i torony: A Main Streeten bekanyarodván, a „Bihara" megkerülte a Raffles (reflsz) világító tornyot, elhaladt a parányi Peak-sziget (pík) mellett és egy órával később már zúgva hullott le a horgony Singapure külső kikötőjében.

*

1814-ben a wieni kongresszus határozata értelmében az angolok a Sunda szigeteket visszaadták a hollandusoknak, a kiktől annak idején elvették. Az angolok tehát egy pillanatra állomás nélkül maradtak ezen a rendkívüli fontos helyen, a mely úgy kereskedelmi, mint strategiai szempontból nagy jelentőségű volt. A zavar nem tartott sokáig; Angliának minden időben és a földgömb minden tájékán voltak férfiai, a kik a helyzetet azonnal felismerték és aztán rögtön intézkedtek is. Úgy történt ezúttal is, Sir Stamford Raffles, — a ki a Napoleoni háborúk idejében Jáva kormányzója, illetőleg helytartója volt s átengedte a szigeteket a holland-indiai kormányzónak — a közeli Singapureban, a Malay félsziget legdélibb csúcsán fekvő kis szigetben felismerte annak rendkívül kedvező fekvését. Gyorsan intézkedett, hogy a kis sziget, a melyen Singapure városa feküdt, angol birtok legyen és a szigetet megvette a Dzsohori szultántól. A sziget akkor még nem került közvetlenül Anglia birtokába, mert egyelőre az Angol-Kelet-Indiai Társaság vette meg, a mennyiben a dzsohori szultánnak hatvanezer dollárt fizetett egyszer s mindenkorra és huszonnégyezer dollár évi fizetést. Anglia csak 1867-ben tűzte ki a lobogóját.

Singapure legdélibb csúcsa a malay-i félszigetnek, a melytől csak keskeny szoros választja el. Singapure szigetén kívül, a mely összesen 27 angol mértföld hosszú és tizennégy mértföld széles, még mintegy hetven apró sziget tartozik hozzá. A szoros, a mely a

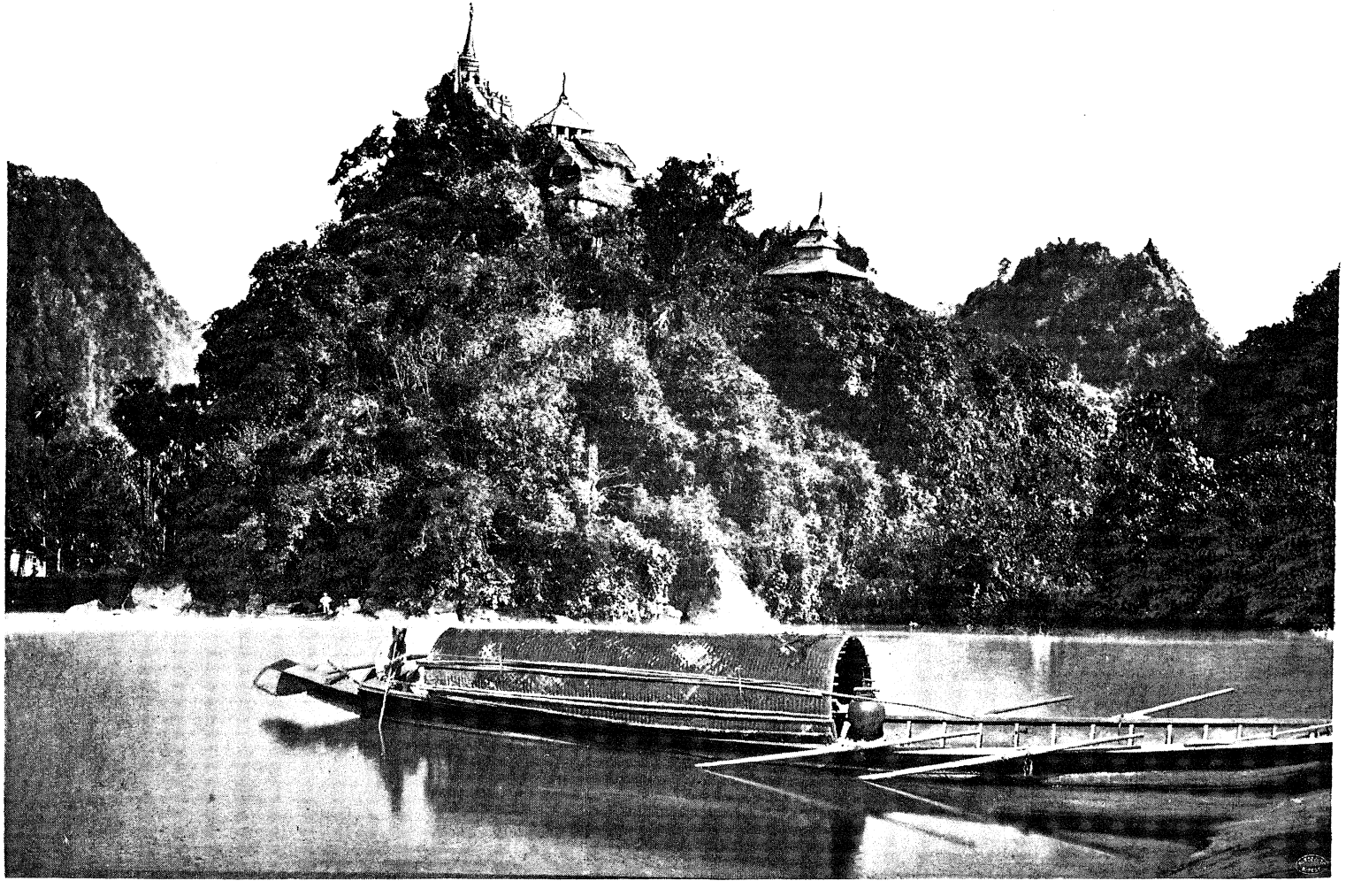

PADDIT SZÁLLÍTÓ CSÓNAK AZ IRAVADIN.

(A CSÓNAK TEAK-FÁBÓL KÉSZÜLT.)

szárazföldtől, illetőleg a dzsohori szultánátustól elválasztja — a Salat Tabras vagy Tambrosh — a legkeskenyebb helyen alig egy kilométer széles. A régibb időkben mégis ez a keskeny szoros volt az átjáró az Indiai oceánból a Csendes-oceánba. Ma a hajók mind megkerülik Singapure szigetét és azon az úton haladnak keresztül, a mely egyrészt Singapure, másrészt pedig Bintang, Batang és Bintag szigetek között fekszik. Mikor a kelet-indiai társaság átvette a szigetet, azon csak nehány szegényes malay falu állott; magát Singapure városát is főképen a hirhedt malay kalózok keresték föl búvóhelyül. A sűrű erdők rengetegeiben annyi volt a ragadozó állat, főképen tigris és oroszlán, hogy teljesen méltó volt a nevéhez. Singapure, helyesebben Sinhapura azt teszi: Oroszlánok városa.*

Néhány évtized alatt az angol befolyás következtében az egykori rablófészekből meg oroszlántanyából viruló nagy város lett, a világforgalomnak egyik nagyjelentőségű góczpontja. Sőt nagyon szép várossá fejlődött, méltó a környezetéhez, mely talán Pulo Penang környezeténél is szebb. Míg ez utóbbit gyűrűalakban veszik körül a dúsan benőtt apró szigetek, a Singapure felé vezető út a két sorban álló apró és buja növényzettel borított szigetek által alkotott szorosban emlékeztet a japáni szárazföldbe benyúló keskeny szorosokra, a melyek tudvalevőleg páratlan szépségűek, legalább helyenként. A mintegy negyven négyzetkilométer terjedelmű sziget, a melynek déli szélén fekszik Singapure, egyetlen parknak mondható; sehol egy talpalatnyi kopár föld, mindenütt az erdők meg a víz által létrehozott szép sceneriák láthatók. A gonddal művelt földek, meg az ízléses villák körül álló szép parkok összefolynak a szomszédos ősnövényzettel, a sűrű dsungelekkel. Jóformán minden darabka földje termő föld; az egykori őserdő talaján most bőségesen terem a rizs, katechu, tapióka, ananász, kókusz és a betelbors. Miután éppen a fele úton fekszik Elő-India és Siam meg Khina között és mert helyzeténél fogva góczpontja a csendesoceáni sziget-világnak, a forgalma óriási nagy jelentőségű. Számokban kifejezve: kétszázharminczkét millió

* Másképen is értelmezik a „Singapure“ szót; tudniillik azt is jelenti, hogy „singgah-pur“, a mi malay nyelven annyit jelent: „állj meg a szoros-menti városban“.

dollár az átlagos évi forgalom, a mi pénzünk szerint egy milliárd és százhatvan millió korona.*

A kikötőből nézve Singapure első pillanatra tiszta európai város jellegét mutatja, a melyen csak a körülvevő buja növényzet emlékeztet az Egyenlítő-vidéki városra. (Singapure egy foknál valamivel magasabban fekszik északra az Egyenlítőtől.) A házak meg a lombfák sűrű tömegéből kellemes változatosságot nyujtóan emelkednek ki a kimagasló épületek: a templomok tornyai, a kormányzósági palota kupolája és a „Hármas Halom", tudniillik a Pearls Hill, a Governement Hill és a Mount-Sophia. A középen kiemelkedő csúcson, a Governement Hillen áll Singapure legmagasabb épülete, a kormányzósági palota; a Pearls Hillen (pírlsz) pedig a „Fort Canning", mely erőd persze helyzeténél fogva éppen úgy uralja az egész várost, mint az előtte fekvő „Fullerton Battery" (föllertn bettri) a kikötő védelmére épült. A város északkeleti részében mint annak közvetlen folytatása terül el a malayi falu; a partmenti európai városrész mögött pedig a khinai negyed, a mely úgy terjedelmére, mint a lakosok számára nézve egymaga tekintélyes városnak mondható. Singapurenak összesen mintegy százkilenczvenezer lakosa van; ennek több mint fele khinai. Mintegy kétezer európait kivéve a többi főképen malay; számra nézve ezek után jönnek a klingek, a Coromandel partról származó hinduk, siamok, bengálok, birmánok, hingalézek, javánok és néhány száz japáni — helyesebben japáni nő.

A partra lépő utas a világforgalomnak mozgalmasan tarka és rendkívül változatos képét látja maga előtt, a mely arányban áll a terjedelmes kikötőnek ugyancsak óriási forgalmával. A legkülönbözőbb nemzetiségű kereskedelmi és hadihajók között itt először látjuk tömegesen képviselve a khinai dsunkákat. Sajátszerű ormótlan

* A Singapureban forgalomban levő pénz a dollár, még pedig a japáni „yen-dollár", melynek száz centje egyenlő öt korona tizenhét fillérrel. (A yennek értéke azonban nagyon változik. Így például éppen most, a mikor ez a kötet megjelenik, a yen azon időbeli értékének a felére csökkent, azaz a yennek mai értéke csak két korona és hatvan fillér.)

nagy testükkel, a magasan felkunkorodott tattal és ablakredőnyökhöz hasonló óriási nagy sárga vagy barna vitorláikkal, meg a hajó orrán alkalmazott óriási szemekkel, a melyek arra valók, hogy „a hajó lásson“,* sajátságosan eltérnek a körülöttük horgonyzó elegáns és karcsú gőzösöktől meg a hatalmas árboczozatú európai vitorlásoktól. Az alak különösségére nézve, a khinaiak dsunkájához közel állnak a szintén furcsa szerkezetű malayi praok, meg a Sunda szigetek lakóinak sajátszerű hajói.

Közvetlen a parton, a keményre taposott barnásvörös talajon feküsznek az európaiak és a khinai nagykereskedők óriási raktárai, a kikötői hivatalok, a posta- és távirdahivatal. Beljebb a város felé az európaiak lakóházai következnek, többnyire szép parkok és kertek között; a templomok meg a szállodák szintén parkokkal vannak körülvéve. Fű, fa, virág minden lépten-nyomon. Az Esplanade természetesen Singapureban sem hiányzik és persze a helyet nem kimélő pazar terjedelemmel meg az angol nemzetet jellemző páratlan tisztasággal. A gyönyörű bársonyos zöld gyep közepén áll a Gymkhana-Club (hasonlóan berendezve, a mint Bombayben láttuk), ennek közelében pedig Singapure megalapítójának, Sir Thomas Stamford Rafflesnek szobra. Ebben a negyedben van Singapure két előkelő szállodája is, a Hotel d'Europe és a Hotel de la Paix. Mind a kettő a legnemzetközibb gyűlhelye Kelet-Ázsia utasainak, a kik néha seregesen lepik el a szállodákat arra az időre, a míg az illető utasok hajói a kikötőben tartózkodnak. A szállodákban szintén nagy a rend és tisztaság. A tropikus viszonyoknak megfelelően berendezett helyiségekben nem remélt hűvös a levegő, az embernek rendelkezésére álló szolgasereg pedig majdnem olyan fegyelmezett, mint a hindu szolgák. Ezzel pedig

* A khinai hajósok a legnagyobb meggyőződéssel és feltétlen bizalommal faragják ezeket a kolosszális emberszemeket a hajó orrának két oldalán. Meg vannak győződve, hogy a dsunka azt az utat tartja be, a melyet ez a két szem lát. Sőt csodálkoznak a fölött, hogy miképen tudnak navigálni azok a hajók, a melyeken ez a két szem hiányzik, azt tartván: „no chob got ájsz, hau kán lukszi?“ A khinaiak „pidzsin“ angol nyelvén ez azt jelenti: it has not got eyes, how can it see? („ha nincs szeme a hajónak, hát hogy lát?)

sok van mondva. A hinduk helyett most már mindenütt khinaiakat vagy malayokat találunk; a könnyebb munkát a malayok végzik, a nehezebbet — valamint azt is, a mihez több intelligenczia és több becsületesség kell — a khinaiakra bízzák. Tekintettel az olcsó árakra, úgy a kiszolgálás, mint a konyha teljesen kielégítő. Napi tíz-tizenkét koronáért a tágas szobán és többszöri étkezéseken kívül

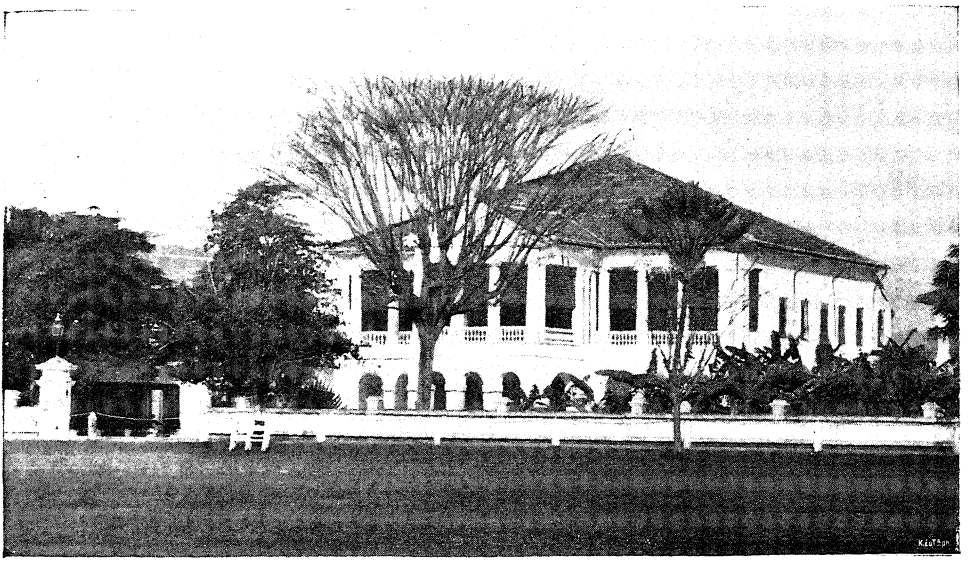

SINGAPURE. HÔTEL DE L'EUROPE.

az ember annyiszor fürödhetik, a hányszor akar. Sőt a másutt szokásos és kötelező borravaló sem létezik; e tekintetben a khinaiak éppenséggel nincsenek elkényeztetve.

*

A khinaiak minden téren nagy szerepet játszanak Singapureban. Két nagy csoportra lehet őket osztani. Az egyik csoport az, a mely csak ideiglenesen tartózkodik itt, azaz a kik hosszabb vagy rövidebb ideig mint munkások, kézművesek vagy házaló kereskedők telepszenek le s azután némi kis vagyonkát gyűjtve hazamennek. A másik csoport azokból áll, a kik véglegesen letelepedtek, a kik

mint kereskedők, ültetvényesek, sőt mint elsőrendű nagy bankárok jelentékeny tényezői a singapurei üzletvilágnak. Több mint százötven előkelő khinai czég van a városban; az összes ipar, kereskedelem az ő kezükben van; az európaiak irodáiban a hivatalnokok

SINGAPURE. MALAY ASSZONY.

nagyobbára khinaiak, sőt a posta- és távirdahivatal hivatalnokai is azok. A singapurei milliomos khinaiak között többen is vannak, a kik abban az időben, a mikor valamelyik dsunkával az északkeleti monszun szárnyain leutaztak Singapureba, mint „jinriksah-boy“ (dzsinriksah boj), mint hajórakodók vagy mint házalók

kezdték pályájukat. A khinaiak hagyományos szorgalma, kitartása, becsületessége és főképen páratlan üzleti genialitása, szolídsága meg takarékossága révén egy-két évtized alatt óriási vagyont szereztek.

A nem milliomos khinaiaknak is jól megy a soruk Singapureban és tekintettel a város nagy nemzetköziségére, eléggé akklimatizálódtak az európai viszonyokhoz. A jobbmódúak csaknem egészen európaiasan ruházkodnak; a több mint félig meztelen kuli után Singepure utczáinak leggyakrabbi alakja a félig európaiasan, félig khinaiasan öltözött észak-khinai. A nagyon bő és rövid fekete vászon nadrághoz zsinórozott fehér blúzt viselnek és — lakkczipőt; a szokásos khinai süveget pedig általánosan puha szürke kalap helyettesíti. Még a napernyők is európai mintájúak. Eltanulták továbbá az európaiaktól az összes sportokat: crickettet, lawntennist, és ők is meggyomrozzák egymást a „footballozás" ürügye alatt. Eljárnak a tudományos könyvtárakba, angol ujságot olvasnak a klubjaikban, kocsit-lovat tartanak és hacsak lehetséges, európai kocsist és inast ültetnek elegáns „landauerjük" bakjára. Az obligát maitress azonban csaknem kivétel nélkül japáni nő, a kik a khinaiaknak (és az európaiaknak) a japán nőnem iránti óriási előszeretetére való tekintetből tömegesen hagyják el bájos hazájukat, hogy a singapurei „keresletnek" eleget tehessenek.

Figyelembe véve azt az előre nem látható eshetőséget, — hogy tudniillik az egyszerű kuliból valaha milliomos bankár lehet, — legyünk kimélettel az éppen előttünk álló fiatal khinai kulira, a ki tisztán tartott kis kocsiját — a riksáht — kinálja. A fiú mintegy tizenhét-tizennyolcz éves lehet; erős, izmos és duzzadó egészségű. Meglátszik rajta, hogy kora gyermekévei óta dolgozik. Sárgás fénylő bőrén csurog az izzadtság és domború melle még zihál az iménti megerőltetett futástól. Tudniillik éppen most szállt ki a parányi kocsiból az utasa, egy óriási parafa-sisakkal borított vékonydongájú európai. A fiatal khinai ruházata rövid úszónadrágféle ruhadarab, a hátán pedig kék lebernyeg lóg, a közepén fehér vászonból rávarrt nagy számokkal. A száma kétezeren felülit

mutat! Tehát több mint kétezer riksah boy futkos ide-oda Singapure utczáin. Az előttünk éppen elhaladó kocsi — teljesen zárt jármű, leereszthető zsalugáterekkel, előtte gyors ügetésű apró pony — ezeren felüli számmal van jelölve. A riksah meg a kocsi számából következtetni lehet arra a nagy forgalomra, a mely az utczákon lezajlik. Hát még a magánfogatok és a magánriksáhk! Minden valamirevaló európainak és khinainak saját fogata van,

RIKSHA.

a mi tekintettel arra a körülményre, hogy a lovakat Ausztráliából kell hozatni, a kocsit pedig Európából, nagyon költséges mulatság. A „society"-hoz tartozó gentlemannek azonban a kocsitartás a legelső „conditio sine qua non".

A Gymkhana-Club előtt a Sir Stamford Raffles-szobor mellett terül el az említett Esplanade, a szokásos sportolás színhelye. A térségen hosszú sorban állanak az elegáns magánfogatok, túlnyomóan női közönséggel, a kiknek toilettején alig látszik meg, hogy London és Páris tízezer mértföld távolságra esik Singapuretól.

Bámulatra méltó, hogy ezek az európai nők milyen pompásan állják ezt a nem nekik való klimát és hogy milyen sokáig tartják meg üde és friss külsejüket. Mellékesen megjegyezve, Singapure klimája az egész környéken a legegészségesebb, a melyet annyira elismernek, hogy a szomszédos Sunda-szigetekről, például Sumátrából, Jávából, Borneóból és Celebesről az ott lakó európaiak ide jönnek üdülni, sőt az innen egy-két ezer mértföldre fekvő Csendes-oceáni szigetek fehér lakosainak is Singapure a „metropolis" meg a „Paris".

Singapure utczái látványosság számba mehetnek az idegen előtt. Dél- és Kelet-Ázsia parti vidékeinek a legtöbb válfaját képviselve látjuk és az általuk létrehozott tarkaságot emelik a távoli polynesiai szigetekről idekerült benszülöttek általános meztelenségükkel. Különösen érdekes typusokat mutatnak a gyermekek. Ezek nemzetiségi hozzávalóságának meghatározásához már ethnografusnak kellene lenni. Hogyne, a hol khinaiak összeházasodnak malayokkal, siamok hindukkal, bengálok tamulokkal, singalézek javánokkal és tekintetbe veszszük, hogy kétezer fehér állandóan itt él, az idegenforgalom pedig óriási, Japánnak pedig nehány száz virágszála ugyancsak azon czélból él itt, hogy megédesítse az emberek életét, akkor el lehet képzelni, micsoda érdekes fajkereszteződés és micsoda népkeveredés jött itt létre. És képzeljük el az angol rendőrségnek azt a hajlíthatatlan vasszigorát és egyszersmind tapintatos eljárását, a melyet ezen nagyobbára gyülevész nemzetiségbeliekkel szemben tanusít. Annyit el kell ismerni, hogy nagyon kordában tartják őket. A rendőrség szigorúságát jellemzi például, hogy a mint az utczasarkon vagy a kikötő partján ődöngő fehér körül négy-öt riksah boy kinálkozik, rögtön ott terem a hatalmas turbános bengál rendőr, egyet-kettőt szól és a tolongók már „oszolnak". Meg is kell azonban magyarázni, hogy nem üres szavakkal beszél; minden szavának a rövid fütykössel ad nyomatékot, még pedig olyan erélyesen, hogy csak úgy suhog a rövid bot a „gyülekezők" széles hátán. A rendőrség szükségből teszi azt, hogy csaknem kiméletlenül bánik el úgy a khinaiakkal, mint a malayokkal, egyáltalában a szinesbőrűekkel. Az aránylag kis

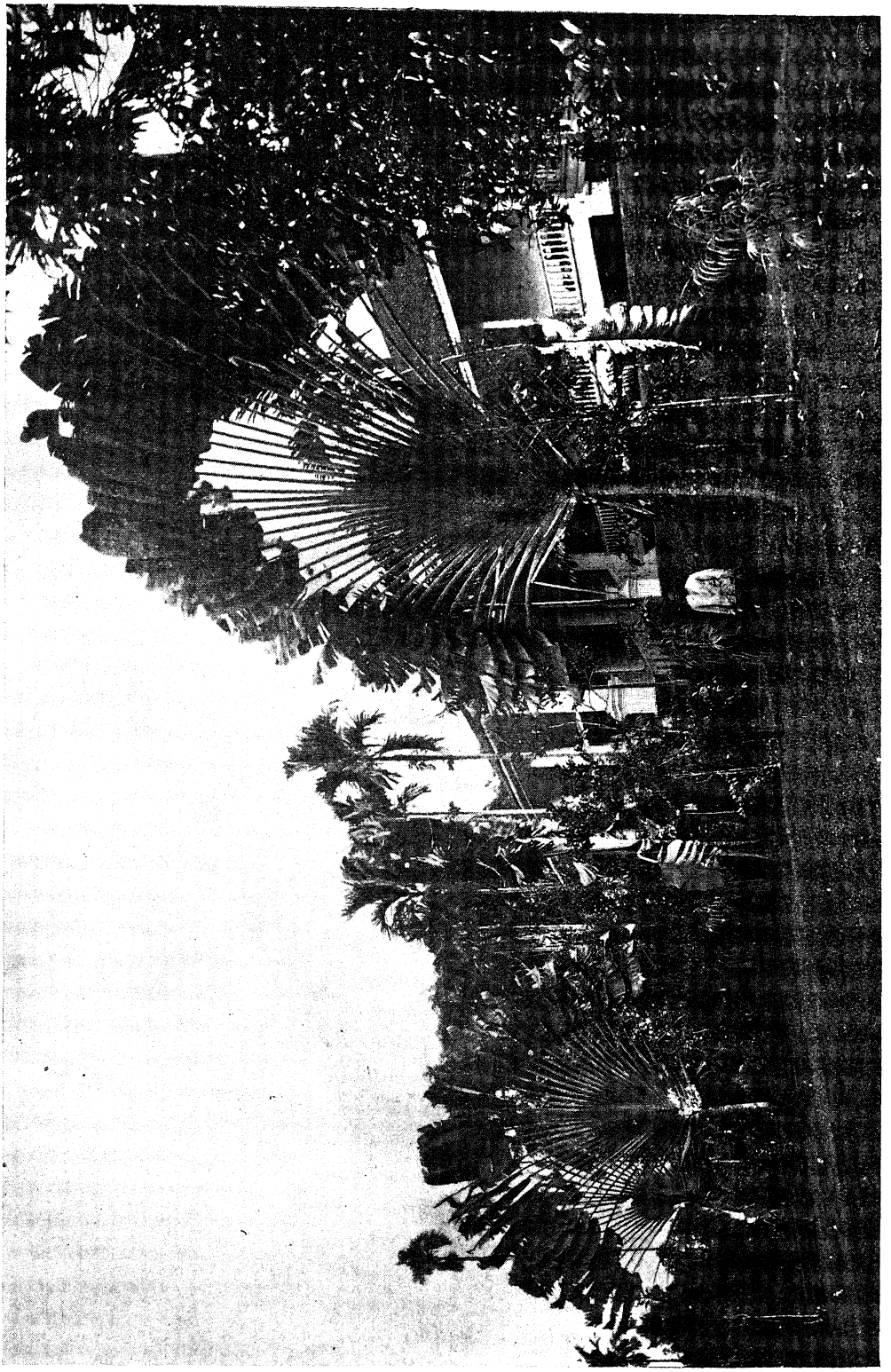

SINGAPURE. A NÉMETEK CLUBJA.

számú európaiak másküloönben teljesen ki lennének szolgáltatva a jelentékenyen nagyobb számú ázsiaiaknak. Főképen a khinaiakat kell a legerélyesebb módon kordában tartani, mert a czéhek, meg a nyilvános és titkos társulatok által kitünően szervezett és erősen összetartó khinaiak igen könnyen vérszemet kapnának. Éppen ott tartózkodásunk idejében történt, hogy aránylag igen csekély okból komoly lázadás keletkezett volna, a mely majdnem nagy veszélybe hozta a singapurei fehéreket. Okot a lázongásra ez adott. A legtöbb ház ugyanis úgy van építve Singapureban, a magánházak éppen úgy, mint a középületek, hogy oszlopokra épített széles erkélyük vagy verandájuk van, a mely árnyékot ad a járdára és így védelmet nyujt a gyaloglók számára a rekkenő forróságban. (Singapureban ugyanis a nem forró napokon is állandóan harmincz foknál magasabb a forróság.) A khinai vándorkonyhások meg házalók, valamint a riksah-fiúk elég okosan igénybe is vették a verandák árnyékát és a verandák alatti járdákon ütötték fel tanyájokat. Idővel ez a szokás annyira lábra kapott, hogy a háziurak — többnyire khinaiak — egyszerűen bérbeadták a „verandájuk árnyékát", a hol a házalók meg a többiek igazi bazárokat tartottak, a gyalog-közönséget pedig egyszerűen kiszorították a forró utczákra. Végre, évek multán, a rendőrség — rendet csinált és a verandák árnyékát visszahelyezték az őket megillető jogaikba, illetőleg a közönséget az ő jogaikba. A khinaiak azonban „jogsértést" láttak ebben az eljárásban s zúgolódtak. Az eleinte lappangó lázadás pár nap alatt nyílt lázadássá fajult. Az angoloknak ugyan nem nagy munkába került volna a lázongókat fegyveres úton hamarosan kijózanítani, mert a Fort Canningben tanyázó katonaság meg a Fullerton Battery ágyúi egy-kettőre rendet csináltak volna, de éppen az angolok tapintatosságára vall, hogy ezt nem tették, hanem — visszavonták a „kufárokat az arkádok alól" eltiltó rendeletet. Hogy azonban elejét vegyék a további esetleges kellemetlenkedéseknek, azóta a legszigorúbban tiltják a bárminő okból történő csoportosulást. Három-négy riksa-boy együttes kinálkozása most már csoportosulásszámba megyen, a mikor a bengál policemannek joga van beavatkozni.

Csodálatos ereje, mondhatni varázshatalma lehet az angoloknak a távoli földek benszülöttei fölött. Mert látva az aránylag nagyon csekélyszámú katonaságot, a mely a számra nézve tízszer-húszszorta nagyobb számú benszülötteket féken tartja, azt kell hinni, hogy nem a fegyveres haderő az, a melynek révén a hatalmat kifejti. Így például egy délelőttön szemtanui voltunk egy katonai parádénak, a mely a Fort Canning és az Esplanade közötti téren folyt le. Mintegy két ezred katona vonulhatott ki teljes díszben, zenekarral és mintegy tizenkét ágyúval. A nálunk szokásos fegyelemről és a bámulatra méltó egyöntetű gépies mozdulatokról meg fegyverfogásokról szó sem volt. A legénység meglehetősen fesztelenül viselkedett; akárhányan közülök társalogtak, mialatt valamelyik magasrangú tiszt végiglovagolt a sorok előtt. A nálunk megszokott mértanilag egyenes vonalak helyett itt a sorok hullámos görbületeket mutattak; a vállravetett puskát pedig úgy tartották, a hogyan éppen a harminczhárom fokos melegben legkönnyebb volt. Az elvonulás (defilé) meg a néhányszor ismételt sortűz úgy sült el, hogy nálunk ez lett volna az egész ezred tisztikarának utolsó defiléje és sortüze. És lám, az angol katona mégis kiváló katona; hogy miképen viselkednek akkor, a mikor komoly dologról van szó, azt ezek a szikár termetű, bikanyakú és savószemű „englishmanek" már számtalanszor megmutatták az egész világnak és bebizonyították, hogy a harczmezőn úgy viselkednek, mint a világ első katonái.

A katonaság körül sűrű sorfalakban álló benszülött közönség ezrei éppenséggel nem lehettek elkényeztetve a „katonai drill" terén. Tágra nyitott szemükön, ideges mozdulataikon, csaknem önfeledett bámészkodásukon meglátszott, hogy az előttük lefolyó színjáték roppant imponálóan hatott reájok. De. nincs is a világon még valami, a mi úgy imponálna nekik, mint az angol katona.

*

Singapure tulajdonképeni benszülöttei, a malayok, nagyon alárendelt szerepet játszanak. Körülbelül ugyanaz a foglalkozásuk,

SINGAPURE. MALAY FALU.

mint a somáliké Adenben, tudniillik — semmi. Ha könnyű szerrel hozzájutnak valamilyen keresethez, akkor dolgoznak is ímmel-ámmal, éppen annyit, a mennyi elég, hogy az egy napra való rizst meg betelt beszerezhessék. Legfőbb törekvésük oda irányul, hogy egy darabka kis földet szerezhessenek, a melyen az évenkint szükséges rizst termelhessék. Ehhez nem kell több, mint évenként két hónapi könnyű munka. Az év többi tíz hónapján át aztán nyugodtan lehet csatangolni meg a betelt rágni. A betelrágáson kívül van azonban még egy foglalkozásuk, a melyet reggeltől estig csaknem megszakítás nélkül folytatnak: a fogaikat súrolják. Valamilyen növénynek a puha gyökerével, a mely a minálunk ismert „édes gyökérhez" hasonlít, folyton-folyvást súrolják a fogaikat. Hogy a betelrágás okozta túlságos inger a foghúson kívánja-e ezt az örökös súrlást, vagy pedig csak éppen olyan hiúsági momentum náluk, mint például a szomáliknál a haj sárgára festése mészszel, az bizonytalan; de az bizonyos, hogy olyan bámulatosan szép és ép fogazatuk van, a minőnél szebbet sehol másutt nem lehet látni.

A singapurei malayok városnegyede a Rohore folyó által egészen el van különítve úgy az európai, mint a khinai városrésztől. Ebben a negyedben élnek Singapure többi színes elemei is, a japánok, hinduk, singalézek stb. A negyed olyan hamisítatlan malayi jellegű, mintha nem egy kőhajtásnyira lenne a sok tekintetben telivér európai várostól, hanem néhány ezer mértföldnyi távolságban tőle, valamely magányos oceánbeli sziget partján. A magas czölöpökre épített széles pandang-levelekkel fedett házak dagály alkalmával azt a benyomást teszik, mintha a vízen úsznának. A jobbmódú házak egyik kiálló részéhez, a „terraszhoz" magas és keskeny lépcsők vezetnek, míg az egyszerűbbeknél keskeny bambuszlétrán közlekednek a lakók. A lépcsőkön, valamint fenn a „terraszon" guggol az egész család, a sötétbőrű apa, egy-két éppenséggel nem szépnek mondható asszony meg egy csomó gyerek. Távolról, a folyó innenső partjáról, a negyed tiszta falu barátságos képét mutatta; de bizony így a közelről nézve nem volt más, mint nagy

csoport rendszertelenül össze-vissza épített kunyhó, meglehetős sok piszokkal és éppenséggel nem vonzó lakókkal.

*

Érdekes volt egy rövid kirándulás a szomszédba, a dsohori szultán „birodalmába", a melynek a déli határa szomszédos Singapure szigetével. A kettőt a már említett tengerszoros választja el. Az odavezető út végighúzódik a kormányzósági palota meg a nagy múzeum előtt, a keresztény temető mentén, végül a khinai negyeden és egy órai kocsizás után benne vagyunk Singapure szigetének lankás dombokkal borított erdőségeiben. Az út mentén jobbra és balra panorámaként vonul el mindaz, a mi ennek a kis szigetnek, egyáltalában az egész Malakkai félszigetnek értéket ad. Eleinte csak az európaiak villái feküdtek az út mentén, a szokásos terjedelmes parkok közepén. Azután jöttek a törpe-bambusz hosszú sorai, mangó- és durján fák, kávé-ültetvények; aztán ismét lombos nagy fák, a melyeknek vagy a nedve értékes gyanta, vagy a gyümölcse, vagy a levele; minden fának vagy cserjének van valamely alkatrésze, a mely értékes. Különböző pálmafajok, mint például a szágó- és areka-pálma úgy nőnek a barna-piros sima országút szélén, mint nálunk az országutak szélén a jegenyék vagy patak mentén a fűzfák. Jó darabig a szerecsendió (muscat) volt Singapurenak a legfontosabb terméke, a mely milliókat hajtott. Valamely betegség azonban tönkretette az egész termést és nagyjában kipusztította a szerecsendiót. Ezután vezették be a gyapotot, a melynek termeléséhez ezrével hozatták a khinai kulikat; ugyancsak ezeknek tömeges bevándorlása tette lehetővé, hogy nagyban termeljék a fahéjat, a guttaperchát és ugyancsak a munkabíró khinaiak termelik ma a kávét, indigót és aloét. Hogy gyümölcsökben milyen gazdag a sziget, annak illusztrálására álljon itt ez a kis névsor, a melyben néhány ismerősre fogunk akadni. Megterem ugyanis az ananász (rengeteg mennyiségben és kolosszális nagyságú példányokban), a blimbing, duku, durián, mangó és mangusztin, langsat, tanpang és

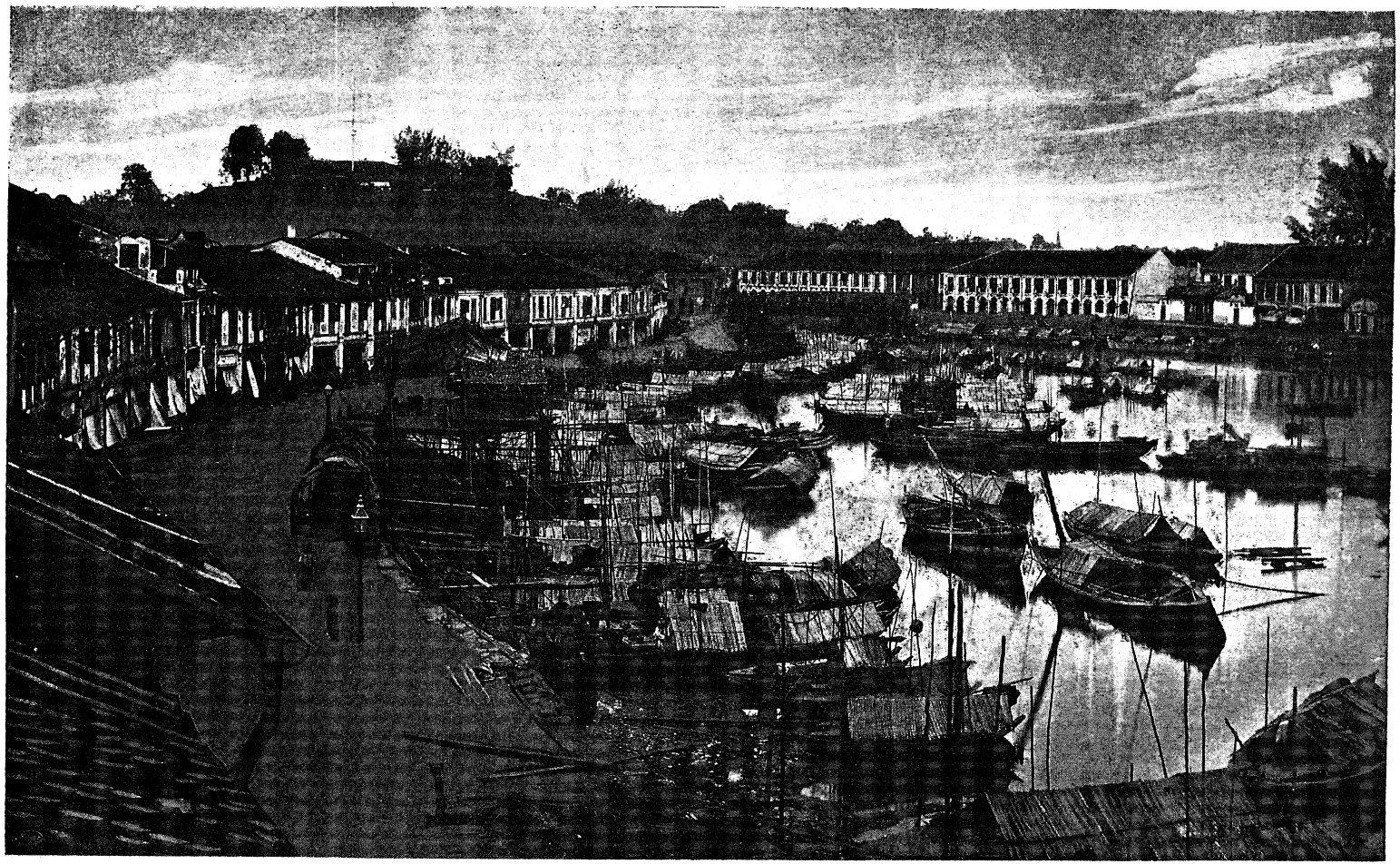

SINGAPURE. FOLYÓPARTI RÉSZLET.

tarup. Ekkora lisztából könnyű ugyan választani, de az ananász kivételével egyik sem ér fel az európai szilvával, szőlővel vagy körtével.

Két órát tartott az út, a míg Krandsi falunál elértük a sziget északi határát, az említett szorost, a mely éppen ezen a helyen meglehetősen széles. A partról hosszú vashíd nyúlik be a szorosba, a híd végénél pedig khinai dsunkék és malayi praok között apró khinai sampanok feküsznek. Singapure és Dsohor között ugyanis meglehetős sűrű a közlekedés és ezért vár ennyi alkalmatosság. Ezúttal sem vártak hiába; néhányan beszállottunk a laposfenekű evezős járművekbe, a melyeket a gazdájuk olyanformán hajt előre, mint a hogyan a mi tót tutajosaink a tutajaikat kormányozzák. A csónak hátuljáról kiálló hosszú evezőt ugyanis gyors tempóban ide-oda hajtogatják, a mire a könnyű és lenge csónak elég gyorsan siklik előre. Mintegy félórai evezés után átértünk a túlsó partra, Dsohore városába, hol elég szép látvány tárult elénk. A kis városka, a melynek mintegy tizennégyezer lakosa van, közvetlen a szoros partján, a rendkívül dús növényzet közé épült. A part közelében áll a szultán palotája, az „istána", előtte gyönyörű nagy park, ebben pedig terjedelmes gyep és szépen gondozott virágágyak, apró tavak. Az istána egyik oldalán áll a szultánátus kormányzói palotája, a másik oldalán pedig a barátságos külsejű kis városka első házai, pirosra mázolt pléhtetővel, hófehér falakkal, a melyeket végig befut a viruló zöldség. Valóságos csoda, hogy ez a darab föld még nem került angol kézbe, és csaknem érthetetlen, hogy ilyen közvetlen szomszédság mellett ez a termékeny darabka föld már régen nem az angol állam pénztárának gyarapítására termi a sok kávét, teát, kakaót, szágót és más fűszereket és hogy a czinn-, arany- és vasbányákat nem az angolok aknázzák ki. Miután azonban a csodák tudvalevőleg nem tartanak sokáig, nyugodtak lehetünk afelől, hogy Dsohor nemsokára angol birtok lesz.

Kár, hogy szultán ő felsége, Abubekr, ezúttal gyöngélkedett és így nem részesíthetett abban a megtiszteltetésben, hogy fogadjon bennünket. A dsohori szultán ugyanis közismert

volt nagyszabású liberalizmusáról; szivesen fogadott mindenkit, a ki palotájában jelentkezett.*

Szereplésre nézve Dsohor városa leginkább Monakóval hasonlítható össze. Singapureban ugyanis a nyilvános hazárdjátékot

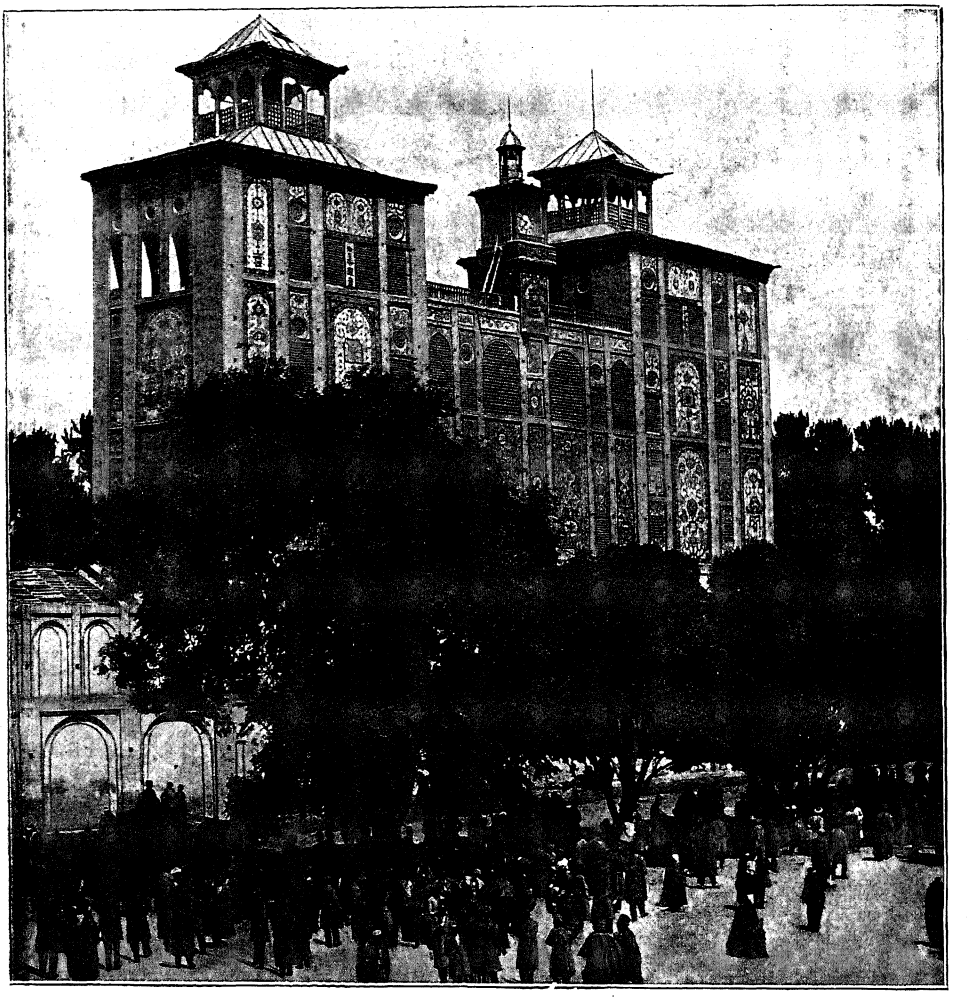

A DSOHORI SZULTÁN PALOTÁJA.

szigorúan tiltják az angol törvények, a singapureiak tehát ide rándulnak át, ha egy kis parázs „khinai csendest', vagy valami khinai „roulettet" akarnak játszani. A játékház a „Dsohore-Club" meg a

* Abubekr szultán több ízben járt Európában. Itt is halt meg Londonban, 1905-ben, a hol súlyos májbántalma ellen keresett gyógyulást.

SINGAPURE, MALAY FEJEDELMI PALOTA.

dsohori császári posta közelében áll. A partra érkező idegeneket elegáns külsejű khinai urak fogadják és szives meghivást szoktak hozzájuk intézni, hogy „nagyrabecsült személyükkel sziveskedjenek megtisztelni az ő szerény helyiségeiket, a hol az út fáradalmait (!) kipihenhetik". Megjegyzendő, hogy ez a barátságos meghivás nem a dsohorei clubba szól, hanem a — játéktermekbe. Magától értetődik, hogy a singapurei Monaco pompásan virul; hiszen köztudomású tény, hogy a khinaiak roppant szenvedélyes játékosok. A minő takarékosok, munkások és szorgalmasok, éppen olyan nagy mértékben ragadtatják el magukat kártya-szenvedélyüktől. Számtalanszor megtörténik, hogy a külföldre elszerződött khinai munkás, öt-hat esztendei szorgalmas munka és önmegtagadó takarékosság, mondhatni nélkülözések árán megtakarított tőkéjét, a hazatérő útján elveszti az utolsó centig a hajón. Szenvedélyes játékosok a többi kelet-ázsiaiak, valamint a hátsó-indiaiak is. Ennélfogva bőven akad közönség a játéktermekbe. Singapure és Dsohore között naponként több omnibusz közlekedik ezen czélból; a khinaiak vagy a malayok ünnepén pedig valóságos népvándorlás van a játéktermekhez.

Közvetlen a játéktermek mellett van egy másik nyilvános hely, a mely szintén a khinaiak erős és végzetes szenvedélyének kielégítésére szolgál: az ópiumház. Ez a kettő: kártya és ópium együtt jár (és kettős szenvedélylyel vonja be a harmadikat: az asszonyt). Hogy melyik nagyobb csapás a khinai nemzetre, azt nehéz eldönteni, de az ópium káros hatása a szembetűnőbb. Sehol a világon nem találunk embereket, a kiken valamely káros szenvedély hatása olyan megdöbbentően és ijesztően látszanék meg, mint az ópiumszívás szenvedélye alatt szenvedő khinaiakon.*

A dsohorei „Monacohoz" némileg emlékezetes esemény fűződik. A kártyatermek szomszédságában estünk át néhányan (köztük magam is) először a hírhedt khinai konyha megkóstolásán. A helyre való tekintettel, a hol tudniillik a könnyű szerrel sok pénzhez jutott

* Minderről a tárgyról bőven lesz szó, ha utazásunk folyamán Khinába érkezünk.

közönség — a nyerők — a legdrágább falatokat is megengedik maguknak, a dsohori khinai restauráczió ahhoz mérten van berendezve. Az étteremben megkapható mindaz, a mit a khinai inyencz csak megkívánhat. Nekünk idegeneknek természetesen a hírhedt czápa-uszonyleves, fecskefészek-kocsonya és más effélék imponáltak leginkább és főleg ezekre voltunk kiváncsiak. Ezeket a drága dolgokat azonban külön-külön nem kaphattuk; egész „dinnert" kellett rendelnünk két és fél dollárért, a mely rendelés feljogosított bennünket az összes feltálalt ételekből annyit enni, a mennyit akarunk vagy tudunk. A nagyon ízlésesen, sőt nagyon díszesen kiállított ételek hosszú sorokban állottak a buffetben; temérdek apró tál, csésze és üvegedény állott az asztalokon; mindenki ahhoz nyúlt, a mi a színe vagy alakja által vonta magára az érdeklődést. Ki kell emelnünk, hogy a khinai szakácsok rendkívül ügyesek lehetnek az úgynevezett „transirozásban"; volt akárhány sülthús, a mely virágot ábrázolt és volt néhány tésztanemű, a mely viszont valamely majorság alakjában volt feltálalva. A kóstolás azonban rettenetes nehezen ment; a velünk született indokolatlan ellenszenv okozta-e, vagy tényleg a megkóstolt ételek sajátságos és teljesen ismeretlen íze meg illatja volt-e az oka, elég az hozzá, nem ment sehogy. Minden ételnek, lett légyen az húsnemű, kocsonya, mártás vagy tészta, mindennek olyan egészen idegenszerű, ismeretlen és szokatlan íze volt, hogy a legtöbben egyetlen falatot sem tudtunk legyűrni.* Alighanem a minden ételneműhöz bőven használt sesamolaj az egyik főoka ennek az idegenszerű, kellemetlen íznek.)

* Ez az ellenszenv, sajnos, mindvégig megmaradt. Nekem később még számtalanszor volt alkalmam a khinai konyhát megkóstolni, de a legjobb szándék és erőltetés árán sem voltam képes soha egyetlen falatot lenyelni, sem az előkelő vendéglőben, sem a legfőbbrangú khinai úr vendégszerető asztalánál. Az ellenszenv annál érthetetlenebb, mert számos európai van, a kinek a khinai konyháról alkotott véleménye a legjobb, sőt hízelgő; a kik a khinai konyhát nemcsak kitünően táplálónak mondják, — a mihez kétség sem fér, — hanem éppenséggel ízletesnek, némely ételt pedig kitünőnek mondanak. Többek közt ez a véleménye Lóczy és dr. Cholnoky tanároknak, a két kiváló magyar khinologusnak, a kiknek a véleménye, mint olyanoké, a kik hónapokon át éltek Khinának olyan részeiben, a hol khinai ételeken kívül semmiféle pénzért sem kaphattak volna más ételeket, okvetlenül mérvadó.

A singapurei európaiak életmódja némely tekintetben eltér a más gyarmatokon élő európaiak közt eddig tapasztalt életmódtól, illetőleg modortól. Mintha egy árnyalattal kevésbbé komolyak, kevésbbé telivér gentlemanek lennének, mint azok, a kiket például az Indiákon vagy Afrikában láttunk. A jobb mód teszi-e, a könnyebb vagyonszerző mód, avagy talán a túlságig vitt club-élet meg a határokat már nem ismerő sportolás, de tény, hogy némi különbség észre-

Ugyancsak Singapureban estem át a sokat emlegetett betel megkóstolásán, még pedig kétszer. Tudniillik: először és — utoljára. Hogy miből áll a betel, azt már többször említettük; a főalkatrésze egy czikk-arekadió, a melyet porrázuzott kagylómészszel, vasokérrel meg vízzel összekevert péppel vonnak be, az egészet pedig belegöngyölik a betel cserjének levelébe. Ezt a kis gomolyagot az ember bedugja a szájába mint a bagót, a pofa meg az íny közé. Annak, a ki először kóstolja, vagy a ki még sehogy sincs hozzászokva, olyan érzése támad ebben a perczben, mintha egy igen nagy darab és roppant erős „angolmenthát" meg egy darab — izzó parazsat egyszerre vett volna a szájába; tudniillik roppant hűsítő érzés és erős csípés meg marás. Az íze végtelenül kellemetlen kesernyés, a minő íze csak a legkellemetlenebb gyantás gyógyszernek van. Már az első másodperczekben erős émelygést kaptam tőle, de azért hősiesen bírtam tovább. A mit millió és millió ember egész életén át kibír, sőt asszony meg gyerek is, azt csak kibírom én egy pár perczig, gondoltam magamban. Rágtam tehát tovább. Az émelygés csakhamar hányingerbe ment át, a mit részben a rendkívül erős csípés meg a kellemetlen szag, de még inkább a temérdek nyálka idézett elő. Legyűrtem önmagamat, sőt — a mi ennél sokkal nehezebb és hősiesebb volt — a hányingert meg a nyálkát is és „önkisérleteztem" tovább. Egy percz mulva égett az egész szám, a torkom, a gégém meg az orrom. Tökéletesen az az érzésem volt, mintha tüzes golyót tartottam volna a garatomban. A nyálkaképződés olyan óriási volt, hogy a számból és orromból végigömlött a ruhámon, míg végre — nem bírtam tovább. A tengeri betegség legsúlyosabb tünete most már feltartózhatlan vehemenciával tört ki belőlem, valamint az „önkisérletező tudós" szenvedéseiben gyönyörködő nézőközönségből — a közönség gyanánt meghívott tisztikarból — a röhögés. (A III-ik gimnazista koromban megejtett első dohányzási kisérletem a kolozsvári unitárius kollégium fizikai laboratoriumában — ennek a teremnek magányos idylljében estek át az én koromban az unitárius diákok az első czigarettán, — mint a testi jóllét és az emelkedett közérzület ideálja jutott eszembe). — — —

A malayok és hinduk persze sokkal olcsóbban esnek át a betel megszokásán. Egy kis émelygést, sőt rosszullétet ők is éreznek, de az első kisérlet semmi esetre sem ilyen tragikomikus, mint a minő az én első és utolsó kisérletem volt. Idővel náluk a betel éppen úgy csak a kellemes érzést idézi elő, mint nálunk dohányosoknál a megszokott minőségű jó szivar. Csak az óriási nyálkaképződés marad meg mindvégig. Még a mértékletes betelrágónál is kitesz napjában fél vagy egész litert a kiválasztott nyálka.

vehető rajtuk. Nem olyan komolyak, nem olyan telivér urak, mint amazok. Viseletükben különczködők, sok a „gigerli“ köztük; modorukban a nagyzolásnak meg a svihákoskodásnak bizonyos árnyalata vehető észre. Az angolok nem telivér angolok, a németek pedig — az angolok után a túlnyomó elem — igyekeznek lehetőleg angolos modort tanúsítani beszédben, öltözködésben és a sportolásban. (Francziák, svájcziak, hollandusok, spanyolok stb.

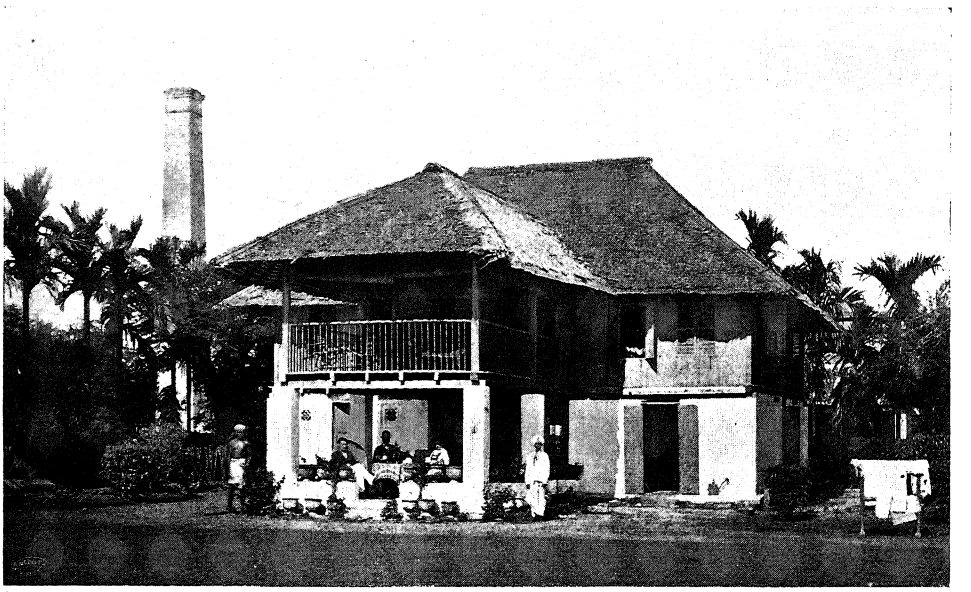

SINGAPURE. EURÓPAI LAKÓHÁZ A KÜLVÁROSBAN.

olyan kevesen vannak, hogy mint nemzetiségek nem jöhetnek tekintetbe.) A háztartásuk roppantul költséges; nagy lakást tartanak, sok cselédséget, túlságosan gavallérosak és jóllehet a jövedelmük nagy, azért meglátszik rajtuk, hogy — egészen kelet-európai divat szerint — erejükön felül élnek, azaz többet költenek, mint a mennyi társadalmi állásuk szerint megilletné őket. (Akárha nálunk jártak volna iskolába.)

Megjegyzendő, hogy Indiában sehol sincs a club-élet olyan nagy mértékben kifejlődve, mint Singapureban; a sportot talán Ausztráliában sem űzik olyan féktelen szenvedélylyel, mint itt.

Ez utóbbi állításra jellemző az a tény, hogy a sportszenvedély még a khinaiakra is átragadt, holott a higgadt khinainak másutt eszébe se jut a dollárszerzésre szánt drága időt ilyen „haszontalanságokra“ fecsérelni. Tény, hogy sok tényező játszik közre, hogy a fiatal európai önérzete vagy önhittsége a kellő határokon kissé túláradjon. Először is nagy felelősséggel jár a megbizatása; egynémely fiatalemberre egész vagyont kitevő üzleti ügyeket bíznak; ennek megfelelően igen magas a fizetésük. Közrejátszik továbbá az idegéletre eleinte minden tekintetben izgatólag, később bénítólag ható klima; a sajátszerű viszonyok, a példák, a családi élet nélkülözése s több más, itt föl nem említhető körülmény, a melyek közé a nagyszámban ott tanyázó bájos kis japán lányok is sorolhatók; — mindezek együtt hozzák magukkal, hogy az európaiak magaviseletében nem találjuk meg azt a kifogástalan korrektséget, a mely különben annyira jellemzetes a gyarmatokon élő európaiak nagyobb részére. Nagy szerepe jut persze az ő életökben a hoteleknek is, a melyekben a hajókkal érkezett földieiket vendéglik és ünneplik. Miután pedig — a mint tudjuk — Singapure hajóforgalma rengeteg, a hajókon jövők száma szintén igen nagy, magától értetődik, hogy számtalanszor nyílik alkalom az ünnepségekre és vendégségekre. Ezen a téren már a németeké az elsőség, a mint hogy a németek Singapureban más téren is erős versenytársai az angoloknak. Csak a sportok terén állanak az angolok utólérhetlen magaslaton; ez az egyetlen terület, a melyen a németek sohasem fogják őket utólérni.

A clubokban és szállodákban főképen tehát akkor van élénkség, ha éppen Európából jövő nagyobb hajó horgonyoz a kikötőben. A kölcsönös vendégelés, meg a honfitársak „jóltartása“ nagy réseket üt a singapurei hivatalnokok és más alkalmazottak pénztárcáin. Mintha az lenne az egyetlen szándékuk, hogy elkápráztassák az újonnan jött honfitársat a vagyoni jólétükkel, meg előkelő társadalmi poziciójukkal, olyan pazar vendégszeretettel fogadják őket a „benszülött fehérek“. A megérkezettek részéről a társalgás főthémája a hajózási viszonyok körül forog. Dicsérik vagy leszólják a „hajó-

jukat", a szerint, hogy minő benyomást tett reájok a hosszú tengeri út. Minden nemzetiségű társulat hajóján, még a legjobbakon is, találnak kifogást. Így például legkevésbbé rokonszenvesek a franczia Messageries Maritimes hajói, a melyeken — az államtól kapott horribilis szubvenczio mellett is — tényleg sok a kifogásolni való. Véleményünk szerint a hajók se nem gyorsak, se nem kifogástalan tiszták, a személyzet fegyelmezettsége pedig határozottan nem elsőrendű. A hajók könyvtárai szegényesek, a konyha pedig csupa szemfényvesztés. Csupa mártás és sallang; becsületes komoly falatot nem igen tartalmaz. Az angol hajók ellen is sok a kifogás. A hajók régi szerkezetűek, a konyha végtelenül unalmas és az összes szórakozások olyan sportokból állanak, a melyeket az oceánon járó hajó fedélzetén is lehet folytatni. Nagy baj, hogy a kapitányok egyike-másika nem tudja megkülönböztetni azt a modort, a melylyel az alája rendelt matrózzal szemben meg a védelmére bízott utassal szemben tartozik. Kijut a német hajóknak is a „szapulásból". Például: a kapitány durva és goromba. (Valószinűleg csak erélyes volt.) A tisztikar gőgös, önhitt és elbizakodott. (Ha nem egészen így van is és csak egy harmada igaz, akkor is elég.) A legénység pedig olyan barbár nyelvet beszél, a mit senki emberfia meg nem ért. (A hamburgi „platt-dütsch" nyelvet gondolják; bizony elég barbár beszéd.) Az utasok „neveletlenek"; kamáslis nadrágban, meg Jaeger-ingben ülnek le a — dinnerhez. Hallatlan barbarizmus.

Hogy a franczia hajót nem a franczia utasok szólják le, az annyira magától értetődő, mint az, hogy a németek kamáslis nadrágját meg Jaeger ingét az angolok mondják — shokingnak.

*

Mielőtt elhagynók Singapuret — és Singapureval Hátsó-Indiának meg a Csendes Oceán keleti részében fekvő szigetek kalandos légkörét, a melyre nemcsak a környezet, hanem az itt élő emberek s ezeknek sajátos viszonyai nagy mértékben praedestinálják — elmondok egy esetet, a mely nemcsak érdekes és izgalmas, hanem

azonkívül meglehetősen jellemző az évekkel ezelőtt itt uralkodott viszonyokra, még pedig úgy a helyi viszonyokra, mint egyszersmind azon megdöbbentő természetű lehetőségekre, a melyek közé a kötelességét teljesítő ember juthatott. Az eset „hőse" egy singapurei fiatal ismerősöm — hollandiai hadi-tengerészeti orvos — a kivel Singapureban, helyesebben az ehez közel fekvő Bukit-Timahban ismerkedtem meg. (Mellékesen megjegyzem, hogy két ízbeni itt tartózkodásom alatt magam is egyszer-másszor olyan helyzetbe jutottam, hogy a környező veszedelmek következtében szivesen lettem volna abban a pillanatban a földgömbnek bármely más pontján, mint éppen Singapureban — és környékén.)

Bukit-Timah tudniillik üdülőhely Singapurehoz közel. Mondhatni, hogy csak egy nagyobbszerű bungalowból áll, melyet egyes családok vagy személyek szoktak ideiglenesen bérbe venni. Itt, ebben a bukit-timahi bungalowban lakott említett fiatal barátom. Egy angol orvos hívta fel rá a figyelmemet első sorban, a ki egy közeli magános kis szigetre, a környéknek egy elzárt szigetére száműzött nagyszámú bélpoklosaihoz (lepra-betegeihez) volt szolgálatra kirendelve. Ő említette nekem a hollandi tengerész-orvost, a kit súlyos betegség után, hajójáról Bukit-Timahra szállítottak, üdülés végett. Sőt lelkemre kötötte, hogy látogassam meg, miután szerinte egy „kollega" — még pedig egy „háromszoros" kollega — látogatása nagy örömet okozna neki elhagyatott magányosságában.

Időm azonban sokkal inkább igénybe volt véve, semhogy a legjobb akarat mellett is eleget tehettem volna ezen szamaritánus kötelességemnek. Már rég elfelejtettem a hollandi orvost, a midőn egyszer később véletlenül találkoztam vele. Ugyanis néhány közös ismerősünk Singapureban kirándulást rendezett az említett bungalowba, a hol meghívásunk folytán a fiatal orvos is csatlakozott hozzánk.

A felkötött karú és kissé biczegő fiatal ember, a kinek halvány és beesett arczán még meglátszottak az átállott súlyos betegség nyomai, társalgás közben elbeszélte „betegsége" történetét.

És hallottunk tőle egy elbeszélést, a melyről az ember azt

hinné, hogy az csak a tropusok napszúrást okozó forrósága által felhevült agy fantáziájának szüleménye lehet. Abban a társaságban voltak néhányan, a kik életöknek felét Borneó, Sumatra és Tasmania vadjai között töltötték el; öreg tengerészek, a kik oceánokon vészben és viharban ették meg kenyerök javát. De a halvány ifjú elbeszélése a legnagyobb mértékben lekötötte mindnyájunk figyelmét.

Olyan ember elbeszélése volt, a ki kötelessége teljesítésében néhány óra lefolyása alatt háromszor nézett szembe a halállal. Elszántan, bátran és vakmerően.

*

. . . Az „Albatros“ hollandiai korvetta hetekig horgonyzott Batávia kikötőjében. Előzőleg hónapokig czirkált Sumatra keleti partjain, a hol az ácsini bennszülöttek zavargásait kellett elnyomni. Batávia, Jáva szigetének a fővárosa, egyszersmind „Párisa“ is a hollandi gyarmatoknak a csendes-oceáni szigeteken. Sőt az ott uralkodó unalom és egyhangúság ellenére, a hollandiai gyarmatokon szolgáló hadseregnek és tengerészeknek a Mekkája.

Lakosságának a legnagyobb része hollandusokból áll; portugálusok és spanyolok kevesen vannak, angolok és németek csak elvétve.

A hollandus jelleg kinyomata nagyon meglátszik a városon. A kereskedelmen kívül ebben a „Párisban“ nincs egyéb, mint unalom. A rideg, visszavonult hollandus a sajátságos helyi viszonyok következtében még ridegebb és visszavonultabb, mint odahaza a Zuydertó partján. Nagyban hozzájárul ehez a körülményhez az is, hogy a tulajdonképeni város a tengerparttól messzire, mintegy négy mértföldnyire fekszik. A tengerparton csak a raktárak meg az irodák vannak. A családok benn élnek Weltevredenben, elzárkózva bungalowjaikba, teljes visszavonultságban. (De hiszen nemsokára alkalmunk lesz Batáviával személyesen és bőven megismerkedni.)

Szórakozások és társas összejövetelek hiányában, meg tekintettel a rengeteg távolságra, a kikötőben horgonyzó hajók tisztjei csak ritkán látogatnak el a városba és akkor is csak naplemente után. A nap nagyobb részét a hajón töltik el szolgálatban vagy — alvással.

Egy tikkasztó forró délutánon az „Albatros“ orvosát felkölti az őrkadett avval a jelentéssel, hogy egy idegen úr óhajt vele beszélni. Az orvos megszokván már előbbről az ehez hasonló eseteket, a melyekben ugyanis idegenek fordultak a hajóhoz orvosi segélyért, a melyet vagy ott helyt, a hajón kellett nyujtani, vagy pedig valamelyik családnál a városban, fölment a fedélzetre.

Egy idegent talált ott, a ki a bemutatásoknál szokásos futólagossággal nevezte meg magát, és felkérte, kisérné el bungalowjába, hol orvosi segélyre van szüksége. Az idegen, a kin első pillanatra meglátszott, hogy nem hollandus, sőt nem is észak-európai, egyaránt feltünt modora és külseje miatt. Öltözete sajátságos keveréke volt annak az öltözetnek, a minőt a tengerészek viselnek a tropusok alatt és a minőt a mexikói vagy más délvidéki ültetvényesek hordanak. Fantasztikus jelmez volt, a minőt csak némely excentrikus gyarmatlakó enged meg magának.

A hollandus nyelvet fogyatékosan beszélte, erős portugálus kiejtéssel. Mozdulatai idegesek, nagyon élénkek voltak.

— Vigyek magammal műszereket vagy kötszereket? — kérdé az orvos.

— Igen, igen. Hozzon — sok műszert.

— Sok műszert? Hát miféle eset az, a hová hív?

— Azt majd megmondom önnek. Csak jőjjön velem.

Miután a hajóról eltávozni csak a parancsnok engedelmével lehet, az orvos lement hozzá az engedélyt kikérni.

— Menjen, menjen! De vigyázzon magára és jőjjön minél előbb haza, — figyelmezteté a parancsnok.

— Óh, vigyázok én magamra, — jegyzé meg az orvos. — Parancsnok úr tudja, hogy már gyakrabban jártam künn ily esetekben. Ismerem a vidéket jól.

Bement a kabinjába, hogy magához vegye műszeres táskáját. A szegen ott lógott a revolvere.

— Vajjon elvigyem-e magammal? mondá magában. Elviszem; nem lehet tudni, hátha szükségem lesz rá. Azaz, hogy dehogy viszem. Kell is az itt Batáviában. Nem bántják itt az embert, inkább alusznak. De mégis elviszem, ártani nem fog.

És magával vitte a műszerekkel a revolvert is. Az idegen már türelmetlenül várta a fedélzeten.

— Menjünk, menjünk; félek, hogy későn jövünk, — sietteté az orvost.

— Hát olyan sürgős a baj? Hová megyünk?

— Csak jőjjön, majd megmondom.

Beszálltak a csónakba, melylyel az idegen jött és a melyen négy malay-i izmos marokkal kezelte az evezőt. Az idegen a kormánynál ült és a csónak a kereskedelmi hajók horgonyzó helyén keresztül, a kikötő túlsó oldalára tartott.

— Nos, szabad most megtudnom, hogy hová visz és kihez? Vagy talán — ön a beteg?

Az idegen nem válaszolt. Később felelt valamit, de zavartan és érthetetlenül. Az orvos eleinte azt vélte kivenni az idegen tartózkodó feleleteiből, hogy valami „discrét“ esetben kell segélyt nyujtani. Majd az is az eszébe ötlött, hogy talán egy „lovagias“ ügy kiviteléhez megy, és csodálkozott is felette.

— Hogyan, párbaj Batáviában? Az én nyugodt vérű és szenvedély nélküli honfitársaim földjén, a hol a párbajt olyan példátlan szigorral büntetik?

A párbaj valóban egyike a legnagyobb ritkaságoknak ezeken a vidékeken, miután a hollandiai törvények még az angolnál is szigorúbban büntetik a párbaj vétségét.

E közben elhagyták a csónakot és beszálltak egy széles, magas cab-be, a mely láthatólag reájuk várt a parton. A kocsi nem a város felé tartott, hanem átszelve a várost átmetsző csatornát, Kampongbaru, Batáviának a legtávolabbi elővárosa felé tartott.

Az orvos most már kissé türelmetlenkedni kezdett.

— De uram, nekem, az orvosnak csak megmondhatja, hogy hová megyünk? Hiszen bármiről is legyen szó, előttem úgy sem tarthatja titokban. Az én discrétióm felől remélhetőleg meg van győződve.

Az idegen kitérő választ adott.

— Nem az én titkom. Nem mondhatom még meg. Csak legyen türelemmel, ott leszünk mindjárt . . . Csak meg ne szökjék addig.

— Ki? Én?

— Óh nem ön. Önt már nem eresztem el.

Az idegen férfiú idegessége fokozatosan nőtt. Idegesen tépázta a bajuszát; majd nyugtalan kíváncsisággal nézett ki a kocsiból és közbe-közbe a saját nyelvén — portugálusul — mormogott valamit.

E közben a kocsi folytatta útját. A tengerparton végighúzódó erdőn áthatolva, először végighaladt a várossal párhuzamosan vonulo óriás kiterjedésű rizsföldeken, majd betért ismét egy ritkás pálmaerdőbe, a mely hovatovább átment a sűrű rengetegbe. Egy keskeny kocsiút, a mely addig vigasztaló útmutatóul szolgált, a bekanyarodásnál megszünt és egyszerre benn voltak az erdő sűrűjében.

— Uram, mondá az orvos, ne bolondítson tovább. Nekem estére okvetlenül a hajón kell lennem. Mondja meg, hova viszen, kihez, miről van szó, különben rögtön kiszállok és megyek vissza.

Az idegen görcsösen kapaszkodott beléje.

— Ne távozzék, maradjon. Ott vagyunk néhány percz mulva.

— Jól van. Várok még tíz perczig.

Csakugyan már néhány percz mulva elértek egy tisztásra, melynek közepén állott a bungalow. Már messziről meglátszott rajta az elhagyatottság, és hogy vagy régen laktak benne, vagy hogy lakói csak ideiglenesen vették igénybe.

— Tehát helyesen gondoltam — mondá magában az orvos. — Mégis párbaj lesz.

Kiszálltak a kocsiból és a magányos ház felé tartottak. Feltünt, hogy senki sem jött elébök; sem urak, sem cselédek. Még a kis

ajtót is, a mely a bungalowt körülvevő rácsozatba volt beillesztve, az idegen nyitotta ki sajátkezűleg.

Végigmentek a széles udvaron, beértek a verandára, innen a hosszú, sötét folyosóra. Sehol egy lélek.

— Különös! Mit akar ez az ember? Talán tőrbe akar ejteni? Ugyan mi okból tenné?

Az idegen előre ment, csaknem szaladva. Az orvos utána, most már majdnem ragaszkodva hozzá, mint az egyedűli élő lényhez, a ki ebben a vadonban, ezen rejtelmes helyen a közelében volt.

Végre emberi hangok ütötték meg füleit. A hangok a hosszú folyosó túlsó oldaláról jöttek. Halk, gyenge női nyöszörgés volt. Az orvos megkönnyebbülve lélegzett fel.

„Ahá, tudom már! Hát ezért a titkolózás. Hála Istennek, hogy csak ez a baj. Szegény asszony, ilyen körülmények között és ilyen magányban. — Mondja csak kérem, mondá egészen jókedvűleg az idegenhez fordulva, hát miért nem mondta, hogy ilyen esethez hív? Hiszen akkor egészen más műszereket hoztam volna magammal!“

Beléptek a szobába és — az orvos megdermedve állott meg a küszöbön. A szoba közepén, az asztalon fiatal nő feküdt, olyan erősen odakötözve az a[illegible]lhoz, hogy a kötelek mélyen bevágódtak az izmokba. A szájába [illegible]bkendő volt bedugva. Pongyola-öltözete széttépve; a fiatal arcz e[illegible]olt torzulva, szemeiben a kétségbeesés, a kín és gyötrelem kifejezése, a szájába dugott zsebkendőn véres hab. Köröskörül minden feldúlt, felfordított és szétzúzott állapotban. Az ágy a helyéről elmozdítva, az ágynemű szétszórtan a földön. Szanaszéjjel tört vázák, tálak és edények. Mindenütt a küzdésnek, a halálos küzdelemnek félreismerhetetlen nyomai.

Az idegen megragadta az orvos karját és odahurczolta az asztal mellé. Most már meglátszott rajta, hogy elméjében megzavart emberrel van dolga. Az eddig aránylag nyugodt magatartású férfiún hirtelen az ingerültség és izgalom legmagasabb foka mutatkozott. Gyorsan beszélt, csaknem hadarva, átugorva szótagokat és szavakat.

Eleinte hebegett, hangja reszketett és aztán folytatta fokozatos erővel és szaporasággal.

— Látod ezt az asszonyt? Ezt a hosszúhajú tigrist! Ezért hívtalak, ezért vagy itt. . . Ne szólj, ne nyöszörögj, kígyó, mert eltaposlak. . . Megcsalt, megszökött, visszahoztam, megöltem és mégis él. Hűtlen és szívtelen. Ámított, bolondított. Méz volt a szája, tőr a szeme, méreg a szive. Ez a szív kell nekem. Ezt a szivet akarom látni. A kezemben akarom tartani, összemorzsolni, megkínozni, kifacsarni. Nekem a szive kell. Vágd ki! Orvos vagy. Vágd ki a szivét, és neked adom ezt a sok aranyat. Adok még millió annyit. De meg ne öld. Nekem nagyon sok pénzem van, egy egész hajóval. . . Nem vágod ki? Akkor lelőlek evvel a revolverrel. Válaszsz! A szivét vagy a revolvert. No, melyik kell!?

Az orvos az asztal mellett állott. A homlokának szegzett fegyver olyan közel a szemei előtt, hogy láthatta a töltények csillogó végét. És ezt a revolvert egy őrjöngő tartja reszkető kezében, egy ember, akit fenevaddá tett a zöldszemű szörnyeteg: a féltékenység; egy ember, akinek fogai vaczognak a bensejében dúló rettenetes izgatottságtól. Mellette az asztalon pedig egy fiatal nő, a ki vonaglik a tagjaiba mélyen bevágó kötelék alatt. A megkötözött nő mellett pedig a felajánlott aranydarabok hevernek, amelyeknek egy része szétgurult a feldúlt szobában.

Hogyan meneküljön? Hogyan mentse meg azt a szegény, megkínzott teremtést? Egyetlen kiáltás vagy mozdulat egyenlő a halállal. Mit tegyen, hogyan meneküljön? Az őrült lecsendesítésére nem is gondolhatott. Mint orvos, tudta, hogy ilyen magasfokú izgalmat szavakkal lecsillapítani nem lehet. A revolvert sem csavarhatja ki a kezéből; mire a kezével odaér, annak kétszer is van ideje elsütni a revolvert.

Aztán az ő halálával még nincs bevégezve a dráma. A nő okvetlenül vele pusztul. Meg kell halnia annak is. Mindkettőjüknek el kell veszniök. Itt a vadonban, egy őrjöngő bolond golyója által.

De miért? Miért kell nékie, az ártatlannak meghalnia? Azért, mert eleget akart tenni hivatásának, kötelességének, azért most

adja oda az életét? És hozzá semmiért, senkiért; egy őrültért, a kit nem is ismer, a kit sohasem látott, a kinek a nevét sem tudja. Meghaljon ily fiatalon és a nélkül, hogy a martyrhalála által több dicsőséget hozna nevére, mint egy bogár, vagy béka, a melyet véletlenül agyontaposnak az úton.

Hát az édesanyja, apja, meg a többiek? A kik őt várják vissza, a kik naponként imádkoznak az ő visszajöveteleért. És ő haljon meg itt, a véletlen miatt!

De miért? Miért ne vesszen el inkább ő, ez az őrjöngő?!

— Hiszen nekem is van fegyverem!

Hogy mennyire elkábította a megrendítő dráma, hogy mennyire megfosztotta a borzasztó veszedelem gondolkozó tehetségétől, mutatja az, hogy csak ily hosszú benső küzdelem után jutott az egyedüli mentő gondolatra.

— Jól van, mondá. Megteszem a kívánságát. Szegény ember vagyok, szükségem van az aranyakra. Az asszonyt pedig nem sajnálom. Azok mind csalfák, hűtlenek. Engem is megcsaltak. Megteszem a mit követel: de csak úgy, ha segít. Fogja be a szemeit, hogy ne lásson bennünket. A fejét is szoritsa le, hogy ne zavarjon bennünket munkánkban. Csak tartsa erősen a fejét, addig én hozom a kést.

A műszerek a küszöbön feküdtek, a hol az orvos megdöbbenésében elejtette. Az ajtó felé ment, lehajolt a műszerekért, észrevétlenül felgombolta a lecsatolt revolver-táskát és kivette belőle a revolvert. Az őrült ezalatt az asztal széléhez állva, leszorította a nő fejét és ujjaival befogta a szemeit.

Az orvos lassú léptekkel közeledett az asztalhoz. Néhány lépésnyire onnan leejtette a műszereket. Olyan közel állott a szegény tébolyodotthoz, hogy a kinyujtott kezében tartott revolver csaknem érintette annak homlokát. Egy nyomás, egy durranás és a szegény beteg ember szétzúzott koponyával bukott hanyatt.

Meg voltak mentve.

Mindenekelőtt kirántotta a nő szájából a véres zsebkendőt és gyorsan felvágta a köteleket. A nő azonban fekve maradt. A meg-

dermedés okozta-e, vagy az irtózatos rettegés bénította-e meg, de nem tudott mozdulni. Szólani sem, csak fuldoklott és zokogott.

— Asszonyom, ne féljen semmit, vigasztalta az orvos, holott önmagának is vigaszra lett volna szüksége. Térjen magához. Meg van mentve. Jöjjön, öltözzék fel gyorsan, menjünk innen. Hol vannak a cselédei! Az udvaron egyet sem láttam. Jöjjön hamar, a kocsi vár.

Kiment a folyosóra és kiabált.

— Hej, cselédek, emberek, segítség!

Egy hang se válaszolt. Az orvos visszament a szobába.

A nő felült az asztalon, szótlanul kezeit tördelve, majd szétszaggatott öltözékével igyekezett meztelen tagjait elfedni. Az orvos hívására és biztatására csak bólintott a fejével. Mintha megnémult volna.

— Nos, hát nem akar jönni? Itt akar maradni ebben a barlangban, a halottnál? Ki az az ember? A férje vagy a barátja? Vagy talán ön sem ismeri? Asszonyom, az égre kérem, siessen, nekem mennem kell minden áron. Önt sem hagyhatom itt. Öltözzék fel, én kimegyek addig.

Kiment az udvarra, keresni, hátha talál valakit, vagy legalább a kocsistól megtudakolni valamit. Benézett a nyitott szobákba, a cselédosztályba. Egy lelket sem talált. Kereste a kocsit, a kocsist. Sehol. Az istállóban se ló, se ember. Az egész bungalowban nem volt más senki, mint az a fiatal nő, a ki az ijedtségtől még néma és az a másik, a ki örökre néma.

Visszatért a szobába, a dráma színhelyére. A fiatal nő az ágyon ült és legkevésbbé sem látszott rajta, hogy menni készülne.

— De asszonyom! Hát ön is — őrült? Csakugyan itt akar maradni? Jöjjön velem. Most már kocsink sincs. Azt is elküldötte az ön . . . az ön — férje.

— Köszönöm, uram. Köszönöm azt, a mit értem tett. Ön megmentette életemet. Megmentett ettől a borzasztó embertől. Nem volt a férjem. Istenem, mennyit szenvedtem tőle, mennyit gyötört. Én már régen észrevettem, hogy meg van tébolyodva, de nem hitték nekem. Azt mondták, csak féltékeny. Óh, mennyit szenvedtem.

— Vigasztalódjék, asszonyom és nyugtassa meg magát. Most már túl van minden veszélyen. De csak úgy, ha nem marad itt. Kérem, öltözzék már és jöjjön velem. Nekem mennem kell haladéktalanul. Nos, jöjjön.

— Csak menjen uram, menjen egyedül, ne törődjék én velem. Én nem mehetek, nekem itt kell maradnom.

— De miért?

— Miért, azt nem tudom. De itt maradok.

Az orvos nem zaklatta tovább. A nő olyan határozottan vonakodott vele menni, hogy minden további kérés és rábeszélés eredménytelennek látszott. Neki azonban mennie kellett okvetetlenül. Az út a kikötőig hosszú; erdőn, mezőn kell keresztül mennie, csak a míg a várost eléri és azontúl még néhány mértföldet kocsin kell megtennie a kikötőig. A rendőrségnél is jelentést akart még tenni. Sietnie kellett.

Magához vette a műszereit, felcsatolta a revolverét és útnak indult. Mielőtt elhagyta a tisztást és betért a sűrű erdőbe, megjegyezte magának a nap állását, hogy tájékozhassa magát. Ámbár egyszer-másszor már járt ezen a környéken, ezt a vidéket nem ismerte. Csak arra emlékezett, hogy az idevezető úton kocsijok Kampongbarun jött keresztül, a mely falu a várostól délnyugatra fekszik.

Úgy vette tehát az útját, hogy keresztül vágva a sűrű erdőn, egyenesen Tsandsong-Priok — a hadihajók kikötője — felé fogja azt folytatni, a mely innen, ettől a ponttól, északkeletre fekszik.

Megnézte az óráját; fél hatot mutatott. Sietnie kellett, hogy a naplemente után hirtelenül beálló sötétség lehetőleg már az erdő túlsó szélén találja.

*

Izgatott állapotban ugyan és nagyon felhevülve, de mégis könnyű kedélylyel folytatta útját. A természettől alkotott töltésszerű magaslaton vezetett az, a melyet a jobb oldalról mély árok, inkább csak süppedés vágott el az erdő tulajdonképeni sűrűjétől.

A derengő homály hirtelen elsötétült. Az erdő is sűrűbb lett ugyan, vagy talán felhők is tornyosultak az égbolton, de nem ez okozta a hirtelen elsötétülést. A nap tünt le a láthatárról. Az egyenlítő alatt nem ismerik a napfeljöttét megelőző pirkadást, sem a lenyugtát követő homályt, mely lassankint megy át az éjjeli sötétségbe. Egy néhány perczczel azután, a mint a nap legfelső korongja letűnik a láthatáron, már beáll a sötétség is.

Az orvos a helyi viszonyokhoz megfelelő gyorsasággal haladt, de már nem oly biztosan, mint előbb. A sötétség nagyon rossz kisérő, különösen az erdőben. Nyom és aggaszt öntudatlanul.

A beállott sötétséggel megkezdődött a tropikus erdőknek sajátos élete.

Csörtetés, zörej, mozgás és sivítás hangzik minden oldalról. Néha-néha felhangzik egy távoli mennydörgés, a zsákmányra induló fenevadak ordítása és üvöltése.

Az orvos most már lassan és a kidőlt fatörzseken, meg a keresztülhúzódó gyökereken minduntalan megbotolva, folytatta útját. Hiába tagadta önmaga előtt, — félt és a sötétben egyedül járó emberek kisérőjéhez: a fütyüléshez folyamodott.

Milyen furcsa helyzet: egyesegyedül az erdő rengetegjében, köröskörül a rejtelmes, félelmes és ismeretlen hangok; minden zizzenés, sivítás és csörrenés egy-egy ismeretlen ellenségnek a vésztjelző kiáltása; előtte a hosszú út, a melynek a vége kétségbeejtően bizonytalan; szemei előtt az eltorzult arczú, vonagló fiatal nő, mellette a szétzúzott agyú tébolyodott. A szive hevesen dobog a kiállott izgalmaktól és a környező veszély tudatától, és hogy elnémítsa magában a félelmet, hát fütyül!

Hirtelen ágrecsegést és levélzörgést hall maga mellett a közvetlen közelben. Egy sötét alak ugrott át a széles mocsáron. Kezében megsuhogtatott valamit és a következő pillanatban az orvos érzi, a mint a dereka körül tekerőzik a kidobott kötél, a melynek a végére kötött vasgömb erős, fájó ütést mért a mellére.

Még a kötél kidobása előtt, a mint ugyanis a zörrenésre megfordulva, megpillantotta a rablót, meglepetésében öntudatlanul föl-

emelte a jobb karját. Így ez most szabad volt, míg ellenben a bal karja le volt szorítva a derekához a kidobott kötél által. Mint a kígyó, a mely áldozatát akarja összezúzni, szorította a derekát a körülcsavarodó kötél.

Másodpercznyi habozás nélkül, nem is annyira öntudattal, mint inkább gépiesen, villámgyorsan kirántotta a revolverét és elsütötte, mielőtt a rabló még egyet ránthatott volna a kötelen. A rabló mukkanás nélkül rogyott össze élettelenül.

A lövésre mintha életet nyert volna az egész környezet, mintha a közelben lappangó állatok, madarak, hüllők és rovarok száma megtízszereződött volna, oly csahogás, huhogás és sivítás támadt egyszerre. De csak pár pillanatra és aztán elcsendesült minden. Nyomasztó, rejtelmes csend állott be, mely kínosabb és félelmesebb volt az előbbi zajnál.

A fiatal orvos csaknem megdermedve az ijedtségtől, állott azon a helyen, a melyen megtámadtatott. A derekán még szorított a kötél, a melyet csak a véletlen, az elhagyatottaknak védangyala hárított félre az útjából. Néhány ujjal feljebb vagy lejjebb és most megfojtva, vagy mint lábainál megkötözött áldozat, tehetetlenül feküdnék a megtámadás színhelyén.

Leoldotta derekáról a zsineget. Bambuszból volt sodorva, végén ökölnagyságú kődarabbal. Az ismert gyilkoló eszköz, melylyel az erdei rablók, a személyes megtámadáshoz gyáva malayok szokták áldozataikat legyilkolni. A kötelet rendesen az áldozat nyaka vagy lába köré szokták dobni. Az előbbi módszernél, a melyhez gyakorlottabb kéz szükséges, a megtámadottat azonnal ártalmatlanná teszi a fojtogató kötél, míg az utóbbinál csak a lábairól rántja le a támadó. A letepert ellenséggel aztán könnyen el lehet bánni.

Önbizalmában erősen megingatva, elszorult torokkal és hevesen dobogó szívvel folytatja útját. Most már az irányt is elvesztette. Arczán érezte lefolyni az izzadtságot, lábai reszkedtek. Nem tudta, merre folytassa útját, jobbra vagy balra? Menjen vaktába előre vagy térjen vissza a magános bungalowba! Nem, oda nem; inkább előre.

A fák törzseit összekötő szövevényes indákon és folyondáron

csak megerőltetéssel tudott átvergődni. Minduntalan keresztül fekvő korhadt törzsek és letört ágak állták el az útját. Köröskörül felhangzott ismét az a rejtelmes, sajátságos zörej és zaj, mely csakis a forró égöv rengetegeinek oly sajátságos tulajdona. A sudarakról lehangzott a lépések zajára felriasztott majmok makogása, a felvert madarak sivítása és huhogása, a fatörzsek körül csavarodó kígyók sziszegése, a menekülő óriás denevérek kisérteties suhogása.

Még nem volt elég. Az égboltot csaknem tökéletesen elborító sűrű lombozat közül átczikázik a vakító villámlás. A dörgés és ropogás olyan közelről hangzik, mintha a felhők a fák koronáján ülnének. Megered az eső, az Egyenlítő zúgó zápora, a mely nem sugarakban, hanem összefolyó óriási víztömegben zúdul alá. Lehajtja a magas pálmák sűrű koronáját és leveri a fákról az emberfej nagyságú gyümölcsöket.

Koromsötétség állott be. Az ingoványos, süppedő talaj enged a lábnyomásnak és a megkínzott ember térdig süpped az elkorhadt törzsek és rothadó levelekből keletkezett zsombékokba. Arczát, mellét és karjait karczolja a szúrós tövis és fölhasítja az erős folyondár. Ruhája foszlányokban lóg le róla és végigfoly rajta a nehéz munka izzadtsága, meg a szakadó zápor.

Kimerülve, ellankadva rogyott le egy fatörzsre. Lemondott minden reményről, minden további küzdésről. Úgy is hasztalan volna. A fáradtság, éhség és az izgalmak végképen kimerítették. Tikkasztó szomjúságát enyhítette némileg az eső meleg vizével.

— Ez tehát a vég, sóhajtott. Ez a küzdésnek, akaratnak és elszántságnak a véghatára. Befutottam a pályámat, bevégeztem az életet, a végnél vagyok. A fényes, boldog jövő itt végződik az őserdőben. El kell pusztulnom a vadonban, hogy táplálékul szolgáljak a ragadozó bestiáknak meg a hangyáknak, mint egy kimúlt majom, a melyet agyonharapott egy mérges kígyó. Elrothadni a rengetegben ezzel az évszázados korhadt törzszsel, ezekkel a rothadó gyümölcsökkel és lehullott falevelekkel, hogy aztán magasabbra nőjjön vagy tíz szál fű! . . . Istenem! mit vétettem, hogy

ily keservesen büntetsz? Miért is mentem el hazulról, miért hagytam ott csendes, boldog otthonomat! Istenem, miért vertél meg a vággyal, a nagyravágyás átkával! . . . Szegény édes jó anyám! Tudom, ti vártok engem, ti imádkoztok érettem. Vártok engem, mint én vágytam a boldog nap után, hogy visszatérjek hozzátok, körötökbe. Azok a boldog napok hiú vágyak, balga remények! Milyen szépnek képzeltem a jövőt! . . .

— Eh mit kesergek itt, mint a megbüntetett gyermek! Talán még sírtam is egy kicsit? Szégyen, leülni és pityeregni! Rajta, előre! Ha eddig el nem estem, kibírom ezután is. Hiszen nincs pisztoly a homlokomnak szegezve, sem kötél nem szorítja a derekamat! Eltévedtem, hát olyan nagy baj az? Én vagyok az első ember, a ki eltévedt az erdőn? És ha úgy is lenne, megadjam magamat már most, a míg még van bennem egy kevés erő, egy kis ellentállás? Miért ne harczoljak tovább, miért ne próbáljam meg a kivergődést? Megyek addig, a míg bírom tagjamat, a míg kifogy a lélegzetem, a míg össze nem rogyok. Ezt a sorsot, ezt a véget akkor is megtalálom. Rajta, előre, ne csüggedj!

A lesujtó elcsüggedés helyet adott a férfias elhatározásnak, a mindent koczkáztató elszántságnak. Tagjai visszanyerték az erőt, szive a bátorságot. Felugrott és tovább ment. Az eső megszünt; zavartalan, néma csend köröskörül és sűrű sötétség.

Végigtapogatózott a fák között és a mohos oldalukról megtudta az északnyugati irányt és így kiszámította az északkeletit, a mely felé tartania kellett. Vállaival és mellével hatolt be a sűrű szövevénybe, kezeit véresre tépve az erős folyondár: vérrel vegyes izzadtság folyt rajta végig. Nem látott semmit, nem tudott semmiről, nem érzett semmit. Csak haladt előre, irány, terv és czél nélkül, mint a küzdtéren szisztematikusan felbőszített bika, a mely a matador késével a nyakában rohan, öklel és zúz mindent, míg összerogy és meghal. Úgyszólva rohant előre. A kétségbeesés megtízszerezte erejét, tört és zúzott, átugrott az akadályokon és futott, a hol néhány lépésnyi szabad térre jutott.

A sűrű rengeteg kissé ritkulni kezdett; a lombok között már

HULLÁMTORLÓDÁS.

látható volt néhány ragyogó csillag: neki mindmegannyi „szende fényű szép szövétnek".

Új, jól ismert hang ütötte meg a füleit: a tenger mormogása, a parton megtörő hullámok zajlása.

És a mely pillanatban megpillantotta maga előtt a tengert, ugyanabban a pillanatban — lezuhant néhány méternyi mélységbe.

Az országútra esett, a mely az erdő és a tenger között húzódott végig. A zuhanás erejét nagy mértékben csökkentette az előbbi eső, a mely felpuhította a talajt. Mindazonáltal súlyosan megütötte magát.

Fel akart emelkedni, de nem tudott. Minden tagja fájt és el volt zsibbadva. Különösen a bal lábán, a bokájában érzett heves fájdalmakat. Ott szenvedte a legnagyobb zúzódást. Néhány percz mulva, összeszedvén minden erejét, feltápászkodott és biczegve folytatta útját. Csak most vette észre, mekkorát tévedett az irányban. A mennyire a fák mohos oldaláról kiszámíthatta az északnyugati irányt (tudvalevőleg a fáknak ebbe az irányba eső oldalai vannak legdúsabban benőve mohával), azt hitte, hogy az erdőn keresztülvergődve, Tandsong-Prioknál, a hadi kikötő közelében fog kijutni, mialatt a város és elővárosok balkézt fognak elmaradni.

Ellenkezőleg történt. Mindazok a faluk, Kamponglama, Dsakatara, Gunagsahari jobbra maradtak el és így Tandsong-Priok helyett annak éppen az ellenkező oldalára, kiindulási pontjától északnyugatra jutott. Tehát még jóval messzebb, mint a hol a hajóról kijövetele alkalmával a csónakból kiszállott.

*

Hogy innen az „Albatros"-ra jusson, vagy gyalog kelletett volna végigmennie a tengerparton, míg a hadihajók kikötőjéhez, Tandsong-Priokhoz ér, vagy pedig itt csónakba kellett szállnia és végig eveznie az egész kikötőn.

A hosszú utat gyalog megtenni, sánta lábbal, kimerülten, arra gondolnia sem lehetett. Kocsik ezen a vidéken, ilyen időben —

órája éjfél utáni kettőt mutatott — soha sincsenek. Az előtte fekvő kereskedelmi kikötő tele volt a legkülönbözőbb járművekkel. Többnyire kisebb rangú gőzösök voltak, melyek a közelfekvő szigetekkel tartják fenn a közlekedést. A karcsú gőzösök között tömérdek dzsunke, a khinaiak otromba járműve, emelkedett ki hatalmas tatjával és görbe árboczaival.

Ezekről a hajókról segítséget hívni lehetetlen volt, miután a sekély vízállás miatt a hajók a parttól nagyon távol horgonyoznak.

Nem maradt más hátra, mint a parton kikötött csónakosok egyikét felszólítani, hogy vigye hajójára, jólehet tudta, hogy ilyen csónakutazás ebben az időben, ilyen csónakossal nem egészen veszélytelen.

Valamivel lejebb, ott a hol a várost átmetsző csatorna ömlik a tengerbe, talált is néhány khinai kulit, a kik sampanjaikban heverve vártak a véletlenre.

Beszállás előtt az orvosnak volt annyi előrelátása, meggyőződni a felől, hogy csak egy ember legyen a sampanban. Tudta tapasztalatból, hogy az eltünt idegenek közül már nem egy lelte halálát ilyen sampanban.

Ezek a kulik, a sampanok evezősei, a mennyire gyávák máskülönben, éppen oly alattomos gyilkosok, ha a körülmények megengedik.

Ezrével meg ezrével élnek a kikötőkben, a hol többnyire semmi ellenőrzés alatt sem állanak, Sanghai, Honkong, Saïgon és más ezekhez hasonló rendezett viszonyú kikötők kivételével. Ezekben a városokban a parton, vagy a beszálló hídon álló rendőr feljegyzi a sampan számát, valamint a csónakba szállónak a nevét és a hajóét, a melyre evezni akar. És mégis elég gyakran tünnek el az idegenek.

Más kikötőkben azonban többnyire összezsufolva, tömegesen élnek. A nagyobb csónakokon 8—10 személyből álló családok élnek, a melyeknek tagjai néha egész életükben el nem hagyják a csónakot. Ezeken születnek és ezeken halnak meg.

A kisebb sampanokon egyedül élnek. Számuk nincs, nevük sincs; vannak köztük némelyek, a kik nappal csónakosok, esetleg

teherhordók, éjjel pedig rablók és gyilkosok. Ha félnek, meghunyászkodnak és alázatosak, éjjel azonban, ha egyedül van a zsákmány, gonoszok és ravaszok.

Némelyiknek kettős fenekű csónakja van. Az evezőpadon ül az egyik, mutatva a bizalomgerjesztő „egyes számot", mialatt lenn, a fenék alatt elrejtve hasal a második. A mint aztán a csónak kiér a kikötő elhagyatottabb részére, a fenék egyszerre felemelkedik és

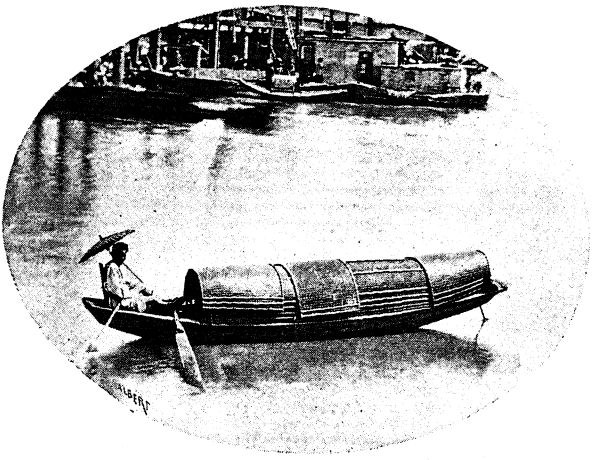

KINAI SAMPANG.

a meglepett utas megfojtva vagy a gyiloktól leszurva a tenger fenekén leli sírját.*

Egy ilyen „bizalomgerjesztő egyes sampanba" szállott az orvos.

A szélesvállú, meztelen kuli álmosan pislogva emelte fel lámpáját és segített beszállani a biczegő utasnak.

Ez megjelölte hajóját — helyesebben az irányt — és leült a csónak hátulsó padján kiterített mocskos rongydarabra. A csónakos vele szembe; kezeibe vette az evezőket és a csónak megindult.

* Azok a viszonyok, a melyeket itt a hollandi orvos, dr. J . . . . D . . . . előadásához híven mondok el, nagyjában és igen sok részletben tényleg ilyenek voltak abban az időben, a mikor ez az eset vele történt. Felesleges azonban megemlítenem, hogy azok a viszonyok azóta lényegesen változtak és hogy ma ehez hasonló kalandos történetek aligha megtörténhetnének.

A kereskedelmi hajók sűrű tömegben feküdtek közel egymáshoz. A csónak útjától balra, a tenger felé maradtak el. Köztük és a Tandsong-Prioknál horgonyzó hadihajók között mintegy két tengeri mértföldnyi terület feküdt.

A hollandus a csónakba szállás pillanatától kezdve szemmel tartotta a khinait. Meggyőződött felőle, hogy a csónaknak nincs kettős feneke és a revolverében is bízva, biztonságban érezte magát. Utóvégre is nem minden kuli gyilkos is. — Egy kutyával még fölveszem a versenyt, gondolá magában, de azért vigyázott magára.

A khinai szemben ült vele, háttal a czél felé. Közte és a kuli közt még két pad feküdt keresztben a csólnakon. A khinai izmos kezeivel mélyen sülyesztette be evezőit és a csónak gyorsan siklott a sima víz tükrén.

Mint minden khinai evezős, mélyen előrehajolt az evezők bebocsátásánál és éppen olyan mélyen hátradőlt a kirántásnál.

Köröskörül néma csend. Egész útjokban egyetlen csónakkal sem találkoztak. A tenger tükre sima volt, miután a zápor után még a hullámzó tenger is le szokott csendesülni. — Hirtelen, mint a zsákmányra ugró tigris, felpattant a khinai. A mély előrehajlásnál elbocsátotta a két evezőt, egyetlen lépéssel a hollandus mellett termett; egyik kezével torkon ragadta, a másik kezével kihúzta kését az övén lógó bőrtokból s lesujtott vele.

A megtámadott orvos visszadőlt az erős rohamtól. Állát erősen leszorította a mellére, hogy a rabló a torkához ne férjen; balkezével feltartotta a lesujtó kart és jobbjával a revolverét kereste.

Az átkozott táska be volt gombolva! Minden tized másodpercz a halál lehet és a táska be van gombolva. A kigomboló kéz pedig reszket a dühtől, a rettegéstől, a rettenetes felindulástól.

A khinai három-négyszer sujtott le hosszú késével. Az orvos a vállára és mellére irányzott szúrásokat félreterelte ugyan feltartott baljával, de valamennyi felhasította a bal karját. Az állát csaknem szétmarczangolta a rabló, a mint kezével a torkához akart jutni. Irtózatos küzdelem támadt közöttük. Néhány másodpercz mulva — mindannyi egy-egy évszázad — künn volt a revolver és a követ-

kező pillanatban élettelenül bukott a rabló széles nehéz testével a megtámadottra, a kinek a ruháján végig folyt a szétlocscsant agy meg a vér.

Undorral dobta le magáról az utálatos terhet, Határtalan dühében, véghetetlen megvetésben rárohant az orvos a mozdulatlanul fekvő testre. Meg volt fosztva minden emberi érzelemtől; vak dühvel, a kétségbeesett küzdelem után a győztes bestia szétmarczangoló dühével rohant a holttestre.

— Te féreg! Te hyéna! Te mocskos bestia! Még te is!?

És minden szónál a holttest koponyájára ütött revolvere agyával. Darabokra törte. Szétzúzta a még megmaradt részt és aztán visszahanyatlott a helyére, csaknem ájultan.

Minden tagja fájt. Lába sajgott az előbbi zuhanástól és bal karja a vágásoktól csaknem szétroncsolva lógott le.

— Ide hozzám! Segítség!

Eredménytelenül, mint a sivatagon, hangzott el a vészkiáltás a néma éjben. Ismételten kiabált, ordított; hasztalanul. A csónak úgy lebegett a víz szinén, mint a szárnyaszegett madár.

Úgy a hogy, bekötözte a sebeit és leoldott revolverének a szíjával megállította a vérzést. Jobb kezébe vette az egyik evezőt és a hadi kikötő felé evezett.

Az előárboczokra felvont jelzőlámpákat már tisztán kivehette. Alig volt a hajóktól mintegy ezer méternyire. Csak addig akarta vonszolni magát, míg a hajókhoz halltávolba jön.

Kínosan, nagy gyötrelmek között evezett tovább. Ki akarta dobni a csónakból az utálatos terhet, de nem volt hozzá ereje. Csak a végmegfeszítéssel tudta tartani kezében a hosszú evezőt.

„Albatros! Albatros!“ kiáltotta teljes erővel, a midőn már kivehette a hadi hajók körvonalait.

— Albatros! Albatros!

— Csónak ehoé! — felelt az őrszem a legközelebbi hajóról. — Az „Albatros“ volt!

— Ide hozzám! Segítség! Meg vagyok sebesítve. Meg vagyok bénítva! Segítség!

Rövid idő mulva hallotta az evezők csapásait. Azt a szabatos, kimért és erőteljes evezőcsapást, melyről már messziről meg lehet ismerni a hadihajók csónakjait.

Néhány percz mulva mellette volt a fehér csónak. A derék matrózok meghökkenve, mint egy kisértetre néztek a megtépett alakra. Alig hittek szemeiknek. Ez legyen az „Albatros" orvosa?

Átvették magukhoz a csónakba, magukhoz csatolták a sampant és a hajóra eveztek. A sebesültet felvitték a fedélzetre. Borzasztó látványt nyujtott. Arcza és teste föl volt karczolva, meg volt tépve, a ruhája szerteszét tépve. Tetőtől talpig lucskosan, sárral és vérrel fedetten; béna lábbal, szétmarczangolt karral feküdt a fedélzeten. A matrózok szánalommal néztek reá. — Mit álhatott ki, mennyit szenvedhetett szegény.

Gyorsan előhívták a szomszéd hajó orvosát. Ezalatt a sebesültet levitték a kabinjába; leszedték a rongyait, megmosdatták és bekötözték a sebeit.

A hajón ugyanis már nyugtalanul várták órák óta. Tudták, hogy éjjelre haza kell jönnie okvetlenül, a parancsnok határozott parancsára. Miután nem tért haza, sejtették, hogy baj érte. Elveszettnek hitték és már megtették az előkészületeket a keresésére.

És íme, most itt van, éjféli három órakor. Igaz, hogy egy kicsit megtépve, de legalább itt van.

Az álmából felköltött parancsnok olyan örömmel fogadta, mintha elveszettnek hitt gyermeke tért volna haza.

Elhalmozták kérdésekkel, míg aztán közbeszólott az orvos:

— Hagyják most, uraim, hadd pihenje ki magát. Úgy látszik, van oka bőven a pihenésre. — — —

Még hetekkel az eseményteljes éj után, súlyos betegen feküdt Batávia egyik kórházában, a hova már másnap átszállították. Később, midőn némileg magához tért, visszahozták a hajóra, a mely Batáviát elhagyni készült.

Singapureba érve, ismét kiszállították a szárazföldre, mert sokkal gyengébb volt, semhogy megtehette volna a fáradalmas oceáni utakat vagy szolgálatát elvégezhette volna.

Igy találtuk mi Bukit-Timahban ott tartózkodásának ugyan már második havában, de még olyan állapotban, hogy nem egyhamar volt kilátása elhagyhatni aequatorális üdülőhelyét.

A mint a batáviai rendőrség később kiderítette, mind ezeknek a gyötrelmeknek, meg átküzdött veszélyeknek egy egykori portugálus hajóskapitány volt az oka, a ki a Batávia és Surabaya közti vidékeken parancsnokolt egy kisebb fajtájú gőzhajót.*

* A hollandus orvos esetének leírásában híven, annak közléséhez tartottam magamat, a minek reprodukálása a helyi viszonyokkal való tájékozottságom folytán vált lehetségessé s bőven kiterjeszkedtem azokra az apróbb részletekre — sőt a párbeszédekre is — amelyeket Dr. J. . . . D. . . . nekünk elmondott. De éppen azért, mert híven az előadáshoz tartottam magamat, szükségesnek tartom a közlemény első részéhez, t. i. az „őrült"-tel való eseményhez kis megjegyzést fűzni.

Az elmebetegségeknek ilynemű formája, mint a hogy az abban le van írva — legalább Európában, t. i. a mérsékelt égöv alatt — ismeretlen. Mi nem ismerjük az elmebetegségeknek egyetlen formáját sem, a melynek kórképe vagy tünetei megegyeznének az említett „őrült" magaviselete által „külölt" tünetekkel.

Az idegen férfinak raffinált fondorlattal elkészített terve, a mely okvetlenül fegyelmezett gondolkozásra vall és kizárja a dissimulatiót (a nő előzetes lekötözése, a csónak és kocsi kirendelése, a cselédek eltávolítása, a kocsi eltünése a kellő időben stb.), továbbá az arczizmok és a gesztusok közötti ellentét, az izgatottságot nyomban követő nyugalom és viszont, — mindez nagyon homályos és az általunk ismert kórképek egyikének sem felel meg.

A túláradó szóbőség ilyen tartalommal és ilyen logikai összefüggésben, az eroticus indok, a kannibális követelés egy harmadik személytől stb., mindezek zűrzavaros dolgok ugyan, de az elmekórosok modorának egyetlen-egyikével sem egyeztethetők össze. Egyetlen mozzanat: a milliókkal való dobálózás felel meg a paralyticus elmebeteg határokat nem ismerő nagyzásának.

Erre a megjegyzésre orvosi mivoltomnál fogva érzem magamat indíttatva, a melyet hollandus kollegámmal szemben sem mulasztottam el annak idején megtenni.

SINGAPURE. OPIUM-HÁZ A KHINAI NEGYEDBEN.

TIZEDIK FEJEZET.

JÁVA SZIGETÉN.

Singapure és Batávia közötti útunkon először volt alkalmunk meggyőződni, hogy a franczia hajókról szálló hírek némely tekintetben nem túlzottak. Singapurei tartózkodásunk ugyanis négy napra volt tervezve, a British India Cmp. „Biharа"-ja azonban csak egy napot töltött Singapureban, miután a főberakodást akkor végzi el, ha Jáva, Celebes és Borneo szigetekről visszatérő útján ismét horgonyt vet Singapureban. Így történt, hogy Singapureból Batáviába a Messageries Maritimes „Calédonien" nevű hajóján keltünk át. A hajó ugyan a társulat elsőrendű hajói közé tartozott, mégis volt rajta egy s más kifogásolni való. Igen kellemetlen volt például az a berendezése, hogy a szalon nem a fedélzeten volt, hanem lenn az első emeleten, jobbról és balról pedig az elsőosztályú fülkék vették körül. A fülkék ajtói közvetlen a szalonból nyíltak. Eltekintve tehát attól, hogy a rosszul szellőzött szalonban állandóan nehéz volt a levegő, a tenger-beteg utasok nyögdécselése és a csunya betegség egyéb tüneteinek hangos megnyilvánulása az étkezés idejében nagyon kellemetlen ráadás volt.* Könyvtára alig volt; néhány elavult hajózási és földrajzi mű hevert a polczokon, a melyekhez a kulcsot rendesen a főstewardtól (sztyuörd) kellett kikönyörögni. A frissítőket, a melyek más hajókon ingyenesen állnak az utasok rendelkezésére, mindannyiszor külön kellett kérni és elég drágán megfizetni. Elsőosztályú utasok talán tizenöten vagy huszan lehettünk, de a fedélzeten állandóan száz-százhuszan tartózkodtunk. A franczia hajókon tudniillik az a szokás uralkodik, hogy a másodosztályra szóló jegygyel utazó utasok napközben az elsőosztályú

* A fülkéknek ilyen módon való elhelyezése személyszállító hajókon már egyáltalában nem szokásos.

fedélzeten tartózkodhatnak. Valószinű, hogy ezek a másodosztályú urak máskülönben igen jól nevelt úri emberek voltak, a kikkel valószinűleg az érintkezés is kellemes lehetett. Sajátságos módon azonban itt, az elsőosztályú fedélzeten nem úgy viselkedtek. Mintha okvetlenül azt akarták volna bebizonyítani, hogy ők — bár másodosztályú utasok — de azért éppen olyan urak, mint az első osztályúak. És hogy ezt kimutassák, hát sokan közülök igen szerénytelenül viselkedtek. Az egész eddigi utunkon sohasem volt annyi személyes összeütközés az utasok között, mint ezen a két napi rövid úton Singapure és Batávia között.

Az indulás napját követő reggelen kis ártatlan incidens kapcsán maga a parancsnok is hozzájárult, hogy a hangulat és az egyetértés megzavartassék. A helyzet megértésére nézve szükségesnek tartjuk előrebocsájtani, hogy az elsőosztályú utasok között csak három nő volt; egy hollandiai nő Batáviából a leányával, egy körülbelül húsz éves kisasszonynyal és egy középkorú nő, saját bevallása szerint az „antialkoholisták ligájának vándorpapnője". Az indulás napját követő reggelen éppen a reggelinél ültünk a szalonban, a mikor megnyílik három kabinajtó és a két hollandi úrnő meg a papa a szalonba lépnek. Tényleg kissé meglepően voltak öltözve mind a hárman. Ámbár mi férfiak épenséggel nem ütköztünk meg a furcsa viseleten, azért határozottan furcsának és teljesen szokatlannak tartottuk az öltözködésnek azt a módját, a melyben „mynheer" és családja a reggelinél megjelent. A batáviai úr kosztümje ugyanis nagyon vékony hálóingből és ugyancsak fehér, meg nagyon lenge, mondhatni átlátszó szövetből készült nadrágból állott; mezítelen lábain nagyon kivágott papucsokat viselt. A mynheeren nagyon meglátszott, hogy ezen a három ruhadarabon kívül épenséggel semmi sincs rajta. Az úrnők megjelenése még szokatlanabb látvány volt. Mind a kettő rövid ujjú, nyitott, éjjeli blúzt viselt, a mely a megtévesztésig hasonlított a mi asszonyaink szokásos hálóingéhez: a derekuk körül szines nagykoczkájú vászondarab volt csavarva, mezítelen lábukon pedig mélyen kivágott papucs. A hajuk teljesen szabadon lógott a vállukra. A

ruházatuk roppant lenge, átlátszó szövetből állott és egészen „testhezálló“ volt. Az idősebb úrnőnél meglehetősen terjedelmes idomok tűntek elő, a leánynál pedig szép alakú formák.

A batáviai család a hollandusokat jellemző bámulatos nyugalommal ült az asztalhoz; az asztalnál ülő társaság pedig, a melyben az emlitett hollandi családon kívül más hollandus nem volt érdeklődéssel nézte a teljesen szokatlan öltözetben megjelenő három alakot. A túlmolett amerikai nő azonban, „az antialkoholista liga papnője“, egyszerűen magánkívül volt a felháborodástól, az — elszörnyedéstől. Mérgesen ugrott fel az asztal mellől — előbb azonban még felhörpintette a pohár absinthet — (mint antialkoholista papnő elvileg csak absinthet ivott) és a parancsnokhoz futott, hogy: mentse meg a társaságot ettől „a hallatlan botrányos látványtól“. És a „Calédonien“ parancsnoka tényleg megtette, hogy a hollandi családnak megtiltotta a „megbotránkoztató“ viseletet. Hasztalan hivatkoztak mynheerék arra, hogy ők abban a ruházatban jelennek meg, a melyet Holland-India területén élő összes hollandusok viselnek reggeltől a dinner idejéig és hogy éppen azok vétenek a mynheerek földjén dívó szokás ellen, a kik nem ilyen kosztümben jelentek meg. Hasztalan. „Monsieur Le Capitain“ kijentette, hogy a míg ő a parancsnok, addig ezeket a hullandus „ízetlenségeket“ franczia „territoire“-on meg nem tűri. Tessék „czivilizált“ emberek módjára megjelenni és „ne botránkoztassák meg a „Calédonien“ p. t. utazóközönségét“. A p. t. utazóközönség két pártra szakadt; „mynheer“ és „franczia“ pártra. A pártok ellenséges hangulattal viselkedtek egymás irányában a tiffinig, a mikor is a hollandi család — esti toiletteben jelent meg. Ugyanis nem számítván erre a „barbár“ franczia tilalomra, nem is hoztak magukkal — közbeeső ruházatot.

*

Ezenközben a „Calédonien“ nyugodtan folytatta útját a kitűzött czél felé. Még az indulás éjjelén metszettük az Aequatort, még pedig tekintettel az elképzelhetetlen tömegekben hulló esőre meg

a késő éjjeli órára, a legcsekélyebb szertartás nélkül. („Mirevaló is lenne", jegyezte meg a túlmolett amerikai papnő; „ilyen késő este úgy sem — látnók az Aequatort".) Az út csaknem egész idő alatt a szárazföld közelében vezetett. A Banka-szorosban — azon a keskeny vízszalagon, a mely Banka-sziget nyugoti és a hatalmas Sumatra-sziget délkeleti partja között fekszik, — helyenkint olyan közel jártunk a szoros két oldalát alkotó partokhoz, hogy vagy jobbra vagy balra gyönyörködhettünk a rendkívül buja növényzetben. A közbeeső számos apró sziget is el volt borítva a páratlan gazdagságú növényzettel. A partokat rendesen a melancholikus benyomást keltő kókuszpálmák szegélyezik, a mi pedig ezeken belül van, az formálisan összefolyó bujazöld lombozat és a távolból egyetlen tömör falnak látszik. Ugyanilyen dús növényzet borítja mindazokat a rengeteg terjedelmű szigeteket, a melyekből Hollandia gyarmatai állanak. Pedig mekkora területekből áll ez a gyarmatvilág és mekkora óriási kincseket termelnek a parányi anya-ország számára. Hatalmas területükkel, arányosítva a parányi anya-országhoz, emlékeztetnek az összetöpörödött anyókára, a kinek egész csoport hatalmas szál fiai vannak. Itt van például jobbra tőlünk a hatalmas Sumatra, a mely a körülötte fekvő számos szigettel együtt, mint például Bandsak, Pingi, Batu stb. négyszáznegyvenezer négyzetkilométer terjedelmű,* balra tőlünk a kolosszális Borneo, Grönland és Uj-Guinea után a legnagyobb sziget a világon; a területe ugyanis hétszázharminczötezer négyzetkilométer. Borneotól keletre a szintén hatalmas Celébes, több mint kétszázezer négyzektilométer területtel. Az öreg anyóka legkisebb — de legértékesebb — gyermeke, Jáva szigete is rengetegül felülmúlja az anyát, a kis Hollandiát. Ennek a területe csak harminczkétezer ötszázharmincznyolcz négyzetkilométer, Jáva szigeté pedig százharminczegyezer hatszázharminczhárom négyzetkilométer. Nagyban emeli a gyarmatok értékét az, hogy eltekintve a hasznos növényektől és a nemes vagy másképen értékes érczektől, emberekben sem szegény. Ez utóbbi

* Összehasonlítás kedvéért megemlitjük Magyarországot, a melynek a területe — sajnos — csak háromszázhuszonötezer négyzetkilométer.

kincsében — az emberekben — azonban nem egyformán gazdag. Mert míg például a legnépesebb szigetén — Jáván — a huszonöt milliónyi lakosság olyan sűrű, hogy egy négyzetkilométerre kétszáztizennyolcz ember jut, Borneoban már csak két ember jut egy-egy négyzetkilométerre.

Jóllehet a gyarmatokat benépesítő lakosok nagyjában egyetlen nagy fajhoz — a malayhoz — tartoznak, mégis felsorolhatatlan számú törzsekre és osztályokra esnek szét. Így például Sumátrán, az igazi malayokon kívül élnek a batták, alák és kubuk, meg ezeknek a keverékei: lampongok, palembangok, ácsinok; nem is számítva a sok ezerre menő khinaiakat, hindukat és tamulokat. Borneo őslakói a dajakok, Celébesé a mankásszárok, mincsasszák és bugik; Jáván pedig — a hol egy-két nap mulva személyesen ismerkedünk meg a lakossággal — főképen javánok, sundánok és madurák élnek. Eközt a sokféle eredetű törzs közt van néhány, a melynek egészen különös sajátsága van, mondhatni „passziója". Így például a Sumátrán élő batták még ma is utaznak egy kissé az emberhúsban. Természetesen tisztán — vallási indokok alapján. (Megjegyzendő, hogy a lakosság malayi törzseinek túlnyomó része mohammedánus; a batták bálványimádók). A batták vallása ugyanis előírja, hogy az „éjjeli tolvajokat" (a „nappali" tolvajok nem esnek ebbe a rubrikába), a hadifoglyokat meg a — házasságtörőket fel kell falni, hogy még a magjuk is kipusztuljon. A batták kannibalizmusa vérlázító kegyetlenséggel történik; az áldozatból ugyanis még annak életében vágják ki a kiválogatott testrészt és úgy nyersen eszik meg.

Kedves nép a borneoi dáják is. Különben szelíd természetű és jóravaló emberek, de van egy rossz szokásuk. Tudniillik szenvedélyesen gyűjtik az — emberfejeket, még pedig olyanokat, a melyeket ők személyesen vágnak le a törzsről. Még pedig minden más ok nélkül, csupán azért, hogy a kunyhójuk elé magas póznákra tűzött trophaeumokban gyönyörködjenek. Nem lehetetlen, hogy ezen gyűjtőszenvedélyük következtében hívják őket — „fejlevágóknak".

Hogy az orrszarvún, tigrisen, temérdek majmon, bivalyon meg

a hétszázhetven madárfajon kívül — a melyek közé az ehető fészket rakó „Collocalla“ madár is tartozik — mi minden él és terem ezeken a rengeteg területeken, azt felsorolni is nehéz, de illusztrálásul elég lesz egyetlen statisztikai ténynek a megemlítése: az összesen egy és fél millió négyzetkilométer területű gyarmatokon olyan bőven terem a czukor, kávé, tea, rizs, khinahéj, dohány, kopra (a kókuszdiónak szárított bele), indigó, muskátdió, fahéj, gummi, guttapercha, sántálfa, továbbá arany, ezüst és czinn, hogy ezekből átlag háromszáznegyven millió hollandi forint értékű árút visznek ki évenként. (Egy hollandi forint annyi mint egy magyar forint).

*

Hogy megérthessük azt, miképen jutott — hogy a hasonlatnál maradjunk — az összetöpörödött anyóka ezekhez a hatalmas fiúkhoz, akkor megint a — portugállusoknál kell kezdenünk. (Hogy az örökös történettel ne váljunk unalmassá, hát csak igen röviden fogjuk elmondani.) A legelső európaiak, a kik „Insulinde“ (a hátsóindiai szigetcsoport) földjére tették a lábukat, itt is a portugállusok voltak, a kik Henriquez Lerne vezetése alatt 1522-ben jöttek át rövid látogatásra Malakkából, a mely város körülbelül a középen fekszik az általunk már ismert Pulo Penang és Singapure között. Ötven évvel később a portugállusok már élénk cserekereskedésben állottak a benszülöttekkel, a térítők pedig már javában működtek. (Hogy minő eredménynyel, az kiviláglik abból, hogy ma a lakosság túlnyomó része mohammedánus.) Húsz évvel ezután már nyakukon ült az ellenség, helyesebben a konkurrens: megjelentek a hollandusok, a kik hamarosan megalapították azt a híres és rengeteg nagy „szövetkezetet“, a melyről már oly sokszor tettünk említést, tudniillik az „Egyesült Kelet-Indiai Társaságot“. A hollandusok sokkal erélyesebben léptek fel a szigeteken, mint a portugállusok; mert míg amazok egyetlen maradandó telepet sem hoztak létre, a hollandusok letelepedésük második évtizedében már kiverték a dsakatrai

szultánt ősi fészkéből, a melynek helyére az első hatalmas telepet — a mai Batáviát — építették. A hollandusok azon időben olyan magasan állottak hatalmuk lajtorjáján, hogy egyelőre még az angolok sem tudtak velök ezeken a szigeteken megmérkőzni; itt a hollandusok maradtak az urak. A benszülöttekkel sokkal több baja volt a hollandusoknak, mint az európai konkurráló nemzetiségekkel. A maroknyi nép azonban olyan példátlan szívóssággal védte a már egyszer elfoglalt területeket, helyesebben mondva, olyan rohamosan terjeszkedett, — főképen Jáva szigetén, — hogy 1800-ban már egyetlen benszülött fejedelem sem volt, a kit el nem űztek volna az ősi birodalomból, vagy a kit nem tettek volna vazallusukká. Egy-két szultánátust meghagytak a forma kedvéért, a mennyiben ezek a szultánátusok a saját uralkodóik alatt élnek, a kik azonban a valóságban nem egyebek, mint a holland-indiai kormánytól fizetett tartományi főnökök. Ilyen például a dsoksakártai szultán is. A mi időnkben az akkori „uralkodó" a következő nevű benszülött fejedelem volt: Suhinám-Páku-Buwánár-Senápáti-Ing-Ugálágá-Negábdur Ráhmán-Sahidin-Pánátá-Gává, a kinek kissé hosszadalmas és könyv nélkül nehezen megtartható neve magyarul körülbelül annyit jelent, hogy: ő Szentsége a Világ Szege, minden csaták legfőbb Ura, a Könyörületes Szolgája, az egész világ Ura és Helyettes Isten. (És mindezekért kap „ő felsége" a hollandi kormánytól nyolczszázezer forint évi díjat, szabad lakást a megfelelő férfi- és főképen — női cselédséggel.)

A napoleoni hadjáratok idejében ugyan egy kissé ingott a hollandusok talpa alatt Insulinde talaja (a korzikai oroszlán lábdobogása olyan rettenetes volt, hogy — mint valamely kolosszális tűzhányó-hegy működésének a hatása — idáig eljutott az általa létrehozott világfelfordulás, és ha még emlékszünk, a földgömb tulsó oldalán, a Nyugot-Indiai szigeteken is megérezték ugyanekkor a napoleoni földrengést), de a párisi béke aztán elhajtotta a fellegeket. A hollandusok nyugalmát megzavarni akaró — czápát, az angolokat, elterelték innen, és a mint emlékszünk, akkor kárpótolták magukat az angolok Hátsó-Indiával, illetőleg Singapureval.

És azóta háborítlan nyugalomban élvezik a hollandusok a rengeteg vagyont, uralják az egykor könnyű szerrel meghódított népek milliót, elárasztják a földgömböt száz meg száz olyan árúczikkel, a melyek azóta a mi életmódunkban és háztartásunkban akár mint élvezeti czikkek, akár mint tápszerek nélkülözhetetlen tárgyakká lettek.

*

Október 2-án korán reggel értünk be a Batávia-i öbölbe, abba a meglehetősen védett medenczébe, a melyet nyugotról az Oentoeng* Dsáva, keletről pedig a Cap Cravang határol. Hogy ilyen későn érkeztünk be a kikötőbe, azaz hogy a „Calédoniennek" a Singapuretől Batáviáig terjedő ötszázhuszonöt mértföldnyi útra ennyi idő kellett, szintén nem nagy dicsőség a franczia M. M. hajóira. A „Calédonien" meglehetős távolságban horgonyzott a parttól, a minek már nem a „Calédonien" volt az oka, hanem Batávia kikötői viszonyai. Batáviának a kikötője ugyanis rendkívül iszapos és nagyon sekély, annyira, hogy még a bennszülötteknek kevéssé mélyjáratú járművei, a malayi praok meg a khinai dsunkék is jó messzire a parttól kénytelenek horgonyozni. Oka az eliszaposodásnak a Csiliong (Tji Liwong) folyó, a mely a sziget déli részéről jöve, Batáviát éppen a közepén szeli át és közvetlen a tenger partja előtt számtalan csatornát alkotva ömlik a Batávia-i öbölbe. A Csiliong folyó temérdek homokot hoz magával és mert a folyása lassú, a hullámoktól három oldalról meglehetősen védett öbölben pedig a víz átlag csendes, ennélfogva a Csilionggal hozott homok — a hordalék — közvetlen a város előtt rakódik le és feltölti a kikötő medenczéjét.** Hogy ez a lassú

* Az „oe" u-nak olvasandó, mint például a „boer" annyi, mint búr; „Soerabaya" annyi, mint Szurabája.

** Kicsinyben ugyanaz történik tehát a Csiliong torkolatában, a mi olyan óriási mértékben történik a Ganges, az Amazon meg a Yangce-Kiang torkolatában. Tudniillik ezek a folyamok is — mint láttuk — rengeteg homokot és iszapot hoznak magukkal. A míg a folyam gyors folyása tart, addig ezek a szilárd részek vele úsznak, azaz suspendálva vannak a vizében; a mint azonban a torkolathoz érnek, a hol az oczán álló vizében a folyam járása lassúbb lesz, míg végre egészen megszűnik, a vízben suspendált homok meg iszap lerakódik. Ez a lerakódott homok hozza létre azokat a rengeteg földterületeket, a melyek az említett folyók deltáját alkotják.

munka az évek során mekkora változást tud létrehozni, annak szembetünő jelét láthatjuk éppen Batáviánál. 1700 elején Batávia még közvetlen a tenger partján feküdt, a mit bizonyítanak az azon időbeli térképek és még inkább azok az erődök meg ágyúütegek, a melyeket a hollandusok akkor a kikötő védelmére építettek, a melyek tehát nyilvánvalóan közvetlen a part szélére épültek. Ma azonban

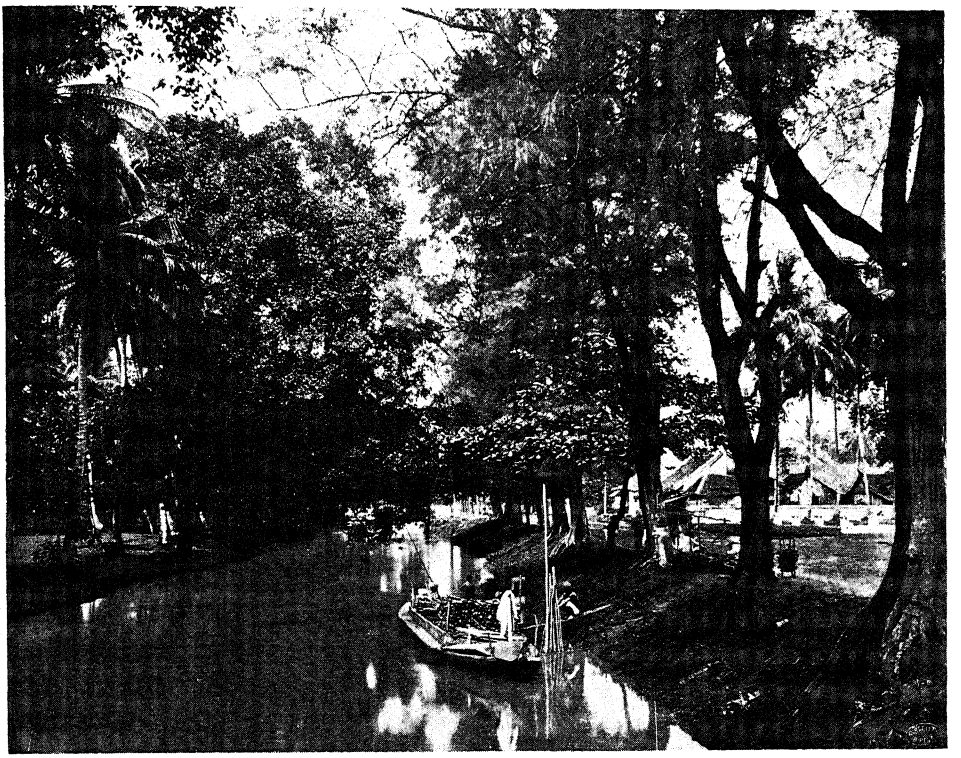

BATAVIA. RÉSZLET A CSILIONG PARTJÁN.

Batávia már négy kilométer távolságban fekszik a parttól, az egykoron a part szélére épített erődök pedig szintén messze benn a szárazon feküsznek. És ezt az óriási változást a kis Csiliong folyó hozta létre, a melynek ártatlan lefolyásán meg sem látszik, hogy évenként átlag hét-nyolcz méterrel tolja odább a tengert Batávia mellől. Magától értetődik, hogy a „terület megnagyobbodásnak“ ez a módja éppenséggel nem volt a város előnyére. Sőt ellenkezőleg, nagyon is hátrányára volt, mert a mint láttuk, a kikötőbe jövő

hajóknak két-három tengeri mértföld távolságban kell horgonyozniok, a mely távolság úgy a személyforgalom lebonyolítására nézve, mint még inkább az árúk ki- és berakodásának végzésére nagyon hátrányos.*

A tenger felől nézve nyoma sincs a városnak. A partot szegélyező mangrove-erdő és bennebb a lombos fák olyan sűrűek, a város pedig olyan messzire van a parttól, hogy az utas a kikötőben horgonyzó hajókon, dsunkéken, a sampanokon meg praokon kívül mitsem lát, a mi nagy városra engedne következtetni. Maga a kikötő sokkal csendesebb és a horgonyzó hajók száma is kevesebb, mint a mennyit az ember itt találni remél. Meglátszik rajta, hogy az északi konkurrens — Singapure — az előtérbe tolakodott és hogy Batávia előbbi óriási forgalmának jelentékeny részét elhódította.

Még a partralépés előtt, tehát már a partraszállító csónakban észrevehető volt, hogy az eddigi viszonyoktól és a már megszokott milieutól teljesen és lényegesen különböző viszonyok közé jutottunk. Jóllehet a kikötő tele volt apró vízi járművekkel, a melyek között olyan gyakoriak a khinai sampanok, mint például Singapureban a khinai riksáhk, azért nem volt tolongás vagy tolakodás, és a khinaiak nem kaptak „czopfba" az utasok bőre fölött. A sampan alacsony falu lapos fenekű csónak, a melyen az utas számára fentartott hely bambuszernyővel van borítva. Maga a csónak éppen olyan tiszta, mint a milyen kifogástalan tiszta a kiszálló hely; az a kocsi pedig, a melyre felszállottunk, hogy a weltewredeni „Hotel des Indesbe" hajtassunk, szintén furcsa kis jármű volt. Az egy ló

* Újabb időkben ezen a nagy hátrányon lényeges változással javítottak. Ma már a hajók nem Batávia előtt horgonyoznak, hanem némi távolságban a várostól keletre Tandsong Priokban, a mely kikötő a mi időnkben kizárólag hadihajók befogadására szolgált. Újabb időkben azt az egykori hadi-kikötőt óriási költségek árán megnagyobbították, kiépítették; körülvették védőgátakkal olyan módon, a mint azt Madrasban láttuk, a kikötőt pedig vasúttal összekötötték Batáviával, a melynek segélyével Tandsonk Priok és Batávia között a távolság húsz percznyi útra redukálódott. Mi azonban még a régi öbölben horgonyoztunk és jókora utat kellett megtennünk a „Calédonról" a kiszállóhelyig.

által vont kétkerekű kis kocsiban Jávának egyik speczialitásával — a „sadok"-kal — ismerkedtünk meg. A kocsiba nem oldalról kell beszállni, hanem hátulról; az ülése pedig közös, tudniillik a a „zays" — a kocsis — meg az úr ugyanegy ülésen ülnek „dos-à-dos", azaz háttal-háthoz. Kezdetben meglehetősen kellemetlen az

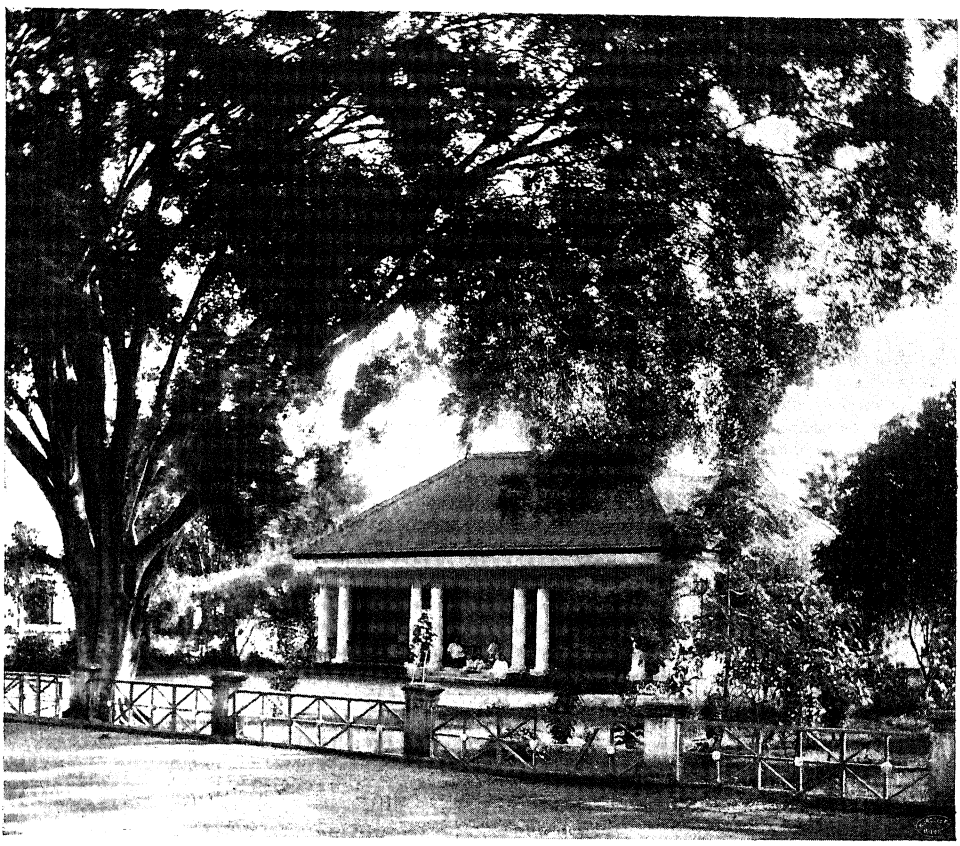

BATAVIA. HOLLANDI CSALÁDI HÁZ A „MOLENVLIET"-BAN.

ügy; a makranczoskodó kis pony tudniillik csak úgy indul meg, ha a zays egy darabig mellette fut és sajátságos gutturális hangon mondott hízelgő meg beczézgető szavakkal biztatja. A míg a biztatással vegyes futás tart, addig az egyedül álló utas persze a maga részére billenti a mérleget, illetőleg a — sadokat és lelógó lábával meglehetős komikus módon súrolja „Insulinde" puha földjét. Mikor aztán a pony a hízelkedések folytán belemelegedett a futásba, a

kocsis hirtelen felugrik a bakra, illetőleg a közös ülésre, a mire az egyensúly helyreáll. Hogy az utas fehér zubbonya ily módon igen közeli érintkezésbe jön az izzadó zays meztelen hátával, az hozzátartozik az egyensúlyhoz.

Az utak és terek, a melyeken a szállodáig végighaladunk, példásan tiszták. Az utak legnagyobb részét árnyékban tartják a terebélyes nagy fák; a nagyobb térségeken két-három sorban is állanak egymás mellett. A házak majdnem mind egyemeletesek, hófehér falakkal, veres téglalépcsőkkel, zöld zsalugáterekkel, lapos pléhtetővel. Valamennyi ház előtt széles szellős veranda, a mely ugyanazt a szerepet játsza a hollandus-indiai családok életében, mint a „patio“ (páczió) a spanyol családéban; ez tudniillik az a hely, a hol a család egész nap tartózkodik. Minden ház körül az aprólékos részletekben is gyönyörűen gondozott parkok, virágágyak, lugosok és szökőkutak. Kivévén a tenger partján elterülő üzleti negyednek — Ó-Batáviának — a nagy forgalommal járó zajos elevenségét, mindenütt nagy csend és előkelő nyugalom uralkodik, főképen Molenviletben, a mely negyedben kizárólag európaiak laknak és ezeknek is a színe-java.

A Hotel des Indes külsőre alig különbözik az előkelőbb magánházaktól. Ugyanolyan szép park terül el körülötte, ugyanúgy indákkal befutott a tágas veranda; a cselédség itt is temérdek és mindenek előtt példás csend és nyugalom. A meglehetősen élénk idegenforgalomra berendezett szálloda pavillon-rendszerben épült. A vendégek nem laknak egymás fölött vagy egymás alatt és nincs közöttük rangkülönbség, a szerint, hogy valaki első-, másod- vagy harmademeleti vendég: valamennyi vendége földszinten lakik, s ennek következtében valamennyien egyformán urak. (Legalább a vendéglős szemében.)

Hogy a „Calédonien“ kapitánya és főképen az „antialkoholista papnő“ milyen igazságtalanul bántak el a velünk utazó hollandus családdal, azt csak itt, a Hotel des Indesben láttuk, a mikor a szálloda verandájára léptünk és megpillantottuk a verandán ülő közönséget. Éppen reggelinél ültek a vendégek. Bizony ezek az urak és

úrnők egy szálig úgy voltak öltözve, a hogyan a „Calédonieni“ család jelent meg a reggelinél: rövid zubbony (inkább ing) és rövid nadrág volt az urakon, az úrnőkön pedig nyitott hálórékli, a „kabaya“, és bokán felül érő koczkás szoknya, a „sárong“. Valamennyien mezítláb, mélyen kivágott papucscsal, a nők nyitott hajjal. A gyermekek hosszú hálóinget viseltek, a melynek az alsó része bugyogószerűen volt felhúzva a lábszárakra. Ezt a rövid bugyogóban végződő hálóinget a leánygyermekek is viselik. Insulinden a leány még akkor is gyermek, ha már — tizenöt tropikus nyarat élt keresztül. Miután azonban a hollandus-indiai nő meglehetős korán érik és igen gyorsan fejlődik, képzelhető, hogy hogyan fest egy tizennégy-tizenöt éves jól kifejlett „leány-gyermek“ a rövid bugyogóban, térden felül mezítláb. Nos tehát, ha a nyilvános jellegű szállodákban ebben a viseletben járnak-kelnek az emberek, egymásra nézve teljesen idegenek, akkor gondolható, hogy a magánházakban, a legbizalmasabb családi körben, valószínüleg még ennél is több szabadalom van megengedve a nappali ruházkodásban.

Tekintettel a batáviai klimára, erre a nagy szabadalomra feltétlenül szükségük van az ittlakóknak; a batáviai forróságot enélkül nem tudnák elviselni. Megjegyzendő, hogy Batáviában a forróság egy fokkal sem magasabb, mint más olyan vidéken, a melyek az Aequatorhoz hasonló közelségben feküsznek, és a melyeket már ismerünk.* Az átlagos napi hőmérsék 30—32 fok C.; tehát nem olyan horribilis magas, hogy nem lehetne eltűrni. Tűrhetetlenné teszi azonban egyrészt az a körülmény, hogy sem az évi, sem a napi hőmérsékben nincs érezhető különbség. A januáriusi nyári hónap csaknem éppen olyan forró, mint az augusztusi téli hónap és éjjel a hőmérsék alig kisebb, mint a nappali. Másrészt tűrhetetlenné teszi a levegő telítettsége, hogy mindig tele van párával. Batáviában tudniillik rendkívül sok eső esik; sokszor, sokáig és

* Batávia mintegy hat fokra fekszik délre az Aequatortól, körülbelül ugyanazon magasságban Sansibarral Afrika keleti partján, Bomával a Kongó torkolatában, Pernambuccoval Dél-Amerika keleti oldalán és nagyjában Guayaquillal Dél-Amerika nyugoti partján.

nagy mennyiségben. A közeli Buitenzorgban (bájtenzorg) például, a mely mintegy másfél vagy két órányi távolságra esik Batáviától, olyan roppant mennyiségben hull az eső, hogy azon esetben, ha nem inná föl mindjárt a mindig szomjas föld, meg nem folyna le, hát Buitenzorgban öt méter magasra gyűlne meg az évenkint hullott esővíz. Hozzájárul a nagy forrósághoz az is, hogy míg évi és napi különbség alig van a hőmérsékben, addig az esőzésben,

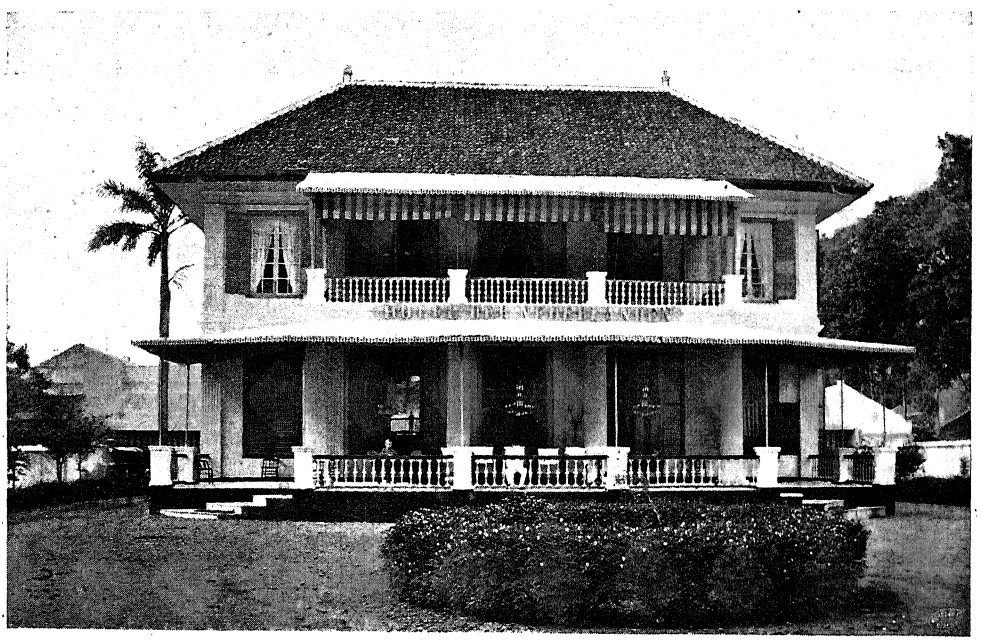

BATAVIA. HÔTEL DER NEDESLAUDEN.

tehát a levegőnek párával való telítettségében éppenséggel semmi különbség sincsen. Az az idő, a melyben mi tartózkodtunk Batáviában, körülbelül még a legtűrhetőbb hónap, mert jóllehet ebben az időben is napjában kétszer-háromszor kaptunk esőt, ez össze se hasonlítható avval a temérdek esővel, a mely a deczembertől áprilisig terjedő időben hull le Batáviára. Már az első nap érezhető volt a nagy meleggel párosult levegő-nedvesség. Beállott a „preakling heat", a „heats dog", a „calori", vagy az akármilyen névvel nevezett nagyon kellemetlen állapot: a hőségkiütés. Az embernek ugyanis az egész testét temérdek apró vörös kiütés borítja el,

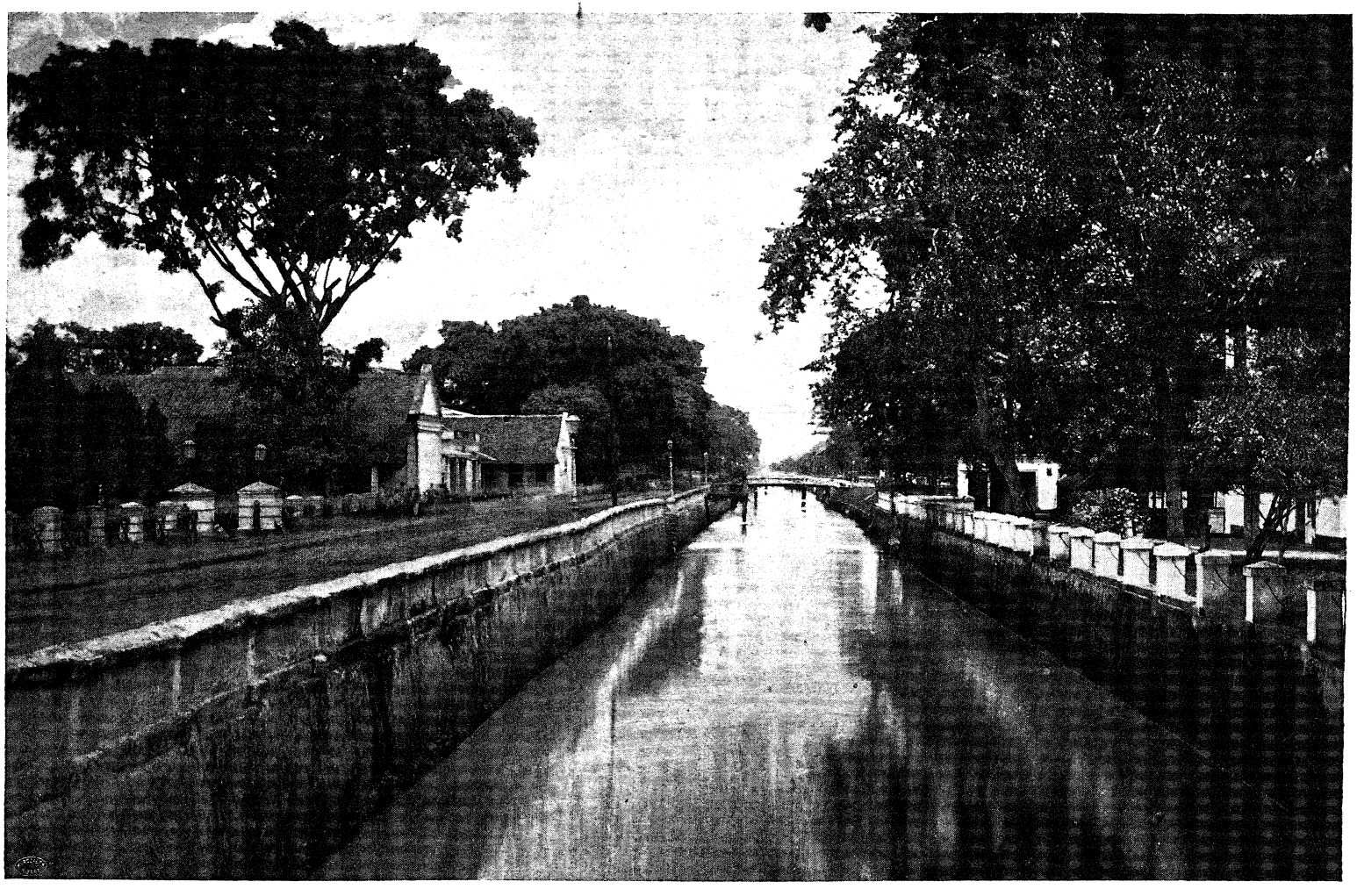

BATAVIA. HÔTEL DES INDES.

a melyek csípnek, szúrnak és égetnek. Nem használ a vakaródzás, nem használ a küzdelembe kerülő önmegtartóztatás meg türelmesség: a hőségküteg viszket és éget így is, meg amúgy is. És aztán csakhamar rájön az ember, hogy minél kevesebb ruhadarab van a testén, annál tűrhetőbb az állapot. Ezért van tehát, hogy a

BATÁVIA. GYÜMÖLCSÁRÚS.

Jáván élő hollandusok ilyen lehetőleg kevés ruhadarabot hordanak magukon. Nem szép ugyan, de nagyon czélszerű és a viszonyoknak megfelelő.

A fürdő módszerük már sokkal kevésbbé észszerű. Kár, hogy ezen a téren nem tanultak a köztük élő khinaiaktól, holott tudvalevőleg ezek egy s más tekintetben mennyire praktikusak. A jávai hollandusok fürdőrendszerével megérkezésünk órájában megismerkedtünk a Hotel des Indesben, a mely a benne folytatott életmódra nézve hajszálig hasonlít a batáviai hollandusok magánházaiban szokásos életmódhoz. A Hotel des Indesben például épen úgy nincs

„meleg“ fürdő, azaz vízforraló kazán meg kád, mint a hogyan nincsen a magánházakban sem. A mi fogalmunk szerinti „meleg fürdőről“ szó sincs Batáviában. Itt a fürdő abban áll, hogy a lakások egyik részében betonnal bevont kis szobácska áll, a „mandiaen“, a mely kis kamrában jéghideg vízzel töltött nagy edények állanak,

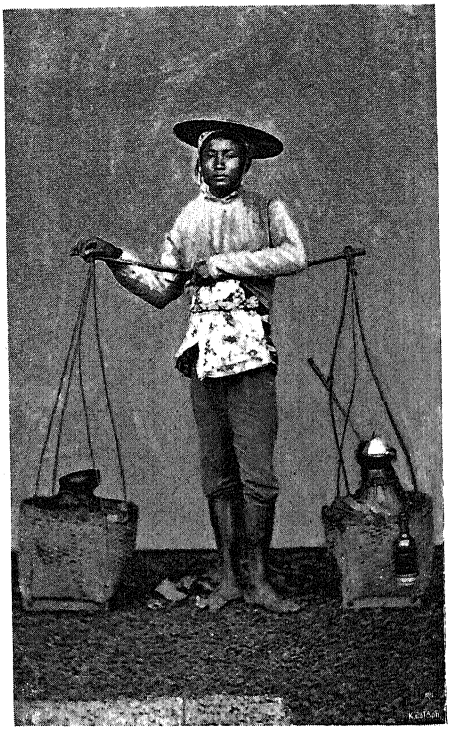

BATÁVIA. TEHERHORDÓ.

ha ugyan a mandiaen nincs vízvezetékkel ellátva. A ki fürdeni akar, az egy kisebb fajtájú agyagkorsóval merít a kádakból és néhányszor végigönti magát, azaz: „kamermaendi“-zik, a hogyan azt a végigöntést Batáviában nevezik. Az ittlakóknál ez a szokás olyan általános, hogy napjában többször is végigöntik magukat a jéghideg vízzel, a mi annál könnyebben megy, mert hiszen a vetkeződés és újra öltözés nem sok munkába kerül. A hideg fürdő a benszülötteknél is általános szokás Jáván. A városon végigfolyó Csiliong meg a számos csatorna mindig el van lepve fürdő-alakokkal. Divatban van a mi tengeri fürdőink szokása, a mely szerint

a két nem nincs egymástól elkülönítve; itt is együtt fürdenek férfiak és nők meg a gyermekek. Még az újszülött gyermeket is végigöntik egyszer-kétszer napjában hideg vízzel, a mely kellemetességtől a gyermekágyas nőt sem fosztják meg.

Tisztelet, becsület az indiai hollandusoknak, de ebben a kamer-

BATÁVIA. HÁZALÓK.

mendizésben nincs igazuk. Igaz ugyan, hogy pillanatnyilag nagyon kellemes érzést okoz a hideg víz végigfolyása a roppant meleg bőrön, de a mint a hideg víz lefolyt és a pillanatnyira lehült bőr megszikkad, a melegség még bántóbbnak, még tűrhetetlenebbnek tűnik fel. A mint a hideg víz hatása alatt összehúzódott véredények ismét kitágulnak, a bőr azonnal megkezdi a rettenetes izzadást; a sokat és erősen izgatott bőrön pedig, a melyet éppen úgy izgat a hideg víz, mint a bőséges izzadás, annál több hőségküteg jelentkezik. Sokkal praktikusabban járnak el a „ravasz“ khinaiak, a kik szintén megszenvedik a batáviai meleget. Ők ugyanis megfordítják

a dolgot: forró vízben fürdenek, vagy legalább forró vízbe mártott kendőkkel mossák magukat végig és aztán vígan — legyezik magukat egy nagy legyezővel vagy szárított pálmalevéllel. A pillanatig tartó forró víz után most jól esik a hűsítő legyezgetés és a természetes meleg jelentékenyen enyhébbnek tűnik fel a forró fürdő után. (A mint látni fogjuk, lesz még alkalmunk a khinaiaktól egy s más praktikus dolgot eltanulni.) A bennszülött hollandus családok, vagy mindazok, a kiknek vagyoni viszonyai megengedik (s ugyan melyik itt lakó családnak nem engedik meg a viszonyai?) a nagyon forró hónapokban elhagyják Batáviát — illetőleg Weltewredent s a hegyek közé mennek üdülni. Jáván számos ilyen üdülőhely van a hegyek között. Az egyezer kilométer hosszú és átlag százötven kilométer széles szigetnek egész hosszán végighúzódik egy vulkánikus hegyláncz, különböző magasságra kiemelkedő csúcsokkal, a melyek között a háromezerhatszáz méter magas Semeroe a legmagasabb. E hegyláncz ezerkétszáz méter fensíkjain szanatóriumok, nyaralók és más üdülőhelyek állanak a közönség rendelkezésére. Ezek nélkül, a mélyebb részekben egész éven át uralkodó gyilkos forróságot, nem bírnák el az emberek.

*

A hegyláncz különben nem olyan ártatlan és szelíd, a minőnek az ember a gyönyörű növényzet, a zúgó hegyi patakok meg más természeti szépségek által létrehozott sceneriák után ítélve, hajlandó tartani. A hegylánczknak akárhány kimagasló csúcsa ugyanis tüzet okádó vulkán, a melyek közül több még ma is működik. Csak a működésükben van némi szelídség; tudniillik nem forró lávát dobnak ki magukból, a mely pusztítólag hatna a környezetre, hanem csak sok füstöt, hamut, forróvizet és kéngőzöket. Jáván összesen negyvenöt vulkán van, a melyek közül huszonnyolcz még most is működik. Az a kettő, a melyeket még a kikötő bejáratánál vettünk észre, a Godeh és a Salak, már rég beszüntették működésüket, ellenben a Prapandasan meg a Broma éppen ott tartózko-

dásunk idejében javában hányta a füstöt. A jávai vulkánok közül világhírre tett szert a Krakatoa, a mely a közelmultban egyik kitörésével a világtörténelemben csaknem páratlan nagyszabású pusztítást végzett. A Krakatoa tulajdonképen nem a szigeten fekszik, hanem ennek közelében, a Sunda-szorosban, Sumatra és Jáva-szi-

BATÁVIA. GYÜMÖLCSÁRÚS.

getek között. A Krakatoat ártatlan két vulkánikus kúpnak tartották, és csak annyit tudtak felőle, hogy legutoljára 1680 körül működött. Tehát „kihalt". A Krakatoa aztán megmutatta, hogy nem halt meg, hanem csak nagyot aludt vagy kétszáz esztendeig. Az 1883. év augusztus hó 26-a és 27-e közti éjjelen a vulkán irtózatos vehemencziával tört ki. Egy hollandus bányamérnök, Verbeek, a következőképen magyarázza — mi csak rövid kivonatban vázoljuk — ezt a páratlan vulkánikus rombolást. Verbeek szerint a már félig összeomlott Krakatoa és néhány ennek közelében fekvő más vulkán a földkéregnek délnyugatról északkelet felé húzódó hatalmas repe-

désén fekszik. Ennek a repedésnek megfelelő irányban a földkéregnek egyes részei süllyedeztek vagy beomlottak (mint a hosszú árok mentén a szélek) és óriási tömegű vizet vontak maguk után, a mely víztömeg érintkezésbe jutott a föld belsejének tűzfolyós tartalmával. A mint ez megtörtént, tudniillik: a víz érintette a megolvadt elemeket, a föld belsejében óriási tömegű és kolosszális feszerejű gőzök keletkeztek. No, már most mi történt? Néhány hónappal az augusztusi végzetes kitörés előtt már észrevehető volt a Krakatoának és néhány szomszédos vulkánnak nyugtalankodása; augusztus 27-én pedig a gázok már akkora feszülést értek el, hogy megrepesztették a Krakatoa tölcsérét és a gázoknak meg a gőznek megnyitották az utat. És ekkor egyszerre megindult az a proczesszus, a mely erre a vidékre valóságos végítélet volt. A kitörés erejét jellemzi az, hogy míg a májusban kezdődő nyugtalankodások alatt a Krakatoa tizenegyezer méter magas gőzoszlopokat és fűstfelhőket dobott ki magából, a nagy kitörés alkalmával huszonhétezer méterre emelkedtek ezek az oszlopok. Sumatra déli részére és Jáva nyugati oldalára órákon át hullott a kidobott tartalom: hamu és forróvíz, olyan óriási tömegekben, hogy a napot teljesen elborították és éjjeli sötétség állott be. A finomabb szemcséjű hamu azonban szerteszét szállt az egész világon és hónapokkal a kitörés után még Európában és Afrikában is sajátságos fénytüneményeket figyeltek meg a nap körül, mint például a nap elhomályosodását és elszínesedését, az alkonyati pír szokatlan vörösségét, a „Bishop-féle gyűrűket"* stb., a melyeket a légkörben tartalmazott temérdek hamu idézett elő. A kitörés dörejét és a föld megrázkódását akkora területen érezték meg a vulkán körül, a mekkorának az átmérője megfelel a London és Konstantinápoly közötti távolságnak. A tulajdonképeni pusztítást azonban nem a vulkán kitörése okozta, hanem az az irtózatos víztömeg, a melyet a vulkán mozgásba hozott. (Ennek néhány

* Ezeket a gyűrűket Bishop figyelte meg Honolulubán, a Hawai-i szigeteken, 1883 szeptemberében. Bishop ugyanis elmosódott szélű széles vörös-barna gyűrűt figyelt meg a nap korongja körül, holott úgy a nappali, mint az éjjeli égbolt derűs és felhőtlen volt.

példáját már láttuk odaát, Dél-Amerika nyugati partján, a mikor a gyakori földrengésekről volt szó.) A mikor ugyanis a Krakatoa tölcsére megrepedt és a víz a belsejébe hatolt, a hol a forró gőzökkel egyesült, visszaverődött a falairól és elárasztotta az egész környezetet. Igy például a Telok Betongi-öbölben a tenger

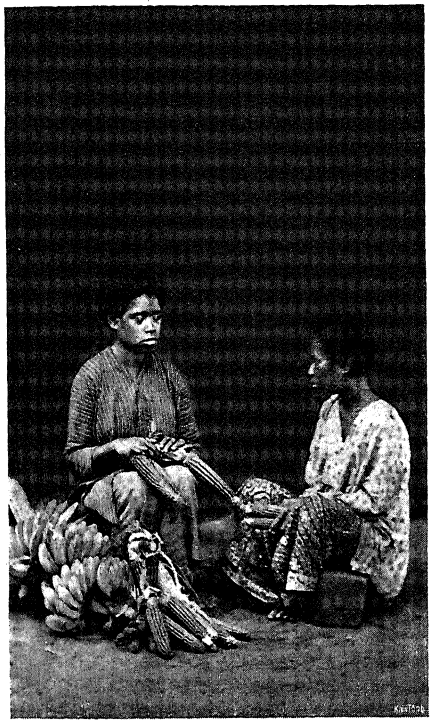

BATÁVIA. „KUKORICZA-HÁNTÁS".

színe huszonnégy méterrel emelkedett; a hullámok felkaptak egy ott horgonyzó nagy gőzöst, lerántották a horgonyairól, átdobták a kikötő védőfalán keresztül és háromezerháromszáz méterrel odább tették le a khinai vásártér kellő közepén. (Mintha a Dunából a Lánczhíd mellől egy hajó a városligetig repülne!) Jáva szigetének nyugati oldalán száz kilométer hosszúságú és öt kilométer szélességű földdarabon ez az egyetlen hullám viruló falvakat, csordákat, fákat és sziklákat sepert el és ezeken kívül még — harminczhatezer embert.

*

Ezen kis kitérés után térjünk vissza a Hotel des Indes szellős verandájára.

Elkészülvén a fürdővel meg a reggelivel, most már kocsiba szállhatunk, hogy széttekintsünk a városban. Sietnünk kell két okból is; először a városnak rengeteg nagy a terjedelme, másodszor

BATÁVIA. JÁVAI ASSZONY.

pedig, mert Batáviában a nap nagyon rövid. Reggeli hat óra tíz perczkor az éjjeli sötétség minden pirkadás, hasadás meg más szentimentális játék nélkül egyszerűen átmegy a nappali világosságba, esti hat óra tíz perczkor pedig ugyanilyen prózai módon beáll a sötét est. A hosszabb kirándulásra „dos-à-dos“ kocsi már nem felelt volna meg, tehát egy kétlovas kocsit rendeltünk kényelmes négy üléssel. Ezt a költségesnek igérkező kiadást bárki megengedheti magának, mert a kocsi nagyon olcsó. Az egész napra fogadott kétlovas kocsiért ugyanis csak három forintot kell fizetni. És tegye is meg minden európai, a ki Batáviában jár, mert nappal

gyalog járkálni ebben a gyilkos forróságban éppenséggel nem tanácsos, aztán meg „nem is illik". Első perczre feltűnő körülmény, hogy Batáviában, a hol mintegy ötven-hatvanezer khinai él, nem a riksah a szokásos jármű, mint mindenütt, a hol khinaiak élnek. Batáviában ez nem a khinaiakon múlik, hanem azon körülményen,

BATÁVIA. JÁVAI „LAKÁJ".

hogy nemcsak az egész sziget hegyes-völgyes, hanem már Batávia vidéke is hepe-hupás, a mely talajon a riksah elvesztette a létjogát.

A város hét kerületre van beosztva és minden kerületnek vagy „negyednek" megvan a maga különlegessége. Így például a tenger partján meg a csatornák mentén áll az ó-város, a kikötő kereskedelmi forgalmának központja. A házsorok között több helyen csatornák húzódnak végig és mert az épületek még a régi hollandus módszerben épültek, élénken emlékeztetnek az amsterdami grachtokra. A mi épület ebben a negyedben van, az vagy iroda, vagy raktár, vagy üzlet, ha ugyan nem konzulátus, hajózási ügynökség

vagy banküzlet. Kimagaslóbb épületek a rendőrségi meg az igazságügyi palota, a meteorologiai és magnetikai observatorium; a legnagyobb csatorna mentén — a Kali Besar mellett — van Jáva lüktető szíve: a „Java-Bank".

Ennek a negyednek a lakosai túlnyomóan khinaiak meg bennszülött javánok, a kik persze egymástól mégis elkülönítve laknak

BATÁVIA. SUNDANI ASSZONY.

egy-egy negyedben. A két elem között különben igen jó a barátság, a mit bizonyít az, hogy a khinaiak sűrűn házasodnak a javán negyedből és bizonyítja a temérdek apró gyerek, a kik anyaszült meztelenen futkosnak a csatornák mentén vagy fürdenek naphosszat a Csiliong apróbb csatornáiban. Látva ezt a sok gyereket, az ember nem hinné el, hogy az ugyanebben a negyedben lévő régi ereklyéhez, tényleg azon óhajuk teljesítése miatt mennek a javán asszonyok, a melynek teljesítését az ereklyéhez fűzött varázserőtől várják. Tudniillik a Penang-kapu közelében, a mely még azon időből maradt fenn, a mikor

Jáván a portugállusok voltak az urak és a mikor Batávia még közvetlen a tengerpartján feküdt, egy ócska elrozsdásodott ágyú hever a fűben. Ez a régi ágyú — zarándokló helylyé avatja azt a földet. a melyen fekszik, a mennyiben Jáva szigetének azon asszonyai, a kiktől Allah megvonta a gyermekáldást, ehhez az ágyúhoz zarándokolnak és tőle várják az áldásthozó változást. Csodálatos módon az imádkozás és könyörgés módja ugyanaz, a milyet már láttunk a bombayi Elephanta-templomban meg Benaresnek egyik Síva-templomában a lingám körül. Hogy ennek a máskülönben józan, okos és nagyon rokonszenves fajnak, a javánnak, az asszonyai miképpen jutottak ehhez a groteszk és csúnya babonához és hogy mi összefüggésben áll az ágyú az ő speczifikus kívánságukkal, az igazán rejtélyes. Ismerve azonban az asszonyi természetet, az ember majdnem hajlandó azt hinni, hogy az a varázserő, a mely a hagyományban fenmaradt, nem az ágyúhoz, hanem a helyhez fűződik. Ezen a helyen állottak egykoron ugyanis a portugállusok — kaszárnyái.

A portugállus emlékágyún kívül van egy hollandus-emlék is ebben a negyedben, a Pieter Elberfeld szobra, a kinek az emléke olyan Herostates-féle ízű. Pieter Elberfeld ugyanis 1722-ben árulás útján az ellenség kezébe juttatta a várost. A batáviaiak azonban győztesek maradtak, Elberfeldet kivégezték, a kivégzés helyén pedig „emlékszobrot“ emeltek az áruló — gyalázatára. A szobor körül nagy térséget hagytak szabadon, azzal a szándékkal, hogy „ez a hely maradjon örökké üresen; itt ne lakjanak emberek soha“.

Az ó-városnak délnyugati folytatása Campong-China, az igazi khinai negyed. Jellemzésül elég annyi, hogy ebben a legszűkebb területű negyedben lakik a legtöbb ember. Mintegy ötven-hatvanezer khinai él Batáviában és leszámítva azt a néhány tuczat vagyonos khinait, a kik úgy, mint az európaiak Weltwredenben terjedelmes parkoktól környékezett villákban laknak, a Batáviában lakó khinaiak nagyobb része a Campong-Chinában él. Rettenetes szűk utczák, apró házikók, sötét boltok, szenny, piszok és bűz jellemzik a Campong-Chinát. Úgy mint odafenn északon, Khinában, itt is az utczán zajlik le az emberek mindennapi élete. Valamennyi kézműves a

házikója előtti picziny területen végzi a dolgát; a laczikonyhások meg az élelmiszerekkel házalók végigjárják az utczákat és valószínűleg ezeknek a készlete meg az avas rossz zsírral főzött-sütött ételek, a sehogysem szellőzött utczák, meg az emberek kipárolgása terjesztik azt a rettenetes illatot, a melytől csaknem émelygést kap az ember. És éppen ennek a negyednek a lakói azok, a kikre Batávia a legnagyobb mértékben rá van utalva. Csaknem az összes ipar és minden mesterség a khinaiak kezében van; az itteni európaiak igen nagy urak ahhoz, hogy mesterséget folytassanak, a fekete benszülöttek pedig mindenre kaphatók, csak arra nem, hogy komolyan foglalkozzanak valamely kézművességgel. A „khinai tilalom" vagy a „sárga veszedelemtől" való félelem, a mely Batáviában legalább is olyan nagy, mint Észak-Amerikában, vagy Délkelet-Afrikában, nem is az ezen osztályhoz tartozó khinaiak ellen van irányítva, hanem az úri és vagyonos khinaiak ellen. A „sárga veszedelem" elleni védekezésnek egyik karakterisztikus módja abban áll, hogy újabb településeknek a hollandindiai kormány nem ad el többé semmit féle területet — még európaiaknak sem — a szigeten és azt sem engedi meg, hogy magánosoktól vegyenek meg földeket. A kormány csak bérbeadja a földeket és így is legfeljebb negyven esztendőre. Ez a tilalom onnan ered, hogy a kormány rájött, miszerint azok az európaiak, a kik megelégelték a Jáván való életet, eladják a földjüket és hazamennek. Azok pedig, a kik megveszik a földeket, túlnyomóan khinaiak, a mely átadás révén Jávának jókora darab földje már khinai kézben van. A khinai földbirtokosok kezelési módjával azonban a kormány nincs megelégedve, mert a khinai földbirtokosok túlságosan kiaknázzák a birtokukban levő talajt.

De lássuk tovább Batáviát. A tisztán európai városrész a Molenvliet és ennek az elővárosa Weltewreden. Az előbbit már láttuk akkor, a midőn a kikötőből a Hotel des Indesbe hajtattunk és láttuk azt a fenomenális tisztaságot és rendet az utczákon, a terebélyes nagy gyümölcsfákat meg az előkelő csendet, nyugalmat és izoláltságot, a mely az egyes házak között fennáll. A Rijswiki úton, a Molenvliet-negyed főutczáján végighaladva a Konings

Pleinre jutunk, Batáviának egyik legnagyobb térségére. Szintén gyönyörű részlet, de élettelen, csendes és unalmasan egyhangu. A nagy négyszögű térséget két-három sorban állják körül a terebélyes tamarindák, a melyek csaknem egészen elfödik a térséget bezáró épületeket. A Konings Plein sok tekintetben központja Batáviának. Ezen a térségen áll néhány fontosabb középülete, mint például a kormányzó palotája meg a Wilhelm-templom. Azonkívül a Konings Plein az a hely, a hova naplemente után Batávia előkelősége gyülekszik a vacsora előtti étvágyszerző sétához. Persze most már nem kabayában és sárongban, papucscsal, hanem teljes díszben. Az urak este kifogástalanul vasalt hófehér ingben jelennek meg, katonás szabású rövid fehér zubbonyban, a melynek álló gallérja igen kényelmes módon pótolja az ing kemény gallérját, továbbá fehér nadrágban és fehér vászonczipőben. Eddig minden helyes és szép, a mint látjuk, és tökéletesen úgy öltöznek, mint akár a haditengerészeti tisztek a tropusokon. De hogy valamiképpen mégis meg legyen a batáviai különlegesség, hát nem hordanak — kalapot; éppenséggel semmi fejbort. A nők szintén nagyon elegánsak naplemente után. Gyalog persze nem jár senki a nők közül; mind kocsin jelennek meg elegáns és kényelmes „landauerekben", a melyeknek nemcsak az az előnye, hogy több úrnő is kényelmesen elfér benne, a mi — tekintettel azon körülményre, hogy a batáviai úrnők nagyobb része, főképpen a férjes nők, igen közel járnak a tulmolett testi állapotnak a határához — meglehetős tág fogalmat igényel, hanem megvan az az előnye is, hogy az elegáns és költséges toilette így kényelmesen megbámulható. Nagyon eredeti a bakon ülő kocsis és inas jelmeze. Részben úgy vannak öltözve, mint az előkelő indiai urak szolgaszemélyzete; aranynyal gazdagon sujtásozott libériát viselnek, fehér keztyűt és szintén térdig mezítlábosak. A fejükön azonban kárpótolják a gazdájukat; a míg az urak ugyanis semmiféle kalapot sem viselnek, a szolgáik kettőt is hordanak egyszerre. A családi czímerrel és színekkel díszített czilinder alatt a bennszülöttek szokásos fejkendőjét hordják, a mely viselet nemcsak eredeti, de furcsa is. A kettős fejbort —

vallásos okokból hordják. A szolgák ugyanis mind mohammedánusok; mohammedán felfogás szerint azonban a czilinder éppen úgy nem kalap, mint a hogyan például a pezsgő nem bor. Ha tehát csak a czilindert viselnék, akkor az annyi lenne, mint ha hajadon fővel járnának; ezt pedig a korán tudvalevőleg szigorúan tiltja. Ezért viselik tehát a czilinder alatt a szokásos keszkenőt.

Weltewredennek a közepét óriási négyszögű terület foglalja el, a Waterloo Plein, a mely nagyságára nézve felülmúlja a Konings Pleint. Ekkora helypazarlásra igazán csak nagyon vagyonos város képes. Batávia középületeinek nagyobb része a Waterloo Pleinen áll, valamint ugyanitt állanak a legszebb szobrai is. A „legszebb" szó azonban csak batáviai méretekben értendő, mert architektonikus szempontokból ítélve egyetlen szobra vagy épülete sincs, a melyre a „szép" vagy impozáns jelszót használhatnók. A nagy városra jellemzetes épületek és intézmények is mind a Weltewredenben vannak: a templomok, a kaszárnyák, az arzenál is, az opera, a színház, stb.

A városnak különböző részében feküsznek a benszülöttek negyedei: a Campong Lama, Campong Baru és a Campong Bali. Mindezeknek a lakói kizárólag malayok, javánok, sundánok és madurák; khinaiak csak elszórtan élnek közöttük. A benszülöttek házai apró kunyhók ugyan, de meglátszik rajtok a hollandi befolyás, t. i. csinosak és tiszták, az utczák pedig, habár keskenyek, de rendezettek. Az is meglátszik rajtok, hogy a föld bőven termi a bambuszt, mert a mijök van, az mind bambusz. Az a javán közmondás, hogy „vedd el a bambuszt és Jáva nincs többé" csak éppen annyira igaz, mint minden más közmondás, azaz: van benne valami. Jáva nagyon jól meg tudna lenni bambusz nélkül, csupán a benszülötteknek kellene a bambusz helyett más fajtájú fához folyamodniok. Most azonban a mijök van, az tényleg csupa bambusz. Bambuszból van a házak oszlopzata, czölöpzete, gerendái, falai, a lépcsők, a verenda. Ugyancsak bambuszból készítik a gyékényt, a lajtorját, a teknőt, vízvezetéki csövet, fazekat, vedret, kalitkát, a kaszát, köteleket, szekereket, a hangszereket; sőt még a csatornákon meg a folyókon átvezető bármilyen hosszú függőhidat is bambuszból csinálják.

A másik igen fontos termék, a mely a benszülöttek életében a legfontosabb szerepet játsza, az a rizs. Erre már igazán elmondható, hogy: „vedd el a rizst és akkor Jáva nincs többé“. A rizs t. i. nemcsak főterméke a szigetnek, de a legfontosabb tápszere is. Jáván van akárhány százezer olyan ember, a kinek életében még nem volt más étel a szájában, mint a rizs. És most megemlítünk egy sajátszerű körülményt, a mely körülmény nagyon hasonlít a mi magyar viszonyaink egyik fonákságához. A mint mi magyarok nem annak az ökörnek a húsát eszszük, a mely ökröt itthon, magyar földön hizlalunk, mert ezt kiviszik külföldre és mi a silányabb minőségű szerb meg román importált marha húsával táplálkozunk, azonképen a jávai benszülöttek is nem ugyanazt a rizst fogyasztják a melyet ők termelnek. Óh nem; erre a czélra a jávai rizs igen jó lenne; azt elviszik messze földekre Európába meg Indiába, nekik pedig hoznak helyette olcsóbb fajtájut Saigonból, Bangkokból és Rangunból. (A mint láttuk, a „Bihara“ is hozott magával néhány ezer tonna birmai rizst Jávára.) Megjegyzendő, hogy a földmívelési és gazdasági intézmények Jávában igen magas fokon állanak és helyenként valóságos mintagazdaságot folytatnak. Ez áll főképen azokra a vidékekre, a melyeken a holland-indiai kormánynak van beleszólása, mint például a sziget keleti harmadában. Jávának óriási telepéből mintegy hatvanöt százalék van gondos művelése alatt; a hátralékos huszonöt százalékot rengeteg erdőségek borítják, a melyeknek hatalmas fái csupa hasznot hajtó növények. Hiszen a ték-fa egymaga is óriási vagyont ér.

Az észszerű gazdálkodás következménye az, hogy a szigeten olyan szépen fejlődnek mindazon intézmények, a melyeket a hollandus nemzet bevezetett és hogy a szigeten a nyomor jóformán ismeretlen. Jáva szigete sincs ugyan biztosítva elemi csapások ellen s ott is megtörténik, hogy valamely terméknek az évi termése valamely elemi csapás következtében egyszer-másszor tönkre megy. Például a kávétermésbe beüt a kávéféreg vagy a penész; a czukornád elrothad a lábán, a dohány összeesik a sok esőtől; a rizsbe beüt az üszök vagy aratáskor kipereg a magja, stb. Azért Jáván talán

az egész században sohasem volt általános inség, és a hollandiai kormány egyszer sem jutott abba a helyzetbe, hogy a nyomor enyhítésére valamely segélyműveletet kellett volna megindítania.

A hollandusok és a bennszülöttek közötti viszony Jáva szigetén egészen más, mint a minőt eddig láttunk a más nemzetiségű gyarmatokon. Csak emlékezzünk vissza az angol gyarmatokon fennálló viszonyra fehérek és bennszülöttek között. Olyan óriási tátongó ür van a kettő között, a melyet nem hidal át semmi és nem is lesz áthidalható soha. Akár Dél-Afrikában, akár Indiában, vagy Birmában a bennszülött semmiféle körülmények között sem egyenrangú és egyenjogú az angollal (a hogyan a németekkel, franczíákkal és olaszokkal sem az). Igaz, hogy ez a különválás nem egészen az angolokon alapszik; magától értetődik, hogy a félmeztelen kafferrel meg zuluval az angol társadalmilag nem érintkezhetik. A hindukkal pedig még akkor sem lehet teljesen egyenlő, ha azok milliónak a tulajdonosai és külsőleg egészen be vannak vonva európai mázzal. A legjobb társadalmi állású hindu is olyan egészen külön világban él az ő visszataszító vallásos előírásai és azoknak szigorú betartása által, a melyek — mint láttuk — némely fázisukban olyan visszataszítók, olyan csunyák és észszerűtlenek, sőt undorítók, hogy az európai „lelki csömört" kap tőlük, nemhogy társadalmilag bensően és őszinte szívvel érintkezne velük. Hozzájárul az angol gőgös hajlamú természet, a mit nagyra nevelt a siker, a kiváltságos állás, a nagyszabású nemzeti önérzet. Az angoloknak a bennszülöttekkel szemben tanusított gőgjével egyik rokonvonás a hollandusok közt is tapasztalható. A jávai bennszülötteknek ugyanis jóformán meg van tiltva a — hollandus nyelv használata; csak javánul vagy a malayi nyelvnek valamelyik dialektusán beszélhetnek a hollandusokkal. A legnagyobb fokú illetlenség lenne az, ha a benszülött ember hollandus nyelven merészelné megszólítani a hollandust. Csak malay nyelven szólhat hozzá és ha aztán a hollandus a maga nyelvén beszél hozzá, akkor használhatja a bennszülött is a hollandus nyelvet; nota bene: ha tud hollandusul. Ebből a ferde viszonyból aztán ferde helyzet is következik; az t. i., hogy Jáva

szigetén az idegennek sokkal nehezebb a benszülöttekkel való közvetlen érintkezés, mint más gyarmatokon, azon egyszerű oknál fogva, mert a benszülöttek csak malayul beszélnek.

Ettől a nyelvtilalomtól eltekintve, a melynek t. i. az az értelme, hogy ezáltal a hollandusok lépten-nyomon éreztessék a benszülöttekkel a felsőbbségüket, Batáviában úgy mint az egész Insulinden kedvezőbbek a viszonyok hollandusok és benszülöttek között; az előbbiek számtalan esetben benső érintkezésben állanak a benszülöttekkel, főképen a javánokkal, a kik úgy jellem, mint értelmiség szempontjából messze kimagaslanak a két többi nemzetiség — sundánok és madurok — fölött. A milyen a javánok lakása, olyan a jellemük is: szelíd, barátságos, nyájas és tiszta. A férfiak jól megtermett, elég izmos alakok, a kiken meglátszik, hogy rendszeres munkával foglalkoznak a szabad levegőn; az asszonyaik szintén értelmesek és rajtok is meglátszik, hogy nem igavonó barmaik a férjeiknek és nem tekintetnek alsórendű teremtményeknek, hanem szintén szelíd modorú, munkás és intelligens lények. A javánokat könnyű megkülönböztetni a sundánoktól. A javánok nyulánkok, mondhatni elegáns testalkatúak; a bőrük szine világos-sárga vagy barna. A sundánok ellenben zömök alacsony termetűek, arczuk többnyire durva kifejezésű, az orruk pedig lapos. Ők már sokkal közelebb állanak a mongol-typushoz. A férfiak általános ruházata nagy mustrájú, haránt csíkolt gyapotszövetből álló szoknyaszerűen körülcsavart ruhadarab; a felső testet fehér vagy világos szinű ujjas födi, a kabaya; de csak a jobb- és középosztályúaknak, mert a munkások felső teste mezítelen. A fejükön valamennyi férfiú szines vagy tarka kendőt visel, a mely fölött a legtöbb még hegyes végű banbuszkalapot hord. A jómódú vagy hivatalt viselő művelt javán európai viseletet hord, de azért a középkori „sárga foltot“ vagy a „hegyes süveget“ nem engedi el nekik a fehér ember gőgje, még a csendesvérű demokratikus érzésű hollandus sem. Az európai szabású ruhát viselő benszülött ugyanis „köteles“ viselni a szines fejkendőt, a melynek a felkötési módja egyszersmind mutatja, hogy az illető férfi melyik törzshöz tartozik: javán-e, sundáni vagy

madurai. Az asszonyok is ízlésesen, csinosan járnak. Főruházatuk a sárong, a bokán felül érő szoknya, a melynek a szövete még tarkább és elevenebb szinű, mint a férfiaké. Felső testüket szintén tarka szövetből készült zubbony fedi. Valamennyi asszonynak elmaradhatatlan ruhadarabja a shawl, a melyet kettős czélból viselnek. Ha terhet visz a nő, evvel a kendővel köti azt körül, ha pedig a gyermekét hordozza, evvel köti magához. A kis bájos arczú, kárbunkulus szemű pufók apróságok az anyjuk széles csípőjén lovagolnak, és apró mocskos kezecskéjükkel görcsösen kapaszkodnak az anyjuk nyakába vagy az erre a czélra lelógó konytyába. A milyen sok a rokonszenves kifejezésű a férfiak között, olyan gyakran látható a nők között a kellemes arczvonású; sőt akad köztük sok olyan fiatal nő, a ki európai felfogás szerint is szépnek vagy bájosnak mondható. A kissé sárgás arczszín meg a szemréseknek kissé a vízszintes felé hajló állása némileg emlékeztet ugyan a mongol fajra, de ez nem árt nekik. A sárga fajjal való összekeverődés sokkal újabb keletű és sokkal kisebbb mérvű, semhogy ez a fajjelleg — t. i. a sárgás árnyalat meg a kissé horizontális metszésű szemrés — már a khinaiakkal való összekeveredésből eredhetne.

Nagy hibájuk a javánoknak, hogy az európaival szemben túlzottan udvariasak, azaz határozottabban szólva: szolgailag alázatosak. Hacsak túlzott udvariasak lennének, az még nem volna hiba; hiszen egész Dél- és Kelet-Ázsiában mindenütt túlságos udvariasak a bennszülöttek. A khinaiak pláne — a legalsóbb néposztály kivételével — igazi mesterei az udvariasságnak. A malayok azonban igazán szolgailag alázatosak. Ha az európai szóba áll a bennszülöttel, a bennszülött azonnal leguggol és ebben a helyzetben marad, a míg az európai hozzá beszél. A leguggolással mintegy jelzi azt, hogy „az európai leereszkedik hozzá, ő pedig felnéz reá, mint magasabb lényre“. Mint említettük, a lakosság túlnyomó része mohammedánus vallású. A mohammedánizmusukat azonban ne vegyük valami nagyon komolyan, mert ők maguk sem veszik nagyon szigorúan. Inkább csak úgy formailag tartanak az islammal, a melynek a hamuja alatt mindig ott lappang egy kis izzó parázs az egykori brahmanizmusból

meg budhizmusból, a mely vallások az islam előtt az uralkodó vallások voltak Insulinden is. A hol csak lehet és ahol az islam törvényeinek durva megsértése nélkül tehetik, szivesen kaczérkodnak régebbi vallásuk egyik-másikával, főképen a brahmanizmussal, a melynek a dogmái és szertartásai nagyon megfeleltek a malay törzsek meditáló és csendes vérmérsékletű jellemével. Alighanem a régi Síva-kultuszból maradt fenn a gyermektelen jávai asszonyoknak a portugál ágyú iránti vonzódása, a mely némileg emlékeztet a lingám kultuszára.

Az ország belsejében, a hol a fehérek és bennszülöttek között ritkább az érintkezés, ott a nők letérpedelnek, ha a fehér ember megy el előttük, még pedig úgy, a mint már ezt szintén láttuk Goában, a hol a mopillah nők hátat fordítanak az idegennek. T. i. ők is mohammedánus vallásúak lévén, a kiket tulajdonképen fátyol illetne meg az utczán, nem engedhetik meg, hogy idegen férfi nézzen az arczukba. A hollandusok nagyon szivesen érintkeznek a bennszülött nőkkel, főképen a javán nőkkel és még inkább az eurázokkal. Mind a két osztályhoz tartozó nők nagyon csinosak és nagyon kedvesek. A Dél- és Kelet-Ázsiai nők között — a birmán nő kivételével — a javán nő áll legközelebb a bájos japán nőhöz, a kikhez úgy termetre, mint ruházkodásra és európai fogalmak szerinti kedvességre leginkább hasonlít. A Holland-Indiában állomásozó katonaság és bennszülött nők közötti ideiglenes házasságot maga a kormány is jó szemmel nézi, sőt a lehetőségig támogatja. Megjegyzendő, hogy a malay-i faj vallása — az islam — megengedi a temporális házasságot. Hiszen tudvalevő dolog, hogy a mekkai zarándokok között is nagymértékben dívik a temporális házasság, a mely a Korán szerint egy órától kilenczvenkilencz évig terjedő időre köthető meg. A hollandiai kormány azért nézi jó szemmel és ezért támogatja erkölcsileg és anyagilag a katonaság ideiglenes házasságát, mert a házassági kötelékek által lebilincselt katona szivesebben tartózkodik a gyarmatokon és a kiküldött éveket leszolgáló altisztek ily módon könnyebben vehetők rá arra, hogy még néhány évet szolgáljanak a gyarmatokon. Félreértés kikerülése czéljából

kiemeljük, hogy ez nem csupán a benszülött katonaságra szól, hanem a hollandusokra is. A katonák családi állapotára a kormány a legnagyobb mértékben van tekintettel. A családos altiszt magasabb fizetést kap, mint a legényember és tekintetbe veszik a gyermekek számát is. A család együtt él a kaszárnyákban a katona-családfővel. Ezért van, hogy a Konings Plein-on vagy a Waterloo Plein-on elhelyezett kaszárnya-barakok olyan óriási terjedelműek, mintha isten tudja mekkora haderő állomásoznék Batáviában. A sok barak kell a sok asszonynak meg gyereknek. A rendre és fegyelemre az asszonyok és gyermekek jelenléte nem hat zavarólag. A mint az exerciciumok kezdődnek, vagy a tisztek a kaszárnyákba jönnek, megszűnik minden más kötelék, mint a hadsereg köteléke. Asszonyok és gyermekek erre az időre úgy eltűnnek a lakások belsejébe, mintha nem is léteznének. A házassági engedély nem csupán az altisztekre, hanem a főtisztekre is kiterjeszkedik. Hogy ez az intézkedés menynyire bevált, kitűnik abból, hogy még néhány évtizeddel ezelőtt kötelekkel fogdosták az idegen nemzetiségű tiszteket a gyarmatokra, azaz hogy aránylag igen magas fizetéssel, ma már úgy állanak a viszonyok, hogy idegeneket egyáltalában nem vesznek fel a tisztikarba, sőt a honiak közül is a jól protegáltakat küldik a gyarmatokra, főképen Jáva szigetére.

Hollandiának mintegy harmincznyolczezer emberből álló hadserege fekszik a gyarmatokon, a melyben tizenhatezer európai toborzott katona, a többi pedig a gyarmatokon sorozott bennszülött. Ennek a hadseregnek a harmada Jáván van elhelyezve, a többi pedig el van osztva Sumatrán és Lombokban. A Jávában fekvő helyőrségek jóformán csak pihennek és vagy voltak már odaát Sumatrában, vagy aztán fognak odamenni; de Sumatrában okvetlenül kell lenniök. Sumatra szigetének az északi részén ugyanis — Acsinban — egy fékezhetlen vad törzs él a saját szultánja alatt, az Acsin-törzs, a mely nemcsak sok borsot, de bizony ennél sokkal csipősebb fűszert tört már a hollandiai kormány orra alá. Az acsiniak ugyanis olyan kipróbált rablók és utonállók a szárazföldön, hogy e tekintetben csak a tengeren múlják felül önmagukat, a

mennyiben hirhedt és félelmetes tengeri kalózok. A hollandusok szárazon és vizen küzdenek ellenük; elköltöttek már több mint hatszáz millió forintot az acsini hadjáratra, sok ezer emberük veszett oda, de nem bírnak velük; nem tudják őket sem legyűrni, sem megfékezni. Úgy látszik, az acsinok csak azért léteznek, hogy folyton emlékeztessék a hollandus-indiai kormányt arra, hogy a pálmák nem nőhetnek az égig. Acsin nélkül ugyanis a légy sem zavarná a hollandusok jámbor czirkulusait, az acsinok azonban már nem egy ősz hajszálat növesztettek Wilhemine ő bájos felsége szép szőke fején.

A fekete asszonynyal ideiglenesen összeházasodott katonatiszteket, valamint a polgárembereket a batáviai társaság nem boykottálja. Éppen olyan teljes értékű tagjai a társadalomnak, mint a többi urak, a kik még legények vagy a kik állandóan — azaz örökre — élvezik a házasság gyönyörűségét valamely fehér nő oldalán. A jávai mynherek meg az asszonyaik is mintapéldái lehetnének a türelmességnek és elnézésnek — ezen az egyetlen területen. A legritkább eset, hogy valamely társadalmi viszály zavarná meg a nyugalmukat, a „chronique scandaleuse" pedig egyszerűen üresen marad évről-évre. De ugyan ki a menykőnek is volna kedve pletykálni, irígykedni vagy veszekedni ebben a rettenetes melegben! Aztán meg különben is páratlan családi életet élnek. Éppen a társadalmi élet szigorú erkölcsisége — a mely persze épp oly kevéssé ment a hazugságtól, mint a legtöbb társadalmi berendezés — hozza magával, hogy Batávia egyike a legunalmasabb városoknak. Az élesztőből — a nőből — sokkal több van Batáviában, mint bármely más gyarmatvárosban. Eddigelé mindig úgy tapasztaltuk, hogy az európai férfiak száma aránytalanul nagyobb, mint a fehér nőké; Batáviában ez az arány olyan, mint Európa vagy Amerika bármely más városában, azaz a nők száma nemcsak hogy egyenlő a férfiakéval, hanem valamivel még nagyobb. Nos, ez a sok „fehér nép" nagyon vigyáz a fehér urak erkölcseire, azaz hogy vigyáztat a batáviai — városatyák által, a kik csak azon esetben érhetik el ezen magas tisztséget, ha — feleséges emberek. Batávia köz-

erkölcsisége és „rendészete“ ma is olyan, hogy becsületére válnék a középkor egynémely intézkedésének. Ezek közé tartozik többek közt azon intézkedés is, hogy magányos európai nőket a rendőrség nem tűr meg a városban. Egyszerűen nem engedik meg nekik, hogy kiszálljanak a hajóról; menjenek vissza oda, a honnan jöttek. Ha azonban egyik-másik mégis bejutott a városba, akkor állandóan rendőri felügyelet alatt tartják, s a legcsekélyebb gyanúra, hogy vétett a közerkölcsiség ellen, a hollandus-indiai kormány költségén a legközelebb induló hajóval elszállíttatják valamely közeli városba. A Batáviában vendégszereplő színtársulatok nőtagjait hasonlóan szigorúan ellenőrzik; itt a művésznőknek tényleg csak a művészettel meg a tánczczal szabad kereskedni, és semmi egyébbel.

Hogy a nem házas emberek ne legyenek kénytelenek a szállodákban lakni, a melyeknek rettenetes szigorú erkölcsei még mindig nem eléggé asketikusok a batáviai hollandus nők szemében, hát inkább megengedik, hogy a nőtelen fehér házvezetőnőt tartson. De csak egyetlenegyet és ez se legyen európai, hanem bennszülött. Az ily módon keletkezett népszaporodást a „half cast“ vagy „euráz“ rovatba osztályozzák az anyakönyvvezetőnél, a mely rubrika évenként néhány ezer számot mutat ki. Az eurázokról való gondoskodást szigorúan megparancsolja a jávai árvaszék, vagy minek hívják az illetékes hivatalt. A fehér apa köteles a kis eurázt fölneveltetni és róla minden tekintetben gondoskodni. Ha azonban a kis euráz valamely okból mégis elveszti az apát, mondjuk elhalálozás folytán, vagy mert az apa visszautazott Európába, akkor a kormány gondoskodik az otthagyott apróságról. Ha leánygyermek az elhagyatott, akkor beadják a leányneveldébe, a hol egészen európai módszer szerint nevelik fel és mikor felserdült hajadon lesz, akkor férjhez adják, de csak európai férfiúhoz. A hollandus társaságban akárhány olyan férj van, főképen a kishivatalnokok között, a kit ilyen ittfelejtett euráz feleség boldogít. (Ezek a zárdából kikerült feleségek élénken emlékeztetnek azokra az első dél-afrikai nőkre, a kiket Van der Stell, Dél-Afrika első hollandi kormányzója hozatott annak idején a rotterdami meg az amsterdami leányárvaházak-

ból, feleségeknek a dél-afrikai hollandusok számára.) Az ezekből létrejött nemzedék már teljesen európainak érzi magát, sőt még többnek. Éppen úgy tesznek, mint a kreolok odaát Dél-Amerikában vagy Nyugot-Indiában; t. i. nem egészen tisztavérű fehér szülőktől származván, lenézik az Európából jövő telivér európait.

Hogy ezek az egészen sajátszerűen nevelt és sajátszerű társadalmi meg egészségügyi viszonyok között felnőtt leányok bizony nem valami eleven temperamentumot tanusítanak és szellemi téren is csak olyan magaslaton állanak, hogy joggal féltik a férfiakat a színtársulatok női tagjaitól, az nyilvánvaló. Olvasni alig olvasnak többet vagy jobbat, mint a braziliai testvéreik; a társalgás thémája sem sokban különbözik amazokétól. A mi természetes is; amazok egész nap nem hallanak a férfiaktól mást, mint kávét meg kávét, ezek pedig nem hallanak egyébről beszélni, mint az örökös rizsről. Zene, ének, művészet hasonló minőségű és magaslatú, mint Brazilia parti városaiban; a klima pedig meg a klimatikus viszonyokból kifolyó egészségi állapotok szintén nem jobbak, mint odaát Braziliában. A legtöbb férfi valamely testi bántalom felett „rendelkezik"; vagy a májuk tulságosan nagy, vagy a lépük van megdagadva; a kinek nincs „enteritise", az bizonyosan „habitualis obstipatioban" szenved. A testi bántalom olyan általános, az együttélés pedig annyira benső, hogy ezeknek az apró-cseprő, de amellett legszemélyesebb ügyek megbeszélése a társalgásnak jelentékeny részét teszi ki. A mi még fenmarad, azt kitölti a gyermek, a rizs, a „burghermaster" intézkedése a Csiliong folyó valamelyik csatornájának kotratása ügyében stb. Ezeken kívül alig van théma, a mi mynheerék fantáziáját izgatná vagy nyugalmát háborgatná. Ólomsúlylyal nehezedik az unalom a batáviai társadalomra; olyan, mint a nappali időszaknak a déli órája, a mikor jóformán egy lelket sem lehet az utczán látni és az egyetlen hang, a mi ilyenkor hallható, az a temérdek sáska zizegése a lombok közt, meg a tücskök cziripelése a kőfalak tövében. Este pedig, a mikor elmult az ebéd ideje, a nyitott ablakból itt-ott kihallatszik a rozsdás húrú zongora bágyadt kalimpálása, a mely vészjelre okosan teszi az ember, ha futólépés-

ben távozik a környékből. A zongorahang ugyanis jelzi, hogy nemsokára — énekelni fog a ház kisasszonya.

Nem számítva azt a néhány estét, a melyet évenként néhányszor az Operában töltenek, egy-két bált, a melyet a kormányzó rendez, vagy a klubok ártatlan, csaknem naiv jellegű ünnepélyeit, a batáviai család a saját házának verandáján tölti el egész életét. Olyan állhatatosan ragaszkodnak a saját tűzhelyükhöz, saját falaikhoz és oly kevés ezek között a változatosság, mint a minő kevés a nappali öltözködésükben meg a mindennapi „reisdafel"-ben, a melyben t. i. szintén nincs a legparányibb változatosság. Mielőtt rátérnénk erre a híres ételre, a „curry"-re (cörri) vagy „reisdafelre", lássuk előbb az egész napi étrendet. A szállodákban nyujtott menu minden ízében ugyanaz, mint a minőt a magáncsaládok házában adnak az asztalra. A reggeli jéghideg kávéból áll, a melyhez forró tejet adnak, rendkívül sok „föllel". Megjegyzendő, hogy a fekete kávét nem úgy főzik, mint minálunk, azaz nem forró vízzel lugozzák ki a kávé alkaloidját, hanem egyszerűen hideg vízben oldják fel a pörköltkávénak hideg vízben oldható anyagát. A kávénak kitünő íze van ugyan, de egyszersmind megmagyarázza azt, hogy az insulindeiek miért oly kevéssé idegesek. Ezt az első reggelit már korán reggel adják, napfeljöttekor. Megjegyzendő, hogy Batáviában igen korán kelnek az emberek; reggeli hatkor már cseng a park vagy a veranda a hangos gyermeklármától. És mennyi itt a gyerek és milyen hangosak! A koránkelésnek az az oka, hogy a felkelés utáni egy-két óra a legkellemesebb és legfrissebb része az egész napnak. A mint láttuk, az esteli hűvösség alig hoz némi kis enyhülést. Hogy milyen forrók az éjszakák, az abból is kivehető, hogy éjjeli takarót egész éven át nem használnak. Takaró helyett az ember egy kis hengeralakú párnácskát talál az ágyán, olyanformát, a minőt nálunk női-unokák hímeznek a nagypapa hintaszékére avval a jelszóval, hogy: „csak egy negyedórácskát". Ez a takaróhelyettesgöngyöleg fontos hygienikus szükséglet. T. i. arra szolgál, hogy a legérzékenyebb testrészüket, a hasat födjék be vele, védelmül az esetleges léghuzat ellen. Azonkívül támasztékul is szolgál; a ren-

desen megnagyobbodott májat támasztják meg vele, ha fekvés közben a jobboldalra fordulnak. Reggeli kilenczkor adják a második reggelit, a mely tojásokból és pompás vajból áll (a margarint nem ismerik Jáva szigetén); adnak továbbá sonkát, hideg majorságot és temérdek gyümölcsöt. Úgy mint egész nap bárkinek díjtalanul rendelkezésére állanak a különböző likőrök, ehhez a reggelihez is különböző — igen könnyű — szeszes italokat adnak. A dél-ázsiai szokásos tiffin helyett déli egy és kettő között van a „rizsebéd", a reisdafel, és csak az elmaradhatatlan séta után a Konings Pleinen meg a Waterloo-tér oroszlános oszlopa körül késő este nyolczkor, tálalják fel a meleg vacsorát, illetőleg az ebédet.

Előbb azonban álljunk meg egy pillanatra a rizsebédnél. A rizs fogás főalkatrésze a rizs, a mellékalkatrészei pedig olyan számosak, hogy azokat nem is lehet hamarosan felsorolni. A reisdafel megalkotása a következő. Mindenekelőtt néhány kanál főtt meleg rizst vesz az ember a tányérjára. A rizs hófehér, duzzadó: se nem kemény, se nem puha és minden szemét külön lehetne megfogni. (A rizsfőzés módját már a khinaiaktól — a rizsfőzésnek első mestereitől — tanulták). Most jönnek a „hozzátétek", az ingredienczíák. Az ember a kezébe vesz például egy csomó papirvékonyra lapított apró szárított halat és ezeket összeropogtatva ráhullatja a rizsre; a halak minősége százféle is lehet, mert a Jáva körüli tenger felsorolhatatlan gazdag a különböző halfajokban. Ezután keményre főtt tojássárgát morzsolnak szét fölötte; ezután nyers ugorkaszeleteket, apró tyúkhús-darabkákat és czukros vízben főtt édes gyümölcs-darabkákat szurkálnak a mindinkább növekvő rizshalomba. Ezután sült marhahús-darabkákat, apró zöld paradicsom-szeletkéket raknak a garmada fölé. Betetőzésül pedig a fűszerek egész sorozatából egy-egy csipetnyit: gyömbért, árekát, fekete borsot, veres paprikát és Insulinde temérdek fűszerhalmazának még egy tuczatjából. Ez utóbbi fűszereket öt-tíz rekeszre osztott apró tányérokon hordják körül vagy jól elzárt kis pléhdobozokban. Minden kis rekeszkében vagy minden pléhbödönkében külön kis kanálka van, a mely mutatja, hogy mennyi veendő emebből és mennyi amabból. A mikor mindenből van már a tányéron,

akkor két favillával jól összekeverik az egészet. Az eredetileg vett két-három kanál rizs elvész a temérdek hozzátét között és folyton változtatja a szinét, a szerint, hogy melyik szinű fűszer kezdi dominálni a keveréket. Mikor aztán létrejött egy meghatározatlan állományú és szinű keverék, a mely sem nem szilárd, sem nem kocsonyás és a melyik sem barna, sem szürke, hanem inkább szennyes sárgás szürkés barna tömeg, akkor készen van a „rizs-étel", és lehet kanalazni. Utána a tányér olyan, hogy vetekedhetik avval a tányérral, a melyen annak idején végigettük a braziliai hajón az ebédnek tíz fogását. Az ily módon „megkonstruált" rizs-étel kitünő tápszer lehet, a mit bizonyít a batáviaiak jól táplált testi állapota. Hogy egy kicsit máj- meg lépbetegek, azt nem a rizs teszi, hanem a klima meg az életmód. Az íze azonban már más birálat alá esik. Függ az íze attól, hogy mennyi és micsoda fűszer van benne, milyen fajtájú hal stb. Angolok, francziák, németek nem nagy barátjai ennek az ételnek, sőt bámulattal határos ellenszenvvel nézik a furcsa összetételű eledelt; a magyar gyomor azonban, a töltött káposztának, paprikás csirkének meg tepertyüs pogácsának kipróbált „champion"-ja nemcsak hogy vitézül megbirkózik vele, de egész Dél- és Kelet-Ázsia partjain kapható konyhában a „reisdafelt" tartja a legízletesebb ételnek. Probatum est. — — —

*

Batávia környékére a kirándulások nagyon érdemesek és érdekesek. Az idegennek ugyan csaknem felesleges, mert magában a városban akkora szabad területek feküsznek, hogy ezeknek a körüljárása már kirándulás számba mehet. Batáviából mindenüvé el lehet jutni vasúton. A szigetet keresztül-kasul járják a vasutak, a melyek összekötik a sziget legkeletibb csúcsát a nyugotival, valamint északról délre is több vonal van forgalomban. A legrövidebb, de egyszersmind leghálásabb kiránduló hely mindenesetre Buitenzorg, a mely helység nevének hűségesen megfelelőleg elragadó szép és tényleg „búfelejtő". Buitenzorg magyarul annyi, mint „gondűző".

(A batáviaiak meglehetősen beczézgetik tartózkodási helyüket; így például Weltewreden annyit tesz: megelégedettség.) Vasúton az út mintegy másfél óráig tart és Tansong Priokból kiindulólag folyton a legszebb és legérdekesebb sceneriák között vezet. Egyik különös sajátsága a jávai vonatoknak, hogy csak nappal közlekednek, reggel hattól esteli hatig. Könnyű elképzelni, hogy mennyi bosszúságtól és kellemetlenségtől van az ember ezen „csak nappali" közlekedés

TEHERSZÁLLÍTÓ KOCSIK JÁVA SZIGETÉN.

által megkimélve. Először is teljesen elesik az „Útmutató" szörnyű „útvesztőiben", labyrinthusaiban való bosszantó és sokszor eredménytelen kereséstől, valamely vonat indulási vagy érkezési órája után; másodszor pedig éjjel az álmos utitársak nem támasztják a fejüket a szomszéd vállára és nem rugdalják az embert a „kinyújtózkodhatási lehetetlenségben". A második sajátságuk, hogy meglehetősen drágák; másfél órai útért körölbelül annyit fizettünk, a mennyiért Budapestről Nagyváradig lehet utazni. Harmadik és legfeltűnőbb tulajdonságuk, hogy a vonatot kisérő személyzet meglepően — udvarias. A vonat személyzete csaknem tisztán khinai alkalmazottakból áll és csak a főbb hivatalnokok európaiak vagy

javának. A vonat négy-öt helyen is megáll Buitenzorgig, bennszülöttektől lakott kisebb faluk előtt, a hol a közönség rendesen nagy számban csoportosul és bámészkodik. Hogy mit bámulnak, azt épp oly kevéssé tudnák megmagyarázni ők, mint a mi vidéki vasúti állomásaink bámészkodói, a kik szintén künn vannak minden vonat megérkezésénél, a nélkül, hogy tudnák, hogy mit csinálnak ott és mit bámulnak.

Úgy az útmentén, mint a városok határaiban meg a falvakban meglehetős sűrű apró őrházszerű kalyibák láthatók, a melyeknek a tetejéről harangszerűen kivájt fatörzs lóg le s benne egy fakoloncz, mint harangnyelv. Ezek a kis kunyhók tényleg őrházak, a melyekben kétféle veszedelem alkalmával adnak jelt: tűzvésznél és az „amok-futásnál". Az amokfutás ugyanis ismét különös sajátsága azoknak a vidékeknek, a hol malayok laknak. Az amok alatt a malayoknak hirtelen beállott dühöngési vagy tomboló rohama értendő, a mely roham vagy napszúrás folytán, vagy valamely súlyos betegségnek a rekonvaleszkáló stádiumában, vagy túlságos ópiumélvezés következtében áll be; néha azonban vérbosszú czímén történik az amokfutás. Az amoktól meglepett ember vérengző dühösséggel fut végig a falu utczáin vagy az országúton és a kezében tartott éles „kris"-sel, egy hullámosan görbe késsel, irgalmatlanul leszúr mindenkit, a ki az útjába akad. Ha valamely malay amokfutásra indul, ezekben az őrtálló kalyibákban lógó faharanggal figyelmeztetik a közönséget, egyszersmind felszólítják az embereket, hogy tegyék ártalmatlanná az amoktól meglepett dühöngőt. Az ártalmatlanná tevés nagyon egyszerű művelet. A dühöngőt t. i. egyszerűen lebunkózzák, mint a veszett ebet, vagy lelövik. Az amokos malayt ugyanis szabad prédának tekinti a jávai törvény, éppen úgy a sumatrai meg a pulo penangi is. Van erre külön vessző-villájuk is tüskékkel, a melylyel nyakoncsípik, földre rántják s megölik.

Batávia közelében folytonosan rizsföldek között halad a vonat; a nagyon sok vizet igénylő rizsföldek csatornázása egyik mestermüve a jávaiaknak. Tovább haladva, a talaj gyorssn emelkedik; a

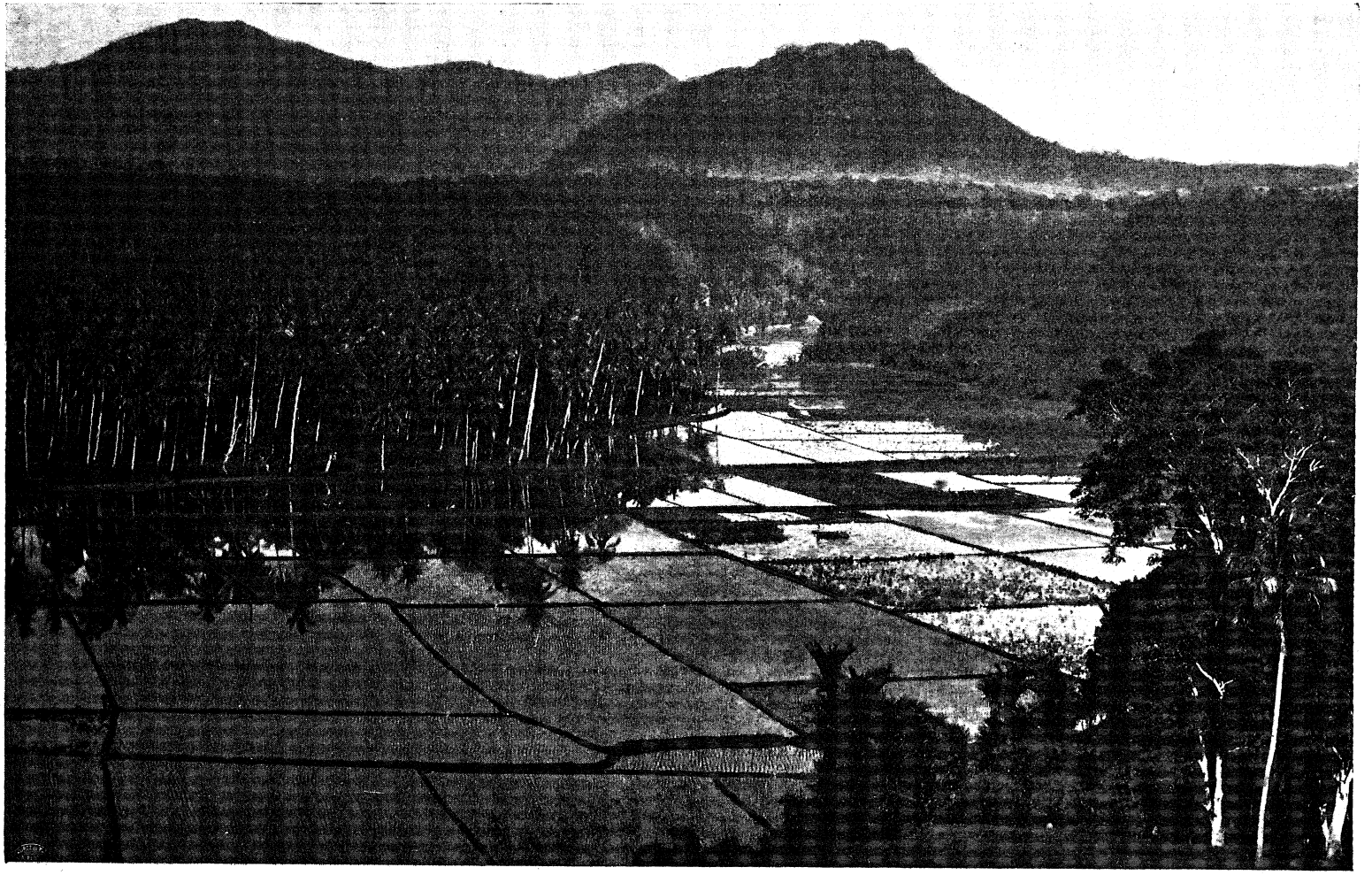

RIZSFÖLDEK A BUITENZORGI ÚT MENTÉN.

vonat dúsan benőtt halmok között halad fölfelé. A sceneria egyre változik s egyik szebb a másiknál; a zúgva rohanó hegyi patakot szépen dolgozott híd íveli át; utána ananász-földek, aztán kávéültetvények, közbe-közbe a benszülötteknek sűrű növényzet közé épített idyllikus falucskái. Másfél órai utazás után elértük Buitenzorgot, növényzeti szempontból a földnek egyik legbájosabb részletét. Buitenzorg ugyanis a batáviaiak legfontosabb nyaralóhelye, a melynek előkelőségét az adja meg, hogy a „nyári hónapokban" (!) a kormányzó is itt tartózkodik. Buitenzorg híressége azonban a világhírű botanikus kert, a mely úgy a sceneriák szépségére nézve, mint a botanikai tudományok tanulmányozására berendezett intézmények gazdagsága folytán az egész világon páratlan. A buitenzorgi botanikus kert úgyszólván a legmagasabb egyeteme a botanikai tudományoknak. A berendezése olyan mintaszerű, olyan páratlan gazdag, hogy a botanikai tudománynak nincsen olyan ágazata, a melyből itt magasabb tanulmányokat és vizsgálódásokat nem lehetne végezni. A rengeteg terjedelmű parknak növény-gazdagságáról fogalmat nyujt az az egy tény, hogy csak a fáknak több mint hétezer fajtája terem benne, a melyek osztályonként és családonként vannak csoportosítva. A kertnek egyik részét mesterségesen csinált őserdő borítja, a melyben a növényzet olyan rengeteg dús, hogy a nagyon keskeny gyalogösvényeken is csak ügygyel-bajjal lehet keresztül hatolni. A növényfélék ezer meg ezer fajtájának valamennyi sajátosságait itt helyt tanulmányozzák a tanulás és megfigyelések végett Jávába jött botanikusok, a hol a növény életének első perczétől kezdve a haláláig minden fázisa a tudós buvárkodó szeme előtt történik. A kert tudományos berendezésének leírása még a szaktudósnak is nehéz munka lenne. Mi csak a laikus emberre tett benyomásra terjeszkedhetünk ki. Ez pedig olyan fenomenális, olyan elbájoló és elragadó, hogy szintén — leírhatatlan. Így például egy nagy tó áll a kert közepén, a tó közepén parányi kis sziget, ezen a szigeten pedig a kormányzói nyári palota. A tó körül a pálmáknak, lomb-, gyümölcs- és díszfáknak a képzelhető leggyönyörűbb példányai sorakoznak; magát a tó vizét pedig,

a melynek szinéből néhány szökőkút vize ugrik fel jókora magasságra, a vizi-növényeknek legbájosabb fajtái lepik el, a Viktoria Regiától végig a lotos gyönyörű szép fehér és rózsaszínű virágjáig. Magát a palotát — Jávának talán a legízlésesebb és legművészibb építményét — ismét a leggyönyörűbb fáknak és pálmáknak gyűrűje övezi.

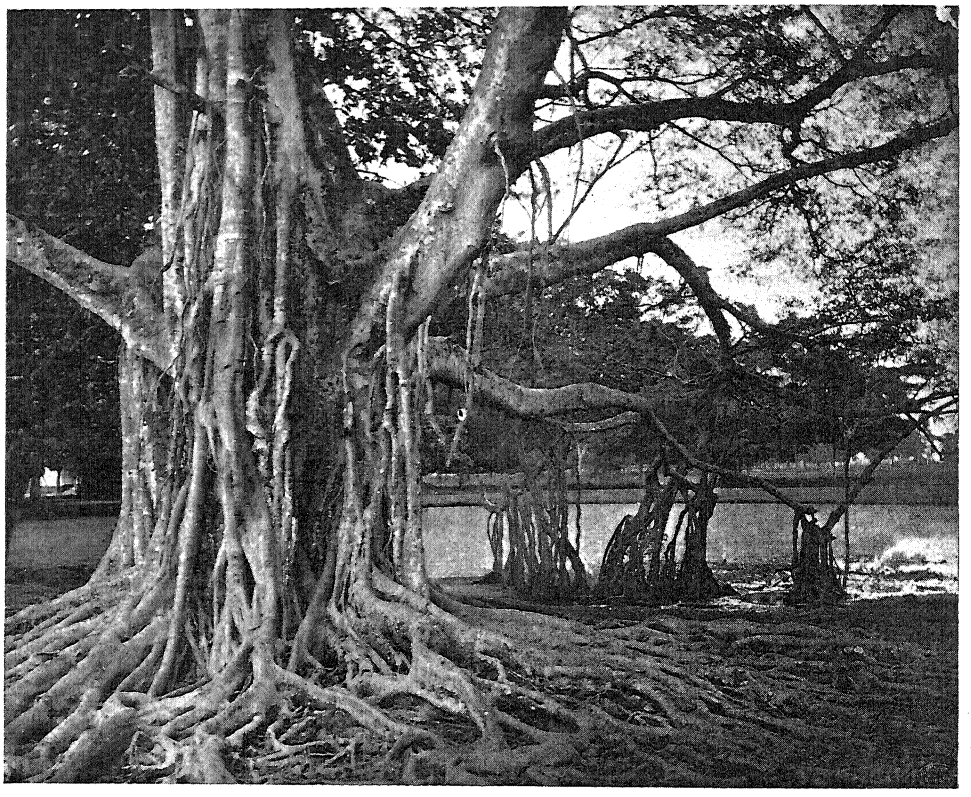

GUMMIFA A BUITENZORGI BOTANIKUS KERTBEN.

Ugyancsak páratlan szépségű a „Kanary"-fák avenueje; csupa egyforma magasságú, egyforma vastagságú sudarú és egyenlő terjedelmű hatalmas lombkoronával. Ez a fasor olyan elragadó szép, hogy mögötte messze elmaradnak a Rio de Janeiroi botanikus kert világhírű király-pálmasorai, valamint az ugyancsak világhírű Peradenieyai botanikus kert legszebb részletei, a földgömb egyik legszebb szigetén, Ceylonon. De valamennyi szépségét felülmúlja a „pálmaosztály", a melyben valamennyi pálmafajnak minden családja,

minden osztálya és minden alfaja képviselve van; természetesen a leggyönyörűbb példányok által. A milyen nagyszabású a sceneriák és az élőnövények elhelyezése, ugyanilyen tökéletes a tudományos buvárkodásra szolgáló berendezkedése is. A múzeumok, herbariumok, laboratóriumok, fényképészeti intézetek pazar bőkezűséggel vannak berendezve. Európában méltányolják is ám a buitenzorgi botanikus kertnek ezt a legnagyobb fokú tudományos értékét. Buitenzorgban állandóan tartózkodik néhány olyan férfiú, a kinek a neve a tudományos botanika terén éppen olyan kimagasló és híres, mint akár maga a buitenzorgi botanikus kert. Hogy ezek a nevek túlnyomóan — német hangzásúak, arról nem tehet senki; de mindenesetre dicsőségére válik a német nemzetnek.

*

A buitenzorgi kirándulással egyszersmind véget ért batáviai tartózkodásunk. Öt napi itt időzésünk után annyival inkább készülnünk kellett az indulásra, mert a kinálkozó alkalom — az Ausztrália délnyugoti partjára induló hajó — már szintén megtette az előkészületeit az indulásra.

Batávia és Európa között meglehetős könnyű a közlekedés, mert úgy az angol, franczia, német hajók, mint a hollandi társulatok meg a British-India társaság és több más társaság hajói elég sűrűn közlekednek Észak és Dél között, a mint azt már Pulo Penang és Singapure között láttuk. Jávától délre vagy keletre azonban már sokkal kötöttebb a „marsroute"; itt már kissé kombinálni kell az összeköttetéseket és jól kiszámítani a megfelelő és lehetséges összeköttetéseket. A mi útitervünk szerint Batáviából Ausztrália délnyugoti partjára kellett tartanunk, Freemantleba; innen az utunk — tervünk szerint — tovább vezet Ausztrália déli partján Adeleidebe, innen Melbourneba, Sydneybe, Brisbanebe Ausztrália keleti partján, és ha alkalom kinálkozik, Sydneyből a tőle keletre eső Csendes oceáni szigetek egyik legfontosabbjára, a Samoai szigetcsoportra, a honnan oly módon folytatjuk az utat tovább északra,

hogy vagy a Csendes oceáni szigetek közötti forgalmat fentartó hajók egyikével jutunk fel Hongkongig Dél-Khinában, vagy pedig a Hawai-i szigetekre.

Ennek a tervünknek megfelelően pompásan bevált a West-Australian Steamnavigation Company „Calgoorlie" hajója, a mely Singapureból jövet, úton volt hazafelé Freemantleba. Batávia és Nyugot-Ausztrália között ezidőben csupán három hajótársulat tartott fenn rendszeres összeköttetést; ezek egyike az éppen említett „West-Australien" ausztráliai hajótársaság, a másik kettő pedig hollandi társulat: a „Nederland" meg a „Rotterdam Lloyd". Az ugyancsak hollandi „Coninklijke Pakketvaart Maatschappy" a Jávától keletre eső szigetekkel tartotta fenn a közlekedést; dél felé csak a legkivételesebb esetekben menesztett hajókat.

A West-Australian társaság hajói minden tizennégy napban egyszer indultak Singapureból és ugyancsak minden tizennégy napban egyszer Freemlantleből. Ha tehát most elmulasztanók a Calgoorlie indulását, akkor a legjobb esetben is legalább tizennégy napot kellene még Batáviában, illetőleg Jáva szigetén töltenünk. Ennyi időt pedig a mi időbeosztásunk folytán az „Insulindeiek" irányában érzett nagymérvű rokonszenv mellett sem engedhettünk meg magunknak.

Október 6-án tehát a kora reggeli órákban már a Calgoorlien voltunk elrendeződve és vártuk az indulás idejét.

*

Mielőtt azonban megindulnánk a hosszú útra Ausztrália délnyugati partjára, érdemesnek tartom egy-két eseménynek a felemlítését, a melyek élénk világot vetnek a hajós élet némely olyan mozzanatára, a melyek úgy a kereskedelmi, mint a hadihajók életében elég gyakran fordulnak elő. Ezen események — a melyeknek kettője a Verestengeren történt, a másik pedig azon az Oceánon, a melyen idáig vezető utunkon olyan sokáig tartózkodtunk, tudni-

illik az Indiai Oceánon — még abban az időben történtek, a mikor én — ezen sorok írója — mint hajóorvos hadihajókon szolgáltam és nem mint „ártatlan“ utas csak „közönséges“ személyszállító — akárhányszor még „közönségesebb“ teherhajókon — gyönyörködtem a tengeri élet változatos nehézségeiben és küzdelmeiben. Ezek a kis történetek annyira jellemzetesek az oceánokon járó hajók sajátos „életmódjára“, hogy érdemesnek tartom azok felemlítését. Az előttünk álló hosszú tengeri út Freemantle-ig vagy Perthig éppen jó alkalomként kínálkozik erre a czélra.

*

A mikor keletázsiai expedicionk alkalmával először haladtunk végig a Verestengeren s először voltunk kitéve a tropikus égöv tikkasztó forróságának meg szokatlan nehéz viszonyainak, akkor azzal vigasztaltuk magunkat, hogy ezek a napok lesznek egész missziónk alatt a legnehezebbek.

A mikor pedig később Khina belsejében, a barátságtalan Yangtce-Kiangon kínlódtunk végig harmincz napot leírhatatlan nehéz és sanyarú viszonyok között, akkor örömmel néztünk eléje utazásunk ezután következő részének, azon reményben, hogy bárhova is menjünk innen, csak kellemesebb és könnyebb viszonyok közé fogunk jutni. De a mikor expedicionk befejezése felé, — a hazavezető úton — másodszor haladtunk fel a Veres-tengeren, akkor meggyőződtünk arról, hogy nem jó lemente előtt dicsérni a napot.

Ma, a midőn az Ázsia körüli expedició már csak mint átélt tény emléke van mögöttünk, bátran állíthatom, hogy ezek a napok voltak a legnehezebbek. — —

Az Indiai Oceánról ugyanis betérve a Bab-el Mandeb szoroson a Verestengerre, szembe csapott bennünket az egész tenger hosszán végig dühöngő Számum, a mely változatlan erővel tartott napokon keresztül. A viharszerű ellenkező szél meg az óriási hullámjárás következtében a vitorlákkal eszközlendő fellavirozásról szó

sem lehetett. Sőt ellenkezőleg, a hajó gépezetét a végletekig megerőltették, hogy a corvetta felküzdhesse magát az óriási hullámok ellen.

A hőség már az Indiai Oceánon is úgyszólván eltűrhetetlen volt, holott akkor még vitorla alatt jártunk és a kazánok nem voltak fűtve. A mint azonban a gépet működésbe hozták, az elviselhetetlennek gondolt forróság rögtön és tetemesen növekedett.

Könyörtelenül üvöltött végig a fedélzeten napokon át a finom homokkal és meleg vízpárával telített Számum szele, a melyen a perzselő nap csak mint sárga, elmosódott, izzó korong látszott keresztül. A levegő olyan forró volt, mintha végtelen nagyságú sütőkemenczéből fújták volna reánk.

Minden perczben végig söpörtek a hullámok a hajón. Hogy megvédjék a hajó üregét a betóduló víztömeg ellen, minden oldalablakot és fedélzetnyílást vízmentesen elzártak, a mi által a hajó üregе valóságos pokollá változott. Mert eltekintve a hőségtől, már maga a levegő is irtózatos volt lenn a korridorban. Hogyne; kétszázharmincz ember éit a napokig nem szellőztetett alacsony és szűk helyiségben.

A hőmérő a napon 66°-ot mutatott; árnyékban a kettős ernyők alatt 42°-ot; lent a korridorban és a kabinokban állandóan 34° volt a hőség; a gépeknél pedig és a kazánoknál 68°-nyi melegség uralkodott. (Február havában!)

A nagymérvű testi bágyadtság és szellemi lehangoltság ellenére alvásról szó sem lehetett. Öt percznyi fekvés után az ágynemű tökéletesen átizzott volt. Mert tudniillik izzadtunk határtalanul. És minél többet izzadtunk, annál többet ittunk, vagy akár megfordítva: minél többet ittunk, annál többet izzadtunk. Össze-vissza ittunk mindennemű folyadékot, a mi éppen kéz alá került, a desztillált tengervíztől kezdve egészen a czukortalan hideg teáig. (Ennyiből állott ugyanis a nagy választás.) Notabene: a leghűsebb italunk testvérek között megért 30° Celsiust.

Ráadásul el voltunk látva bőven az úgynevezett „hőség-küteggel“ (Preackling Heat), a tropikus égövnek evvel a kínos átkával. Alig volt ember a hajón, a kinek a teste nem volt sűrűn fedve

CSÓNAK A NYÍLT TENGEREN.

a makacs és kínos küteggel, a mely szúr, mint ezer finom tű és viszket, mint a rüh.

A gépek megfeszített erőlködése mellett, a corvetta csak lassan tudott felvergődni az ellenkező szél és hullámjárás ellen. A gép prüszkölt, zakatolt és lihegett, mint valami hosszú tehervonat mozdonya felfelé a meredek kaptatón. A széles, magas kürtő szakadatlanul okádta a hatalmas, fekete füstoszlopot, a melyet éjjelenként kisértetiesen világítottak meg a füsttel együtt elszálló izzó széndarabok. A szokásos tíz mérföld helyett, a melyet corvettánk 1460 lóerejű gépe normális viszonyok között képes óránként megtenni, most csak négy mértföldet tudtunk futni.

Közbevetőleg megemlítem, hogy a Yangtce-Kiangon a tíz mértföld helyett, helyenként csak egy mérföldet tudtunk megtenni; sőt egyes pontokon az is megtörtént, hogy a hajó meg sem mozdult helyéről és a rohamos ragadó ár egészen keresztbe fektette a folyón. Csak egy hirtelen kanyarodás — tudniillik kifelé a veszélyes örvényből és egyenesen neki a tulsó partnak — mentette meg a hajót a biztos veszélyből. — —

Mintegy hatszáz mértföldnyire haladtunk ilyen körülmények között fel a Verestengeren és már csak nyolczszáz mértföldnyire voltunk Sueztől, a mely útnak a megtevésére számításunk szerint legfölebb nyolcz napra volt szükségünk, ha az egész Veres-tengeren végig gőzzel teszszük meg az utat. (Vitorlákkal talán négy hétbe is került volna ez az út, a leírt körülmények között.)

Körülbelül Dsiddah magaslatánál lehettünk, a midőn az előárboczról az őrszem hajót jelzett szembejövő iránynyal. A jelzett hajó csakugyan egyenesen felénk vett irányt. Már távolról látható volt, hogy nehéz havariája van, miután feltünő lassan közeledett. Az is gyanús volt, hogy az árboczán vitorlákat hordott, holott kereskedelmi gőzhajók csak a legritkább esetben feszítik ki vitorláikat.

Természetesen angol hajó volt. Azért mondom: természetesen, mert — a mint eddigi tapasztalatainkból már tudjuk — tíz hajó közül, a melylyel az ember találkozik, hat bizonyosan angol lobogó alatt jár.

Mintegy hatszáz méternyire tőlünk megkezdette nemzetközi lobogóival a jelzéseket, a melynek körülbelül az volt a tartalma, hogy: „Traveller"-nek hívják, gyorsárú- és személyszállító, Liverpoolból jön és Jáva szigetére tart; nehéz havariája van a csavaron, további útja bizonytalan, kéri tehát segélyünket.

Nagyon lehangoló benyomást tett reánk ez a néhány mondat. Előre látható volt, hogy a segélynyujtás következtében a remélt nyolcz nap helyett esetleg még egyszer annyit kell a Veres-tengeren töltenünk.

A segélyt megtagadni azonban lehetetlen. A „nemzetközi tengerjog" előírja, hogy minden hajó, a melyet „tengerveszélyben" levő hajó segélyért szólít fel, minden körülmények között köteles tehetsége szerint a kért segélyt nyujtani, feltéve, ha ő maga nem forog veszélyben.

Nem szivesen ugyan, de engedve a szükségnek meg az erkölcsi kötelességnek, a parancsnok megigérte a kért segélyt.

— Miben áll a havaria? Mire van szüksége? — kérdé a „Traveller"-t.

— A csavarnak elveszett három szárnya. Egyik Malta alatt, kettő a Verestengeren. Most már csak egy van. Ha ez az utolsó is elvész, akkor esetleg el van veszve a hajó is. Kisérjen tehát Perimig.

Hm! Nem rossz. Tehát vissza a Bab-el Mandeb szoroshoz, a hol éppen hat nappal ezelőtt voltunk. Azaz hatszáz mértföldnyire vissza — Perimig; onnan ismét hatszáz mértföldet vissza, erre a pontra, a hol most vagyunk; innen Suezig még van nyolczszáz mértföld; hatszázat pedig már megtettünk. Tehát ezernégyszáz mértföld helyett kétezerhatszáz! És még hozzá ilyen viszonyok között!

A kedvtelenség hatványozva fokozódott.

— Perimig nem kisérem, — jelzé vissza a parancsnok, — mert az az utammal diametrálisan ellenkező irányba esik. Hanem elkisérem Dsiddahba, Suakimba vagy Massauahba.

— Dsiddahba, Suakimba vagy Massauahba nem mehetek, mert azok az én utammal esnek diametrálisan ellenkező irányba. Azon-

kívül Perimben hajógyár van, a hol havariámat kijavíthatom. Az utam pedig sürgős! — felelte a „Traveller".

Három érv egy ellen, a melyek közül már egy is az ő javára nyomta volna a mérleget. A mi utunk ugyanis nem volt sietős. Nekünk tudniillik most, hogy a hátunk mögött voltak a khinai vizek meg az indiai Oceán, mindegy volt, hogy márczius végén vagy október elején érünk-e a főhadi kikötőbe. A „Traveller"-nek ellenben minden napi késedelemért tetemes összeget kellett volna fizetnie. Tehát neki van igaza. Nem marad más hátra, mint megfordulni és menni vissza Perimbe.

— Hány mértföldet képes megtenni? Ki fizeti a költségeket? — kérdé a parancsnok megfordulása előtt.

— A széllel és hullámmal talán megteszek nyolczat. A költségre pedig „carta biancát" adok egy port-saidi bankra.

All right, akkor menjünk. Indulás előtt megállapították csillagászatilag a találkozás színhelyét a hajónapló számára, azután megindult a kisérés. Az angolban nagyon csalódtunk. Mi azt hittük, hogy az ő nyolcz mértföldje nem egyéb mint — renommirozás és azért mond ilyen sokat, hogy a parancsnok annál könnyebben határozza el magát a kisérésre. Nem hittünk neki és el voltunk készülve, hogy nem sokára „slepp"-be kell vennünk, vagy pedig, hogy a legjobb esetben is legfeljebb csak három mértföldet fogunk futni.

Ellenkezőleg történt. Nekünk, a segélynyujtóknak, a gépek teljes megerőltetésével kellett futnunk, hogy nyomába maradhassunk a „szegény sebesült" Travellernek.

A mi különben nagyon természetes. A mi corvettánk ugyanis, a melynek hatalmas vitorláiban állott a tulajdonképeni ereje és a gépe inkább csak mint kisegítő motor szerepelt, a legjobb esetben is csak tíz mértföldnyi gyorsaságot volt képes kifejteni. Jelenleg azonban ez a tíz mértföld is nyolczra redukálódott jelentéktelen kis baj miatt. Az angol ellenben, mint modern gyorsjáró hajó, a mely tizenhat mértföldet fut normális viszonyok között, nehéz havariájával is könnyen megtett nyolcz-kilencz mértföldet 6000 lóerejű gépével.

A kiséretre különben is csak azért volt szüksége, hogy a közelében legyünk arra az esetre, ha a propellernek az utolsó szárnya is elveszett volna. Mert ez esetben a hajó mint tehetetlen tömeg hánykolódott volna a hullámokon és bizonyára tönkrement volna a tömérdek zátonyon és szirteken, a melyekről a Verestenger — különösen annak a déli része — oly félelmesen hirhedt.

Két napig tartott a kisérés, a mely azonban inkább — üldözés volt. A mi gépeink már előbb annyira meg voltak erőltetve, hogy ily gyorsaság kifejtésére alig lettek volna tovább képesek. A lobogó becsületét azonban meg kell menteni minden áron. Tehát csak rajta, tovább, a végkimerülésig.

Szerencsénkre közbe jött a véletlen. A hullámzás tudniillik lecsendesült, az idő kiderült. A „Traveller" pedig azt remélte, hogy a lenyugodott tengeren kibírja az egyetlen csavarszárny a Perimig még hátralévő utat. Megállott tehát, hogy bevárjon minket és hogy megköszönje a segítséget. Újból megállapítottuk a csillagászati pontot és a két hajó barátságos „Good bye"-jal elvált. Az angol folytatta útját délre Perimnek, mi pedig visszafordultunk északra.

Néhány nappal később Dsiddahban, a hova be kellett térnünk szén- és élelmiszerkészleteink kiegészítése végett, találkoztunk egy orosz hadihajóval, a mely a kelet-afrikai partokról jött és a melyet ugyanaz a sors ért, mint minket. Még pedig szintén a szerencsétlen „Traveller"-rel.

Alig húsz mértföldnyire attól a ponttól, a melyen mi elhagytuk, csakugyan szerencsésen elvesztette az utolsó csavarszárnyat is és ki tudja, mi történt volna vele, ha a gondviselés nem hozza útjába ugyanaz nap az orosz hajót.

De sok gyermek maradt volna árván és de sok asszony lett volna özvegygyé!

*

A „Traveller"-rel való találkozásunk után mintegy három héttel, kedvezőbb körülmények között találkoztunk egy másik hajóval, egy kedves régi, jó ismerősünkkel, a „II. Vilmos császár"-ral.

Ezzel a hajóval Ceylon szigetén, Colombo kikötőjében találkoztunk először és ámbár „csak“ kereskedelmi hajó volt, a legjobb barátságba léptünk vele. Ebben a leereszkedésben része volt annak, hogy az időtájt járt a mi pánczélflottánk a német partokon, a hol a németek a legbensőbb barátsággal és kitüntetéssel fogadták bajtársainkat. Úgy illett tehát, hogy mi is barátságot kössünk a némettel, a Pidurutallagalla* tövénél.

De voltak más okaink is jó barátságban élni a „II. Vilmos császárral“. Colombo kikötője ugyanis, a mely nemcsak arról hires, hogy talán egyik legszebb pontja a földgömbnek, hanem már rendes körülmények között is egyike a legélénkebb kikötőknek, ott tartózkodásunk idejében különösen élénk s mozgalmas volt. Ugyanis több nagyszabású hajótársulat bizonyos oknál fogva elhatározta, hogy megváltoztatja a hajók menetét, a mennyiben tudniillik azokat a hajókat, a melyek eddig a Nyugattal tartották fenn a közlekedést, ezután Keletre küldik és viszont a keletieket Nyugatra. A csere központjául Colombot jelölték ki, az időt pedig deczember második felére tették.

Így történt aztán, hogy karácsony körül Colomboban horgonyzott az Oceánt járó kereskedelmi hajók szine-java. A hajók közt volt egynéhány, mint például az „Oceania“, a „II. Vilmos császár“, melyek éppen úgy páratlanok voltak az időtájt a maguk nemükben, mint akár a „Trafalgar“ vagy a „Lepanto“ pánczéltornyos hadihajók a maguk nemében.

Colombo gyönyörű utczáinak érdekes bennszülött közönsége csaknem elenyészett a számos idegen között, a kik ezen idő alatt a várost elözönlötték. Ezen néhány nap alatt Európa és Amerika csaknem valamennyi művelt nemzetének a nyelve hallható volt a szállodák terrászain, vagy a kirakatok előtt. Az ebédnél pedig könnyen megtörténhetett, hogy ugyanegy asztal mellé kerültek a table d'hotenál pl. Callao, Vladivostok, Saravak, New-Orleans, Kobé, Tien-Tcin és Adelaide képviselői.

* A Pidurutallagalla magas hegycsúcs Ceylon szigetén, a mely már messze künn a sík tengeren látható.

A kikötő ezen érdekes mozgalmához nagyban hozzájárult még egy másik körülmény, mely nem kevésbbé érdekes, mint az előbbi.

Colomboban ugyanis nagyszámú angol lovasság „fekszik“ és ennek megfelelően számos lovastiszt tartózkodik ott. Ezek többnyire fiatal lordok, másodszülöttek, a kiknek nincs pénzük, de van czímerük. A szomszéd Elő-Indiában pedig, például Madrasban, Bombayben, Calcuttában viszont nagyon sok ültetvényes van, a kiknek nincs ugyan czímerük, de vannak mértföldekre terjedő ültetvényeik és szőke fürtű, rózsás arczú misseik, a kik nagyon szivesen hallgatnak a lady czímre. Miután azonban a lovastisztek nem mehetnek kedvük szerint Madrasba vagy Calcuttába, ellenben az ültetvényekkel és missekkel bíró papák jöhetnek Colomboba — nyaralni, megtörténik tehát minden év vége felé, hogy Colomboban ilyenkor az embernek minden újjára jut egy indiai milliomos és minden milliomos kisasszonynak az ujjára egy — jegygyűrű.

Nekünk ugyan a gyűrűosztogatásban — sajnos — nem volt részünk, de volt az ismeretség-kötésekben, bálokban s más meghivásokban, a melyek tudvalevőleg normális viszonyok között a gyűrűhistóriák előzményei szoktak lenni.

Az „Union club“ és a „Hotel Oriental“ termei után a „II. Vilmos császár“ fedélzete volt leggyakrabban a találkozási hely a colomboi ideiglenes társasággal. Ez a hajó ugyanis, ámbár akkor csak a negyedik-ötödik útját tette meg, már el volt ismerve, hogy mint személy-szállító hajó páratlan a maga nemében. Abban az időben nem úszott a tengeren hajó, — kivévén néhány fejedelmi vagy klubbeli yachtot — a mely fényűzésre, pompára, kényelemre, de különösen nagyságra nézve evvel a hajóval vetekedhetett volna.

Az utazó közönség meg a gyarmatlakók kiváncsiságából kifolyólag csakhamar a „bonton“-hoz tartozott a „II. Vilmos császár“-t meglátogatni és a kedves, csinos kis missek tényleg bebizonyították, hogy a „german-ship“ ez időben „the greatest attraction; indeed“.

Az ilyen nemzetközi összejövetelek alkalmával tudvalevőleg gyorsan jönnek létre az ismeretségek; éppen olyan gyorsan jön létre egy kis rögtönzött tánczmulatság, különösen a gyarmatokon.

Az a tudat, hogy ez az együttlét az utolsó az életben, hogy egy másik összejövetel még csak nem is valószinű, továbbá a balzsamos édes levegő, együttesen okozzák, hogy ilyenkor az exlusivus angol miss, a büszke spanyol sennorita, az öntudatos olasz signorina is megenged magának egy gyöngébb tekintetet vagy melegebb kézszorítást.

Feledhetlen gyönyörű esték voltak azok a „II. Vilmos császár" fedélzetén. Minden, a mi a fedélzeten volt, exotikus, szokatlan, gyönyörű és új volt; a virágdísz, a zene, a táncz, a közönség, a modor és a társalgás. Gyönyörű volt a különböző nemzetiségű fiatal nők és leányok csoportozata, mindnyájan könnyű és lenge hófehér öltözetben, a tropikus hőség által megengedett kaczér szabadalommal.

Mindazonáltal eszembe juttatták e tánczmulatságok a hazai emlékeket is, a mennyiben mindannyiszor önkénytelenül kis összehasonlítást kellett tennem. Itt ugyanis, akár a klubban, akár a hajón, minden szaloniasan, kimérten, sajátságos finom feszességgel történt. A férfiak, ha tánczra kértek fel valamely hölgyet, kimért udvarias meghajlással tették azt. Bemutatták magukat előbb a mamának és ennek engedelmével a kiszemelt tánczosnőnek. Evvel az illető nem rohan aztán mindjárt neki a tömegnek, hanem néhány bevezető megismerkedő szót vált vele. A választott tánczosnő a férfiúval marad a megkezdett tánczdarab egész tartamára a nélkül, hogy végkimerülésig, a lélegzet elfogytáig erőltetnék a tánczot. Ellenkezőleg; minden egy-két forduló után következik egy kis pihenés, egy kis társalgás, a mely idő alatt azok tánczolnak, a kiknek előbb nem jutott hely. Aztán ismét folytatják, óvatosan és kiméletesen, a nélkül, hogy a tánczosnő egyetlen lábtaposásnak, oldallökésnek vagy mellbedöfésnek lenne kitéve.

Mahawa-Tawu, — mondjuk, hogy: pápuafőnök az Új-Hebridákról, — a ki valószinűleg valamelyik európai állatkertben mutogatta magát csapatával, vagy talán az angol udvarnál járt „állami ügyekben", véletlenül ott állott egy alkalommal a fedélzeten és nézte a tánczmulatságot. Láttam az arczán, hogy unatkozik és hogy

nem tetszik neki ez a mulatság. Odamentem hozzája és megszólítottam:

— Jó Mahawa-Tawu! Nagyot nőjjön a te ükapád szelleme! Hogyan érzed magadat ebben az idegen környezetben? Úgy-e, unalmas mulatság? Nincs harczi lárma, nincs kurjongatás, sem assagay suhogtatás. Még azt sem hallani egy tánczostól: „Ej haj, dear miss; we should never die!“ — De jönnél csak mihozzánk, az én hazámba, a Kárpátok aljába! Ott látnál mulatságot a te gusztusod szerint; minálunk ugyanis, az én hazámban, van az ország szivében, a szőke folyó partján egy nagy-nagy vigvam, a mit a mi nyelvünkön úgy ejtenek ki: redút és a mi annyit jelent a ti nyelveteken, hogy „vigadó“. Máskép megy ott a mulatság, jó Mahawa-Tawu! Ott nem látsz ám hajlongó, bókoló fehérarczúakat, hanem tűzvérű ifjakat, a kiknek a nemes tűztől rákpiros a felhevült arczuk; ott látsz ifjakat homlokba csapzott, izzadt hajjal, átizzadt inggel; a nyak körül tekert manchetta (a mit, tudod, néhány év óta nálunk gallér helyett viselnek a fiatalok, mint Kamerunban a bennszülöttek) átizzadt rongyként hull a frakkra. Ott nem hajolnak, bókolnak ám az emberek, hanem az ifjú odalejt a tánczosnő elé, büszkén és hetykén, a mint az a tűzvérű ifjúhoz illik. A mamára rá sem néz, legfeljebb — lenéz; aztán összeüti a bokáját, végigtörli izzadt arczát és nyakát és elmondja egy szuszra kihi. . . nem: meghivólag: „X. Bandi vagyok; szabad kérnem!“ Még el sem végzi a mondókáját és már rohan a zsákmánynyal neki a tömegnek, a hol legsűrűbb. Két kézre kapja a tánczosnője karcsú derekát és rázogatja lelkesen, mint a hogy ti, meg a zulukafferek a pálmasudarat kókuszszüretkor. Ő maga pedig megáll egy helyt és elkezd topogni, meg kopogni, mint a pommeráni rekruta a kommandószóra: „uff der Stelle jetreten!“ Aztán behunyja a szemeit és elkezd mártogatni, térdepelni, szorongatni, meg keringeni, mint az ájtatosságban megveszekedett gangesparti fakir. Aztán fellobognak a harczi zászlók, az izzadtságtól csepegő zsebkendők. Aztán a konty meg a „fecher“ repül, az uszály meg a szoknya perdül. Minden harczos, azaz hogy tánczos kopog, dobog, kurjong, zihál, sóhajt

és biztat. A fal reng a harczi zajtól: „Ne hagyd magad Schlézinger! Szorítsd Laczi, vakapád! Hej, kisasszony, nem halunk meg sohasem!. . .“ Úgy ám, Mahawa-Tawu; és még napokkal ezután folyik csak az igazi vér! . . .

— Szűnj meg beszélni, te sápadt arczú idegen, sóhajtá a pápuafőnök; ne juttasd eszembe az én hazám emlékeit; ne ébreszd fel bennem a szunnyadó honvágyat! — — —

De lássuk tovább a „II. Vilmos császár“-t. Eltekintve az érdekes mulatságoktól, a német hajó különben is nagy vonzóerővel bírt reánk. Először is, mert mint jó hazafiak kötelességünknek tartottuk a hajó német utazóival szorosabbra fűzni a „birodalmi szövetség“ kapcsát. Hogy a szövetség megkötésben nem annyira az utazókat, mint az utazónőket igyekeztünk első sorban megnyerni, az csak véletlenül történt.

Másodszor pedig szerettük a hajót azért, mert reggelenkint, a lobogó felvonásakor, az udvarias kapitány rendesen a mi haditengerészetünk hymnusát is eljátszatta zenekarával. Harmadszor pedig azért, mert a derék és vendégszerető tisztikar mindig a legnagyobb barátsággal fogadott bennünket és a kiknek a társaságában nagyon kellemes volt a megunt angol és olasz konyha után végre a becsületes, tartalmas német konyha gyönyöreit élvezni.

Különösen megnyerő és érdekes alak volt a hajó kapitánya, egy telivér tengerész tetőtől talpig. Abból az iskolából való volt, a mikor még vitorlával járták meg a Vihar-fokot és a ki megtette egyszer többek közt, hogy miután egy alkalommal harmincz napon keresztül hasztalanul lavirozott a Vihar-foknál, hogy feljusson a nyugati partra, megfordult, megkerülte az egész földgömböt és kelet felől jutott el a tulsó oldalra, Valparaisoba.

Indulásunk előtt éppen olyan kellemes, mint hasznos ajándékkal lepett meg bennünket — újévre. Tudniillik néhány hordó bajor sört, néhány kosár friss kenyeret, vajat és jeget küldött a hajónkra; csupa olyan dolgokat, melyeket hadihajókon abban az időben csak úgy a természetrajzból ismertek. Neki azonban könnyű volt hiszen: omnia sua secum portat; volt pékműhelye, mészárszéke, tehén-istállója és jéggyára.

Hazafelé vezető útunkon még egyszer találkoztunk a „II. Vilmos császár"-ral, még pedig a suezi csatornán. Első találkozásunk óta a „II. Vilmos" már otthon járt Hamburgban, kirakodott, berakodott, meg is pihent egy-két hétig és már ismét útban volt Dél-Ausztráliába és a Csendes-oceáni szigetekre.

Ezúttal a szokottnál is élénkebb volt a közlekedés a csatornán. Minduntalan ki kellett térnünk a szembejövő hajóknak és viszont mi is számos hajó előtt haladtunk végig, a melyek nekünk adtak utat. Hogy mekkora volt a forgalom ezen időben a csatornán, talán leginkább kiviláglik abból, hogy ezen a két napon — február 15-én és 16-án — a suezi társulat bevétele egy millió egyszázezer frankra rúgott. (Csak egy hajó, mint pl. a „II. Vilmos" 60,000 franc illetéket fizet egy útjáért a csatornán.)

A csatorna feleútján, Ismaila felett, ismét jelt kaptunk, hogy a legközelebbi „gare-nál" térjünk ki, de oly módon, hogy mögöttünk még egy hajó férhessen el, miután annak is ugyanott kell kitérnie.

Nemsokára a kitérés után látható volt az impozáns, hatalmas hajó, a mely velünk szembe jött. Hogy a szembe jövő hajó az óriás nagyságúak közé tartozik, már abból is látható volt, hogy a csatornára előírt öt mértföldnyi gyorsaság helyett csak három mértfölddel haladt, a mely lassúságra csak a kivételesen nagy hajók vannak kötelezve.

A legközelebbi kanyarodásnál felismertük a „II. Vilmos császár"-t és a kedves emlékű ismerőst barátságos üdvözléssel fogadtuk. Az udvarias kapitány azonban ismét megelőzött bennünket, mert mire közelünkbe értek, a zenekar már javában folytatta a mi hymnusunkat, a közönség pedig, a mely sűrűn fedte el a fedélzetet, kendőlobogtatással és hangos hurrah-val köszöntött bennünket.

A kitérési idő ugyan nagyon rövid volt, de éppen elegendő arra, hogy a kapitány néhány hordó jégbe hűtött bajorsört küldjön a hajónkra.

És még akadnak emberek, a kik azt mondják, hogy h . . . a német! — —

*

Dél-Amerika, Afrika és az Indiák körüli utazásunk alatt olyan gyakran esett szó a világító-tornyokról, hogy azokra most már mint régi ismerősökre tekintünk. Pedig bizony még nem ismerjük őket. Mindig csak távolról láttuk azokat és kívülről. Sőt jóformán semmit sem ismerünk belőlük egyebet, mint a világító fényüket, a mely hol állandóan erős fehér fény, hol fellobbanó és ismét eltünő forgó fény, stb. De hogy milyen a világító-torony belül, hogyan él az a

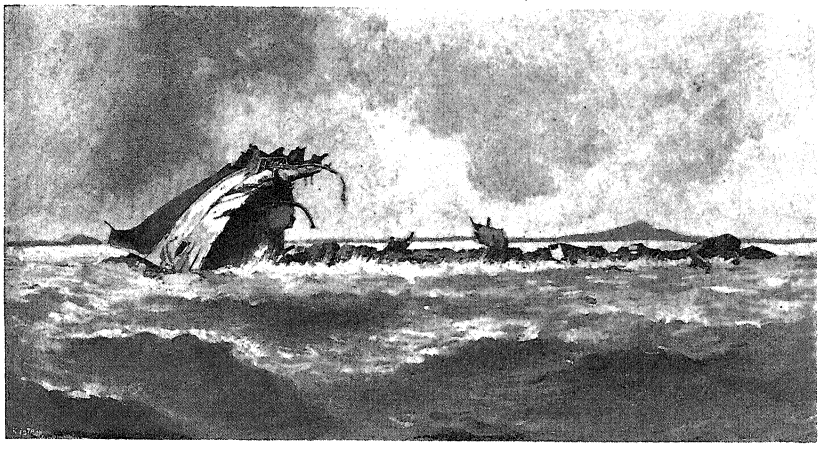

HAJÓRONCS A ZÁTONYON.

két-három ember, a kik életüknek nagy részét a világító-tornyok rettenetes magányában töltik, arról még nem volt alkalmunk meggyőződhetni.

Hogy a világító-tornyok belső életét is megismerjük, elmondok egy esetet, a melynek a Veres-tenger egyik leginkább ismert világító-tornya, a Daedalus-szirtre épített, volt a színhelye.

Kelet-Ázsia partjaira vezető hosszú utazásunk alkalmával történt egy alkalommal, hogy már az ötödik napot töltöttük a Veres-tengeren és csak ott tartottunk, a hol az ezen vidéken egykoron száraz lábbal átgázoló néptörzsnek egyik igen tiszteletreméltó és jelenleg Mádon lakó utódja tart. A korán reggel beálló szélcsend igen szép vidéken ért bennünket utól; tudniillik előttünk — még szemhatáron kívül — a Daedalus-szirtek, mögöttünk a „The Brothers“, jobbra a Shab-Ali zátonyok, balra pedig a szirtes Ashrassi

zátonyok feküdtek. A kilátás — tekintettel azon körülményre, hogy corvettánk teljes szélcsend alatt állott, lomhán, mozdulatlanul lelógó vitorlákkal, azaz kormányozhatatlan állapotban — nagyon érdekes és biztató volt. Ugyanis: az Ashrassi szirtek egyik kinyúló csúcsán feküdtek egy angol gőzös megtépett roncsai, a Shab-Ali szirt közepén

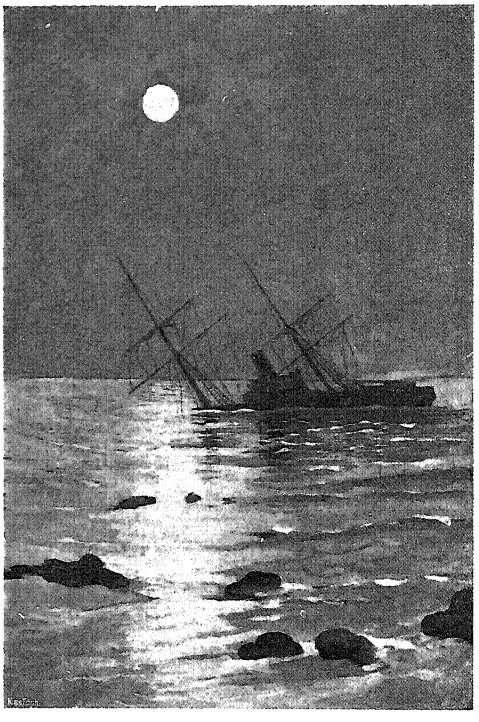

A SHAB-ALI SZIRTEKEN.

egy háromárboczos vitorlás maradékaival „enyelegtek a játszi habok", ennek szomszédságában pedig egy elsülyedt teherhajónak kürtőjén ömlöttek be a szirteken megtörő hullámok.

Hogy corvettánknak a minden tengerek legveszedelmesebbjének éppen ezen legkritikusabb pontján kellett tétlenül vesztegelnie, annak nem mi voltunk az okai, hanem a szél, a mely nem fújt. A Khamshin-szél, a melyre vártunk és a melynek csak jóval mélyebbre délen, a Verestenger alsó harmadában — Mokka körül — szabad kimaradnia — Mokka ugyanis a déli határa a Khamshin-szélnek — egyszerűen cserben hagyott bennünket: nem volt.

Jóllehet az útunk sietős volt, mert arra törekedtünk, hogy az Indiai Oceánon két héttel később beálló hatalmas délnyugati Monszun már a mi corvettánk árbocz-csúcsait is töredezze, mégsem tehettünk egyebet, mint a mit már számtalanszor tettünk ilyen szélcsendes időben, tudniillik vártunk.

Közben azzal telt el az idő, hogy rémséges melegünk volt. 58° meleg volt a napon, ellenben csak 39—41° a födélzet fölé vont ernyő árnyékában. A czápafogdosással már fölhagytunk; először azért, mert már eleget fogtunk, másodszor, mert a bestiák roppantul elbüdösítették a mi tiszta hajónkat, harmadszor azért, mert egyetlen-egyet sem láttunk már napok óta.

Tekintettel a nagy forróságra és az általa létrehozott nagyfokú testi és szellemi bágyadtságra, exerciciumok nem tartattak. Öt perczig tartó foglalkozás az árboczokon vagy a födélzeti batteriában, egyenlő lett volna ötnapos napszúrással a hajó kórházában.

Igen kellemes időtöltések voltak a naponta többször ismétlődő fürdőzések, helyesebben mondva zuhanyozások. A zuhanyok előállítása nagyon egyszerű volt: egy szivattyú hosszú csövének az egyik végét beeresztették a tengerbe, a másik végét pedig fölhúzták egy vitorlarúdra, a honnan az visszahajlott a födélzetre és aztán öntötte magából húsz méter magasságból a frissítő, üdítő sósvizet, a melynek hőmérséke testvérek között megért 30° Celsiust.

Semmi sem olyan jellemző a világtól teljesen elzártan élő matróznak ártatlan, mondhatni gyermekes kedélyére, mint az, hogy az a jelentéktelen, de kitünő testedző valami is nagyszabású mulatságszámba megy az ő egyhangú életében. A zuhanyozásra szánt egy óra alatt az önmagából és ruhájából kivetkőzött matróz élvez, üdül és mulat, a hogy csak a matróz tud mulatni. A matróz tréfálkozása, pajkoskodása és humora száz meg százféle variáczióban nyilvánul; de valamennyi variáczió megegyezik abban, hogy kék nyomokat hagy maga után. A hol tudniillik a matróz humorizál az ő kötelekhez és evezőrúdhoz szokott ökleivel, ott többé nem terem fű.

Mivelhogy utunk sietős volt és különben is mindenáron igyekeztünk kimenekülni a veszedelmes szirtcsoportok és a rajtok tönkre-

ment memento morik — hajóroncsok — szomszédságából, a várvavárt szél tényleg hirtelen beállított. Észak-nyugati irányból — tehát nekünk kedvező irányból — feküdt neki vitorláinknak. Néhány órával később messze mögöttünk maradt a „The Brothers“ meg az Ashrassi zátonyok, irányt vettünk a Zebayir és Dsebelzoguor csoportok között Perim szigete felé, a melyet a Teremtő az angol

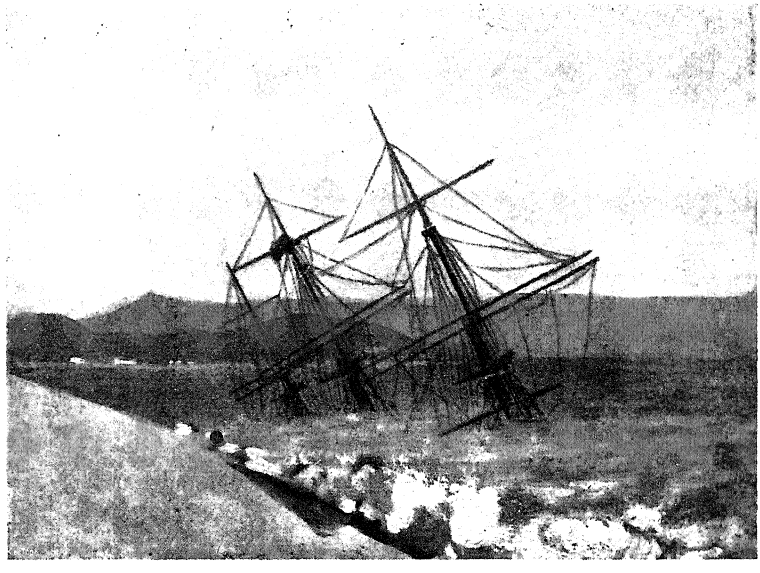

A DSEBEL-ZOGUR-SZIRTEKEN.

admiralitás előterjesztésére az Indiai Oceán bejáratának, a Bab-el-Mandeb szorosnak kellő közepére helyezett el.

Az éj beálltával a corvetta helyzete nagyot változott. Tudniillik cseberből vederbe esett. Az éj koromsötét volt; a corvetta erősen dűlve jobbra-balra, árboczaival óriási íveket írt le a levegőben. Az égbolt fekete volt, mint egy gigászi tentatartó; egyetlen csillag fénye nem törte át a sötét felhőket. A csillagászati helyzet meghatározásáról tehát szó sem lehetett. A hajó menetéből, azaz a bizonyos idők alatt megtett mértföldek összeadásából pedig csak hozzávetőleg mondhatja meg a tengerész, hogy hol jár. A Veres-tenger felső felében azonban, a hol tömérdek szirt, szikla és zátony veszélyezteti az utast, a helyzetnek ilyen bizonytalan meghatározása nem elég.

Az árboczra és a hajó orrára kivezényelt őrszemeknek fokozott éleslátás volt tehát megparancsolva. Kerestük a Daedalus-szirt világító-tornyát; illetőleg a fény föltünését vártuk perczről-perczre. A sík tengeren sziklára emelt világító-torony a kikötők bejáratára épített világító-toronytól eltérőleg nappal is nemcsak a szikla vagy szirt jellegével bír, hanem olyan a sík tengeren, mint a mutató ujj. Kiáltó szó a pusztán, a mely azt mondja: én itt meg itt állok, a szélesség és hosszúság ezen és ezen fokán, perczén és másodperczén; határozd meg segítségemmel azt a pontot, a melyen éppen tartózkodol, és az pontos lesz, mert én csalhatatlan vagyok! Éjszaka pedig a világító-torony a sík tengeren valósággal „fáklya a sötétben". Nem azt az utat mutatja, a melyet a hajó kövessen, hanem azt, a melyet kerüljön, a melytől óvakodjék. A kikötő világító-tornya olyan, mint a meghívó: „erre tessék, itt az út!" az pedig, a mely a sík tengeren szirtek, sziklák és zátonyok között áll, az tilalom, intő vészjel. — — —

Az árbocz csúcsán guggoló matróznak volt tehát bőven oka, hogy sasszemmel nézzen maga elé.

Éjjeli egy óra lehetett, a midőn elhangzott felülről a jelzés:

— Fény elől, öt vonalra balra! (Egy vonal egyenlő a körnek tizenegy és fél fokával.)

A következő pillanatban már valamennyien észrevettük a jelzett irányban a fényt. Halvány forgó fény volt, a mely öt másodpercznyi időközökben ugyanannyi másodperczig tartó rendkívül erős fénybe ment át. (Ez a különbség a Daedalus és a The Brothers világító-tornya között: az utóbbinak tudniillik állandóan erős fénye van, míg a Daedalus-torony halványabb fénye öt másodperczenkint rendkívül intenzivussá lesz.)

Mintegy tíz mértföldet tettünk már a világító fény kiséretében, a mely olyanforma hatással van az emberre, mint a rokonszenves erős ember kisérete éjjel az erdőn, a midőn egyszerre hirtelen jelzés gyúlt ki a toronynak mélyebb, sötét részén.

A kiváncsiság moraja zúgott végig a corvettán: a világító-torony beszél. A torony akar valamit! Mindenesetre érdekes lehet

az hogy mit mond egy világító-torony éjjeli két órakor a Veres-tenger közepén.

Hajónkról viszonozták a jelzést; olyanformát, hogy: halló, mi tetszik? mire rögtön megjelent a tornyon a válasz. A válaszra corvettánkon egy úr olyanformán érezte magát, mint a kit húsvét hétfő helyett úgy három királyok táján öntöznek nyakon véletlenül. Az a corvettabeli úr pedig senki más nem volt, mint — én, a fregatt-orvos. A toronyról adott jelzés tudniillik ezt mondotta:

— Kérjük haladéktalanul az orvost!

Harsogó vezényszavak, lábdübörgés, a megállásra félrefordított vitorlák suhogó csapkodása, a hajónk falán megtört hullámok zajlása közepett szállottam a csónakba a hajó peremén keresztül, nem mulasztván el előbb a hajó parancsnokánál kötelességszerűleg jelentkezni, hogy:

— Parancsnok úr, alázatosan jelentem, távozom a hajóról. (Notandum, ma kissé fölöslegesnek tartom ezt az akkori jelentésemet, mert ha ő adta a parancsot, hogy távozzam, föltételezhette rólam, hogy csakugyan távozom.)

A csónak vízrebocsátása — velünk együtt — nem ment egészen simán; az erősen zajló hullámos tenger kevés hiján már csaknem az első perczben szétzúzta a hajó bordáin, tekintet nélkül azon súlyosbító körülményre, hogy mi is benne ültünk. (Kár lett volna érte; egy ilyen csónak aeraris költségen építve is 700 forintba kerül.) A nagy mentőcsónak volt, a melylyel csak vész idején bocsátkoznak vízre a sík tengeren. Egy kadett vezénylete alatt tíz pompás markú legény kezelte az evezőket, a melyek nagyságra vetekednek egy kisebb szabású mestergerendával. Velünk volt Ali Mohamed is, a verestengeri útunkra még Port Ismailából magunkkal hozott kalauz, a ki mint tolmács tartott velünk a világító-toronyra. Valamit még ordítottak utánunk a fedélzetről, de mire a beszéd hozzánk jutott a zúgó zajlásban, az már csak olvashatatlan szófoszlány volt.

— Igenis, — ordítottuk azért mégis vissza kötelességszerűen és azzal nekiindultunk, orvosi segélyt nyujtani.

Én már mentem csónakon orvosilag segíteni Tristan nyilt

öblében — ugyancsak éjjel, — olyan viszonyok között és olyan hullámjárásnál, hogy hajónkat, szintén vitorla alatt járó ágyúnaszádot, három horgonynyal kellett elhorgonyoznunk; a mikor a partra vezető utamon lépcsők vagy járt út hiányában csónak-kampók segélyével kellett fölkapaszkodnom a sziklákon, a melyekről úgy akart

ALÍ MOHAMED. PILOT A VERESTENGEREN.

leszedni az utánam fölnyaldosó hullám, mint szalamander a legyet. Egy más alkalommal, Cap Leucanál, nyolczan voltunk pánczélosok, a melyeket úgy dobált a fölbőszült „Földközi“, hogy a pánczélosok egyikét, a hatalmas „Tegetthoff“-ot közrefogta a „Don Juan d'Austria“ és a „Prinz Eugen“, hogy mindjárt kéznél legyünk annak esetleges és kilátásba helyezett fölfordulásánál, a midőn a soron kívül álló kis „Blitz“-ről — a melyet nekem kellett alkalomadtán kisegítenem apróbb orvosi zavaraiból — jelt ad, hogy: „kérjük az orvost haladéktalanul“, a megtisztelő meghívásra nekem, a „Don Juan“ másod- és a „Blitz“ egyetlen orvosának, két mértföldnyi utat kellett megtennem parányi csónakban a háborgó nyilt tengeren,

hogy jodoformos olajjal kötözzek be a „Blitz“ torpedó-vadászon néhány matrózt, a kiket leforrázott a megrepedt kazáncsőből kiömlő gőz. Meg úgy is mentem már beteg emberhez, hogy levetett kabáttal, leoldott karddal és lehúzott czipőkkel ültem a csónakban, olyan nagy volt a melegem, még pedig nem annyira a nap hevétől, mint inkább

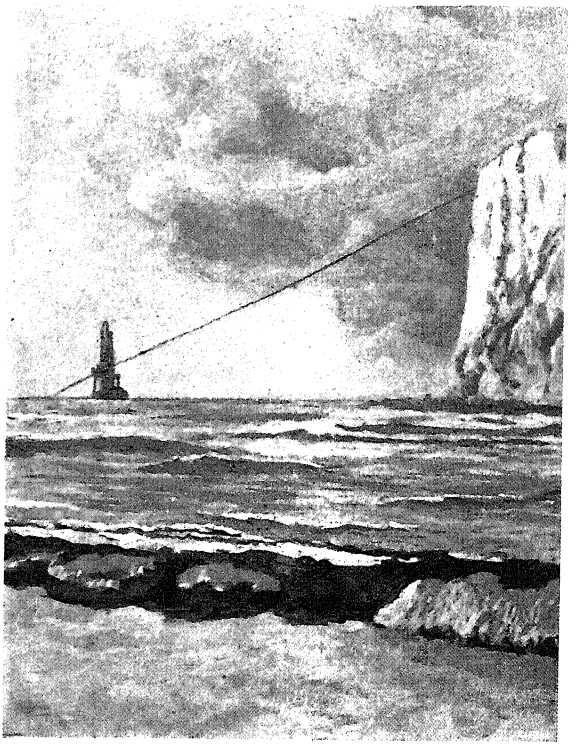

VILÁGÍTÓTORONY, ÖSSZEKÖTTETÉSBEN A PARTTAL.

attól a tudattól, hogy minden perczben készen kell lennem az úszásra, a csónak eszeveszett hánykolódása miatt.

Szóval: nem mindig gummikerekes kocsin jártam betegeimhez. De olyan nagyon gummi természetű módon soha nem mentem, mint most, a midőn a világító-torony felhívásának tettem eleget. Corvettánk a torony bázisát körülvevő szirtek messze kinyúló csúcsaira való tekintetből tiszteletteljes távolságban — mintegy két mértföldnyire — tartotta magát a toronytól. A hullámjárás nagyszabású volt és minél közelebb jutottunk a szirtekhez, annál fokozottabb

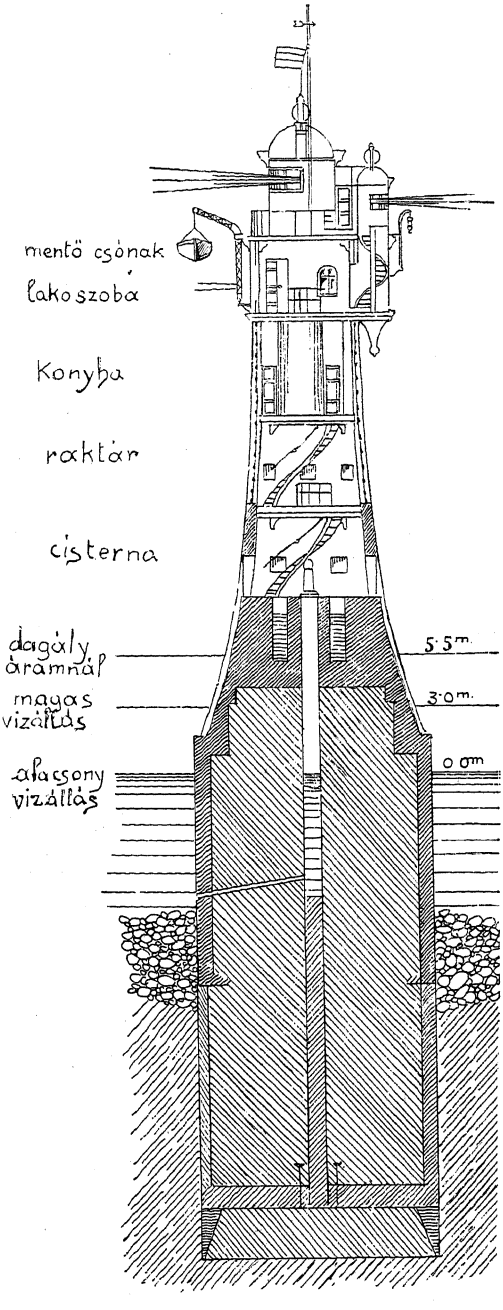

VILÁGÍTÓ-TORONY ÁTMETSZETE.

mértékben vette föl csónakunk a sokat emlegetett dióhéj jellegét. Sűrű, majdnem kézzel fogható kompakt sötétségben eveztünk; úgyszólva tapogatózva kerestük fel a szirtnek azon részét, az északnyugati oldalát, a hol a lépcsők vannak bevágva.

Végre — pillanatra megvilágíttatván a sziklákon megtört hullámok fehér tajtékjától — megtaláltuk a feljárót. Most már csak egy dolgot kellett még kieszelnünk: a kiszállás módozatát. A part bevágásához odaállított csónak hol lesülyedt néhány méternyire a lépcső nivója alá, hol pedig felszökött olyan magasra, hogy kis merészséggel akár mindjárt az első emeleten is kiszállhattunk volna. Mi azonban nem voltunk merészek és kiszállottunk a lépcső alsó fokán, a mint gentlemanekhez illik: én, a pilot, a betegápoló, meg egy altiszt. Egy vízhatlan vászonban — a melyet egy hét czentiméteres bronzágyú karcsú testéről húztunk le — csomagot is vittünk magunkkal: egy üveg konyakot, két üveg bort, kávét, teát, friss zöldség-konzerveket, kötő- és műszereket és a legszükségesebb gyógyszereket. Last not least: egy doboz hazai virginiát is.

A lépcsőnél kis kézilámpa várt rám, a melyet egy körülbelül negyvenéves, magas termetű, világos arczú arab tartott a kezében. Vártam a szokásos Allah és Próféta szavakat, meg a homlokérintést, hogy azt felelhessem reá: nem tudok arabusul, tehát nem is beszélek, midőn az arab megszólalt tiszta folyékonysággal:

— Good evening, sir; very many thanks for your kindness; please come upstare, to see my sick friend. (Jó estét, uram; számtalan köszönet szivességeért; kérem fáradjon föl az emeletre beteg czimborámhoz.)

A tolmácsul magammal hozott pilot, Ali Mohamed, már félig sajnálta, hogy velünk jött; mert íme, az egyik toronyőrrel nélküle is boldogulunk.

Végtelennek tetsző keskeny és igen meredek vascsigalépcsőkön haladtunk fölfelé a torony belsejében. Időnkint pihenőt kellett tartanunk, mert csaknem leszédültem a folytonos keringéstől. Négy szakasz lépcsőt haladtunk már, de lakásra, vagy bármi másra használt helyiséget még nem találtunk. Az ötödik szakasznál végre egy ajtót pillantottam meg.

— Ez a cisterna, a mi ivóvíz-tartónk, — magyarázta a toronyőr és haladt tovább.

— Tehát a pinczét már elértük volna a IV-ik emeletnél — mondtam magamban némi elégedettséggel. A hatodik szakaszhoz értünk.

— Ez a mi raktárunk, mutatta az őr és haladt tovább.

A hetedik szakasznál én a lélegzettel már az utolsóelőtti állomásnál tartottam.

— Ez a mi konyhánk, — magyarázta az arab.

Ha nem magyarázta volna, úgy is tudtam volna: az avas juhfaggyú szagát már egy emelettel lejebb megéreztem. A nyolczadik szakasznál nyitott ajtó várt reánk:

— Ez a mi lakásunk; tessék belépni.

Olajmécscsel megvilágított köralakú, csupaszfalú kis szobába léptem. A szoba bútorzata két gyékény-ágyból, két szekrényből, néhány kopott szőnyegből és két nargyléből állott. Egy darabka nem volt a szobában, a mely arra mutatott volna, hogy itt két ember él hosszú hónapokra, egy-egy félévre teljesen magára hagyva, és hogy ennek a két embernek az a hivatása, hogy utat mutasson a világforgalmat föntartó közlekedésnek egyik legveszedelmesebb pontján. A világító-készülék komplikált eszközei ugyanis egy emelettel feljebb teljesen elkülönített helyiségben vannak elhelyezve.

Az ablak melletti ágyon egy középkorú arab feküdt. Az ágyon fekvő alak az elhagyatottságnak és a szenvedésnek megtestesült prototypusát mutatta. Mélyen bennülő szemei, a sűrű fekete szakálltól körülvett kipirult arcz, a megrepedezett ajkak, a szájpadláshoz tapadó kiszáradt nyelv nagy szenvedésre, napok óta tartó lázra mutattak.

— Good evening, master; how are you, — mondtam neki, az ágyára ülve.

— Grazie tanto sior; molto male, assai cattivo.

Íme, egy másik arab toronyőr, a ki az angol köszöntésre olaszul felel! A tolmácsom most már egészen sajnálta, hogy velem jött.

Részvéttel kérdeztem a beteget, mi a baja, mióta beteg? Olaszul kezdte, de aztán a pilot felé fordulva arab nyelven folytatta panaszát. Mintegy hét-nyolcz nappal előbb egy rozsdás konzerv-dobozzal

megsértette a jobb tenyerét. Rákövetkező nap a kéz megdagadt, utána a kar; rázó hideget kapott, aztán égő forróságot és gyötrő kínokat; a kar folyton dagadt, fel egészen a hónaljig, a hol mintegy férfiököl nagyságúra dagadtak meg a mirigyek. Közbe azonban még ellátta a szolgálatát, míg végre tegnap ájultan rogyott össze künn, a tornyot körülvevő erkélyen, a honnan őrtársa szedte fel és fektette szomorú gyékényágyára.

— Nem is hagyom el azt többé soha! — mondta a szegény meggyötrött ember.

A pilot vigasztalni kezdte. A három arab között először hangzott el Allah és Mohamed neve. Én pedig elővettem a bistourimat, megnyitottam az elgenyedt mirigyeket és tályogokat, bekötöztem a sebeit, beadtam neki jókora adag chinint, utána két pohárka háromcsillagos Martell cognacot és megmagyaráztam őrtársának, hogy mit tegyen ezután a beteggel. Különösen a lelkére kötöttem, hogy szólítson fel orvosi segélyért mindennap valamely elvonuló hajót, a melyet a véletlen a torony láttávolába hoz. Addig is ápolja a beteget a megmagyarázott módon. A nagyon intelligens arabs teljesen megnyugtatott a felől, hogy hű és értelmes ápolója lesz súlyosan beteg társának.

Másfél órával később már jelentést tettem hajónk parancsnokánál és aztán folytattuk útunkat délfelé. Egy óra mulva kiértünk a Daedalos fénytávolából.

Még ugyanaznap délutánján találkoztunk a portugálus „Quanza“ corvettával, este az angol „Ranger“ ágyúnaszáddal; harmadnap a „Crocodill“ franczia csapatszállítóval, a „Zebayir“ szigeteknél az angol „Fearlessel“ és végre Perimnél ismét egy angollal, a „Gannet“-tel. Hasszán toronyőr tehát, jóllehet, hogy a tenger közepén ötven méter magas torony tetején feküdt súlyos betegen, mégis részesült orvosi gyógykezelésben, még pedig valóságos nemzetközi „ambulans“ gyógykezelésben.

Nekem azonban, valahányszor ezen eset óta világító-torony jutott az utamba, mindig élénk emlékeztetőm volt a világ legelhagyatottabb emberére és az én — legmagasabb betegemre.

KLÖSZ GY. ÉS FIA BUDAPEST.

TÉRKÉP Dr. Gáspár Ferencz A FÖLD KÖRÜL czímü munkájának harmadik kötetéhez.

TARTALOM.

Oldal

Aden 5

Bombay 29

Goatól Pondichéryig 153

Pondichérytől Madrasig 175

Madras 187

Kalkutta 209

Benares 259

Rangun 293

Ranguntól Singapureig 345

Jáva szigetén 401

KÉPEK JEGYZÉKE.

	Oldal
Dél-arábiai törzsbeliek	8
Tájkép Aden környékén	10
Szomaliai fiúk Adenben	15
Részlet Aden kikötőjéből	19
Aden. Részlet a cisternákból	21
Aden. Délarábiai tevecsoport	22
Agra. A Tádzs Máhál mausoleum	32
Agra. A Tádzs Máhál főépülete	33
A Tádzs Máhál kertjéhez vezető kapu	35
A „Nagy Pagoda“ Tanzsoreban	37
Részlet a madurai pagoda tornyából	40
Magasrangú hindu díszelefántja	41
Szertartásos díszmenethez kivonuló elefántok	43
Rokkant tengerészek háza Bombayban	45
Ájtatosságát végző hindu herczegnő	49
Tánczosnők	55
Bombay. Kigyóbűvölők	58
Bombay kikötője	59
Hindu bűvészek. (A „gyorsan felnövő mangófa“)	63
Parszi kereskedő	67
Mohammedán templom Luknauban	69
Mohammedán templom Bidzsapurban	70
„Élethossziglan csuporon járó“ fakir	73
Vasszegekkel kivert czipőtalpak (szandálok)	74
A ki örökös némaságra tett fogadalmat	75
Indiai Maharadsa és udvara	79
Indiai főrangú férfiú	82
A holttest elégetése	89
Előkelő férfiú holttestének elégetési módszere	90
Bálványszobor Madurában	92
Az alsó kasztokhoz tartozó hindu asszony	94
„Ram Boló“ hindu temetés	95
Vallási tilalmak ellen vétő hindu büntetése	96
A Watson szálloda Bombayban	99
Házaló borbély	102
Szabók	104
Köszörűsök	105
Műasztalosok	106
Ezüstművesek	107
Tánczosnők	110
Tehénganéjgyűjtők	112
Hindu „kisgazda“ háztája	113
A lakás belső berendezése	114
Tőzegszárítás	117
Az üdv hadseregéhez tartozó hindu férfiú	120
Hindu asszony a köznépből	126
Hindu család	128
Előkelő hindu leány	130
„Közoktatás“. Parszi iskola	131
Bejárat az elephantai sziklatemplomba	135
Részlet az elephantai templomból	136
Hindu istennő szobra	138
Hindu közönség a karzaton	142
Mohammedánusok ájtatossága naplementekor	143
Typusok az indiai hadseregből	147
Gyapotvásár	150
Rizshántolás	160
Az új nemzedék	161
„Betlehem“ női kórház Kalikutban	165
Gyümölcscsel megrakott kókuszpálma	171
A kenyérfa gyümölcse	172
Pondichéryi katamadán	178
Részlet Pondichéry kikötőjéből	179
Dupleu szobra Pondichéryben	181
Hindu lakos Pondichéryben	183
Pondichérybeli tamul leány	184
Pondichéry. Utcza a „Native-Town“-ban	185
Pondichéryi magánfogat	186
A vashíd Madras öblében	191
Csatornamenti részlet Madrasban	195

Oldal

Tanzsorc. Templom - ünnepélyekre használt kocsi 197
Kígyóbűvölők 201
Indus falu 215
Kókuszszüret 219
Mohammedánok istentisztelete (Allahabad) 223
Kalkutta látképe 227
A „Maidam" Kalkuttában. (Középen a kormányzói palota) 231
Vitorlás hajók Kalkuttában, a dokkok közelében 233
Úri fogat 236
Ökrös szekér 237
A Promeból hozott birmán pagoda 239
A Hyderabadi Nizám hindu nemesek kiséretében 249
Hindu tánczosnők 256
A fejedelem mecsetje (Agra) . . 263
Részlet a mecset belsejéből (Agra) 265
Régi buddhista templom (Gvalior) . 266
A fejedelmi palota (Luknau) . . 267
Vasuti híd a Gangesen. Benares mellett 271
„Shri Ganesa Nama" (A Szerénység és Udvariasság istene) . . . 273
Etmad-Dowlah herczeg sírboltja. Agra 274
A „Ramazan" kezdete Delhiben . . 277
Az a fa, a melyen az 1856-iki lázadáskor ezer embert végeztek ki . 279
Előkészületek a halottak elégetéséhez 280
Nők és gyermekek vallásos fürdőzése 285
Az aranytemplom kupolái Benaresben 287
Birmai falu Rangun közelében . . 301
A Schwe Sandau pagoda Promeban 304
A Schwe Dagon pagoda Rangunban 305
Birmai házaspár a köznépből . . 306
Birmai asszony, kezében a szivarral 307
A Schwe Dagun pagoda főkapuja . 312
Részlet a ranguni nagy kolostorból 313
Részlet a Schwe Dagun pagoda tornyaiból 315
Fadíszletek a nagy pagoda belsejében 318

Oldal

Buddha-szobrok a Schwe Dagun pagodában 319
Imádkozó buddhista papok . . . 323
Elefántok a fűrészmalom udvarán . 327
Idomítók oktatják az elefántot . . 329
Hindu tánczosnő és gogot ütő zenész 335
Birmán bivalyfogat 337
Pulo-Penang khinai czölöpház . . 349
Singapure. Hôtel de L'Europe . . 356
Singapure. Malay asszony . . . 357
Riksha 359
Singapure. A németek clubja . . 361
Singapure. Malay falu 365
A dsohori szultán palotája . . . 370
Singapure. Malay fejedelmi palota. 371
Singapure. Európai lakóház a külvárosban 376
Kinai sampang 395
Batavia. Részlet a Csiliong partján 411
Batavia. Hollandi családi ház a „Molenvliet"-ben 413
Batavia. Hôtel der Nedeslauden . . 416
Batavia. Gyömölcsárús 417
Batavia. Teherhordó 418
Batavia. Házalók 419
Batavia. Gyümölcsárús 421
Batavia. „Kukoricza-hántás" . . 423
Batavia. Jávai asszony 424
Batavia. Jávai „lakáj" 425
Batavia. Sundani asszony . . . 426
Teherszállító kocsik Jáva szigetén . 443
Rizsföldek a Buitenzorgi út mentén 445
Gummifa a Buitenzorgi botanikus kertben 448
Csónak a nyilt tengeren 453
Hajóroncs a zátonyon 465
A Shab-Ali szirteken 466
A Dsebel-zogur-szirteken 468
Ali Mohamed. Pilot a Verestengeren 471
Világító-torony, összeköttetésben a parttal 472
Világító-torony átmetszete . . . 473

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE.

Hullámtorlódás	címl.	mellett
Aden látképe	17. oldal	„
Tevék lovassági szolgálatban	25. „	„
Arab falu	33. „	„
Viktoria terminus Bombayban	33. „	„
Részlet Bombay kikötőjéből	41. „	„
A „Hallgatás tornya“ Bombayban	49. „	„
„Esplanade Hôtel“ Bombayban	57. „	„
Látkép az „Esplanade Hôtel“-ból	65. „	„
A dzsungelek közt	169. „	„
Kígyó a fészkével	201. „	„
Vallásos fürdőzés a „Ghat“-eken	233. „	„
A nagy banán-fa a kalkuttai botanikus kertben	249. „	„
Magánfogat	257. „	„
Újév ünnepe Benaresben	281. „	„
Benares. Az Aurangzib moshé	289. „	„
Munkás-elefántok „bemutatása“	329. „	„
Siami színház Rangunban	337. „	„
Előkelő birmán nő	345. „	„
Paddit szállító csónak az Iravadin	353. „	„
Singapure. Folyóparti részlet	369. „	„
Északi vendégek Singapurében	385. „	„
Fiatal siámi leány	393. „	„
Singapure. Opiumház a kinai negyedben	341. „	„
Batavia. Bennszülöttek zenekara	409. „	„
Batavia. Hôtel des Indes	417. „	„

M. kir. Tisza István Tudományegyetem Könyvtára
DEBRECEN